

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti
SZEKFŰ GYULA

XXXI. KÖTET
1937. SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

MAGYAR SZEMLE

1937 SZEPTEMBER

XXXI. KÖTET 1. (121.) SZÁM.

A MAGYAR TÁRSADALOM KIALAKULÁSA

A MAGYAR MEDENCE a Duna—Tisza közén annak a hatalmas eurázsiai steppeövnnek legnyugatibb nyúlványa, mely kelet felé a délorosz síkságon át egészen Mandzsúriáig ér. A történelem logikáját kell látnunk abban, hogy ezen a területen egy keletről jött, türk kultúrájú lovas nomád nép, a magyar alapított maradandó hazát. A honfoglalók az eurázsiai lovas nomádság kultúrközösségébe tartoztak, államukat, társadalmi életüket az új hazában is ennek a kultúrának ősi hagyományai szerint rendezték be. A törzsek — számra heten, a nyolcadik egy kazár néprész, a kabar volt — külön-külön telepedtek le, kisebb-nagyobb hordákban, melyeket egymástól lakatlan területek, törzs- és nemzetségválasztó közök különítették el. Mint a nomádok általában, a magyarok is sátrakban laktak és évszakok szerint folyvást vándoroltak a nyájjal a határban. Nyáron, amikor a nap gyilkos heve kiegészítette a legelőket, az állatot a magasabb fekvésű legelőkre vagy a ritkás, legeltetésre alkalmas tölgyes erdőkbe hajtották, míg télen a folyók mellé húzódtak, hol halászzalatt tartották fenn magukat. Itt, a téli szálláson épültek azután az első, állandóbb lakhelyek, nyugati értelemben vett házak, és a szántóföldek is javarészt itt kerültek el.

Ebből a keleties ízű lovas nomád állapotból a magyarság csak lassan bontakozott ki. Már felvette a keresztiséget s már a királyság intézményének átvételével politikailag is Nyugat keresztény kultúrközösségéhez csatlakozott, amikor még mindig vándorló „falvokról“ hallunk, sátorokról, melyekben a nép a nyár és ősz idején tanyázik. A közhasználati cikkek, a művészi alkotások formáiból és motívumaiból csak a XII. század folyamán tűnik el végleg a nomád kultúr hagyomány emléke. Amint a magyarság mindinkább a kötöttebb gazdálkodásra, a földművelésre tért át, amint nálunk is igazi falvak keletkeznek nyugati értelemben véve, a társadalom képe alapjában megváltozik. Kialakul az a középkori, hierarchikus társadalmi rend különféle előjogaival, mely főleg a paraszt és földesúr ellentétében jut kifejezésre. A nomád magyarok is ismerték a rabszolgaságot, sőt bizánci árukért tömegesen vitték foglyaikat piacra. Az alávett, jobbára szláv lakosságot pedig nehéz terményadókkal sújtották. Am most a régi nemzetségi nomádszervezet felbomlásával a szegényebb magyarok is más földjére telepednek és ezzel lehetővé teszik, hogy a rabszolgatömegekből a szabadságnak magasabb fokán egy

nagyjából egységes jobbágyréteg alakuljon ki. Így lép a rabszolga helyére Magyarországon is a sokfajta szabadságú conditionarius osztály, melynek szolgáltatásait a középkor szokása szerint a hagyomány a legváltozatosabb formában évtizedekre szóló érvénnyel szabályozza. A nemesek, az előkelőbbek viszont a törzs- és nemzeti szervezettel bukásával elvesztik eddigi hatalmi forrásukat, a királyság szolgálatába kénytelenek állni, úgy hogy a király körül egy új nemességnek, a hivatalnoknemességnek vetik meg alapját.

Tudjuk, hogy ez a társadalmi fejlődés hová vezetett Nyugaton. A szabadok társadalma, amennyiben nem került a kialakuló földesuraság hatalma alá, két részre vált, a nemességre, mely pusztán csak egy vékony réteget alkotott, és a közsabadok népesebb osztályára, mely azonban idővel részben a polgárságba, részben a földesúri népekbe szívódott fel. Ettől a társadalmi fejlődéstől a magyar már kezdettől fogva lényegesen különbözött. Királyaink bölcs politikájának volt az érdeme, hogy a szabadok társadalma jogilag sohasem szakadt ketté. Nálunk nincs különbség nemes és nem-nemes szabad birtokos között, legyen az egyik hatalmas úr, a másik földettúró közsabad. Amikor tehát a XIII. század elején, az Arany Bulla (1222) harcaiban, nálunk is megindul a társadalom rendi tagozódása, a nemesi előjogokban nemcsak egy kisszámú réteg, hanem az egész szabad birtokososztály részesedik. Nálunk a grófságoknak megfelelő megyék sohasem váltak egy-egy dinasztia örökös birtokává, ennél fogva a hatalmi és vagyoni különbségeknek sem volt meg az a társadalomformáló ereje, mint Nyugaton. A mi grófjaink, báróink csak az újkorban, a Habsburguralom alatt, amikor Magyarország egy nyugati birodalom részévé vált, nyerték el címüket. Mindez egy bizonyos „demokratikus“ jelleget kölcsönzött nemességünknek, melyet mindaddig, míg erejének teljében állott, féltékenyen meg is őrzött. Így már azokban a küzdelmekben, melyeket a kisbirtokos tömegek az Arany Bulla idején vívtak meg nemesi jogaikért, kiformalódott a magyar nemesi társadalom sajátos arculata. A XIII. század nagy vívmányait a következő századok már nem tudták megsemmisíteni. Mialatt a XIV—XV. század folyamán egyes nagybirtokos dinasztiák kiskirályok módjára uralkodnak egész országrészekben, az egyazon nemesi szabadság gondolata mégis továbbél. Amikor tehát a XV. század második felében a köznemesség éreztetni kezdi súlyát a politikában, minden nagyobb ellenállás nélkül veszi fel a köznemesi réteg embere, követeléseihez szószólója, Verbóczi István az „una et eadem libertas“ gondolatát nagy jog-kodifikáló munkájába. A jog tehát győzött a való élet és a ténylegesen létező ellentétek felett, ám ezeket a társadalmi ellentéteket, melyek fő- és kisnemes között természetből fogva adódtak, egy tollvonással nem lehetett kiküszöbölni az életből, azok továbbra is fennállottak, ami sajátos belső feszültséget adott nemesi társadalmunknak.

Így lett Magyarország a sok nemes hazája. De sok nemessel a szomszédos Lengyelországban is találkozunk, úgyhogy joggal szokták társadalmunk fejlődését a keletközépeurópai fejlődés egyik változatának tekinteni. Erre a keletközépeurópai kultúróvra, melyhez így Magyarországot is számítanunk kell, legjellemzőbb a városi kultúra

hiánya. Itt a városi polgárság eredetére nézve idegen s már emiatt is korántsem játssza a társadalom életében azt a szerepet, mint Nyugaton. A gótika kora a nyugati népek életében a polgári életfelfogás és városias gazdálkodás csodálatos kibontakozását jelentette. Nálunk is azt látjuk, hogy királyaink IV. Bélától egészen Zsigmondig privilégiumok osztogatásával határozott városfejlesztő politikát folytattak. Ám mindennek az erőfeszítésnek ellenére az országban továbbra is hiányzik az urbánus jelleg, polgárságunk még a középkor végén is alig emelkedik ki a jobbágyságból s városaink lélekszáma úgyszintén Nyugathoz viszonyítva egészen csekély. A XVI—XVII. században egy-egy királyi városunk lakosságát nem tehetjük 3—4000 léleknél többre, a földesúri mezővárosok lélekszáma természetesen még ennél is kevesebb volt. Azután meg ezeknek a városoknak polgárai nem annyira az iparból éltek, melynek termékeit rendszerint maguk vitték az országos vásárokra, hanem elsősorban birtokaik, földjeik, szőlőik hozadékából. Ennélfogva az ipar és kereskedelem, ahelyett hogy egy-egy nagyobb városban központosuk volna, még egészen szervezetlenül kezdetleges földesúri-falusi keretek közt maradt, vagy idegenek (rác, görög) kezére jutott. Mindez együttesen azt eredményezte, hogy a magyar társadalomban, akár csak a lengyelben, nem a polgári, hanem a feudális-nemesi életmód és felfogás érvényesült a legerősebben. A nagyszámú magyar köznemesség, mely a XV. században a nemzeti fejlődés élére áll, mélyen lenéz minden urbánus foglalkozást és életideálját a vitéz hún-szkita harcosban pillantja meg. Történelem-tudatát azok a hazai krónikák alakítják ki, melyek a XIII. század óta a hűnt a magyar ősenek tekintik. Így lesz a magyar a harcos erények hordozója, fegyverre termett fajta, mely a kardforgatásnál és lovagi életnél szebbet nem ismer. Megvetéssel fordul el mindazoktól, akik harc helyett nyereszkedni akarnak.

Amikor Nyugaton kommunális mozgalomról beszélünk, a polgárság autonóm városi közösségeire gondolunk. Ennek a kommunális mozgalomnak hőse nálunk nem a polgár — ki nem jelentett sokat —, hanem a nemes volt. A XIII. század közepén a nemesi társadalom már maga kívánja intézni sorsát, politikai feladatokat vállal magára, minek következtében egy-egy megye határain belül nemesi közösségekbe tömörül. Ezeknek a sajátos közösségeknek hatalma különösen azokban a szomorú időkben nő meg félelmetes mértékben, amikor a török miatt egész vidékek elesnek a központi igazgatástól. A háborúk viselése jobbra ennek a hún-szkita módra érző megyei nemességnek jutott osztályrészül. A közösség-mozgalommal egyidőben, de attól függetlenül, sőt annak ellentétéként, kialakul a magyar élet egy másik jellegzetes vonása, a falvak százaira és ezreire kiterjedő nagybirtok, mely ekkor azonban még nagy missziót tölt be: szervezi a védelmet a török ellen. Kis- és nagybirtokos a hatalom birtokában egyaránt arra törekszik, hogy a középkor sokfajta földesúri szolgálójából földhöz kötött egységes jobbágyosztályt teremtsen. Az újkor kezdetén Nyugaton is azt látjuk, hogy a jobbágy terhe évről-évre nehezül. De a középkorból meg tudta tartani viszonylagos szabadságát, bérlőformáját. Ezzel szemben nálunk s egész Kelet-Európában, Kelet-Poroszországot is

beszámítva, a bérleti viszonyban élő parasztból ingyenes mezőgazdasági munkás válik, amint a földesúr jövedelmét fokozni akarja s piacra kezd gazdálkodni. Gazdálkodását, életmódját az ingyenes jobbágyszolgáltatások rendszerére építi fel s épp ezért, amilyen mértékben többet követel jobbágyától, oly arányban nyirbálja jogait. A sikertelen 1514-es Dózsa-féle parasztlázadás megadja neki erre a jogcímet.

Így süpped be a nemes mindinkább a feudális-földesúri élet kereteibe. Miután önként lemondott a vagyonosodás kommerciális lehetőségeiről, furfangos jogásszá képezi ki magát, ki Verböczi törvénykönyvével kezében perek útjain is óhajtja gyarapítani vagyonát. Zálog és kölcsön volt ennek a „kapitalizmusnak“ élesrefent fegyvere. Ezalatt a városok is kemény idők elé néznek. A török háborúk alatt megcsappan kereskedelmük és iparuk. De jogaik is. Ha eddig még a megyének egyenjogú társai voltak a politikai életben, így pl. az országgyűléseken az egyenkénti szavazás jogával is rendelkeztek, a XVII. század második felében már kénytelenek túrni, hogy a nemesség szavazati jogukat megnyirbálja és hogy a török elől menekülve, betüledjen falaik közé. A városba költözött nemes természetesen nem volt hajlandó feláldozni nemesi előjogait és a városban továbbra is a megye hatósága alá tartozott. Ezzel azonban még azok a szerény kezdetek is, amelyekből a magyar polgári osztálynak kellett volna megszületnie, tönkrementek. A városok nemesei, ahelyett hogy külföldi példára a polgárságot erősítették volna, kivonják magukat a polgár terhei és hatósága alól és semmiféle közösséget nem vállalnak vele. Ezzel megindítják azt a folyamatot, mely azzal végződött, hogy nem nemesek polgárosodtak el, hanem fordítva, polgáraink tették magukévá a nemesi ideológiát és életmódot.

Így lép a magyar társadalom a kezdődő kapitalizmus korába. Miután nincs gazdag, szellemileg önálló polgári osztályunk, a polgári felszabadulás korának, az empire és biedermeier idejének kultúráját nem a polgár, hanem a nagyszámú vidéki nemes adoptálja. Ennek az osztálynak jómódú, bene possessionati rétege átveszi a megelőző barokk kor politikai vezetőitől, a főuraktól és főpapi rendtől az ország kormányzásának gondját és a XIX. század elejétől kezdve az „úri“ társadalom mintaképe lesz. Gazdasági léte és életformája azonban egy olyan rendszeren, a jobbágyok ingyenrobot szolgáltatásain és adóin nyugodott, amelyet időközben még a rokonfejlődésű Kelet-Poroszország is már túlhaladott. E tekintetben persze nagy kárára volt a nemzetnek, hogy az ipari és kapitalisztikus fejlődés megindulása a merkantilizmus korában Magyarországot elkerülte. Amikor ugyanis a nemesség rendi jogaira hivatkozva megtagadta az adóteherviselést személyére nézve (1764), a Habsburg-uralom oly vámrendszert léptetett életbe, mely Magyarországot azon a címen, hogy a monarchiában nem járul hozzá a terhek viseléséhez, a szépen induló osztrák-cseh gyáripárpuszta gyarmatává süllyesztette. Így Magyarország a polgáriasodás útján nyugati szomszédai mellett csakhamar lemaradt. Mindennek következményeként a magyar birtokos kellő piac híján kénytelen továbbra is egy roppant kezdetleges terménygazdálkodással megelé-

gedni, aminthogy a paraszt is alkalmas ipari vagy másfajta „oldalkereset“ nélkül állva, nyugati sorstársa mellett az elmaradás fájdalmas képét mutatja. A bőség idején saját zsírába fül, az inségesebb időkben azután nincs mit ennie.

Hasonlóképp kezdetleges életkörülmények közt élt polgárságunk kicsiny tömege is. Házaik utcasort adnak, de alapjában véve egymás mellett lakó falusiak, kik ha pénzt látnak, azt nem kezdetleges kézműiparuk vagy kereskedelmük fejlesztésére fordítják, hanem szőlőbe, földbe fektetik. Ilyen körülmények között polgárságunk nem tudta magáravenni azokat a feladatokat, melyek más országokban az iparosodás terén különben neki jutottak. Ezt a hazát, mely neki kenyeret és hajlékot adott, a kapitalizmus korában sem vezette a polgárisodás útjára. Sőt épp akkor bomlott fel, amidőn a legnagyobb szükség lett volna rá. A javarészt német eredetű polgárság a magyar nemesi osztályba olvad, magáévá teszi annak „úri“ nemesi gondolkodását és életmódját. Eltűnik, anélkül hogy ideáljait és feladatait átadta volna a kisbirtokos nemességnek. Ezek a nemesek még egy ideig birtokaikon gazdálkodnak, ám az 1848-ban beköszöntő nagy reformok meghozzák a jobbágyság felszabadítását (végleges rendezés 1853), amivel összeomlanak gazdasági létük többszázados alapjai. Egyedül az segíthetett volna rajtuk, ha a szabad munka és a szabad birtok elve alapján új gazdasági rendet teremtettek volna maguknak. De erre, úgylátszik, már nem volt erejük. A föld megindul lábaik alatt és miután a kereskedelem és gyáripar új lehetőségeit a bevándorló zsidóságnak engedik át, előzönlik a megyei és állami hivatalokat s az ú. n. diplomás pályákat. A nemesség még a század ötvenes éveiben vidéken él falvaiban, de a század második felében már kihálnak az udvarhelyek, amivel a vidék szellemi élete is aláhanyatlík.

A TÖRTÉNELEMTŐL OKULÁST VÁRUNK a jelenre és biztos ujjmutatást a jövőre nézve. Nagyarányú példatárnak képzeljük el, egy fajta antiquarius-raktárnak, hol kis fáradsággal a sok lim-lom között ma is használható holmikra akadhatunk. Csak meg kell figyelünk, hogy az emberek miképp cselekedtek pár száz évvel előbb hasonló vagy éppen azonos helyzetekben és többé már nem lehet az kétséges, hogy miképp határozzunk. Ilyen tanítószerepre azonban a történelem alig vállalkozhat. Az idők mindig mások és az emberek velük változnak. Sohasem lehetünk biztosak, hogy a példa követése jelen körülményeink között is be fog válni. Ha életbölcsestre áhítunk, talán mégis csak jobb, ha a nagy moralistákat hívjuk segítségül és ha nyitott szemmel nézünk körül az élet forgatagában. Mindennek ellenére mégis úgy vélem, hogy egy más módon a történelem is tud tanítani. Múltunk ismerete alapján jelenünket nem nyugalmi állapotban fogjuk látni, hanem a múlt szerves darabjaként, mintegy alakulóban, mozgásban. Érezni fogjuk jelenünkben azokat a nagy hatóerőket, melyek társadalmunk múltját formálták, de amelyek kihatnak jelenünkre is. Ilyenformán jelenünkben biztosabban tudjuk meglátni a lényeges vonásokat, sőt megoldandó kérdéseink is világosabban fognak szembeütni. A történelem stúdiuma tehát nagyobb öneszmélésre indít.

Írány nélkül tévelyeg az a nép, mely akár ösztönösen, akár öntudatra ébredve, nem látja a valóság durva meztelenségében jelene nagy kérdéseit. Különösképp áll ez magunkra. Közismert, hogy társadalmunk beteg. A fentebb vázolt fejlődéskép, melyet a magyar társadalom kialakulásáról adtunk, mindenkit meggyőzhet arról, hogy ennek a betegségnek okai igen messze és mélyre nyúlnak vissza. Ha múlt jellegű betegségről lenne szó, elegendő lenne bízunk az — időben, mely a legjobb orvosság. A történelem azonban mást mond. A történelem szerint mai betegségünk már évszázadokkal előbb kezdődik, amikor — persze — még könnyűszerrel meg lehetett volna akadályozni elhatalmasodását, most azonban már az agónia állapotába jutottunk és félő, hogy lehet-e még reményünk a jobbulásra. És itt nem hivatkozhatunk a külföld példájára. Nem állíthatjuk azt, hogy általános európai válságban élünk és hogy minden bajunk tulajdonképp innen ered. Betegségünk nyilvánvalóan igazi morbus hungaricus, melynek gyógyítását természetesen nem várhatjuk a világválság enyhülésétől. Ez a betegség azonban még másra is figyelmeztet. Más népeknek is megvan a maga „betegsége“, mintahogy más népek is keresik történetük „értelmét“ és „küldetésüket“ az európai kultúra közösségében. Ami küldetésünket illeti, azt joggal úgy fogalmaztuk meg, hogy Szent Istvántól kezdve a nyugati kultúra védőpaizsa voltunk Európa keleti kapujában. Felidéztük küzdelmeinket a tatárral, majd a törökkel... Történelmünk „értelméről“ is fogalmat próbáltunk alkotni magunknak. Magyarországot dicső szigetnek látjuk Kelet és Nyugat kultúrájának érintkezésén. Vannak, kik közvetítő szerepről is ábrándoznak. Sorsunkat is úgy fogtuk fel, hogy keletről jöttünk nyugatra: örökös küzdelemben élünk, nehogy Nyugat teljesen magának követeljen, keleti sajátosságainkat pedig elveszítsük.

Nem tudom, hogy ki mit gondol erről, de aki közelebből vizsgálja történelmünk tényeit, az kétségtől nem fog túlzott jelentőséget tulajdonítani „keleti“ származásunknak. Annak szemében ezt a küzdelmet ezer év előtt Szent István már végkép eldöntötte a magyarság számára. Csak egyféle kultúra lehet számunkra követendő, az, amely felé az egész világ fordul: a nyugatit értem. Ha elmaradtunk olykor-olykor tőle, ebből ne akarjunk erényt csinálni. Örök problémánk nem is az volt, hogy keleti vagy nyugati magyar váljék-e belőlünk, hanem hogy harcos-e vagy polgár. Társadalmunk ezer éve égetőbb problémát nem ismer ennél. Minden nagyobb fordulóban újra és újra felvetődött a kérdés, de a felelet is mindig ugyanúgy hangzott. Légy polgár, mint mi — mondja az olasz kalmár vagy a német iparos. Mi azonban nem halljuk a kérdést, nem értjük jelentőségét és megpróbálunk polgári világban élni harcos, nemes módjára. Hogy ez kész lehetetlenség, sokan érzik, de sohasem elegendően ahhoz, hogy polgárisodásunk végre megindulhatna. Társadalmunk nem igazodott az élet követelményeihez, valami szörnyű ellenmondás fedezhető fel társadalmunk gondolkozása, életmódja és vagyonosodásának lehetőségei között. Így érthetjük meg, hogy miért lesz a „gentry“ társadalmunknak ha nem is mintaképe, de jellegzetessége. Éppen azért, mert nem volt sohasem és most sincs polgárságunk olyan értelemben, mint nyugaton, társadalmunk a polgári

életben egészen elszigetelődött. Míg nyugaton a középosztály a polgári világrénddel teljesen frigyre lépett, nálunk a legnagyobb kérdés: hogyan váljunk polgárokká? Másutt a középosztály családjai életüknek gyökereit mélyen beeresztették a polgári-kapitalisztikus rendbe, vagyonosodásuk lehetőségeit ebben a polgári körben keresik és találják meg. Társadalmunknak ezzel szemben hiányzik ez a biztos polgári fundamentuma. Egy olyan korban, amidőn a vagyonszerzésnek útja a polgári renden keresztül vezet, nálunk még mindig idegennek érzik a polgárt egész gondolkozásával. Ezzel azonban magunk vágjuk el a lehetőségét annak, hogy társadalmunk számára biztos vagyoni alapról gondoskodjunk. Nem lehet egészséges az a társadalom, amely a kapitalisztikus gazdálkodás korában, nagyúri mozdulattal önként mond le a kereskedelmi életről és gyáarak alapításáról.

Ezzel azonban már jeleztük is legfőbb bajunk forrását: nincs polgárságunk. Sokat panaszkodunk, hogy mindenki csak diplomás pályára megy és valami „biztos“ hivatalban kíván révbe jutni. Középosztályunk nem is egyéb, mint ezeknek a „biztos“ közhivataloknak a pusztá függvénye. Nincs semmi ereje, hogy a maga lábán álljon, hiányzik a vagyon, a jó polgári múlt háta mögött. Addig, míg középosztályunk eltartás végett él a hivatalokon s csak ezeken akar élni, nincs remény a viszonyok jobbulására. Mihelyt azonban megindul középosztályunk lassú polgárisodása, nem lehet kétség afelől, hogy társadalmunknak ez a vezetőrétege több önbizalomra tesz majd szert és végre tudatára ébred a nemzettel szemben fennálló kötelességeinek. Sok szó esik manapság a paraszt helyzetének jobbításáról. Amilyen mértékben üdvös volna, hogy egészségesebb birtokpolitikával segítsünk helyzetén, döreség lenne tőlünk, ha azt hinnők, hogy ezzel már mindent megtettünk érdekében. Csak akkor fog az élet egy elviselhetőbb állapotjába jutni, hogyha partnere a gazdasági életben erős polgári osztály lesz. A polgári jólét — ma már tudott dolog — emelni tudja az alsóbb néposztályok életszínvonalát, azokat is mintegy „elpolgáriasítja“. Így alakult ki például Dániában a társadalomnak az a nagy egysége, mely szinte már nem tud különbséget tenni paraszt és polgár, középosztály és munkásosztály között, mert a polgári középosztály mindenkit többé-kevésbé a maga életéhez emelt. A polgári élet belső funkciójához tartozik, hogy nem keresi a különbségeket a társadalom egyes tagjai között, hanem a közös „üzlet“ mindenkit összeköt. Polgárisodásunk mértékétől kell várnunk tehát annak az antiszociális gondolkozásnak halálát is, mely sajnos társadalmunknak nagyjait és kicsinyjeit ma szinte kivétel nélkül hatalmában tartja.

VÁCZY PÉTER

A LEGÚJABB BELGA POLITIKAI MOZGALMAK

Az IDEI ÉV ÁPRILISA Belgium hónapja volt a nemzetközi politikában. Nem annyira semlegességének ekkor történt végleges elismerése miatt, bár ezt is a külföld mélyebb érdeklődése kísérte nyomon, hanem amiatt a nagy politikai mérkőzés miatt, amely ebben a hónapban folyt le a kormány elnöke, Van Zeeland és az egyik párt vezére, Degrelle között. A harc, mint tudjuk, imponáló győzelemmel a kormányelnök és az általa képviselt irányzat javára dőlt el. A rexizmus és vezére nimbuszában jelentékenyen megtépázva tűnt le — legalább is egyelőre — a belga politikai élet porondjáról. A nemzetközi közvélemény ezzel napirendre is tért aztán a belga kérdés felett, pedig — a belga belső helyzet ma is rendkívül érdekes terep a vizsgálódásra. Belgium kicsiben egy darab Európa, különböző világnézeti áramlataival, nagy szélsőségeivel s számtalan politikai frontjával, ahol valamennyi árnyalat képviselve van a legvörösebbtől — a legbarnábbig. Itt ér össze és találkozik egymással Nyugat- és Közép-Európa, a francia és a német hatás a maga ellentétes politikai irányzataival. Mindkettő, a népfronti marxizmus s a hitleri nemzeti szocializmus magának szeretné lefoglalni, meghódítani, kisajátítani ezt a földet. Különböző változatokban jelentkeznek, legtöbbször módosult alakban, vagy csupán egyszerű hatásként, de mindegyik élénken agresszív céljai elérésében és eszméi diadalrajuttatásában.

Belgium azonban a nagy tanulságok földje is. A maga bőrén tapasztalta évek hosszú során át a szociáldemokrácia és a marxizmus „áldásait“ s nem kell messzebb, csak a keleti szomszédságba mennie az ellenkező véglét gyakorlati tapasztalataiért. Így nem meglepő, ha a jelenlegi uralkodó politikai irányzat is, legerősebb és legjelentékenyebb politikai frontjai, a katolikus párt és a nacionalista szocialisták arcvonala is a végleteket elutasító, bölcs és józan középút politikáját vallják: Belgium nem akar egyik vagy a másik szélsőséges irányzat kísérleti telepe lenni. Volt idő, nem is olyan régen, mikor a világ még meg volt győződve ennek ellenkezőjéről. A belga nép egészséges ösztöne azonban s nem az utolsó sorban a látott tanulságok meggátolták a próbálkozások sikerét minden oldalról. Kétségtől igaz, bár paradox állításnak látszik, hogy Belgium ezeknek a kísérleteknek köszönheti, hogy megmaradt a bölcs mérséklet és a demokrácia útján s hogy a belga belpolitika állóvizei hosszabb erjedés után mozgásba jöttek, megindul-

tak és megtisztultak. A belga belső átalakulás nélkülük csak nagy-sokára, hosszú vajúadás és nagy válságok után mehetett volna végbe.

Belgium politikai életében az utóbbi három-négy évtizedben három pártnak jutott döntő szerep: a katolikus, a liberális és a szocialista pártnak. A tizes évekig a katolikus és a liberális párt felváltva jutott hatalomhoz, míg a háború alatt s majd utána is kénytelen volt megosztani ezt, vagy egészen át is engedni az 1885-ben alakult, de parlamenti képviselőhöz csak a kilencvenes években jutott szocialista pártnak. A háború után a három párt kormányzott felváltva, majd hosszú szocialista rezsim jött a húszas évek közepétől, amely mindaddig kezében tartotta a hatalmat és a legfontosabb tárcákat, míg a gazdasági válság hulláma Belgiumra is át nem csapott. A szocialista kísérletek csődöt mondtak, rendszabályaik nem váltak be, az ország mindjobban érezte a krízis pusztításait. Ekkor a három párt, félretéve az ellentéteket és a pártviszályokat, közösen alakított kormányt Van Zeeland, a belga nemzeti bank alkormányzójának elnöklésével, hogy átmentsék Belgiumot a válság súlyos évein. A nemzeti koalíció kormánya, elsősorban Van Zeeland és pénzügyminisztere, de Man vállalt feladatokat rendkívül ügyesen és körültekintően oldották meg, egészséges gazdasági és pénzügyi intézkedésekkel átszervezték a belga gazdasági életet s megvetették alapját a további fejlődésnek és virágzásnak. A koalícióban résztvevő három nagy párt cselekvési szabadsággal ruházta fel a kormányt, ellentéteiket eltemették, úgy, hogy a belga belpolitika éveken át a pártközi béke jegyében állott. A koalíciós kormánynak számottevő ellenzéke sem volt: a két ellenzéki párt, a flamand nacionalisták és a kommunisták alig rendelkeztek néhány mandátummal. A kommunizmus csak a legutóbbi választáson nyert nagyobb tért, a flamand nacionalista vagy szeparatista mozgalom pedig azóta, hogy Albert király közbelépésére az akkori kormány a mozgalom több vezetőjét bevonta a kabinetbe és teljesíthető kívánságaikat honorálta, túlnyomórésztben kormánytámogató lett; a továbbra is ellenzékben maradó csoportnak viszont csupán elenyésző számú parlamenti képviselője volt.

Ebbe a szélcsendbe és nyugodt atmoszférába vágott bele a harmincas évek elején egy odáig teljesen ismeretlen fiatalember, Léon Degrelle fellépése s vad harcizajjal, viharos erővel meginduló szervezkedése a belga fiatalság s az elégedetlen, jobboldali tömegek körében. Gyors sikerének titka főleg a jólalkalmazott demagógia volt, amiben a mozgalom vezetői sohasem fukarkodtak, továbbá a rendkívül ügyesen megválasztott propaganda-szólamok, a hálás hatásra találó tömegjelszavak, az ügyesen ellesett nemzeti szocialista agitációs módszer alkalmazása, nem utolsósorban magának Degrellenek a tömegekre gyakorolt nagy hatása és nem közönséges néptribúni sajátosságai. Nem szabad azonban kifelejtenuk az okok közül a kétségkívül meglévő elégedetlen hangulatot sem, amely bizonyos politikai körök és érdekcsoportok működését kísérte, a szélsőbaloldal egyre agresszívabb tevékenységét sem, amely mindinkább — a tanulságok kellő értékelése nélkül — a szomszéd német nép politikai rendszerének vágyát zendítette meg a tömegek lelkében. A mozgalom elindítója, Degrelle már

korán belevetette magát a különböző szervezkedésekbe. Mint a louvaini egyetem hallgatója, tevékeny szerepet játszott a belga katolikus ifjúság A. C. J. B.-mozgalmában, amelynek irányával azonban hovatovább elégedetlen lett, mivel a mozgalom tartózkodott a politikai aktivitástól s Degrelletől és társaitól is rossz néven vette, hogy politikai problémákba bocsátkoznak s kommunisták gyűlésekre járnak, ahol nem ritkán parázs botrányokba keverednek az ottlevőkkel. Degrelle nem sokára aztán végleg szakít ezekkel a szervezetekkel s elhatározza, hogy új katolikus mozgalmat indít. A mozgalomnak egyelőre semmi más pozitív programja nincs, mint a belga közélet „megtisztítása”. A hevesvérű ifjú néprövid Krisztus király apostolának nevezi magát — innen a mozgalom elnevezése is — s a bibliai jelenethez hasonlóan, nagy elszánással Belgium purifikátorának csap fel. Mondani sem kell, hogy a hév, amellyel vélt feladatának nekilát, nemcsak túlbuzgó, hanem sokszor kegyetlen is; fiatalos hevében felnagyítja a szporadikus eseteket s könnyelműen általánosít; úgy érzi, ő van hivatva a tisztogatásra és az ítélkezésre. Lapjaiban, amelyek gombamódra születnek, kíméletlen harcot indít személyek és pártok ellen. Aki leleplezéseit olvassa, azt hiheti, hogy Belgium a világ legnagyobb Augias-istállója, ahol tömérdek a seprni való. Degrellék itt követik el az első hibát. Ha volt is több nem egészen tisztakezű politikus, méltatlanok törvényhozói tisztükre, ez még semmiesetre sem tette indokolttá a hangos purifikatori akciót. Még különösebb és visszatetszőbb volt, hogy Degrelle és táborá elsőknek a katolikus pártot pécézte ki támadásaira s tán akaratlanul, de érdemtelenül gyanúba keverte vezetői mellett magát a pártot, sőt az általa képviselt gondolatot is.

Különösen a courtrai-i eset és a nyomában támadt Segers-ügy tette ismertté Degrelléket. A Fédération des Cercles Catholiques-nak Courtraiban tartott kongresszusán megjelent Degrelle is s beszédében megvádolta a katolikus párt elnökét, Segers-t, hogy részes bizonyos pénzügyi botrányokban s követelte, hogy az elnök haladéktalanul vonuljon vissza, a párt pedig frissüljön fel. A pártatlan botrányba fült ülésen a rexisták megesküdték, hogy addig nem nyugszanak, míg a pártot újjá nem szervezik és vissza nem adják neki „elvesztett ártatlanságát”. Kétségtelen, hogy Segers esetében nem minden alap nélkül vádolt a Rex vezére, ezt a bíróságok is elismerték, mikor a szenátor pert indított Degrelle ellen s perét a legfelső bíróság előtt is elvesztette, sőt az ítélet súlyos bírálatot tartalmazott a katolikus párt elnökének politikai tevékenysége felett; úgyannyira, hogy de Man pénzügyminiszter kénytelen volt vizsgálatot elrendelni mindama bankok és vállalatok ellen, amelyeknél a pártelnök érdekelve volt. Segers ellen azonban a párt már előbb vizsgálatot indított s lemondásra készítette, majd határozatot hozott, amelyben megtiltotta a képviselőknek, hogy magánérdekeltségeknél igazgatósági tagságot vállaljanak. A párt tehát nem volt vádolható hanyagsággal vagy palástolással, a maga kebelében könyörtelenül tisztázott minden, csak látszat-összeférhetetlenséget is. Degrelle azonban ezzel nem elégedett meg, folytatta tevékenységét a párt „teljes megtisztítására”, hovatovább mint ítélkező bíró lépett fel, teljesíthetetlen és méltánytalan követelésekkel; a szakadék egyre job-

ban mélyült közte és a párt között; katolikus körökben fokozódó aggodalommal látták, hogy az állítólagos javítási célzat egyre inkább féktelen propaganda és agitációs eszközzé válik a Rex kezében, hogy a tisztoztatás ürügyén a népszerűség mind nagyobb magaslatára jussanak. Úgy látszik, Degrelle is érezte, hogy a botrányokkal, a kétesértékű leleplezési akciókkal éppen az ellenkező célt éri el ezen az oldalon, mert a következő hónapokban teljes lendületével a szocialista és liberális párt „sötét ügyei” felé fordult. A Rex-lapok, a Pays Réel és a Rex hangosak voltak a Baerenbund, a Munkásbank és más baloldali vállalatok állítólagos botránykrónikáitól, amiket perek lavínája követett. A belga közéletet ezek a botrányok alaposan felkavarták. Degrelle sütkérezett a népszerűség fényében s nem vette észre, hogy visszavonhatatlanul felégette maga mögött a hidakat.

Beszédeiben, cikkeiben állandóan azt hangoztatta, hogy mozgalma katolikus mozgalom s a katolicizmus szellemében dolgozik. Ha a Rex-vezér így is érzett, tettei és cselekedetei nem erre vallottak. A katolikus párt felajánlotta neki az együttműködést és a közös akciót, a katolikus körök is figyelmeztették, hogy mozgalmával inkább erősítse, mint gyengítse a katolikusok frontját. Degrelle azonban erre nem volt hajlandó, továbbfolytatta támadásait. Most már a belga püspöki kar is szükségét érezte annak, hogy közbelépjen. 1935 novemberi pásztorlevelében hivatkozva arra, hogy a Rex tisztán politikai mozgalommá vált, amely kivonta magát a katolikus párt fegyelme alól, sőt azt éles formában állandóan támadja, megtiltotta a papoknak a mozgalomban való részvételt, a rexista gyűléseken való felszólalásukat vagy a rexista lapokba való cikkezést, eltiltotta a Rex kiadványainak a templomok előtti árusítását s végül meghagyta a tanintézetek vezetőinek, hogy az ifjúságot tartsák távol a mozgalomtól. A püspöki kar ezt a rendelkezést végső intelmnek szánta, hogy a mozgalmat, ha még lehetséges, visszaterelje végzetes útjáról.

1936 MÁJUSÁBAN új választások voltak Belgiumból. A feloszlatott parlament három és félévig volt együtt s ezt az időt a gazdasági és pénzügyi válság elleni állandó harc jellemezte. Van Zeeland kormánya sikerrel végezte el feladatát s úgy vélte, hogy a visszatért gazdasági fellendülés, a minden téren megmutatkozó haladás és fejlődés jó eshetőségeket kínál a kormány iránti bizalomnak a választók előtt való fölvetésére. Van Zeeland nagy odaadása, szakértelme s a de Man pénzügyminiszter által kidolgozott tervek és gyakorlati intézkedések, az ú. n. pianista gazdaságpolitika, amely különösképpen a kivitel fokozására, a hitelélet fokozottabb ellenőrzésére s a nemzet gazdasági erőinek megszervezésére törekedett, csakhamar megteremtette gyümölcseit: a javulás mind érezhetőbbé vált, a kereskedelem és az ipar fellendült, a munkanélküliség erősen csökkent, a bankok helyzete megszilárdult. A Van Zeeland-kormány kedvező előjelek közt indulhatott a választásokra.

A Rex-mozgalom, amely eddig nyíltan hangoztatta parlamentellenességét s nem csinált titkot abból, hogy a demokratikus kormányzást a lehető legnagyobb bűnnek és népcsalásnak

tekinti, most, hogy kamatoztassa tagadhatatlanul széleskörű népszerűségét, amelyet merész akcióval szerzett, elhatározta, hogy résztvesz — mint politikai párt — a választáson s a legnagyobb propagandahadjáratot fejt ki sikere érdekében. Az „A bas les pourris!” (Le a rothadtakkal! jelszó azonban édeskeves volt politikai programnak s különben a három nagy párt is követelte — ha diszkrétebb fogalmazásban is — a közéleti tisztesség érvényesítését, a politikai és pénzügyi tevékenység szétválasztását, valamint a bankok, trösztök és kartellek megrendszabályozását, úgy, hogy a Rexnek valamivel pozitívabb programot kellett adnia, hogy táborát gyarapíthassa. Így születik meg a Rex vagy Moszkva jelszó. A Rex-sajtó százezres példányai, népgyűlések százai, millió és millió röplap, falragasz hangsúlyozza, ismétli csakhamar, hogy csak a Rex mentheti meg egyedül Belgiumot a bolsevizmustól s Van Zeelanddal szemben Degrelle az az ember, akire Belgiumnak múlhatatlanul szüksége van a jövő nagy harcaiban. A kormányzó pártok kezdetben aláértékelik a Rex erejét, később pedig már nem tudják eredményesen felvenni vele a harcot: így történik, hogy Degrellék 21 képviselővel és 13 szenátorral vonulnak be a parlamentbe, ahol addig egyetlen mandátummal sem rendelkeztek. Szavazóik nagyrészt a katolikus párttól hódították el (a párt 79 képviselőjéből csupán 63-at tudott behozni az új képviselőházba), ami annak a szomorú testvérharcnak a következménye volt, amelyet a Rex folytatott hajdani anya-pártja ellen. Sok szavazatot veszített a szocialista párt is, viszont a kommunisták jelentékenyen előretörték. A Rex bolsevistaellenes küzdelmének tehát furcsa következményei lettek: a marxista tábor megerősödött, hagyományos ellenfeleit pedig meggyöngítette az új politikai párt.

A Rex hirtelen és váratlan feltörését nemsokára azonban nyomon követi a hanyatlás. Degrellet mozgalma nagy konjunktúrája elkápráztatja és mind közelebb érzi magát a hatalomhoz. Először négy, aztán öt, majd héthónapos időközökre jósolja be kormányrakerülését, ez azonban mindannyiszor csalóka hitnek bizonyult. A várt fejlemények nem következnek be, a Rex-vezér tehát merész akciókhoz folyamodik, hogy híveinek belévetett bizalmát igazolja és kényszerítse a sorstól a politikai fordulatot. A kormány azonban résen állt, tüntetéseit, politikai manifesztációit kellő keretek közé, szorítja s a rendészeti intézkedéseken túl továbbfolytatja a rexista propaganda semlegesítésére irányuló tevékenységét: erélyes rendszabályokat hoz a kommunista agitáció és szervezkedés ellen, szigorúan megtorolja a visszaéléseket, súlyt vet a törvényhozói összeférhetetlenség minél rigórozusabb betartására, a felütköző sztrájkmozgalmak megszüntetésére békéltető bizottságokat létesít, behozza a negyvenórás munkahetet, a munkabéreket 10—15 százalékkal emelteti, fontos családvédelmi intézkedéseket tesz, további nagyszabású közmunkákat indít meg a munkanélküliség leküzdésére, stb. A rexisták, akiknek legfontosabb programpontjait sajátítja ki és hajtja végre a koalíciós kormány okos és ügyes politikája, a legvégső eszközhöz nyúlnak, hogy, ha kell, államcsíny útján is kezükbe kaparintsák a hatalmat. 1936 október végére nagyarányú tömegdemonstrációkat készítenek elő, afféle marcia su Brüsszelt, felhasználva a belga front-

harcosoknak ugyanazon napra tervezett fővárosi táborozását. A kormány betiltja a seregszemlét, Degrelle azonban ennek ellenére is Brüsszelbe rendeli híveit, parázs botrányok játszódnak le a kommunisták beavatkozásával, a rexizmus marciája kudarcba fül, magát Degrellet is lecsukják egy éjszakára.

A mozgalom pozícióját a szenvedett balsiker erősen megingatta. Degrellék most szövetségeseik után néznek, hogy ezzel is szilárdítsák helyzetüket. A flamand ellenzéki párttal kezdenek tárgyalásokat, amelyek hosszas tanácskozások után sikerrel is járnak. Megállapodnak a közös tevékenységben, a kétnyelvűség teljes keresztülvitelében s a kommunizmus elleni küzdelemben. A parlamentben ez mindössze 15 képviselő, kint azonban számottevő szervezet támogatását jelentette. A tél mindamelllett nagyobb akciók nélkül múlt el, március elején azonban Degrelle újabb merész lépésre szánta el magát. Lemondatta Brüsszel rexista képviselőjét, Olivier bárót s elhatározta, hogy személyesen lép fel, hogy ilyen módon kényszerítse a kormányt a mérkőzésre és — a távozásra. Felajánlotta, hogyha a kormány győz, ő félreáll s lemond a mozgalom vezetéséről, ha azonban vereséget szenved, fel kell oszlatni a parlamentet s új választást kell kiírni. A rexista vezér nagymértékben elszámította magát: mozgalmát erősebbnek hitte, mint amilyen a valóságban volt, azonkívül arra számított, hogy a fővárosban csak győznie lehet, hiszen 1936-ban pártja itt kapta a legtöbb szavazatot. Fontos volt számára ez az erőpróba a közelgő községi választások előtt is, A kormány, noha megakadályozhatta volna ezt a mérkőzést egy egyszakaszos törvénnyel, nem tért ki a kihívás dől s maga a kormányelnök, Van Zeeland állt ki Degrelle-lel szemben. Erre a mérkőzésre s a felidézett óriási izgalmakra, nagyarányú és szenvedélyes választási hadjáratra egyáltalán semmi szükség sem volt. Kifejezést adtak ennek belga katolikus körökben is s hangoztatták, hogy a rexista tábor éppen akkor sodorja felesleges harcokba Belgiumot, mikor nyugodt és békés légkörre, további országépítő munkára és ellentétek keresése helyett közdedésre van szükség. Az ellenézés még növekedett, mikor Degrelle és pártja a kifejlődött szenvedélyes küzdelemben, nem tudván más eszközökkel harcolni a puritán, becsületes és köztisztviselőben álló Van Zeeland ellen, egyszerűen Moszkva bérencének kiáltotta ki s népfront-szimpatáikat, bolsevista ügynökséget s más efféle vetett szemére. A Rex ezen a ponton veszítette már el eleve a csatát. Maga a Vatikán hivatalos lapja, az Osservatore Romano tartotta jónak kioktatni Degrellet Van Zeeland egyéni kiválóságáról, abszolút katolikus voltáról, mélységes szociális érzéséről és kormányzása vitathatatlan érdemeiről. A belga püspöki kar márciusi pásztorlevelében kategorikusan elítélte a rexizmust, még pedig úgy a mozgalom céljait, mint eszközeit. Kevéssel a választás előtt megszólalt Van Rocey, Belgium hercegprímása is s félreérthetetlen nyilatkozatában véglegesen tisztázta a katolikus egyház állásfoglalását a pártalukalattal szemben. Kifejtette, hogy a mozgalom diktatórikus törekvése és külföldi mintákat követő harcmódora az állam és az egyház számára egyaránt veszélyt jelent, a totális állam gondolata, amelyet a Rex megvalósítani akar uralomrajutása után, a katolikus egyházzal nem egyez-

tethető össze s Belgium katolikus állampolgárainak ezekután tudniok kell, mi a kötelességük a szavazás alkalmával.

Degrelle sorsát a katolikus egyház állásfoglalása végleg megpecsételte, az eredmény nem lehetett kétséges. Az április 11-i választás azonban olyan csúfos bukást hozott számára, aminő még az ellenpárt legmerészebb álmaiban sem fordult elő. Van Zeeland a szavazatok 75 százalékát, több, mint 275 ezer szavazatot kapott szemben Degrelle 69 ezer szavazatával. A miniszterelnök a választás előestéjén azzal a kérdéssel fordult rádióüzenetében a belga néphez, hogy továbbra is hívei akarnak-e maradni a szabadságnak, a rendnek és a békének? A belga nép hatalmas igennel felelt miniszterelnökének. Levonta a tanulságokat és megmentette magát a szükségtelen diktatúrától. Hogy milyen tevékenységet fejt ki a jövőben a Rex-mozgalom, átalakul-e és megtisztul-e, félreérthetetlenül visszatér-e a gyakorlati katolikus vonalra, nem tudni még. A súlyos kudarcot kiheverni időbe telik. Máris híre jár, hogy súlyos ellentétek ütötték fel fejüket a pártban, a Degrelle-ellenes frakciók erősödnek és a vezért le akarják mondani tisztéről. Egyes hírek szerint Daye, az eddigi parlamenti csoport vezére venné át az országos vezetést. Ezek a híresztelések azonban még megerősítésre szorulnak. Kétségtelen azonban, hogy a mozgalom legsúlyosabb válságát éli, amellyel eddigelé találkozott.

A REX-MOZGALOM közvetve mégis üdvös szolgálatokat is tett Belgiumnak. Egyik eredménye volt — ezt tárgyilagosan el kell ismerni — a belga közélet alapos megtisztítása, a másik a nemzeti érzés nagyfokú megerősítése az ország minden rendű és rangú rétegében. Közvetve hozzájárult ahhoz, hogy a belga nép ráébredjen felelőssége tudatára s elutasítson magától minden olyan kísérletet, amely parancsuralmi eszközökkel és módszerekkel akarja egy nemzet életét és vágyait irányítani. Belgium a rexizmus mind nagyobb előtérbenyomulásával és feltörésével rájött arra, hová vezetne, ha ő is a keleti szomszéd példája szerint rendezné be életét; a mélységesen vallásos belga nép megértette az intő példát, hallgatott egyházi vezetőire és levonta a tanulságokat. A Rex közvetett hatása azonban nemcsak a jobboldali tömegekre érvényesült. A baloldalt, sőt a szélsőbaloldalt is önvizsgálatra készítette. A tanulságok levonása ezen az oldalon is megnyilvánult és pedig a legfeltűnőbbben — a szocialista párt kebelében. Természetesen közrejátszottak más okok is, mint például a kommunizmus előretörése, a második internacionálé tehetetlensége és öngyilkos összeállása a kommunistákkal a népfrontba, s különösen a spanyol polgárháborúval kapcsolatos események, de a folyamat legfőbb munkálója a Rex-mozgalom szolgáltatta tanulságok voltak.

A belga szocialista párt évtizedeken át Vandervelde, az agg szocialista veterán vezérlete alatt működött, aki egyben elnöke volt a II. Internacionálénak is. Az utóbbi évtizedben azonban mind nagyobb szerepet játszott mellette a pártban Henri de Man és Henri Spaak; az előbbi a Van Zeeland-kabinetben már évek óta a pénzügyi, az utóbbi pedig a külügyi tárca vezetője. A két szocialista-államférfi vette rá annakidején Vanderveldet és a pártot, hogy lépjenek koalícióra a parla-

ment legnagyobb pártjával, a katolikusokkal és együttesen alakítva kormányt vezessék ki az országot a gazdasági krízis útvesztőiből. A válságot azután de Man terve, a planizmus alapján lokalizálta a koalíciós kormány s a pénzügyminiszter céltudatos irányítása és tervgazdálkodása nyomán sikerült újra fejlődést és virágzást elérni a belga gazdasági élet minden vonalán. De Man körül, aki nemcsak a pártban, hanem az országban is nagy tekintélynek örvendő pénzügyi szakember és filozófus, a szocialista szervezetben lassankint külön csoport alakult ki, amely több fontos kérdésben nyílt ellenzéki álláspontot foglalt el a párt ú. n. veterán-szárnyával szemben. Spaak külügyminiszter odaadó híve de Mannek s szívvel-lélekkel támogatta minden állásfoglalásában. Elsőnek a rexizmussal szembeni politika robbantott ki nyílt ellentétet a párt két szárnya között, majd a spanyol kérdés, amely azután végleges szakításra vezetett s nagyjelentőségű fordulatot hozott a szocialista pártban. Vandervele és a szocialista párt „jobbszárnya“ már a Rex-mozgalom első időszakában, az ú. n. purifikálási időszakban erélyes akciót sürgettek a kormányelnöknél a mozgalom letörésére; mikor a Rex-lapok a szocialista párt pénzforszárait, bankbukásait s egyes tagjainak pénzügyi üzelveit kezdték szellőztetni, már nemcsak az illető pártorgánumok, hanem magának a mozgalomnak a betiltását is követelték. De Man pénzügyminiszter azt a felfogást vallotta, hogy a megrágalmazottak indítsanak pert, ez az egyetlen módja a vádak tisztázásának; a maga hatáskörében vizsgálatot indított mindama pénzintézetek és bankok ellen, amelyeket a bíróságok ítéletei nem mentettek fel a gyanú alól. A rexizmus fokozatos előretörése a szocialista párt kebelében továbbmélyítette az ellentéteket: Vandervele merev ortodoxizmusával és nemzetközi marxizmusával szemben az ellenzéki szárny azt vallotta, hogy a párt helyezkedjék nemzeti alapra, hogy ilyenmódon közömbösítse a Rex hatását a baloldali tömegekre és a belga belpolitikára.

A két irányzat a spanyol polgárháború eseményeivel kapcsolatosan szakított végkép egymással. Vandervele, és a párt ortodox meggyőződésű tagjai természetesen már kezdettől a spanyol vörösök megsegítését sürgették s a szocialista párt vezére, aki a kormányban a nép-egészségügyi tárcát viselte, mindent elkövetett, hogy Van Zeelandot rávegye a semlegesség feladására. Közben azonban olyan esemény történt, ami Belgium egész népét mélységesen megrázta és fölháborította. A madridi belga követség első tanácsosát, Borchgrave bárót a vörösök meggyilkolták. Az egész nemzet elégtételt követelt, szenvedélyes jelenetek játszódtak le a parlamentben rexisták és szocialisták s a szocialista pártban Vandervele és a párt haladó szárnya között. A szocialista vezér még bizonyos csekélymértvű elégtételadást sem tartott szükségesnek a madridi kormány részéről, megelégedett a Caballero-kormány mentegetőző magyarázataival. A de Man és Spaak vezette többség azonban erélyes intervenciót sürgetett, márcsak Belgium méltósága érdekében is. Ezt a felfogást vallotta Van Zeeland s a katolikus párt is, a másik kormánytámogató párttal, a liberálisokkal együtt. Még el sem aludt a Borchgrave-esét kapcsán keletkezett konfliktus a szocialista pártban, mikor egy újabb és ezúttal sokkal veszélyesebb

támadt. Az történt ugyanis, hogy Vandervelde és Hymans, a belga képviselőház alelnöke Madridba utazott s ott feltűnő nyilatkozatot tett. A nyilatkozatokban a két szocialista vezér elítélőleg szólt a belga kormány benemavatkozási politikájáról, saját pártjuk „fasiszta szimpátiákat tápláló ellenzéki csoportosulásáról“ és gyalázatnak mondotta, hogy éppen belga, a legrégebb szocialista parlament tagadja meg a szolidaritást a Pyreneusokon túl küzdő elvtársakkal. Vandervelde és Hymans komoly ígéreteket is tett egyébiránt, hogy sürgősen segítséget küldenek a vörös kormány támogatására. Mindezt éles, szenvedélyes formában szemükre vetették otthon, a parlamentben is, a pártban is. A szocialista párt végrehajtóbizottságában súlyos összetűzésre került a sor, végül is a végrehajtóbizottság a de Man-csoport határozati javaslatát fogadta el, amely élesen elítélte Vanderveldék szereplését és nyilatkozatát. Vandervelde erre lemondott tárcájáról és bejelentette kilépését a pártból is több társával együtt, a pártból, amelyet ötven évvel ezelőtt velük együtt alapított. A párt nagy választmánya ugyancsak foglalkozott az eseményekkel s de Man javaslatára kimondotta, hogy a belga szocialista párt kiválik a II. Intemacionáléból s új, nemzeti alapon szervezkedik.

A de Man és Spaak vezetése alatt újjáalakult szocialista párt a nagy tanulságok és az új szellem eredménye. De Man adott hangot először annak a felfogásnak, hogy a nemzetközi marxizmussal szakítani kell s a szocializmust nemzeti szellemmel és tartalommal kell megtölteni; ő hangoztatta elsőnek a pártban és Belgiumban, hogy a marxizmusnak a nemzetközi szolidaritásra vonatkozó tana nem egyéb hamis elméletnél és csődbe jutottak szociális és gazdasági teóriái is. Új szocialista rendszerre van szükség, amely elismeri a nemzet tényét, számol az ország és a nép adottságaival s ugyanakkor a lehető legtöbbet nyújtja. De Man rendszere a planizmus, a tervgazdálkodás. A planizmus egységes terv szerint akarja megszervezni a nemzet gazdaságát s az ország összes gazdasági tényezőit felhasználja a jólét emeléséhez. A kínálat és kereslet törvényei helyett az államhatalom tartaná egyensúlyban a termelést és a fogyasztást, az állam szabályozná a termelést és az elosztást, az ipari és mezőgazdasági üzemek csak szükséglet szerint termelnének, államosítanák a külkereskedelmet, a bankokat, a közlekedést és a természeti erőforrásokat. Társadalmi téren a szocialista rendszer valamennyi osztály együttműködésének szükségességét hangoztatja; támogatni akarják a középosztályokat, hogy ellenállóképessé tegyék őket a kommunizmussal szemben; ki akarják fejleszteni az egyéni birtokrendszert és olyan egységes munkafrontot akarnak létrehozni, amely nem az egyes osztályok ellen, hanem kizárólag a pénzügyi és ipari hatalmasságok, egyeduralkodók ellen harcolna. A de man-i koncepció kereken elutasítja magától és tagadja a marxista szocializmus két legfőbb dogmáját: a nemzetközi testvériség gondolatát és az osztályharc elvét. Az újszocialista mozgalom már régóta hódít Belgiumban. Az utóbbi hónapokban már a baloldal leghatalmasabb tömegmozgalmává nőtte ki magát, amely kétségkívül még kiemelkedő szerepet tölt majd be a belga nép élettörténetében.

CSISZÁR
BÉLA

AMERIKAI REGIONALISTA TÖREKVÉSEK

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK megítélésében, hogy helyesnek alkatáról, figyelembe kell venni az amerikai regionalista törekvéseket. Hogy pontos legyen: van regionalizmus és vannak regionalista törekvések. Az előbbi fogalom New Englandra és az amerikai délre alkalmazható; az utóbbi a középanyugatra és a nyugatra. A két fogalom közötti különbségnek az a legszámottevőbb oka, hogy míg New Englandban és a délen bizonyos nemzeti jelleggel, bizonyos homogén valósággal találkozunk, addig a nemzeti jelleg kulturális értelmezésében a középanyugat és a nyugat még mindig nem tudott megszabadulni heterogén természetétől. A regionalizmus: hagyomány; a regionalista törekvés a hagyomány-hiányt azzal próbálja eltüntetni, hogy bizonyos mesterként lelki éghajlatot teremt, amely azonban lassan-lassan kezd természetessé válni. Azt mondhatnám, hogy New England és a dél, lélektanilag szempontból, Erdélyre emlékeztet; a középanyugat és a nyugat a jugoszláv és a csehszlovák területen kifejtett magyar regionalista törekvésekre. A hasonlat, a kérdés jellegénél fogva, természetesen rendkívül ingatag, de talán közelebb hozza a magyarországi olvasóhoz azokat a problémákat, amelyek összefüggnek az amerikai regionalizmussal és regionalista törekvésekkel.

A felszínen persze, főként a pragmatikus lélektan alkalmazásában, kevés a különbség mondjuk a kelet és a nyugat között. Mert a badar filmek Hollywoodon, azaz a nyugaton készülnek, ebből korántsem következik, hogy New Yorkban, azaz a keleten, nem élvezik őket. Az amerikai standardizálásnak vannak olyan jelenségei, amelyekkel megfertőződött mind a negyvennyolc állam. A rágógummi Kansasban éppúgy eltorzítja az értelmesnek mondott emberi arcot, mint Philadelphiában; s a humorosnak szánt lehetetlenül bizarr burlesque kilengések éppúgy kicsapnak a clevelandi rádióból, mint a chicagóiból. Az átlagamerikai New Mexicóban éppúgy, mint Vermontban, elsősorban jövedelme alapján hajlandó embertársát megítélni. Az elmechanizált érzéketlenség országos nyavalya. Amikor annak idején Georges Duhamel Amerikáról írt könyvében a többi között kikelt az ellen, hogy Beethovent szépségéből kiforgatva játszották valamelyik moziban, nemcsak esztétikai, de elemi kulturált érzékenységgel elítélte ezt a szentségtörést. Igaz, hogy az amerikai kritika, könyvével foglalkozva,

azzal válaszolt, hogy a piszkos párizsi vendéglőkre utalt, ami nem változtat azon a tényen, hogy a Beethoven zenével történt visszaélés bárbar jelenség. A minap az egyik angolnyelvű napilap sportrovatában a következő címet olvastam: „What makes baseball immortal?“ Azaz: mi teszi a baseballt (az amerikai nemzeti sportot) halhatatlanná? Ezen már mosolyogni sem lehet, mert annyira ostoba s annyira karikatúrája a romantikus lelkendezésnek. Szóval szerte Amerikában, függetlenül a regionalizmustól és a regionalista törekvésektől, minduntalan belebotlunk olyan ízléstelenségekbe, gyerekességekbe, kamaszos öntelt-ségekbe, amelyeket tipikusoknak lehet nevezni. De még a típus sem igazolja az általánosítást, mert hiszen mindezzel a fogyatékosággal igazi értékeket lehet szembeállítani. Ismételten meggyőződtem arról, hogy magyarországi lapokban olyan elírásokkal foglalkoznak az amerikai irodalommal és művészettel, annyira a Fannie Hurstök és az Edna Ferberék, a Saturday Evening Post és hasonló népszerű folyóiratok írói és írónői kapják meg a meg nem érdemelt elismerést, hogy mind ebből vajmi lesújtó következtetésre juthatnánk a magyar szellemi élet amerikai kulturális-táj ékoződottságát illetőleg. Viszont igazságtalanok lennénk, mert ugyanakkor hozzáértő és meglepően beleérző vélemények és ismeretterjesztések jellemzik az Amerikára vonatkozó cikkeket és tanulmányokat. Teszem fel Cs. Szabó Lászlónak Rooseveltről írt tanulmánya olyan, hogy a kérdéssel foglalkozó amerikai polgár sem végezhetne volna el munkáját megbízhatóbban.

A lármázó rossz ízlés természetesen nem az egyetlen meghatározó tényezője az amerikai életnek. Magában véve az a tény, hogy a regionalizmussal kapcsolatban nemcsak gazdasági szempontokról beszélhetünk, hanem lelki megnyilatkozásokról, arra vall, hogy olyan értékeket kell figyelembe vennünk, amelyek megérdemlik az érdeklődést. New Englandban éppúgy, mint a délen, sőt a középnyugaton és a nyugaton a külső, a könnyen észrevehető hasonlatosságokon kívül számolnunk kell a belső, a sokszor alig észrevehető értékekkel. Olyik esetben (s ez elsősorban New Englandra áll), az érettség fontosabb az exotikumnál; de még akkor is, ha inkább az exotikum érvényesül, az exotikumon belül olyan mozzanatokkal találkozunk, amelyekből arra következtethetünk, hogy az idegek világában a lélek, az ököl világában az áldó tenyér, a zaj világában az ének igazolja életöszönét.

WILLIAM JAMES, a new-englandi származású filozófus és pszichológus a „haladás“ feletti aggodalmának adott kifejezést. Félt a „progressziói, ettől a gyakran hallott amerikai fogalomtól; a „progress“ az amerikai szókincsben épp olyan természetes, mint bizonyos hazai emberek szókincsében a „turáni átok“. Akaratlanul is William Jamesnek erre az aggodalmára kellett gondolnom, amikor tavaly szeptemberben autón bejártam a new-englandi államokat. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem megbízásából részt vettem a Harvard-egyetem alapításának háromszázéves ünnepségén: közben bejártam Massachusetts, Connecticut, Maine s egyéb new-englandi államokat. Miután jómagam Ohióban lakom, szóval a középnyugat peremén, ennél fogva módomban volt kiérezni az ellentétet New England és a

középnnyugat között. Mi volt a leglényegesebb érzésem? Úgy volt, mintha külföldön jártam volna. Boston vagy Providence, Coopers-town vagy Concord a cigaretta és bagóhirdetések amerikai egyetemessége ellenére mégis azt éreztették velem, hogy nemcsak az ízléstelenséghez és zajhoz alkalmazkodó városok, hanem jellegzetes hagyományokra hivatkozó lélekegységek. New England tudvalevőleg a puritanizmus amerikai hazája. Nemcsak az a körülmény, hogy olyan amerikaiakkal (Maine államban például olyan halászokkal) találkoztam, akik még ma is, némi amerikai módosítással, a tizenhetedik és a tizennyolcadik század angol nyelvét beszélik, győzött meg arról, hogy ez az Amerika sok tekintetben eltér Ohiótól, Illinoistól, Indiánétól s egyéb középnnyugati államoktól, hanem az a valóság is, hogy itt az emberek általában a múlttól úgy beszéltek, mint ahogy azt megszoktuk Európában. A történelmi és a lélektani folytonosság a new-englandi regionalizmus legjellemzőbb sajátossága. Jóllehet olaszok, portugálok, lengyelek, ír katolikusok nagy számban lepik el New Englandot, a couleur locale mégis a puritanizmusé. Könnyen elképzeltem, hogy abban az esetben, ha nem alakult volna meg az amerikai Egyesült Államok mai formájában, New England, mint önálló nemzet, a maga sajátos kultúrájának megfelelően, betöltötte volna szerepét a civilizált nemzetek sorában.

A puritanizmus, amint ismeretes, a kálvinizmusnak angol, később amerikai változata. Veleje: az erkölcsi világnézet. Annyira ez a lényege, hogy jósokéig az esztétikai elmélet összeférhetetlennek lázott a puritanizmus erkölcsi természetével. A puritanizmus mindig helyeselte a siker vágyát, de nem, hogy úgy mondjam, Part pour Part, hanem egy magasabb erkölcsi szempont alapján. Ennek a szempontnak tudható be, hogy a Camegie- és Rockefeller-féle nagyméretű amerikai sikerek, Krózus vagyonszerzések, a boldogulókat arra kényszerítették, hogy a vagyon egy részét átadják a köznek. A Carnegietől elnevezett könyvtárak, a Rockefeller-féle tudományos intézetek igazolják ennek az elvnek gyakorlati alkalmazását. Az elv ez volt, s még ma is bizonyos tekintetben ez: akarni kell a gazdasági sikert, megszerzése érdekében mindent meg kell tenni, de a sikernek nem szabad túlságosan örülni. Az amerikai materializmusnak jellegzetes akaratlan képmutatása észlelhető ebben a felfogásban; mert míg egyrészt a sikerért folytatott harc nem ismert kesztyűs kezét, sőt sokszor az ököl nyersesége sem képviselte valódi szimbólumát, addig a kíméletlen gazdasági harcban az erkölcs fogalma, mint valóságé, mégsem vesztette el teljesen jelentőségét. Amikor amerikai kétszínűségről beszélünk, tulajdonképpen erre az ellentmondásra gondolunk. Ámde a tárgyilagosság megkívánja annak a megállapítását, hogy az önzésnek ez a fajtája még mindig kívánatosabb annál az Európában gyakran észlelhető önzésnél, amely kulturális frázisokkal eltünteti a köznek járó felelősségtudatot. Jómagam a képmutatás semmiféle formáját nem szívlelem; de az erkölcs racionalizálásának amerikai változatától az érdemet mégsem szabad elvitatni.

Mi a jellemző abban, hogy William James félt a „haladás“-tól? Ez az aggodalom annál feltűnőbb, mert hiszen ő az apja az amerikai pragmatikus filozófiának, szóval annak a hangsúlyozottan gyakorlati

jellegű bölcséleti rendszernek, amely a hasznossági elvet életirányító-nak minősíti. Ne feledjük el, hogy William Jamesnek lelki elődei az olyan new-englandi gondolkodók és írók, mint Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, James Russell Lowell. Ezek az írók és gondolkodók, bizonyos tekintetben az angol nevelési szempontok hatása alatt, a görög és római kultúrát, a természetet, a vallást és a gyakorlati életet összhangban akarták. Barokk kép ez az összhang, a valóságba nem is sikerült átvinni a célok és a fogalmak ellentmondása következtében; de magában véve az a tény, hogy ezek az írók és gondolkodók, a new-englandi eszmeiség és eszményiség kikristályosodott kifejezői, ilyen világnézettel próbálták berendezni lelki és tapasztalati életüket, megerősíti azt a kijelentést, hogy regionalizmusuk lelkiismeretét egy emelkedett szempont alkalmazásában látták. William James valószínűleg rájött arra, hogy a „haladás“ mindinkább kihangsúlyozza az anyagiasságot az erkölcsi és a metafizikai elvek rovására; amellet annyira művelt lélek volt, hogy a rosszul értelmezett „haladás“ felszínességétől is irtózott.

A new-englandi regionalizmus három legjellemzőbb tulajdonsága a következő: 1. Az igazi new-englandi individualista és demokratikus.

2. Ma is arra törekszik, hogy puritán életet éljen, azaz visszafojtott életet, noha, mint ahogy azt Eugene O'Neill több színdarabjában megmutatta, ez a visszafojtottság sokszor kórtani következményekre vezet. 3. Zárkózott természetű. Egyéni érzéseiről ritkán ad számot, ezzel szemben a polgártársától elvárja, hogy a közre vonatkozó kérdésekben véleményét ne titkolja. Ez a felfogása demokratikus meggyőződéséből következik. A new-englandi elzárkózottság legkülönb költői kifejezője Robert Frost. Egyéb jellemző tulajdonsága, hogy önmagát tekinti valódi amerikainak; ebben a tekintetben még az indiánokról is kész megfedkezni. Bizonyos fanyar humorja van, körülbelül olyasféle, mint amilyen Coolidge elnök arca volt, amikor mosolygott. Takarékos, óvatos, gyanakvó természetű. Utóbbi sajátossága alighanem visszafojtottságára vezethető vissza. Esztétikai érzékének legmeghatóbb megnyilatkozása virágszeretete. A new-englandi tiszta házakat gondosan ápolt kertek veszik körül; mintha a természet a puritán halandóknak alkalmat adna arra, hogy legalább ebben a „pogány“ formában megszeressék.

Az amerikai szellemi életnek New England a forrása. A huszadik század elejéig, néhány eset kivételével, az amerikai zene, festészet, költészet, filozófia, társadalomtudomány, történelemtudomány stb. legkiválóbb művelői new-englandiak voltak. S noha a legtöbben kinőttek a lokálpatriotizmus levegőjéből, még a kimondott univerzalisták vagy humanisták sem tudtak kikapcsolódni hagyományaikból. Nem véletlen, hogy a Harvard-egyetem Amerika legrégebb főiskolája; nem véletlen azért, mert hiszen Cambridge, a főiskola székhelye, Boston közelében van, szóval New-Englandban. S mikor a tizenkilencedik század közepe táján, a „frontier civilizáció“ megalapítása idején, amelynek a többi között irodalmi kifejezője az olyan író, mint Mark Twain, az aranyásók korában a keletről mind többen a nyugat felé vonultak, akkor a new-englandiak, akik otthon maradtak, úgy nyi-

latkoztak, hogy inkább szerényen élnek saját környezetükben, mint gazdagon az idegenben. A nyugat felé indulók rájuk úgy hathattak, mint az európaiakra azok, akik Amerika felé vették útjukat.

New Englandban — New Hampshireben, Vermontban, Maineben — sok a sziklás föld; s a new-englandi farmernek rendkívüli szívóssággal, kitartással és azzal a tudattal, hogy az élet dehogy is babrajáték, kellett megküzdenie a föld ellenállásával, hogy a maga és családja kenyerét megkeresse. De mint ahogy a hazai földműves pár holdas földjét, mert az övé, s mert sorsának örökölt szállása és kenyéradója, nem cserélné fel a városi élettel, épúgy a jellegzetes new-englandi ragaszkodik szülőföldjéhez, azzal a hazaszeretettel, amely a lelki regionalizmus kísérője. Az elmúlt hetven esztendőben New England elindustrializálódott; amint említettem temérdek bevándorló foglalta el a régi new-englandiak helyét. Mindennek ellenére az eredeti „yankee“ civilizáció kerete, New England, még ma is érezteti pszichológiai valóságát; s a biblia még ma is legfontosabb könyve az átlag new-englandinak. New Englandban érezni a történelmi hagyományok bensőségét, hogy úgy mondjam a „haza“ levegőjét. Regionalizmusának ez a legjellemzőbb sajátossága.

A POLGÁRHÁBORÚ MEGSZÜNTETTE az amerikai dél politikai regionalizmusát, de lelki regionalizmusa, ha kisebb mértékben is, még ma is fennáll. Tavalý egy Margaret Mitchell nevű atlanta újságírónőnek „Gone With the Wind“ címmel szórakoztató regénye jelent meg, amelynek eddig félmillió vásárlója akadt. A regény témája a polgárháború és az azt követő korszak. Az író nő rokonszenve kétségtelenül a délre. Ez a tény igazolja azt a kijelentést, hogy a dél lelki regionalizmusa még nem szűnt meg. A „yankee“ fogalom a délen még ma is visszatevését kelt. Mikor a délen jártam, többször meggyőződtem arról, hogy az északot úgy kezelik, mint ahogy valamikor Magyarországon az „átkos Ausztriá“ról esett szó. Az észak persze türelmesebb a délrel szemben. Ahogy egy ismert republikánus politikus megjegyezte a jelenlétemben: könnyebb elnézőnek lenni annak, aki semmit sem veszített, annál, aki mindent veszített. Mindebből nyilvánvaló, hogy a déli regionalizmus nem feltevés, hanem valóság. Egy belga származású amerikai barátom éveken át francia irodalmat tanított egy déli főiskolán. Egy ismert néger szociológus tőle vett francia nyelvelkéket. A néger szociológus csak az esd órákban merte felkeresni a tanárt otthonában, s a tanár máskor nem is fogadhatta volna. Ez pedig néhány esztendővel ezelőtt történt. Szóval a déli regionalizmus annyira valóság, hogy a néger felszabadítás Georgiában, Virginiában, Louisianában s a többi déli államban még ma is inkább elmélet, mint az emberi egyenlőség alkalmazásának elve. Igaz, hogy a négerék az északon sem élnek társadalmi életet a fehérek környezetében; de rabszolga hagyományaik mégsem annyira kiélezettek, mint a délen.

A dél, részben éghajlati okoknál fogva, részben a cavallierek osztálykülönbséget hangoztató felfogásának tradíciójánál fogva, lélektani és gyakorlati szempontból egyaránt kevésbé hajlik a politikai

demokrácia ruganyosságára, mint az észak. A demokrata párt, szemben a republikánus párttal, soká a dél politikai pártjának számítódott; ez azonban, a demokratikus hajlam tekintetében, keveset mond. A demokrata párton át is inkább a dél ellenszenvé nyilatkozott meg az északkal szemben, mint a demokratikus meggyőződés. A délnek, jóllehet az elmúlt évtizedekben ott is megindult az industrializálódás folyamata, nagyjában különb az agrár jellege, mint az északnak. Vannak déli városok, mint például Charleston, ahol az autochton polgárság még ma is olyan társadalmi kiváltságokat élvez, hogy ez valósággal, különösképpen amerikai viszonylatban, korszerűtlennek tetszik. Amerika túlnyomó részében annyira kihangsúlyozódnak a plutokrata szempontok, egy amerikai városban annyira a „gazdag ember“ a társadalom legjelentékenyebb pillére, hogy a hagyományok alapján kijáró társadalmi előnyöket az ilyen keretben alig tudják megérteni. De Charleston ragaszkodik a tradíciókhoz s ezen a ragaszkodáson maga Amerika sem tud változtatni. A dél lelki földrajzában az érzések völgye és a gondolatok magaslata más, mint az északon.

Miben nyilatkozik meg a dél regionalizmusa a fenti anekdotaszerű jelenségeken kívül? Kulturális szempontból nyújtott-e a dél annyit, hogy lelki önállóságára büszke lehet, ha már politikai önállóságát képtelen volt biztosítani? Szellemi teljesítményeit aligha lehet összehasonlítani New England eltagadhatatlan értékeivel. Edgar Allan Poe csak a délen élt egy ideig, de annyira elszigetelt lángelme volt, hogy őt igazán nem lehet a déllel azonosítani. Sidney Lanier, a tizenkilencedik század déli költője, tehetségének túlságos érzélgősségével ártott. Mint ahogy voltak és vannak őszinte és álromantikus költők, akik annyira belebolondulnak a holdba, hogy még a napról is megfélekednek, épúgy Sidney Lanier is annyira belegabalyodott az érzélgősségbe, hogy ezzel végül művészi kifejezést követelő érzéseit legyengítette. Az elmúlt tizenöt esztendőben déli egyetemek, mint például a virginiai, regionalista folyóiratokat jelentetnek meg; helyi vonatkozású cikkeket, tanulmányokat, elbeszéléseket, verseket közölnek. Kritikában, színdarabokban, néger irodalmi művekben és kollektív jelentőségű folklorelkötésekben öntudatosított regionalista törekvések észlelhetők. Szinte paradox: a regionalizmus valóságának szüksége van a regionalizmus törekvésének kifejezésére.

Az igazi déli regionalizmus, amely nem érzi a magyarázatok és megértések szükségességét, a társadalmi érintkezésben fejeződik ki. A déliek feltétlenül udvariasabbak az északiaknál. A yankee nő, ha gondolkodik, inkább feminista, a déli nő, ha gondolkodik is, inkább feminin. A jómodorra a délen nagyobb súlyt helyeznek, mint az északon. Az élet kényelmesebb és körülményesebb. A forró éghajlat meglazítja az emberi energiát; ennél fogva az emberek kevésbé rohannak. Míg az északon pillanattá züllesztik az órát, addig a délen órává fejlesztik a pillanatot. Az észak, főként New York állam, a középnyugat és a nyugat is, a könyök jelképében találja meg az önmaga énjét; a dél a lugas hangulatában. Az északon az a kívánatos, hogy az ember gazdaságilag boldoguljon; a délen, jóllehet a déliek sem vetik meg a gazdasági boldogulást, legalább ragaszkodni kell a jómodor látszatához.

A „business“-ben nehéz „gentleman“-nak lenni; a déli, újabban persze inkább elméletben, arra törekszik, hogy a „business“-ben se feledje el „gentleman“-kötelességeit. Maga az angol nyelv a délen puhább, mint az északon. Délen a hang a gordonkára emlékeztet; északon a berekedt szakszofónra. A déli nők hangja lágyabb, mint az északi nőké. A dél: „Wunschtraum“ a múltat illetőleg; az észak (New England kivételével) határozottan a jövőbe néz.

A délen temérdek a formátlan jelenség is. Erskin Caldwell, aki a mai amerikai regényírók egyik letehetségesebbike, „Tobacco Road“ című regényében megírta „a szegény fehérek“ sorsát, ők azok, akiket sokszor még a néger is megvetnek. Mert a néger alighanem úgy van a fehérekkel, mint odahaza a cigány a nem cigányokkal; ha nem úr, nem tiszteli. Amellett a műveletlen fehérek körében a babonás vallási megszállottságnak sok az áldozata; s a dél a lincselés hazája. A dél Amerika többi részével összehasonlítva anakronizmus; minden jel arra vall, hogy néhány nemzedék sorsán átvergődve ez az anakronizmus megszűnik. Ugyanakkor jogosultnak látszik az a feltevés, hogy az „ősök“ leszármazottai (nem szabad elfelejteni, hogy közben sok északi ember is letelepedett a délen, mint ahogy sok déli elhelyezkedett az északon) még évtizedek múlva is ragaszkodni fognak dél jellegükhöz. Míg a new-englandi regionalizmus: haza; a déli regionalizmus: elkülönödöttség.

HA ARRÓL AZ AMERIKÁRÓL beszélünk, amelynek fogalma átment a világ tudatába, s amelyről esetleg a hottentótnak és a zulu-kaffereknek is van véleményük, akkor voltaképpen a középnyugatra és a nyugatra gondolunk. Nem azért, mert itt aránylag még mindig több az indián, mint a délen vagy New Englandban; az indián, mint társadalmi tényező, majdnem egészen elvesztette szerepkörét. Az oka annak, hogy a középnyugat és a nyugat egyértelmű Amerikával, különösképpen a tucatfelfogású Amerikával, az, hogy amit amerikai tempónak, amerikai ízlésnek vagy ízléstelenségnek, amerikai szertelenségnek neveznek, legjellemzőbb a középnyugaton és a nyugaton. Igaz, hogy New Yorkban is vannak gangsterek, de Al Capone olyan gangster-tekintélyt adott Chicagónak, hogy erről bizonyára az újságot nem olvasók is tudnak Kamsatkában. Henry Ford autógyára Detroitban van, ugyancsak a középnyugat peremén, ha északon is; s Hollywood Kalifornia dísze, éke, nemzetközi hirdetési táblája. Az aranyásók romantikája, jöllehet ma már ez az emlék is kiveszőben van s főként a mozi tartja életben mindenféle átlátszóan ravaszkodó és esztétikailag bectelen eszközökkel, szintén igazolja azt a felfogást, hogy a középnyugat és a nyugat azonos a valódi Amerikával. A new-englandi úttörők még Isten segítségével győzték le a vadont, s erkölcsi szempont is vezette őket. De amikor a new-englandi telepesek, mint pionírok, a nyugat felé vették útjukat, csak egy részük nem tért el a hagyományoktól; ezek a new-englandiak a középnyugat és a nyugat különböző városaiban, amelyeknek ők vetették meg az alapját, templomokat és iskolákat is építettek s nemcsak üzleti vállalkozásokról gondoskodtak. Ám a többség az ilyen erkölcsi és szellemi szempontokkal nem

törődött. A középanyugati, de még inkább nyugati úttörők az élet szerencsejátékosai voltak. Az égbe törő fák, az óriási hegyek, a prerik, a szörnyű folyók világában ők, a frontier-sors hősei, ezek a békéden lelkek, egyre törekedtek: a gazdasági biztonság megszerzésére.

Hol tisztességes, hol kevésbé tisztességes eszközökkel, de egy cég: ismertek: aranyért, földért, olajért a „Wille zum Leben“ filozófiáját érvényesíteni.

A legnyersebb önzésben, a legvadabb életösztönben is megnyilatkozik a lélek. Ha például Bret Harte vagy Mark Twain történeteit olvassuk, akkor módunkban van meggyőződni arról, hogy a korántsem érzékeny úttörők néha elérzékenyedtek; s ekkor a prerin elringatták a hold fényét, vagy megsajnálják a megszorult bogárt, s ők, akik kíméletlenül megölték az indiánokat, szinte alázattal vigyáztak arra, hogy el ne tapossák a hernyót. Tudom, hogy ezek a metaforák némi túlzást jelentenek, de a lényegen nem változtatnak. És a nyugat bojtárját, a cowboyt, legendává varázsolták, ugyanakkor intrikusok is tudtak lenni és felbujtók, otthont teremtő kóbor lelkek. Mint az acélpenge, amely nemcsak öl, de hasznos munkát is végez, ők is lelkük kését hol romboló, hol gyógyító célra használták. Mint kalandorok frigyre léptek az élet korlátlan lehetőségeivel; mint emberek, mert építettek, korlátokat is teremtettek a maguk részére. „Covered wagon”-regényességük emléke ma is hatásos. A bizonytalan körvonalú nyugati regionalizmusban külön szint jelentenek a spanyol és mexikói egyházi és építészeti emlékek. Speciális jelenség a mormon egyház szerepe.

A távolság romantikáját megölte a vonat, az automobil és a repülőgép. Tucatszámra ismerem jómódú embereket, akik megerősítés nélkül megválthatják repülőgépjegyüket Los Angelesbe. Pedig hát a középanyugat igái messze esik a nyugattól. De a technikai vívmányok távolságot megszüntető ajándéka a lelki távolságot, amely a nyugatot a középanyugattól s az utóbbit a keletől elválasztja, mégsem tudta megsemmisíteni. A New Englandhoz vagy a délhez hasonló határozott jellegű regionalizmus nincs a középanyugaton vagy a nyugaton. De van egy lelki tájszólás, amely például az ohioi farmert megkülönbözteti a pennsylvániai farmertől, vagy Seattle polgárát Cincinnati polgárától. Bizonyos amerikai írók és költők, mint Sherwood Anderson, Willa Cather, Joaquin Miller, Carl Sandburg, George Sterling s mások is arra törekedtek, hogy a középanyugat és a nyugat összevisszaságából valami költői egységet kiemeljenek, s ezt úgy mutassák meg az amerikai olvasóknak, mint a regionalizmus természetes megnyilatkozását. Sherwood Anderson „Poor White” című regényével a középanyugat átmenetét a mezőgazdasági életből az ipari életbe akarta megrajzolni. Willa Cather „My Antonia” című regényével a nebraskai atmoszférát keltette életre. Joaquin Miller, ahogy róla valamikor Angliában megírták, „Oregon Byron”-ja Carl Sandburg chicagói verseivel a középanyugat metropolisának füst és gyár és gépjellegét akarta költői formába önteni. George Sterling kaliforniai ritmust vitt a költészetbe. Művészi szempontból mind az öt alkotó műve többé-kevésbé jelentőségteljes; de regionalista jellege inkább

mesterkéltné, mint természetes, inkább programszerű, mint közvetlen. A középnnyugat és a nyugat tradíciója egyrészt nem eléggé érett ahhoz, hogy komoly múltnak tekintessék a jelen átélő erejével kapcsolatban; másrészt még ma is sok ember gyakran megváltoztatja tartózkodási helyét, szóval nem ismer helyi szempontból érzelmi ragaszkodást; s Amerikának ebben a két részében, a cowboy s egyéb romantika ellenére, az élet cselekvő folyamata olyan heves, zilált és formátlan, hogy a regionalizmus elmélyülő feltételével nem is rendelkezhetik.

Újabban a „vadnyugat“ megszűnt a korlátlan lehetőségek földje lenni. Kalifornia állam vigyáz arra, hogy kiket enged területére. Mellekesen jegyzem meg, hogy a művészetlen scenario-írókat szívesen látja. Minek nevezzem ezt? Az úttörők dekadenciájának? Egyébként a megszűkített gazdasági kifejezési lehetőség két-három nemzedéken belül arra vezethet, hogy a középnnyugat és a nyugat keretében kifejlődik egy öntudatos hagyománytisztelet, kimondottan a saját körzetére vonatkoztatva. Ennek a hagyománytiszteletnek tünetei már most is mutatkoznak, de még nem szólhatunk általánosítható jelenségről. Mindaddig azonban, míg a középnnyugat és a nyugat az átmenet forgatagában él, mindaddig, amíg egy város csak tartózkodási hely, ahol megkereshetjük vagy kiötleteskedhetjük kenyerünket, de nem otthon (s ez még nagyon is gyakori kép), oktalanság lenne kimondott regionalizmusról beszélni. A középnnyugat és a nyugat tehát, amint említettem, abban különbözik New Englandtól és a déltől, hogy míg az utóbbiak esetében a regionalizmus lélektani és történelmi valóság, a középnnyugat és a nyugat esetében a szellemileg életet kereső regionalista törekvések, mint éles körvonalú jelenségek, észrevehetőbbek a valóságban meglevő regionalizmusnál.

Cleveland, Ohio.

REMÉNYI JÓZSEF

AMERIKAI NOSZTALGIÁK

A NEWYORKBAN SZÉKELŐ Nemzetközi Nevelésügyi Intézet „Extramural Lectures“ című egyik kiadványának legutóbbi száma érdekes részleteket közöl arról, hogy miképpen igyekeznek az amerikai nevelésügyi intézmények az újvilág egyetemi ifjúságának a nemzetközi, de főleg európai külpolitikai kérdésekről útbaigazításokkal szolgálni. Ily célból az említett intézet évről-évre rendszeren egy-egy Európából jött csere-professzort vagy az egyes egyetemeket éppen sorra látogató ösztöndíjas előadót bíz meg azzal a feladattal, hogy az Únió különböző vidékeit felkeressék és az ottani egyetemi diáksággal közvetlen érintkezésbe kerülve, őket afféle külpolitikai „vita-szemináriumok“ keretében útbaigazítsák az ú. n. európai „béke“ és ezzel kapcsolatban egyéb nemzetközi problémák tekintetében.

Az elmúlt évek folyamán — a bulletin szerint — dr. Polányi Károly nevű „osztrák“ tanár, majd Monsieur Dennery francia előadó nyerté mandátumot az Únió északi és középső területén lévő egyetemeinek felkeresésére; az 1936. év folyamán ezzel a misszióval Grant Donaldot, a londoni egyetem „nemzetközi kapcsolatok“ kérdésének előadóját bízták meg, aki ez alkalommal az Únió déli egyetemeinek ifjúságát szórakoztatta az öreg Európa összekuszált külpolitikai viszonyaival.

Mr. Grant, aki tulajdonképpen Skóciában született és az edinburghi egyetemen kitüntetéssel szerzett doktorátust a teológiából és a modern nyelvekből, a világháborút követő években meglehetősen mozgalmas nemzetközi tevékenységet fejtett ki Európa különböző országaiban. 1919-ben a franciaországi hadműveleti területek helyreállítására és felsegélyezésére kiküldött amerikai bizottságban működött, majd 1919-től 1924-ig az ausztriai „International Student Service“ néven Magyarországon is ismert, nemzetközi diáksegítő szolgálatnak volt a szervezője és vezetője. Ez alatt az idő alatt, majd később módja nyílt arra is, hogy Szovjet-Oroszországot, Indiát, Ausztráliát és Újzelandot is beutazza. 1929-ben mint a Nemzetközi Keresztény Diákmozgalom főtitkára ismételten bejárta Európának csaknem valamennyi országát, a balkáni államokat; ebben a minőségében indította meg a „Vox Studentium“ nemzetközi diáklapot, amelynek legelső szerkesztője volt, majd Bécsben telepedett le, ahol 1932-ig mint a Nemzetközi Béke Egyesület megbízottja tevékenyke-

dett és a „Christian Century“ lapnak is egyúttal főmunkatársa volt. Ausztriához különösen meleg szálak fűzik, amennyiben a bécsi, gráci és innsbrucki egyetemeknek — mint a bulletin amerikai rejtélyességgel mondja — részint „tiszteletbeli tagja“, részint aranyérmeinek „honoris causa“ tulajdonosa.

Mr. Grant az elmúlt év februárjában kezdte meg útbaigazító körútját Nyugat-Virginia államban, amelynek során huszonkét egyetemet, illetve College-ot látogatott végig; erről a körutazásáról az amerikai viszonyokat pompásan jellemző naplófeljegyzésekben számolt be, amelyeknek nem egy részlete joggal megérdemli, hogy azokat lehetőleg szószertint idézzük. Az örök nagy problémák természetesen itt, a déli egyetemek ifjúsága körében is — akárcsak az amerikai közvélemény előtt is — az „ismeretlen“, tehát „érdekes“ mozgalom. „Beszéljen sokat, nagyon sokat a Nemzetek Szövetségéről“, mondták neki csaknem minden helyen, de a Szovjet és a Németbirodalom mai vallási helyzete is élénken érdekelte a kíváncsi hallgatóság fantáziáját. Ilyen kérdések mint: „A fasizmus keletkezése és jelentősége“, „Fasizmus és a kereszténység“, „Mi történnék, ha Olaszországban Mussolini, a Németbirodalomban Hitler valamely nem várt véletlen esemény folytán eltűnne a világ színpadáról?“ egymást érték, de bőven akadtak olyan többé-kevésbé naiv — már-már a „Samuka érdeklődik“ határán járó — interpellációk is, amelyekre a komolyság látszatával válaszolni valóban csak egy Skótországbán született hidegvérű angol volt képes. Derék skót-angolunk maga is némi csodálkozással sorolja fel az efféle kérdéseket mint amilyenek:

„Sztálin is éppen olyan diktátor mint Mussolini vagy Hitler?“
 „Meg lehet tiltani egy államnak, hogy kilépjen a Népszövetségből, amint azt meg lehet tiltani a negyvennyolc amerikai államnak, hogy kilépjen az Unióból?“

„Ha kitör az európai háború, vájjon Japán segítségére siet-e Németországnak?“ „Általában miképpen fognak az államok egy újabb világháború esetén szerepet vállalni?“ „Mit gondol Európa Amerikáról?“ (Ez nagyon jó kérdés!) „Mi a véleménye a brit birodalomnak Rooseveltről“, „New Deal“-járól és az amerikai semlegességről?“

„Mi a véleménye a brit birodalomnak Németország gyarmati igényeiről?“

„Vájjon Starhemberg nem jut-e ismét nagyobb hatalomhoz Ausztriában?“ „Vájjon milyen háborús eséllyel indul Japán háborúba a szovjet ellen és milyen eséllyel az Unió és a brit birodalom ellen?“

„Vájjon fenn akarja-e tartani az Unió a Fülöp-szigetek biztonságáért vállalt felelősségét akkor is, ha a 10 éves szerződési periódus már lejárt?“ (Nehéz kérdés!)

„Távol tudja-e tartani magát Amerika a következő háborútól?“ „Vájjon nem az volt-e az oka a nácik győzelmének, hogy Németországgal a háború után olyan keményen bántak el?“

„Vájjon miért gondolja Ön, hogy Európának csakis a fasizmus vagy a kommunizmus között volt és van választása?“ „Nem az a körülmény igazolja-e a nácik antiszemitizmusát, hogy a németországi zsidók a háború után túlságosan sokat engedtek meg maguknak és a kelleténél jobban beavatkoztak a német közügyekbe?“

„Vájjon Habsburg Ottó visszatér-e Ausztria és Magyarország trónjára és ha igen, kiterjeszti-e uralkodói jogait Jugoszlávia felett is?“

Ezután a „charming“ kérdészuhatag után bátran befejezhetnők a tündérszép naivitások felsorolását, ha nem kíváncsnánk még egy

terítékre, amely valóban meglepő módon Magyarországot is közelről érinti. „Miért szentel ön oly sok időt Magyarország helyzetének és politikájának megmagyarázására?”—kérdezte Granttól az egyik ifjú. Ha semmi más, ez az egy kérdés teljes mértékben igazolja a newyorki intézet előrelátó bölcsességét, amellyel ezeket a felvilágosító körutazásokat rendszeresítette. Mindenesetre érdekes, hogy ez alkalommal nem az angol előadó javaslatán és igyekezetén múlt, hogy az amerikai hallgatóság trianoni Magyarország helyzetéről — amelyről nem órákig, de hetekig sem volna elegendő beszélni — nem kapott tiszta képet. Amint a feltett kérdésből is látszik, az adott esetben az előadó hallgatósága nemcsak hogy nem értette meg a problémát, de az nem is érdekelte, mert nyilván sokallotta az annak megvilágítására fordított időt. Az persze már más kérdés, hogy az előadó tudott-e meggyőző tárgyi felvilágosításokkal szolgálni, amelyek a hallgatóságot minden tekintetben kielégítették? A jóakarát és buzgalom ehhez mindenesetre meglehetett benne.

Azt, hogy Mr. Grant a felvetett rengeteg érdeklődésre minden esetben pontosan milyen választ adott és hogy azokkal a külpolitizáló ifjak mennyiben voltak megelégedve, arról Grant nem számol be, ezt legfeljebb csak sejtetni engedí az az épületes vita — az U. S. A.-ban „Open Forum“-nak nevezik —, amely a genfi Nemzetek Szövetsége szerepéről valóban kortörténelmi szempontból is jellemző részletekben gazdag.

Mielőtt azonban ennek a genfi szócsatának részletes ismertetésére rátérnénk, igen érdekes egy ilyen egyetemi előadássorozatnak programját közelebbről is megnézni, amely egyúttal arra nézve is jó bizonyíték, hogy Amerikában mi mindent kell tudnia, mily sokoldalú felkészültséggel kell bírnia annak a bátor és elszánt európainak, aki a nemzetiségekre tagozódó, sőt fajilag sem egységes hatalmas birodalom egyetemi polgárainak továbbképzésére vállalkozik. Grant nem nevezi meg az illető College-ot, amelyben egy szép tavaszi napon reggel 8-tól este 8-ig az alábbi elég színes előadás-sorozatot tartotta:

Reggel	8—9-ig New-Zeeland gazdasági viszonyairól, majd a new-zeelandi nevelésügyről, irodalomról, drámáról és zenéről tartott előadást,
	9—n-ig Skóciáról és Írországról, Bums költeményeiről, majd a kelta szellemről és költeményekről beszélt.
	ii—i-ig Olaszországról, Abesszíniáról és a Nemzetek Szövetségéről adott elő.
	i—2-ig A háború utáni Bécs jelentőségét és alkotásait ismertette.
Délután	3—½5-ig A College könyvtárosaival együtt sorra vette a könyvtárban található ismertebb könyveket, azokat röviden jellemezte, majd a legújabb könyvekről és költeményekről szólt.
	½—7-ig A College egy hallgatójával — de összes társainak jelenlétében — a vallásról beszélgetett.
	7—8-ig, de néha a késő éjszakába nyúló esti órákig következett a napi Programm legfontosabb pontja: az „Open Forum“, a nyílt vitatkozás, rendszeren „A háború elkerülésének lehetőségeiről.“

Ez a jellegzetesen amerikai ízű felvilágosító tevékenység — előadónk saját szavai szerint — arra a körülményre vezethető vissza, hogy Grant szerint ma már nem elegendő az egyetemi ifjúságot csupán egyes államok politikájával és háborús veszedelmeivel megismertetni. Szerinte az ifjúság nevelése ma már nemzetközi irányban fejlődik s így az egyetemi fiatalság korszerű neveléséhez éppen úgy hozzátartozik az újjélandi telepesek mezőgazdasági újításainak vagy Mongólia jelentőségének ismertetése, mint a keltaszellem és költemények, vagy a szovjetprobléma lényegének, vagy akár a sarki vidékekre vonatkozó felfedezéseknek méltatása. Mindez Grant szerint annyiival is szükségesebb, mert az Űnió déli egyetemlein nagy számmal található néger College-ok néger diákjai különös érzékenységgel reagálnak a többi kontinens nemzetközi eseményeire, különösen ha azok — mint az olasz-abesszin háború — a saját fajtestvéreiket is közvetlenül érintik.

A néger diákok különben is meglepték Grantet szabatos és intelligens kérdéseikkel, akik az abesszíniai és indiai kérdés iránt érdeklődtek a legbehatóbban, majd szinte mindenütt visszatérő módon az iránt kívántak megnyugtató választ kapni az angol előadótól, hogy: „Vájjon a Nemzetek Szövetségének mandátum-politikája nem áll-e ellentétben a faji egyenlőség és igazságosság alapelveivel?” A kérdés mindenesetre indokolt, csak úgy látszik, rossz helyre adresszálták, mert Grant erre, minden átmenet nélkül, a Szovjet-Oroszországban élő különböző fajok és nemzetiségek viszonyairól kezdett hosszabb előadásba. Ez nyilván kevésbé érdekelte a derék négereket, akik Grant szerint szélesebb és mélyebb tapasztalatokkal rendelkeznek, mint az amerikai fehér diákok, aminek nyilván az az oka, hogy maguk is állandó harc közepett élik le életüket és ezért sokkal fogékonyabbak a világ szenvedései iránt, amelyeket teljes realitásukban képesek felfogni, megérteni és átérezni. Innen van az — mondja Grant —, hogy az amerikai néger a kínai és japán problémákat is helyesebben ítéli meg, mint fehér honfitársai.

Ami már most a Grant-féle feljegyzéseknek a Nemzetek Szövetségéről és annak feladatairól szóló legérdekesebb részeit illeti — előadónk szerint —, ez a vita azért is igen tanulságos, mert az amerikai diákságnak a békéről és háborúról alkotott nagyrészt téves fogalmairól is hű képet nyújt. Grant szerint az angol diák sokkal több határozottsággal és ésszerűséggel tudja körülhatárolni felfogását a béke és háború „intézményeiről” vagy például a munkanélküliségről (szerinte korunk „legtűrhetlenebb kudarc“-áról) — mint az amerikai diák.

Az amerikai diák tulajdonképpen csak az elmúlt évek folyamán ébredt annak tudatára, hogy a világ ismét háborús veszedelmeknek néz elébe. Ez a felismerés azután olyan káoszt teremtett a College-ok diáksága körében, hogy maguk a tanárok döböntek meg ezen a legjobban. Kénytelenek voltak megállapítani, hogy a legtöbb amerikai ifjúnak igen zavaros nézetei vannak az amerikai be nem avatkozás! elvről, a semlegességről, az amerikai tengeri politika szabadságáról, de éppen így a genfi Liga céljáról, feladatáról és ténykedéséről, arról, hogy mi a Liga és mi nem a Liga? Amikor a Nemzetek Szövetsége az

olasz-abesszin háború alkalmából — a diákok szerint — nem védte meg eléggé Abessziniát, illetve nem zárta ki Olaszországot a kebeléből — az amerikai ifjúság magát a Nemzetek Szövetségét is egyszerre indexre tette. Ezt a csapást Genf talán még túlélte volna, de nem Amerika, amelynek Genf iránti nosztalgiában szenvedői mind hangsúlyosabban fájlalták az ifjúság népszövetségellenes magatartását.

Ily körülmények között került el Grant az egyik délvirginiai College-ba, ahol előadó és diák között a következő épületes párbeszéd folyt le erről a kérdéstről:

- D. (Diák.) A genfi Liga megbukott. Nem mentette meg Abessziniát.
- E. (Előadó.) A valóságban nem bukott meg. A Liga tulajdonképpen minden egyes tagjának függetlenségét és integritását biztosítani hivatott: ez igaz, de éppen azzal, hogy Olaszországgal szemben ellenállott, a legjobban bizonyítja, hogy alapelvei mellett kitartott.
- D. De Olaszország mégsem hagyta abba? És az abesszineket végül is legyőzték?
- E. Megpróbálta Olaszországot megállítani és már ez is valami. Elvégre is a gazdasági szankciókat folyamatba tette és ezt Olaszország meg is érezte. Persze mindehhez idő kell, hogy a szankciók teljes hatásukban érvényesülhessenek. Ne felejtse el továbbá, hogy a történelemben mégis csak először történt meg, hogy az államoknak egész sora fogott össze egy törvényt sértő állam ellen; ötven állam mutatott hajlandóságot arra, hogy a szankciók alkalmazásában részt vegyen. A siker természetesen nem volt százszázalékos. Sok nehézséggel kellett megküzdeni. De ami történt, az megtörtént és még hozzá először a történelemben. És ez is valami.
- D. Igen, de mindez Abesszínia sorsán már nem változtatott. Katonai szankciókat kellett volna Olaszország ellen alkalmazni, csakis ezzel lehetett volna a támadót megállítani.
- E. A katonai szankciók végeredményben világháborút idéztek volna elő, ezt pedig a demokrata kormányok vezetői nem akarták előidézni. Ez egy nagyon veszedelmes lehetőség lett volna.
- D. Miért nem zárták el legalább a Szezei-csatomát?
- E. Azért, mert ez a világháborút jelentette volna.
- D. De ha Anglia és Franciaország komolyan akarták volna a katonai szankciókat, Olaszországra bizonyára visszavonult volna; miért nem került erre a sor?
- E. Mert Angliának és Franciaországnak kormánya és közvéleménye háborúellenes és mert egy általános háború nemcsak tengernyi szenvedést okoz, de rengeteg pénzbe is kerül. A katonai szankciók tehát — mint azt Baldwin többször hangsúlyozta — tulajdonképpen a világháborúnak lettek volna az előhírnökei.
- D. Persze, emiatt azután Olaszország erőre kapott, mert látta, hogy a genfi Liga is gyenge és határozatlan.
- E. Helyes, ezt én is elismerem, Olaszország tényleg mindvégig kedvezőbb helyzetben volt.
- D. Dehát ez ellen nem lehetett semmit sem tenni? Ez felette reménytelen helyzet azok számára, akik a világ megzavart rendjét és a jog uralmát meg akarják védelmezni.
- E. Higgye el, hogy a gazdasági szankciókat is elég erősen megérezte Olaszország, neki ezek a szankciók pénzügyi és gazdasági szempontból igen sokat ártottak.
- D. Hát bizony mindez sovány eredmény és gyenge kilátás a jövőre nézve. Egy bizonyos, hogy Genf megbukott, amely úgy látszik csak akkor áll a hatalmak befolyása alatt, ha azok saját érdekeit kell szolgálnia.
- E. Így nem lehet beszélni a Nemzetek Szövetségéről. Általában nem lehet genfi Ligáról beszélni, hiszen (jeniben nincs egyéb mint a Főtitkárság és a hivatalok; mindez nem maga a Liga, hanem annak csupán szervei, eszközei. A Liga maga az államok összessége, amely nem politizál.
- D. Hát akkor hogy van az, hogy a nagyhatalmak mégis befolyásolják a Liga magatartását?

- E. Abban némi igazsága van, hogy a Liga a nagyhatalmak befolyása alatt működik, de ezen nem lehet segíteni, mert ez hozzátartozik korunk nemzetközi politikai helyzetképehez. A kis államok legnagyobb részét utánuk igazodnak. Mindezt én is másképp szeretném látni, de hát ezek a tények. És nem szabad túlzásokba esni! Előfordul azért, hogy egy kis ország is döntő tényező lehet a genfi politikában. Erre legfőbb példa a japán— kínai konfliktus 1933. évi genfi tárgyalása, amikor a Liga alapelveit megvédő Svájc erélyes fellépésének volt köszönhető, hogy végül is valamennyi nagy és kis állam megbélyegezte Japán eljárását, amely azután a reánézve lealázó erkölcsi Ítélet után kénytelen volt a Ligából kilépni.
- D. Remélhetőleg ezek után Amerika sohasem fog belesodródni az európai eseményekbe? Én úgy látom, hogy Amerika érdekeinek az felelne meg a legjobban, ha mindvégig semleges maradna és sohasem avatkozna be más (európai) hatalmak ügyeibe.
- E. Ez a kérdés sem olyan egyszerű. Amerika gazdasági erőforrásai és nemzetközi érdekei révén elvégre is az egész világon „jelen van“.
- D. Szóval Ön nem hiszi, hogy Amerika szigorú semlegesség! politikájával távol tudja magát tartani a háborús eseményektől?
- E. Erre nézve nem tudok határozottan sem „igen“-nel, sem „nem“-mel válaszolni. Vannak esetek, amikor távol tudja magát tartani, itt van például mindjárt a világháború esete, amikor 1914-től 1917-ig, tehát 3 évig semleges tudott maradni. Ez mindig az érdekek fontosságától és az áldozatok nagyságától függ ...

Ezzel a jellegzetesen amerikai-angol „business“-megállapítással körülbelül véget is ért az angol előadó és az amerikai diák pompás szócátája. Látnivaló, hogy az amerikai diáknak mily andalítóan jámbor fogalmi vannak „világbékeről“, „semlegességről“ a folyton csak „békét bontó“ európai államokról — és hogy az olykor-olykor elég ügyesen ríposztózó európai előadó viszont a vita végén már milyen aggasztó gyámoltalansággal kénytelen megvédeni öreg Európánk prestige-ét a minket alaposan lenéző újvilági kritikussal szemben. Ennek az amerikai fiúcskának és még sok millió kollégájának is meg lehet a lesújtó véleménye rólunk; ezek bizonyára alaposan lesajnálhatnak minket.

Pedig az angol előadó fáradozása minden dicséretet megérdemel. Különösen magyar szempontból végzett tiszta munkát. Egy helyütt azt írja: „Sokszor beszéltem a diákoknak az egykori Osztrák-Magyar Monarchiáról, amely alkalommal különös nyomatékkai mutattam rá a mai Magyarország lehetetlen helyzetére, mint amely egyúttal a status quo elvének és a békeszerződések revíziójának gyakorlati lehetőségére is jó példa. Az amerikaiak ugyanis szeretik a politikai problémák terén is a rendszeres osztályozást, szinte színpadi beállítást, hogy „ha majd mégis kitör a háború“ — tisztán maguk előtt láthassák az egyes hatalmi csoportokat“. És mindez valóban így is van.

Az UNIO HATALMAS KITERJEDÉSŰ szomszédja: Kanada sem árul el több óvatosságot az „érdekes“ problémák mérlegelése tekintetében. A szovjetkérdés Kanadában is kedvenc probléma; de még a szovjetnél is népszerűbb a genfi Nemzetek Szövetsége, amelynek működését az egész domínium nagy rokonszenvvel kíséri. Csaknem minden nagyobb kanadai városban külön népszövetségi egyesületek propagálják a világbékét és a lefegyverzést és a többi, Kanadában még hitelképes genfi patenteket. Különösen nagy buzgalmat fejt ki e téren a Kanadai Népszövetségi Liga, amely kiadványaiban megalkuvást

nem ismerő módon fáradozik a jelenlegi genfi szervezet jövőjének megmentésén. E téren valóban páratlan az a szervező tevékenység, amellyel a hatalmas kiterjedésű domíniumnak csaknem valamennyi társadalmi rétegét és alakulatát, hamisítatlan amerikai demokráciával a béke érdekében összekovácsolni igyekszik. A Ligának egyik legutóbbi évi jelentése ebben a népszövetségi munkában résztvevő egyes szervezeteket a következő jellegzetes sorrendben említi:

1. Kanadai Közalkalmazottak Uniója.
2. Kenyérkereső és Egyetemet Végzett Kanadai Nők Szövetsége.
3. Kanada Cionista Szervezetei.
4. Kanadai Hadassa Szervezetei.
5. Kanadai Zsidó Kongresszus.
6. Kanadai Katolikus Anyák Ligája.
7. A Kanadai Anglikán Egyház Szociális Missziói.

De éppen ilyen amerikai mellékíze van annak a mozgalomnak is, amelyet a világdemokrácia „óshazája“ a Németországot elhagyni kényszerült egyetemi tanárok felsegélyezésére indított. Newyorkban, Washingtonban, Bostonban, Philadelphiában, Baltimoreban és California egyetemi városaiban külön „Emergency Committee“-k alakultak „in aid of displaced german scholars“ elnevezés alatt. Az egyik ilyen legnagyobb segítőbizottság most megjelent bizalmas jelentése szerint eddig majdnem negyedmillió dollárt (pontosan 241.251 dollár 20 cent-et) fordítottak közel száz németországi egyetemi tanár, magántanár, tanársegéd felsegélyezésére. A támogatásban részesültek nagyrészt a németországi viszonyok miatt elmenekült berlini, lipcei, müncheni, frankfurti, heidelbergi, bonni és göttingai egyetemi tanárok, de akad köztük amszterdami, bécsi, sőt jeruzsálemi is. Ezek a menekült tanárok csaknem minden egyes amerikai egyetemen ott találhatóak. Az Emergency Committee évi 1500—2000 dolláros adománya lehetővé teszi számukra, hogy a tudomány szakuk szerinti oktató és kutató munkájukat folytathassák. Akad közöttük orosz vendég-professzor is, aki a moszkvai egyetemen hirdetett előadásait folytatja itt a viszonyoknak megfelelő némi változtatással az alábbi címeken: „Vallás és kommunizmus“, „Orosz társadalomtan“, „A kommunista válasza a világ kérdéseire“, „Szovjet élet és gondolkodás“, „A Szovjet Unió a világpolitikában“, „Szovjet bölcsélet“, „Vallásos fejlődés az orosz forradalom óta“(?), „Szovjet és Uncle Sam“ — és így tovább. Az ily előadásokról szóló hirdetések végén még rendszeren az is olvasható, hogy a „menekült“ vagy szovjetprofesszor hol lakik, mikor lehet vele értekezni és mily feltételek mellett nyerhető meg felolvasó körútra vagy egy-egy előadás megtartására?

DE UGYANCSAK FIGYELMET érdemel az a másik „interesting“ mozgalom is, amely most már politikai eszmecseréken túl, röviden és nemesen egy bizonyos „Mirza Ahmad Sohrab“ nevű titokzatos keleti egyén igazgatói irányítása mellett „The New History Society“ néven új „világvallás“ megvalósítását tűzte zászlajára. Ennek a rejtélyes akciónak a körlevelei sajnos már-már Európába is eljutnak. Egyelőre

azonban még rejtély, hogy miért akarja a Sohrab nevű egyén a világ összes államait egyesíteni és részükre a közös népvallást kitalálni? Illetve talán vannak egyesek, akik már sejtik, hogy mi van a háttérben. Sohrabék még pályázat kiírásától sem riadnak vissza, hogy a világ általános lefegyverzését propagálják, 1000, 600 és 400 dolláros díjakat tűznek ki azok számára, akik elárulják, hogy miképpen lehetne a világot a legbiztosabban pacifikálni? „Elég a hallgatásból“ — írja röpiratuk — „itt az ideje, hogy megmozgassuk a világ tunya közvéleményét egy új világ, egy új összefogás és világvallás érdekében.“ A titokzatos „Baha Ullah“ béke után áhító mottójával terjesztett röplapok milliói az eddig tartott fontosabb előadásokról is beszámolnak, amelyek közül talán elég felemlíteni a következőket:

„A világ egyesült államai.“ „A földkerekség egyes fajai közötti baráti és harmonikus kapcsolatok helyreállítása.“ „A háború ördöge — A gyűlölet vallása — A félelem himnusa“ címek eleget mondanak. A társaság célkitűzéseiről viszont eleget elárulnak az alábbi irányelvek:

„Nemzetközi egyetemek létesítendő; amelyeknek feladata világpolgárok és világállamférfiak nevelése!“

„A vámhatárok megszüntetése.“

„A halálbüntetés eltörlése.“

„A születésszabályozás elismertetése az összes államokban.“

„Egységes pénz-, súly-, mérték-, levélbélyegrendszer, valamint egységes világnaptár bevezetése.“

„Világzászló és világhymnus bevezetése.“

„Társasrendszer szervezése, amely a világ összes nyersanyagának termelését és azok szétosztását központilag intézi.“

„Az összes megszállott országok, gyarmatok és mandátum-területek munkájának és függetlenségének helyreállítása.“

„Az egyén teljes és egyenrangú politikai szabadsága.“

„Szabad világkereskedelem. Szabad útlevel-, vízummentes utazás.“

„Központi világbank alapítása a „világ népeinek“ irányítása és ellenőrzése alatt.“

„Egységes tankönyvek bevezetése a béke szolgálatában.“

„Egységes világbiblia kiadása.“

„Emberiség-parlament megalakítása a világ összes népeinek kiküldöttjeiből.**

„Titkos diplomácia eltörlése. Világbíróság felállítása. Kaszt- és osztályrendszer megszüntetése.“

„A világ összes tudósainak, bölcseleinek, művészeinek és egyházfiainak testvéri összefogása a béke érdekében“ ... és így tovább ...

A célok tehát adva volnának. Csupán a keretek hiányoznak még. Hol is lehetne mindehhez hálásabb keretet találni, mint éppen az U. S. A.-ban? Úgy látszik ezt Mirza Ahmad Sohrab is tudja. Nálunk Európában az efféle új szektákkal szemben az emberek már valamivel óvatosabbak. Magyarországon különösen, ahol tapasztalásból tudjuk, hogy a fenti szép felsorolás egyes pontjai mögött a sorok között mi a szavak igazi értelme. E tekintetben mi már megelőztük Amerikát, amely még csak most kezd kacérkodni ezzel az ártatlannak látszó, de számára mindenesetre új materiával.

CZAKÓ ISTVÁN

A PARASZTGAZDÁLKODÁS JAVÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

MIT KELLENE TENNÜNK és milyen eszközöket használunk arra, hogy a magyar kisbirtok termelése nagyobb eredményeket mutasson, ezáltal magának és családjának élet-színvonalát emelhesse és a nemzet jövedelmét gyarapíthassa? Ahhoz, hogy erre a kérdésre csak félig-meddig is helyesen válaszolhassunk, mélyéig kell ismernünk a parasztbirtok munkarendszerét, termelési és értékesítési módszerét, mert ennek alapján határozhatunk a cselekedet irányában. Mindenekelőtt számolnunk kell azzal, hogy a parasztgazdaság vezetőjénél a személyes képességek még sokkal nagyobb mértékben érvényesülnek, mint a nagyüzem vezetőjénél, mert a paraszt — mint ahogy Zörner mondja — (Probleme der bäuerlichen Wirtschaft in Deutschland című munkájában) „nemcsak az üzem szervezését és vezetését állapítja meg úgy, miként azt a nagybirtok vezetője megállapítja, hanem ő alkotja az üzem leglényegesebb munkarejét is és ő mint a kisüzem vezetője sokkal nagyobb mértékben gyakorol hatást a gazdálkodás keresztülvitelénél, mint a nagyüzem vezetője. Emellett az üzem és a háztartás, a vállalkozó és a munkaerő közötti határvonalak elmosódottsága a parasztgazdálkodás statisztikai megítéléséhez akadályokat és hibaforrásokat gördít“.

Mondjuk meg: A parasztgazdaság elméletileg a legnagyobb teljesítményekre képes és a valóságban a legnagyobb teljesítményeket el is éri ott, ahol a kisüzem előnyeit az emberi tudás és akarat kihasználja, hátrányait pedig kiküszöböli. Azok között a hasonlóságok között, melyek nagybirtok és kisbirtok között a gazdasági törvényszerűségek és az üzemtani szabályok uralma tekintetében vannak, egy nagy különbség az, hogy a kisbirtokon a föld, a tőke és a munka jelentőségének aránya más mint a nagybirtokon, és hogy a munkának, mint termelési tényezőnek súlya és belső értéke a kisbirtokon sokkal nagyobb. Nagyobb pedig azért, mert a mezőgazdasági kisüzemben a munkát nem bér munkások, hanem maga a birtokos és családjának tagjai végzik kötött munkaidő nélkül, akik mind közvetlen érdekeltek lévén a munka eredményében, ennek minőségét is emelik. Ennek az előnynek kihasználása pedig annál inkább szükséges, mert a gabonatermesztés technikai keresztülvitelénél a nagy területeknek kétségtelen előnyeik vannak a kis területekkel szemben. De ennek az előnynek kihasználása lehetséges is, mert a nagy fogyasztópiacok táplálkozási ízlésének megváltozása a zöldségkertészetnek, a gyümölcsstermesztésnek, a baromfitartásnak és

hasonló kisfarmeri termesztési ágaknak kedvez, melyeknél legfontosabb az a részletmunka, amit a kisgazda és családjának apraja-nagyja végez» hét. Ez olyan előnyt jelent, amit a nagyüzem ezen a téren képtelen behozni. Ez a körülmény nálunk is a kisbirtok javára billentheti vagy billenthetné a mérleget, ha a szükséges gazdasági ismeretek a kisgazdák szellemi befogadóképességéhez arányítva olyan mértékben hatolnának be a kisbirtok vezetőibe, mint amilyen mértékben az a nagy- és középbirtokosoknál vagy a gazdatisztekénél megvan és ha emellett az üzemanyagok nagybani beszerzése és a termelvények nagybani értékesítése egy kellőleg felépítendő szövetkezeti alkotás útján lehetőségessé válnék.

Amikor azonban a magyar kisbirtok termelési eljárásáról beszélünk és elemezni próbáljuk az ott levő üzemi életet, akkor figyelemmel kell lennünk azokra a különbségekre, melyek még ebben a kontár kezek által csonkára szabott kis ország egyes részei között is vannak. Mi ezeket a különbözőségeket a dunántúli és az alföldi országrész között akarjuk szemléltetni, mivel a kettő között a legnagyobbak a különbözőségek és mivel ennek van a legnagyobb jelentősége. Kétségtelenül történelmi, emberfajtatani, geológiai, éghajlati, művelődési, közlekedési és gazdasági okai vannak ennek a differenciálódásnak. De mert a különbség a dunántúli meg alföldi ember között tényleg megvan, ezzel számolnunk kell és munkánkat ehhez kell igazítani, hacsak nem akarunk eltérő viszonyok között sablonokat használni. Van egy homo transdanubianus, akinek sematikus képe a nyugodt, megfontolt, számítgató, minden talpalatnyi földet kihasználó, állatot kedvelő, falujához ragaszkodó, tágabb horizontokhoz nem szokott, társaival közös munkára hajló dunántúli paraszt vagy „polgár“, ahogy Túludunán a birtokos parasztot nevezik. És van azután az alföldi magyar, aki ott él a tanyai autarkiában, a földpántlika által fel nem szabdalt látóhatárral, ahol Petőfi szerint „az emberméltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasan tartja büszke fejét“ és „déliabók tengerében mint hajók lebegnek a tanyák“, ez a serény, eleven eszű, vállalkozó szellemű, nem a társas, hanem a magános életet kedvelő, páratlanul munkabíró ember, az alföldi paraszt, akinek tulajdonságait talán éppen úgy a napbőség és a szárazság adja meg, mint ahogy az alföldi gyümölcs zaxnatát, a búzasikér acélosságát, a sziki széna táplálóerejét, az alföldi ló csontszilárdságát ez az éghajlat adja meg bizony nem küzdelem és gond nélkül. Azt remélem, hogy a két alakban megfelelően ismertettem a két típust, amelytől a valóság persze sok eltérést mutat minden irányban.

A statisztika megmutatja, hogy a mezőgazdaság legfontosabb munkaterületén, a szántóföldön milyen eredménnyel dolgozik a kisbirtok és terméseredményei hogyan viszonyulnak a nagybirtok terméseredményeihez. A hivatalos statisztikai adatoknak végeredménye az, hogy 100 holdig terjedő kisbirtokon az 1000 holdat meghaladó nagybirtokkal szemben az 1927—1936 átlagában kevesebb volt a termés a legfontosabb szántóföldi növények közül: búzánál 1.92 mázsával = 25%, szemestengerinél 1.33 mázsával = 15.5%, burgonyánál 8 mázsával = 24%, lucernánál 2.1 mázsával = 11%. Látjuk tehát, hogy a

tíz utolsó év átlagában 15—25%-kal kisebb terméshozamok vannak a kisbirtokos mint a nagybirtokon és ezt nem abból a szempontból állítjuk premier plan-ba, hogy a nagybirtokot a kisbirtokkal szemben kiemeljük, hanem azért, hogy egy összehasonlítási alapunk legyen magának a kisbirtok gazdálkodásának megítéléséhez, mint ahogy a látásról szóló elmélet szerint, ha valaki magára a látószerve helyezi a színes tárgyat, nem fog látni és ahhoz, hogy lássunk, még egy átlátszónak, a levegőnek kell közben lennie.

Összehajlások és hasonlóságok persze vannak a dunántúli és az alföldi gazdálkodás között is, de általánosságban a gazdálkodási rendszerben, termelési módszerekben és eredményekben nyilvánvaló fejlődési különbség van a két országrész között és kétségtelenül inkább a Dunántúl javára. Az Alföldön az éghajlati szélsőségek miatt és egyéb körülményeken kívül a sok homok és szikealaj is rontja a gabona-termés átlagait. A homokot szőlőművelésre és gyümölcskertészetre sok helyen és eredményesen használják az Alföldön. A szikes földeket azonban kevésbé általánosan javítják és sok, szántóföldi művelésre nem, talán inkább csak legeltetésre alkalmas szikes földet feltörtek anélkül, hogy ezeknek gyökeres javításáról gondoskodtak volna. A szemes-tengeri termése a tíz utolsó év átlagában a dunántúli kisbirtokon 11.68 q, az alföldi kisbirtokon 8 62 q, a burgonyáé a dunántúli kisbirtokon 40.1 q, az Alföldön 33.2 q volt. Takarmánynövények területe a dunántúli kisüzemekben a szántóföld 14.5 %-a, az alföldiekben 6.9%-a és emellett a rét területe is nagyobb, másfelől igaz, hogy a legelőre az összes területeknek csak 2.8%-a esik a Dunántúlon és 4.5%-a az Alföldön, sajnos azonban, — mindnyájan tudjuk — hogy augusztusban már leginkább csak „tikkadt szöcskenyájak legelésznek“ ezeken a legelőkön. A Dunántúlra esik az ország összterületéből 40%, az 1936. évi állatösszeírás szerint az ország szarvasmarhaállományából 50.7%, sertésállományából 48%, míg az alföldi 45% összterület mellett az országos szarvasmarhalétszámnak csak 35.6%-a, a sertéslétszámnak 40%-a, viszont az ország loállományából 50% jut az Alföldre. Emellett tény az is, hogy a tartott állatok súlya, minősége és teljesítménye a dunántúli kisbirtokon nagyobb.

A kisbirtok, különösen a dunántúli kisbirtokok domináló állata a tehén: itt 100 holdra 13.18 drb jut, míg az Alföld kisüzemeiben csak 754 drb, ellenben a dunántúli nagybirtokon csak 4.06, az alföldi nagybirtokon 173 darab, összehasonlításra alkalmas lehet az az adat, amely a tehenek átlagos évi tejhozamára vonatkozik. Az OMGE üzemsztatisztikájához adatokat szolgáltató üzemek közül átlagos tehenenkénti évi tejhozam a dunántúli nagyüzemknél 2979 liter volt, a kisüzemeknél 1727 liter, a különbség az utóbbiak hátrányára kerek 1000 liter, az alföldi nagyüzemknél 2861, a kisüzemknél 1497 liter, a különbség 1364 liter. Megerősíti ezeket a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott tejtermelési statisztika, mely szerint a fejt tej napi mennyisége egy tehenre számítva a dunántúli kisbirtokon 5.8 liter, a dunántúli nagybirtokon 10 liter, az alföldi kisbirtokon 5.5, az ottani nagybirtokon 9.2 liter. Igásökörből és hízómarhából, valamint — természetesen — szegődményes marhából a nagybirtokon sokkal több

van. A kiscgazdák igásállata inkább a ló — a Dunántúl egy részén a tehén is — amit mutat az az üzemstatisztikai szám, hogy 100 hold mezőgazdasági területen a dunántúli nagybirtok 2.54 drb igáslovat, az Alföld 1.67 darabot tart, míg a dunántúli kisüzem 734 drb-t, az alföldi pedig 7.51 drb-t. Az igásállatok számát illetően tehát nincs baj a kiscgazdaságoknál, vagyis helyesebben mondva a baj talán éppen az, hogy a kisebb területű parasztbirtokoknak aránylag túl sok igásállatot kell tartaniok, egyrészt, mivel egy pár lónál vagy egy pár ökörnél kisebb igáselőegység nincs, másrészt mivel a szétdarabolt határokon sokkal több igáselő szükséges. A nagybirtokon pedig persze még a gép-elő használata is csökkentheti a igáselőszükségletet.

A kisbirtok szántóföldi termelésének nemcsak a nyugateurópai kiscgazdák, hanem a hazai nagybirtok mögött elmaradó kedvezőtlen eredményét elsősorban a nem kellő módon és időben végzett talajmunkának kell tulajdonítani és emellett a köztudomás szerint ki nem elégítő talajművelés mellett a kisbirtokokon — az Alföldön különösen — az aránylag nagyszámú igavonó állatállomány részben haszontalanul köt le a kelletnél több tőkét és munkaerőt. Különösen így van ez ott, ahol a gazdálkodás — mint például az Alföldön — egyoldalú, ahol azoknak a munkanapoknak a száma, ahol ez az aránylag nagy igáselő célszerűen használható az üzemen, gyakran igen korlátolt és az állatot mégis az egész éven át tartani kell, ami igen tetemes költséget jelent.

A Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint 28%-kal több gabonát termelnek a kisüzemek a Dunántúl, mint a nagyüzemek, de 29%-kal több búzát termelnek az alföldi parasztgazdaságok, mint az ottani nagybirtokok. A kenyérgabona aránylag nagy területe elsősorban talán a kiscgazda-autarkiaának a következménye, különösen a mi parasztságunk egyhangú és az Alföldön legerősebben a fehérkenyéren és tésztán alapuló táplálkozása mellett. Az a jelentékeny különbség azonban, mely az alföldi, meg a dunántúli kisüzemeknek csaknem egyforma gabonaterülete mellett a búzatermesztés tekintetében mutatkozik az Alföldön, az éghajlati különbségen kívül az egész termelési rendszerből magyarázható. Az alföldi talaj általában mélyebb talajrétegű, jobb és erősebb, mint a dunántúli, bár az Alföldön is vannak nagy kiterjedésű területek, melyek a jelenleginél sokkal erősebb trágyázást kívánnak. Az alföldi parasztgazdaságokban a kellő trágyázás hiányát a búza megdőlésének veszélyével is indokolják, ami azonban valószínűleg csak nagyon kevés helyen fordulna elő és megelőzéséhez itt is lehetne a vastagabb és főleg erősebb szalmájú nemesített búzaféleségekkel védekezni. Igazán érdekes, hogy gr. Dessewffy Józsefnek a Széchenyi „Hitel“-jével foglalkozó, 1831-ben megjelent „Taglalat“-jában a nagyszájú maradi magyar típusaként bemutatott Kolompos szó szerint ezeket mondja egy párbeszédében: „Az magyarnak sok föld kell és éppen azért, hogy ne kényteleníttessék trágyázni; mert megdül a magyar élet az trágyázott földön“. Illesszük ehhez mindjárt Czizmadia András orosházi kiscgazda képviselőnek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben 1936. évi közgyűlésén mondott szavait: „A kiscgazdák nálunk eladják a gyenge borjút és ezáltal csökken a marhaállomány, de csökken a trágya és romlik a föld termelőképesége is“. Minthogy

az alföldi parasztgazdaságokban még ma is erősen dívó búza-kukoricagazdálkodás mellett a búza nem jut olyan kedvező előveteménybe, mint amilyen például a borsó, a len, a takarmány vagy más növények termesztésével lehetséges volna, azért (különösen kedvező időjárástól eltekintve) kisebbek itt a termésátlagok, mint az általában sekélyebb termőtalaj rétegű, erősebb trágyázást igénylő és változatosabban használt dunántúli földeken. A hüvelyesek, magvak, ipari növények és takarmánynövények termőterületének arányai mutatják, hogy a termelési rendszernek többoldalú kifejlesztése a kisbirtokon és különösen az alföldi kisbirtokon milyen irányban haladhatna.

A takarmánynövények termesztésének kiterjesztése látszik itt a legindokoltabbnak és legszükségesebbnek, mert ez a talaj kedvezőbb erőállapotára, a tartható állatok nagyobb számára, a tartott állatok jobb teljesítményeire, a föld jobb trágyázására és ezáltal a mezőgazdasági termelés jobb hozamaira, végeredményben a parasztság jobb életmódjára és vagyonosodására lenne kétségtelenül kedvező hatással. Az alföldi kisbirtok csak feleannyi területen termeszt takarmányt, mint a nagybirtok és csak feleannyit, mint a dunántúli kisbirtok, holott már az alföldi nagybirtok sem valami erős takarmánytermesztő és a dunántúli kisüzem is mintegy 40%-kal kevesebb takarmányt termeszt szántóföldjén, mint a nagyüzem. Ez a helyzet azonban logikus következése az alföldi parasztbirtok gazdálkodási rendszerének. Mert az alföldi kisgazdaságok igen nagy részén egyoldalúan búzát és kukoricát termesztenek évről-évre s viszont ha ezekben más kapások, kereskedelmi és ipari növények, takarmánymagvak termesztése is elterjedne, akkor az ehhez szükséges trágyához már nagyobb számú állat megfelelő takarmányozása és nagyobb takarmányterület kellene. A Duna-Tisza-közén a homokon is túlzott gabona- és kukoricatermesztés folyik és a kevés állat és kevés takarmány jellemző még ott is, ahol intenzív növénytermesztési kultúra van már bevezetve: szőlő-, gyümölcs-, zöldségtermesztés, ami a sok trágyát kívánja és meg is hálálja. Sajnos azonban, hogy ennek felismerése ma még az Alföld igen sok vidékén nincsen meg, bár haladás mégis kétségtelenül van, ha nem is mindenütt.

Nem lehet magunkat abba az illúzióba ringatnunk, hogy a kisbirtok túl a Dunán, az Alföldön vagy az északi dombos vidéken rövid idő alatt behozhatja azt a kereken 2 q szemesterménykülönbözetet, amit hátrányára ki lehet mutatni, mégha sikerülne is a gyorsabb haladás, illetőleg javulás útjához elvezetnünk. Bármilyen fontos és különösen a parasztgazdaságokban eredményesen üzhető is a gyümölcs-termelés, a zöldségtermelés, a bortermelés is és a baromfitenyésztés, ezeknek jelentősége néhány vidéktől eltekintve mégis csak kisebb, mint a gabonatermesztése és az állattartása. Az 1936/37. évben a gyümölcs-termesztés Összes bevételét 20 millió pengőre, a zöldség-termesztését 40 millió pengőre, a baromfitartását 80 millió pengőre, a bortermelését 65 millió pengőre becsülték. A kereken 60 millió mázsa gabonatermésnek csupán 10%-kal, 1 q-val emelése pedig legalább 100 millió többletet jelentene, a kisgazdák kezén levő mintegy 700.000 tehén tejhozamának emelése a nagybirtokon levő tejhozam színvonalára pedig további 50—60 milliót.

A termelési módszerek javítása maga azonban még nem elég a kisgazdaságok boldogulásához, ha legalább részben nem tudják enyhíteni azt a hátrányt, melyben a kisüzemek a nagyokkal szemben vannak, amikor valamit venniük és eladniuk kell. A zsákszám eladott gabona, a kosarakban piacra hozott gyümölcs, a kicsinyben eladott bor, a vásárra cipelt és darabonként értékesített marha vagy disznó olyan leszorított értékesítési lehetőséget nyújt a kisgazdáknak, ami már maga nagy tehertélt jelent rájuk nézve. És ezzel párhuzamosan a zsákonként vett műtrágya, a darabonként vett zsák, a falusi boltban vett vasanyag) a kiló- vagy dekaszám vett főzelékmag, a darabonként beszerzett gyümölcsfa-csemete, a ruházkodás kis tételei mind nyomják a kisgazdaság jövedelmezőségét és a parasztcsalád életmódját. Szövetkezetek megszervezése abból a célból, hogy a parasztlakosságnak ilyen tehertételei csökkenjenek és hogyha gőzekével nem is, de legalább traktorral a jobb talajmunkát, az állatnevelés egyesületeivel a minőség emelését, a közös értékesítésre irányuló szolidaritással a jobb értékesítést elérik — egy munkaprogram elengedhetetlen részei.

Bajokat meglátni és bajok okát felfedezni sokszor könnyebb, mint azokat orvosolni. Valamiképpen azonban az emberi élet fennmaradásához szükséges az élethez való ragaszkodás, az élet akarása, úgy a parasztgazdaságok bajainak orvoslásához az eddiginél sokkal nagyobb mértékben szükséges volna, hogy akiknek bajait közérdekből és az irántuk való őszinte szeretetből orvosolni akarjuk, maguk is felismerjék ennek szükségességét és résztvegyenek a bajok leküzdésére irányuló munkában. Kiszámítható, hogy a parasztgazdaságok termelésének tökéletesítésével és eredményeinek növelésével a nemzeti bevétel évenként több száz millió pengővel emelkedhetnék. De ne beszéljünk csupán pengővalutában, hanem beszéljünk élet- és lélekvalutában is: beszéljünk arról, hogy a javuló termelés fokozódó eredménye a parasztgazdaságokban erősebb tökegyűjtés! lehetőséget, magasabb életszínvonalat hozna magával, anyagiakban és kulturális javakban egyaránt. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület most elhatározta, hogy a kérdés jelentőségéhez mérten országos értekezleten fog ezzel foglalkozni. A földművelésügyi kormányzat a közigazgatással, a hivatalos mezőgazdasági érdekképviselő a gazdatársadalmi szervezetekkel és a szövetkezeti szervezetekkel a mai rendkívül szűkreszabott anyagi eszközökkel is tudna valami eredményt ezen a téren elérni, különösen ha egy szerves munkaprogram és céltudatos irányítás munkaközösségben tömörítené az összes tényezőket. Átfogó és mélyreható bajok orvoslását a szervezet megerősítésével célzó munkához azonban az eddigi anyagi eszközöknek tetemes emelését kell kívánnunk.

Ha nem is népszerűség szolgálata, de lelki szükségesség és kötelesség, hogy az igazat megmondjuk a parasztgazdálkodásról és annak hibáit felfedjük, ha felfedeztük. Nem akarhatjuk — mint ahogy a Hitel mondja — „philanthropiai érzésből a parasztgazda vállairól a munka terhét levenni“; de akarnunk kell a magyar földhöz tapadt sorsát javítani; ezzel az ország sorsa is jobbrafordulhat.

ÉBER ERNŐ

AZ AGRÁRPROLETARIÁTUS JÖVŐJE

NEGYEDIK ESZTENDEJE, hogy ezeken a hasábokon néhány cikket írtam a mezőgazdasági munkáskérdésről. Ha visszagondolok azokra az időkre és összehasonlítom akkor még rendkívül szokatlanul, majdnem disszonánsán hatott cikkeim fogadtatását azzal a közfelfogással, amely ebben a kérdésben azóta kialakult, szinte hihetetlennek tetszik, hogy ilyen rövid idő alatt ekkora változás következhetett be. Az agrármunkásság sorsának felfedezése kétségtelenül a legutóbbi évek jelentős eredménye. Igaz, más körülmények is közrejátszottak, mégpedig nagyon nyomatékosan, abban, hogy felnyíltak a szemek és feltárultak előttük azok a mélységek, amelyeket az idő vájt ki a közöny évtizedei alatt. Ma már hatalmas irodalma van a szegény agrár magyarságnak, olyan, amire még nem volt példa a magyar szellemiség történetében. A szociográfia lett a legdivatosabb műfaj (a kiadók számára pedig a legbiztosabb üzlet). A közönség érdeklődése napról napra fokozódik a falusi szegénység sorsával foglalkozó művek iránt, az ember már nem tudja, hogy ebben a példátlan érdeklődésben a divat, a kíváncsiság elemei vagy a komoly megismerés szándéka-e a túlnyomó; az exotikum vonz-e inkább vagy a tragikum, amelyet ennek a széles és leginkább magyar néprétegnek a sorsa jelent. Annyi kétségtelen, hogy a komoly rétegek megdöbbenve állanak a ma már köztudatba átment tények előtt és mindegy, hogy a félelem, az aggodás vagy a lelkiismeret mozdult-e meg bennük; bizonyos, hogy a régi közöny megtört. Ez kezdetnek mindenesetre valami.

Természetesen ez a szellemi mozgalom nem marad hatástalan a közéletre sem. Itt azonban másmilyen jelenségeket vált ki, mint a társadalomban. A pártpolitika ezt is eltorzítja: eltúlozza (ha ez még egyáltalán lehetséges) vagy eljelentékteleníti, aszerint hogy mi az érdeke. A mozgalom társadalmi körvonalai mindenesetre élesebbek, mint a politikaiak, bár eredményeinek végső fokon itt kell majd megérlelődniük. Mégis figyelemreméltó, hogy az idej költségvetési vitában milyen kiemelkedő szerep jutott a mezőgazdasági munkásproblémáknak. A diagnózisban valamennyien egyetértettek, annál kevésbé a megoldást illetően. Legtöbben csak azt emlegették, hogy tenni kell valamit. Akik érzik a kérdés roppant súlyát és sorsdöntő fontosságát, gyakran visszariadnak a teendő méreteitől. Ez különben tapasztalható a kérdéssel foglalkozó szakemberek és írók körében is.

Az a szellemi mozgalom, amely a földművelő munkásság érdekében küzd, a kérdésnek elsősorban társadalmi összefüggéseit ragadja meg és elhanyagolásában társadalmi bajaink főforrását látja. Ez így is van. Egészségesebb társadalmi fejlődésre azonban addig gondolni sem lehet, amíg ennek előfeltételei politikai és gazdasági téren hiányoznak. Itt kell tehát előbb a kérdéseket tisztázni, mert ma még a szakemberek körében is — ahány ember, annyi vélemény. A közönség pedig egyelőre a helyzet megismerésénél tart. Néhány adat és követelés: a hárommillió agrárproletár, a 14 filléres fejkvóta, az új földreform stb. már teljesen átment a köztudatba, a tájékozatlanság azonban még mindig igen nagy, ami nem is csoda, hiszen itt a feladatok nagyon kényes, nagyon bonyolult szövevényével állunk szemben. Nem végzünk tehát felesleges munkát, ha mérlegre tesszük a lehetőségeket, amelyek jelenlegi viszonyaink között kínálkoznak a mezőgazdasági szociális kérdés rendezése terén és rámutatunk néhány szempontra, amelyet eddig kellő figyelemre nem méltattak.

ENNEK A KÉRDÉSNEK nálunk két jellegzetes vonása van. Az egyik a mezőgazdasági proletariátus óriási tömege, a másik alacsony, szinte a nyomor határát súroló életszínvonala.

A számszerű adatok közismertek. Érdekes, hogy a korábban többször kétségbevonott „hárommilliót“ az 1930. évi népszámlálás foglalkozási statisztikája teljes mértékben igazolta. Eszerint

a mezőgazdasági cselédek száma	599.622
a birtok és bérlet nélküli munkásoké	955.621
az i kát. holdon aluli birtokkal vagy bérlet-	
tel rendelkező napszámosoké	271.767
az 5 holdon aluli törpebirtokosoké ..	1.093.030
” ” „.....„ kisbérllőké	
52.700	
	összesen 2,972.740

Ha figyelembe vesszük a (szintén családtagokkal együtt) 27.700 főnyi kubikost, akik a mai viszonyok között mezőgazdasági munkát is — de aratást mindenestre — vállalnak, akkor máris van pontosan 3,000.440 agrármunkás. Voltaképpen ez a szám még további kiegészítésre szorulna, mert hiszen az 5—10 holdas birtokkategóriában extenzív viszonyok között gazdálkodók egy része önálló kisbirtokosnak alig tekinthető, mert saját földjén — különösen felnőtt családtagok mellett — sem elegendő munkaalkalmat, sem megélhetést nem talál s így a családtagok részben bérmunkára kényszerülnek. Ezeket azonban számításon kívül hagyjuk, egyrészt mert számukat alig lehet megbecsülni, másrészt az 5 holdon aluli kisbirtokosok és bérlők önálló elemei (szőlő-, gyümölcs-, zöldségkertészek stb.) ezt a többletet valószínűleg kiegyenlítik. A kereken hárommillió mezőgazdasági munkás így is megdöbbentően nagy tömeg: az agrár népességnek 67, az ország lakosságának pedig 34%-a, amely a kisbirtokok korlátlan eldarabolódása és a munkásrétegnek még viszonylag mindig legerőteljesebb természetes szaporodása mellett az elmúlt hét év alatt minden bizonnyal tovább növekedett.

Az agrárproletariátus félelmetes arányaiban jelentkező kedvezőtlen szociális helyzet veszedelmét fokozza ennek a rétegnek alacsony színvonala. Ez ma már szinte szóbeszéd tárgya, úgyhogy most nem is foglalkozom vele. Hasonlóképpen közismertek a következményei is: a munkásnép testi és lelki egészségének leromlása, nagy tömegek kiesése a közfogyasztásból, az egyre fokozódó szociális feszültség stb.

Alig kétséges, hogy ez az állapot nem maradhat így tovább. Ezek az élet legelemibb szükségleteivel örökösen hadilábon álló rétegek kifelé és befelé egyaránt nagy veszedelem hordozói. Kifelé csökkentik a magyarság ellenállóképességét, holott ezt a mai bizonytalan időkben a maximumig kellene fokozni. Befelé pedig állandó nyugtalanság és feszültség forrásai, amelyekből minden pillanatban súlyos bonyodalmak támadhatnak. A látszat ne tévesszen meg senkit. A felszín alatt nagy a nép szociális elégtelensége. Ma még hiányzik a rés, amelyen kitörhet, de most olyan világban élünk, hogy felülről is könnyen támadhat repedés.

A feladat kettős: csökkenteni kell az agrárproletariátus tömegeit és emelni kell ennek a rétegnek az életszintjét. Az a kérdés, hogy milyen eszközökkel lehet ezt a célt elérni.

A mezőgazdasági munkavállalók ekkora tömegének jelenléte nem természetes állapot, hanem egy merőben egészségtelen gazdasági és szociális fejlődés produktuma. Ez a túlméretezett agrárproletariátus iszonyú súllyal nehezedik nemcsak a mezőgazdaságra, hanem az egész magyar gazdasági és politikai életre. Normális viszonyok között a mezőgazdasági népesség feleslege egyrészt az iparban szívódik fel, másrészt az önálló parasztság sorába emelkedik fel. Nálunk egyik sem következett be. Az iparosodás folyamata lassúbb volt, mint a mezőgazdasági lakosság szaporodása, a földet pedig mesterséges megkötésekkel zártuk el a munkástömegek elől. Sőt a kisbirtokososztály elproletárosodása még új elemekkel növelte azt.

Az agrármunkásság számbeli túlsúlyának csökkentésére három mód kínálkozik: a kivándorlás, a további iparosodás és a földreform.

A kivándorlás pillanatnyilag csak mint elméleti lehetőség áll fenn, mert a jelenlegi nemzetközi elzárkózás mellett ennek sok és alig leküzdhető akadálya van. Holnap azonban megváltozhat a helyzet, amikor is a kivándorlás csatornáit megint megnyílhatnak bizonyos világtájak felé. Minden bizonnyal felvetődik majd egy abesszíniai magyar telepítés terve, mintahogy alig várják már egyesek, hogy a franciák megvalósítsák a Szahara termővé tételét, amely szerintük óriási teret nyitna a földnélküli magyar tömegek elhelyezésére. Ezek ma még fantasztikusnak és felháborítóknak tetsző magánvélemények, de ki tudja, hogy az iránytű nélkül csapongó magyar életben nem érlelődnek-e rövidesen „reálpolitikává“, amit a szociális veszedelem elhárítása és a radikális reformok kikapcsolása érdekében azok is elfogadnak majd, akik ma még egy sokkal kisebb jelentőségű „munkásexport“-ot is károsnak tartanak, tán részben a mezőgazdasági munkabérek emelkedése miatt. Pedig voltaképpen nem volna szabad foglalkozni — még gondolatban sem — ezzel a szerencsétlen kérdéssel. Amikor az európai államok között valósággal népesedési verseny folyik,

nyilvánvalóan imperialista célzattal, a 9 milliós, rokotalan magyarság a kontinensnek ezen a veszélyes és ellenséges érületű népektől körülvevett pontján csak pillanatnyi elmezavarában nyúlhatna a kivándorlás eszközéhez. Hiszen lássuk be, hogy itt nincs emberfelesleg, nincs túlnépesedés, csak gazdasági elmaradottság és rossz szociális viszonyok vannak.

Más módon kell tehát a mezőgazdasági munkásság tömegeit csökkenteni. Az utóbbi időben ismételten felvetették az iparfejlesztés kérdését mint olyan lehetőséget, amely elsősorban jöhetne figyelembe a mezőgazdaság munkásfeleslegének elhelyezésére. Ez mindenestre olyan szempont, amelyet komolyan mérlegelni kell és most már lehet is. Országunk háború utáni iparpolitikáját nemcsak a kényszerűségből autarkiaira irányuló törekvés vezette, hanem az a felfogás is, amely az agrárszociális feszültséget ipari munkaalkalmak létesítésével remélte enyhíteni. Így az eddigi eredmények már sokat mondanak abban a tekintetben, hogy az iparosodás megfelelt-e a földműves-tömegek abszorbeálása terén hozzáfűzött várakozásnak és számbavehetően csökkenteni tudta-e a mezőgazdasági munkanélküliséget.

Néhány számadat meggyőzően mutatja, hogy az iparfejlesztéssel kapcsolatos remények — ebből a szempontból — nem váltak valóra. A munkáslétszám volt¹

1913	1923	1929	1932	1934	1935
		években			
219.282	213.786	251.122	176.561	195.992	
223.777 fő					

Ebből látható, hogy szó sincs olyan jelentékeny munkaszaporulatról, amely számbavehetően csökkenthette volna a mezőgazdaság munkaerőfeleslegét. Az iparügyi miniszter szerint jelenleg negyedmillió lehet a gyáripárban foglalkoztatott munkások száma, a többlet másfél évtized alatt tehát az 50.000 főt sem éri el. Igaz, hogy a statisztika 1920—30 alatti időszakban az ipari keresők számának 207.000 főnyi gyarapodását mutatja ki, ebből azonban jelentékeny rész a kisiparra esik. Azonkívül figyelembe kell venni, hogy a mezőgazdasági foglalkozásból kiszorult, a fővárosba, a környékére vagy más ipari jellegű városokba költözött és statisztikailag az ipar csoportjába sorozott elemek nem mind jutnak ott munkához. A mezőgazdaság elveszíti őket, az ipar azonban nem tudja valamennyit magába szívni. Szinte állandó a vándorlás ma is faluról a gyárkérmények irányában, sokszor a munkaszerzés legkisebb reménye nélkül. Az ilyen „lógos“ elemeket, akiknek a száma igen tekintélyes lehet, végül is a város nyeli el, mert itt néha mégis csak akad valami munka, a szociális gondoskodás is nagyobb, a karitás pedig fejlettebb, mint a falvakban. A falusi munkanélküliek a városi nyomortanyák lakóivá, a szociális biztosítás vagy a jótékonyosság eltartottjaivá válnak.

Kétségtelen, hogy az iparfejlesztés távolról sem érte el azt a célt, amit a mezőgazdasági munkapiac tehermentesítése terén tőle vártunk.

¹ Az 1913, 1923 és 1929 évi adatok az október 1-iki, a többiek az évi átlagos munkáslétszámot mutatják.

A racionalizálási törekvések pedig bizonyára nagyon előnyösek az ipari vállalatok ellenállóképességének és versenyképességének fokozására, munkásszükségletét azonban határozottan csökkentik, amint azt a legutóbbi évek adatai bizonyítják. A további iparosításhoz fűzött reményeinkben tehát ne kalandozzunk túlságosan messze. Ez azonban nem jelentheti az ipar jelentőségének alábecsülését az agrármunkás-kérdés szempontjából. Csak éppen bizonyos tanulságokat kell levonni az eddigi tapasztalatokból. Mégpedig elsősorban azt, hogy a múltban folytatott iparpolitika helyett, amely nagyjára gyökértelen nagyipart protekcionált, a jövőben a hazai mezőgazdaság nyersanyagaira támaszkodó középipart kell fejleszteni, mégpedig a kormány elgondolása szerint nagyon helyesen a vidékre decentralizálva. Ezenkívül sokkal nagyobb gondot kell fordítani az eddig nagyon mostoha elbánásban részesített kisiparra, amelynek jelentőségét a foglalkoztatás szempontjából mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a ránézve rendkívül kedvezőtlen időszakban — 1921-től 1935-ig — az ipartestületek kötelékébe tartozó mesterek, segédek és inasok száma 268.000-ról 343.000 főre, tehát 75.000-rel emelkedett, ami jóval meghaladja a gyáripari munkáslétszám többletét. A középipar és kisipar kellő alátámasztása és létfeltételeinek biztosítása mellett is — minden más előnyöktől eltekintve — a mezőgazdaság nyomasztó munkáskínálatának levezetése és a szociális struktúrának a mainál egészségesebb átalakulása felé nyílnék lehetőségek.

Ha a mezőgazdaság keretein belül maradunk, az agrárproletariátus hatalmas tömegeinek lebontása csak a földkérdés gyökeres rendezésével kapcsolatban képzelhető el. Ez egyszersmind a legtermészetesebb megoldás is, az önálló elemek felemelkedésének kétségtelenül a legkívánatosabb módja, amelynek előnyeit ezeken a hasabokon nem szükséges ismételni. Gyakran halljuk azonban, hogy kevés a föld s ha minden nagyobb birtokot felosztanánk, sem lehetne túldimenzionált agrárnépességünk földigényét kielégíteni. Kiszámították már — még pedig nagyon előkelő tényezők —, hogy a hárommilliónyi mezőgazdasági munkás földhözjuttatásához — egyenként 10—12 kát. holdat véve alapul — összesen 30—35 millió holdra lenne szükség, holott Magyarország egész területe mindössze 16 millió hold! A kérdés komoly ismerői tudják, hogy ezt aritmetikai mutatókkal felmérni és megítélni nem lehet. Az Isten őrizzen meg bennünket bármiféle mechanikai megoldástól. A földproblémával kapcsolatos feladatok egész sorát kell itt számításba venni, amilyen az öntözés, a szikes talajok megjavítása, a föld mélyén rejlő energiaforrások (gáz, melegvíz) feltárása üvegházi kultúra megteremtése céljából, a homoki kultúra kiszélesítése, a tagosítás stb., amelyek együtt megsokszoroznák nemcsak a talaj termelői erőit, hanem munkaszükségletét és eltartási kapacitását is. Ilyen alapon félmillió földművescsaládot lehetne önálló existenciához segíteni, anélkül hogy egészen fel kellene használni egy radikális földreform esetén rendelkezésre álló területet. Az átmeneti idő alatt pedig a talajjavítási és egyéb földmunkálatok nyújtának a jelenleg munkanélküli tömegeknek foglalkozást és keresetet.

A mezőgazdasági munkáskérdés rendezését illetően két felfogás küzd itt egymással. Az egyik a további iparosodásban látja a megoldást, a másik a földreform fontosságát hangsúlyozza. Van egy harmadik álláspont is, amely iparelles, mert a falu elnéptelenedésétől és ennek következtében a mezőgazdasági munkabérek emelkedésétől tart, de viszont ellensége minden földreform-törekvésnek is. Ez utóbbi felfogás azonban szerencsére mind szűkebb körre szorul s így tovább nem is érdemes vele foglalkozni. A fentebb elmondottakból következik, hogy önmagában sem az iparfejlesztés, sem a földreform nem tudna óriási méretűvé duzzadt agrármunkástömegeinktől megszabadítani. Ilyen kizárólagosan egyik álláspontot sem lehetne elfogadni. Inkább arról van szó, hogy melyik legyen az előbbrevaló. Érdekes, hogy a nagybirtokosok körében ma mind több hívet számlál a további iparfejlesztés gondolata, noha ez a beidegződött agrárius felfogással és részben a jelenlegi politikai közhangulattal is ellentétben áll. Természetesen, ha választani kell a földreform és az egyébként nem rokonszenves iparosodás között, ez a csoport inkább az utóbbi mellett szavaz. Más kérdés, hogy a munkásprobléma szempontjából is az iparfejlesztés álljon-e előtérben? Erre a fentiekben már nagyjában megadtuk a választ. Nem hinném, hogy a földkérdés megoldása nélkül a további iparosodást szilárd alapon lehetne folytatni. Hiszen a mi eddigi ipari fejlődésünknek is az a legfőbb gyengéje, hogy nincs fogyasztóképes belső piaca s egy aránylag szűk rétegnek kell megfizetni a forszírozott export költségeit. Az a tétel, hogy az ipar önmagának csinál piacot, láttuk, mennyit ér a valóságban. A mai autarkias világban a belső piacoktól független régi ipari fejlődés eredményei nem lehetnek irányadók. Ma a belső piac sokkal fontosabb, mint régen s az exportsikereket a belső fogyasztásnak kell nagyon drágán megfizetnie. Óriási gazdaságpolitikai hiba volna tehát az elmúlt másfél évtized iparpolitikájának tapasztalatait figyelmen kívül hagyva további iparfejlesztésre gondolni a mezőgazdaság ezidőszerinti struktúrája mellett. A következménye lenne: a kisipar további sorvadása, ádáz harc a külföldi piacokért a hazai fogyasztás terhére, ennek folytán a belső piac összezsugorodása, kényszerű racionalizálás erőltetése, nyomában a munkáslétszám csökkentésével. Nagyon valószínű, hogy az ilyen légüres térben fogant iparfejlesztés még nagyobb csalódást keltene a munkapiac tehermentesítéséhez fűzött reményeket illetően, mint az elmúlt 15 esztendő. Ezzel szemben a szakszerűen végrehajtott új földreform itt a koldussorban élő munkástömegek helyébe hatalmasan megerősödött kisbirtokos-társadalmat teremtené, tehát egy új, igényeiben erősödő fogyasztóréteg képződne, amelynek termelésére éppúgy, mint fogyasztóerejére támaszkodva inkább lehetne szélesebb horizontú gazdaságpolitikát kezdeni. A nagybirtok egyoldalúságából kikerült agrárpolitika ezután már csak népies lehetne, elhárulnának tehát a kisüzemek termelésének kibontakozását gátló akadályok minden téren, ami egészen új lendületet adna a termelésnek és fogyasztásnak egyaránt. Fellendülne a kisipar is, amelynek sorsa szorosan összefügg a parasztság sorsával. Virágzó parasztüzem mellett boldogul csak a kisiparos. Több önálló parasztgazdaság több

önálló kisiparost jelent: ezt a hazai példák egész sorával lehet igazolni. A kettő kölcsönhatása mellett könnyen felszívódnék az agrármunkásság feleslege, különösen ha ezt a folyamatot egy okos, a hazai nyersanyag-termelés és fogyasztás szükségleteihez szabott iparpolitika is támogatná.

Amennyire nem kétséges, hogy az agrárproletariátus aggasztó méreteit csak gazdasági életünk jelenlegi szerkezetére kiható intézkedésekkel lehet lebontani, éppen olyan szükségzerű és mellőzhetetlen most már megteremteni azokat az intézményeket, amelyek a mezői munkásság életszínvonalának emelését és szociális védelmet szolgálnak. Egyrészt tehát a munkabér, munkaidő és munkapiac, másrészt a munkásbiztosítás kérdése vár itt rendezésre.

Valamennyi között legfontosabb talán a munkabér, mert ez érinti legközelebről a munkás életszintjét, másfelől, mert ezen a téren érvényesül leginkább a munkásérdek elhanyagolásának hatása. A helyzetet szinte a munkabéruzsora jellemzi, amely a napszámra és az akkordmunka díjazására nézve éppen úgy fennáll, mint a cselédbérekre. Az 1—1.50 pengős napszám, a részesmunkástól követelt robotszerű különszolgálatok és az agyondolgoztatott cselédek napi 1—1.50 pengő értékre menő járandóságai a munkások munkaerejének az ellenszolgáltatással arányban nem álló kihasználását jelentik. A javuló mezőgazdasági konjunktúrának ezen a téren eddig úgyszólván semmi hatása nincs, a munkabérek jelentékenyebb emelkedése az őszi és tavaszi hónapokban az abnormis időjárás okozta munkatorlódás következtében állt elő, egyébként a bérek egészen csekély névleges javulása még az általános drágulással sem tart lépést, úgyhogy a reálbérek a közelmúlthoz képest csökkentek. De hasonlóképpen hatástalannak bizonyult az 1923. évi XXV. törvénycikkben biztosított fakultatív hatósági bérmegállapítás intézménye is. Ma már kétségtelen, hogy a sikertelenség oka magában a konstrukcióban rejlik, amelyet ebben a formában javítani sem lehet. Inkább védi a munkaadó, mint a munkás érdekeit. Ez abból is kitetszik, hogy a hatóságilag megállapított bérek túlnyomóan jóval a létminimum alatt mozognak.

Ezt az állapotot így továbbhagyni nem szabad. A megdöbbentő fizikai következmények mellett tönkreteszi a munkamorált is, amint ez több helyen már észlelhető is. Persze ezt gyakran a szélsőséges izgatásnak tudják be és a lázítókat keresik. Be kellene látni az eddigi kísérletezés teljes csődjét és a bérkérdés rendezését új alapokon elkezdeni. Az új konstrukció lényege az egész országra kötelezően megállapított alpbér — férfimunkásnál napi 2.50 pengő — lenne, mint létminimum, amely alá sehol sem szabadna menni. Ehhez járulna a helyi viszonyoknak (megélhetési költség) és évszakoknak megfelelően szabott pótlék. A fix vagy részes naturálbéreket — így természetesen a cselédilletményeket is — ehhez a minimumhoz kellene igazítani, figyelemmel mindig az egyes munkanemek, illetve szolgálatok különleges jellegére.

A munkabér rendezésével egyidejűleg kell megtörténni a munkaidő szabályozásának is. A kettő szorosan összefügg s ha valamelyik szabályozatlanul marad, kaput nyit a visszaéléseknek a másik irányban is. Például gyakori eset ma, hogy ott, ahol a legkisebb napszámbéreket

megállapítják, a munkaadók elvárják, hogy a munkások ne napfelkeltekor, hanem már pirkadáskor munkába álljanak és még napnyugta után is, egészen a sötétség beálltaig (látástól vakulásig) dolgozzanak. Különösen ki vannak szolgáltatva a munkaadó önkényének a mezőgazdasági cselédek, akiknek szinte egyáltalán nincsen szabad idejük. A napi 18 órai munka ebben a rétegben általános. Az állatok gondozása ugyan állandó készenlétet igényel, ez azonban nem akadály a munkaidő emberibb korlátozásának. Nálunk ezt a kérdést tabunak tekintik és a termelés érdekeire hivatkoznak, holott Európában már alig van valamirevaló állam, ahol a mezőgazdasági munkaidő ősi szabályozatlanságában állana fenn. A termelés érdekét az időjárás szélsőségei mellett is jól össze lehet egyeztetni a munkás mint ember egészségének védelmével. A napi normál-munkaidőnek — 10 óra — természetesen a minimális munkabérhez kell igazodnia. Egyébként az egész konstrukciónak rugalmasnak kell lenni, hogy alkalmazkodhassék az időszakos munka és az időjárás változó esélyeihez. A normál-munkaidő túllépése esetén progresszív munkabérpótlékot kellene bevezetni, amely egyrészt fék módjára hatna a munkás munkaerejének az egészségre káros túlzott igénybevétele ellen, másrészt lehetővé tenné a jelenleginél több munkás alkalmazását, amire a kérdés szabályozásánál különös figyelmet kellene fordítani.

A szociálpolitikai feladatoknak ebben a csoportjában a harmadik fontos teendő az ú. n. munkapiaccal kapcsolatos. Ez a szó: piac a régi liberális értelmezésben szinte egyedül a mezőgazdasági munka területén áll még fenn. Az árukereskedelemben immár teljesen kiküszöbölődik, helyesebben átalakul, az iparban és egyéb foglalkozásokban is a munkavállalás új, modernebb elvek szerint történik. A mezőgazdasági munkaviszony azonban még teljesen a kereslet és kínálat törvényén alapul, noha a korszerű szociális fejlődéssel szemben itt még ma is a patriarchális kapcsolatokra szeretnek hivatkozni. A gyakorlati életben ennek már csak a nyomai találhatóak, de ezek is kivesznek a szabad munkapiac szinte korlátlan érvényesülése mellett. Szervezetlen és mohó kínálat jellemzi a magyar mezőgazdasági munkapiacot, ennek következtében a munkavállalói faktoroknak a bérek kialakulására úgyszólván semmi befolyásuk nincs. A munkabér és munkaidő törvényes rendezése mindenesetre önmagában még nem likvidálná teljesen a munkapiac kártékony intézményét. Egyrészt mert a nyomasztó és egyoldalú kínálatot nem szüntetné meg, amely előbb-utóbb szétfeszítené a törvényszabta korlátokat, másrészt a munkavállalók szervezetlensége mellett — még a viszonyok kedvező alakulása esetén is — lehetetlen volna érvényt szerezni a munkabért és munkaidőt szabályozó rendelkezéseknek. Ebből következik, hogy 1. csökkenteni kellene a munkavállalók számát, mégpedig ama felesleg erejéig, amely a mezőgazdaságot jó konjunktúra idején is nyomja; 2. meg kell teremteni a mezőgazdasági munkásság autonóm érdekképviseletét (munkáskamarát) a jelenlegi hibrid megoldás helyébe, hogy ez a réteg is mint egyenrangú fél állhasson a munkaadók szervezetével szemben és minden gátlásoktól menten ellenőrizhesse a munkásérdeket védő rendelkezések betartását.

Az agrármunkásoknak a társadalombiztosítás körébe való bekapcsolása, amely egy következő csoportja az idevágó szociális feladatoknak, ma élesen előtérbe került és bizonyos megoldása, mint hírlik, küszöbön áll. Ezzel a hatalmas kérdéssel érdemben most nem foglalkozhatunk, csupán egy lényeges szempontra, amely szinte teljesen kívül maradt minden diszkusszió, szeretnők ráirányítani a figyelmet. A mezőgazdasági munkavállalók egészségügyi és szociális biztosítása sokkal könnyebb feladat lenne, ha a biztosítandók körébe nem milliónyi tömegek tartoznának. Elsősorban ezért nem mer hozzányúlni egy kormány sem a kérdés intézményes és átfogó rendezéséhez, ezért kísérletezik halasztó vagy részleges megoldásokkal. A jelen esetben is csupán az öregségi biztosítás bevezetéséről van szó, de ebből is kimaradnának az egy holdnál nagyobb birtokkal rendelkező törpebirtokosok, tehát a mezőgazdasági munkavállalók igen tekintélyes része (kereken i'i millió fő). A biztosítandók körének ilyen megszükitése nem megokolt, mert a mi viszonyaink között a néhány holdas napszámos éppen olyan szegény elesett, szociális gondozásra szoruló réteg, mint a vagyontalan munkás. De viszont kétségtelen, hogy a szociális és egészségügyi biztosítás teljessége három millió emberre kiterjedőleg óriási megterhelést jelentene. Az egyetlen kivezető út: a mezőgazdasági munkások jelentékeny részének felemelése az önálló kisbirtokosok sorába. Egyszer már be kell látni, hogy nincs más választás: végrehajtani a régen esedékes földreformot, vagy vállalni az agrárlakosság kétharmadrészének társadalombiztosításával és munkanélkülségi támogatásával járó terheket.

Az ELMONDOTTAKAT ÖSSZEFOGLALVA a következő eredményre jutunk. A mezőgazdasági munkáskérdés rendezését csak a jelenlegi agrárstruktúra megváltoztatásával lehet elérni. A legfontosabb feladat: lebontani az agrárproletariátus hatalmas tömegeit, mégpedig oly módon, hogy azok lehetőleg továbbra is a mezőgazdaságon belül maradhassanak. Ebből következik, hogy elsősorban a földkérdést kell megoldani, míg az iparosodástól, amely szintén szükséges, csak lassúbb eredményt várhatunk. Az önálló termelő existenciák körének bővítése és ezzel egyidejűleg a munkáselem nyomasztó számbeli fölényének csökkentése teremtheti csak meg a kívánatos szociális egyensúlyt és a mezőgazdaságnak azt az egészséges szerkezetét, amelyen tovább lehet építeni. Más szóval: az agrárproletár állapotból kisbirtokos-iparos állammá kell átalakulni. A mellőzhetetlen szociálpolitikai intézkedések: a munkabér, munkaidő szabályozása, a liberális munkapiac helyett az erők egyensúlyán és az érdekek összhangján nyugvó munkaviszony, valamint az egészségügyi és szociális biztosítás rendszerének kiépítése szoros korrelációban van a szerkezeti átalakulással. Ezt jó lenne szem előtt tartani a gyakorlati szociálpolitikának, mert magát sok időpazarlástól, sikertelen kezdeményezéstől és félmunkától, a népet pedig sok csalódástól kímélhetné meg.

KERÉK MIHÁLY

A FOGLALÁSOS SZTRÁJK

APÉCSI BÁNYÁSZOK nemrég lezajlott sztrájkja nagy feltűnést keltett az egész országban, főként azért, mert a lapok híradása szerint mintegy kétszáz sztrájkoló bányász az aknák mélyére vonult s megtagadva a munkát, elhatározta, hogy inkább éhenhal, mintsem az eddigi alacsony bérért dolgozzék tovább. Általános részvét keletkezett a magát halálraítélő bányászcsoporthoz, szinte nem is csodáltuk, hogy a bányászok hozzátartozóiból és más érdeklődőkből a sztrájk színhelyének környékéről feldühödtek tömegek vonultak fel a rend fenntartására kivezényelt karhatalmi közegek ellen. Ennek, mint tudjuk, szomorú eredménye a csendőrség sor-tüze lett, több halottal és sebesülttel.

Ám hamarosan kiderült, hogy a bánya mélyére levonult bányászcsoporthoz egészen más célja volt, mint a megindult sztrájkmozgalomnak tüntető éhezéssel való támogatása. Kiderült, hogy ezek a munkások megszállták egyszerűen a bánya egy részét, hatalmukba kerítették a szivattyúkat, elárasztották az aknákat vízzel, sőt a hírek szerint robbantóanyag birtokában is voltak, hogy a már okozott káron felül még nagyobb, talán helyrehozhatatlan kárral fenyegetse meg a bánya tulajdonosát. Igen valószínű, hogy az ú. n. éhség-sztrájkokról szó sem volt s az aknák mélyén elhelyezkedett munkás-csoport megfelelő élelmiszerkészlettel rendelkezett, sőt nyilvánvalóan előre kitervelt feladata volt s eszeágában sem volt magát halálra koplalni.

Sajátságos, majdnem megmagyarázhatatlan tünet, hogy sem a magyar sajtó, sem a magyar közvélemény más tényezője nem ismerte fel a pécsi események igazi jelentőségét s így senki sem hívta fel a közfigyelmet a könnyen végzetessé váló, de mindenesetre kiszámíthatatlan bonyodalmakkal járó eseményekre, amelyekre a pécsi bányászsztrájk példát adott s amelyek ezt a sztrájkmozgalmat múlhatatlanul követni fogják. Ez a sztrájk volt ugyanis az első foglaló sós sztrájk Magyarországon, amely furfangosságában és veszélyességében általános sztrájk idején minden társadalmi és állami életet egy csapásra béníthat meg s a polgárháború minden rémségét hordja méhében.

Az a nézetünk, hogy a magyar törvényhozásnak a legsürgősebb feladata szembenézni ezzel a jelenséggel s új jogszabályok alkotásával megtenni mindent, ami a veszedelmes következményeket és a példa ragadósságát tekintve múlhatatlanul szükséges. Mi a kérdésnek csak

a büntetőjog elvi alapjain álló megoldásával kívánunk itt foglalkozni, a kérdésnek egyéb jogi és különösen társadalompolitikai oldalának megoldásában pedig ennek az oldalnak pusztán megvilágítására szorítkozunk.

Mi a sztrájk? A magyarországi szocialista mozgalom kiadásában megjelent lexikon így határozza meg ezt a fogalmat: „A tőke és a munka természetes gazdasági érdekellentétéből származó örökös harcban a munkásság védekező és támadó fegyvere. Lényege az, hogy egyes szakmák, üzemek, üzemcsoportok vagy egész termelő-ágak munkásai a termelő munka megszakításával, tehát a munka megszüntetésével igyekeznek a szembenálló munkáltatótól vagy munkáltató csoporttól új gazdasági előnyöket kivívni, vagy a meglévő munka- és bérvizonyokat megvédelmezni. A sztrájk formája a kiszemelt terület minden termelő tevékenységének lehetetlenné tétele, ami által a munkáltató abba a kényszerhelyzetbe kerül, hogy vagy elveszíti a termeléssel járó hasznot és tőkéje kiaknáztatlan marad, vagy teljesíti a sztrájkolók kívánságait.“ Ugyanebben a lexikonban egészen más fogalmat kapunk a sztrájkról, ha az általános sztrájk címszót keressük meg, mert míg az előbbi fogalomban érthetőnek látszó bérharc egyéni jogon alapuló mozgalomával ismerkedünk meg, ebben a másik, katonai műszavakkal elegy meghatározásban valóságos munkás-imperializmus tantételei harsannak fel. „Általános sztrájk a munka beszüntetésének az a none, amely nem egy szakmára vagy csoportra, hanem egy egész városra vagy országra terjed ki. Az általános sztrájk egyik faja a tömegsztrájk, amely non helyi és nem általános, hanem a lehetőségeknek megfelelőig mozgósít munkástömegeket. Az általános sztrájk célja: a termelés megszakításával nyomást gyakorolni a kapitalizmusra vagy az államhatalomra, a tömeg által jogosnak és esedékesnek tartott valamilyen gazdasági vagy politikai követelés megvalósítása vagy a tömegek ellen irányuló valamely jogtalan rendszabály elhárítása érdekében. Az általános sztrájk szerves része a szociáldemokrata munkásmozgalom taktikájának és fegyvertárának, de csupán mint végső eszköz jöhet tekintetbe s mint ilyent alkalmazták a különböző országok munkáspártjai. A munkásság jogosnak ismeri el, a kapitalizmus és a kapitalista államok kormányai tagadják az általános sztrájk jogosságát, de tűrik ott, ahol a munkásság erős szervezetek felett rendelkezik.“ Mellékesen mutatunk rá e meghatározás érdekességére, mert a magyar közigazgatási jog által elismert pártmozgalomtól ered s mert e meghatározás szerint „a tömeg“ államjogi tényező, amelynek politikai nézete szerint joga van nyomást gyakorolnia az államhatalomra is. Érdekes ez a jogi helyzet, mert látható belőle, mennyire nem egyszerű „a szélsőséges mozgalmak elfojtása“ és az „alkotmány épségének megóvása“ végett napjainkban keletkezett harci jelszavak kellő értelmének megállapítása.

Félreértések kikerülése végett előljáróban kijelentjük, hogy a sztrájkot elvileg a keresztény erkölcstanba ütközőnek nem tartjuk, amíg céljában tovább nem megy, mint a dolgozó tömegek felkarolása és anyagi életszínvonalának javítása a termelés nyugalmi helyzetének

felborítása nélkül. Vitathatatlan azonban, hogy a sztrájk kárt okoz a munkaadónak, magának a munkásnak, a fogyasztóközönségnek s végül különösen a mai gazdasági élet szövevényessége miatt az egész nemzetgazdaságnak, végül pedig nem kicsinylendő veszedelmet rejt magában a közbiztonságra is.

A sztrájk tehát az egyéni szabadság keretében addig a határig gyakorolható, amíg a közérdek sérelmével nem jár. Minthogy pedig egy jogállamban igen sok esetben nem lehet előre megmondani, hogy olyan tömegmozgalom, mint a sztrájk, mikor alakul át a közérdek súlyos sérelmévé, a legtöbb törvényhozás megelőző intézkedésekkel próbálta meg (sikertelenül!) a sztrájkokat kikerülni, Anglia (bizonyos feltételek mellett), Ausztrália és Olaszország pedig egyenesen büntetendő cselekménnyé nyilvánította a sztrájkot. A szovjeturalom bonyolult viszonyaiból pedig annyit tudunk, hogy a munkás a szakszervezetek láncán vezetett lény s az állami üzemekben megkísérelt sztrájkért fejével lakói.

A magyar jog nem vonja kétségbe általában a munkásnak a sztrájkra vonatkozó jogosultságát, de bünteti a sztrájkjal kapcsolatos erőszakot és a fenyegető csoportos fellépést. Súlyosan bünteti a közhivatalnokok sztrájkját, háború idején a hadviselés érdekeit veszélyeztető sztrájkszervezést, kihágásként bünteti az ipari munkások körében sztrájkmozgalom szítását, ha ez erőszakos módon történik, továbbá a mezőgazdasági, vízi, út- és hídépítő, dohánytermelő és erdei munkások körében sztrájkmozgalom szervezését, sőt a sztrájk egyszerű résztvevőit is. Végül a politikai sztrájk egy nemére tekintettel enyhe vétségként bünteti annak a nyomdai alkalmazottnak cselekményét, aki összebeszélés folytán valamely sajtótermék kiszédését megtagadja.

Teljesen hiányzik jogunkból annak a sztrájkmozgalomnak büntetése, amely a közönség élmezőnyére való, vagy vizet, gázt, villamosságot és más hajtóerőt szolgáltató közérdekű üzemek és kórházak hivatászerű működését akadályozza vagy megzavarja.

Így született meg a magyar jogban az 1920-as évek elején a nemzeti munkavédelem intézménye, amely nyitvahagyva a sztrájkprobléma megoldását, a félrendszer szabály gyakorlatatlanságával és félénkségével arról próbált gondoskodni, hogy sztrájkmozgalom esetén a közérdek megvédelmezése végett a nemzeti munkavédelem csapatait állítsa be a megbénult üzemekbe a munka folytatása végett. Különleges büntetőjogi védelem illeti meg a fennálló szabályok szerint ennek a szervezetnek tagjait feladatuk ellátásában, sőt bizonyos feltételek mellett fegyver használatára is jogosultak. Sajnos, ennek a szervezetnek megfelelő kiépítése, különösen a szakmabeli jártasság és a kellő létszám biztosítása tekintetében elmaradt s így a legutóbbi budapesti nyomdászsztrájk idején kiadott sürgősségi életrevalóságáról nem tett megnyugtató tanúságot s az ország közvéleménye szomorúan tapasztalta, hogy egy jól megszervezett általános sztrájkjal szemben ez az intézmény is tehetetlen.

A nemzeti munkavédelem helyes elgondolású intézményének kellő kifejlesztése elmaradt ugyan, bár a nemzeti munkatáborok

újabbán felmerült eszméjét nagyon célszerűen lehetne ennek szolgálatába állítani. A sztrájkok lehetősége azonban mindig meglévén, a világforradalom programját hirdető s e programmon szakadatlanul és nem siker nélkül dolgozó III. Internacionálé körülbelül egy évvel ezelőtt a foglalásos sztrájkra adott ki utasítást a befolyása alatt álló szakszervezeteknek. Minden sztrájk ezenkívül a munkásság forradalmi megmozdulása legyen, mondja ez az utasítás, a munkásság követeléseinek teljesítését csak igazi hatalmának megmutatásával csikarhatja ki. Ezért birtokába kell vennie sztrájk kitörésekor a munkatelepeket s azokat mindaddig megszállva kell tartania, amíg célt nem ér, mondja tovább ez az utasítás. A terv, elismerhetjük, pokolian gyakorlati, mert egy csapásra lehetlenné teszi sztrájktörök alkalmazását, sőt a nemzeti munkavédelem csapatainak munkába állítását is. Az államhatalom erőszakos fellépése segíthet ugyan, de rettentő bonyodalmak és esetleges vérengzések árán, amelyek kockára tehetik az egész ország nyugalma. Látjuk, hogy az amerikai és a franciaországi foglalásos sztrájkokkal szemben a kormányhatalom igazi sikert elérni nem tudott, véres összeütközések keletkeztek, a közbiztonság felborult s a hatalmas Franciaország kormánya is különösen a párizsi világkiállítás megnyitásának elhalasztásával az egész világ előtt kénytelen volt beismerni gyengeségét a foglalásos sztrájk diktátoraival szemben.

Nagy és gazdag államok a modern sztrájk eme fegyverét nem érezhetik olyan veszedelemnek, mint egy kicsiny és szegény ország, ahol a mozgalom rövid idő alatt általánossá terjedhet el s napok alatt felboríthatja az egész ország rendjét és nyugalma.

A magyar törvényhozásnak nagyon is sürgős feladata tehát megfelelő büntetőjogi szabályozás alá venni a kérdést, mert, amint fentebb kimutattuk, a létező magyar jog e tekintetben semmiféle megoldást nem ad. Szó sincs róla, a foglalásos sztrájk jogtalan, ezt mindenki érzi, hiszen beleütközik a tulajdonjog alapintézményébe, de miként üldözhető büntetőjogilag, erről már vitatkozni lehet, s ha a büntetőjogi üldözésre az alap megvan (aminthogy megvan), nagy kérdés, hogy ez a büntetőjogi üldözés a veszélyben forgó érdekek szempontjából hatásos és kielégítő-e. Véleményünk szerint büntetőjogi rendszerünk keretében a foglalásos sztrájk bűnvádi üldözés alá vonható ugyan, de csak jogi vitákat ki nem záró alapon, tehát nem világos határozottsággal s így az a veszély is fenyeget, hogy a bírói gyakorlat ingadozása miatt hosszú évek telnek el, míg a kérdés büntetőjogi megítélése véglegesen kialakul. Ez természetes is, hiszen a foglalásos sztrájk, mint a legújabb idők szülte fogalom, a büntetőjogban szabályozva és kifejezetten megtiltva nincsen, holott önálló bűncselekménnyé nyilvánítása a közérdek súlyos sérelme miatt a jogállam eszméjéből kifolyólag természetes és szükségszerű.

Hogy azonban a kérdés büntetőjogi szabályozása valóban a megsértett és veszélyeztetett jogi érdekek hatásos védelmével járjon, el kell térnie a törvényhozónak a hagyományos elvektől s a kérdést tisztán a gyakorlati élet szempontjából kell felfognia. Azt akarjuk ezzel mondani, hogy az ilyen sztrájkmozgalomban nem a mozgalom minden

résztevőjének megbüntetésére kell helyezni a súlyt, hanem a mozgalom szítóit és szervezőit kell elsősorban büntetőjogilag felelőssé tenni és a keletkezett károkért magánjogi felelősségüket is ki kell a törvénynek mondania még akkor is, ha a mozgalomban ténylegesen részt nem vettek is. A magunk részéről nem haboznánk bizonyos feltételek mellett a mozgalom résztvevőinek büntetlenségét is biztosítani, ezzel szemben azonban minden a mozgalommal kapcsolatos bűncselekményért és az olyan szerencsétlenségért, mint a pécsi sztrájkjal kapcsolatos csendőri sortűz, a vezetőket tennénk felelőssé s a halálbüntetésig is elmennénk. Nincs szükség monstre-bűnpekre, ahol a legalitás elve alapján a mozgalom jelentéktelen résztvevőit tömegesen ültetik a vádlottak padjára s így a vádhatóság maga homályosítja el a főbb szereplők felelősségét. Meg kell szűnnie annak az erkölcstelen helyzetnek, hogy a kocsmákban sörös poharak mellett tanácskozó vagy a kávéházakban szivarozó sztrájkbizottságok minden kockázat nélkül osztogassák parancsaikat a mozgalmakba bekényszerített szerencsétlen munkásoknak, később pedig a hatóságok előtt kezüket mosva tárgyaló felekként szerepeljenek.

A törvényhozónak meg kell értenie, hogy a foglalásos sztrájkban egy szélsőséges kisebbség terrorizmusáról és a társadalom alaptörvényeinek súlyos megsértéséről van szó.

MISKOLCZY ÁGOST

ÚTIKÖNYVEK

UTAZNI SOKFÉLEKÉPPEN LEHET. A régiek megelégedtek azzal, hogy az ismeretszerzés és a változatos benyomások vágyát emeljék ki céljai közül s még Bacon számára is „az ifjak világában a nevelés, az öregekében a tapasztalás egy részét“ jelentette csak. De Goethe, aki Wilhelm Meisterében a nevelő-utazás egyik nagy mintáját mutatta be, már tizenhat válfajt különböztet meg, pedig az azóta divattá váló nászutazást még nem ismeri. A mai rendszerezés még több rétű. A kitűnő Brockhaus az utazás célja szerint kilenc csoportot említ: a kereskedelmi, a felfedező, a tudományos, a vallásos, a szórakoztató, a hegyi, a társas, az iskolai és az egészségügyi utazást. Gyömörey Sándor érdekes könyve¹ csak az elmúlt három században is megkülönböztet legalább négy kort: az „arisztokratikus-intellektuális“, a „romantikus“, a „polgári“ és a „tömeg“ utazásokét. Köves Tibor pedig nyolc utazói lelkialkatot ír le:² a „hódítót“, a „polgárt“, az „álmódózót“, a „menekülőt“, a „bennfentest“, a „főlényest“, a „szenvedélyest“ és az „érzelmet“. A típusok számát természetesen a végtelenségig növelhetnők: célok, korok, egyéniségek összetalálkozásából mindig új és új eredmény adódik. Az utazás természete, hogy kimeríthetetlen.

Legalább ilyen gazdag és változékony a róla szóló irodalom is. Története máig sincs feldolgozva, műfaji változatainak felmérésére alig vállalkozhatnék valaki. Az útleírás mindenfelől megtermékenyül s mindenfelé termékenyít. Természettudománytól és bölcsellettől, politikától és kereskedelemtől, regénytől és lírától kölcsönöz elemeket s forradalmasítja a tudományt, megihleti a bölcselkedést, utópiák írására csábítja az újítókat, utat mutat a föld meghódítóinak, vad burjánzásra táplálja a kalandregényt s önmagukkal és világukkal meghasonlott lelkek lírai szószekéül szolgál. Tágassága rendkívüli: lehetőséget nyújt a leghidegebb tárgyilagosságra s a legszemélyesebb önkényre; pillanathoz kötött lehet s időtálló; izgalmasabb minden detektívregénynél s unalmasabb az akadémiai székfoglalóknál. Végtelenül változékony: mindenütt ott vannak gyökerei, de sehova sem tartozik s mindig a nagy műfajok határterületein tenyészik igazán. A legszabadabb, de éppen ezért a legnehezebb s legárgulkozóbb műfajok közé tartozik; a meg-megszilárduló formahagyományt a tárgyi

¹ Gyömörey Sándor: Az utazási kedv története. Budapest, Gergely R.

² Köves Tibor: Csavargók menetrendje. Budapest, Nyugat.

érdek, a változó korszellem s az egyéni vállalkozás újra és újra szétbomlasztja: minden útikönyv a személyiség vizsgálja is.

Az útleírás hagyományos értékelése három szempontot alkalmaz: a tárgy gazdagságára, a beszámolás hűségére és az előadás formai szépségére figyel. Ismeret és képzelet, tudomány és költészet vitáiban persze, mint annyiszor, itt is elhatárolódnak a különböző csoportok: „túlsók a lírai hűtlenség“, tolja félre a tudós az útikönyvek egyik csoportját, „jobban kellene megírni“, jegyzi meg az író a másíkról s „unalmas szöszaporítás“, fordul el esetleg mind a kettőtől a laikusabb közönség. Ilyen értelemben szokásos különválasztani a szépirodalmi és a tudományos útirajzot, holott a műfaj gyöngyei éppen a két szélsőség között vannak. Természetes, hogy az írói feladat más, mint a tudósi, de elejteni mindig kár. „A nagyobb szabású kutatóutakra író is kellene vinni, kit nem nyom agyon az egyoldalú, kötelező bűvárkodás és gyűjtögetés feladata és felelőssége“, jegyzi meg Halász Gyula sajnálkozva.¹ A határok itt is elmosódtak. Tudós és író nem szükségképpen ellentétes alkatok s alapjában véve mind a kettőt ugyanazok az örök emberi vágyak ösztönzik: elhagyni a megszokott otthont, felkutatni, megismerni s leírni mindazt, amit természet, ember és történelem máshol létrehozott s amit a kaland, a teljesítmény vagy pusztán csak a változás élménye a lélekből kivált.

Az utazás ösztöne örök, de változók céljai, ereje, terjedelme, lehetősége, az adott történelmi helyzet légköre, az olvasóközönség ízlése, az írói alakítás és előadás eszközei, legfőképpen pedig az utazó látásmódja: az érdeklődés, amely kiválogat, a fogékonyság, amely befogad, a műveltség, amely kiegészülést keres, a magatartás, amely az utazás élményein át tudatosodik. Az útirajzokban a vándorlás és ismeretszerzés elpusztíthatatlan vágya és kötelessége nyer kifejezést, de legalább annyira a művelődés pillanatnyi helyzete, a történelmet hordozó emberi szellem ereje, vállalkozó- és ítélőképessége is. Minden kísérlet, amely az ilyenféle művek pusztán formális rendszerezésére törekszik, nemcsak reménytelennek, de céltalannak is látszik. Fontos, hogy megkíséreljük kikapintani a műfaj többé-kevésbé elhatárolódó alaptípusait, de még fontosabb, hogy figyelemmel kísérjük az utazás iránti érdeklődés, az utazási kedv, az utazói s útleírói magatartás lassú átformálódását. A műfaj színváltozásai akkor nyerik el igazi értelmüket, ha nemcsak a hagyományos formák ellenállóerejét, az írók kutatói felkészültségét, formabontó és teremtőképességét mutatják meg, hanem a kor szellemének válságait és fordulóit is. Az anyag, amelyet át kell tekintenünk, nagy és bonyolult; csak az utóbbi évek magyarországi termése is meghaladja a száz kötetet, összefoglalásunk csak a változás legfontosabb jelenségeit akarja megjelölni; nem tarthat igényt sem tudományos, sem bibliográfiai teljességre. Inkább jellemezni kíván, mint bírálni és ítéletet mondani.

Az ELMÚLT FÉLSZÁZAD legtekintélyesebb útleírásai a Föld meghódításáról szólnak. A nagy felfedezések kora lejárt ugyan már, a civilizált emberiség előőrsei azonban szinte a végső futam erőfeszítésével

¹ Halász Gy.: Öt világrész magyar vándorai. Budapest, Grill. 165. 1.

kisebbitik a földabrosz fehér foltjait. Vállalkozásaikat folyton növekvő közvélemény érdeklődése kíséri: a béke évtizedeiben Livingstone és Stanley lesznek az emberiség hőseivé, s Verne Hatteras kapitányának helyét a Sarkok eleven hősei foglalják el az ifjúság képzeletében. Az „éjen és jégen át“ előretörők, Cook, Peary, Amundsen és a többiek mögött a nemzeti vetélkedés indulatai lobognak fel. Nobile becsületéről milliók vitatkoznak s egy nagy amerikai kiadó rádión át köti le a jég-táblára szorult Schmidt tanár könyvét a Cseljuszkin útjáról. A lázas és rekordőrült világ izgatottan keres új tárgyakat lelkesedésének: a Norge elszáll a Sark felett, Lindbergh átrepüli az Óceánt s felszámaly Balbo Azúrflojtája. Az egyetemes üdvivalgások felszíne alatt pedig tovább folyik a tudományos expedíciók csendes munkája: a Föld tervszerű, lassú meghódítása. Az erőfeszítések történeti leírásának is itt az ideje: Cholnoky Jenő tömör összefoglalása¹ s Houbennek, a „Sark riportereinek két izgalmas eleveenséggel megírt monográfiája² ennek az érdeklődésnek szülötte. A küzdelemből a magyarság is kivette részét, a vállalkozások története azonban nincs még megírva. Ezért úttörő értékű Halász Gyula könyve:³ a 13 leghíresebb magyar utazó vázlatos arcképeinek gyűjteménye.

Kutató utazásokról az ókortól kezdve vannak híreink; számuk és céljaik megsokasodása, szervezettségük és eredményességük az utolsó másfél század jellegzetessége. Kalandvágy, főúri kedvtelés vagy tudományos fanatizmus, politikai hódítókedv, kereskedelmi tájékozódás vagy a rekord szenvedélye kezdeményezi őket? Mindegy. Igazi vezetőjük és táplálójuk annak a tapasztalati tudománynak szelleme, amely a természet, az ember és történelem igazi megismerését a valóság kézzelfogható tényein akarja elkezdni. Ez veti fel a problémákat, ez jelöli ki a feladatokat, ez dolgozza ki a módszereket, ez neveli fel a szakértőket s ez tartja számon az eredményeket. Az igazi eredményeket persze a szakszerű jelentésekben s nem az útibeszámolókból kell keresnünk; a magatartás azonban ugyanaz itt is, ott is. S e magatartás a XIX. század legértékesebb erényeit őrzí: a bátor kutatóakaratot, a hű valóságtiszteletet, a vizsgálódás becsületes elfogulatlanságát s a cselekvő egyéniség vállalkozókedvét. E könyvek legnemesebb célja az ismeretterjesztés, stíluseszményük a közvetlen egyszerűség, a tárgy rovására túl nem tengő személyesség. A nagyközönség számára készülnek, szükségképpen élnek az érdekkeltés szépirodalmi eszközeivel is. Kiadói reklámjuk a tudományos hitelesség mellett mindig hangsúlyozza az érdekesítő előadást is. Üzleti céllal, de az igazság ellen sem vétve. A tájak, népek, szokások és kalandok tárgyi érdekességén túl valóban éppen a tudósi és szépírói igény kettőssége adja meg e válfaj jellemét. A tudós hitel s az érdekes előadás erényének köszönhetik népszerűségüket a tudományos utazók két nesztorának, Stein Aurélnak és Sven Hedinnek könyvei is. Az „ősi ösvényeken Ázsiában“⁴ híres hazánkfiának három keletturkesztáni és belsőázsiai kutatóútját

¹ Cholnoky Jenő: A felfedezések története. Budapest, Singer és Wolfner.

² Houben: A Déli Sark meghódítása; Houben: Az Északi Sark felfedezése. Budapest, Athenaeum.

³ Halász Gyula idézett műve.

⁴ Stein Aurél: Ősi ösvényeken Ázsiában. Budapest, Franklin.

ismerteti. A személyes élmény háttérbe szorul a könyvben, a tudós egy-egy apró, eleven helyzetképen s a száraz humor néhány fordulatán kívül alig engedi szóhoz jutni a szépirót. A közel 70 éves Sven Hédin legutóbbi nyugatkínai útján polgárháború középpontjába került s csodával határos módon szabadult meg. Természetes, hogy beszámolója első részében¹ a kaland izgalma nyomul előtérbe. S ha előbb a pontos leírás fegyelmezettségét értékeltük, itt a megfigyelés és előadás töretlen erejét kell megcsodálnunk. Az útirajz puritán hagyományának képviselője Tucci² nyugattibeti útjának krónikája is. Nem akar egyéb lenni, csak „adatszerű igazolása egy tudományos utazásnak“ s mégis izgalmas olvasmány. A híres Tibet-kutató hívő tanítványként viselkedett a buddhista kolostorokban s olyan helyekre is eljutott így, amelyek mindig zárva maradtak az európaiak előtt. A láma-kolostorok pusztuló világát hozza közel olvasójához Ligeti könyve is.⁸ Kitűnő fiatal nyelvészünk tudományos problémáinak csak közérdekűbb részét szövi bele történetébe, kutatásainak inkább csak keretéről számol be. Germanus is egyszerű moszlim zarándokként lépett be a mohamedán világba s a közvetlen tapasztalat élményeivel egészítette ki széleskörű elméleti tudását. A nagy tudós elsőrangú előadó, könyve⁴ legjobb bizonyítéka annak, hogy a tudós útirajz e hagyományos formája valóban a tudomány és szépirodalom egymást erősítő frigyéből született meg.

A két igény külön is megteremti a maga formáját. Az egyik irányban a népszerű tudomány szempontjai lépnek előtérbe. Baktay alapos könyve⁵ pl. már csak fikcióként alkalmazza az utazást, igazi célja, hogy lehetőleg sokoldalú képet rajzoljon Északnyugat-India egyik eléggé ismeretlen területéről. Ebben az irányban helyezkedik el Trócsányi műve is,⁶ amely utazók és szaktudósok nyomán ismerteti „Észak nomádjai“-nak életét. A közönsége kívánságait jól ismerő Ludwig pedig már új, hatásos szerkezeti eszmét is talált: regényes életrajzai párájával a Nílus életrajzát írta meg.⁷ A másik irányban a természetjárás s a sport kalandjai vonják magukra a figyelmet. Kessler Hubert⁸ érdekesítő könyvében pl. a barlangvilág szívszorító titokzatossága s a felfedező szenvedély izzása szinte háttérbe szorítják a szakszerű megállapításokat. Valószínű, hogy a Földközi-tengert körülrepülő Bánhidy Antal¹⁰ lelkes beszámolóját is elsősorban a kitűnő sportteljesítmény varázsa hozta közel a szívekhez. A két igény újból együttesen jelentkezik Leidenfrost Gyula két művében.¹⁰ Az Adria Bársony Istvánja valóban „aranytollú tengerkutató“. Az életképszerű jelenetkezés s az anekdotizáló humor azonban, amely a két kötetet oly jellegzetesen századvégi levegővel tölti meg, már a következő csoport stílusjegyei felé mutat.

¹ Sven Hédin: Ma Csüing Jin menekülése. Budapest, Franklin.

² Tucc-Ghersí: Kincses Tibet. Budapest, Franklin.

³ Ligeti Lajos: Sárga istenek, sárga emberek. Budapest, Egyet, nyomda.

⁴ Germanus Gyula: Allah akbar. Budapest, Révai, két kötet.

⁵ Baktay Ervin: A Pandzsab. Budapest, Franklin.

⁶ Trócsányi Zoltán: Észak nomádjai. Budapest, Athenaeum.

⁷ Emil Ludwig: A Nílus; A Nílus Egyiptomban. Budapest, Athenaeum.

⁸ Kessler Hubert: Barlangok mélyén. Budapest, Franklin.

⁹ Bánhidy Antal: A „Gerle 13“ útja. Budapest, Franklin.

¹⁰ Leidenfrost Gyula: Keserű tenger. Budapest, Franklin. A kék Adria. Budapest, Egyet, nyomda.

MINDEN KOR a maga ízlése szerint válogat. Természetes, hogy a „művelt nagyközönség“ félszázada a haladás ügyét szolgáló expedíciós útirajznak juttatta a legnagyobb tekintélyt. £ válfaj mellett egyre sűrűbben jelentkeznek azonban azok a könyvek is, amelyek az olvasóközönség ősbibb ősztöneit: a kalandvágyat, az exotikus messzeség ingerét s a hírszomjat elégitik ki. Az érdeklődés csalétké már a tudós útikönyvekben is elsősorban az utazás fáradalma, a kaland izgalma s az idegen világ érdekessége volt; miért ne önállósulhatna mindez? Persze a közönségsiker vágya nem mindig a legjobb tanácsadó. „Túl-ságosan is el vagyunk látva útikönyvekkel“, jegyzi meg már Swift, „semmi nem számíthat sikerre, csak az egészen rendkívüli dolgok ... az írók sokkal kevésbbé törődnek az igazsággal, mint a maguk hiúságával és érdekével, vagy a tudatlan olvasók élvezetével. írásaik tele vannak sohasem volt növényeknek, fákna, madarakna és más állatokna, a vademberek barbár szokásainak és bálványimádásának leírásával.“ A gúny ma sem volna időszerűtlen. A föld megismerése eltüntette ugyan a csodás híradásokat s a valótlán történeteket a kaland-kolportázs világába szorította vissza; a kaland-éhséget és hírszomjat azonban nem szüntette meg. Csak éppen hogy az exotikus országokban játszódó kalandos regények is a hű környezetrajz s az igaz történet igényével készülnek s a kutyafejú emberek, a vérivó növények s tudós állatok helyett végletes sorsok, izzó, füledt vagy álomszerű tájak riportszerű leírását adják.

E válfaj írói s üzleti lehetőségei nagyok; a polgári ponyva érdeklődését eléggé bizonyíthatja az olyan vállalkozások világsikere, mint pl. E. R. Burroughs Tarzan-könyvei. Az effajta regénynek nem egy specialistája akad, elég csak M. Lulofs, Jack London s Traven neveit említenünk s a műfaj megneemesedésének jellemzésére Maugham megrázó „Zsákutca“-ját,¹ de mindenekelőtt a kitűnő Malraux szép művét, „A hódítók“-at.² Ebben az irányban persze egyre újabb kapcsolatok csábítanak el voltaképpen területünktől. Fontosak azonban e művek, mert bennük, mint valami kelléktárban, megtalálhatók mindazok az eszközök, amelyek manapság egy exotikus utazás hatásos leírásához szükségesek. S hogy segítségükkel mily egyszerű ma már boldogulni, mi sem bizonyítja jobban, mint Nagyiványi bőbeszédű könyve,³ a hatásvadászó kalandos utazások minden elhasznált matricájának ellenszenvesen nagyképű gyűjteménye.

A másik terület, amely a tömegek érdeklődését mindjobban magára vonja, a sport s a rekord világa. Ez az érdeklődés is ott járt már a nagy felfedező nyomában. Tudvalévő pl., hogy Stanley újságíró volt, s útjairól először a New York Herald és a Daily Telegraph hasábjain számolt be. Az újságíró azóta is ott van minden valamirevaló vállalkozásnál, s ha nincs ilyen, maga indul útnak. Így kelt át Roberts, ez a „vérbeli kalandor újságíró“ egy nyolcméteres yolleval az Óceánon; valószínű, hogy könyvének⁴ inkább a kitűnő sportteljesítmény, mint

¹ Sommerset Maugham: Zsákutca. Budapest, Pantheon.

² André Malraux: A hódítók. Budapest, Pantheon.

³ Nagyiványi Zoltán: Idegenlégiótól a Szovjetúnióig. Budapest, Révai.

⁴ A. W. Roberts: Kaland az Óceánon. Budapest, Franklin.

kétes írói erényei vertek hírt. Hogy a volt walesi herceg vadászútjáról szóló beszámoló¹ világsikerre számíthatott, nem nehéz kitalálni, de nem sokkal tartósabb lelkesedés kapkodta el Balbo Azúrflottájának útinaplóját² sem. E munkák nagyjából az újságközvéleményt elégítik ki, minden fényt a „teljesítmény“ megvilágítására fordítanak. környezet- és tájrajzok rendszerint elmosódó. A földrajzi, népi, társadalmi s politikai helyzetről és erőviszonyokról való beszámolás azoknak az írásoknak főereje, amelyeket a nagy lapok tudósítói küldenek egy-egy a világpolitikai érdeklődés előterébe kerülő vidékről.

Nem véletlen, hogy a múlt évben az ilyen riport-útkönyvek egész sora ismertette nálunk is Abesszíniát. A heveny érdeklődés csillapultával elég lesz, ha csupán a legkomolyabb Schrenzel³ művét tartjuk számon. Hasonló módon kerül sorra Spanyolország, Oroszország s a Távolkelet. A sárga világról három újságírói beszámoló is jelent meg mostanában. Összehasonlításuk élénk fényt vet e válfaj egyéni változataira. Lajtha modem újságíró: ideges, gyors szeme sokat lát, elsősorban a felszín jelenségeit, de hajlékony intuíciójával meg-megérinti a mélyebben fekvő problémákat is. Könyvének. patogó, élénk mondatai magukkal ragadnak. Mécs Lajos aprólékosabb, de alaposabb is. Erős érzéke van a mindennapi élet apró finomságai iránt. Könyve⁵ zsúfolt mozaikra emlékeztet, amelynek értéke a részletek gazdag színhatásában van. Kovrig János száraz, humortalan író, de céltudatos és erélyes megfigyelő. Nem is annyira az újságíró, mint inkább a jól képzett polgári utazó képviselője. Könyvében. világosan fel is tűnnek ennek a következő változatnak jellemvonásai és problémái.

SOKAN MEGFIGYELTÉK és leírták már azt a ragályszerű utazási lázat, amely a háború után elfogta a fehér emberiséget. Országrészek kerekedtek fel, hogy megnézzék, milyen máshol a világ, Amerika módosabb polgársága úgylátszott átköltözik az európai fővárosokba. Az utazás vágya azóta is mind nagyobb tömegeket és pénzüsszegeket mozdit meg. 1930-ban csak az európa-amerikai kultúrkörön belüli nemzetközi idegenforgalmat 25 millió főre, az általa megmozdított pénzt 1.6 milliárd aranydollárra becsülik.⁷ A kedvtelésből utazók számának felduzzadása körülbelül egy százada tart. A XVII. és XVIII. század effajta utasai — a vándorló mesterlegényeket és külföldet járó diákokat nem számíthatjuk ide — csaknem kizárólag az arisztokrácia köreiből kerültek ki s céljuk elsősorban ismeretszerzés volt. E századok kitűnő angol vezetőrétege pl. nem kis részben a Párizs—Torino—Firenze—Róma—Velence—Bécs—Rajnavidék—Németalföld útvonalon végigvezető Grand Toumak köszönhette műveltségének gyakorlatiasságát. A nagyobb polgári tömegek utazását csak az osztály anyagi s szellemi feltörése tette lehetővé. Ők azonban már nemcsak tanulni

¹ Edward velszi herceg keletafrikai vadászútja. Budapest, Franklin.

² I. Balbo: Az Azúrflotta útja. Budapest, Franklin.

³ E. H. Schrenzel: Abesszínia. Budapest, Athenaeum.

⁴ Lajtha Edgár: Japán tegnap, ma és holnap. Budapest, Dante.

⁵ Mécs Alajos: Az ismeretlen Japán. Budapest, Pantheon.

⁶ Kovrig János: A sárga kontinensen déltől északig. Budapest, Franklin.

⁷ Lásd erre 8 a következőkre vonatkozóan Gyömörey idézett munkáját.

indultak, hanem a természet és régiség varázsáért rajongni s a felsőbb osztályok szokásait utánozni is. A tömegek betörését azután a közlekedési eszközök rohamos tökéletesedése, az utazás olcsósága s üzleti megszervezettsége tette teljessé.

Természetes, hogy a kedvtelésből utazóknak is megvan a maguk irodalma. A fürdőlevél, útinapló csak ismertebb előfutárai e válfajnak, amelynek elemei századokon át emlékiratokban, önvallomásokban, kalandregényekben éltek külön életet, míg aztán a megnövő közönség érdeklődése fel nem lendítette a műfaj árfolyamát s a gyakorlat meg nem teremtette hagyományát. A múlt század közepétől kezdve sereggestül jelennek meg nyomtatásban az olyanféle beszámolók, amelyeket azelőtt a családi levéltár őrzött csak meg az utódok számára. E laikus útikönyvek rendszerint nem különös írói teljesítmények, kultúr-történeti értékük azonban igen nagy. Elég csak pl. a Szamota-féle gyűjteményeket¹ átlapoznunk, hogy lássuk, mennyi apró jellemző adalékot őriztek meg e régi feljegyzések. De a megőrzött tárgynál még érdekesebb tán a megrögzített magatartás. A Trencsényi-Waldapfel szerkesztésében megjelent bájos kis kötet² áttekintése ebből a szempontból is igen tanulságos. A hat század folyamán létrejött képek és feljegyzések nemcsak fővárosunk fejlődését, de értékeinek lassú felfedezését is mutatják.

A XVIII. század arisztokrata ifjai vezetők kíséretében utaztak. Ismeretes, hogy még gr. Széchenyi István is egész táborral indult délkeleti tanulmányútj ára. A képzett vezetők helyét azonban csakhamar írott kalauzok foglalták el. E régibb könyvek nem érték el még a maiak szűkszavú tökélyét. Böbeszédűbbek voltak s nemcsak hogy az izlésről, a viselkedés és tanulás módjairól szóltak, de az utazás célját és értelmét is fejtegették. Aki azonban egy hét alatt akarja megnézni Olaszországot, nem ér rá ilyesmivel foglalkozni. Őt szolgálják ki a moderm útikalauzok, élükön az évenként megújuló Baedekerrel. Ezek számon tartanak mindent, amit „meg kell nézni“ s csillagaik rendjéből jól láthatja az utas, mi a világhírű nevezetesség s mi az, amire elég ha „egy futó pillantást vetünk“. E kalauz-irodalomnak itt inkább csak szimptomatikus jelentősége fontos. Mert a kényelem persze a tapasztalás irtóztatós elszegényedésére vezet. Aki csak egyszer volt is, mondjuk, az Uffiziban, bizonytalán látta, mint állt meg egy-egy Baedekerbe mélyedt látogató egy-egy híres kép előtt s mint bölint üres tekintettel: igen, ez a kétszillagos híresség. Jaj annak, akit megejt a Baedeker-szenvedély; a sok látnivaló miatt nem lesz ideje az élet megtapasztalására. Érti ezt az utazók nagy része is s ezért kezd napjainkban azoknak az érdekességeknek irodalma felvirágozni, amelyek kimaradtak a Baedekerből.³ A szaporodó magyar termésből elég lesz Megyery két Noteszét⁴ kiemelni. Mozcékony és jótollú újságírónónk valóban mindent tud, amit e téren tudni illik s van bátorsága ugyan-

¹ Szamota István: Régi utazások Magyarországon stb., 1891 és Régi magyar utazók Európában, 1892.

² Trencsényi-Waldapfel Imre: A régi Pest-Buda. Budapest, Officina.

³ A legismertebb ilyen sorozat az Ullstein kiadásban megjelent: Was nicht im Baedeker steht,

⁴ Megyery Ella: Római notesz. Velencei notesz. Mindkettő Budapest, Dante.

olyan figyelemben részesíteni pl. az albergók helyi ínyencségeit, mint a múzeumokat és műemlékeket. De persze ezek a könyvek sem tudják elérteni a tömegutazások egyre növekvő céljavesztettségét.

Az utazás válságának tanúbizonyságai azok a könyvek is, amelyekben a mai passzionátus utazó lép elénk. Nem szólhatunk itt azokról, akiknek az utazás már csak az idegesség levezetését, menekülést vagy társadalmi előítéletek kielégítését jelenti. Az ideges ember nem ér rá jegyzeteket készíteni, s elmúltak azok az idők, midőn a sznobizmus még könyvkiadásban lelte kedvét. De a hagyományosabb forma is sok mindent elárul. Bizonyos, nincs különösebb hanyatlás a stílusban, a megfigyelt jelenségek leírásában; sok útleíró tájékozottabb is a régieknél s a nevezetességek mellett nem feledkezik meg a politikai helyzet, a gazdasági élet, a közlekedés, stb. kérdéseiről. De mindez túlságosan feladatszerű, az ismeretterjesztő munkák ismétléseként hat. Az utazó mindenről beszél, de nem szól arról, ami értelmet ad az egésznek: a világ gazdagságában gazdagodó lélekről. Még a jobbik eset, ha olyan határozott és tételes szigorúságú világnézet ítél és szerez útja közben a maga igazságáról bizonyosságot, mint Erdősié.¹ Incze útinaplójában² is megkap még valami rokonszenves közvetlenség, a józan észére támaszkodó ember huszáros vállalkozásának lendülete. Az olyanféle művekben azonban, mint pl. Maksayé,³ teljesen lelepleződik a mai laikus utazó magatartásbeli csődje. Többet láthat, mint valaha a kiválasztottak, de nem tud mit kezdeni az ölébe hullt gazdagsággal. A példák igazolják Gyömöreyt: „az idegenvezetők képzésének dolgát nagyszerűen megoldották, de az utasok nevelése körül alig történt valami.“

A MÚLT SZÁZADNAK még megvoltak a maga nagy vezetői: romantikusok, akik felfedezték a természetet, írók, akik példát adtak a kultúrák szellemének megragadására, tudósok, akik megmutatták, hogyan kell lélekkel szemlélni a műemlékeket. De Byron, Chateaubriand lángjai máig már kihűnytek, Goethét, Tainet, Burckhardtot, Gregoroviust, Ruskint legfeljebb egy parányi elit olvassa. Pedig az utastömegek érdekesebb része vágyódik az ilyen vezetők után is. Bizonyítja ezt az utazói magatartásra nevelő kalauzok elszaporodása; az olyan könyveké, mint amilyen pl. Köves Tibor „Menetrend“-je,⁴ amelyet a világszavargók gyakorlatát tanulmányozva, a csavargásban kezdők számára készített. Mulatságos könyvében több ugyan az aforizma, mint a valóság s több a szellemesség, mint a megbízhatóság, az elsők között igyekszik azonban nálunk is tudatosítani a kialakulóban lévő új magatartás alapkérdéseit. Végeredményben nem old meg semmit, de szándéktalanul is rámutat a nagy hói feladatra: megtalálni vagy megadni az új népvándorlás értelmét, s példát mutatni a tétova tömegeknek. Ha ugyan nincs igazuk azoknak, akik szerint az utazás a személyes műveltségtől függ s főértéke éppen az, ami a költészeté is: az egyéniség.

¹ Erdősi Károly: Múmiák és minarétek. Budapest, Szent István Társulat.

³ Incze Antal: Rio Grandetól Triesztig. Budapest, Franklin.

³ Maksay Albert: Idegen partokon. Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh.

⁴ Köves Tibor idézett műve.

Az utazói magatartás példaadó formáit mindig nagy egyéniségek alakították ki. Most is ezen a területen kell keresnünk a megújulás első jeleit. Egy-két kitűnő könyv már a hagyományosabb formákon belül is ezt bizonyítja. Bengt Berg szép művében¹ pl. az a meleg természetbarát lélek ébred újra, amelyik a múlt század legjobb szellemeit jellemezte s amelyik technikai civilizációnk korában már-már kihunyással fenyeget. A humánus mély erkölcsisége az, ami Schweitzer művét² is olyan feledhetlenné teszi. A lambarenei néger kórház megalapítójának feljegyzései az igazi keresztény európai lélek legtiszteletreméltóbb dokumentumai közé tartoznak. „Minden emberért, aki szenvedést okozott, el kell mennie egynek, aki segítséget visz“, hangzik felénk a könyv lapjairól. A legendás hírű Lawrance ezredes két kötetének³ világsikerét ugyan elsősorban a rendkívüli katonai teljesítmény s a szerzőt és művét körülvevő titokzatosság magyarázhatja; hallatlanul érdekessé és értékessé azonban a benne lejátszódó lélektani dráma feszültsége, az önvallomás vulkanikus heve teszi. S ha e vallomások sivatagi forróságában a magány s a kötelesség nyúzott lelkű kárhozottja tépi magáról a hallgatás gyötrő lepleit, Seabrook könyvében egy félelmetesen torkos kíváncsiság s egy feloldhatatlan spleen leplezi le magát. A négerrek vallási életét firtató amerikai írói ereje rendkívüli. Különös könyvét, amely az utóbbi évek termésének legkitűnőbb darabjai közé tartozik, P. Morandnak, a modern „írói útirajz“ mesterének ajánlja.

„Utazz, hogy elérd éned teljes szabadságát, indulj, hogy menekülhess önmagad elől, vándorolj, hogy megismerd, mi lakik benned!“: ez újraéledő jelszavak bizonyítják, hogy a lírai utazás ismét népszerű lett. Az új „írói útirajz“ egyik előfeltétele valóban a személyes ihlet megnövekedése. A másik inkább mesterségbeli: az élet ezernyi, mellékességében is jellegzetes mozzanata iránt megnövekedett érdeklődéssel, a könnyű rajz technikájának tökéletesedésével függ össze. Legfontosabb azonban egy társadalmi mozzanat: a rangjukra tartó írók elszigetelődése, a kényesebb irodalom céhszerű belterjessége. Mind a három előfeltétel szerepet játszik annak az útirajztípusnak kialakításában, amelyet általában az új franciák: Morand, Larbaud, Giraudoux és Cocteau nevéhez szoktak fűzni s amelyet, a képzett intellektus csapongó könnyedsége s a fegyelmezett kedély kiegyensúlyozott érzékenysége mellett, az ábrázolás mesterségének kitűnő ismerete, a nagy és kis tárgyat íróilag egyformán jelentékennyé tenni képes alakítóerő, de természetesen a benfentes műveltség némi kacér sznobizmusa s az önnön fölényétől mámoros műveltség bűvészkedő kedvtelése is jellemez.

E forma magyar megalapítója s mestereként Márait szokták emlegetni. Első ilyen műve, az „Istenek nyomában“, még inkább a tanulékony „kultúrriporter“ érényeiről tanúskodó újságírói teljesítmény volt; angliai útleírása⁵ megmutatta, hogy ebben a műfajban is milyen magasra emelkedett, őt végképpen nem érdeklik már a „nevezetes-

¹ Bengt Berg: Vándormadarakkal Afrikába. Budapest, Franklin.

² Albert Schweitzer: Orvos az őserdőben. Budapest, Franklin.

³ T. E. Lawrance: A bölcsesség hét pillére. Budapest, Révai.

⁴ William B. Seabrook: Utak a dzsungelben. Budapest, Révai.

⁵ Márai Sándor: Napnyugati őrzár. Budapest, Révai.

ségek“, csak az örök ember pillanatnyi változatai, a társadalmi együttélés babonái, az idegen nép magánélete; az ítélet helyett a kételkedő fogékonyság, az események fordulói helyett az emlékezés gazdagsága s a nyelv omlatag telítettsége. Ez a mű is, mint minden jó alkotása, egyetlen belső monológ. Az ilyen magánbeszédet folytató líraiság szép példája Szerb olaszországi útirajza¹ is; ennek a sokoldalú, fölény és érzelmesség, felelősségteljes műveltség és szeszélyes szellemesség szénsavas vegyületeit kedvelő essayistáknak egyik legfinomabb kis műve. Az útirajz hitelességének mértéke ezekben a feljegyzésekben már nem a tárgy igazsága, hanem az érzés és a műveltség hűsége. Ezért fordulhat visszájára a jó tanuló, de üres tanítvány kezén a mester minden erénye, amint ez pl. Fejtő ügyes Márai-utánzatában² történik. S ezért oly érdekes nyomon követni a szerep és a személyiség küzdelmét Cs. Szabó enémű műveiben. Urbanista ifjúságunk e vezéregyéniségének már első munkáiban feltűnt az a képessége, amellyel egy-egy város vagy táj légkörét, a helynek természet, ember és történelem együtt-hatásában kialakult szellemét a maga élményeinek tükrében meg tudta mutatni.³ Műveltsége „könyvesebb“, érdeklődése elvontabb, stílusa nyugtalanabb Máraiénál, de célja is más. Fejlődése jellemzően mutatja a műfaj újabb alakváltozását is.

MÁRAI „ÖRJÁRAT“-nak nevezi nyugateurópai útját. A cím ezen a könyvön kissé félrevezető — ez a felderítő út t. i. inkább csak az ifjúság Nyugatának s a mainak atmoszférikus különbségeiről szól —, az új műfajt azonban találóan nevezi el. „Az elitnek rövidebb-hosszabb ideig külföldön a helye s önismeretünk végzetesen csonka marad, ha megakad a falusi kiszállásoknál s a táj kutatásnál“, írta pár éve Cs. Szabó egyik tanulmányában,⁴ amelyben azoknak a nyugatot járt fiatal íróinknak hazatalálásáról adott hírt, akiket a kor egyre szorítóbb nyomása visszatértett kötelességükhöz, hogy tájékozódó értelem s furdaló lelkiismeret legyenek. Ebben a „pálfordulás“-ban kell keresnünk a személyes tapasztalatot hangsúlyozó, essay-szerű, „közbeszóló“ műfajok Európa-szerte tapasztalható elszaporodását. A nagy szavak kiábrándultjai úgy érzik, a világ s önmaguk megvizsgálásából kell ismét kiindulniok. Éppen ezért tévedés az önvallomásoknak, a még élő írók emlékiratainak tömeges megjelenését pusztán irodalmi divattal vagy írói exhibicionizmussal magyarázni: az új magatartás igyekszik bennük hitelességét bizonyítani. S ha nem mindig könnyű is eldönteni, hol az igazság e lírai monológok, önigazoló vallomások s érzelmes utazások útvesztőiben, az új magatartás jellegzetességei tisztán felismerhetők. Az új szellem természetesen szívesen hasznosítja az útirajz lehetőségeit is s egyik fogékony kiadónk már sorozatot is kezdett azzal a sokatígérő kettős céllal, hogy nemzetközi helyzetképet adjon s a világválság békés megoldását keresse. E könyvek közt szerepel Gide oroszországi be-

¹ Szerb Antal: A harmadik torony. Budapest, Nyugat, 1936. II. köt. 189. 1.

² Fejtő Ferenc: Érzelmes utazás. Budapest, Pantheon.

³ Legfontosabb ezek közül: Hét nap Párizsban. Budapest, Nyugat, 1935. II. köt. 18. 1.

⁴ Cs. Szabó László: Búcsú a vándorévektől. Budapest, Apolló-füzetek.

számolója is,¹ azé az íróé, akinek kongói útirajzával szokták kezdeni e politikailag rendkívüli módon hasznosítható munkák európai sorát. Pártos és pártokon felül álló mintaképet sokat említhetnénk még, idézzük itt azonban inkább ör járó utazóink magyar elődei közül legalább Bölöni-Farkas, Szemere, Pulszky, Gorove s mindenekelőtt Széchenyi nevét emlékezetünkbe.

Az új magatartás kialakulását három kitűnő fiatal írónk munkáiban kísérhetjük figyelemmel. Németh a „Tanú“-ban jutott el az esztétikai heroizmus magányától a népe sorsának befolyásolására készülő közíró vállalkozásáig s látszólagos vereségéig. A Tanúban megjelent két útirajz jól mutatja e válságos fordulatokat. A „Sanremói napló“-ban még az indulatoktól fáradt, toporzékoló harcos vonult vissza, hogy erőt gyűjtsön olvasmányaiából, a tenger s a növények pihentető közelségéből. A kétely azonban, amely már akkor ott ködlött szerepe s eszménye körül, végleges formát öltött romániai s erdélyi útján. A lélek pokoljárásának kínja természetesen elsötétítette a színeket, de feledhetetlen írói teljesítménnyé s korunk egyik legérdekesebb dokumentumává tette a lidércnyomásos művet.² Cs. Szabó külföldről indult arra az útra, amelyen a háború utáni Európa felelőtlen és kíváncsi ifjúságának magyar tagjaként „visszajutott oda, ahonnan vétetett: a magyar nemzethez, a Nációhoz, amely vagyon Hungáriában“. Hazatérését felvidéki útirajza³ mutatja először igazán, s a „Doveri átkelés“⁴ látszik véglegessé tenni. Nyugateurópai útján már nem az ifjúság örökszép tájai érdeklik, hanem az elszomorító s nyugtalanító állapot, melynek örvényei felett izgatottan keresi a népe hajójának kedvező szeleket. „Próbálj meg élni“, végződik a mű, amely nemcsak a vándor hazatértéről, de az irodalmi dandy megtisztulásáról is hírt ad. Illyés Gyula a világforradalmi mozgalom katonái közül szökött haza a puszták s a magyar szegénység népéhez. Útja fordulóját két munka jellemzi: oroszországi útirajza,⁵ amely nem politizál, csak leír, a valóság közvetlen ábrázolásával azonban többet tesz minden agitációnál, s a sok vitát kavart „Pusztulás“;⁶ ez a félig útirajz, félig tanulmány, félig vészkiáltás, amelynek megjelenésétől a magyar nép felé tett utazások elszaporodását számítani szokták. Őz az ösvény azonban már ismét elvezet tárgyunktól: útirajz és szociográfia között elmosódik a határ. Hogy azonban a magyar valóságot felderíteni akaró mozgalom is mennyire érzi a külföldjárás szükségét, eléggé mutatja Kodolányi finnországi útirajza,⁷ amely nem is annyira a látott dolgokról, mint inkább az író álmországáról szól s amelynek tanulságai a legmaibb itthoni harc fegyvereivé válnak.

Az említett írók útja nemcsak a magatartás, de az érdeklődés fordulását is jelzi. Széchenyi óhaja: „mélyebben vizsgálni a haza álla-

¹ André Gide: Utazásom Szovjetunióban. Budapest, Cserépfalvi. (A könyvet elkobozták.)

² Németh László: Magyarok Romániában. Kecskemét, Hírlapkiadó Rt.

³ Cs. Szabó László: Kárpát kebelében. Budapest, Apolló.

⁴ Cs. Szabó László: Doveri átkelés. Budapest, Cserépfalvi.

⁵ Illyés Gyula: Oroszország. Budapest, Nyugat, 1934. II. köt. 343. 1.

⁶ Illyés Gyula: Pusztulás. Budapest, Nyugat, 1933. II. köt., 189. 1.

⁷ Kodolányi János: Suomi, a csend országa. Budapest, Cserépfalvi.

potát s szomszéd közötti állását a kor követelménye is. A figyelem a közvetlen szomszédság felé kezd irányulni. Legifjabb írónk beszámolóit a tanúbizonyosságok erre. A sok közül csak egy-két jellegzetes példát emelünk ki. Az új helyzetézés kialakulását kitűnően éreztetik Szvatkó feljegyzései, elsősorban „A változás élménye”¹ Szabó balkáni útja „inkább sodródás volt, mint őrjárat...”, beszámolójának színesen s hajlékonyán sikló mondatai azonban nemcsak a Vaskapun túli tájak s emberek egy-egy vonására villantanak fényt, hanem megmutatják az új, tárgyilagosabb érzület felülkerekedését is. Az érzébeli ismerkedés mellett egyre több az alaposabb tájékozódás jele is. Két képzett fiatal történészünk nevét kell itt elsősorban említenünk. Gogolák csehszlovákiai jegyzeteiben² mindenekelőtt a politikai viszonyokról, az államot összetartó vagy szétbomlasztó történelmi és népi erőkről esik szó, Makkai László Erdély és a Regát határán utazva,³ az orthodox románság szellemi centrumait, a kárpáti öv görög keleti kolostorait veszi szemügyre s felleli körülöttük a régi magyarság szellemi hódításának nyomait is. Az olyanfajta kis beszámolók pedig, mint a Bethlen-cserkészek egy rajjáé,⁴ azt engedik remélnünk, hogy ez az elengedhetetlenül fontos tájékozódási folyamat nem fog megszűnni.

E RÖVID ÉS VÁZLATOS ÁTTEKINTÉS még csak megközelítőleg sem foglalhatta össze a tárggyal kapcsolatos összes kérdéseket. A magatartás alakváltozásait kívántuk elsősorban nyomon követni, a szellem útját, amely a föld felfedezőinek s meghódítóinak, a messzeség és a kaland riportereinek s a kedvtelésből utazók tömegének írásain át az önmaguk és koruk fenyegető rémeivel szembenező írók műveihez vezetett. A lélek egyre más arcot mutat, közeledik s visszahúzódik: meg nem ragadhatjuk, csak utalhatunk mozdulataira. S a műfaj? Az útikönyvek serege nem szorítható szigorú határok közé. Ezért esett szó egy-két könyvről és jelenségről, amelyek első pillanatra nem látشانak idetartozóknak, noha az összefüggések felismerését igen megkönnyítik. Forrongó korunk nem szülte meg még a maga „nagy műfaj ...-át, de bizonyosnak látszik, hogy ez most is a határterületek kötetlenebb, de éppen azért fejlődésképesebb formáiban ötvöződik. Érdemes egy percre felfigyelni magzatmozgásaira. Hiszen azt, hogy mikor s miképpen fog megszületni s hogy milyen nevet fog viselni, úgylis a jövő fátylai rejtegetik még.

KERESZTURY DEZSŐ

¹ Szvatkó Pál: A változás élménye. Budapest, Nyugat, 1936. I. köt. 96. 1.

³ Gogolák Lajos: Egy prágai út. Magyar Szemle, XXIV., 354. 1.

³ Makkai László: Két világ határán. Kolozsvár, Minerva.

⁴ Erdély, ahogy mi láttuk. (A 15. Bethlen Gábor cserkészcsoport Zrínyi-rajának beszámolója.) Budapest.

KODÁLY ÉS A MAGYAR NÉPZENE

A MAGYAR NÉPZENE mostoha sorsa feltűnő jelenség a mi erősen nemzetinek mondott közéletünkben. Ismeretlensége, elhanyagoltsága méri azt az aggasztó úrt, mely a földművelő és egyéb ősfoglalkozást űző színmagyar népünket a nemzeti műveltséget tartó és tudatosító művelt vagy félművelt középosztályunk' tói elválasztja. Ez utóbbi réteg — a nemzet egynyolcada — csak a múlt század vége felé kezdett némi zenei műveltségre szert tenni. Mesterei, többnyire idegenből ideszakadt vagy a század folyamán elmagyarosodott csehek, németek, természetszerűleg csekély érzékkel bírtak az autochton magyar népi zene iránt, különben is elég munkát adott nekik a nyugati zenei műveltség közvetítése inkább heterogén városi eredetű, művelődni vágyó lakosságunk felé.

De nagy akadálya még ma is a gyökeres magyar zene felemelkedésének, vérré válásának középosztályunk saját műdalköltése, mely szintén a múlt század második felében állapodott meg jól ismert formái között, a cigány támogatásával. Magyar termék ez is, de erősen idegen, többnyire német romantikus hatást mutató hangközökkel, harmonizálással (a kísérő bandát értem), és mégis teljesen kielégíti a zeneileg képzetlenebb középosztályt, mely tudomást sem vesz róla, hogy szomszédjában a parasztházban, egy igen régi, nemes veretű, szinte klasszikus tisztaságú magyar zene él, holott ez a zene a magyar nép túlnyomó nagy tömegének lelkéből fakadt és hivatva volna arra, hogy kiindulásul szolgáljon a magasabb zene magyar művelőinek is.

Alig pár évtizede, hogy egy-két etnográfus után végre két nagytehetségű zeneszerzőnk érdeklődése e felé az ismeretlen világ felé fordult. Valóságos felfedező körút volt Bartók Béla és Kodály Zoltán falujárása. A magyar zenei nyelvet tárták fel kitartó, önfeláldozó munkával, miközben saját zenei nyelvük is kiforrott, vagyis hozzáidomult az ősrégi nemzeti formákhoz. De a magyar nemzeti műveltséget támogató intézmények nem igen vettek tudomást e nagyjelentőségű eseményről s az a réteg, mely pedig az irodalomban a népies formákat már klasszikus hagyományként fogadta el, ridegen elzárkózott két zseniális fiának törekvései elől, saját gyenge erejére hagyva mindkettőt ebben a kutató munkában. Ezzel szemben az irodalmi életben egy századon át dívott a népies irány; gyűjtötték, kiadták, utánozták a nép dalait, de mindig csak dallam nélkül használták azokat, holott a népdal szövege dallam nélkül csak afféle holt anyag, mint a múzeumok kitömött állata, vagy papírra ragasztott, préselt növénye.

Csak napjainkban, talán az újabb nemzedékek józanabb nemzetpolitikai látása folytán kezd ezen a téren is szűnni a közöny s ma már végre az Akadémia is vállalta azt a szép kötelességét, hogy a magyar népzene kincsét a maga teljességében átadja a magyar közönségnek: Bartók és Kodály már több éve dolgozik a népi zene-corporus akadémiai kiadásán.

A Magyarság Néprajzának¹ most megjelent negyedik kötete bizonyára széles körökben fog világos fogalmakat elterjeszteni a magyar népi zene mivoltáról. Tudományos és egyúttal kulturális esemény, hogy Kodály Zoltán itt szűrte le minimális zenei tudásuk számára is érthető nyelven, harminc évi fáradságos kutató és építő munkájának eredményeit.

Nincs ma még egy magyar zenetudós, aki világosabban látna mint ő a magyar zene kialakulásában. Történetileg képzett szeme, művészi hallása, csodálatos emlékezőtehetsége képessé teszik arra, hogy a népi zene tömkelegében, változékony alakzataiban felismerje az ősi elemet, az egyházi eredetet, a nyugati formát, a felülről lekerült anyagot, az énekmondók hagyományát s az úri és népi formák, régi és új harcát.

Az ősréteg elemzésében mind meggyőzőbben alakul ki Bartók és Kodály tételének igaza: a magyar falusi nép énekében igenis honfoglalás előtti zenei formák élnek, csak úgy, mint meséiben vagy nyelvében! Kodály egyik fejezete sem annyira újszerű és fontos, mint az, ahol cseremiszt dallamokat állít párhuzamba ma is élő magyar népénekekkel, hogy plasztikusan kidomborítsa a régibb magyar dalstílus ősi jellegét. Ugyanaz a módszer ez, mint amit a nyelvészek használnak már több mint fél század óta, mikor a finn-ugor nyelvhasználást megteremtették és teljes biztonsággal megállapították nyelvünk ugor származását, megírták hangrendszerének, alaktanának, szókészletének történetét. Ezzel az összehasonlító módszerrel vontak ki nemrég egy kitűnő folkloristánk, Solymossy Sándor, a magyar mese keleti ősi elemeit, kiemelve azokat a nyugateurópai népekkel közös motívumok közül.

Kodály helyzete azonban sokkal nehezebb mint Solymossyé, vagy pláne a nyelvészeké, Budenzé és Szinnyié: neki nem állnak rendelkezésére szótárak, hiteles szövegkiadások, mert sajnos, a magyarok keleti nyelv- és fajrokonainak zenéjéről igen gyér és rendszertelen feljegyzéseink vannak, s ezek nagy részét is nem képzett zenészeknek köszönhetjük. Véletlen-e, nem-e, hogy éppen a magyartól kissé távolabb álló rokon nép: a cseremiszek dallamkincse lett hozzáférhetőbb, míg a közelebbi rokonokérol csak igen halvány fogalmaink vannak? Bizonyos, hogy a „Zörög a kocsi“, a „Szőlőhegyen keresztül“, a karádi kanásznóta: „Megismerni a kanászt“ s még annyi más, pontos párhuzamba állítható egyes cseremiszt dallamokkal és ilymódon Kodálynak sikerül ad oculos demonstrálni a régibb magyar dalstílus ősi származását. Ennek jellemző sajátosságai: az ötfokú hangsor (pentatonikus

¹ A magyarság néprajza (az Egyetemi Nyomda kiadása), IV. kötet. Különnyomat: A magyar népzene. U. o. (külön bevezetéssel, hol Kodály pontosan megjelöli a népzene kutatás céljait és módszereit).

skála) és a frázisismétlő dallamoknál a kvintszerkezet, vagyis a dallamnak kvinten való ismétlődése. Vannak ezenkívül igen kis hangterjedelmű dallamok is, melyeknek jellegzetesen primitív recitáló jellege tűnik fel az azonos menetű cseremisiz és magyar dalban. Egy-egy feltűnő votják, csuvas és tatár párhuzam is akad, ami arra nyújt reményt, hogy idővel egyéb dallamtípusaink rokonai is előkerülnek még nyelvrokonainknál vagy a honfoglalás előtti magyarsággal közös műveltségű török népeknél. Az ötfokú hangrendszer magában véve semmit sem bizonyítana, hiszen négereknél, keltáknál, indiánoknál is előfordul, de a dallamszerkezetnek, frazeológiának és ritmusnak akkora egyezése, amelyet Kodály példái mutatnak, csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy egy olyan ősi örökséget képviselnek, melyet a magyarság régi hazáiból, a keleti nagy síkságról hozott magával. „A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai — én inkább így mondanám: euro-ázsiai — zenekultúra évezredek fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezik.“

Ez az ősi réteg körülbelül 200 dallamot foglal magában. Természetesen keleti párhuzam csak néhány tucatra akad, de zenei szerkezetükön, ötfokú hangsorukon, kvintváltásukon felismerhetjük a keleti eredetet. Ez a dalkincs kihalóban van, nagyobb részét már csak az öregek tudják.

A fiatalok dala, mely több ezer dallamban csendül fel a falun, főleg négysoros visszatérő dallam, leggyakrabban a két középső sor azonos szerkezetű. Kodály szerint ez a visszatérő alak a keleti zenében ismeretlen s így nálunk is európai hatásra fejlődhetett ki, bár a nyugaton is csak néhány század óta ismeretes, de nem utasítja el azt a feltevést sem, hogy ez a dallamtípus is a régi kvint-váltakozó típus fejlődésének, annál is inkább, mert az ötfokúság elég gyakran előfordul benne, sűrűbben mint a hétfokú dór, mixolyd és modern dur-skála, mert míg a XIX. század műdala átveszi a népi dal szerkezetét, modern dur és moll hanglétrájával igyekszik behatolni a népi dalba. És mégsem sikerül megrontania: a nép ösztönösen saját zenéjéhez idomítja az uraktól eltanult nótákat is, régi hangsorába nem illő hangokat elhagy vagy lényegtelenné tesz; nincs benne soha szeptimugrás, szűkített és bővített hangköz, kromatikus félhang. Nem marad egyéb mint: nagy és kis szekund, tere, tiszta kvart és kvint fel és lefelé; kis szext, oktáva felfelé. „Ne gondoljuk, hogy ez szegénység, primitívság. Minden nagy klasszikus stílust a szelekció jellemez inkább, mint az eszközök halmozása. A hangközök megválogatásában majdnem teljesen egyezik a magyar népdal a dallamkultúra két csúcspontjával: a gregorián énekkel és a Palestrina-stílus dallamával.“ Az erényedő középosztály, a pusztuló gentry lágy, reménytelenül lemondó melódiái nem törték meg tehát a nép erőből duzzadó lelkületét. „A városi dallamáradat nem tudta a népdalt áthangolni a maga érzélgőssége, siránkozó panasza hangjaira.“ A lankadó életkedv, az örökös céltalan búsulás, halálvágy elleni reakció az új népdal. Veszteségként lehet azonban elkönnyvelni a régibb ornamentika elszegényedését, a szótagoló éneklésmódot, mely feledésbe merítette azt a színes előadást, mely még az öreg székelyek „keserveseiben“ fülünkbe dúdol.

Külön csoportot alkotnak zeneileg a gyermekdalok (Csigabiga gyere ki stb.) és a regősénekek, melyek egy általános, mindenütt előforduló skálán mozognak, a hatfokú ú. n. indogermán hexachord hangsoron. Minden primitívebb nép zenéjében megelleljük, sőt fejlettebb népek ősi hagyományaiban is. Ami pedig az ütempárokat illeti, az is ősemberi: „A gyermek, mint egész fejlődésében, dalában is újra átéli az ember őskorát. Ezért kezdí zenei életét a primitív ismétlő formával.“

Kodály külön fejezetet szentel a nehezen megfigyelhető siratóénekek, mely nálunk a prózai recitáló ének egyetlen példája és egyedüli tere a rögtönzésnek. A legendák közé utalja a fizetett sirató asszonyokról elterjedt hiedelmet, bár jómagam is hallottam efféléről aradmegyei oláh falvakban. Igen érdekes példákat hoz fel egyes szomszédos népi hatásokra. A német hatás legritkább a magyar népi zenében: ritmus, hangsor ellent mond a német dal szellemének. Annál mélyebbnek látszik a gregorián és egyéb egyházi ének hatása s itt érdekes megállapítása, mint alkalmazódik az egyházi dallam profán szövegekre és megfordítva, anélkül, hogy a nép az azonosságot észrevenné. S hogy a nép éneke, a magyar énekes múlt valóságos múzeuma, meggyőzően igazolja a nagy zenetudós. Régi XVI. századi széphistóriák, históriás énekek, virágénekek, melyek XVII. századi énekeskönyvekben maradtak ránk, rejlenek főleg az öregebb emberek daliban, foszlányok vagy egész énekek alakjában, igazolva, hogy a régiség keresői nem ködvárakat építenek, mikor a népi énekből kifejtetni igyekeznek a magyar nép zenei múltját.

A népi hangszerekről szóló fejezetek arról világosítanak fel, mily kevésbé tanulmányozták mai napig ezeket is, talán az egy dudát leszámítva, pedig a doromb, pásztorkürt, tekerő és főleg a népszerű citera és furulya számos zenei tanulsággal kecsegtet.

Tanulmánya záradékaul saját művészi hitvallását adja Kodály Zoltán. Mivel a nép alkotja ma is a nemzet zömét, a nép zenéjében kell keresnünk az igazi, évezredek fejlődésből leszűrődött nemzeti zeneművészet alapjait. Nem kezdetleges zene a népi ének, mert kiegyensúlyozott egység az a kultúra, mely létrehozta, míg ellenben csak felemás eredményt hozhatott az a félkultúra, melyben a felsőbb osztályok divatos népies mūdala megfogamzott. „Klasszikus magyar zenét másban mint a néphagyomány néhány ezer dallamában nem találunk. Ez egyelőre a legtökéletesebb kifejezése a nemzeti léleknek.“ Erre kell tehát építenünk egész zenei műveltségünket, mert e szilárd alap nélkül nem lehet gyökeres magyar zenénk. Felsőbb osztályainknak meg kell ismernie hétmillió magyar zenei érzését, melyet ma szinte idegenkedve hall, mert ebben van a magva a jövő nagy magyar zenekultúrájának.

Bartók Béla opusának nagy része, Kodályénak egésze e nagy nemzetnevelő programm szolgálatában áll. Kodály szimfonikus művei, a Hány János, a Marosszéki táncok, Székely fonó ennek a régi történeti és népi zenekultúrának magasabb polifóniába emelt származékai. De Kodály életének legnagyobb tette, amit éppen a magyar énekkari kultúra megteremtésével végzett. Ő valóban mind nagyobb sikerrel, az ifjabb

nemzedékek lángoló szeretetétől kísérve fárad azon, hogy a magyar középosztály vérvé tegye ősi zenekultúránkat. Kórusokat ír, énekkarokat szervez, hogy a népi zenét az egész magyarság közkincsévé tegye. Nincs konstruktívabb zenénk, mint az ő korális művei; minden alkotása történeti alapon áll. Nem véletlen, hogy ő írta meg a *Psalmus Hungaricus*t, egy régi magyar zoltár szövegére, történeti inspirációjába a magyar tragédia örök szimbolikáját rejtve; zongorakísérettel átírt népdalait, gyermek- és férfikórusai pedig már a klasszikus erejű és teljességű polifóniába emelt gyökeres magyar zene kiforrott, örök életre hivatott példái.

NEM TUDOM, MILYEN ÉRZÉSSEL olvashatta Kodály, a magyar zene nagy építője, ki egész életét a magyar zenekultúra múltja és jelene kielemezésének és felemelésének szentelte, azt a támadást, mely legutóbb egy komoly, kiváló folyóirat névtelen krónikása részéről érte. A kis cikk íróját megdöbbeníti, hogy az újságok oly nagy elismeréssel írnak Bartók és Kodály zsenijéről s főleg, hogy „budapesti iskolák gyermekkarai ambiciózus tanárok és tanárnők vezetése alatt már egyebet sem tesznek, mint Bartók- és Kodály-kórusokkal mutatkoznak be a közönségnek.“ Tiltakozik ez ellen, mert „különösen az első, de sok tekintetben a másik is destruktív lélek, aki a legzseniálisabb muzsikán keresztül is ezt a kietlen, destruktív lelket érezteti és viszi diadalra.“ Aki ezt nem látja, naiv hihetetlen fokban vagy nem őszinte! S újra tiltakozik az ifjúság lelkének ilymódon való destruálása s az ellen, hogy az egyházi népéneket is ebbe az irányba vezessék.

Ez a szerző aligha hallotta a budapesti és vidéki iskolák kórusait, ha ennyire süket azzal a nagy, nemzeti fontosságú törekvéssel szemben, melyet itt Kodály tanulmányával kapcsolatban ismertettünk. Én például, aki az iskolában régi német dalárdastíluson nevelkedtem, kit annak idején képtelen magyarságú és még képtelenebb, legjobb esetben banális német-romantikus zenei struktúrájú kórusokkal gyötörték, gyönyörűséggel hallom, amint a mai gyermekek a legnagyobb természetességgel éneklék Kodály magyar harmonizálással felépített népdalkórusait, melyeket a ritka művészi ízléssel és zenei műveltséggel megáldott B. Sztojanovits Adrienne tanít be a Szilágyi Erzsébet-leánygimnázium növendékeinek, hogy a sok, kiváló és hasonló törekvésű zenepedagógus közül csak ezt az egyet említsem. Mert tudnunk kell: ahhoz hogy valaki destruktív legyen, valamit destruálnia is kell. S mi az, amit az iskolai énekkar terén a magyar zene ilymódon kipellengérezett apostolai destruálnak? Egy ványadt, hagyomány nélküli, únottan tanult, édeskés, németes dalárdazene; ennek helyébe ültetik a pattogó, derűs, jó gyökeres nyelvű szövegekre írt, remekbe illő, hagyományos magyar hangszorral és hangközökkel többszólamúvá felépített magyar népzenei. Gyermekdalokat, melyek magyar gyermekek száján élnek évszázadok óta a falun, köszöntőket, incselkedőket, pünkösdlőket, villót, regőséneket, népballadákat — mi annakidején csak vértelen szövegüket tanultuk az irodalmi órán — erős felépítésű, minden gyermeket elragadó, jókedvre hangoló, lendületes ritmusú népdalokat. Valóban nem

lehet eléggé áldani a főváros vezetőségét, hogy a nemzet fővárosához illően oly melegen támogatja ezt a nemes mozgalmat s nemcsak iskoláiban, hanem dalosversenyek rendezésével is hozzájárul az igazi magyar zene népszerűsítéséhez.

P. Bangha egyik cikkében a spanyolországi borzalmas vallásüldözés egyik oka gyanánt említi, hogy a papság és a vezető osztályok nem fordítottak elég gondot arra, hogy a nép a vallási élettel kellő kontaktusban éljen és így a magasabb vallási kultúra és a nép között igen nagy szakadék támadt. Vájjon nem ugyanebben bűnös-e az világi téren, aki ennek a páratlan kulturális mozgalomnak útjában áll? Mert Kodály és énektanító hívei nem akarnak mást, mint a nép művészetét a magasabb osztályokhoz emelni, s így ezeket az osztályokat ízlésben a néphez közelíteni. A nagy nemzeti zenekultúra kifejlesztése, teljessé tétele a művelt réteg dolga, írja Kodály. „De csak a néppel való lelki egységben lesz rá ereje. Hogy nemzetté lehessünk, előbb újra meg újra néppé kell lennünk... S eljön az idő, mikor a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve, újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek.“ Ez egy destruktív lélek szava? Lehet ennél szebb, nemesebb, Széchenyi István szelleméhez hívebb nemzetépítő programm?

S ne féltsük az egyházi népéneket se Kodály törekvéseitől. Nem akarom szembeállítani Kodály egyházi zenei műveltségét egyes hivatalosan elismert régebbi és újabb egyházi zeneszerzőkével. De láttuk, mennyire megérti Kodály a gregorián-stílus szépségeit s nem tud nagyobb dicséretet mondani a magyar népzeneire, mint azt, hogy vele rokonítja. S aki a Szilágyi-énekkar Tantum ergo-ját hallotta, vagy Kodály más ilyenmű kompozícióját, az megnyugodhatik afelől, hogy a szerző nagy zenei ízlése, történeti műveltsége, a középkori zene iránt érzett bámulata mindenkor ahhoz a klasszikus egyházi stílushoz fogja vonzani, melyet XI. Pius pápa annyi tekintéllyel és bölcsességgel illesztett újra a liturgia szelleméhez. Kodály közelebb áll ehhez az ízléshez, mint a rutinos cseh-német misék szelleme, melyek templomainkat elárasztják, vagy azok a kántorok és amatőrök, kik Balázs Árpád nótáira emlékeztető egyházi dalok elrezegetésében édelegnek és a Schubert Standchenét variálják orgonájukon. Kodályt egyenesen támogatni kell abban a törekvésében, hogy a régi magyar egyházi énekeket új életre támassza. Hogy mily nagy zenei és történeti értékek rejlenek ezekben a mostohán kezelt énekekben, akkor érezhette a magyar közönség, mikor a Néprajzi Társaság egyik ülésén peregi iskolásgyerekektől hallott énekelni elfeledett egyházi népénekeket. A magyar középosztály pedig mindössze egy-két karácsonyi népéneket ismer (nagy része meg a Stille Nacht-ot énekelte a karácsonyfa alatt), holott a régi szép énekek özöne lenne népszerűsíthető, ha Kodályt „destruktív“ munkájában az egész vallásos, nemzeti társadalom is megérténé.

TAVALY ZIRCEN NYARALTAM és egy hegyről leereszkedve megdöbbenéssel hallottam, amint egy kanásza „Ballag már a vén diák“-ot danolja nagy gyönyörűséggel, ezt a németből rosszul lefordított és

a magyar diákéletre egyáltalán nem illő érzelgős Burschenliedet, mely maholnap a magyar érettségiző diákság himnuszává válik. (Tudja-e száz közül egy, mi a filiszter, amivé lennie kell a dal szerint?)

Most Felsőtárkányon, színmagyar faluban hallgatom, amint vasárnaponként a sziklaforráshoz kiránduló egri iparosok feleségestől, anyósostól, gyerekestül fújják faluhosszat masírozva a legújabb pesti Eisemann-slágereket. De mi ez? Kislányom felfüfel, ragyog a szeme: „Apuka, hallgassa, ezek olyan Kodály-féle dalok, amiket mi az Adi nénitől tanultunk. Milyen szép, milyen érdekes!“ Csakugyan tárkányi kislányok mennek összefogózva, danolják vígan, egymásután, pattogó ritmusban a szebbnél szebb népdalokat, melyeket Bartók és Kodály gyűjtéséből ismerünk. Mi történt itt? Kinek a lelkét destruálták? Kislányomét vagy a falusi gyerekekét? Arrább a Kőközön túl, a Rókalyuk-barlang előtti térségen leventék táncolnak cigányzene mellett. A cigány a két év előtti foxokat és tangókat húzza, egy-néhány csizmás legény rakja szaporán, falusi egyszerűséggel, de van aki a foxra is vígan megpörgeti a párját, akárcsak a csárdásban. Úgy látszik, Tárkányon megbukik a néger jazz és Eisemann. Aminthogy az is biztató jel, hogy a mostani folyóirattámadásra válaszul a főváros illetékes hatóságai újból kijelentették, hogy megmaradnak a Kodály-szellemű iskolai énektanítás mellett.

Aki nem hisz Kodály és Bartók életművének nemzeti jelentőségében, menjen magyar falura, ott megérti, hogy ők a magyar műveltség mai lámpásai, útmutató oszlopai.

ECKHARDT
SÁNDOR

BUDAPEST PARKJAI

A BUDAPESTI PARKOK TÖRTÉNETE nem egészen kétszázados múlttra tekint vissza. 1749 május 13-án rakták le az új királyi várkastély alapkövét, Mária Terézia 32-ik születésnapján. A kastély még megőrizte Zsigmond és Mátyás királyi kastélyának helyét, a kert azonban e tekintetben is új. A középkori királyi kert a Várhegy nyugati oldalának aljában volt, valameddig az Árok-utcáig terjedhetett. Az új királyi kertet a keleti oldalon, a Duna felé nyíló kilátással helyezték el, csak kisebb szárnya fut körül a déli és a nyugati oldalon.

A XVIII. század közepén már nálunk is megjelentek a mágnások francia stílusú parkjaiban az angol stíluselemek. Már Esterháza első leírásában olvasunk angol módra tekervényes oldalfasorokról. Majorházán ezeken kívül már angol kert is volt a park ligetében, szintúgy Tatán, ahol ma is angol kertnek nevezik a parknak ezt a régi részét. A királyi várkastély parkjában a helyi viszonyok miatt élesebben elváltak egymástól a francia és az angol stíluselemek. Első leírói, Szepesházy és Thiele 1825-ben négy részre osztják a kertet, a kastély előtt terül el a francia kert, amelytől akkoriban elmaradhatatlan volt a merev jelző, ebből a hegyoldalban fekvő középkerthez jutott a látogató, innen az angol stílusban telepített alsó kerthez. A középkerthez függeléke a körkert vagy bástyakerth. A kirakó növényeket, köztük a narancsfákat, két üvegház őrizte, a középkerthez a nádor 300 különféle rózsát gyűjtött össze, az alsó kertben pedig külföldi fák zöldeltek nagyobb számban.

Ki és mely évben telepítette a királyi kastély kertjét, még nem jutott nyilvánosságra, de már ebből a rövidre fogott leírásból látjuk, hogy az első budapesti park nagy lépést jelent az angol parkstílus felé. Ha a maga egészében még inkább a francia parkstílus elemei uralkodtak is benne, mir kezdettől nem volt olyan egységes, mint akár Esterháza, akár régebbi legszebb francia stílusú parkjaink, Királyfalva és Cseklész. Régi beosztását a királyi kert napjainkig megőrizte, csak ma a felső kerthez inkább partertnak tekintjük, a francia park homlokzati főelemének, amelyet az angol parkstílus rajongói mindenáron mint a francia stílus utolsó maradványát ki akarták törölni a parkból, de mindhiába, törekvésük kudarcot vallott s később ebből újultak meg a parkok mértani elemei.

Még két olyan parkja van Budának, amelynek eredete visszanyúl a francia parkstílus korába. Egyik a Horváth-kert. Valószínű,

hogy a középkorban a domonkosok kertje volt a helyén. A XVIII. század második felében Niczky-kert volt a neve, majd a Horváth-család birtokába került, s a múlt század elejétől már Horváth-kert néven emlegetik. Szepesházy és Thiele még francia stílusú parknak írta le, amelyben hosszú vízmedence is volt. Úgy látszik, alapítója leginkább ragaszkodott a francia stílus teljességéhez. 1859-ben Buda tulajdonába jutott, s előbb elpusztult, mint az Orczy-kert, később angol stílusban újítták meg.

Francia stílusban kezdték telepíteni a Városmajort is. Ezt 1729-ben Daun gróftól mint majort vásárolta meg Buda városa, majd 1785-ben II. József rendeletére közparkká kellett alakítania. Tallherr József állami építész francia stílusban tervezte meg a parkot, de Kock Antal városi kertész csak az egyenes fasorokat ültethette el. Ezek a fasorok ma is állnak, s éppen 100 évvel a kalapos király rendeleté után ezek körül telepítették végre a mai parkot. A Városmajor tanulságos története magyarázza a park alaprajzát, amelyben ma is az egyenes fasorok ötlenek először az ember szemébe. A múlt században véteknek tekintették volna a parkban az ilyen fasorokat.

Pest parkjai közt legrégebbi és történetileg legérdekesebb az Orczy-kert, most a Ludovika Akadémia kertje. Noha eredeti szépsége szinte nyomtalanul megsemmisült, hatása legnagyobb volt Pest közparkjainak kialakulásában, ezért kissé részletesebben kell vele foglalkoznunk.

Az angol parkstílusban az angol természetrajongás támadt a francia feudális rendszerre. A támadás még XIV. Lajos korában megkezdődött, a természet nevében visszautasították az egyenes vonal, a mértani szabályosságú idomok, a fanyesés, a kastély uralkodó szerepe stb. szépségeit, a parkban a természetes erdő és mező mását akarták feltüntetni, s az épületet ennek alárendelni. Az új, s mert Angliából eredő és az egész múlt század folyamán is onnan táplálkozó, angolnak nevezett stílus elemeket azonban sokáig nem sikerült kertművészeti színvonalra emelni és rendszerré szervezni. A kontinensen csak akkor kerekedhetett az új kertstílus a régiek fölé, amikor a XVIII. század második felében a rokokó hatása alatt a hangulatban találták meg a művészeti vezéreszmét. A francia kert a feudális nagyúr otthonainak volt kisugárzása, a XVIII. század második felében a felvilágosodás korának érzékeny lelke teremtette meg a szentimentális kertstílust.

Ez a stílus vonult be a magyar fővárosba az Orczy-kerttel és alapítójával, Petri Bernharddal. Petri fiatal korában és angliai tanulmányút után a pfalzi Zweibrückenből a francia forradalom következtében menekült Ausztriába, ahol a közgazdaságban jelentékeny szerepet játszott. Ausztriából 1794-ben ellátogatott Magyarországra is. Ekkoriban kerttervezéssel foglalkozott. Több osztrák park terve ered tőle. Magyarországon ő készítette gr. Zichy Ferenc vedródi, gr. Viczay Mihály hédervári, gr. Sándor Móríc rárói és br. Orczy László pesti parkjának tervét. E parktervek megvalósítása is felügyelete alatt folyt. Komoly tanulmányok alapján fogott a magyar parkok tervezéséhez, mutatja, hogy tőle ered a magyarországi fafajok első rendszeres felsorolása. Ez és kertterveinek leírása a lipcei Taschenbuch für Gartenfreunde 1797. és 1798. évi kötetében jelent meg.

Petri nem megalapítója a szentimentális parkstílusnak, de kétségtelenül egyik legkiválóbb képviselője. Magyar parkjainak leírásából ma is kisugárzik annak a kornak rendkívül érzékeny lelke, költemények sem fejezték ki szebben, mint Petri parkjai és parkjainak beszédes leírásai, amelyek a világ egész kertészeti irodalmában páratlanul állnak. Er. Orczy Lászlóban kétségtelenül rokonlélekre talált, az Orczy-kert alapítója ugyanis kisebbik fia volt br. Orczy Lőrinenek, a költőnek, akiről az

irodalomtörténet ma is számon tartja, hogy A bugaci csárda című költeményével a szentimentális költészetben az alföldi tárgyak felfedezője. Fia és Petri az Orczy-kert alapításával az alföldi homok kertészeti meghódításának volt két úttörője a legelső közt.

Az Orczy-kert volt Budapesten az első park, amelyben a leírás szerint semmit sem találunk a francia parkstílus elemei közül, valójában azonban úgy jellemezhetjük, hogy az angolnak nevezett, s a természetesnek tartott stíluselemek háttérbe szorították a szabályos mértani stíluselemeket, egyszersmind az új elemeket a kor divatos irányának, a szentimentalizmusnak kifejezőjévé avatták. Ez elsősorban a fák megválogatásában és elrendezésében nyilvánult meg. Sötétlombú, mélabús hatású fák csoportjai váltakoztak a parkban világoslombú, derűs fák csoportjaival. A mélabús fák közül legnevezetesebb a szomorú fűz, amely később szerte elterjedt az országban mint a mélabú kifejezője, Petőfi is megénekelte, népiessé is lett. A szentimentális kertben még nem érvényesült véglegesen a természetrajongás annyira, hogy a kerti épületeket kiszoríthatta volna, de lehetőleg alárendelte ezeket is a hangulatkeltésnek. Ilyen épületek voltak az Orczy-kertben is, leghatásosabb volt köztük a dűledező kunyhó, amelyet műtemető vett körül műsírokkal. A barokk kori eremitoriumok utolsó hírnöke. Ekkoriban azonban már játékszerűvé süllyedt a hatása, az Orczy-kertben is a műtemető mellett olyan dűledező lak állt, amelynek belsejében jól berendezett szoba fogadta a belépőt. Az is hozzátartozott a természetességhez és az angol parkstílushoz, hogy az Orczy-kertnek ekkor még nem volt kőkerítése, hanem líciummal szeggett árok határolta. A lícium ekkor terjedt el az országban mint kerti sövény.

A múlt század első három évtizedében az Orczy-kert volt Pest legszebb és leglátogatottabb parkja. A közönség számára mindenkor nyitva állt. Már Petri megírta, hogy egy halomról milyen szép kilátás nyílt a kertből Buda hegyeire. Később üvegházában emeleti kilátót, úgynevezett belvederét készítettek, innen még jobban lehetett élvezni a kilátást. Ma a régi Orczy-kertből alig van valami. Az Orczy-család 1829-ben az egészet eladta a kincstárnak, amely itt tervezte a magyar tisztképzőt. Ez a terv csak 1872-ben valósulhatott meg, közben Petri pompás alkotása megsemmisült, az Orczy-park helyett a közönség a Városligetet kezdte látogatni.

A Városligettel azonban új korszak kezdődik a budapesti parkok történetében, amelyet csak úgy érthetünk meg, ha áttekintjük, milyen változáson ment át a múlt század folyamán az angol parkstílus. Ez a fogalom ugyanis sokkal bonyolultabb, mintsem közönségesen tartják. Egyes elemei időnként folyamán a gyakorlati követelmények következtében nagyon eltérő irányban fejlődtek tovább, s amit ma nevezünk angol parknak, nemcsak a szentimentális kerttől tér el, hanem a múlt század első felének parkeszményétől, a tájkerttől is.

Nézzük először a parkok faállományát. A francia park még főként európai fa nemekkel dolgozott, a vágott sövényt főként gyertyánból vágta, ligetnek és fasorba legszívesebben az európai népek ősi tisztelt fáját, a hársat használta. De már a francia parkban megjelent a balkáni vadgesztenye, a keleti jegenyenyár s az amerikai akác- és szivarfa. A szentimentális park korában az idegen fák sora a kínai szomorú fűzrel s az amerikai kóriszal és ostorfával bővül. A figyelem ekkor már olyan mértékben fordul a fák felé, hogy a dendrológia mindenütt érdeklődést kelt, nálunk is Grossinger János ekkor adja ki latinnyelvű faismeretnaptárát.

A XIX. század első tizedében nyugaton egyre növekedik a kertészet érdeklődése a fák iránt. A parkot egyre inkább a természetes táj szépítő másának akarják kiképezni, a rétet könnyen pótolják a parkban az angolperjés pázsittal — az angolperje az angol parkban játszott szerepe nyo-

mán kapta ezt a nevet—, a nyírással készített alakváltozatosságot azonban nehezebb helyettesítem, ezért valóságos vadászat indul meg újabb és újabb fák után. A természet győzi a versenyt s hihetetlen gazdagságban szolgáltatja a tájkertbe a szebbnél szebb fákat. A közönség pedig csodálattal áll a parkokban az egyes fák szépsége előtt. A legnagyobb hatást a terebélyes platán kelti, s ha a fák alapján nevezzük meg az angol park fejlődésének egyes szakait, a szentimentális kert korát a szomorú fűz, a múlt század első felének tájkerti korát pedig a platán korának kellene neveznünk. A hatalmas, terebélyes fa ekkor a parkszépség eszménye, ezért hozzák Amerikából a tulipánfát, fekete diót, lepényfát, vasfát, zöld juhart és az ezüstjuhart, a gyorsan növe és a mi nyárfáinknál terebélyesebb kanadai nyárt, Kínából az olvasófát és a csörgőfát, a Balkánról a török mogyorót. Hogy mindezek Magyarországon is hódítanak, mutatja Diószegi fűvészkönyve, amelyben már feltűnik a nevük, holott Grossinger munkájában még hiányoztak.

A század közepén új irányba fordul a dendrológiai érdeklődés. Fenyőt a század első felében csak kivételesen ültettek a parkokban. Ilyen volt mégis az erdősítésre ültetett erdei és fekete fenyő, továbbá a mocsárciprus és a simafenyő, mindkettő Amerikából és a páfrányfenyő Kínából. A század közepén felfedezik a túlevelűek merev, de örökzöld szépségét. Az Angol Kertészeti Társulat gyűjtőket küld a világ minden tájára új és szép fenyőkért. Valósággal ömlik a sok exotikus fenyő a Chelsea-kertbe, ahol tanulmányozzák honosításukat. Douglas David, az amerikai fenyőgyűjtő, azt írja az Angol Kertészeti Társulat elnökének egyik küldeményének kísérő levelében: „ön bizonyára azt kezdi gondolni rólam, hogy én kedvem szerint készítem a fenyőket.“ Londonban a Kew Gardenben 1843-ban ültették az első fenyőcsoportot. A parktulajdonosok pedig sietnek megszerezni és ezer gonddal nevelni az új fenyőket, az ezüstfenyőt, hamvasfenyőt, kaukázusi jegenyefenyőt, kaliforniai ciprust, a duglászfenyőt, mamutfenyőt stb.

A század végére még merészebb célok felé fordul az angol parkban a dendrológiai érdeklődés. Aliért ne lehetne az örökzöld lombos fákban szegény európai tájak helyét örökzöldekben gazdag tájakká varázsolni! A Riviera és Anglia klímája ezt lehetővé is tette, de a kontinentális országokban vajmi nehéz volt ezt a példát is követni. Mindazonáltal századunk elején nálunk is megjelentek a parkokban az örökzöld lombos fák, inkább csak cserjék, s a babérmeggy, a hangarózsa, japáni kecskerágó stb. valamennyire meg is állja a helyét.

A parkok növényállományának másik nagy csoportja, a virágok, már a szentimentális kert korában szinte egészen kiszorult a parkból. A tájkert divatjának korában, tehát a múlt század első felében is állandó volt az a törekvés, hogy virágágy valami módon be ne juthasson a parkba. Ez a követelmény azonban inkább csak elmélet maradt. Valójában ugyanis éppen a magánparkokban nem lehetett nélkülözni a virágot. A magánparkban mégis központ maradt az épület, s ennek homlokzata mindig megbontotta a park szabad tájstílusát és megkövetelte a mértani kiképzést. A francia parkok hatalmas és pompás parterrejei valami csökény alakjában még ebben a korban is meghúzódtak az épületek előtt. A közparkokban mindaddig ragaszkodni lehetett a tarka parterr s a virágok hiányához, amíg épület nem készült a park területén. Mihelyt azonban egyetlen épület került a parkba, nyomban szükségessé lett a parterr is. Sőt elég volt egy monumentális szobor, már ez is mértanilag rendezett szigetet hódított magának a legtermészetutánzóbb parkban is. Éppen ezért Angliában Barry Charles már a múlt század közepén szakított a parterr ellen folytatott küzdelemmel, elismerte a jogosságát, s a parkot két részre tagolta, az épület homlokzata előtt újra régi szépségében és tarkaságában támasztotta fel a parterrt, a ligetet pedig továbbra is meghagyta a természetes termetű fák birodalmának.

Végül még a park útjairól is kell mondanunk valamit. A tájkert eleinte szelíden görbülő, valóban a természetes ösvényt utánzó vonalakat tüntetett föl úthálózatában. De melyik művész áll meg azon a fokon, ahol elkezd? A kerttervezők is igyekeztek újat és újat teremteni az utak vonalvezetésében is. Ennek az lett a következménye, hogy az utak egyszerű kanyargásaiból bonyolult görbe vonalak hálózata képződött. Ha a múlt század második felében tervezett angol stílusú parkok tervrajzára pillantunk, többnyire egymásba kapcsolódó kampós vonalak rendszere tűnik elénk.

Ha mindezt összefoglaljuk, azt kell mondanunk, hogy a múlt század második felében az angol tájkert minden eleme elvesztette eredeti egyszerűségét, természetességét és egyre jobban stilizálódott. Minden művészeti stílusnak, iránynak ez a sorsa. Nem kerülhette el tehát az angol tájkert sem.

Budapest angol stílusban telepített tájkertjei is ezt a stílus-történeti változást, ha úgy tetszik, fejlődést mutatják. Aki meg akarja érteni, amit lát a Margit-szigeten, a Városligetben, Népligetben, Erzsébet-téren, Múzeum-kertben, Döbrentei-téren, Gellért-hegyen és az új Tabáni parkban, azokra kell gondolnia, amiket fentebb elmondottunk.

Kezdjük a Margit-szigettel. Középkori múltjából csak a kolostorok romjai maradtak, amikor 1790-ben Sándor főherceg birtokába került, de kertészeti kiképzését csak József nádor indította meg, aki 1795-ben lett a sziget tulajdonosa. Az ő idejében ültették a nádoriak körül azokat a fákat, amelyek ma a sziget gyönyörű öreg, évszázados díszei. Azokból a fajokból sorakoznak, amelyeket a platán-kor kedvelt. A platán vezető szerepét József nádor platánjának mondája sokáig őrizte. A legtöbb erotikus díszfát a múlt század húszas éveiben ültették, s ezek és a területükön kiképzett angol tájkert a sziget kertészeti történetének első fejezete.

Ezeket az első kertészeti munkákat a nádor kertésze, Tost Károly végezte. A Tost-család fontos szerepet játszott a múlt század első felében a budapesti udvari kertekben. Első ősük, Tost József Bécsben tűnt fel a XVIII. század hatvanas éveiben Schönbrunnban és az udvari kertekben. Négy fia közül három Pestre került, Tost Antal 1808-tól 1849-ig a királyi várkertnek volt főkertésze, Tost Károly 1818-tól 1852-ig József nádor főkertésze volt a Margit-szigeten, Tost Vencel pedig a megsemmisült lágymányosi Nádor-kertet vezette.

A század közepén István főherceg idejében, tehát 1847-től 1867-ig, nem sokat változott a helyzet. Mikor azonban az 1905-ben elhunyt József főherceg örökölte a Margit-szigetet, új korszak derült kertészetére, amely a hetvenes években Magyar György vezetése alá került. Ekkor alapították a szigeten a kereskedelmi kertészetet, a nagy rózsagyűjteményt, amelyben néha 1200—1400 rózsafajtát tartottak, ekkor terjesztették ki a parkozást az egész szigetre, természetesen már a változott parkdivatot követve. Az új épületek elé hatalmas virágágyakat telepítettek, az angol tájkerti részt fenyőcsoportokkal gazdagították a régi lombosfa-ültetvények folytatásában. A diszfenyőcsoportok azonban nem találtak a szigeten olyan jó helyre, mint a nádor korában ültetett lombos fák, amelyek szépsége minden tekintetben kibontakozott az elmúlt száz év folyamán.

1908-ban kezdődik a Margit-sziget kertészeti történetének harmadik fejezete, ekkor ugyanis közpark lett a szigetből. Azóta azonban kevés változást jegyezhetett fel a sziget története kertészeti tekintetben, inkább csak a sziget parti töltésének kertészeti kiképzését végezték el, de ez nem változtatta meg a sziget parkstílusát. Pedig a Margit-szigeten még sok kertészeti díszszel lehetne gazdagítani a parkot. A kőkerttel korunk ízlésének áldozott a sziget. Ellenben nem hasz-

nálta ki sohasem azt a lehetőséget, amelyet a hővizű fűrt forrás nyújtott. Bár a szigetet a Duna öleli körül, parkjában mégis hiányát érezzük egy vízmedencének, amelyben a hővíz forróövi tündérrózsákat ringathatna. Idejétmúlt látvány az apácakolostor romjait borító vadon is. Ilyesmi megfelelt a szentimentális parkstílus korában, amikor a romot csak hangulatnak tartották. Korunk azonban a romokban építészeti stílust lát, ezt a vadont el kellene tehát takarítani az apácakolostor romjairól s a romok környékét felszabadítva, kertészetileg is korszerűleg kiképezni. Kitűnően megfelelnek erre a célra a magyar kolostorkertek középkori illatos füvei s általában a kolostorkerti stíluselemek.

A Városliget hajdan mocsaras legelőterület volt, 1755-ben kezdték fásítani. A múlt század elején a ligetszerű ültetvény kertészeti kiképzését határozták el s erre a célra a József nádor vezetésével működő Királyi Szépítő Bizottmány Neblien József gazdasági tanácsos tervét fogadta el 1817-ben. Nagyjában e terv alapján folyt a múlt század közepén, sőt 1885-ig a parkozás. A fák körülbelül ugyanazok, mint a Margitszigeten az első korszakban. Itt is a platánok vezettek. Ekkor ültették a Városliget mocsári ciprusát, amely ma is pompás dísze, s a közönséget minden ősszel meglepi mint lombhullató fenyő.

1885-ben kiállítás céljára épült a Városligetben az Iparcsarnok s ezzel a Városligetben is helyet kívánt az építészeti követelmény. Fuchs Emil városi főkertész ekkor kezdte meg a nagy parterr kiképzését, amely korunkban egyik legszebb dísze a Városligetnek. Az Iparcsarnoktól a Vilma királynő-út torkolatáig húzódó hatalmas parterrt ugyan kettévágja a Stefánia-út fasora, de így is fődísztere lett a ligetnek. Később a Vajdahunyadról nevezett várszerű épületet emelték a tó szigetén, ez azonban nem változtatta meg a környezet ligetszerűségét. Annál inkább megkövetelte a parterrt a Széchenyi-fürdő épülete. Ez a kisebb és nyírott cserjékkel díszes parterr egyik legsikerültebb kertészeti alkotása a főváros kertészetének.

A fővárosi parkokat a múlt század második felében, amikor a parkdivatot a fenyőcsoportok ültetése, a parterr feltámadása és az útvonalak stilizálása jellemezte, 1892-től 1912-ig Ilsemann Keresztély, 1912-től az utóbbi évekig Rade Károly városi műkertész fejlesztette. A kor divatja szerint módosították a Városligetet s igyekeztek megoldani a felvetődő feladatokat. A Városligetben az elmondottakon kívül a legtöbb gondot a szobrok okozták. A barokk kertben kedvelték a szobrászati alkotásokat, de a művészet ma nem ismeri el művészeti értéknek a barokk kertek remetéit, műszaki tréfáit. Az igazi tájkert egyáltalában nem tűrte meg a parkban a szobrot. Mikor azonban mégis elkerülhetetlen lett szobrok elhelyezése a parkokban, eleinte meg kellett elégedni a szobor alárendelésével. Mellszobrokat és kisebb testnagyságú szobrokat sikerült úgy elrejteni a fák közt, hogy ne zavarják a tájkert stílusát. Ilyen szobor a Margit-szigeten Arany Jánosé megénekelt tölgyei alatt. A Városligetben sok ilyen szobor van. Nagyrészt ligetbe való alkotások, legkevésbé szerencsés a csikós szobrának elhelyezése, a pusztá pányvás embere nem illik a lombkalitkába.

A Népliget homokja akácültetvény volt 1868-ig, ekkor kezdték parkosítani Sárkány József javaslatára Kulcsár F. gazdasági tanácsos terve szerint. Ilsemann a kor divatja szerint valóságos dendrológiai gyűjteménnyé fejlesztette, s ma a főváros fanemekben leggazdagabb parkja. Akkoriban az angol tájkert fejlődésének tetőzését látták abban, ha valaki mentői több fanemet gyűjt parkjában, ma tudjuk, hogy ez volt a tájkert hanyatlásának utolsó szakasza. Később a Népligetbe is bevonult a diadalmas parterr, noha kiképzésére csak a vendéglő épülete adott alkalmat. Nemrégiben a lengyel legionista szobrát állították fel a Népligetben. Ez a nagy szobor nem bújhatott meg a fák közt s így előterét és háttérét mértani szabályossággal kellett kivágni és megtervezni a tájkertben.

Ezek után csak néhány szóval térünk ki kisebb angol parkjainkra. A Múzeum-kert és az Erzsébet-téri kert fölöttébb hasonló. Az épület előtt parterr díszlik, a liget a Múzeum-kertben az épület oldalát és hátát környezi, az Erzsébet-téri parkban a parterm és az épület két oldalát. Az Erzsébet-téri parkban a szobrok elhelyezése olyan, mint a Városligetben, a Múzeum-kertben a parterr közepén Arany János szobra épületháttérrel határolt monumentális szobor. A múzeum klasszikus homlokzata sokkal harmonikusabb háttér, mint más monumentális szobraink mögött a fasor lombja, amely a magánházak előtt van hivatva megőrizni a szobor monumentális hatását.

Legfiatalabb angol tájkerti stílusú két nagyobb parkunk a Gellért-hegy és a Tabán. A kettő tulajdonképpen egymás folytatása. Mikor 1902-ben Szent Gellért szobrát felállították, megindult a hegy északi oldalának parkozása, a délre csak 1925-ben került sor a sziklatemplom elkészülte után. Legújabbán pedig a keleti sziklás oldalt is utakkal törték meg. A Gellért-hegy tulajdonképpen természetes sziklakert, s 1928-ban a Szent Gellért-hegy Barátainak Egyesületében tartott előadásom alapján, amelyben ezt a természetes sziklakertet a jellegzetes magyar sziklai flóra kertészeti meghonosítására ajánlottam, a Kertészeti Egyesület és a fővárosi kertészet is foglalkozni kezdett a tervvel, amelyből egyetmást meg is valósított. A Tabán nagy pázsittereivel és fiatal fáival születési állapotában mutat be egy angol kert, amelynek útvonalvezetése a dombos terepviszonyokhoz igazodik. Morbitzer Dezső városi főkertész tervezete. Kérdés, hogy fog feladatának ilyen kopáran megfelelni. Mindenesetre nagy hiánya, hogy nincs tava. Itt ismétlem, amit a Margitsziget hővizéről mondtam. Mintha a főváros nem tudná, hogy hővizű forrásaiban, kútjaiban kertészeti kincs is rejtőzik. Mennyi ideig volt száraz a gellérthegyi vizesés, amíg felhasználták hozzá a fürdő forrásának vizét? Miért nincs a Tabán parkjának közepén nagy hővizű tómedence, amelyben a forró öv tündérrózsái ragadhatják el szépségükkkel a fővárosi és az építendő szállóból sétára induló közönséget? Kitaibel Pál 1800-ban hozta el a nagyváradi Pece-patak hővizéből a nílusi tündérrózsát a Lukács-fürdő hővizébe. Azóta Keszthely, Tata és a Görömböly mellett fakadó Tapolca hővizében afrikai és indiai tündérrózsákat honosítottak meg, csak éppen a főváros nem

tudja követni Kitaibel úttörő példáját. A főváros, amely éppen hővizei révén akar fürdőváros lenni!

BLOEMFIELD REGINALD 1892-ben *The Formal Garden in England* címmel kertészeti munkát írt, amely minden másnál jellemzőbben világított bele, mire készül a parkstílusban a XX. század. A szerző e munkájában mereven szembefordult mindazzal, amiért a kertészet és a közönség idestova 200 éve lelkesedik, egyenesen ízléstelennek nevezi a tájkertet, tagadja, hogy a kertben a természetet kell utánozni, sőt azt állítja, hogy a szabad természet formáinak, a táj elemeknek semmi helye a parkban és a kertben, amely a múlt században teljesen botanikai, különösen pedig a dendrológia érdekkörébe került, visszaköveteli az építészet és az ember intim világába. Külön érdekessége Bloemfield munkájának, hogy éppen Anglia tagadta meg vele önmagát, azokat a természetrajongókat és harcos esztétákat, akik már a XVIII. század elején megálmoták a tájkert jövőjét s akik nyomán nevezik a tájkertet ma is angol kertnek.

Ehhez a nagy irányváltáshoz nem nehéz meghúzni a magyarázat szálaikat. Az első és legfontosabb a magánparkok alkonya, mint ezt már megírtam.¹ Az angol tájkert annyiban nem különbözik a francia parktól, hogy szintén nagybirtokos nagyméretű villakertje. A francia park ünnepélyes udvari szertartásokhoz szokott mágnások kertje volt, az angol tájkert természetrajongó, sőt valljuk meg, kissé embergyűlölő mágnásoké. A XX. század azonban a kispolgár, sőt a munkás százada. Ha vülát épít, nem kíván többet, mint családi házat, amelynek kertjében néhány fával, néhány virágággal megelégszik. És a nagyvárosi polgár vagy munkás nem mint dendrológiai műélvező és nem is mint természetrajongó lép a városi parkba, hanem megelégszik a maga egyszerű örömeivel, a pihenéssel, jó levegővel, fénnyel és árnyékkal. Mert ha mozgást és természetet keres, hátára rakja turistaszákját s úgy járja a hegyeket és az erdőket, vagy télen előveszi a hólécet és a hó hátán élvezi a tájat.

A város és a ház is megváltozott, mire elérkezett a XX. századba. Az a középszerű, egy-kétemeletes ház, amelyet a városokban kivált a XVIII. század végén és a múlt század elején építettek, s aminők jellemzik az egész budapesti táblabíróvilágot, régen a múlté. A város belsejében ma nem építenek mást, mint hat-nyolcemeletes házat, Amerikában felhőkarcolókat, a városok külső területén pedig családi villákat. És a városi tér nyomban új jellemet nyer, amint magas házak óriási falfelületei határolják. Kis házak közt a nagy tér képviselheti a természeti táj emlékét, óriásházak közt a tér udvarra törpül, s az udvar többé nem természeti táj, hanem építészeti elem.

Így értjük meg, hogy a XX. század díszkertészete felfedezte a renaissance udvarkertek szépségeit, s tanulni visszajárt a kertészet nagy renaissance mestereihez, akik korábban a kert is építészeti feladat volt, szépsége, stílusa a legnagyobb művészeket foglalkoztatta. Az udvarkertet támasztotta fel a XX. század, díszkertészei tanulmányozzák a középkori udvarkerteket, újraszerkesztik az udvarkerti

¹ Magyar Szemle XVIII. kötet. 247. 1.

elemeket s mikor a nagyvárosban új teret kell kertészetiileg kiképezni, egyszerűen csak itt díszük előttünk korunk új parkja, a XX. század mértani szabályosságú udvarkertje. Szájunkon még a múlt század igéi hangzanak, s közben hihetetlen messze eltávolodtunk a XIX. századtól.

A magyar fővárosban is több tér kertje mutatja be az új stílust, így a József-téri kert, a Szabadság-tér, Kossuth Lajos-tér, Blaha Lujza-tér, Szent István-park.

A József-tér aránylag kis terület, mindössze 4000 négyzetméter. A környező magas házak falfelületétől határolva még kisebbnek látszik. Szabályos téglánalakja miatt is csalódásig az udvar érzetét, hangulatát, hatását kelti. Mértani szabályossággal kiszámított központjában áll József nádor klasszicizáló stílusban készült monumentális szobra. A fővárosi kertészet a helynek és a szobornak megfelelő empire kertet varázsolt a térre a szobor köré. Pompéji udvarkertjei készültek ilyen stílusban a falfestmények bizonyosságai szerint. A két szép elüszis, közepén a négyszögű törpe sövénysegélyből kimagasló vázával olyan egységet és stílust lehel, mint Budapest kevés más parkja.

A Szabadság-tér a 90-es évek végén lebontott Újépület nevű kaszárnya udvara volt. Déli részén húzódik Pest legrégebb belső sétánya, amelyen az első platánt gr. Széchenyi István felesége ültette 1846-ban mozsárdurrogás közben. A parkot az irredenta szobrok uralják, s a magas paloták közt a tér közepe udvarkerti stílusban válik el a szegélyező sétányoktól. A főváros 1930-ban küttal örökítette meg a sétány alapításának emlékét. De ez a régimódi sírkövet utánzó kút legkevésbé sem alkalmas arra, hogy az emberben művészeti élvezetet keltsen. S itt iktassuk közbe azt a felkiáltást, miért olyan kevés és ízléstelen a kút Budapest terein! Nem elég az udvarkertek szabályos vonala, nyesett sövénye, köves vízmedencéje, lényeges eleme a kút is akár bizánci, akár gót, főként azonban renaissance stílusban.

Nagy udvarkert a Kossuth Lajos-tér parkja, amelyben most már mind a négy tervezett szobor áll. A tér kertészeti kiképzése rendkívül nehéz, s mindmáig megoldatlan feladat. Ilsemann még sétányt ültetett a térre. Ezt már csak a forgalom miatt is át kellett alakítani, az új tervet Rade készítette el, de heves vitát váltott ki vele a szakkörökben. Rerrich Béla építész, aki nálunk erélyesen szállt síkra az új parkstílus érdekében, udvarkerti stílusban készített tervet a tér parkozására. A rózsafasorral és nyírott cserjesorral határolt nagy pázsított alkalmas a Kossuth- és a Rákóczi-szobor homlokzatának érvényesülésére, de sem e szobrok fasor-háttérére, sem az Andrássy- és a Tisza-szobrot rejtő — valósággal elrejtő — liget nem való a monumentális szobrokhoz. Ha röviden akarjuk jellemezni a Kossuth Lajos-teret, azt mondhatjuk, hogy a kertészeti kiképzés valóságos zűrzavarja. Ehhez azonban a szobrok elhelyezése is hozzájárul, különösen az Andrássy-szobor ugrik ki homlokzatával. A jövőben elkerülhetetlen lesz a négy szobor új elhelyezése és a tér egységes, a mainál sokkal architektonikusabb kertészeti kiképzése.

Budapest legújabb parkja a Szent István-park a Duna partján, a leendő nagy dunaparti szegélypark első tagja. Morbitzer Dezső alkotása az új udvarkerti parkstílusban. Egyszerű eszközökkel

szép hatásokat ér el ez a park. Közepén a vízmedence lubickoló is, a nagy pázsittereket pedig végig nyírott eperfasóvény fogja körül, hangsúlyozott szegletekkel. A paloták felé sértetlen a mértani stílus, a Duna felé fasor zárja le a parkot. Bizonyos, hogy a fővárosi parkok történetében korszakos a jelentősége.

Nem feledkezhetünk meg a Blaha Lujza-tér és a Baross-kávéház előtt nyíló kis tér udvarkertjeiről sem, amelyeket a főváros közönsége néhány évvel ezelőtt rendkívül bizalmatlanul fogadott. Orgonacserjék régimódi sorát dobta itt ki a fővárosi kertészet s helyükbe emelt virágágy és kétszakaszos vízmedence került, amelyekben hidegvízi tündérrózsák nyílnak. Kétségtelenül értékes gazdagodásai a fővárosi udvarkerteknek. Hiányolnunk kell azonban a kutakat. Ezek a kis kertek annyira udvarszerűek, hogy bármely nagy budapesti ház udvarának is díszére válnának. Udvarkerteket különben most már a bérpaloták udvarain is láthatunk nagyon szép kiképzésben. A porolós, kintornás, handlés budapesti udvar remélhetőleg rövidesen szintén a múlt regényes emlékei közé süllyed, s helyét pázsitos, kőkockás, zománcvázás, vízmedencés, virágágyás udvarkert foglalja el.

A MOGORVA PARKŐR hozzátartozott a régi fővárosi parkokhoz. Ma a parkokban lubickolok, homokágyak, hinták, sőt sportterek hívják a gyermeket és az ifjúságot. A park valóban mindnyájunké lett, mindnyájunk kedvét, egészségét szolgálja. Nem itt-ott rejtőzködik egy-egy kényelmetlen, pusztuló pad, hanem végig az utakon padok hosszú sora várja a munkában fáradt, friss levegőre, fényre vagy árnyékra, fák lombjának és a pázsitnak zöldjére, virágok tarkaságára vágyó városi embereket.

Hogy a parkok hogy és mennyiben szolgálják a város egészségügyét, olyan kérdés, amelyre hajdan tájékozatlan feleleteket kaptunk. A növénytan tanárai ma is elmondják, hogy a parkok fái a növényi széndioxidasszimilációban felszabaduló oxigénnel frissítik a levegőt. Eltekintve, hogy éjjel a növény is oxigént fogyaszt, ma már tudjuk, hogy a parkok fáinak és pázsitjának élettani gázcseréje nagyon jelentéktelen a nagyváros és környéke légtömegéhez képest, s ennek összetételét nem befolyásolja kimutatható mértékben. A szabad levegő oxigéntartalma 21, széndioxidtartalma 0.03%, élettani kísérletek azt bizonyítják, hogy az oxigéntartalom leszállhat 15%-ra, a széndioxidtartalom meggyarapodhat 1%-ra, anélkül hogy az embernek ártalmára lenne. A vegyi összetétel szempontjából tehát csak a levegő szennyezése fontos gyakorlatilag, ez pedig ma már, a városok csatornázása óta, kizárólag tüzeléstechnikai kérdés.

A közérzetet azonban nagy mértékben befolyásolja a városokban a levegő felmelegedése és a falak, útburkolatok hővisszasugárzása. Az így támadó rossz közérzetet hártjuk át arra a kifejezésre, amely közönségesen a „rossz levegőben“ nyilatkozik meg. A parkokban ettől a hővisszasugárzástól szabadulunk meg, ez és némi kis légáramlás kelti a „jó levegő“ érzetét. A városok levegőjének felfrissítője a légáramlás, nem pedig a park növényzete. A fizikai hatásokon kívül a park lélektanilag is üdíti az embert, s ezt a hatást a városi ember nem nélkülöz-

heti. Ez a magyarázata, hogy századunkban a parkokban a lelki és testi üdülés eszközeinek egyre nagyobb mértékben helyet adnak, s a sétautakat, padokat, játéktereket, lubickolókat, sőt sportpályákat fejlesztik.

A park fogalma napjainkban az egészségügyi zöldtér, helyesebben zöld- és szabadter fogalmává módosult. Számokban is igyekeztek kifejezni, mekkora átlagban a jól rendezett városban az egészségügyi zöldtér fejenkint. Wagner 1915-ben lakosonkint a következő követelményeket állítja fel: 2-4 négyzetméter gyermekjátszótér, 1-6 sporttér, 0,5 sétaút, 2 park és 13 erdő, összesen 20 négyzetméter. Elkart becslése magasabb igényeket támaszt, szerinte lakosonkint az egészségügyi zöldterületből szükséges 15 négyzetméter népparkra, erdőre, repülő- és gyakorlótérre, 1 sétaútra, 4 sport- és gyermekjátszótérre, 6 tanuló növény- és kiskertre, 4 temetőre, vagyis Összesen 30 négyzetméter.

Budapest e tekintetben kedvező arányszámmal tűnik ki, ugyanis egész területe 33.789 katasztrális hold, s ebből az egészségügyi zöldtér, vagyis a parkok, sétányok, temetők és erdők területe 5428 kát. hold, így az 1,060.000 lakosra fejenkint 29-47 négyzetméter jut. Más kérdés, hogy oszlik meg ez az egészségügyi zöldtér a használat tekintetében. Itt nem szabad elfelejteni, hogy az egészségügyi zöldtér fogalmával fővárosunk közönsége csak a közelmúltban ismerkedett meg, sőt eleinte ellenszenvvel fogadta, mikor Budapest parkjait a kor kívánalmainak megfelelően kezdte átalakítani a fővárosi kertészet. Hány és hány felszólalást hallottunk és olvastunk az elvénhedett fák és cserjék kipusztítása miatt. De ma már ezen a téren a közönség is nevelődött, s rövidesen Budapesten kedvező lesz az arány a lakosonként rendelkezésre álló majdnem 30 négyzetméter egészségügyi zöld korszerű megoszlásában.

Budapesten, mint minden régi nagyvárosban a parkok szabálytalanul oszlanak meg, s amilyen előnyös a magyar fővárosban az egészségügyi zöldtér fejenkint számított arányszáma, éppoly hátrányos a parkok megoszlása. A nagyobb parkok mind csak drágán és hosszú idő alatt érhetők el a város belsejéből. A pesti oldalon van ugyan 106, a budain 93 kisebb park, de még ezek is rendkívül aránytalanul oszlanak meg kerületenkint. PI. a II. kerületnek 34 kisebb sétánya van 173.216 négyzetméter területtel, ellenben a IV. kerületnek csak 9 kis sétánya 24.001 négyzetméter területtel, viszont a X. kerületnek 15 kisebb parkja 1,457.173 négyzetméter területtel. Világos, hogy Budapesten az egészségügyi zöldtér követelményei közül első helyen a kisebb parkok területének helyesebb megosztása egyik legfőbb városrendezési feladat.

Budapesti parkszemlénkben igyekeztem érinteni mindazokat a főbb szempontokat, amelyek a nagyvárosi parkokkal kapcsolatban a fővárosi parkok körülbelül kétszázados életében felmerültek. Láttuk, hogy minden kor más és más irányban támasztott követeléseket, s ént igyekezett a főváros kertészete ezeknek eleget tenni. A kor megszabja a fejlődés irányát, de végeredményben a vezető egyéniség dönti el a megoldást, a gyakorlati megvalósítást. A közönség kívánalmakkal lép fel. Azt hiszem, a budapesti parkok ügyét szolgálná, ha a közönséget e tekintetben kissé komolyabban nevelnék, mint napjainkban teszik, amikor a nagyközönség tudása ezen a téren nem több, mint amit a régi parkok régimódi figyelmeztető tábláin olvas a park fáinak és pázsitjának kíméléséről. E tekintetben kertészeti szakirodalmunk is nagyon elmaradt, s mint hajdan a céhvilág korában inkább csak a kereskedelmi kertészeti kérdésekkel foglalkozik.

RAPAICS RAYMUND

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A japán–kínai háború: Japán tervei, az alkalmas pillanat — A spanyol háború, az angol terv kudarca, a nemzetiek és a köztársaságiak belső berendezkedése — Az angol–olasz közeledés, az angol–német sajtókonfliktus

MUSSOLINI a Popolo D'Italiában időnként megjelenő, rendszerint nagyjelentőségű cikkei egyikében legutóbb szellemesen és meggyőzően mutatott rá arra, hogy a nemzetközi életen húsz év óta látszatok és ál-igazságok uralkodnak. Ilyen szinte kómikusan ható látszattal, vagy hamis állítással van dolgunk, amikor azt látjuk, hogy két földrészen háború folyik, amit nem neveznek annak. A spanyol háború mellé, amelyet felkelésnek, forradalomnak, legjobb esetben polgárháborúnak neveznek és ahol a szervezett hadsereggel bíró és Spanyolország nagyobb részét birtokló egyik felet nem akarják a hatalmak hadviselőnek elismerni, felsorakozott a távolkeleti konfliktus, amelyet szemérmesen senki sem mer japán–kínai háborúnak nevezni. Mussolini szerint a demokráciák dolgoznak ilyen álarcokkal, míg a sokkal mélyebben a realitásokban gyökerező diktatúrák, szembenézve a valósággal, mindent a maga nevére neveznek. A fikciók kitalálásának s velük való munkának oka és célja nyilvánvalóan az a remény, hogy ha valamit nem neveznek a saját nevére, akkor annak nem minden veszélyes következménye válik valóra, hanem esetleg könnyebb az átmenetet megtalálni valamilyen megnyugtatóbb helyzet felé. Például ha egy háborút nem neveznek annak, bár két ország csapatai a legnyíltabb összeköttetéssel harcolnak, akkor az ilyen hadjáratot könnyebb egy adott pillanatban megegyezéssel befejezni, mint a diplomáciai viszony megszakítása után békeközvetítést kezdeni és békekonzferencián egészen új helyzetben megtalálni a megoldást. A realisták viszont azt mondják, hogy annak, aki nem törődik a látszatokkal, hanem mindent a maga nevére nevez és akcióba kezd, amikor ezt szükségesnek látja, kezében marad a kezdeményezés és ezzel együtt a siker egyik legfontosabb előfeltétele.

Egyik éppen nyelvezetének bénító konvencionálisáról ismert francia lap a következő bájos formulát alkalmazta az immár Kína legnagyobb déli kikötőjében, Sanghaiban dúló harcra: „a kínai és japán csapatok heves érintkezésben vannak egymással“. Amennyire a keletázsiai helyzetet ilyen távolságból és európai szemmel nézve egyáltalában át lehet tekinteni, a múlt hónapban ezen a helyen kifejezett gyanúnk, hogy a japánok tudatosan provokálták a vanpingi vagy, ha jobban tetszik, liukucsiao-i incidenst, minden tekintetben megerősítést nyert. Nippon hadseregének, előre megállapított tervének megfelelően, sikerült elfoglalnia Peipinget (Peking néven a régi Mennyei Birodalom fővárosát) és ezzel Hopei és Csahar tartományokban is teljesen tőle függő kormányzást léptetett életbe. Minthogy pedig ahhoz, hogy ezeket a sikereit konszolidálni tudja s amellet saját gazdasági helyzetét is megerősítse, szüksége van arra, hogy pozíciója Dél-Kínában is hosszabb időre legalább is nehezen megtámadhatóvá váljék, a japán vezérkar áthelyezte operációs területét a Jangcekiang torkolatának környékére. Itt már az új Kína újjászervezett csapataival ütközött össze és ennek következtében az ellenállás is sokkal erősebb. A nankingi kormánynak frissen felállított és szervezett légiflottája van, amelyet az új eszköz vagy játékszer feletti örömeiben talán kissé túlmohón is vetett bele a küzdelembe. A Jangce torkolatában horgonyzó japán flotta ellen tervezett támadásra induló egyik kínai repülőraj — benyomásom szerint nyilván afeletti örömeiben, hogy az

új labdákat kipróbálhatja — Shanghai nemzetközi részének átrepülése közben kezdte ledobálni a bombáit s ezáltal az angol, amerikai, francia és olasz koncessziós területen igen nagyarányú pusztítást vitt végbe, amivel nyilván csak a japánoknak okozhatott örömet. Ellenben ezektől a mélyen tragikus, egész külső aspektusukban viszont inkább komikus, de következményterhes eseményektől eltekintve, a Shanghai mellett küzdő kínai hadsereg kitűnő felszerelése és ellenállása azt mutatja, hogy, amennyiben a japánok nagy imperialista terveiben Kína megszervezése és egy egységes sárga front kiépítése benne van (már pedig kétségtelenül benne van), helyesen ítélték a mai pillanatot alkalmasnak arra, hogy újabb pozíciókat foglaljanak el Kelet-Ázsiában.

Mandzsukuo meghódítása Japánnak kolonizációs és gazdasági lehetőségekben nem nyújtotta azt, amit reméltek tőle. Ellenkezőleg, újabb pénzügyi terhet rótt Nippon szigeteinek nem éppen jólétben élő lakosságára. Ezenkívül pedig a birodalom határait kiterjesztve, katonailag sebezhetőbbé tette. Mandzsukuo biztosítására tehát nemsokára el kellett foglalnia Dzseholt. Ennek logikus katonai és lélektani következménye volt az, hogy az uralmat lassan ki kellett terjeszteni az ettől nyugatra fekvő Hopei és Csahar tartományokra. Az a pillanat, amikor a Szovjet-hadsereg, belső válsága következtében, nyilvánvalóan és bebizonyíthatóan harcképtelen — legalább még egy időre; amikor Nagy-Britannia felfegyverzése még nincs befejezve és az európai feszültségek sem enyhültek, amikor az Amerikai Egyesült Államok közönsége még mindig nem ébredt fel pacifista tunyaságából, amikor Franciaország belső gazdasági válsággal küzd, a két másik európai nagyhatalom pedig elég barátságosan nézi Japán terjeszkedését a Távol-Keleten, mert az Moszkvát gyengíti: ez a pillanat valóban külpolitikai szempontból ideálisan alkalmas volt az újabb elhatározó akcióra. Ehhez hozzájárult még az a szempont, hogy a kínai központi kormány valóban nagyon céltudatosan igyekezett hadseregét kiépíteni nemcsak felszerelésének megjavítása, hanem nemzeti szellemben való nevelése által. Kína a császárság idején óriási piramis volt, amelynek tetején állott a császár, a 400 milliós család feje, akinek mindenki vak engedelmisséggel tartozott. A forradalom ezt a családi alkotmányt felrúgta, anélkül hogy új fegyvelmező erőt, új erkölcsi ideált tett volna a helyébe. Csak a kínaiak egy egészen kis rétege forradalmasított és civilizálódott bizonyos mértékig. A tömegek csupán elvesztették azt az erkölcsi erőt, amit a család tisztelete és a hagyományok adtak volt nekik anélkül, hogy erkölcsi és politikai káosz helyett mást kaptak volna helyébe. A Szun Jat Szen-féle nehezen megérthető alapelvek segítségével kormányzó új réteg a kezdet kezdetén volt, amikor hozzálátott először a déli tartományok legyőzéséhez és megszervezéséhez. Kívülről kapott segítséggel — orosz fegyverrel, angol hitellel és német instruktorokkal — igyekezett modern állammá szervezni legalább azt a területet, amely felett kétségbe nem vonhatóan uralkodott. A tokiói hatalmasok nyilván attól féltek, hogy ha ehhez a munkához szabadkezet adnak, néhány év múlva sokkal nehezebb, néhány évtized múlva már talán teljesen lehetetlen lenne a nagy Sárga Birodalomra vonatkozó tervüket végrehajtani. Ezért indították el gőzhengerüket, látszólag teljesen ok nélkül. A nankingi kormány a legkülönbözőbb befolyások alatt ingadozott ide-oda az engedékenység és az ellenállás között. Az egyik éppoly veszélyes volt, mint a másik. Hiszen minden engedékenység újabb hatalmi pozíciót biztosított az ellenfélnek, ahonnan sztratégiaiilag megtámadhatatlanabban uralkodhatott a megszerzett területen és dominálhatta a még uralma alá nem hajtott részeket. Az ellenállás pedig a mai erőviszonyok közepeit előbb vagy utóbb vereséghez kellett s kell hogy vezessen, amint ez északon már jórészt be is következett. Csiang Kai Sek mégis az ellenállásra határozta magát, valószínűleg Moszkva tanácsára és

segítségének reményében. Ez a segítség egyelőre csak fegyverszállításban nyilvánulhat. De talán Nanking azt reméli, hogy elég soká kibírhatja az aktív, majd a passzív ellenállást ahhoz, hogy más hatalmak is, elsősorban Szovjetország kénytelenek legyenek belekeveredni a konfliktusba. Viszont az a tény, hogy a kínai kormány sem hívja vissza nagykövetét Tokióból — annak ellenére, hogy japán repülők már a nankingi kormányépületeket is bombázták — azt bizonyítaná, hogy ellenállása dacára Csiang Kai Sek is hajlandó valamilyen alapon megegyezni, olyan alapon, amely legalább a látszatot megmentse, ha már területet és hatalmat visszaadni nem tud. De bármennyire igyekszünk is a mi felfogásunk szerint magyarázni a távolkeleti eseményeket, teljesen megérteni azt, mi megy végbe egy japán vagy kínai agyban, japán vagy kínai tömegekben, a Távol-Kelet legjobb ismerői is aligha képesek. Londonban és Washingtonban, de talán Nankingban is évek óta azzal biztatják önmagukat, hogy Japán számára Kína gazdaságilag és pénzügyileg mindnehezebben megemészthetővé válik s hogy elgyengülő kezéből végül ki fog esni az az óriási terület, amely felett már-már katonailag is mindnehezebben bír uralkodni. Hogy a tehetetlenség e kényelmes számítása helyes-e vagy nem, arra igazán csak az események fognak választ adni: ma még azt sem tudjuk, hogy, ha egyáltalán, egy-két év, egy-két évtized, vagy egy-két évszázad fogja-e igazolni az elhasználás teóriájának híveit.

A HOZZÁNK KÖZELEBB ESŐ SPANYOL konfliktusban sem állott be semmi lényeges változás Bilbao bevétele óta. Az angol terv, amellyel a benemavatkozási gondolatot új alapokra akarták helyezni, nem járt sikerrel, mert a szovjet kormány több heti bizonytalanság után egy lényeges pontját nem fogadta el. Azonban nem is bukott meg, mert, ahogy ez már egy ilyen hasznosnak minősített fikcióhoz illik, a látszat fenntartása érdekében nem a tervet ejtették el, hanem csak a tehetetlenné vált bizottság üléseit napolták el. Az Eden-féle terv értelmében ugyanis semleges tengeri ellenőrzőket kellett volna minden, spanyol kikötőbe induló, szállító-hajóra felvenni, a szárazföldi ellenőrzést teljes mértékben helyreállítani, az önkéntesek hazaszállítására nézve megegyezni s azt megkezdeni, Valenciának és Salamancának (ez a Franco-kormány új székhelye) hadviselési jogát pedig elismerni. Mindezt egyidejűleg. Moszkva azonban hosszas habozás után kijelentette, hogy a lázadó tábornokot hadviselőnek semmiféle körülmények között nem ismeri el. Minthogy Berlin és Róma elvben hajlandó volt a tervet teljes egészében elfogadni, megtorpedozásáért a moszkvai kormány egyedül vállalta a felelőséget. Nehezen lehet megérteni, mi vezette a Kremlt ennél a Párizs és London számára is váratlan elhatározásánál. Legjobban beavatott vélemény szerint is Sztálin soha sem volt barátja a spanyol intervenciók politikának, amelyet trockizmusnak tekintett. Feltűnő tehát, hogy éppen akkor, amikor ez a politika már a legkevesebb sikerrel kecsegtet, olyan mértékben exponálja magát mellette, hogy az francia szövetségének kellemetlen és hozzájárul Anglia elidegenítéséhez. Tény ugyan, hogy egyelőre semmi tragikusabb következménnyel nem járt az angol terv megtorpedozása, legfeljebb az önkéntesek elszállítására vonatkozó tárgyalások kezdődnek később, — ha egyáltalában rájuk kerül a sor—amit viszont sem az olasz, sem a német kormány nem vesz rossznéven. A szárazföldi ellenőrzés elmaradása pedig körülbelül egyformán előnyös Franconak és Valenciának. A benemavatkozási politikának elejtése azonban valószínűtlen: különösen a nyugati nagyhatalmak nem igen lesznek hajlandók a nyílt beavatkozás terére lépni; a szovjet számára pedig egyenesen veszélyes lehet, különösen akkor, amikor a távolkeleti konfliktus reálisan le kell hogy kösse minden figyelmét. Azt kell tehát hinnünk, hogy Sztálint itt presztízs és pártszempontok vezetik,

amikor, legalább is a látszat szerint, merevebbnek akar mutatkozni a „fasiszta diktatúrákkal“ szemben, mint amilyen merevségre és ellenállásra tulajdonképpen képes. Annyi nyereség mindenesetre mutatkozik az angliai terv tárgyalásából, hogy a római és a berlini kormányok állásfoglalása valamivel megkönnyítette a közeledést legalább is Róma és London, talán, ha a sajtóháború lecsillapszik, Berlin és London között is.

Katonailag az utolsó hetek Franco részéről azzal teltek el, hogy a nemzeti hadsereg a baszk tartományokban elfoglalt pozíció megerősítésével foglalkozott. Megindították az offenzívat a köztársaságiak utolsó megmaradt északspanyolországi pozíciója, Santander ellen. Közben sikerült a köztársaságiaknak egy nagyobbarányú kitörését Madrid előtt visszaverni és az eredeti állásokat visszafoglalni. Mindennél merészebb lenne jóslásokba bocsátkozni a katonai kilátásokat illetően, mert az erőviszonyok megítélésére úgyszólván minden értékes gyakorlati adat hiányzik. Politikailag úgy látszik, hogy a konszolidáció előrehaladottabb a nemzeti kormány területén, ahol az egységes pártszervezés jelentékeny lépéseket tett előre. Franco tábornok támogatói tudvalevőleg a legkülönbözőbb politikai elemekből rekrutálódnak: vannak közöttük régi fasiszták, úgynevezett fallangisták, karlista „requete“-k, a régi katolikus pártok elszéledt tagjai, végül tiszta, pártpolitikai kapcsolat nélküli tisztí csoportok. Mindezeket már mintegy két hónappal ezelőtt Franco egységes hazafias frontba egyesítette, amelynek most a szerencsés számú 333-as rendelettel megadta a belső szervezetét is. Eszerint Franco rendszere nem annyira fasiszta és totalitárius, mint inkább az osztrák hazafias pártállamhoz, vagy a Salazar-féle katolikus alapon megszervezett s a vallást és az egyéni szabadságot tisztelő diktatúrához hasonlítható. A mai társadalmi rend és a közszabadságok minden hívének kívánnia kell, hogy ez a rendszer valóban meg tudja nyerni az elnyomott spanyol rétegek, a nagyon szomorú helyzetben levő parasztság és munkásság bizalmát is, hogy ezen az úton is helyreállíthassa Spanyolország egységét anélkül, hogy az esetleg bekövetkező remélt győzelem után még újabb vérontásra legyen szükség. Azon a csekélységen kívül, hogyan lehet a köztársasági Spanyolországot legyőzni, a Franco-féle szervezet csak egy problémát hagy nyitva s ez a jövőbeli államforma kérdése, bár a jelekből és Franco nyilatkozataiból valószínűnek látszik, hogy a salamancai kormány a monarchikus restauráció felé viszi Spanyolországot és pedig XIII. Alfonz harmadszülött fia, Don Juan javára.

A nemzeti részen mutatkozó egységgel szemben a köztársasági Spanyolországból erős belső egyenetlenségről számolnak be a hírek. Az anarchisták, szindikalisták és kommunisták nem igen nyugszanak bele a kormányzatból való fokozatos kikapcsolásukba. A kormány pedig igyekszik elég eréllyel fellépni ellenük, amit a trockista vezérnek Nin-nek kivégzésével is bizonyított. Úrrá tud-e lenni a Katalóniában nagyon erős anarchizmus és a saját területén domináló kommunisták felett, akiknek látható vezére a szocialista Largo Caballero, a volt miniszterelnök, erre a kérdésre valószínűleg még a valenciai kormány tagjai sem tudnának válaszolni. A kép pillanatnyilag mindenesetre inkább a nemzetieknek kedvez. Hogy ezt ki tudják-e használni és hogy ez az irányzat állandó marad-e, abban a múlt és tapasztalata alapján nem szabad vakon bízni.

A BALUL SIKERÜLT KÖZELEDÉS Berlin felé úgy látszik azt a gondolatot termelte ki az angoloknál, hogy most már Olaszország felé kellene megpróbálni a közeledést. A pillanat kedvezőnek is látszott erre: Olaszország képviselője a benemavatózási bizottságban megértést mutatott az angol álláspont iránt és meglepő készséggel fogadta el az Eden-tervet tárgyalási

alapul. Az enyhülés legelső jele azonban Mussolininak az angol nagykövet útján küldött üzenete volt, amelyben megígérte, hogy be fogja szüntetni a különösen a palesztinai arabok körében folyó angolelleses propagandát, amelyet elsősorban a barii rádióállomás üzött nagy buzgalommal. Ezt követték Eden külügyminiszter és Duff Cooper tengerészeti miniszter barátságos hangú nyilatkozatai. Mindketten kijelentették, hogy semmi alapvető érdekellentét nem választja el Angliát Olaszországtól, mert a Földközi-tengeren, mint a két birodalom számára életbevágó fontosságú arteriális úton, mindketten elférhetnek egymás mellett. Ezt követte Mussolininak egy személyes üzenete, amelyet Grandi nagykövet adott át Chamberlainnek, akivel, a külügyminiszter közbejötté nélkül, hosszabb beszélgetést folytatott. A beszélgetés eredményeképpen Chamberlain, a közlések szerint, igen barátságos tónusú levelet intézett Mussolinihoz, amelyet az olasz kormányfő azonnal hasonlóhangú levéllel viszonzott. Ezt követőleg Ciano külügyminiszter egy sajtónyilatkozata leszögezte, hogy a két birodalom között nincs materiális ellentét, csupán lélektani zavarok voltak. Ennek a barátságos üzenetváltásnak, amely eddig még csak a légtört tisztította meg, a konkretizálására állítólag szeptemberben diplomáciai tárgyaláson fog sor kerülni, amikor a folyó januárban kötött úgynevezett „úriemberi egyezmény“ egyes homályban maradt pontjait is tisztázni kell majd. Az első lépés Abesszínia meghódításának jogi elismerése kell hogy legyen. Ha a Népszövetségnek szeptemberben összeülő közgyűlésén sikerül Moszkva, továbbá egyes európai kishatalmak és egyes középamerikai államok — Mexikó—ellenállását megtörni, akkor a közgyűlés meg fogja állapítani, hogy Abesszínia megszűnt független állam lenni és a Négus képviselőinek megbízóleveleit érvénytelennek fogja tekinteni. Ennek megtörténte után már nem lesz akadálya annak, hogy London és Párizs de iure is elismerje az olasz impériumot. A további, most már nehezebb lépés lesz azután a megegyezés a spanyol kérdésben. Minthogy az utolsó másfél év alatt többször úgy látszott, hogy közeledés állhat be Róma és London között, vagy a róma-berlini tengely és a london-párizsi szövetség között és minthogy ezeket a reményeket ismételtelen durva kijózanodás követte, ma sem szabad helytelen optimizmussal várni, hogy most már hamarosan egy nevezőre lehet hozni olyan világnézeti és érdekellentéteket, mint amilyenek Róma és London, Berlin és Párizs között fennállanak. De azoknak a veszélyeknek láttára, amelyekkel egy európai háború járna, a legkisebb reménysugarat is örömmel és bizakodással fogadjuk. Mindenesetre elismerendő, hogy ebben a közeledési politikában határozott része van az új brit miniszterelnöknek, Neville Chamberlainnek, aki, különösen Angliában szokatlan módon, nyúlt bele a külpolitika intézésébe — szinte úgy látszanék, külügyminisztere hátamögött. Tény az, hogy bár Eden sokat fejlődött, mégis nagymértékben francia szellemi befolyás alatt áll és, talán fiatalság? következtében, olyan kesernyés élt visz bele minden megnyilatkozásába, amely még jószándékú közeledését is nehezen megemészthetővé teszi különösen az olyannyira érzékeny rezsimek számára, mint amilyen a fasiszmus és a nemzeti szocializmus. Nem látszik tehát egészségtelennek, ha olyasvalaki nyúl bele ebbe a munkába, aki, mint Chamberlain, nincs a múlt csalódásaival terhelve, hanem elszenvedett diplomáciai vereségek tudata nélkül indíthatja el a megbékülés kocsiját teljesen új úton.

A Duce palermói beszéde, melyet a nagy szicíliai hadgyakorlatok befejezése alkalmából mondott, körvonalozza Olaszország politikáját és mindenesetre hozzájárulhat ahhoz, hogy megerősítse a reményeket. Hiszen Olaszország kormányfője messzehallhatóan megállapította, hogy megvan a megegyezési lehetőség az olasz birodalom élete — *vita* — és a brit birodalom útja — *via* — között, a Földközi-tengeren. Csupán el kell ismernie Róma

birodalmát, továbbá azt, hogy a berlin-római tengely megingathatatlan realitás és hogy Berlin tudta nélkül nem lehet Rómához, Róma tudta nélkül nem lehet Berlinhez közeledni, végül azt, hogy Olaszország nem fogja megtérni a bolsevizmus befészkelődését a Földközi-tengeren.

A német-angol érintkezést és közeledést azonban megnehezíti az az újabb sajtóháború, amely London és Berlin között nemrégiben kezdődött. Az angol kormány augusztus első napjaiban kétheti határidőn belül kiutasított Angliából három német újságíró. Mint a kommüniké jelezte, nem újságírói, hanem más, Angliát veszélyeztető, tevékenységet folytattak. Ez nyilvánvaló célzás arra, hogy úgylátszik az illetők kémkedtek. Minthogy a három közül legalább is egyik tekintélyes német sajtóképviselő, aki szoros kapcsolatban állott a német nagykövetséggel is, a birodalomban igen éles visszatetszést szült az angol belügyminisztériumnak ez az eljárása. A birodalmi kormány röviddel ezután szokatlanul heveshangú választ is adott a brit kormánynak, amennyiben tudatta, hogy a legtekintélyesebb angol lap, a Times berlini tudósítóját kétheti határidőn belül kiutasítja Berlinből, felszólítva a lapot, hogy olyan tudósítót küldjön, aki nagyobb megértéssel lesz a rezsim alkotásai-val szemben és nem fogja azokat mindig előnytelen színben feltüntetni. Minthogy a birodalmi kormány Mr. Ebbuttnek, a Times tudósítójának csak újságírói működését kifogásolta, az ennek a szabadságát igen nagyra-tartó angol közvélemény és sajtó a maga részéről heves tiltakozással felelt erre az eljárásra, a Times pedig kijelentette, hogy szó sem lehet Mr. Ebbuttnek olyan tudósítóval való helyettesítéséről, aki a birodalmi kormánynak kellemes legyen. Az egész dologban az a sajnálatos, hogy ismét egy tulajdonképpen felesleges incidens zavarja meg a Németország és Nagy-Britannia között annyira szükséges közeledés fokozatos kialakulását. Az ilyen és komolyabb incidensek állandó lehetősége mellett (mint pl. a Földközi-tengeren állandóan ismétlődő titokzatos támadások főként angol és francia kereskedelmi szállítógőzösök ellen, amelyek okozóit talán nem jogtalanul azok közt lehet keresni, akik számára előnyt hozhatna—lásd: Szovjet — az angol-olasz közeledés megtorpédózása) — pedig milyen sokan vannak, akiknek érdekében áll megzavarni a kialakuló békésebb légkört! — a több kontinensen felhalmozott gyűlékony anyag láttán nem tudjuk az egyre megújuló közeledési kísérleteket azzal az optimizmussal és bizalommal fogadni, mely azoknak tulajdonképpen prima facie kijárna.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG ROMÁNIÁBAN

A kisebbségé válás folyamata — Decentralizáció és önsegély — A községtanácsi választások és a brassói »eredmény«. — A nemzeti parasztpárt és a magyarság — Fiatalok a párt nagygyűlésén — Az EGE működése — Atrocitások és uszítások

A NYÁRI HÓNAPOK során lezajlott események sok tekintetben immár regisztrálható belső változások jelenlétét mutatják a romániai magyar kisebbség életében. Ezeknek a változásoknak előfeltételeit csupán a szellemkutató figyelhetette meg, hogy azután többé-kevésbé éles és haragos polémiákat okozva, jóslatok formájában foglalkozzék velük. A nagy esemény, amely immár hatodik érzékünk kikapcsolásával is egyre könnyebben érzékelhető: az erdélyi magyar népközösségnek önmaga felé irányulóan is valódi kisebbségé válása. A nagy katasztrófa alkalmával idegen — kisebbségi — csillagzatra sodort nemzetrészt számára két évtizedre volt szükség, hogy végbemenjen rajta a nagy változás — nem egyszer a legbrutálisabb megcsönkítés árán —, amely az egykori államalkotó nemzetet külső helyzetén

túl, befelé is kisebbséggé alakította át. Természetesen súlyos tévedésbe esnék az, aki azt hinné, hogy ez az óriási folyamat már befejeződött és hogy az erdélyi magyar kisebbségre mint kiforrott kisebbségi életelvekkel rendelkező népközösségre tekinthetünk. Ez még távolról sem következett be, de a vezetésben lassankint megnyilvánuló és a közösség részéről egyre hangosabban követelt elvek a leghatározottabban ebbe az irányba terelnek minden cselekedetet. Ma már lépten-nyomon találkozunk az erdélyi magyarság részéről olyan magatartással, amely kétségkívül magán hordja a tényleges kisebbségiség bélyegét.

A kisebbségi lét napjainkban egyre merevebben határolódik el a többségi léttől, amely diktatúrák és demokratikus országokban egyaránt mind erőteljesebben és határozottabban a nemzetállam eszméjén alapul. A kisebbség egyre idegenebb és idegenségében egyre kivetendőbbnek ítélt részzé válik a nemzeti állam testében. A tőle való teljes megszabadulás azonban lehetetlen. Éppen ezért igyekeznek térfogatát csökkenteni és életterületét szigorúan és önkényesen megszabott határok közé szorítani. A kisebbség számára ilyen körülmények között nem marad más hátra, mint erőszakkal leszűkített életét önállóságra, önellátásra és önszegélyre berendezve, védekezni az ellene irányuló újabb és újabb támadásokkal szemben.

Az Országos Magyar Párt vezetősége szinte észrevétlenül irányítja ebbe a mederbe a párt és ezzel a Romániában élő magyarság életét. Az annakidején erős központi vezetést a központ legfelsőbb irányítása melletti megosztott vezetés váltotta fel. A párt helyi szervezetei egyre nagyobb önállósággal rendelkeznek és ennek következtében az utóbbi évek és hónapok rengeteg ötletet és kezdeményezést vetettek felszínre. Jellemző, hogy ezek a kezdeményezések szinte kivétel nélkül az önellátás elérését célozzák. A helyi viszonyoknak megfelelő segélynyújtási lehetőségek kiaknázása iskolai, kulturális és gazdasági célokra, a szomszédos kisebbségi és a többségi nemzettel való lehető legjobb együttélés feltételeinek megteremtése a helybeli adottságok alapján jellemzik a párt szervezeteinek működését. Ez a részbeni függetlenülés a központtól friss erők könnyebb érvényrejutását is lehetővé teszi és így határozottan tapasztalható, hogy a párt valamennyi szervezetében erőteljes regenerációs folyamat megy végbe, illetve a fiatalok mindenütt hatalmas erővel vonulnak be a népközösségük sorsát intéző szervekbe.

Ez a folyamat különösen erősen volt észlelhető a községtanácsai választások során. A községtanácsai választások állampolitikai ügygé lettek azáltal, hogy a választások során megnyilvánuló népakarat hivatott eldönteni a liberális párt és a nemzeti parasztpárt küzdelmét a hatalomért. A két nagy párt minden rendelkezésre álló eszközt megragadott a szavazatok többségének megszerzésére. A liberális párt vezetősége a rendelkezésre álló kormányzati eszközökkel az eddigi romániai választások során is alig tapasztalt nyomást gyakorolt a választókra és nem riadt vissza a legtörvénytelenebb és legbrutálisabb eszközöktől sem, hogy a többséget megszerezze magának. A nemzeti parasztpárt szintén teljes erővel feküdt bele a választásokba. Helyenként — éppen úgy, mint a kormánypárt — választási kartellbe lépett a magyarokkal, másutt viszont nem riadt vissza attól, hogy magyar nyelvű falragaszokon ócsárolja a magyarság vezetőit és igyekezzen megszerezni a maga számára a magyar voksokat. Ez a körülmény is igazolja a pártvezetőség helyes eljárását, amikor az egyes szervezetek vezetőire bízta, hogy önálló listával, vagy pedig választási paktumra lépve, induljanak a választásokon. Kétségtelen, hogy az eddigi választási eredmények igen szomorúak számszerűen a magyarságra nézve, azonban, ha felmérjük a magyarság ellen irányuló nyomás nagyságát, úgy meg kell állapítanunk azt, hogy a Magyar Párt erkölcsileg rendkívüli mértékben megerősödött és valóban összetartó

keretét alkotja az erdélyi magyar kisebbségnek. Úgy véljük, hogy a számszerű adatok közlésétől ezúttal eltekinthetünk, mert azok részben nem teljesek, másrészt pedig a különböző adatközlések egymással ellentétesek és így megbízhatatlanok. Annyit meg lehet állapítani, hogy a magyarság a község-tanácsi mandátumok körül nem szenvedett katasztrófális veszteségeket. Felesleges talán azt is megemlíteni, hogy a román pártok milyen eszközökkel harcoltak a kisebbségek ellen. Kirívó eset történt azonban Brassóban, ahol az egyesült román pártok olyan példátlan terrort fejtettek ki, hogy a magyar és szász pártok visszaléptek a szavazástól. Brassóban így szintiszta román városi bizottság alakult, holott évszázadokon át a szászok kezében volt a város vezetésének ügye letéve.

A brassói eset rendkívül nagy hullámokat vert fel Romániában. A román pártok választási paktuma annál nagyobb jelentőségű, mert Nagyrománia fennállása óta most történt első ízben, hogy a román pártok pártpolitikai szempontok félretételével, egységfrontba tömörültek a kisebbségekkel szemben. Arra természetesen részükről senki sem hajlandó figyelemmel lenni, hogy a választás eredménye irreális és nem mutatja — mint ahogy a város szavazópolgárainak számszerű megoszlása alapján nem is mutathatja — a reális helyzetet. A lényeg számukra a győzelem, amelyet az egyesült román erők vívtak ki a kisebbségekkel szemben. A mi számunkra azonban több tanulság vonható le ebből az „eredményből“, amelyek azonban, sajnos, nagyobb részben negatívek. A brassói választás mutatja azt, hogy párthovatartozóságra való tekintet nélkül a románok egyetlen célja a kisebbségekkel szemben, azok teljes kiszorítása a közéletből. Mutatja továbbá azt, hogy a kisebbségek számára nincsen megadva a becsületes megegyezés lehetősége sem a román pártokkal egyenként, sem azokkal együttesen. A választások előtt igen sok baráti hang hallatszott, különösen a nemzeti parasztpárt egyes vezetői részéről és e sorok írójának magának is alkalma volt az egyik nemzeti parasztpárti főfrikdonáriussal hosszasan beszélgetni. Ez az előkelő állású pártpolitikus kijelentette, hogy a magyarok igen nagy mértékben elhibázták a dolgot, amikor nem a nemzeti parasztpárttal, mint erdélyi párttal keresték az együttműködést. A nemzeti parasztpárt részéről, szerinte, az együttműködés lehetőségei meg vannak adva és a párt szívesen venné tudomásul a magyarság támogatását, amelynek ellenében a párt, politikai hitelveinek megfelelő demokratikus és becsületes megsegítésben részesítené megfelelő feltételek mellett és keretek között a magyarságot. Ellenvetésünkre — hogy a párt uralomrajutása esetén még akarata ellenére is kénytelen volna transzilván politika helyett országos nagyromán politikát folytatni, mint azt kormányzati ideje alatt tette, ami nem engedi meg a valamely kisebbséggel történő együttműködést — az illető politikus kijelentette, hogy a nemzeti parasztpárt végre akarja hajtani az elsikkadt gyulafehérvári rezolúciókat. Úgy véljük, hogy a jelenlegi község-tanácsi választások megadták a feleletet arra, hogy a nemzeti parasztpárt mennyiben lehet hajlandó egy ilyen lépésre és mennyiben nem. De ettől függetlenül is, úgy véljük, alaptétele maradhat minden romániai magyar politikának az a párt részéről néhány évvel ezelőtt leszögeezett tétel, amely szerint a magyarság csak a románság összességével köthet becsületes alkut. Az erre irányuló magyar törekvések azonban, mint ismeretes, mind csődöt mondtak és még csak visszhang sem érkezett rájuk.

Ilyen körülmények között magától értetődő, hogy a pártvezetőség erőteljesebben fogott hozzá a belső megszervezéshez. Igen nagy érdeklődéssel tekinthetünk a szeptember első napjaiban Sepsiszentgyörgyön tartandó nagygyűlés elé, amelyen — hír szerint — rendkívül nagyjelentőségű határozatokat fognak hozni. Máris nagy feltűnést keltett, hogy a nagygyűlés kisebbségpolitikai és gazdaságpolitikai szakelőadói szinte kivétel nélkül az ifjúság sorai-

ból kerültek ki. És pedig nem holmi „aulikus“ ifjúság reprezentánsairól van szó, hanem azokról, akik a kisebbségi nemzet új útjainak és életlehetőségeinek keresése közben nem egyszer szembekerültek és szembehelyezkedtek a párt olykor konzervatív vezetésével. Annak a lépésnek jelentőségét, hogy a pártvezetőség ezeknek az ifjúsági csoportoknak — Erdélyi Fialatok, Hitel stb. — reprezentánsait hívta meg előadókul, csak az értheti meg, aki figyelemmel kísérte azok éveken át kifejtett munkásságát. Kétségtelen, hogy a nagygyűlésen új és virulens eszméket fognak felszínre dobni, amelyek közül, remény szerint, igen sok teljesezésbe is megy.

Míg a politikai élet ilyen körülmények között a szorosabb együttműködés és a valódi kisebbségi testvéresülés irányában halad, gyakorlati gazdasági téren ez az irányzat egyre erőteljesebben érvényesül. Egy évvel ezelőtt vette át dr. Szász Pál az Erdélyi Gazdasági Egyesület vezetését és hallatlan energiával sikerült az egyesületet eddig soha nem tapasztalt színvonalra emelni és aktivitásra bírni. Az Egyesületből az erdélyi kisgazdák egyesülete lett és a legszorosabb kontaktust tartja fenn a legeldugottabb helyen élő gazdaságos csoportokkal is. A télen rendezett gazdasági szaktanfolyamok óriási érdeklődést váltottak ki, különösen a Székelyföldön és az egyszerű székely és magyar gazdák heteken át éltek távol otthonuktól, hogy az Egyesület által rendezett tanfolyamokat hallgathassák. Ugyancsak az EGE kezdeményezésére csatoltak az enyedi református teológia három szemeszteréhez egy negyediket, amelyen a végzett teológusokat mezőgazdasági ismeretekre oktatják, hogy azok a felvakba kikerülve, a mezőgazdaság terén is szakszerűen vezethessék népüket. Rendkívül fontos az az Egyesület részéről elfoglalt álláspont, hogy a nép számára csupán annyit ígér, amennyit valóban adni is tud. Ezzel sikerült máris megnyernie a nagy tömegek bizalmát. Tenyészállat, vetőmag stb. akciói szép sikerrel jártak és több ízben kiérdemelték a román gazdasági kormányzat elismerését is.

Pillanatnyilag ismét a nyelvvizsgák réme tartja izgalomban az ország magyar lakosságát. Legutóbb az Univerſul egyik számában megállapította, hogy az impériumváltozás óta négyszázezer magyar munkahely üresedett meg és ezek nagyrésze a nyelvvizsgák segítségével. Most új rendelet érkezett, amely az összes állami hivatalfőnököket felszólítja, hogy küldjék a szeptember első felében tartandó nyelvvizsgára mindazokat a kisebbségi tisztviselőket, akiknek nyelvtudását nem tartják megfelelőnek, akár tettek már sikeres nyelvvizsgát, akár nem. A miniszteri rendelet súlyos szankciókat helyez kilátásba. Csak a három legjobb osztályzatot elért tisztviselők maradhatnak helyükön. A középeredménnyel vizsgázottakat az ókirályságba helyezik át, míg, akik megbuknak a vizsgán, azokat azonnali hatállyal elbocsátják. Természetesen változatlanul divatban vannak a „nemzetgyalázási“ és „hazaárulást“ perek, a hivatalos hatalommal való visszaélések, az erőszakos elrománosítások, anyakönyvi bejegyzések meghamisítása, különböző vagyonterek, amelyek tendenciája félreismerhetetlen és a kisebbségi élet egyéb ezerféle mindennapi kellemetlensége és felőrlő baja. És nem marad el az uszítás sem, sőt, ha egyáltalán lehetséges, még fokozódott is. Bukarestben sajtókórus alakult, amely állandóan azt harsonázza, hogy minden baj forrása a magyar kisebbség. Követeli ezért az 1921. évi agrárreform felülvizsgálását és legújabbán a városi ingatlanoknak nemzeti alapon történő kisajátítását. Az erdélyi magyarság ez ellen az uszítás ellen nem tud harcolni, de kénytelen annak minden káros következményét viselni. Vájjon nem érkezett-e el az ideje a legkomolyabban annak, hogy Magyarország legalább e tekintetben keressen orvoslatoſt és segítséget a nemzetközi fórumoknál?

FEGYVERTÖRTENETÜNK SZENT ISTVÁNJA

AZ ÚGYNEVEZETT EPOCHÁLIS jelentőségű események rendszerint jóval később nyerne tudományosan helytálló rangsorozást. Mindenki tapasztalhatta, hogy a ma életteljes színei gyakran elhomályosítják a lényegét, az élményszerűség nem mindig igaz bíró. Viszont a bár hűvös távlatból ítélkező, de mindenáron rendszerhez igazodó, sokoldalúsági kötelezettségéről éppen ezért könnyen megfélemedező kritika sem az. Aligha képzelhetünk megrendítőbb s nagyobb tömegeket mozgató kataklizmát, mint a nagy francia forradalom volt s a kortárs St. Simon ítélete szerint az egymásra következő vagy inkább torlódó, nem kevesebb mint tíz, különböző s rengeteg vér árán nyeregbe ült politikai rendszer a francia társadalom belső eresztékeit mégis érintetlenül hagyta. Vannak-e a történelemben gyors vagy csak lassú elváltozások? Valljuk be, meglehetősen fogas kérdés. St. Simon tudvalevőleg Comte mestere volt, tehát a társadalomtudomány tulajdonképpeni megalapítója. Nagysúlyú név s mi mégis eltűnődünk. Vájjon nem néhány csakugyan makacsul változatlan részletjelenség alapján ítélte meg az egészet? Vagy egészen elvi szempontból téve fel a kérdést: nem azon múlik-e egész állásfoglalása, hogy ő, a történelemből ú. n. objektív, értsd, fizikai, minden értékelési tevékenységtől mentes tudományt óhajtott faragni, miből következik, hogy a lelki átalakulások megfigyeléséhez nem volt műszere. Ez esetben véleménye nyilvánvalóan csak a tudománytörténet egy s azóta meghaladottnak tartott fázisából folynék, mely a valóságot legfeljebb megközelíti, szigorúan nem a tényállást, hanem önmagát, az elméletet jellemzi. Ezt az elméletet mint minden nevét megérdemlő rendszert természetesen megfigyelések alakították ki, ám éppen ezért nem tekinthető egyébnek, mint újabb és bőségesebb tapasztalatok alapján módosulásra kötelezett fokozatnak, esetleg elfogadható kiindulásnak. Dogmának — Comte utóbb egész dogmatikát konstruált — semmiesetre sem. Mi s azóta sokan a nagy forradalmat másképp ítéljük meg, jobban, illetve igazabban-e? Erre nézve az egyetlen biztosítékot szempontjaink meggyarapodása szolgáltatja, miből kritikai eljárásunk finomabb és szövevényesebb felülbírálnitudása következik.

Ha a mi történetünkben ú. n. korszakalkotó fordulatokat keresünk, kétségkívül a keresztény királyság megalapításának nagy tényén akad meg mindenekelőtt a szemünk, illetve mindazon, mi ezzel kapcsolat-

ban végbement. Első pillantásra bizonyos, hogy az új köntös a „natura non facit saltum“ elv minden megszívlelése mellett is alapos és mélyreható átalakulást jelentett. Meg lehetne-e a viszonylagos fokozatot is közelítenünk? Szent István után még véres pogánylázadások következtek, meghalni tehát a múlt nem halt meg egészen. De ez magától értetődő is, s a magyar történetírás éppen e megmozdulások hamaros leszereléséből, majd Szt. László közismerten keménykezű, például a tyúknál nagyobb érték eltulajdonítását halállal büntető törvényhozásának a pogánykodást viszont alighogy észretevő magatartásából a múlt gyökeres kihálására következtetett. Ami a század végét illeti, vitathatatlan joggal. A tempó tehát mindenképpen sebes volt, de mi esik ebből Szt. István tulajdonképpeni uralmi éveire, mondjuk a század első felére? Még hangsúlyozandóbb-e, esetleg elmélyítendőbb történeti megfigyelőink ítélete? vagy St. Simon szkepszisével egyezkedve valaminő egyenletes változásütemre következtessünk, mely pl. I. Béla király korára nézve éppen vagy közel olyan teljesítményű lehetett a múlt likvidálása szempontjából, mint Szent István egy azonos tartalmú országlási szakaszában?

A szent király törvényeinek szövegében, hogy a bennünket itt egyedül érdeklő világi társadalomnál maradjunk, — hiszen az egyházi rend eleinte minden ízében idegen — csak úgy hemzsegnek a seniorok és miles-ek. Ők teszik az ország katonai bázisát. Társadalmi helyzetük olyan, hogy a Szent Imre herceghez intézett Intelmek tanúsága szerint a királyi trón veszedelmére is lehetnének. Az egynyelvű ország elvi lekicsinylése ugyanott arra vall, hogy a nyugati bevándorlás, mint különben is tudjuk, eléggé sebes ütemben folyt, azaz a társadalom össze-tevőiben is átalakult. A törvények szövege nagyrészt külföldről átplántált, de nem valamely primitív, a kereszténységre éppen áttért ország törvényhozására támaszkodó, hanem aránylag kései zsinati határozatokra. Megfelelnek-e ezek a paragrafusok a valóságos helyzetnek? Vagy pusztá keretek, melyekbe a nemzetnek még esetleg igen távoli jövőben kell belenőnie? Fel szokás és fel is kell hozni a gyökeres változások megértésére Géza fejedelem három évtizedes uralmát, az azalatt kétségtelenül végbement döntően fontos, ha részleteikben pontosan nem ismeretes előkészítő eseményeket, majd Szent István ugyancsak hosszú korszakát, azaz a Nyugattal élj egyezkedett központi hatalomnak rendelkezésére állott aránylag igen hosszú időt. Bizonyára nem közömbös, hogy Szent István halálakor az Augsburg előtti, az ősi kalandozó életmódot valóban megízelt nemzedékből már senki sem élt. De azért még mindig nem tudjuk, nem indokolt-e valaminő tartózkodással élni az átalakulás ütemét illetőleg. Reményteljes kiindulás volt-e Szent István műve pusztán, vagy, ami a lényegét illeti, már az ő életében szinte befejezett?

Az írásbeli kútfők számát most már aligha leszünk képesek új bizonyságokkal szaporítani. Talán felbukkan még itt-ott egy-egy oklevél, vagy krónikatöredék, — nagy öröm a kutatás számára — de aligha lesz egyéb szerepe, mint egy-egy színfolt módosítása. Azt a bizonyos szempontbővülést, mit előbb lényegesen döntőnek nevezhettünk, az anyagfelkutatás mai stádiumában írott betűktől bajosan

várhatjuk. Jóval, fontosabb, illetve kecsgetőbb egy másik út. Ha tudjuk, hogy a XI. századnak nemcsak szöveges, hanem tárgyi emlékei is maradtak reánk, önként kínálkozó ezek útmutatását is tekintetbe vennünk. Eleve feltehetjük, hogy emez egészen más szükségletek következtében keletkezett forráscsoportnak tanúsága lényegbevágóan fogja kiegészíteni az előbbieket. Maguk a történeti kútfők is új értéket és értelmezhetést nyerne az szerint, hogy a tárgyi emlékek támogatják vagy elváltottatják, esetleg egészen lerontják vagy legalább is gyanút-keltővé teszik előadásuk tartalmát. E szerint alakul természetesen az a beállítás is, mit a mindenkori történetkutatás a rendelkezésére állott szövegeknek tulajdoníthatott.

Magától értetődik, hogy a két csoport tanúságának legalább is a leglényegesebb eredményekben egyeznie kell; ellenesetben egyikük irányítását sem fogadhatnánk el, egyiket sem tekinthetnénk megnyugtatónak. Hozhatók-e azonban közös nevezőre? Általában lehet-e tárgyakból történeti következtetéseket vonni? Mivel tagadó választ csak az adhatna, ki az archeológia tudományjellegét egészben kétségbevonná, s ilyenek feltehetően a legexkluzívabb szövegkritikusok sorában is aligha akadnak, ezzel a kérdéssel nem vesztegetjük az időt; talán elég a másik oldalról történő megfigyelés kézzelfoghatóan hasznos voltára egy kétségtelen szempontbővülésre hivatkozni. Körülbelül abban a helyzetben vagyunk, mint a fotográfus, mikor aránylag fényerőtlen s a szélek felé homályosan rajzolódó periszkóp-lencséjét, ha nem is hajszál-éles anasztigmáttal, — ennyit ki merne várni, ezt a fokozatot a kutató, egyéni tehetsége szerint, legfeljebb csak megközelítheti — de mondjuk, egy jó aplanattal helyettesítenie sikerül. Egyszerre felderül, pontosabb, részletdúsabb lesz a mattüveg mutatta kép. Jogosan várhatjuk, hogy más lesz a felvétel eredménye is.

A tárgyi emlékek jelentése és forrásértéke éppen úgy különböző, mint a szövegeké. Amint a történetíró általában az okleveleknek ítéli a döntő szót, s nem a kimondottan megörökíteni, elbeszélni akaró, tehát gyakran elfogult krónikáknak vagy a veszedelmesen egyéni felfogású naplóknak, úgy az archeológus is, különösen amennyiben az általános alakulásra nézve iparkodik következtetni, a prózaibb rendeltetésű tárgyi anyagot veszi elsősorban szemügyre. Ez az irányzat juttat és biztosít napjainkban egyre fokozódó súlyt a reánk maradt történelmi fegyverállománynak, szinte szemünk láttára válnak a nagy európai fegyvermúzeumok a társadalomtörténeti kutatás egyre nélkülözhetlenebb műhelyeivé. Bizonyos, hogy nem véletlenül. Emez irányzat híján is megállapíthatnánk, hogy a régi fegyver az elmúlt társadalmak és nemzedékek fejlődési állapotáról világosabb, jobban mondva hívebb és pontosabb képet ad, mint bármely mástermészetű muzeális emlék. A fegyver középen áll a különösen primitívebb korszakokban rendkívül szívóséletű, de mindig eléggé nehezen változó és alakuló használati meg berendezési tárgyak és a tulajdonképpeni művészeti hagyaték között. Az ember szépérzéke és stíluskeresése ugyan már igen korai időkben, szinte kezdettől fogva kiütöközik a fegyverdarabok formáin, ornamentikáján, majd heraldikus vagy figurális díszítésein; azaz egy teljesség felé törekvő fegyversorozat egyúttal

a múlt iparművészetének is tükörképe. De általános történeti szempontból nem ez a legfontosabb. Miután nagyon is tárgyilagos, éppen nem egyénien szublimált szükséglet, t. i. az élet védelme hozta létre egy és ugyanazon kultúrkörön belül, a fegyverzet sohasem állhat ki a fejlődés sodrából, hiszen ezzel önmagát, létjogosultságát tagadná meg. Ami annyit jelent, hogy mindenekelőtt az illető korszak általános és állandóan változó szintjét tükrözted nemcsak a primitivebb jelentőségű tárgyi emlékek, de még inkább a műalkotásoktól is elütően. Az előbbieknél a viszonylagos maradiságot emelhetjük ki. Az utóbbiakat illetőleg pedig, bár nem tagadjuk, hogy egy kép vagy szobor ugyancsak és mindig valamely történeti milió szülötte, egyben hangsúlyoznunk kell, hogy elsősorban mégis a készítő művész egyéniségének és kifejezőképességének megtestesülése. Az első csoport meglehetősen lomha és szófukar, a második kényesen színes és rugalmas. A kollektív jelentés, a társadalomtörténeti tartalom a fegyveranyagon a legfélreérthetlenebb. Ha ismerjük a nyelvüket, fegyversorozatoktól remélhetjük a leginkább körülírható történeti útbaigatásokat.

Ez A KIINDULÁSUNK. Ha az olvasó elfogadja, a tulajdonképpeni érvelés már könnyű munka lesz és ezenfelül bárki által ellenőrizhető is, tekintettel arra, hogy mindenekelőtt a magyar történeti gyűjtemények nemrég megnyílt kiállítására hivatkozunk.

A Nemzeti Múzeum régi látogatói, nem is éppen szakemberek, most sem az ilyenekhez fordulunk elsősorban, nem egy ízben szoktak volt kérdezősködni gyűjteményeink Atlantis-a, a hadtörténelmi rész után. Ez a nevezetes és népünk múltjára annyira jellemző csoport t. i. tulajdonképpen évekre eltűnt az érdeklődők szeme elől. Néha jelentkezett egy-egy rövidéletű kiállításban, de a gazdag anyagot általában csak a különböző termékekbe illesztett egy-egy szerény sorozat képviselte. A gyűjtemény ezzel a néhány mutatóanyagcsoporttal mintegy hivatkozott, emlékeztetett egykori önmagára, a néhai Nagy Géza bemutatta változatos együttesre, mely földrészünk egyik legsajátságosabb fegyvermúzeuma volt. Némely felületen, különösen támadó fegyverekben rendkívül gazdag, a védőfegyverzetet illetőleg hihetetlenül szegény. Eddig csak a bennfentesek tudták, hogy az eltűnés nem jelentett megsemmisülést, még csak visszafejlődést sem, egyedül a mostoha helyviszonyok következménye volt. Még kevesebben sejtették, ami most mindenki számára nyilvánvalóvá válik, hogy éppen ellenkezőleg az utolsó tíz esztendő szerzeményeiből, különösen a bécsi gyűjtemények megosztása következtében nyert gyarapodás s némely szerencsésnek nevezhető vásárlás révén olyan értékes rész esik éppen a fegyvergyűjteményre, hogy bemutatásával előreláthatólag nem kell szégyent vallanunk, bár az anyag eléggé nagy hányadának most sem jutott kiállítási alkalom, az 1715 utáni sorozatok pedig átvándoroltak az Orsz. Hadimúzeumba.

Szent István újításának mértékét kutatva, most csak a gyűjtemény első szakaszára óhajtunk egy pillantást vetni s arra is egészen általánosságban. Mondanivalónk reméljük olyan világos és közérthető lesz, hogy a részletszemponthoz bizvást mellőzhetjük. A teljes bizonyítás

az egyes leletek időbeli rögzítéséből kellene, hogy kiinduljon. Egészen aprólékos e helyt keresztülvihetetlen, de hangsúlyozzuk, hogy az itt következőkkel nem ellenkező eredményű munkát jelentene.

Középkori fegyveranyagunk lévén egészében földből kiásott eredetű s amellett olyan időkből való, mely a temetkezési szokásokat mindinkább egyszerűsíteni törekedett, erre a bizonyos első pillantásra lehet hogy egyhangú képet nyújt. Azonban különösen a népvándorlás-kori gyűjtemény anyagára visszaemlékező látogató számára rendkívül tanulságosat. Azonnal és szembeszökően jelentkezik t. i. az ősi Keletnek, a honfoglalási kor lendületes formáinak és ornamentikájának teljes hiánya. Idegenül hangzik, de így kell mondanunk: teljes hiánya. Mit jelent ez? Hátha a kiállítás rendezősége avatkozott bele a dolgok menetébe s a régi magyar anyagot, a keleti anyagot egyszerűen eljettette? Járjunk a végére ennek a magától értetődően felvetődő kérdésnek annál is inkább, mert már itt megjegyezhetjük, hogy ha valaki gyanakodva elővenné néhai Hampel Józsefnek, annak a nagyérdemű tudósunknak alapvető munkáját, ki először próbált némi kronológiai rendet teremteni a honfoglalási típusú leleteknek már az ő idejében igen gazdag sorozatában, ott csakugyan olyan osztályozási kísérletet találna, mely szerint az idevágó anyag lényeges része a XI—XII., utolsó nyomaiban egyenesen a XIII. századból származik, illetve akkor, ilyen későn került a földbe. A középkori fegyvergyűjtemény mennyiségben két tünet jellemzi: az egyenes kard és a sarkantyú. A honfoglaláskor: a nyíl és a szablya. Kard akad a honfoglalók hagyatékában is, eléggé kevés, de akad. Ezek, mint néha külsejük is bizonyítja, leginkább normán átvételeknek tekinthetők, az az honfoglalás előtti idehatástól valók, ám egy-kettőre nézve alapos a gyanú, hogy szigorúan nyugati, birodalmi eredetűek! Az egybeszövődés tehát megkezdődött; lássuk mi lett a sorsa. Magát a kardot véve szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy a XI. század első felétől megszakítatlan és valamennyi a Nyugaton ismeretes válfajt felölelő sorozatban bukkan fel, az ásatási anyagban azonban szórványosan vagy nyugati környezetben. Ezeket a leleteket a honfoglalás-kori típusúaktól tehát gyerekjáték elkülöníteni. S a látogató ezeket leli fel múzeumunk királyságkori fegyversorozatában. Tehát csakugyan két világot egymás mellett. Tagadhatatlanul egymás mellett. De meddig? A XIII. századig, mint Hampel gondolta? Ejtsünk néhány szót erről a lényegesen fontos lehetőségről, mindjárt megjegyezve, hogy ez a választás a fegyvertörténeti anyagot — melyet Hampel nem vett önmagában szemügyre — tökéletesen értelmezhetetlenné tenné. Ne feledjük, illetve állapítsuk meg t. i., hogy kard azokban a bizonyos honfoglaló típusú leletekben, XI. századinál későbbi, nemhogy normann, de nyugati eredetű sem fordul elő. Csak a nyugati csoport az, mely egyöntetű fejlődést mutat a jövő felé. S ennek a sokatmondó jelenségnek kiemelése, aláhúzása végett történt, hogy a fentebb gyanúba fogott kiállításrendezés nemcsak a kard-sorozat tanúságára támaszkodik, hanem egy jóval félreérthetlenebb jelentésű átszivárgásra is. Nemcsak a mennyiség, mondjuk statisztikai szempontja ajánlotta t. i. kardleleteinknek sarkantyúsorozatokkal

való társítását, hanem egy döntő elvi megfontolás is. A tüskés sarkantyútípusok rendkívül gazdag, azt lehetne mondanunk a Nyugaton is szokatlan bőségű, ugyancsak a X—XI. század fordulójáig visszanyúló s a jövő felé megszakítatlan sorozata a kardok keresztteredetű, magában talán ingadozó bizonyosságának is pozitív előjelet ad. Sarkantyú t. i. szintén akad az ú. n. honfoglalás csoport leleteiben, de már igazán csak annyi, hogy a félkezünkön megszámlálhatjuk, s — ez ismét jellemző — csak a legkorábbi, csak a XI. század elejéről, mondjuk derekáról származó változatokban.

A honfoglalók leletcsoportja tehát, bár attól minden tekintetben elüt, a nyugati külsejű hagyaték tömegetől nincsen kínai fallal elválasztva. A két világ, melyet említettünk, nemcsak élt egymás mellett, de hatott is egymásra. Pontosabban: a keleti csoport valóban befogadott némely nyugati befolyásokat. A honfoglalóknak voltak ősi alapon és felfogás szerint fegyverkező utódaik, kik a nyugati felszerelés némely nagyon jellemző darabjait átveendőnek ítélték, néhány sírban ott leljük a XI. század kardját és sarkantyút, tehát eljutottunk a királyság korába. Folytatás azonban nincsen! Ha a leletek némely részét, mint Hampel tette, a XII. századból, vagy még inkább a XIII. századból óhajtanánk keltezni, egészen fonák fejlődést kellene feltételezni, azt t. i., hogy a XI. századbeli, a pogány múlttal még szervesen összefüggő, azaz természettől maradibb nemzedékek a Nyugattal szemben nagyobb hajlékonyságot tanúsítottak, mint a későbbiek. A XI. század magyarsága idomult, utódaik ellenben, a XII. századtól visszatértek (!) a Nyugat minden behatásától mentes ősi fegyverzethez. Olyan honfoglalótípusú leleteket, melyek XII. századbeli fegyveranyagot tartalmaznának t. i. már nem ismerünk. Ez a tényállás pedig csak egyféleképpen értelmezhető. Mielőtt azonban ezt szavakba foglalnánk, ha nem is egyébért, csupán módszer kedvéért, meg kell beszélünk két — mondjuk — lehetséges észrevételt. Bármennyire képzelhetetlen volna is feltenni, hogy egész emberöltők éltek volna itt a XII. század már bizonyíthatóan nyugati miliójének közepette tökéletesen keleties elzárkózottságban, úgyhogy tulajdonképpen kevés, mikor előbb ezt az alakulási viszonylatot fonáknak mondtuk, mégis hihetnénk talán valami visszaütésfélében, minőt például a szomszédos s éppen akkor múltunkkal sokszorosan összefonódott történetű Lengyelországban sejthetünk. A lengyelek legrégebbi krónikása, az ú. n. Gallus Anonymus, ki Kálmán királyunk kortársa s valószínűleg francia eredetű papiember volt, azt állítja, hogy a XI. század elején Dicsőséges Boleszló királynak több páncélója volt, mint egy évszázaddal később az egész lengyel harcos intézménynek pajzsosa, azaz könnyebb lovasíjásza. Tehát az első király serege szigorúan nyugati külsejű és fegyverzetű volt, s ez a berendezkedés csak később változott el, illetve szenvedett némi eltolódást. Tódítás, a fejlettebb nyugati körülmények közé érkezett idegen tódítása — mondhatnánk első olvasásra, íme ugyanott, ugyanaz az író azt is állítja, hogy ugyanaz a Boleszló Szent István kortársa, több harcossal rendelkezett, mint a krónikás idejebeli Lengyelország egész lakossága. De gondolkodóba kell esnünk, mikor a XI. század második felének pomerán-ellenes küzdelmei

szorán azt halljuk, hogy a lengyel vitézi rend súlyos veszteségeket szenvedett, az ellenséget fedező folyó átúsztatása közben, mert a nehéz fegyverzet sokukat vitte hullámsírba, s ez a tapasztalat volt az, mi letette velük a páncélt. Ettől fogva szoktak el a nehéz fegyverzettől. A nyugati környezetből érkezett krónikás ezt természetesen furcsának, visszafejlődésnek találta, mit magyaráznia kellett, azaz előadása ez esetben is kételyt gerjesztő. De talán mégsem lehet egészen elvetni, mert törtévéni fenti esemény körülbelül Szent László király korában, a néhány évtizeddel később író szerző a változás megokolását szóban is hallhatta. Dicsőséges Boleszló elsősorban a Nyugat, a németek ellen hadakozott, érthető, hogy teljesen alkalmazkodott hozzájuk. Utódai, országuk pogány szomszédaival is küzködvén, elnézték harcosaik jórészen a könnyebb fegyverzethez való visszatérést. Ez lehetséges; s nem magyaráz-e egyetmást Magyarországra nézve is? Nem tesz hihetővé bizonyos visszakanyarodást, illetve megtúrt, a királyi hatalom részéről esetleg szívesen is vett továbbélést a régi harcmód mellett addig kitaró rétegekre nézve?

Nem. Egyrészt a könnyű, illetve könnyebb fegyverzet önmagában még nem jelenti a Keletet sem Lengyelországban, sem nálunk. Legalább is kimondottan nem. Kálmán törvénye az ispánoktól páncélos, kisebb jövedelem esetén könnyű lovasok állítását követelte. Keleties fegyverzetűek lehettek az utóbbiak, tehát külsőségekben a honfoglalók közvetlen utódai? A leletek ebből a korból már nem jeleznek keveredéseket, legfeljebb nyílhegyeket is vetnek felszínre nyugati alkatú kardok mellett. Van Kelet a sírokból kikerült XII—XIII. századbéli hazai anyagban is, — ez igaz — de ez jellemzően nem honfoglaláskori gyökerekből táplálkozik. Kétségkívül keleti eredetű a tipikus magyar fegyvernek tartott s valóban azzá vált buzogány, valamint néhány XII—XIII. századi szabvány. De a honfoglalók buzogányt nem ismertek, a hazai talajból kiásott jávaközépkori szabványformák pedig nem leszármazottai a honfoglaláskoriaknak. Ezt a bizonyos XII—XIII. századbéli Keletet tehát újabb s már nem magyar beszüremlésekkel, azaz a bessenyők és kunok beköltözésével kell tárítaniunk. A magyar krónika is említi egy helyütt a nehéz fegyverzet veszedelmét és pedig ugyancsak folyón való átkeléssel kapcsolatban, s nem sokkal utóbb mégis hitvány és értéktelen katonaanyagának nevezi a magyar sereg bessenyő és székely előhadát, mely a páncélosokkal szemben semmit sem ér; megszalad, mint a juhok a farkasok előtt. Pedig a régi harcmódot kétségkívül ez a lenézett keleties fegyverzetben küzdő s a XII. században már nem magyar réteg képviselte. A Kálmán-féle (magyar) könnyű lovasok is csak azért nem voltak nehézfegyverzetűek, mert — ez a törvényszövegből világosan kiérezhető — az ország anyagi helyzete a nehéz lovasság terjeszkedésének természetesen határt szabott.

A magyarság java azokkal a kardokkal, lándzsákkal és sarkantyúsan tusakodta meg küzdelmeit, melyeket Múzeumunkban olyan nagy számban látunk. Ugyanott találunk egy igazán figyelemreméltó s igen korai keleti sisakot, ám annyira perzsa jellegűt, hogy, lévén lelőhelye a Duna medre, gazdáját keresve, csakis a XII. században még

hadiszolgálatban is emlegetett izmaelitákra gondolhatunk. Középkori Keletünk a XI. század dereka óta nem magyar tehát. A tulajdonképeni magyar sereg, a királyi zászlót követő bessenyők, izmaeliták és kunokkal ellentétben nyugati külsejű sereg volt s honfoglaláskori leleteinket azok a nyugati átszüremlések keltezik, melyekkel bennük találkozunk. Ha csak — s ez a második már igazán csak formai ellenszerevével — valaki azt nem akarná hinni, hogy jóllehet csak a XII—XIII. századbéli magyarság szánta rá végre magát nyugati fegyvertípusok befogadására, egyúttal azonban csalhatatlanul kikereste az akkorra elévült, legalább egy évszázaddal régibb változatokat s azokat tette magáévá. Erre az a válasz, hogy ilyeneket akkor már nem is tudott volna honnan szerezni, mert az új fegyver mindig kiöli, mindig kiszorítja a régit, mint erre iparkodtunk elvszerűen is rámutatni. Azok tehát a legkésőbbi honfoglaló-típusú leletek, melyek nyugati fegyvereket is tartalmaznak, a tartalmazottakkal legalább is közel egyidejűek. Ha a legkésőbbi nyugati átvételek a XI. század derekáról eredők, akkori készítmények, maga a lelet sem lehet a század második felénél későbbi. Néhány ú. n. honfoglaláskori leletünknek tehát időrendi leszármazás alapján csakugyan a középkori együttesben volna a helye. De igazán csak egynéhánynak. Ezeket a mindedig meg nem történt pontos kiválasztás s a könnyebben alkalmazható tipológiai szempont tartja csak mindmáig a népvándorláskori gyűjteményben.

Ez az eredményünk! Ha a sarkantyúk és kardok csak itt-ott s jellemzően inkább az ország nyugati befolyások elől mentesebb keleti részén, mint pl. a körülbelül legkevertebb, legszínesebb salamoni leletben (Ung vm) a XI. század második feléig jelentkeznek, úgy mindent összegezve bizonyosra vehetjük, hogy a honfoglalók hagyatéka Szent László korára csakugyan kihalt s a lényegét, az átalakító munka javát, még maga az első király elvégezte. Ez a fegyvertörténetigazolta tény Szent István művének fergetegszerű voltát annyira mindenestre aláhúzza, hogy halálának 900-ik évfordulója küszöbén talán nem érdektelen megemlíteni. Talán közelebbit visz a szent király roppant elhatározásának, szinte hasonlíthatatlan történeti eredményeinek s azon keresztül a sorssal bírókra kelő diadalmasan erős és szívós egyéniségének megértéséhez.

TÓTH ZOLTÁN

MEZŐGAZDASÁGI ÖREGSÉGI BIZTOSÍTÁS

C SODA-E, hogy a francia jövőre esetleg végzetes hatású őszi törvényhatósági választások előestéjén, Anglia távolkeleti érdekeinek — az európai hatalmi viszonyok alakulására jelentős — veszélyeztetettsége, az Egyesült Államok eddig expanzív természetű nemzetgazdaságának befelé fordulása, egy zártabb gazdasági forma irányában fejlődése, nem utolsó sorban pedig közjogi berendezkedésünk átépítése idején a közvélemény nem foglalkozik a magyar kenyér termelőinek életére kiható legidőszerűbb szociális reformtervvel, holott ezt a kormány a törvényhozás napi-rendjére máris kitűzte. A kormány elnöke költségvetési beszédében ugyanis bejelentette, hogy még ebben az évben törvényjavaslatot terjeszt a Ház elé a mezőgazdasági munkások öregségi biztosításának rendkívül nagy fontosságú kérdéséről. Hiba lenne a tervezett szociális intézményben merőben az érdekelt társadalmi csoport megsegítését látni, bár ha ez lenne a bejelentett törvényalkotásnak egyetlen következménye, emberi és magyar szempontból ez sem lenne elhanyagolható jelentőségű országos cselekedet. A mezőgazdasági öregségi biztosítás azonban túl mutat a szűkebbkörű embervédelem körén és ezért joggal általános érdeklődésre tarthat számot. A munka etikáját, a családi életegység szilárdságát és a nemzeti jövedelem megoszlását, tehát a társadalom életének három fontos mozzanatát ugyanis közvetlenül befolyásolja a szóbanlevő szociális intézmény.

A munka etikája és ennek értékelése elválaszthatatlan a munkásors alakulásától. Nagyon sokan vannak, akik abból ítélik meg egy nemzet erkölcsi értékállományát, hogy a nemzet munkaértékelése miként tükröződik közvéleményének szociális felfogásában és az állam jogintézményeiben. Ha a falvak népe azt tapasztalja, hogy a közhatalom egy jogintézménnyel megkoronázza azoknak a nincsteleneknek az életét, akik egy emberöltőn át verejtékeztek a magyar föld gyümölcseinek kiérleléséért, ha azt tapasztalják, hogy biztosított, kiegyensúlyozott, egy élet munkateljesítményének a jogán emberhez méltó öregkori megélhetés az osztályrésze mindazoknak, akik e fokiért e földön dolgoztak, akkor megváltozik a munka értékelése, akkor nagyobb becsülete lesz a falusi „dolognak“. — Szóljunk, mit jelent mindez a családi életközösség egysége javára? Mit jelent, ha nem kölönc, ha nem lábatlankodó nyűg, hanem a család létfenntartásának állandó tényezője a munkából kikopott öreg ember. Számol-

junk az élet kemény realitásaival: más a helyzete családjában az önmagát fenntartó, hozzátartozóira nem szoruló, csak élettapasztalatainak bölcsességével a család küzködését megáldó öreg embernek, mint annak, aki kitartottja a megélhetéssel amúgy is küzködő, nyomorgó, a létbizonytalanságot szüntelenül szenvedő családnak. Ezért az öregek nyugdíja a családi életegység kötőanyaga. Hazánk egyik nagy kérdése a falvak pénztelenségének enyhítése. Még mindig mennyire nehezen halad előre a falvak életének átvezetése a terménygazdálkodás kereteiből a pénz- és hitelgazdálkodás életformáiba, ami pedig elengedhetetlen feltétele a mezőgazdasági lakosság művelődésének és gazdasági izmosodásának. E korszerű folyamatnak sodrát gyorsítaná a most tárgyalt biztosítás is, ha terheit túlnyomórészt az állam és azok a gazdálkodók fedezik, akik pénzjövödelmeiknek jelentős hányadát vagy városi életszférában költik el, vagy az ilyen életkömnyezetben termelt gyártmányok vásárlására fordítják. Ebben az esetben ugyanis különben a városban egybegyűlt vagy feléje áramló pénzek a falusi öregeknek fizetett nyugdíjak formájában a falusi gazdasági forgalomba kerülnek, ezt élénkítik, a pénzbevételek megoszlását a falusi népességre eső hányad javára módosítják és a falusi kisemberek számára megkönnyítik a gyártmányok vásárlását.

A mezőgazdasági szociális biztosításnak nem az öregségi biztosítás az egyetlen ágazata, amely kiváltja ezeket a társadalompolitikai és közgazdasági előnyöket. Megítélésünk szerint ugyanis az öregségi biztosításnál közösségi szempontból nagyobb jelentőségű lenne a mezőgazdasági betegségi kötelező biztosítás megvalósítása. Nehéz történelmi helyzetünkben ugyanis a betegségi biztosítás konzerválna olyan biológiai értékeket, amelyek nélkül veszendőbe mennek és hiányukat — súlyos nemzeti erőpróbák idején — a magyarság egykoron súlyosan fájlni fogja. Ezért nemzeti szempontból most is fenntartjuk álláspontunkat: a legidősebb és a legnagyobb horderejű agrárszociális reform a mezőgazdasági kötelező betegségi biztosítás megvalósítása.¹ Kétségtelen, hogy ennek a legszerényebb keretek között kiépítése kb. évi 24 millió pengőbe kerülne, ezzel szemben évi 6 millió pengővel már valóra válhat egy szerény öregségi kötelező biztosítás. Ezért sajnós el kell fogadnunk már csak azért is a kormány elnökének azt a megállapítását, hogy a mezőgazdaságban a biztosítási kötelezettségnek az összes kategóriákban való bevezetése ma elháríthatatlanul súlyos akadályokba ütközik és ezért egyelőre csak a kötelező öregségi biztosítást lehet megoldani, mert nem akarunk azoknak hibájába esni, akik minden egyéb szociális reformot sürgetnek, csak azt gáncsolják, ami a napirenden szerepel. Ezért úgy véljük, akkor szolgáljuk a közérdeket, ha az adott lehetőségek között tervezett szociális védelem optimumának a kialakításához járulunk hozzá a magunk szerény erőivel, ahelyett hogy a gyakorlati megvalósulás reménye nélkül, felelőtlenül, kielégíthetetlen szociális igényeket támasztanánk. Erre a magatartásra különösen az ad alkalmat, hogy költségvetési beszédében a kormány elnöke bár megjelölte elgondo-

¹ L. a szerző „Agrármunkásbiztosításunk kiépítése és költsége“ című cikkét a M. Sz. 1935. májusi számában. XXIV. kötet, I. (93.) szám.

lásának néhány irányelvét, nem foglalt azonban véglegesen állást ennek a nagy horderejű kérdésnek a részleteiben. Elgondolása szerint minden 65. évet betöltött mezőgazdasági cseléd, munkás és az olyan törpebirtokos — aki 10 aranykoronánál kevesebb kataszteri tiszta jövedelemmel bíró föld tulajdonosa — részesülne ebből a biztosításból. A kötelező biztosításnak következményeképp mindenki, akinek nincsen 150 pengőnél nagyobb jövedelme, vagy 10 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelmű földbirtoka, évente 120 pengő járadékban részesülne. Darányi egyúttal kijelentette, hogy még nem áll tisztán előtte az a körülmény, hogy a szóbanforgó öregségi biztosítási rendszer pusztán ellátási módon vagy pedig az igényjogosultak hozzájárulásával oldassék-e meg. Az öregségi biztosítás megvalósításának elhatározása és a megoldás módjának nyitvahagyott kérdése az a két mozzanat, amely hozzászólásra késztet bennünket.

Biztosítás vagy ellátás, ez az alapvető kérdés. Megítélésünk szerint a munka etikája, az állampolgárok közjogi alanyi jogai, az öregkorúak emberi önérzete tekintetében nem közömbös, hogy valakinek mint a magyar nemzet tagjának munkás élete során a társadalmi termelés eredményéért hozott áldozata ellenében s ennek arányában joga van-e bizonyos szolgáltatásra, vagy pedig, miként a közsegélyben részesülők általában, pénzsegélyt kapjon. Szociálpedagógiai szempontból a biztosítás a társadalom tagjának öntudatát fokozó, az ellátásos segélyezés öntudatot és önérzetet sorvasztó tényező. Nem elhanyagolható szempont, hogy ha járulékfizetés nélkül az állam a mezőgazdasági vagyontalanok javára elismeri az öregkorúaknak évi 120 pengős segélyre irányuló jogát, akkor nem állhat meg a mezőgazdaságnál, hanem ebben az esetben az állam kénytelen minden öregkorú magyar állampolgárt a mezőgazdasággal egyenlő feltétellel ugyanolyan értékű évi segélyben részesíteni. Nem tudom, a magyar államkincstár van-e olyan helyzetben, hogy hozzájárulásával lehetővé teheti ennek az elvnek érvényesítését. Az ausztriai példával ne cáfoljon senki. Igaz, hogy az osztrák mezőgazdaságban az 1929. július 18-i törvény alapján most csak öregségi ellátás van érvényben, de ezt éppen úgy lehetne öregségi biztosításnak is nevezni, hiszen az ellátás költségeinek a felét a munkabér 1.8%-ának megfelelő járulék fizetésével a munkaadók és a munkavállalók közösen fedezik, miért is az osztrák mezőgazdasági öregségi ellátás tulajdonképpen bőséges állami támogatásban részesülő öregségi kötelező biztosítás. Való: e kérdésről szóló korábbi dolgozataimban az öregségi e l l á t á sról szoltam, de csupán azért, mert elképzelésemben a legfontosabb (sajnos a legköltségesebb) betegségi biztosítás kiegészítéseképpen terveztem az öregségi ellátást. Ha azonban anyagiak hiányában a mezőgazdasági szociális biztosítás kifejlesztését az öregkorúak megsegítésével kezdik, akkor ez valóban biztosítás legyen, amelyet a jelenleginél kedvezőbb körülmények között más biztosítási ágakkal lehessen kiegészíteni.

A már idézett költségvetési beszédben a kormányelnök csak a férfi gazdasági cselédek és munkások öregkori nyugdíjával foglalkozik. Úgy vélem, a végleges tervezet kidolgozásánál már érvényesül a korszerű magánjogi elv: a házaspár kölcsönös tartási kötelezett-

sege. Amikor ma már általános magánjogi elvvé érlelődött a férj és a feleség kölcsönös tartási kötelezettsége, amikor a társadalomgazdasági viszonyok és életformák átalakulása következtében korunkban új jelentőséget kapott a kenyérkereső nő, őt a mezőgazdaságban sem lehet a férfi javára biztosított szociális védelemtől és munkájának a nyugdíjjal megadott elismerésétől megfosztani.

A költségek fedezésének a kérdésénél még nyílik alkalom a nyugdíjra alapot adó korhatárral közelebbről foglalkozni. Azonban már most ki kell hangsúlyozni a korhatárnak különböző jelentőségét egy csupán öregségi biztosításban és egy öregségi és rokkantsági biztosításban. Amíg ugyanis az előbbi esetben a biztosított a törvénnyel megállapított életkor alatt járadékszolgáltatásban csak akkor részesülhet, ha a baleseti biztosítás kötelezettsége alá esik és üzemi balesetet szenved, addig egy öregségi és rokkantsági biztosításban a korhatár jelentősége alárendelt, minthogy a 60 vagy 65. életkor előtt is járadékszolgáltatásban részesül a biztosított, ha szervezetének elkopása folytán keresőképessége lényegesen csökkent. Így tehát egy öregségi és rokkantsági biztosításban — ennek hatálybalépésétől számított kb. 10 esztendő után — a biztosítottak jelentős hányada a 60. vagy 65. életkor előtt rövidebb-hosszabb időn át rokkantsági járadékot élvez, ami a korhatár elérével öregségi járadékká alakul át. Innen van az, hogy az öregségi és rokkantsági biztosításokban a biztosítás költségének csupán $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ -a esik az öregségi járadékokra. Ha tehát nálunk csupán öregségi biztosítást vagy ellátást valósítanak meg, a korhatár megállapításánál legyünk figyelemmel arra, hogy ennél fiatalabb korban mezőgazdasági munkavállaló nem részesülhet járadékszerű szolgáltatásban. A korhatárnak 65-ről 60-ra mérséklésével Ausztriában most számolnak ezzel a körülménnyel, minthogy — a gazdáknak a munkabér 9%-ának megfelelő járadékkulccsal dolgozó mezőgazdasági betegségi biztosítással járó (egyébként kitünően bevált) igénybevétele miatt — még mindig nem tudják a törvénnyel előírt rokkantsági biztosítást végrehajtani. Ausztria ezzel követte a francia példát, ahol a korhatár a mezőgazdasági kötelező betegségi és rokkantsági biztosítás végrehajtása dacára 60 év.

A biztosítási kötelezettség szempontjából a mezőgazdaságban indokolt lenne alsó korhatárt megállapítani. Nézetünk szerint a megfelelő kor a 17. életév betöltése lenne, amikor már legtöbb esetben eldől, hogy a fiatalkorú ipari vagy mezőgazdasági pályára megy-e. E korhatár megállapításából csak akkor lenne hátránya az érdekelteknek, ha a szolgáltatások mértékét a biztosítás tartósságával, a fizetett járulékok számával és összegével hoznák összefüggésbe, viszont ebben az esetben, tehát ha szükségképpen már a gyermekkortól kezdve egyénileg tartanak nyilván a biztosítottak összes munkaviszonyait és béradatait, a biztosítás adminisztratívum lehetetlenülne. Ilyen költséges bürokratikus eljárások mellőzése esetén a biztosított szempontjából közömbös, hogy 14., 17. vagy 18. életév betöltésével kezdődik-e a biztosítási viszonya. Nem közömbös azonban a fiatalkorú mezőgazdasági munkavállalók szülői szempontjából, akiknek mindenképpen érdekük, hogy gyermekeik öregségi biztosítási kötelezettsége

minél később kezdődjék, nehogy a biztosítás csökkentse a fiatalok mezőgazdasági munkavállalókra irányuló keresletét.

Minden szociális biztosítás súlypontja a költségfedezés rendszerében van. A miniszterelnök költségvetési beszédében a biztosítás megindulásakor 47.000 olyan gazdasági férfi cseléddel és munkással számolt, aki 65. életévét betöltvén, évenként 120 pengő járadékra lenne jogosult. Az ilyen járadékszolgálattal kapcsolatos költségek, 5,640.000 pengőnek a fedezését a kormány elnöke elvi körvonalakban úgy képzei el, hogy az összeg 45%-át a 100 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelemmel rendelkező ingatlanok, 45%-át az állam, 10%-át pedig a községi szegényalapok viselnék. E terv keresztülvitele esetén a jelzett értékű földbirtok terhe a földadó 12%-ának felelne meg, tehát katasztrális holdanként átlagosan 24 fillér lenne. Minthogy azonban a földadó csak $\frac{1}{5}$ -e az egy katasztrális holdra eső köztehernek (1934-ben 10.79 P), az egy katasztrális holdra eső 24 fillér tulajdonképpen a föld átlagos közterhének 2.4%-a. Ez a számítás természetesen csak akkor érvényes, ha csupán a férfiak részesülnek és pedig 65. életévük betöltésével öregségi járadékban. Elvi álláspontunkból következik egy olyan öregségi biztosítás költségeinek a kiszámítása, amelyben nemre tekintet nélkül minden 60. életévét betöltött mezőgazdasági biztosított évi 120 pengő járadékot kapna.

Egyetlen biztosítási közösségbe vontuk össze a mezőgazdasági munkásokat, napszámosokat, gazdasági cselédeket, a dohány-, paprika-, hagyma- és egyéb kertészeket, továbbá az egy katasztrális holdon aluli önálló birtokosokat, bérlőket és részes földműveseket, számszerűit 870.443 keresőt. Ezek, eltartott családtagjaikkal együtt, 2,041.697 lelket számláló társadalmi csoportnak a tagjai, amely az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 23.5%-a az össznépeségnek. Ennek a 870.443 keresőnek 1930-ban valószínűleg 9.89%-a, tehát 77.470 volt 60 évnél korosabb. Ha évi 120 pengő járadékban részesülnének, a járadékszolgálat fedezéséhez 9,296.400 pengőt kellene előteremteni. Azóta — már a társadalom előregedésének jelensége miatt is — minden bizonnyal ez a társadalmi csoport bővült és számolni kell ennek a folyamatnak tartósságával. Biztonsági tényezővel számolva, 10%-kal növeljük ezt a költséget és az ügyviteli kiadásokat is hozzáadva, 11 millió pengőre becsüljük a 60. életkorhoz kötött öregségi biztosítás árát, ha egyrészt megszorító feltételek nem korlátozzák, másrészt egyéb társadalmi csoportokból való beszüremlések nem fokozzák a járadékszolgálat költségeit. Amikor ennek a 11 millió pengőnek a fedezetét keressük, abból indulunk ki, hogy az állam és a községek semmiesetre sem viselhetnek e biztosítással összefüggésben több terhet annál, amit a kormányelnök költségvetési beszédében körvonalazott. Ezért feltételezzük, hogy azt az 5 millió pengőt is, amellyel elgondolásom költségesebb a miniszterelnök úrtól bejelentett tervzetnél, a 100 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelmű ingatlanoknak kell fedezni. Így tehát Összesen ezekre a birtokokra 7.7 millió pengő költség hárul, ami kereken katasztrális holdanként átlagosan 60 fillért, a földadónak 30%-át, az egy katasztrális hold földet átlagosan terhelő köztehernek 6%-át jelenti.

Nem érdektelen annak kiszámítása, hogy milyen költséggel jár ugyanennek a társadalmi csoportnak öregségi biztosítása, ha nemre tekintet nélkül a biztosítottak 65. életévük betöltésétől évi 120 pengő járadékban részesülnek. Ez a biztosítás — ugyancsak 10%-os költségemeléssel és ügyviteli költséggel — 8 millió pengőbe kerülne, tehát a kormányelnök közölt adatánál évi 2 millió pengővel többre. Ha ezt a 2 millió pengőt is a 100 aranykoronánál magasabb kataszteri tiszta jövedelmű ingatlanokra hárítjuk, átlagosan 1 katasztrális holdra 41 fillér, a földadó 20.4%-ának megfelelő összeg, tehát az egy katasztrális holdra átlagosan eső köztehernek 4%-a esnék.

Azonos egyéb feltételek mellett tehát évi 3 millió pengővel kerül többre a biztosítás, ha a korhatárt 65-ről 60-ra mérsékeljük. Bár a mezőgazdaság összes pénzbevétele (az erdők fatermelésének, a halászatnak, a vadászatnak, a méhészetnek és a selyemhemyótenyésztésnek a hozadéka nélkül) az 1935—36. évi 680.5 millió pengőről 1936—37-re 875.5 millió pengőre emelkedett és 1937—38. gazdasági évben előreláthatólag eléri a 850 millió pengőt, megítélésünk szerint az érdekelt gazdák túlzott megterhelésével járna, ha a mezőgazdasági munkabérek emelésére irányuló törekvések eredményességét feltételezve, ezzel egyidejűleg csupán az öregségi biztosítással kapcsolatban 77 millió pengő terhet kellene elvállalniok. Ezért megítélésünk szerint kezdetnek elégséges, ha az érdekelt gazdák 4.7 millió pengő teher fedezésével annyi költséget vállalnának, amennyi kiadás őket akkor terhelné, ha a korhatár a tervezett biztosításban a 65. életév lame. A különbözeti összeget, a 3 millió pengőt járulékfizetéssel a biztosítottak fedezhetnék és ezzel lehetővé válnék a korhatárnak 60. életévben megállapítása.

A biztosítottak közreműködését a teherviselésben a következőkép gondolom: Bár nagy jelentőséget tulajdonítok Matolcsy Mátyás idevonatkozó számításainak, a járulékfizetés alapjául szolgáló mezőgazdasági munkanapok számát mégsem az ő adatára alapítom, amely szerint 287,398.000 az évi mezőgazdasági munkanapok száma. Nem pedig azért, mert kizárólag a biztosításra kötelezettek munkanapjaiból és ezek közül is csak ama munkanapok számából szabad kiindulni, amelyek járulékfizetés szempontjából számba jöhetnek. Megítélésem szerint mértéktartóan járunk el, ha a szóbanlevő 870.000 munkavállaló (a cselédeket is ideszámítva!) után évenként és fejenként átlagosan 200 munkanappal számolunk és a szorzatot 15%-kal biztonságból és azon a címen csökkentjük, hogy járulékfizetési szempontból a mezőgazdaságban előreláthatóan több kiesés mutatkozik, mint az ipari biztosításokban. E számítás eredményeként évi 150 millió munkanapra eső járulékkal kell fedeznünk azt a 3 millió pengő kiadástöbbletet, amellyel a korhatárnak a 60. életévre mérséklése jár. Ezt elérjük akkor, ha napi 2 filléres, havi 50 filléres és évi 5 pengős járuléktétellel dolgozunk.

Társadalompolitikai szempontból előnyös lenne a paritásos járulékfizetés, tehát ha a munkaadók a munkavállalókkal egyenlő összegű járulékot fizetnének. Ez akkor válhatnék gazdaságilag lehetővé és ezért időszerűvé, ha a mezőgazdálkodás jövedelmezősége tovább

javulna, vagy ha a kormány törekvései dacára nem emelkednének a mezőgazdasági munkabérek és ezért a munkaadókra kirótt járuléktétellel — mint az anyagi bérvédelem egyik tényezőjével — kellene emelni a munka ellenértékét. Ebben az esetben a napi járulék 4 fillér, a havi 1 pengő, az évi járulék 10 pengő lenne, melyet felerészben a munkaadó, felerészben a biztosított fizetne. Hangsúlyozzuk, hogy ez a gazdára eső évi 5 pengő még $i\%$ -a sem a gazdasági cseléd átlagos évi bérének, ami az OMGE üzemstatistikai bizottságának 1934. évre érvényes, 1936-ban közzétett kiadványa szerint 518.08 pengő volt, és alig $1\frac{3}{4}\%$ -a a férfinapszámoknak.

Gazdaságpolitikai szempontból egy katasztrális holdra átlagosan eső özem- és termelési költséggel állítjuk arányba az öregségi biztosítás fentiekben kiszámított költségeit. Az OMGE üzemstatistikai bizottságának idézett kiadványa szerint az egy katasztrális holdra átlagosan eső termelési költség az említett esztendőben 143.53 pengő volt. Ha ebből levonjuk a gazdálkodó saját munkája után számított munkabérigényét, a nettó termelési költség 119.82 pengő. Ehhez kell arányítanunk a földadó pótlékeként a munkaadó által fizetett öregségi biztosítási költséget, 41 fillért. Érdekes, hogy ha a munkavállaló a fentebb jelzett járuléktételeket fizeti a korhatár leszállítása érdekében, akkor a munkavállalóknak ez a járulékfizetése egy katasztrális holdra átlagosan ugyancsak 41 fillér, tehát pontosan ugyanannyi, mint amekkora szintén egy katasztrális holdra számítva a gazdák teherviselése. Ennek az a magyarázata, hogy egy katasztrális holdra átlagosan eső évi munkaköltség 32.33 pengő, minthogy pedig a munkaköltség-elemeknek 1.3% -a a biztosítási járulék, 41 fillér járulékteher esnék egy holdra. Természetesen, ha a munkáson felül a munkaadó paritásos alapon szintén járulékot fizetne, akkor évenként egy katasztrális holdra a munkaadó terhére 82 fillér járulék esnék, ami a jelenleginél kisebb, 1934. évi nettó holdankénti termelési költségnek, a 119.82 pengőnek, 0.68% -a. Ha ezt a munkaadói paritásos járulékfizetést mellőznék, kialakulna a szociális teherviselésnek katasztrális holdankénti, tehát termelési egységenkénti paritása. Így tehát egy katasztrális holdra átszámítva ugyanakkora a munkaadói, mint az egy katasztrális holdra eső termelési eredményt kimutató munkavállalói teherviselés. Szociális szempontból természetesen előnyös lenne, ha a gazdák paritásos teherviselése következtében az ő évi 5 pengős járulékkuk ellenértékeképpen a járadékosok a 60. életévtől kapott 120 pengős évi járadékon felül 65. életévüktől még további évi 60 pengő járadékpótlékot kapnának. Ebben a korban ugyanis — számottevő járadék hiányában — a járadékosok fokozottabb mértékben szorulnak hozzátartozóik támogatására.

A társadalmunkat hasogató feszültségek mielőbbi mérséklése szempontjából igen kedvező, hogy a kormány az öregségi biztosítást oly módon kívánja megoldani, hogy ennek járadékszolgálatát a törvény életbelépésétől számított egy év múlva már meg is kezdhesse. Erre a fontos követelményre tekintettel, kívánatos lenne a szolgáltatások előfeltételeit kétféleképpen szabályozni, és pedig általános érvénnyel és az átmenet idejére szóló hatállyal. Erre azért van szükség,

mert bár a számítások szerint a fedezet már az első évtől kezdve megvolna, a gyakorlatban azonban mégsem, mert ha várakozási időhöz, tehát bizonyos tartamú biztosítási viszonyhoz nem kötnék az igényjogosultságot, bizony tömegesen olyanok is igénybevennék más társadalmi csoportokból a járadékszolgáltatást, akik nem tartoznak az agrár munkástörzshöz. A várakozási idő meghatározásánál pedig az ipari biztosítástól eltérő módon ajánlatos akként eljárni, hogy csak azok részesülhessenek az agrár öregségi biztosítás szolgáltatásaiban, akik hosszú esztendőkön keresztül évenként rendszeresen járulékfizetési kötelezettséggel járó mezőgazdasági munkában voltak. Ebből a szempontból megítélésünk szerint például célszerűnek bizonyulna, ha öregségi járadékra az lenne jogosult, aki 40. életévétől kezdve legalább 10 naptári évben évenként legkevesebb 15 hetet töltött a mezőgazdasági biztosításban (várakozási idő) és 60. életévét betöltötte. Itten érvényesül az a szempont is, hogy ügyviteli költségek megtakarítása érdekében mellőzhessék a 40 évnél fiatalabb és ama biztosítottak adatainak évtizedeken át tartó részletes nyilvántartását, akik évenként 15 hétnél kevesebbet dolgoznak a mezőgazdaságban. Az átmenet idejére, tehát a törvény hatálybalépésétől számítva célszerű lenne az igényjogosultságot akként meghatározni, hogy a szociális védelemben részesíteni óhajtottak valóban járadékhoz jussanak, de az erre az időre szóló enyhébb feltételek ne tegyék lehetővé más társadalmi csoportok tagjai számára a szolgáltatás igénybevitelét. Ez a kettős célkitűzés a lehetőségek között megvalósulhatna akkor, ha az átmenet idején öregségi járadékra az lenne jogosult, aki helyhatósági bizonyítvánnyal igazolja, hogy a törvény hatálybalépését megelőző két év folyamán főfoglalkozásként mezőgazdasági munkát végzett és a törvény hatálybalépésétől számított egy éven belül legalább tíz héten át, vagy két éven belül legalább 30 héten át, vagy a törvény hatálybalépésétől a járadék igényléséig eltelt időben naptári évenként átlagosan legalább 15 héten át volt ebben a biztosításban és 65. életévét betöltötte, vagy aki az igény bejelentéséig legalább öt naptári évben évenként legkevesebb 20 hetet töltött ebben a biztosításban és 60. életévét betöltötte. Az átmeneti időre elgondolt intézkedések természetesen csak azoknak válhatnak előnyére, akik a törvény hatálybalépése idején 55. életévüket már betöltötték. E feltételek következtében a biztosítás kezdetén tartalék képződnek, aminek mértékét csökkenti, hogy az első években a járulékfizetés nehezen általánosul, a büntető szankciókat sem lehet maradéktalanul alkalmazni. Az új biztosítás az életbe tehát akkor menne át és a fedezet előteremtésének a gyakorlata akkor alakulna ki, amikor még a várakozási időről szóló intézkedések folytán a kiesések nem veszélyesek.

Amik aggodalmaskodó természetükkel nehezen képzelik el a mezőgazdasági kötelező biztosításnak megvalósítását a gyakorlatban, megfélemlenek arról, hogy mi ezen a téren épenséggel nem leszünk úttörők.

Nézzünk körül: Ausztriában a munkabér 11%-át jelentő járulékkulccsal a mezőgazdaságban kötelezően hatályos a baleseti, a betegségi biztosítás és az öregségi biztosításnak nevezhető öregségi gondo-

zás. Csehszlovákiában kötelező a mezőgazdasági baleseti, betegségi, Öregségi, rokkantsági és a halál esetére szóló biztosítás. Lengyelország agrár életében van kötelező baleseti biztosítás, 1933 óta ugyan nincs betegségi biztosítás, de helyette a gazdák terhére van a betegség legfeljebb 26 hetére szóló kötelező orvosi és gyógyszerellátás, kórházi ápolás, a családtagoknak 13 hétre szóló orvosi és gyógyszerellátása és legfeljebb 26 hétre a beteg munkavállalók fél fizetést kapnak, öregségi és rokkantsági biztosítás ugyan nincs a mezőgazdaságban, de 22.200 aggkorút és keresőképtelen munkást látnak el az öregek otthonában. Bulgáriában az aratók kivételével a mezőgazdaságban is kötelező a baleset, betegség, anyaság, rokkantság, öregség esetére szóló biztosítás és az úgynevezett modem mezőgazdasági üzemek munkavállalói számára a munkanélküliségi biztosítás. Az csak természetes, hogy Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország összes mezőgazdasági munkavállalóira kiterjed az illető országok betegségi, rokkantsági, öregségi és halál esetére szóló biztosítása. Különbség az üzemi balesetek és a foglalkozási betegségek kártalanításánál mutatkozik; Angliában és Franciaországban ugyanis a mezőgazdasági balesetekért a gazdákat szavatosság terheli. Szóljunk arról, hogy Dánia mezőgazdaságában is kötelező a baleseti és a rokkantsági biztosítás és az öregségi ellátás, hasonlóképpen Svédországban a kötelező baleseti, öregségi, rokkantsági és halál esetére szóló biztosítás, a norvég mezőgazdaságban pedig a kötelező betegségi biztosítás s — a mezőgazdasági lakosság felére szóló érvénnyel — a községi öregség, rokkantság, halál esetére szóló ellátás kifogástalanul működik? A holland mezőgazdaságban a kötelező baleseti, betegségi, anyasági, öregség, rokkantság és halál esetére szóló biztosítás, Belgiumban pedig a baleseti, öregségi s halál esetére szóló biztosítás működik, Portugáliában, Salazar reformja óta, a községi népházak kölcsönös segélyezésén alapuló pénztárai látják el, járulékfizetési alapon, a mezőgazdasági népesség betegség, rokkantság, öregség és munkahiány esetére szóló biztosítását. Romániában és Jugoszláviában bezzeg nincs kötelező agrár-munkásbiztosítás. Ámde 18 millió összlakosságból Romániában csak 198.700 volt a földművelésben foglalkoztatott összes munkavállalók száma, Jugoszláviában pedig 14 milliós összlakosságból 400.000 kereső volt mezőgazdasági, erdészeti és halászati munkavállaló. Ezzel szemben az előbbiekkal egyidejű, 1930-as adatok szerint Magyarország 8,688.000 népességéből 794.000 volt a mezőgazdasági, erdészeti és halászati munkavállalók száma. Hazánkban tehát a mezőgazdasági cselédség és munkásság társadalmi csoportja sokkal népesebb és az össznépességhez viszonyítva sokkal hatalmasabb, mint a keleti és délkeleti szomszédainké. Ha agrárszerkezetünk olyan lenne, mint Romániáé vagy Jugoszláviáé, ha a földtelen mezőgazdasági népesség aránytalan tömege nem nehezednék oly nyomasztó súllyal a társadalomra, megélhetésének problémája pedig a magyar lelkiismeretre, akkor nálunk sem lenne a nemzeti lét nagy kérdése mezőgazdasági népességünk intézményes szociális megsegítése.

KOVRIG BÉLA

A NEMZET MEGSZERVEZÉSE A TOTALIS HÁBORÚRA

M IÉRT KELL A TOTALIS HÁBORÚRA FELKÉSZÜLNI?
A háború előkészítésének sarkalatos pontja annak a tisztánlátása, hogy tulajdonképpen miért is vívjuk a háborút és mily eredményeket kell majd a háborúban elérni ahhoz, hogy eljussunk odáig, amiért a háborút vívjuk.

A történelem világosan mutatja, hogy a háború jellegét sohasem a hadvezérek, államférfiak, uralkodók alakították ki, hanem azt mindig úgy vívták, ahogyan arra a viszonyok kényszerítették őket. De világosan mutatja azokat a tényezőket is, amelyek kényszerítő hatásának engedelmessé válott a háború célja, eszköze és a hadviselés módja.

Ezek a tényezők: az életmód, a politikai viszonyok, a világnézeti felfogások és ezekből fakadóan a háború indító oka. Ezek, valamint a haderő előteremtésének lehetősége — tehát a fegyverkezés mérvé és a harcmodor (hadviselés módja), vagyis a háború pusztításának aránya között olyan szoros összefüggés van, hogy ezeket egymástól elválasztani nem lehet. Mentői mélyrehatóbbak és erősebbek voltak a háború indító okai, mentői érzékenyebben érintették a nagy néptömegeket, mentői több embernek a léte függött tőle — vagyis mentői inkább hatott az államot alkotó erőtényezők összességére —, annál nagyobb volt a háborúban alkalmazott erő, annál nagyobb az erőszak, az erőszak alkalmazási és pusztítás! felülete; következésképpen annál nagyobb ellenséges részeket kellett elpusztítani, hogy a cél eléressék és viszont mentői sekélyebbek és mentői felszínesebbek voltak a háború indító okai, mentői kevésbé érintették a tömegeket, mentői kevesebb embernek a léte függött a háború kimenetelétől, vagyis mentői kevésbé hatott az államot alkotó erőtényezők összességére, annál kisebbek voltak a háborúban résztvevő erők, annál kisebb az erőszak és az erőszak alkalmazási és pusztítási felülete, annál kisebb ellenséges részeket kellett elpusztítani, hogy a cél eléressék.

A legnagyobb, a legmélyrehatóbb volt a háború indító oka akkor, amikor az államot alkotó erőtényezők összességének létérdekéről volt szó. És tényleg a létfenntartásért vívott háborúknak látjuk a legnagyobb erőfeszítést és a legnagyobb pusztítást.

A létfenntartásért vívott háborúknak jellegzetessége, hogy *a)* a háború az egész nép egyetemes érdeke, amelyben az teljes egészében résztvesz. *b)* A háborút egy az egész népre támaszkodó hatalom vezeti

c) A háborús tevékenység célja az egész ellenséges állam teljes megsemmisítése. d) A háborús elemek minden béklyótól megszabadulva természetes ösi erejük teljességével pusztítanak, e) Az eredmény — mind a győzelem, mind a pusztulás végleges.

Vizsgáljuk meg a jelen életmódját, politikai viszonyait, világnézeti felfogását, hogy megkeressük benne a jövő háborújának indító okait.

Szilárdan állanak-e az európai államok létalapjai? Fenyegeti-e azokat valami és milyen mérvben?

A jelen belpolitikai viszonyaira jellemző, hogy: a nép, kormány, államfők — még jobban összeforrtak mint azelőtt, — az állam ma még inkább mint valaha az őt alkotó társadalom összességének egyéni tulajdona. Az állam gondját, baját éppen úgy mint örömét — vagyis minden államügyet — az állam minden polgára egyénileg is megért és átérez.

A mai európai államok életmódjára és gazdasági viszonyaira jellemző, hogy egyik állam sem tud megélni a saját területéből. Vagy az élelmét nem tudja a szükséges mennyiségben a saját területén kitermelni, vagy pedig ipari és kultúrcikkek nem képes a megfelelő mértékben önállóan előállítani. Ennélfogva mindegyik állam, hogy a kultúrának magas fokán álló létét fenntarthassa, ezernyi kisebb-nagyobb csatornával van a világforgalommal, annak piacával, kereskedelmével összekötve, hogy a világkereskedelem forgalma révén értékesítse feleslegeit és szerezze be a hiányzó szükségleteit. A mai európai államoknak a gazdasági élete, egész léte úgyszólván egy olyan mesterségesen felépített intézmény, amelynek alapjai tulajdonképpen kölcsönösen a külföldön vannak beágyazva. Ennek következménye, hogy amint valamelyik számottevő államot megakadályozzák ebben az árucserében, amint elvágják a világpiachoz vezető összeköttetéseit, amint nem veszik meg a termékeit — abban a pillanatban nemcsak az illető állam, de vele együtt több más állam is már létében van megtámadva, fizikai vagy kulturális éhenhalásra van ítélve. A mai gazdasági krízis tanúsítja, hogy egyre fokozódnak az akadályok és egyre nehezebbé válik az a gazdasági árucseré, amelyen a mai államok létfenntartási alapjai nyugszanak. Nincsen állam ma Európában, amelynek gazdasági vérkeringésében súlyos működési zavarok ne volnának és amelynek lakói ne lettek volna kénytelenek életstandardjukat leszállítani. Nincsen állam, amelyben ne volnának munkanélküliek és éhezők.

Ma tehát ismét az a helyzet állott elő, hogy a mai életmód, politikai viszonyok és gazdasági berendezkedés mellett az államok egész sorozatának a létérdeke van veszélyeztetve.

A megoldás éppen a múlt tanulságai alapján csakis kétféle lehet. Az egyik: a jelenlegi életmódnak, gazdasági és politikai viszonyoknak oly módon való gyökeres megváltoztatása, amelynek révén megszűnjenek az államok gazdasági vérkeringési zavarai. A másik: a háború.

Az életmód, a gazdasági és politikai viszonyoknak a különböző államokban való megváltoztatása és Összhangba hozatala rendkívül nehezen valósítható meg, mert hiszen a különböző államok érdekei szétágazók és mindegyik arra törekszik, hogy a maga részére mentől nagyobb előnyöket biztosítson a másik rovására.

Nagyon kérdéses tehát, hogy egyáltalában megvalósítható lesz-e? De ha megvalósítható, akkor is a megvalósulás mindenesetre még igen hosszú időt igényel.

Éppen ezért fennáll a veszély, hogy egyik vagy másik állam nem bírja majd elviselni a nyomort, nem győzi kívánni a kérdés békés módon való megoldását, nem hajlandó egyszerűen éhenhalni és hogy előbb-utóbb érvényre jut az élniakarás vágya, az élethez való jog, amely nem találhat másképpen utat az élethez, mint hogy az erőszak terére lép és létfenntartási lehetőségeinek a megszerzése végett háborút kezd.

Ha pedig ezt megteszi, akkor ez a háború a létfenntartásért való küzdelem j egyében kell hogy lefolyjék és ennek jellegét fogja magán viselni.

A létfenntartásért vívandó háború lehetőségeinek veszedelme a már elől említett jellegzetességével tehát ismét Damokles kardjaként állandóan Európa feje felett lebeg.

A létfenntartás lehetőségének a biztosítása, ez elképzelhető legmélyrehatóbb háborús indító ok, a legérzékenyebben érinti az államot alkotó erőtényezők összességét, mert hiszen kivétel nélkül minden embernek a léte függ tőle, vagyis az egész nép egyetemes érdeke, — az eredmény pedig, amit a létfenntartás lehetőségének biztosítása végett el kell érni, a másik fél teljes megsemmisítése, mert csak ez hozza meg a biztos és maradandó javulást. A cél csakis úgy érhető el, ha az államot alkotó erőtényezők összessége harcbaszáll és ha a háborús elemek minden béklyótól felszabadulva ősi erejük teljességével pusztítanak; vagyis ha az állam az emberi élet minden megnyilatkozását a háború magasabbrendű érdekeinek rendeli alá és annak szolgálatába állítja!

Ez a totális háború!

A HADSEREG MEGSZERVEZÉSE. A hadsereg hivatása a nyers erőszak alkalmazása révén az ellenség megsemmisítése.

Jelenleg a megsemmisítés keresztülvitelére vonatkozólag különböző nézetek állanak egymással szemben. Ha áttekintjük a világ katonai irodalmát, akkor egy határozott irányt látunk, amely a háború eldöntését már nem abban keresi, hogy a harcot az ellenfél katonailag megszervezett erői ellen vívja, hanem ehelyett úgy kívánja eldönteni a háborút, hogy a repülőket útján a technikának és a kémianak legborzasztóbb rombolóeszközeit tervszerűen alkalmazza az ellenfél országának polgári lakossága ellen. A másik irányzat, amit az irodalomban látunk, szintén alkalmazni kívánja ezeket az eszközöket az ellenfél országának védtelen lakossága ellen — azonban nem ezektől várja a háború eldöntését, hanem a szárazföldi erők csatáitól! Azt, hogy ebből a világraszóló vitából a végén a jövőendő gyakorlatában melyik irányzat részén lesz az előnyök többsége — azt ma elméleti alapon eldönteni nem lehet!

Egy azonban bizonyos már most is! És pedig az, hogy történjenek ezek a légi támadások csak tüzlövedékek vagy gázbombákkal vagy bacillusok terjesztésével, egy élelmes, szívós és vitéz nép, amelyik már eleve és idejekorán felkészült ezek elhárítására — nem fogja magát egyedül légi támadások előtt megadni.

Ha pedig nem adja meg magát, akkor feltétlenül földi erőket kell alkalmazni, mert a légi erők csak pusztításra képesek, de nem képesek valamely terület birtokbavételére és megtartására. A területnek birtokbavételéhez feltétlenül szükséges a földi erők közreműködése is.

Mindenesetre jelenleg még az összes nagyhatalmaknak megvan a nagy szárazföldi hadseregük. Nem valószínű, hogy egy háború esetén ezek szépen otthon üljenek és a harc megvívását a repülőknél és a kémia doktorainak engedjék át.

Hogy a jövő háborújában a földi erők küzdelme mellett más eszközökkel is küzdeni kell, amelyek a múltban teljesen ismeretlenek voltak, vagy legalább is nem volt olyan nagy jelentőségük, mint ma — az kétségtelen, de az semmit sem von le a győzelmes csaták kihatásának az értékéből.

A csata lesz tehát a jövő háborújában is az a sarokpont, az a tengely, amely körül a háború eseményei forognak.

Ennek megfelelően kell tehát az előkészületeket megtenni, a csatában keresni a döntést és ugyanakkor készen lenni a légi harcra és különösen a légi harc elleni védekezésre, mert hiszen a légi támadások elhárítása adja csak meg majd a módot a nagy tömegek egyesítéséhez.

Az ellenfél légitámadásai ellen való védekezésre elsősorban a légi és légvédelmi erők hivatottak. A védekezés sikere főleg attól függ, miképpen aránylik az általuk kifejthető hatás a támadó által kifejthető hatáshoz. A világháború tapasztalatai azt mutatják, hogy bármilyen kedvezően alakuljon is ki ez az arány a védőre nézve, mégis a csak repülő és légvédelmi erőkkel való védekezés egymagában nem képes a kellő biztonságot nyújtani. Hogy a kellő biztonság elérhető legyen, ahhoz még az is szükséges, hogy az ellenfél repülőinek a hatáskifejtése megnehezíttessék és csökkentessék.

Ezt azáltal vélik elérni: hogy az életközösség fenntartásához nélkülözhetetlenül szükséges szerveket nem tömörítik, hanem, amennyire csak lehet, decentralizálják, hogy iparkodnak azokat a látás ellen természetes vagy mesterséges úton megvédeni, hogy a legfontosabb és legérzékenyebb részeket bombabiztosan a föld alá rejtik, hogy a városokban a lakosság számára megfelelő számú gáz- és bombabiztos fedezéket építtetnek és a lakosságot gázálcokkal látják el.

Egyszóval már békében a háború követelményeinek megfelelően befolyásol az államhatalom minden új települést és építkezést.

Kiképzés. A polgári életben a mindennapi kenyér megkeresésénél semmi szükség nincsen a hadieszközökre. Ennélfogva a lakosság nem is ért a hadieszközök használatához, hanem csak ahhoz a mesterséghez, amivel a mindennapi kenyerét megkeresi.

Már pedig ahhoz, hogy a fegyverbeszállott nemzet az ellenség elé vezethető legyen és vele a siker reményével vehesse fel a küzdelmet, ahhoz elengedhetetlen feltétel, hogy értsen a hadieszközök használatához, az azokkal való harceljáráshoz és a tömegben való mozgáshoz. Ehhez azonban csakis akkor érthet, ha erre idejekorán külön kiképezik.

A kiképzés foka egyenes arányban van a reá fordított idő tartamával. A jó kiképzés hosszú időt igényel. A világháború óta bevezetett

és általánosan alkalmazott modern harceszközök használatában való kiképzés pedig jóval több időbe kerül, mint amennyi időbe került a kiképzés ezeknek a modern harceszközöknek a bevezetése előtt.

Ha pedig az állam a jó kiképzéshez szükséges idő egész tartamára elvonja a polgárt a foglalkozásától, akkor az zavarólag hat az általános termelési rendre, erősen zavarólag hat az egyén magánéletére, mert hiszen hosszú időre elvonja a rendes kenyérkeresetétől és nagyon sok kiadást is jelent az állam számára, mert hiszen a rendes polgári foglalkozásuktól elvont és katonai kiképzésre bevonultatott polgárokat neki kell eltartani.

A probléma tehát abban rejlik: jó kiképzést adni olyan módon, hogy ez a kiképzés a lehető legkevésbé zavarja az állam termelési rendjét, az egyén kenyérkereseti foglalkozását és amellet minél olcsóbb legyen az államháztartás számára.

Európa szabadon fegyverkező hatalmai a problémát úgy oldották meg, hogy az ifjúságot a 12—14 éves kortól kezdődőleg, anélkül hogy annak iskolai tanulmányait vagy polgári foglalkozását megzavarnák, alapos előképzésben részesítik, ahol azok elsajátítják a későbbi szakkiképzéshez szükséges alapokat. Ezután az általános védkötelezettség alapján általában kb. kétévi katonai szolgálatra hívják be a hadköteleseket. Itt sajátítják el a mai modern harceszközök használatához szükséges szaktudást. Ennek leteltével, hogy a tanultak feledésbe ne menjenek és az elért kiképzési színvonalat tartani lehessen, utánképzésben részesítik a leendő harcosokat. Mégpedig úgy, hogy egyrészt polgári lövészegyesületekben tovább gyakorolhatják az eddig tanultakat, másrészt 2—3 évenként egyszer néhány heti fegyvergyakorlatra ismét bevonulnak a hadsereghez.

Ezzel az új rendszerrel, amely a régtől fogva ismert általános védkötelezettséget az elő- és utánképzéssel egészítette ki, azután meg is van oldva a probléma, mert ez megvalósítja a nemzet nagy tömegeinek katonai kiképzését, biztosítja ennek a kiképzésnek a megfelelő színvonalát, amellett aránylag olcsó és nem zavarja túlságosan sem az általános termelési rendet, sem pedig az egyén magánéletét.

Meg kell jegyezni, hogy az ifjúságnak a honvédelemmel kapcsolatos kiképzése nemcsak arra van alapozva, hogy megfelelő számú közharcos álljon majd rendelkezésre, hanem arra is kiterjed, hogy altisztekké és tartalékos tisztekké képezzen ki.

Ezzel megvalósult Kossuth Lajos elgondolása, aki a szerencsétlen kimenetelű szabadságharc után egyik levelében a következőket írja: „... ne emeljünk válaszfalakat a polgár és katona között! — a honvédelem a legnemesebb polgári kötelesség. Neveljük az egész nemzetet honvéddé — tegyük a honvédelemre való kiképzést a nemzeti közoktatási rendszer lényeges kiegészítő részévé a falusi iskolától az egyetemig.“

Felszerelés. A hadseregek harceszközeit általában két csoportba lehet osztani. És pedig: közelharceszközök — kézitusa eszközei és távolharceszközök — a tűzharc eszközei.

A közelharceszközökre jellemző, hogy azoknak az alkalmazása és hatása erős összefüggésben van a harcosok indulatával és lelki-

állapotával. Tehát a felszerelés eme részének hiányosságát pótolhatja, kiegyenlítheti a lelkesedés, bátorság és ügyesség, amellyel a harcos őket kezeli.

A távolbaható harceszközök azonban annál kevésbé vannak összefüggésben az őket kezelő harcosok indulatával, mentői távolabbra hatnak. Itt már súlyosabban esik a latba az, hogy kinek jobb a felszerelése, mennyivel gyorsabb és nagyobb pusztító hatást tud vele elérni — az ellenséghez viszonyítva. A lelkesedés, bátorság és ügyesség csak arra fogja képesíteni a felszerelésben gyengébb felet, hogy elviselje a maga nagy veszteségeit, hogy dacára ennek mégis előretörjön az ellenség testéig, hogy keresse a kézitusát, mint az egyetlen alkalmat, ahol azután lelkesedéssel, bátorsággal, ügyességgel kiegyenlítheti azt, ami felszerelésben hiányzott nála a távolharc tartama alatt. Mindaddig azonban, amíg eddig eljut, vérrel kell megfizetni azt, ami a felszerelésből — az ellenfélhez viszonyítva — hiányzik vagy gyengébb.

Éppen ezért ma már minden állam arra törekszik, hogy felszerelése minden tekintetben a technika legmagasabb színvonalán álljon, hogy lehetőleg jobb és tökéletesebb legyen, mint a leendő ellenfél.

Kis államoknál különösen fontos az, hogy a felszerelésük tökéletesebb legyen, mint a számbelileg nagyobb ellenfelüké, mert kis államoknál sókka értékesebb és nehezebben pótolható az emberélet.

A felszerelés beszerzésénél nagy szerepet játszik a pénz, különösen azért, mert van a hadifelszerelésnek egy sajátos káros tulajdonsága. És pedig az, hogy a hadifelszerelés aránylag hamar elavul. Oka ennek az, hogy a technika rohamosan halad és ezen a téren is úgyszólván máról holnapra újabb csodákkal lepi meg a világot.

Nem elegendő tehát egy bizonyos átlag színvonalon álló hadifelszerelést beszerezni vagy annak előállítására berendezkedni, hanem gondoskodni kell arról is, hogy ez a felszerelés a technika újabb vívmányainak megfelelően állandóan tökéletesedjék.

Biztonság. A kiképzés és felszerelés kérdésének megoldása után hátra van még a biztonság kérdésének megoldása.

Békében az állam férfilakosságának a zöme a termelési rend szolgálatában áll és csak az a része van fegyverben, amely éppen katonai szolgálatának tesz eleget.

Kétségtelen tehát, hogy az államnak háború esetére változtatni kell a békebeli erőcsoportosításon és oly erőcsoportosítást kell felvennie, mely megfelelő ahhoz, hogy az ellenfél erőit pusztítsa.

Vagyis mozgósítania és felvonulnia kell.

Ez egyik legkritikusabb időszaka a háborúnak. Mert a mozgósítás és a felvonulás alatt a leggyengébb a hadsereg és éppen ebben a gyengeségi pillanatában fenyegeti a legnagyobb veszély, ha ellenfele erőinek egyesítésével már megelőzte. Azért a leggyengébb ebben az időszakban a hadsereg, mert egyelőre csak a keretei vannak meg; ennek a keretnek erőt és tartalmat adó alkotórészek pedig mind csak most vannak megalakulóban és a megalakulás befejeztéig helyhez vannak kötve. Ez a helyhezkötöttség alapfeltétele annak, hogy megalakulásukat befejezhessék, de viszont éppen ez a helyhezkötöttség fosztja

meg azután őket annak a lehetőségétől, hogy egymás segítségére siesse-
nek, vagy pedig hogy egységesen lépjenek fel. Nyilvánvaló tehát,
hogy olyan légi és földi erő, amely erősebb és mozgékonyabb, mint a
másik fél alakulóban lévő és helyhez kötött csoportjai, nagy sikert
érhet el ezek felett mindaddig, míg egyenként és elszigetelten mérkőz-
hetik velük. Ha pedig sokáig és eredményesen folytathatja ezt a műkö-
dését, akkor teljesen lehetetlenné is teheti a mozgósítás és felvonulás
végrehajtását.

A mozgósító és felvonuló fél gyengeségi állapota és az őt fenye-
gető veszély ismerete nyilvánvalóvá teszi, hogy már jóval előtte
biztosítani kell ennek a gyengeségi állapotnak az áthidalását. Ennek
a keresztülvitelét értik általában az államok biztonságának fogalma
alatt.

A biztonság minimális foka: amikor a nemzet végrehajthatja
fegyverbeszállását és az ellenfél ebben nem akadályozhatja meg.

A biztonság maximális foka pedig az, ha az állam döntő eredmé-
nyeket tud elérni ellenfele fölött, mielőtt az még mozgósíthatott és fel-
vonulhatott volna. Tehát ha meg tudja akadályozni leendő ellenfelének
fegyverbeszállását.

A világháború befejezte után létrejött Párizs-környéki békék
éppen ezt célozták, hogy a volt központi hatalmakat a biztonság mini-
mális fokától is megfosszák, viszont az antant és kisantant államok
számára a biztonság maximális fokát szerezzék meg.

A biztonság megszerzésének eszközei és módjai:

1. A lehető legrövidebbre szabni a mozgósítás és felvonulás idő-
tartamát. Hogy ez megrövidíthető legyen, ahhoz már békében mindent
alaposan és tervszerűen a legapróbb részletekig pontosan elő kell
készíteni. Mindenki már békében teljesen ki legyen képezve, hogy a
háború kitörésekor ne kelljen az emberanyag kiképzésére időt veszte-
getni. Mindenki már eleve tudja azt, hol van az ő helye háború esetén,
hol kapja meg felszerelését, mikor és hol kell ezért jelentkeznie. Az
egész fegyverbeszálló nemzet számára szükséges felszerelés már a
békeévekben meglegyen, úgyhogy mozgósításkor ne kelljen a fel-
szerelés beszerzésével az időt tölteni, hanem csak annak szétosztásával.
Megfelelő teljesítőképességű szállítóeszközök, amelyek kibírják a nagy-
arányú forgalmat.

2. A hadsereg egy részének oly módon való készentartása, hogy
az előzetes mozgósítás nélkül is mindig harcrakészen álljon egy ellen-
eséges betörés kivédésére, egy másik mozgékony része pedig az
ellenség országába való betörésre és mozgósításának késleltetésére.

3. A határok erősítése. Ez azonban olyan sokba kerül, hogy ma
Európában csak Franciaország teszi meg. Eddig kb. 1600 millió pengőt
költött erre. Szegényebb államoknak nem telik arra, hogy határaikat
hatalmasan megerősítsék. Ezeknek olcsóbb akadályokról kell gondos-
kodni, hogy az ellenfél előnyomulását lassíthassák. És ez az eszköz
a rombolás. Olcsóbb jóval, mint az erődrendszer, nagy hátránya azon-
ban, hogy területfeladással jár és hogy annakidején a helyreállítás
szinte sokba kerül, de nem annyiba, mint a várrendszerek telepítése
és fenntartása. De hát szegény állam nem sokat válogathat az eszközök-

ben. A végszükség órájában azt az eszközt kell alkalmazni, ami éppen kezeögyébe esik és alkalmas a végveszély elhárítására!

Hogy a biztonság terén egyik állam a másikkal szemben mennyire van előnyben vagy hátrányban, azt csakis a kölcsönös, konkrét viszonyoknak az összehasonlítása mutathatja meg. Ezeknek a konkrét viszonyoknak az összehasonlítása alapján kell azután a következtetést levonni arra nézve, hogy a való gyakorlati életben milyen eszközöket és módokat kell és lehet alkalmazni ahhoz, hogy a nemzet fegyverbeszállása megvalósítható legyen!

A GAZDASÁGI ERŐK MEGSZERVEZÉSE. A gazdasági élet örök szabályozója a kereslet és a kínálat. A békében élő, illetve háborút viselő nemzet szükségletei — tehát a békebeli és háborús kereslet — között lényeges eltérés mutatkozik. Például a háborús nemzet ipari szükségletei a békebelinek többszörösét teszik ki és éppen azokban a cikkekben merül fel a leghatványozottabb igény, amelyekből a békeszükséglet aránylag kevés. Egy hadsereg évi lőszerfogyasztása békében ugyanazon mozgósított hadsereg 1½ napi átlagfogyasztásának felel meg. Tehát a háborús fogyasztás a 200-szorosa a békefogyasztásnak. A többi hadianyagcikkben is ha nem éppen ekkora, de lényegesen felfokozott követelményekkel állunk szemben. További különbség, hogy a békeipar termelésének eredménye legfeljebb 20%-ban képez állami, illetve hadseregszükségletet. Háborúban fordított a helyzet. S emellett békében az iparcikkek iránti szükséglet a lakosság számarányához és fogyasztóképességéhez mérten az egész ország területére elosztva időben kialakult rendszerességgel merül fel; háború esetén a haderő a nagyfogyasztó és pedig ott és akkor, ahol és amikor azt a hadvezetés változó érdekei kívánják. S végül lényeges eltérés, hogy a békegazdasági élet alapja a gazdaságosság elve; a háború szükségletei pedig mindenre tekintet nélkül abszolút követelmények.

Megállapítható tehát ezek után, hogy a csak békebeli keresletre berendezett gazdasági élet nem képes kielégíteni a háborús szükségletet, keresletet. Pedig ezt feltétlenül ki kell elégíteni, mert enélkül háborút viselni nem lehet. Ebből következik, hogy az állam gazdasági erőtényezőit feltétlenül úgy kell megszervezni, hogy a háborús szükségletet kielégíthessék.

A háborús szükséglet kielégítésének egyik módja ezeknek a szükségleteknek már békében való legyártása és tárolása. A gyakorlati életben azonban ez sehogy sem vihető keresztül és éppen ezért egyik állam sem alkalmazza. Nem vihető keresztül pedig azért, mert egyik állam sem rendelkezik avval a horribilisán nagy mennyiségű pénzzel, amibe—mondjuk—csak 1 évi háborús szükséglet kerülne. De még ha rendelkeznek is, akkor sem lenne mentesítve a további gondtól és beszerzéstől, mert hiszen időközönként — még pedig elég sűrűn — ki kellene selejtezni és újjal pótolni mindazt, ami korszerűtlenné vált, hogy a technika haladásának megfelelően korszerű hadfelszereléssel rendelkezék. De még ha erre volna is pénze, ki biztosíthatja arról, hogy a háború tényleg csak addig az ideig tart, ameddig ő azt elképzelte magának és amennyi időre ellátta magát készletekkel?

Ehelyett a totális háborúra felkészülő államok már békében megtesznek minden előkészületet arra, hogy összes gazdasági erőtevényezőik termelése háború idején a maximumra fokozható legyen. A béke-termelési rendről a maximális háborús termelési rendre való átállítást gazdasági mozgósításnak nevezik.

Ez az átállítás minden előgondoskodás dacára általában 3—6 hónapig tart olyan üzemknél, amelyek a kérdéses hadianyagot már gyártották. Újabb üzemek alapítása 1 évbe kerül. Az átállítás — gazdasági mozgósítás — időtartama alatti háborús szükségleteket már békében való előregyártással és tárolással kell fedezni. A gazdasági mozgósítás előkészítésének a megszervezése a következő előmunkálatokat igényli:

1. A békebeli termelési rend teljesítőképességének a pontos megállapítását, mert hiszen ez a már meglévő termelési berendezkedés lesz az alapja a háborús termelési berendezkedésnek. Ennek a megállapításához pontos statisztikai adatokra van szükség. Ezek a statisztikai adatok pedig csakis az összes termelési üzemekbe való teljes és korlátlan betekintés révén készíthetők el.

2. Mindazoknak a módozatoknak és feltételeknek a megállapítása, amelyeknek révén a már meglévő energiaforrások, nyersanyagkészletek növelhetők, a gyáripar és földművelés teljesítőképessége a maximumig fokozható. Az ehhez szükséges munkaerő kiképzésének és biztosításának a módozatai. Annak elhatározása, hogy a megállapított feltételek és módozatok közül mit és mennyiben kell már békében megvalósítani, hogy a gazdasági mozgósítás annakidején mentői rövidebb idő alatt végrehajtható legyen. Ezekre néhány példa:

A már meglévő nyersanyagok növelését szolgálja új nyersanyagforrások feltárása — pl. a világháborúban az alumínium, a lögyapot, a glicerín, a kén, a kenőolaj, a kaucsuk, a textíliák előállításához szükséges új nyersanyagokat fedeztek és használtak fel. Az országban hadi szempontból kihasználatlanul és parlagon heverő nyersanyagok — rézkilincsek, harangok stb. — lefoglalása, gyűjtése és rendeltetésüknek megfelelő felhasználás megszervezése. A nyersanyagokkal való tervszerű gazdálkodás, azok takarékos, célszerű és racionális felhasználása, aminél elv, hogy minden anyag csak a háború céljait szolgálhatja.

A gyáripar egy része már békében hadfelszerelési cikkek gyártásával foglalkozik. Az a tény, hogy a hadiipar az állam békebeli rendelkezéseivel nem tartható a teljesítőképesség ama fokán, amire háború esetén szükség van, arra kényszeríti az államot, hogy a nemzetközi fegyverkereskedelemben való részvételt megengedje és különböző kedvezményekben részesítse. Az ipar egy másik részét háború idején kell a hadicikkek gyártására átállítani. Miután a magángazdálkodástól nem lehet azt elvárni, hogy ennek a költségeit fedezze — ennél fogva az államnak kell azt már békében gondosan előkészíteni és a költségeket viselni. Bizonyos gyárat éppen azért, mert békebeli fenntartásuk a magántőke szempontjából nem rentábilis — de háború esetén nélkülözhetetlenek, magának az államnak kell megalapítani és fenntartani. Általános törekvés az államoknál, hogy a hadiipar szempontjából fontos

gyártási ágakat védővámokkal, különleges kereskedelmi rendszabályokkal, szubvenciókkal igyekeznek életképessé tenni és fenntartani. A gyár-
ipar teljesítőképességének a fokozását szolgálja az egységesítésre való törekvés, vagyis bizonyos a hadviselés szempontjából fontos cikkekből típusoknak a megalkotása. Célja egy olyan típusnak a kiválasztása, amelynek gyártása a legkönnyebb az állam nyersanyaga és a gyár-
ipar adottsága folytán. Előnye, hogy háború idején nem kell azoknak a típusoknak a sokféleségével számolni, amelyek előállításához nehéz a nyersanyagot, az alkatrészeket, a gyártáshoz szükséges gépeket, a betanult munkaerőt megszerezni. Szakértők állítása szerint pl. a tehergép-
kocsik sokfélesége igen sok nehézséget, túlkiadást és több munkát okozott a világháború alatt.

A háborús élelmezés és ellátás megvalósításának a lehetősége szoros összefüggésben van a békeidők agrárpolitikájával; — és avval, hogy mit valósított meg az a többtermelés minden eszközzel való előmozdítása érdekében — propaganda, oktatás, talajjavítás, vetőmagvak nemesítése, az állatállomány nemesítése, az értékesítés helyes megszervezése, megfelelő hitelek nyújtása, — piacok biztosítása, megfelelő szállítási kedvezmények — esetleg védővámok bevezetése terén.

Rendkívül fontossággal bír mind az ipar, mind a földművelésnél a munkaerő biztosításának a megszervezése. Először is számbelileg sokkal több munkásra lesz szükség a hadiiparban, mint amennyi békében foglalkoztatva volt. Másodsor szakt munkásokra van szükség. Képzett szakt munkásokra pedig csakis úgy lehet szert tenni, ha már békeidőben mód van a kiképzésükre. A totális háborúra készülő államok bizonyos korhatárra vonatkozóan az általános munkakötelezettség bevezetésével oldják meg a kérdést. A munkakötelesek hadiszolgálatra alkalmatlan tömegéből kiválasztják a háborúban szükséges munkások mennyiségét és ezeket éppen a munkakötelezettség kényszere alapján már békében a megfelelő helyen kiképezik, nyilvántartják és háború esetén éppenúgy, mint a hadköteleseket behívják.

Nincsen állam Európában, amely autark lenne. Éppen ezért nincsen állam Európában, amely háborús szükségleteit a saját területéből fedezni tudná. Éppen ezért a saját gazdasági erők termelési képességének a maximumig való fokozása után is még hiányok fognak mutatkozni — részben nyersanyagban, otthon elő nem állítható ipari cikkekben és a legtöbb államban az élelmezés terén is. Ezeket a hiányokat a minimumra lehet és kell is csökkenteni: az életstandard és az igények csökkentése, a luxuscikkek gyártásának beszüntetése, pótanyagok előállítása és bevezetése, egyes cikkek előre való tárolása, az összes készletek lefoglalása és központias racionális elosztása és felhasználása révén.

A mindezek után még fennmaradó — aránylag elég tekintélyes — hiány fedezése a külföldről kell, hogy történjék. Ennek feltételei: legalább egy megbízhatóan használható szabad út a világpiacokhoz, — és kellő mennyiségű pénz — arany, nemes valuta, vagy csereeszköz a bevásárlás lebonyolításához.

Mint kiegészítő eszköz tekintetbe jön még olyan ellenséges területek elfoglalása, amelyek a saját hadigazdálkodás szempontjából előnyt

jelentenek. Erre példa a világháborúból: a Szerbia, Románia elleni hadjárat, Ukrajna elfoglalása stb., stb.

Ezek alapján az a meggyőződés: ahhoz, hogy a háborús gazdasági szükségletek fedezhetők és ezáltal a haderő harckészsége, valamint a lakosság ellentállóképessége fokozható legyen, ahhoz a békében végrehajtott szervezés és előkészítésen kívül a totális háború tartama alatt a termelés irányítása elengedhetetlen feltétel.

A fogyasztás — az anyaggal való legnagyobb takarékoság miatt — nem lehet tetszőleges, hanem csakis olyan és annyi, amennyit az államvezetés a helyzet szerint megengedhetőnek tart.

A SZELLEMI EGYSÉG MEGTEREMTÉSE. A nemzet erejének összességével csakis akkor fog fegyverbe szállani, ha a társadalom összes rétegei megértik ennek a lépésnek elkerülhetetlenül szükséges voltát. Ha belső meggyőződésükből merítenek erőt ahhoz, hogy leküzdjék a harctér taszító hatását és ellenálljanak az otthon vonzó erejének.

Önként azonban csakis akkor állanak csatasorba, csakis akkor hajlandók életüket és vagyonukat kockára tenni, ha megértik, hogy ez a kockáztatás elkerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a jövőben egyáltalában létezni tudjanak. Ha megéri a tömeg, hogy az otthonmaradás egyenlő a biztos éhenhalással és ettől csak akkor menekülhet, ha fegyverrel a kezében szembeáll az ellenséggel és legyőzi azt.

Szerves felvilágosítás és oktatás révén kell tehát gondoskodni arról, hogy az állam minden társadalmi rétege, minden polgára világosan lássa: mi az állam létalapja, mi az, ami az állam létalapját veszélyezteti, mikor ölt ez a veszély olyan mértéket, hogy már csakis háborúval hárítható el, milyen sors vár az államra, ha nem nyúl a fegyverhez és nem visel háborút, milyen előnyt jelent a győzelmes háború?

Azután, hogy milyen összefüggés van az állam létalapja, veszélyeztetése és az állampolgárok egyéni érdeke, léte és veszélyeztetése között. A közös veszély felismerése — amely egyformán fenyegeti mindenkinek a létalapjait — szüli azután az egységes vágyat, amelynek tárgya: a közös veszély leküzdése.

Ha ez megvan, akkor a nemzet a maga teljes egészében egy egységes szellemi közösséget alkot, amelyben mindenki tisztán látja az állam céljában a maga célját is. Egy egységes szellemi közösséget, amelyben mindenkinek ugyanaz a célja: a közös veszély leküzdése és amelyben mindenki tudja azt, hogy a közös veszély leküzdése csakis akkor lesz elérhető, ha mindannyian fegyvert ragadnak és a cél elérése érdekében kockára teszik a saját életüket is.

És ahol ez megvan, ott magától adódik, hogy az állam összes fegyverfogható polgárai önként hajlandók fegyvert ragadni az állam védelmére.

A többségnek ez a magatartása pedig fizikai és erkölcsi kényszert fog gyakorolni arra a kisebbségre, amely nem értette vagy nem akarta megérteni a nemzet fegyverbeszállásának feltétlenül szükséges és elkerülhetetlen voltát.

Hogy a gyakorlati életben ez a felvilágosítás, meggyőződés tényleg sikerüljön és a szellemi egység ezen a téren létrehozható legyen, ahhoz feltétlenül szükséges, hogy a kiindulási alap valódi és őszinte,

az igazságnak megfelelő legyen. Vagyis alapfeltétel, hogy tényleg csakis az állam létérdekeiért, csakis az államot alkotó társadalmi rétegek összességének érdekeiért vívassék a háború. Ennél kisebb érdekekért a nemzet összessége nem száll fegyverbe önként és nem viseli el az azt megelőző előkészület terheit. Különösen fontos az, hogy a kiindulási alap valódi és őszinte legyen — a szellemi felvilágosultság mai korszakában, amikor a múlthoz képest alaposan megnövekedett az egyén szellemi világa és látóköre, de ezzel együtt megnövekedett az egyén akaratának és szabad elhatározásának a jelentősége is.

KI SZERVEZZE MEG A NEMZETET? Hátra volna még annak a kérdésnek a megvilágítása, hogy az államnak melyik szerve teremtsen meg a nemzet fegyverbeszállásának előfeltételeit.

Az eddig felsoroltakból kiviláglik, hogy annak az állami szervnek, amely ezeket az előfeltételeket meg akarja teremteni, olyan hatalommal kell rendelkeznie, amelynek birtokában irányító befolyással bír: az állam lakosságának szellemi életére, az egész népnevelésre; a termelés menetének szabályozására, a hadsereg nagyságának a meghatározására; — viszont szabad keze van: az ország javaival való gazdálkodásra, a külállamokkal való viszony meghatározására, a háború vagy béke kérdése feletti döntésre.

Egyszóval annak az állami szervnek, amelyik a nemzet fegyverbeszállásának az előfeltételeit meg akarja teremteni, annak rendelkezni kell birtokában az államot alkotó erőtevézők összessége felett.

A hadvezetés nem rendelkezik ezzel a hatalommal, tehát egymagában nem is teremtheti meg ezeket az előfeltételeket. Csak segítő-társ lehet, amennyiben megvilágítja a problémákat és szorgalmazza azok megoldását.

Azzal a hatalommal, amely ezeknek az előfeltételeknek a megteremtéséhez szükséges, csakis az államok kormányai rendelkeznek.

Tehát a nemzet fegyverbeszállásának az előfeltételeit csakis az állam kormánya — az államhatalom birtokosa — teremtheti meg, mégpedig a számára megszabott alkotmányos úton.

A legtöbb államban a világháború előtti törvények nem nyújtanak elegendő alapot a nemzet összes erőinek a totális háborúra való megszervezéséhez. Különösen nem adnak elegendő jogi alapot a gazdasági erők békében való megszervezéséhez. Ezek az államok új törvények alkotásával segítenek magukon. Legutóbb Cseh-Szlovákia készített egy erre vonatkozó egységes államvédelmi törvényt, amely teljes mértékű felhatalmazást ad a kormánynak a háborúra való előkészítéshez.

Miután csakis az állam kormánya rendelkezik azzal a hatalommal, amely feltétlenül szükséges a fegyverbeszállás előfeltételeinek megteremtéséhez, ennél fogva minden államban egyedül az állam egymásután következő kormányai viselik a felelősséget is a nemzettel szemben, ha annak idején — amikor bekövetkezik az állam fegyverrel való megvédésének ideje — a nemzet nem tud fegyverbeszállani. De övük viszont minden dicsőség is, ha a fegyverbeszállás megvalósulhat!

V. MAGYAROSY SÁNDOR

EGYETEMI REFORM ES JOGÁSZNEVELÉS

A MÚLT ÉVI december hóban a Kormányzó Úr Ö Főméltóságának fővédnöksége mellett megtartott nagyarányú felsőoktatásügyi szaktanácskozmány az összes egyetemi reformkérdések között napirendre tűzte a jogi oktatás és vizsgarend revízióját is. Közel félszázad óta, a Csáky Albin gróf kultuszminiszter által 1893 októberében benyújtott ilytárgyú törvényjavaslat óta vajúdik nálunk ez a kérdés. A törvényjavaslatok és tervezetek egész sora, a jogi karok memorandumainak egész tömege látott azóta napvilágot, sajnos, mindezideig eredmény nélkül. A most oly jó auspíciuk között megtartott szaktanácskozmány s talán az a körülmény is, hogy a jelenlegi kultuszminiszter úr nem jogprofesszor, így függetlenebbül és bátrabb kézzel nyúlhat a bajok orvoslásához, remélni engedi, hogy a most készülő egyetemi reform-törvényjavaslat végre megoldja jogi oktatásügyünk régi visszasságait és új mederbe tereli a jogi tanulmányi és vizsgarendet s ezzel a jogásznevelés jobb korszakát készíti elő.

A múlt decemberi szaktanácskozmányon elhangzott nagyértékű felszólalások épp most jelentek meg nyomtatásban, s tőlük függetlenül egy hézagpótló nagy munka Egyetemi reform és az egyetemi selectio reformja címmel Ereky István egyetemi jogprofesszor tollából, mely munka egyfelől rendkívül gazdag adathalmazával, a háború után Angliában, Franciaországban, Németországban, Ausztriában, a kisantant államokban és másutt megvalósított egyetemi reformok részletes ismertetése és kitűnő kritikája, másfelől a mi egyetemi állapotaink bajainak, hiányainak bátor és kíméletlen feltárása által csak megerősíti a kultuszminiszter úr elgondolásának helyességét, hogy az egyetemi reform végre nálunk is elodázhatatlan.

Erekynek ebből a valóban nagyszabású és rendkívül érdekes munkájából elég csak azt a reánk szinte lesújtó adatot felemlítenem, hogy míg hazánk a világháború óta mindössze 54-gyel tudta a négy egyetemünk tanszékeit szaporítani, addig Jugoszlávia 326-tal, Románia 292-vel, Csehszlovákia 423-mal. Vagyis a három, ú. n. kisantant-állam összesen 1041 új tanszéket állított fel a részben tőlünk elrabolt, részben az ő régi és a háború után felállított új egyetemeken és fakultásain. Igazat kell adnunk ugyan Erekynek abban is, hogy az általunk eléggé ismert kisantant-államoknak ez a szédületes egyetemfejlesztési mámája alapján véve kultúrdemagógiának mondható, amivel szemben nekünk inkább a kultúrdemokráciára kell törekednünk, azonban

figyelembe véve azt a széleskörű egyetemfejlesztési munkát, amit a nyugati igazi kultúrállamok mindenikében is láthatunk, be kell ismer-nünk, hogy egyetemeink fejlesztése, különösen a tanszékek szaporítása tekintetében, hazánk sajnálatosan az utolsó helyre szorult s ha a két új egyetemünknek a háború alatti felállítása mai megcsonkított és leszegényedett helyzetünkben elismerésre méltó nagy teljesítmény volt is, de másfelől a racionalizálás divatos jelszava alatt a tanszékek szaporítása helyett nálunk egymásután szüntettek be fontos és szükséges tanszékeket és üresen hagynak állani — legalább is a jogi karokon 10—12 év óta — fontos katedrákat.

A mi egyetemeink fejlesztése, a különböző tudományszakok újabb és újabb haladását szolgáló új tanszékek szervezése, a régibb parallel-tanszékek visszaállítása (nem is említve az üresen álló, de papíron meghagyott tanszékek betöltését) nálunk a legelemibb felső-oktatásügyi követelés, ha az annyiszor hangoztatott kultúrfőlényünket a körülöttünk kialakult nagyratörő új államokkal szemben biztosítani akarjuk. De követeli ezt az a nagyon időszerű meggondolás is, hogy a kommunizmus fenyegető réme, az orosz szovjet állandó aknamunkája ellen, ami céltudatosan a fiatalság lelkének megmételtyezésére irányul, a legbiztosabb fegyver a műveltség emelése és általánossá tétele, vagyis a félművelt vagy félrevezetett emberek agyából a marx-i ideológia kiirtása s ahelyett a valláserkölcsi alapra épített harmonikus világnézet, a hazafias, nemzeties érzés megszilárdítása és általánossá tétele, a becsületes nemzetépítő munka, a különböző foglalkozási ágak, a társadalmi osztályok kölcsönös megbecsülésére nevelés lehet.

A nyugati nagy kultúrállamok legújabb egyetemi reformjainak Ereky által összegyűjtött gazdag adathalmazából éppen azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az egyetemek feladata is nem egyedül a tudományok művelése és előrevitele, nem is pusztán a tudósképzés, hanem a társadalmi élet minden ágának, a nemzet egészének erősítése, magasabb színvonalra emelése, tehát a nemzetenvelés, a nemzet erkölcsi és gazdasági tőkéjének a gyarapítása is.

Rendkívül érdekesek erre nézve Erekynek az angol egyetemek legújabb életéből a helyszínén összegyűjtött adatai. Angliában a legújabb egyetem-alapítások egyenesen és kifejezetten a közgazdasági élet előrevitelének célzatával jöttek létre. Az angol nagyipar és nagykereskedelem vezető egyéniségei mutattak rá arra, hogy az oxfordi és a cambridge-i régi egyetemek nem méltatták figyelemre a nagyipar és nagykereskedelem és a természettudományok közötti szoros összefüggést. Ez a meggondolás hozta létre egymás után a modern angol egyetemeket (csak Anglia északi részén legutóbb hat modern egyetemet alapítottak), melyek elé nyíltan azt a hivatást tűzték, hogy „az alkalmazott természettudományok behatóbb művelése révén az angol ipar és kereskedelem versenyképességét a világpiacon emeljék s a német ipar és kereskedelem megdöbentően nagyarányú fejlődését túlszárnyalják.“ így alakult ki Angliában legújabban az oxfordi és Cambridge! régi egyetemi típus mellett, melyek ma is „az angol gentleman ideálját: a klasszikus műveltségű» hazafias gondolkodású, vallásos és

jómódú úriembert nevelik“, a modern egyetemek új típusa, ahol az ipar és kereskedelem világának jövő vezetőit képezik ki s a gyakorlati étellel való kapcsolatra fektetik a súlyt. A két egyetem-típus értéke és jelentősége tekintetében pedig az angol társadalom nagytöbbségének az a felfogása, hogy az egyetemek kétféle hivatása közül nem a tudományok művelése, illetve a tudósképzés, hanem a nevelés a fontosabb.

Ugyanezt a fejlődési menetet és gondolatirányt mutatja azonban a francia és a német egyetemi élet legújabb alakulata. A francia egyetemeket, a faculté-rendszert, ugyan eddigelé is a gyakorlatiasság, a hivatalnok-képzés érdeke jellemezte, de a nálunk is utánzott német egyetemi-típus is a legutóbbi gyökeres világszemléleti reform alapján úgy alakult át, hogy az előbbi tudományos rendeltetéssel szemben ott is a legélesebben hangsúlyozzák a német ifjúság nevelését, mint a legfontosabb egyetemi feladatot. A liberális korszak „világpolgári egyetemeit“ a nemzeti szocialista világnézetnek megfelelő „nemzeti egyetemekké“ alakították át.

A minálunk készülő egyetemi reform vezérelve, alap gondolata sem lehet más, mint a magyar egyetemi ifjúságnak, a magyar nemzet jövő oszlopainak a legmagasabb tudományos kiképzés mellett hazafias érzésű, szociális gondolkodású és keresztény valláserkölcsei világnézetű egyéniségekké nevelése. Az egyetemi reform-törvényjavaslat részletkérdéseihez ma még időelőtti lenne hozzászoknunk, erre alkalmunk lesz majd a törvényjavaslat közzététele után, azonban talán nem lesz felesleges az Ereky István által bemutatott külföldi egyetemi reformokból a tanulságokat, a megszívlelésre méltó gondolatokat már most megbeszelnünk. Részemről csupán az általam legközelebről ismert mai jogásznevelés kérdésre kívánok néhány megjegyzést tenni, amire alkalmat nyújtott az a körülmény is, hogy a legutóbbi költségvetési vitában úgy a képviselőházban, mint különösen a felsőházban, csaknem mindenik felszólaló, különböző szempontból, szóvá tette a diplomás ifjúság problémáját, ami ezidőszert csonka hazánknak egyik legégetőbb és legnehezebben megoldható nagy kérdése.

Régi szállóige, hogy Magyarország a jogászok hazája. Így volt ez a múltban s így van a jelenben is. Az erős közjogi érzék, ami a régi magyar nemes embernek veleszületett tulajdona volt s ami egyik főtényezője lett annak, hogy ezeréves alkotmányunkat „annyi balszerencse közt“ is meg tudtuk oltalmazni, ez az alkotmányos érzék és a közjogi kérdések iránti érdeklődés ma is ott él a magyar fiatalság lelkében s ez a magyarázata annak, hogy intelligens fiatalságunkra ma is a jogi pályának van legnagyobb vonzereje. Másik és közkeletűbb magyarázata a jogáskodás iránti nagy előszeretetnek az a sajnálatos tény, hogy egy félszázad óta átment a köztudatba, hogy a jogi tanulmányokat lehet legkönnyebben elvégezni az egyetemeken, mert ott nincs kötelező leckelátogatás, kollokválás, nincsenek előírt kötelező gyakorlatok, így akinek anyagi ereje engedi, az ma is vígan élheti négy éven át a Bukovay Absentiusok aranyéletét, a szegény fiú pedig mehet irodába, hivatalba, csak a vizsgákra kell előállnia, azokon pedig

— megfelelő bukási esélyek vállalása mellett — valahogyan csak átcsúszik a legtehetségtelegebb ember is és ha keservesen is, de megszerezheti a jogdoktori címet s holta napjáig „doktor“ úrnak fogja titulálni a főpincér, a borbély és az egész társadalom szemében mint „jogtudós“ kérkedhetik.

Az bizonyos, hogy begyökerezett társadalmi felfogásokat, előítéleteket bajos egy csapásra megváltoztatni. Hiszen, különösen a háború után minden illetékes tényező folyton hangoztatta, hogy fiatalságunkat a közgazdasági pályákra kell terelni s e célból alakult meg a budapesti Pázmány Péter tud. egyetem mellett a közgazdasági fakultás is. Az eredmény mégis az, hogy ma is a jogi pályára, vagyis az egyetemek jogi karaira igyekszik bejutni érettségizett fiatalságunk javarésze. Ezzel tehát számolni kell s ez a főoka annak, hogy a jogi tanulmányi és vizsgarend revíziója, vagyis színvonalának emelése, ezzel a jogi karok által is elismert mai visszasságok kiküszöbölése elsődrendű kultúrpolitikai feladat.

Más oldalról az is bizonyos, hogy jogvégzett ifjakra, vagyis a jogi szakmában alaposan képzett és a gyakorlatban sikeresen tevékenykedő egyéneknek ezreire van szüksége az állami és a társadalmi életnek. A minősítési törvények töméntelen álláshoz írják elő a jogi képzettséget, ami természetes és szükséges követelés is, hiszen a bírói, ügyvédi, a magasabb közigazgatási pályák sikeres betöltéséhez elengedhetetlen a teljes jogászi kiképzés. Sajnos, a legutóbbi törvényes rendelkezések, melyek a közgazdasági fakultás közigazgatási szakán szerzett doktori diplomát a minősítés szempontjából egyenlősítik a jogi doktorátussal, nem mondhatók megnyugtatóknak. A közgazdasági fakultáson a legfontosabb jogi tárgyak oly csekély óraszámban adatnak elő, az oda beiratkozott hallgatók a 2—3-órás tárgyak oly tömegével vannak agyonhalmozva, hogy itt valóban gyökeres revízióra van szükség vagy meg kell szüntetni az egész „közigazgatási“ szakot.

Éppen olyan elhibázott és életképtelen terv a leendő mérnököket egy kis jogi kiképzés után jogi képzettséget igénylő állásokra bocsátani. A bibliai mondás szerint is két úrnak nem lehet szolgálni. Vagy mérnök akar lenni valaki, vagy jogász. A régi polihistorok vagy ma is egyes kivételes zseniális tehetségek megbírhattak két vagy akár több szaktudományt és teljes képzettséget, de az emberek nagy többségére nézve igen elég, ha egyetlen szakmában teljes képzettséget tud szerezni. Erre nézve is nagyon kívánatos, hogy a készülő egyetemi reformtörvény bátor kézzel nyúljon a mai zűrzavaros állapotokhoz és ne riadjon vissza a radikális tisztogatástól és nyesegetéstől.

A mi eddigi jogi oktatási rendszerünk, mely a kötelező jogi doktorátusoknak 1874-ben történt bevezetésén nyugszik, valamint a külföldi példák legtöbbször, különösen a nálunk leginkább irányadóul tekintett német és osztrák rendszabályok azt a közvetítő felfogást igazolják, hogy a joghallgatóknak alapos elméleti kiképzése, vagyis a jogtudományokba való bevezetése és az ú. n. jogásznevelés nem egymást kizáró, nem ellentétes célkitűzések. Ellenkezőleg, ez a két feladat egymást kiegészítő, egyenlően fontos cél, amit a négy évi jogi tanfolyam alatt meg kell valósítani.

A jogi karok, épúgy mint a többi egyetemi fakultások, természetesen elméleti alapvetésként, a hallgatók előtt a jogrendszerek múltját, kifejlődését, bölcsészetét és jelen állását vannak hivatva bemutatni s őket a jogtudományok művelésére, továbbfejlesztésére képesíteni. Minél alaposabb elméleti képzettségű jogászokat bocsátani ki az életbe, minél több leendő jogtudóst és leendő egyetemi tanárt kiképezni, ez minden jogi kar legszebb ambíciója.

De tisztában lehetünk azzal, hogy erre a legmagasabbfokú tudományos kiképzésre nem mindenik joghallgató alkalmas. A kiváló elmetehetség, a jogtudományok mélységeibe való elmerülésre, önálló tudományos búvárkodásra és a tudomány önálló művelésére, továbbfejlesztésére való képesség oly különös isteni ajándék, amivel a jogi karokra beiratkozott hallgatóknak csak igen kis része dicsekedhetik. A szelekciót pedig, bármennyire helyes és elengedhetetlen szükségesség az érettségizett fiatalság kirostálása, mégsem vihetjük odáig, hogy csak a legkitűnőbb tehetségeket, a zseniálisnak látszó kiválóságokat vegyük fel a jogi tanfolyamokra. Elvégre a talán közepes tehetségű fiatal emberekből, a jelesen vagy csak jól érett ifjúból is a legderékabb gyakorlati jogász, kitűnő ügyvéd, bíró, közigazgatási ember válhatik. Már pedig a fiatal emberek többsége bizony csak ilyen közepes egyénekből áll, akik azonban kellő és alapos elméleti és gyakorlati kiképzés után kitűnően megállhatják a helyüket majd a gyakorlati jogéletben. Nincs tehát okunk és jogunk ezeket a szelekció címén kirekeszteni a jogi pályára lépésből. Az államnak és a társadalomnak nemcsak kitűnő jogtudósokra és nagynevű egyetemi jogtanárookra van szüksége, de sokkal nagyobb számú kitűnő gyakorlati jogászra, akikből majdan a gyakorlati élet mesterei, vezetői, kormányférfiak nőhetnek ki. Hiszen az országgyűlés tagjainak nagy része, a minisztériumok vezető emberei csaknem kivétel nélkül a gyakorlati jogászok közül kerülnek ki. Ennek a nagyobb csoportnak, a joghallgatók zömének a helyes kiképzése, a jó gyakorlati jogászok nevelése tehát szintén elég szép és fontos feladata a jogi karoknak.

Anélkül, hogy a francia faculté-rendszert akarnók utánozni, ennek a rendszernek az előnyös pontjait is figyelembe kell vennünk a mi jogi oktatásunk reformjánál. Mindenesetre követésre méltó ebből a rendszerből az, hogy a jogászképzés középpontjává a magánjog és pedig nálunk a magyar magánjog minél intenzívebb tanítását kell tenni. Vagyis úgy rendezni be a tanulmányi rendet, hogy ennek a minden jogász számára legelsőrangú, a jogászai gondolkodás, az elmeélesztés szempontjából legfontosabb tárgynak az előadása ne egy vagy két szemeszterre, de az egész tanfolyam mindenik évében elő legyen írva. A vizsgarendet is úgy kell összeállítani, hogy a magánjog mindenik része vizsgatárgy legyen.

Különben hogy ez voltaképpen nem is a francia rendszer utánzása, arra nézve legyen szabad csak egy régi jogprofesszorunknak, Kövy Sándornak († 1829.) a tanítási rendszerét emlékezetbe idéznem. Ez a nagynevű jogprofesszor, akiről Kossuth Lajos is azt írta, hogy: „tölcserrel öntötte az ember fejébe a jogtudományt“, egy másik híres tanítványának, Fogarassy Jánosnak leírása szerint nem restelte hir-

detni, hogy az ő hivatása nem a szép előadások tartása (pedig Fogarassy szerint is „cicerói nyelven“ beszélt), nem a hajszálfinom definíciók kiformalása, hanem az oktatás, a tanítás és a nevelés. Ezért két-három hónap alatt elmondta hallgatóinak az akkori egész tananyagot s ha elvégezte, újra kezdte, úgyhogy a tanévben háromszor-négyszer is elismételte az egész akkori magánjogot, és így a középszerű elméjű és figyelmetlenebb hallgatókba is valósággal belebeszélte a tudományát. Meg is voltak elégedve az ő tanítványaival a kir. ítélőtábla cenzorai. Azt pedig ismét Kossuth Lajos írja, hogy az ő és egy hallgatótársa félévi (az iskolai előjáróság előtt tartott) vizsgája alkalmával úgy mutatta be ezt a két tanítványát, hogy ez a két fiatal ember jobban tudja a törvényt, mint az egész kir. tábla ... mindkettő stante pede bizvást elmehetne personálisnak. Ha a mai óriási terjedelmű magánjogi tananyag mellett ez a Kövy-féle módszer ma primitívnek tűnik is fel, de annak a lényege: az egész tananyagnak, a magánjog összes főtételeinek beható megtanítása, ma is igaz és helyes követelés.

A magánjogi alapos kiképzés mellett viszont az angol modern egyetemi reformokból át kell vennünk a közgazdasági tudományok intenzívebb tanítását. Amennyire szüksége van minden jogásznak elsősorban a magánjog teljes ismeretére, éppen olyan elengedhetetlen az összes közgazdasági és pénzügyi elméletek és rendszerek biztos ismerete és elsajátítása. A magyar ifjúság, mint általában a „fajmagyar“ ember, nincs megáldva különös gazdasági érzékkel — bankba, kereskedésbe, ipari pályákra régebben sem szívesen ment a magyar ifjú, ma is igen nehezen lehet őket ezekre a pályákra terelni. Annál szükségesebb, hogy az összes joghallgatók ezekkel a gyakorlatilag annyira fontos stúdiumokkal a legbehatóbban megismerkedjenek s azokban leggondosabb kiképzést nyerjenek, hogy azokat velők megkedveltessük.

A harmadik, de éppen olyan fontos tárgykör pedig, amire a tanulmányi reformok során különös figyelemmel kell lenni, a közjogi és közigazgatási stúdiumok. Ezek iránt már, mint régen, úgy ma is megvan ifjainkban a kellő érzék és kedv, a követelés tehát e részben csak az, hogy a „közjogi“ gyűjtőfogalom alá sorozott összes tárgyakban (ide értve a nemzetközi köz- és magánjogot is), különösen pedig a közigazgatási jog tág mezőin beható és átfogó kiképzést nyerjenek az összes hallgatók. Tudva azt, hogy a kormányzás és a közigazgatás rengeteg hivatalnoka és tisztviselő személyzete a jogászok közül kerül ki, az említett stúdiumokban való teljesen alapos kiképzés is a gyakorlati élet és hazánk jövője szempontjából eminens érdek.

Hogy ezek mellett a legfőbb stúdiumok mellett a történeti és bölcsészeti alapvető tárgyak miként illesztessenek be, ez az egyetemi reformtörvény további fontos kérdése lesz. Mai, közszeretben álló történettudós kultuszministerünk mindenképpen jobban fog ügyelni arra, hogy Leibniz-nak „A jogtanulás és jogtanítás új módszeréről“ (1667) írt örökbecsű intelme, miszerint „kész jogász csak az lehet, aki a bölcsészeiben és a történetben otthonos“, nálunk is — okulva az eddigi absolute sikertelen kísérleteken — végre valahára megvalósítható legyen.

A mai jogi vizsgarendszer reformjára nézve csak azt kívánom a kultuszminiszter úr figyelmébe ajánlani, hogy a jogi karok erre vonatkozó javaslatai mellett szívlelje meg a régiebb e tárgyú javaslatokat és tervezeteket is. A már gr. Csáky Albin által 1893-ban benyújtott s később a Wlassics és Berzeviczy Albert javaslataiban is alapul elfogadott elvi kiindulási pont, t. i. a mai kötelező jogi doktorátusok helyett a kötelező leckelátogatás, a kötelező kollokviumok, a kötelező gyakorlatok és a „tanulmányi“ szigorlatok törvénybeiktatása — bármennyire ellenzik ezeket néhol a jogi karok mai véleményei — nézetem szerint még mindig nem mondható elavultnak.

Nagyon érthető és tiszteletreméltó az egyetemi jogtanároknak az a törekvése, hogy a mai három alapvizsga és a négy doktorátus rendszere fenntartassék, mert ők ebben látják a jogászképzés főerősségét és a kirostálás legbiztosabb eszközét. Azonban audiatur et altera pars. Igen sok elméleti és gyakorlati szakember viszont azt tartja, hogy nem a jogdoktori cím kötelező megszerzése biztosítja a helyes és alapos jogászi kiképzést, hanem elsősorban az említett régiebb javaslatok által meghonosítani kívánt kötelező leckelátogatás, a kötelező kollokviumok és a kötelező szóbeli és írásbeli gyakorlatok rendszeresítése. A jogi vizsgák tehát ne „doktori“, hanem tanulmányi szigorlatok legyenek. A világért sem kívánjuk mi a szigorlatok színvonalát lejjebb szállítani. A szigorlatok legyenek csakugyan szigorú vizsgák, de ne az legyen a cél, hogy minden végzett joghallgató mint jogi doktor, azaz jogtudós hagyja el az egyetem falait, hanem az, hogy a jog elméletében alaposan kiképzett, de a jog gyakorlati jelentőségével is tisztában levő s annak alkalmazására, a joggyakorlatra kész fiatal emberek váljanak belőlük a 4 évi tanulmány után. Tökéletesen igazuk volt abban a gr. Csáky-, Wlassics- és Berzeviczy-féle javaslatoknak, hogy a doktori cím az egyetemek kifejlődése során mindenütt mint tudományos dísz és egyetemi kitüntetés szerepelt a tudományok művelésére és fejlesztésére hivatottnak látszó legkitünőbb hallgatók jutalmazására és buzdítására. A „jogdoktori“ cím elérése azért megfelelő tudományos munka írásához, szóbeli vitatkozáshoz, előadás tartásához volt kötve, de nem a tanulmányi előmenetel, a jó alap- és államvizsgák jutalma volt.

Annak idején nagy helyesléssel fogadta a magyar jogászvilág az említett javaslatokat, melyek a jogi karokon is ezt a rendszert kívánták meghonosítani, vagyis a doktorátus megszerzését a kiválóbb tehetségű és tudományos hajlamú joghallgatók önkéntes vállalkozására hagyták, tehát egyenlősíteni akarták e részben a jogi vizsgarendet a bölcsészeti karon fennálló rendszerrel. Ellenben a jogi oktatási reform súlypontját a kötelező leckelátogatásra, a kötelező kollokviumokra és a kötelező szóbeli és írásbeli gyakorlatokra fektették. Nézetem szerint is fontosabb lenne, ha a készülő egyetemi reformtörvény nálunk is ezeket az utóbbi követeléseket váltaná be már egyszer, ellenben eltörölné a jogászkoránál valóban csak címkórságnak tekinthető doktori cím megszerzésére kötelezést.

Különösen fontosnak tartom a joghallgatók számára az összes főkollégiumokból rendszeresítendő szóbeli és írásbeli gyakorlatok meghonosítását. Egyik igen kiváló felszólaló a decemberi ankéton azzal

érvelt ez ellen a követelés ellen, hogy a gyakorlatokra ott van a joggyakorlati időszak, az egyetemen foglalkozzon a hallgató tisztán az elméletekkel. Erre én ismét csak a nagy német bölcsészt, Leibniz-ot idézem, aki az említett, ma is nagyon aktuális munkájában (a jogtanulás és jogtanítás módszeréről) élesen kiemeli, hogy a jogtudományok mint kiválóan gyakorlati tudományok tanításánál a feltétlenül szükséges elméleti és pedig bölcsészeti előismeretek mellett elengedhetetlen az egyetemeken a rendszeres gyakorlatok tartása és pedig úgy az exegetikai (forrásolvasások), mint a vitatkozásos és jogalkalmazási gyakorlatok. Leibniz-nak ezen helyes útmutatása nyomán a XVIII—XIX. században a jogi karokon divatban is voltak ezek a gyakorlatok s bizony ezeknek a szónoklásban, a vitatkozásban való készség megszerzése és a jogászi irány gyakorlása szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségük volt. Ez a helyes elgondolás teremtette meg nálunk is a XIX. század elején a Kövy professzor által Patakon meghonosított és másutt is utánczolt diákvármegye és kir. tábla (Páncél vármegye néven) intézményeit, melyek a mai jogi praktikumok elődei. De elég Plósz Sándor, legnagyobb elméleti per jogászunk többszöri felszólalására is hivatkoznom, aki mindig sürgette a jogtanításnak gyakorlatiasabbá tételét és a praktikumok tartását. Az én általam a kolozsvári jogi karon tartott praktikumokon, amelyeken nagy bűnpereket elejétől végig (írásbeli dolgozatokkal, vád-, védbeszédekkel, ítéletszerkesztéssel) gyakorlatilag bemutattam hallgatóimnak, éppúgy tanuvallomási lélektani kísérleteinken százával vettek részt hallgatóim s ezek a gyakorlatok bizonyára nem voltak haszon nélküliek az illetőknek jövőendő életpályájára.

Kétségtelenül ezeknek a gyakorlatoknak a rendszeresítése növelni fogja az egyetemi tanárok munkáját, de megfelelő tanársegédekkel és gyakornokokkal ezt a feladatot is igen szépen és örömmel elvégezheti az a tanár, aki valóban szereti az ifjúságot és igyekszik őket nemcsak előadásokkal „gyönyörködtetni“ és a szigorlatokon kiexaminálni, hanem jövő életpályájukra nevelni.

A jogásznevelésnek további eszközeiről, a joghallgatók önképzőköréről, tanulmányi kirándulásokról, az írásbeli kollokviumokról, az élőnyelvek kötelező tanulásáról ezúttal helyszűke miatt nem beszélhetek.

Az egyetemi reformtörvény igen sok és nagy problémákat fog felölelni, melyek mindenike a magyar nemzet jövőjét, a mai és a következő generációk szellemi és erkölcsi színvonalának emelését, jellemüknek edzését, helyes irányba indítását fogja szolgálni. E nagyszabású reformok egyik legfontosabbja lesz a mai jogi oktatási és vizsgarend gyökeres revíziója. Ha mai tetterős kultuszminiszterünknek sikerül azt elérnie, hogy a jogi karok jövőre ne „vizsgáztató gépek“ legyenek, hanem a jogászfifjúság nevelő intézetei gyanánt szerepeljenek, ha sikerül biztosítani azt, hogy a joghallgatók az eddiginél is mélyebb jogi tudással, nagyobb kötelességérzettel és hazafias munkakészséggel lépjenek ki az életbe, ezzel valóban hatalmas lépéssel fogja előrevinni a hazai kultúrát és maradandó alkotással örökíti meg a maga nevét.

A MAGYAR MUNKASZOLGÁLAT

Az EURÓPAI MUNKASZOLGÁLAT kialakulása — egyik legutóbbi számunkban ismertettük — nem maradt hatástalan Magyarországra nézve sem. Különösen ifjúsági részről fogadták szívesen és a kezdeményező lépéseket is az ifjúság tette meg. Amikor először jelentkezett a munkaszolgálat gondolata ifjúsági körökben — úgy 1934 táján —, már folyamatban volt a nagy kiábrándulás a háború utáni évek meddő szavalásából és a legifjabb nemzedékek határozottan új arccal jelentek meg a porondon.

Az új magyar ifjúságnak e problémákkal való találkozás nagy élmény volt. Forró fejjel, tájékozatlanul, de komoly segíteniakarással és fel-tétlen jóindulattal közeledtek a kérdésekhez. A parasztságban látták a jövő egyetlen biztos zálogát, Széchenyi lett az ideáljuk és a magyar sorskérdések megoldása a céljuk. Az elődöktől nem kaptak szempontokat; hiányzott a magyar műveltség egységes alapja, nem volt határozott életszemléletük, nem volt ideológiájuk és így nem tudtak biztosan cselekedni, ezzel magyarázható a sok tévelygés és naiv próbálkozás. A faluszemináriumok a falukutatás módszerén dolgoztak, a szociális munkát vállalók az alsóbb néposztályok megközelítésének a lehetőségén fáradoztak, a munkaszolgálat hívei pedig a magyar sorsközösség gyakorlati megvalósítását látták a munkatáborok felállításában. Mindez eleinte minden kritikai szempont mellőzésével történt. Csak a lelkesedés volt nagy és mindenáron csinálni akartak valamit. Megmagyarázhatatlan kényszer hajtotta őket a közösségi munkára, nem tudtak szabadulni a problémáktól és e sorok írója is, aki akkor kapta az elhatározó élményt egész életére, csak elfogódva tud visszaemlékezni az első próbálkozások izgalmas idejére.

Szinte egyszerre indult meg a különböző vonatkozású (falu-, szociális stb.) munka és az ifjúság mindenben a néphez való közeledést kereste. Természetesen a munkaszolgálatral is így volt. A külföldi példák csábítóan hatottak. Bulgáriában már nagy múltja volt a munkaszolgálatnak, Svájcban diákmunkatáborok működtek sok idegen — közöttük magyar — résztvevővel, Németországban pedig ebben az évben (1934-ben) mondotta ki a német diákszövetség, hogy csak azok iratkozhatnak be német egyetemre vagy főiskolára, akik legalább hat hónapot munkatáborban töltöttek. Ifjúságunkra Németország példája volt a legnagyobb hatással. A fiatalok társadalmi, gazdasági, szociális és politikai szemlélete azonban hiányos volt és így nem lát-

hatták meg a munkaszolgálat igazi problémáját. Még nem tudták, hogy a munkatábor külföldön a munkanélküliség levezetését szolgálta elsősorban és csak igazolásul hangoztattak pedagógiai, világnézeti és egyéb jelszavakat. Nem látták a gazdasági és társadalmi struktúra eltorzulását mögötte; csak arról hallottak, hogy a munkatáborban a népközösség eszméje válik teljessé és a nemzeti sorsközösség gondolata gyakorlativá. De ez nem az ő hibájuk. Vezérek sem voltak tájékozottak, azok az idősebb nemzedékbeliék, akik szerepet játszottak életükben, szintén nem láttak tisztán, tehát nem adhattak útbaigazítást. Így minden fenntartás nélkül magáévá tette az értelmiségi ifjúság a munkaszolgálat gondolatát és megkezdtek a „nemzeti munkatábor.”-ok szervezését Magyarországon.

AZ ELSŐ MUNKATÁBORT érdekes módon mégsem a külföldi példákért rajongó bajtársi egyesületek állították fel, hanem a Sárospataki Református Főiskola teológusdiákjai 1935-ben. A régi tradíciójú protestáns ifjúság már régen foglalkozott ezzel a gondolattal, ők közel akartak kerülni ahhoz a néphez, amelynek egyszer a vezetői lesznek és ezért faluszemináriumot alakítottak, ahol a falu problémáival foglalkoztak, szabad idejükben pedig kijártak a szomszédos községekbe nevelő-tanító munkát végezni. A munkatábort is ennek a célnak a szolgálatába állították, de az ő lelkesedésük is nagyobb volt, mint tájékozottságuk és így érthető, ha már az első megszólalásuknál kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki. A Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1935. évi júniusi munkatábori külön száma például ezeket írja bevezetőül:

„Tévedés lenne azt hinni, hogy a Sárospataki Ref. Főiskola Munkatáborához, az első magyar nemzeti munkatáborhoz ezekben a sorokban íródik, vagy a német, bolgár, svájci, ausztriai példák utánzásában íródott meg az előszó. A mi munkatáborunk előhangja tizenöt évvel ezelőtt jajdult fel, Trianont sirató tízezernyi magyar harang kongásával, — céltalan életeket öngyilkosságba fojtó pisztolyok dörrenésével. A magyar élniakarás igazságot kereső méltatlankodása, külföldet meghatni akaró panaszkodása, „Zátony. .-ről hiába tutult vésszirénázása túr a munkatábor gondolatában és tényében magának új krátert. Valami olyasféle van születőben a magyar diáklélekben, mint ami akkor történt, midőn megfűrték a Magyar Alföld szikes, sívó hátát, mélyén, az elevenéig: és gyógyító, forró vizek s hatalmas energiák szabadultak ki, szökkentek fel a felszínre . . .“

A munkatábor céljáról pedig ezt olvashatjuk ugyanabban a számban:

„A munkatábor önnevelés.

Célja: áldozatos életű, munkás, rendeltetéstudatos magyar férfiak nevelése.

Mint minden közösség, úgy a nemzet életének is alapja az áldozat. Nem egy áldozat, hanem az egész élet odaáldozása a nemzetközösségnek. Akinek teljes élete a nemzetért történik, csak az él a nemzetnek. A nemzetet csak az szereti, aki tudja azt, hogy nemzeti létét a nemzettől nyeri s ezért mindazt a létet, amit a nemzettől nyert, nem a maga érdekeiért használja fel, hanem visszaadja a nemzetnek. Nemzetünket csak a magunk érdekeinek a kikapcsolásával, sőt feláldozásával szerethetjük. Erre az áldozatos életre azonban nevelni kell az embernek magát. Úgy élni, hogy ne magunkért éljünk, nem könnyű. Alkalmak kellene, ahol egészen a nemzetnek élünk, hogy ezáltal egyfelől elmélyítsük

magunkban a nemzetheztartozás érzését, másfelől gyakoroljuk magunkat a nemzetért való életben. Századunk legkorszerűbb ilyen alkalma a munkatábor.“

Ilyen megfontolással szállt táborba 1935 június 20-án a Sátoralja-újhely és Sárospatak határában húzódó Bodnár völgyben negyvenhárom főiskolai hallgató (35 teológus, 1 lelkipásztor, 1 jogász, 1 tanítóképzős, 2 tanító, 1 tanárjelölt és 2 diplomás) Szabó Zoltán és Ujszászy Kálmán főiskolai tanárok vezetésével. A negyvenhárom résztvevő közül tizen hat hétig voltak táborban, a többi harminchárom pedig két turnusban három-három hétig. Az elvégzendő munka a zempléni Rudabányácska és Károlyfalva között tervezett hat kilométeres útszakasz egy részének alapozása volt. A munkatábor felszereléséről Zemplén vármegye gondoskodott: tőle kapták a munkaeszközöket, a végzett munkáért köbméterenként a környéken szokásos 70 fillért és a munkavezető mérnököt. Ruházatról a honvédelmi minisztérium gondoskodott, amennyiben zsávyolt és bakancsot biztosított a résztvevők számára. Szálláshelyül pedig a sátoraljaújhelyi katonai lőtér barakja és cserkészszátrak szolgáltak. A munkatáborak így meglehetősen katonai jellege volt, amit azonban szellemi foglalkoztatással igyekeztek ellensúlyozni.

A foglalkoztatás két részből állott: reggel 5 órától déli 12 óráig fizikai munkát végeztek, majd ebéd és hosszabb pihenő-szünettel a délutáni órákban meghívott előadóktól előadásokat hallgattak, amelyeket vita követett. Az előadások tárgya általában az új magyar szellemiség kialakításáról szólt. Hogy egy-két előadás címét tájékoztatóul megemlítsék, ilyenek voltak: Új törekvések a magyar publicisztikában, Új törekvések a magyar zeneművészetben, Új törekvések a magyar irodalomban stb. Az előadók megválogatása nem volt a legszerencsésebb, mert nem képviseltek egységes felfogást és sok nyitott kérdést hagytak, ami azonban a vitára volt serkentő hatással. Ha előadások nem voltak, akkor cserkészképzés folyt, tekintve, hogy a résztvevők majdnem kizárólag cserkészek voltak. Vacsora után pedig mindig áhítattal egybekötött tábortűzzel fejezték be a napot.

A munkatábor élete tehát elég változatos volt és ahogy beszámolójukban említik, a résztvevők nagyon jól érezték magukat. A végzett munkára vonatkozólag a következő számok adnak felvilágosítást. Napi átlagos 22-es munkáslétszámmal 910 hetórás munkanapot produkáltak és ennek keretében letisztítottak 2134 négyzetméter erdőterületet; kivágtak, illetve kiástak 175 élőfát és elmozdítottak 1097 köbméter földet. Ezzel másfél hónapi munka után elkészült a 6200 méteres útszakaszból 195 méternyi távolságnak a megalapozása 900 pengő értékben. Ebből az összegből egy napra a vasárnapokat is beleszámítva 22 pengő jutott, amelyből átlag 27 embert kellett élelmezni és még a legszükségesebb adminisztrációs kiadásokat is fedezni. Így egy táborozó naponta 82 fillérbe került. A munkatábor azonban célkitűzéséhez híven — áldozatot hozni a nemzetért — igyekezett még ebből is megtakarítást eszközölni, ami sikerült és 60 pengőt visszaszolgáltató Zemplén vármegyének. A következő évben pedig ugyanitt, de már csak egy hónapra terjedő idővel, kevesebb (37) résztvevővel, napi —

az eddigi hét óra helyett — nyolcórás munkaidővel, újabb előadásokkal (A tanító a faluban, Az iskolán kívüli népművelés, Néprajzi gyűjtés, Német munkatáborok, Mussolini közmunkaügyi politikája, stb.) és 890 pengő költséggel — amelyből 145 pengő megmaradt — nehezebb terepen 1200 köbméter földet dolgozott fel a második munkatábor és az utat újabb 93 méterrel hosszabbították meg. Harmadik, ill. több munkatáborot nem szerveztek ...

A sárospatakiakkal egyidőben indult meg a Turul Szövetség munkaszolgálata is. Itt már nagyban érvényesült a német behatás, mert szinte teljes egészében átvették a szervezési, propaganda, ideológiai, stb. anyagot. Thamói Kostyál László, a Turul Nemzeti Munkaszolgálat vezetője egyik írásában így vélekedik a kérdésről:

„A munkaszolgálat lényegének megértése világnézetet előfeltételez. Azt, aki a liberalizmus alapján áll, soha senki meggyőzni nem fogja ennek az intézménynek az értékéről. Szükséges tehát, hogy aki a munkaszolgálat lényegét teljes egészében értékelné kívánja, rendelkezék az egyénfeletti társadalomszemléletnek a mértékével, amelynek alapján eldönthető: vajjon a munkaszolgálat mennyire mozdítja elő az egymásértvalóság, az áldozatosság, egyszóval az idealisztikus világfelfogás szellemét. .. (Mert) mi is tulajdonképpen a munkaszolgálat? Olyan intézmény, amely megszervezi a társadalomban rejlő produktív munkakerőket, azokat nemzetgazdasági célok szolgálatába állítja és a résztvevőket világszemléletre neveli. E meghatározásból világosan kitűnik a munkaszolgálat kettős jellege: a szociálpolitikai cél, amely bizonyos gazdasági munkafeladatok véghezvitelére irányul, valamint a szociáletikai szempont, amely egy ideológiának gyökeresítését viszi keresztül... Az iskola általános műveltséget ad, a katonaság honvédelmi lekövetésben részesít, a munkatábor pedig a szocializmusra nevel... Főként tehát azt a szociális nevelőhatást kell kiemelni, amit a munkatábor a résztvevők lelkeségére gyakorol. Amikor egy munkatáboron végignézzünk, azt látjuk, hogy ugyanazt a ruhát hordja a gyáros fia és a munkáslegény, a fiatal gróf és a béresgyerek, az egyetemi hallgató és a kereskedősegéd, a hivatalnok és a földműves. Ez az uniformizálás azonban nem jelenti az egyéniség kiölését, csupán az egyéni szertelenség háttérbeszorítását egy bizonyos időre. Ez a szürke munkaegyenruha kifejezője egy ragyogó eszmének: a közös sors, a faji szolidaritás, az egymásértvalóság, az egymásértvalóság gondolatának, az egyénfeletti közösség eszméjének, a munka megbecsülésének és a férfias fegyelemnek... így tehát összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a munkaszolgálat intézménye a szocializmus kiegyenlítődési tendenciáinak leghatékonyabb megnyilvánulása azáltal, hogy az osztálykülönbségek ledöntését célozza.“

Egy másik írásában („A főiskolai önkéntes munkatábor“ címen „Turul Könyvtár“ sorozatban 2. szám), ugyanő német alapossággal foglalkozik a diákmunkatábor jelentőségével.

„Ha a diákmunkatáboroknak képéből ki akarjuk emelni azokat a jellegzetes vonásokat, — írja — amelyekért maga a gondolat megvalósításra érdemes, akkor a diákmunkatábor igazi jelentőségét a következőkben foglalhatjuk össze: 1. Biológiai hatás (... Ha a munkában ki is fáradunk, annál jobban ízlik utána az étel és alvás. Szinte érezzük, hogy vérré és izommá alakul szervezetünkben mindaz, amit megesszünk ...) 2. Lelki hatás (... Az egész táborban, illetve a tábor tagjainak a lelkeségében kialakul őszinte, afektáltság nélküli, meleg bajtársi érzés ...) 3. Eszmei hatás (... A közösségi gondolatot, mely a fiatal lelkekben olyan nehezen alakul ki, elősegíti az az egészséges csoportszellem, mely a tábor tagjai közt kialakul...) 4. Jellemképző hatás (... Az önkéntes munkavégzésnél feltétlenül tudatára ébred a kötelességérzet, az alaposság és a lelkiismeretesség... A diákmunkatáborban eltelt napok talán feledésbe merülnek, de megmarad az, ami a tarka élményekben változatlan és emberi volt: küzdeni akarás a mun-

kában, derűs életfelfogás az örömekben és hit a csillagokban ...)

5. Szociális hatás (... Áldozatokat kell hozni a közösség érdekében; áldozatokat, amelyek sokszor önzetlenséget, önuralmat, mérsékletet, sőt önfeláldozást és legfőképpen jószágot, szeretetet követelnek...)

6. Gazdasági jelentőség (... A diákmunkatábor megszervezi az ifjúságban levő munkaenergiát és oly nemzeti célok szolgálatába állítja, amelyek eszmei hatását előbb vázoltuk, gazdasági jelentőségét pedig akkor fogjuk a maga teljességében tisztán látni, ha végigtekintünk azokon a külföldi példákon, amelyekből kitűnik, hogy milyen eredményeket ért el világszerte a diákmunkatábor...)“

Ezek a német hatást tagadhatatlanul magukon viselő és sok helyen talán zavaros fejtegetések képezték a Turul Szövetség munkaszolgálatának ideológiai megalapozását. Kiegészíti a német hatású szellemi képet a „Munkatábor nevelői tényező“ című összefoglaló irat ezen megállapítása: „A táborban mindenkinek megvan a beosztása; hierarchikus szubordináció a vezéri elv alapján.“ A gyakorlati kivétel első ízben Magyarcsanádon, a Maros mellett felállított diákmunkatáborban történt meg. Itt 1935 augusztus 3-tól szeptember 3-ig 58 főiskolai hallgató és 68 kubikus javította közösen az 1930. évi nagy áradáskor átszakított csigái gátat. A tábor beosztása olyan volt, mint a sáropatakiaknál: reggel 8 órakor keltek, reggeli és tízórai szünettel megszakítva déli 12 óráig dolgoztak. Akkor rövid fürdés, ebéd, majd kötelező pihenés. Utána előadások, másnaponként pedig fegyelmező gyakorlatok voltak. A résztvevő kubikusoknak a környéken szokásos (1—1-50 pengős) napszámot adták; a diákok ingyen dolgoztak. Este tábortűz mellett barátkoztak velük és állítólag nagyon elégedettek voltak. Hogy a sorsközösség gondolata még teljesebb legyen, hetenként egyszer ú. n. kubikusnapot tartottak. Ez azt jelentette, hogy a főiskolások nem a megszokott hét órát, hanem tizenkét órát dolgoztak naponta és ugyanazt a kosztot (reggeli: kenyér és zöldpaprika, ebéd: kenyér és szalonna, vacsora: kenyér és hagyma) ették, mint a földmunkások. A diákok a hét többi napjain a munkásoktól eltérően, reggel hétkor kakaót kaptak kenyérrel, délelőtt féltizenegykor kenyeret, szalonnát és zöldpaprikát. Közben citromos frissítő vizet. Ebédre félegykor háromfogásos menüt, vacsorára szintén. A kubikusnapokat azért iktatták közbe, hogy leszálljanak arra az életszínvonalra, amely népünk nagyobbik felének osztályrészül jutott és azt megismerve, majdan, ha vezetői lesznek, másként vélekedjenek sorsukról...

A magyarcsanádi munkatáborban résztvevő diákok és kubikusok teljesítettek 3276 munkanapot, ami 4917 pengő munkaértéknek felel meg. A kiadások 3540 pengőt tettek ki, tehát látszatra a munkatábor rentábilis, a valóságban azonban nem így van, mert a munkabérelszámolás csak a kubikusoknál történt meg, a diákok — mint már említettem — ingyen dolgoztak. Ez az eredmény azonban elég volt a Turul Szövetségnek és a következő évben, 1936-ban az ország különböző részeiben öt munkatábort állítottak fel. Előzőleg Újpesten június 20-tól július 5-ig kéthetes vezetőképző-tábor volt, ahol elméleti kiképzés mellett a gyakorlati oktatást a Holt-Dunaág partjavítási és terepegyengetési munkája adta. Kiképeztek 33 főiskolai hallgatót, akik azután a később felállított másik négy munkatáborban teljesítettek vezetőszolgálatot. Kecskeméten július 3-tól augusztus 5-ig 102 diák

és 16 földmunkás a bugaci kisvasút egyik elágazásának alapozási földmunkáját végezte. Sopronban július 12-től augusztus 11-ig 28 diák útépítési, terepegyengetési és vízszabályozási munkát teljesített. Nagylakon augusztus 25-től szeptember 23-ig 36 főiskolai hallgató és 44 kubikus az 1935-ben elkezdett gátjavítási munkát folytatta és fejezte be. Kapuváron pedig 24 egyetemi hallgató július 14-től augusztus 5-ig parasztszaladoknál házi, konyhakerti és könnyebb mezei munkában vett részt. Még talán ennek volt a legtöbb értelme, mert legalább a házimunkák, gyerekgondozás, stb. terén adhattak értékes tanácsokat. Egyébként ezekben a táborokban is ugyanaz volt a munkarend, mint az előbbieken és persze a szellemi, ill. világnézeti kiképzés sem maradt el.

A Turul Nemzeti Munkaszolgálat két év alatt 281 főiskolai hallgatóval és 130 földmunkással 10.160 munkanapot produkált 15.240 pengő értékben. A kiadások összesen 11.545 pengőt tettek ki. Ilyen nagy költségvetést azonban nem bírt el a diákszövetség büdskéje és 1937 elején a kultuszminisztériumhoz fordultak, hogy annak költségvetési keretébe illesszék bele a főiskolai munkaszolgálat ügyét. A kérdéssel minisztertanács foglalkozott és május 2-án a Budapesti Közlönyben megjelent a főiskolai munkaszolgálatot rendező 4400/1937. számú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet. Ez megszünteti az eddigi főiskolai munkaszolgálatot és helyébe felállítja az „Egyetemi és Főiskolai Hallgatók önkéntes Nemzeti Munkatáborának Parancsnokságát“ vitéz Szinay Béla altábornaggyal az élén. A főparancsnok, az értelmiségi munkanélküliség ügyeit intéző miniszteri főtisztviselővel és a véleményező szerv gyanánt melléje rendelt Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkatáborának Központi Bizottságával együtt irányítja az újonnan szervezett diákmunkatáborok ügyét. Ezentúl az önkéntes munkatáborba csak az az egyetemi és főiskolai hallgató, vagy szigorló vehető fel, aki *a) a* Magyar Nemzeti Diákszövetség kebelébe tartozó Turul Szövetségnek, Hungária Magyar Technikusok Egyesületének, Katolikus Diákszövetségnek, Protestáns Diákszövetségnek, Magyar Főiskolai Sportegyletek Egyesületének, valamint a kebelébe nem tartozó Emericánának tagja; *b) jelentkezéskor* írásbeli nyilatkozatban kijelenti, hogy magát a munkatáborok fegyelmi és szolgálati szabályainak mindenben aláveti. A munkatábor célja pedig: „Egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint szigorlók nyári foglalkoztatása közérdekből szükséges munkálatok elvégzésére által s ezúton nemzeti és szociális szellemű nevelésüknek kiegészítése.“

Nagy lendülettel kezdődött meg a nyár elején az új munkaszolgálat szervezése. 1200-as létszámkerettel akartak az ország különböző részeiben munkatáborokat felállítani, de nem volt elég jelentkező. Az ifjúság figyelmét ugyanis közben más, érdekesebb, a divattal változó problémák kötötték le, így meg kellett elégedni azzal, hogy két turnusban egy-egy hónapra terjedő időre 300—300 főiskolai hallgatót oszthattak be munkatáborba. Az eredményekről az illetékesek nem nyilatkoznak, de a kiszivárgó hírek szerint vezetőknek és vezetetteknek egyformán csalódást okozott az ideai munkatábor és egyáltalán nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Fizikai munkában alig ütötték

meg a rendes munkás munkateljesítményének 60%-át, a szellemi kiképzésnek pedig, mint a lapok írták, a kormány vetett véget, mert a magyar állameszmével ellenkező nézetek jutottak az ifjúság elé a szellemi kiképzés útján.

Foglalkozott a Magyar Cserkészszövetség is a munkaszolgálat kérdésével és ideológiai kimunkálását a Fialat Magyarság című cserkészfolyóiratban végezték el a munkaszolgálat gondolatának öreg-cserkész barátai, akik lelkesedésükben nem ismertek határt és a munkatábort például a cserkészimperializmus gondolatával kötötték össze. Ez utóbbi alatt azt értik, hogy a cserkészzetnek kötelessége — bármily eszközökkel is — az őt megillető helyet a magyar társadalomban elfoglalni. Érdeemes meghallgatni, bármily zavaros is az alábbi szöveg, hogy miként képzelik el ennek az „imperialista“ eszmének a beteljesedését a munkaszolgálaton keresztül:

„Hogyan kerül a munkatábor egy lapra a cserkészimperializmussal? Úgy, hogy az imperializmus végrehajtására elsősorban az ifjú és a férficserkészet hivatott. Az ifjú és a férficserkész jelenleg mindennek, csak éppen egységesnek nem mondható. Pedig ez az imperializmus alapfeltétele. Hol születhetik meg tehát ez az egység az alapelvekben? Közös élmények kohójában, férfiaknak megfelelő formában: a munkatáborban.“

Érvelnek még cserkészrészről azzal is a munkatábor mellett, hogy az voltaképpen a cserkész tábornak egy kifejtettebb megjelenése bizonyos szolgálatkészség kiegészítéssel:

„A magyar öregcserkész már kipróbálta a munkatáborokat — olvashatjuk a Fialat Magyarság egyik számában — még mielőtt azok bárhol is divatba jöttek volna. A próbák beváltak és ezeket folytatni kell, mert a munkatáborban megtaláljuk mindazokat a kellékeket, amelyek bennünket cserkészeket jellemeznek. A munkatábor a fiútábornak egy magasabb, a fér fiúságnak megfelelő formája. Megtaláljuk benne a cserkész tábor minden kellékét, az ébresztőtől a tábortűzig, a baráti légkört, az egészséges életmódot, de azonkívül egy nagy többletet: azt, ami az öregcserkész-munka legfőbb tulajdonsága, a köznek tett jó szolgálatot.“

Hogy hol és mikor próbálta ki az öregcserkész a munkatábort, arról nem kapunk felvilágosítást. Tudomásunk szerint még nem is volt cserkészmunkatábor Magyarországon, csak bizonyos más vonatkozású (pl. falukutató, szociális, stb.) munkával nyert kiegészítést némely öregcserkész táborozás. Az egyre fokozódó érdeklődés azonban arra készítette nemrégiben a Cserkészszövetséget, hogy megszervezze az első tényleges cserkészmunkatábort. A terv az volt, hogy ezen a nyáron hatalmas munkatáborba száll az öregcserkészvezetőgárda a Börzsönyben és ott turista utakat építenek, hogy „a Börzsönyt megnyissák a kultúrának s hozzásegítsék a népet az erdő kihasználásához.“ A fizikai munka mellett szellemi kiképzésre is gondoltak, amely a cserkészzet és a munkaszolgálat kapcsolatát lett volna hivatva kidolgozni, hogy részben komoly ideológiai megalapozást nyerjen a kérdés, részben pedig a jövőben felállítandó cserkészmunkatáborok megfelelően képzett vezetőket kapjanak. A börzsönyi cserkészmunkatáborból azonban nem lett semmi: váratlanul — és ismeretlen ok miatt — lemondták az egészet...

A MAGYAR MUNKASZOLGÁLAT az eddigiek szerint tehát kizárólag az értelmiségi ifjúság kisebb-nagyobb próbálkozásaiból állott. Hogy nagyobbvontakozású kifejlesztésére gondolnak-e, azt határozottan nem tudjuk. A Gömbös-kormány annakidején foglalkozott a kérdéssel és a munkanélküliség enyhítése érdekében akarták megszervezni az általános munkaszolgálatot hazánkban. A mostani kormány jóindulattal kezeli a főiskolai hallgatók ezirányú próbálkozásait és nincs kizárva, hogy a jövőben kísérletet tesznek az önkéntes munkaszolgálat bevezetésére. Budapest székesfővárosnak például határozott tervei vannak ezen a téren. Egyelőre az egyik pestkörnyéki majorban akarnak felállítani önkéntes jelentkezéssel és 200-as létszámkerettel munkatábor a 19—25 éves munkanélküli ifjún munkások részére. A tábor tagjai nyáron különböző mezőgazdasági munkákat végeznének, télen pedig háziiparszerűen foglalkoztatnák őket. A résztvevők ellátáson kívül havi 5 pengő zsebpénzt kapnának. Ha ez a próbálkozás sikerül, akkor nagyobbarányú munkaszolgálatot szerveznek a főváros szociális költségvetésének a keretében. Ezek azonban egyelőre még csak tervek. Kivitelüknek sok akadálya van és nem biztos, hogy a külföldi tanulmányok és a hazai ifjúsági munkatáborok eredményei után feltétlenül bíznak azok praktikus voltában. A munkatábor ugyanis nem lehet öncél, mert ha nem illesztik be a gazdasági és társadalmi struktúra változásába olyan szervesen, mint ahogy azt Roosevelttel tette Amerikában, akkor nincs sok értelme.

Az ifjúság lelkesedve készült munkatáborokba, azonban amikor megnyíltak, nem használta fel az alkalmat és most sokan csalódva tekintenek vissza a magyar munkaszolgálat rövid múltjára. Azok a kevesek, akik őszintén foglalkoztak a kérdéssel, úgy jártak, mint a falukutatók és a szociális munka hívei: lelki kényszer készítette őket, hogy valamit csináljanak, de nem volt utánpótlás, mert a nagy tömeg teljesen érzéketlen és ázsiai közönnyel fogad mindent. Az értelmiségi ifjúság csak pillanatokra tud fellelkesedni az időnként változó problémák iránt, azután visszazuhan ismét abba a letargiába, amely ma annyira jellemző rá. A munkaszolgálat gondolata megmozgatta őket és mindjárt akadtak vállalkozó szellemű vezérek, akik kihasználták az alkalmat, ők nem igen értettek hozzá, viszont azokhoz nem fordultak, akik Magyarországon komolyan foglalkoztak a munkaszolgálat kérdésével. Nem fordult elő, hogy kikérték volna például Hilscher Rezső egyetemi tanárnak a tanácsát, aki történeti és szociálpolitikai szakértője a kérdésnek, vagy vitéz Fábry Dániel vezérkari ezredesnek és nemes Erdeős László századosnak, akik a munkaszolgálat egyik legfontosabb oldalával, a szervezéssel foglalkoznak. Hiába tűztek ki nagy célokat, ha azoknak nem volt meg a reális alapja. Egyes munkatáborokba például munkásokat vettek fel azért, hogy a válaszfalak leomoljanak az egyes társadalmi osztályok között. Munkaközben barátkoztak is a munkásokkal, de nem ettek velük és nem ették ugyanazt, mint ők, csak hetenként egyszer, a délutáni szellemi kiképzésből is kizárták őket, mert akkor azoknak tovább kellett dolgozni, holott együtt beszélhették volna meg a magyar sorskérdéseket. Eddig még minden komoly ifjúsági próbálkozás kudarcba fulladt a nagy közöny miatt

és csak kevesek viszik előre azt a gondolatot, hogy az ifjú nemzedékek valóban újjak legyenek.

Igaz, ez az ifjúság szociális elesettségében nem tud függetlenül cselekedni. Sokan a munkatáboroknak is inkább üdülő jellegű tulajdonítottak és csak azért mentek munkatáborba, mert nem volt más lehetőségük a nyaralásra. Talán helyesebb is volna, ha a munkaszolgálatra költött összegeket a szegénysorsú főiskolai hallgatók nyaralztatására fordítanák. A magyar ifjúságtól mi nem külföldi példák utánzását várjuk, hanem olyan heroikus magatartást, amely felismeri a magyarság igazi problémáit és azok megoldására minden erejét latba veti. Nem szabad ugyanis megfélemlíteni a magyar ifjúságnak arról, hogy az ő sorsa össze van kötve a magyar dolgozók sorsával. Jelenleg 25.000 értelmiségi munkanélküli van Magyarországon. Ezeknek a sorsát munkatáborral elintézni nem lehet. Itt csak nagy struktúraváltozás segít. Az agrárakosság keresői évenként 500 millió munkanapot tudnak produkálni, de ebből a mai birtokmegosztási és termelési viszonyok miatt csak 350 millió munkanapra van szükség. A 150 millió munkanap kiesés 300 millió P munkabér és kb 500 millió P produktumvesztésnek felel meg. Az iparban is ugyanez a helyzet. 1935-ben teljes üzemmenet esetén 382.000 munkást tudtak volna foglalkoztatni a gyárak, de csak 216.000 dolgozott, mert nem volt aki megvegye az iparcikkeket. Így 30 millió munkanap ment kárba s 100 millió P munkabérvesztés érte az ipari munkásságot és kb. 500 millió P ipari produktumvesztés a nemzetgazdaságot. Ha arra gondolunk, hogy a 3 milliónyi mezőgazdasági munkásságunk egyáltalán nem jön számításba a piacon mint fogyasztó alacsony életstandardja miatt, akkor megértjük, hogy miért kell csak 60%-os kihasználással dolgozni a gyáriparnak. Ellenben ha fogyasztóképes lenne a mezőgazdasági munkásság, akkor tudna venni iparcikkeket és a gyárak teljes üzemmenettel dolgozhatnának. A munkanélküli gyári munkások is keresnének, megvennék a mezőgazdaság termékeit és akkor ott sem veszne kárba 150 millió munkanap. Az értelmiségi munkanélküliség is megszűnne, mert több tisztviselőre, mérnökre, orvosra, tanárra, stb. lenne szükség.

Így kapcsolódik bele az ifjúság sorsa a nemzet sorsába és ha felismerné a rá váró feladatokat és azok megoldására törekszik, akkor segíteni fog saját magán és segíteni fog a nemzetet is. Ezzel nem azt mondjuk, hogy az ifjúság mindjárt vegye át az ország irányítását. Előbb dolgozza ki az országépítés ideológiai vonatkozásait, tanuljon komolyan, foglalkozzék a magyar sorskérdésekkel és legyen az előbbieknél valóban értékesebb nemzedék. Akkor azután az egész országból egy nagy munkatábor lesz, ahol mindenki az őt megillető helyen dolgozik és a társadalmi osztálykülönbségek sem lesznek olyan kiáltóak. Ennek a munkának is nagy a nevelő hatása, szociális vonatkozásai pedig szinte kiszámíthatatlanok, nacionalizmusa meg valóban pozitívabb lenne a mai szavaló nacionalizmusnál. Heroikus magatartásra törekedjenek azzal a tudattal, hogy talán ők az utolsó nemzedék, aki még segíthet. .

KOVÁCS IMRE

A NÉMET „NÉPISÉG“-KUTATÁS

A NEMZETI SZOCIALIZMUS a hatalom átvétele után igen jelentősen megváltoztatta Németország arculatát. Nemcsak politikailag, hanem egy kultúrnép minden életmegnyilvánulásában, így természetesen tudományos téren is. A tudományos élet berkeiben bekövetkezett változás nemcsak az egyes tudományterületeken belül jelentett személyi és irányváltást, hanem egész tudományos iskolák hirtelen teljes megszűnését (mint pl. a berlini híres alaklélektani iskola vagy a milió-kutatás), sőt egész tudományágak gyors elsoványodását (szociológia) és ezzel szemben mások meglepően gyors felvirágzását vonta maga után. Az utóbbi csoportba tartozóak közül különösen a fajelmélet (Rassenkunde) és a hazai néprajz (Volkskunde) talált nagy érdeklődésre, tudományos és népszerű körökben egyaránt. Az új idők problémái által serkentett kutatások és eredmények tekintetében méltán csatlakozik kettőjükhez az etnológia (Völkerkunde), itt azonban a nemzeti szocializmus inkább csak egyes aktuális problémák hangsúlyozása által gyakorol befolyást a tudományos fejlődésre és az előbb említett tudományokkal szemben ennek a kutatásnak az előrehaladása a közösség serkentő érdeklődése helyett inkább egyes kiváló egyének személyi érdemeiként könyvelhető el. A következőkben megkíséreljük röviden vázolni e három kutatási kör törekvéseit, az érdeklődés középpontjában álló fogalmaikat, továbbá azt a hatást, melyet eredményeik a mai Németország politikai és köznapis életére gyakorolnak. Bár az említett három tudomány tárgyában és módszerében különböző kutatási területet képvisel, mégis közös tárgyalásukat indokoltá teszi a politikailag is exponált tudományos köröknek az a törekvése, mely őket „Volkstumskunde“ név alatt egy tudományá választani igyekszik.

I. FAJELMÉLET A három tárgyalandó tudomány közül ez a legfiatalabb és egyben a legönérzetesebb, amennyiben a biológiától, orvostudománytól és lélektantól eltekintve az összes rokontudományok módszereit és eredményeit lehetőleg mellőzi és ezzel szemben éppen újszerűségét és önállóságát hangsúlyozza. Amint azonban látni fogjuk, a valóságban a lélektant is inkább csak mint feljogosító szempontot, nem pedig mint tudományos módszert használja, továbbá az antropológiai módszereket is csak egyes kutatók alkalmazzák, míg a többiek tudatosan mellőznek minden eddigi tudományos módszert. A kutatók törekvései-

nek ilyen megoszlása híven tükröződik vissza az összes idevágó munkák alfa és ómegájának, a német faj definíciójának kettősségében. A ma nagy számmal megjelenő könyvek meghatározásai két csoportra oszthatók. Létezik egy természettudományos definíció és egy ideáltípust rajzoló meghatározás. A két pólust talán legélesebben Eugen Fischer örökléstani alapon felépített meghatározása és Ludwig Ferdinand Clauss-nak, a „beleélésen“ kívül a megismerés minden más módját mellőző lélektani definíciója képviseli. E. Fischer a fajnak egy általános biológiai meghatározásából indul ki, még pedig a következő megfontolás alapján. Az öröklés hordozói, a gének, két csoportra oszthatók: az elsőbe azok tartoznak, melyek a test normális állapotához, annak szerveihez és azok működéséhez okvetlenül szükségesek, melyekkel tehát minden ép ember rendelkezik. Ezzel szemben léteznek olyan gének, amelyek egyeseknél előfordulnak, másoknál nem, vagy esetleg más formában. Ezek között ismét vannak olyanok, melyek teljesen rendszertelenül jelentkeznek (pl. a vörös haj minden faj egyes egyedeinél örökletes alapon előfordul), továbbá olyanok, melyek egyes csoportokon belül minden egyednél kivétel nélkül (homozigotikusan) előfordulnak, míg egy más csoport egyedeinél hiányoznak. Az utóbbi örökletes jegyek különítik el a fajokat. Tehát: „a faj olyan szaporodási közösségben élő embercsoport, mely bizonyos, másoknál hiányzó gencsoportra nézve homozigóta“. Ebből az alapból kiindulva tisztán természettudományos adatokkal kifejezhetők azok az antropológiai jegyek, melyek valamely fajt meghatároznak. L. F. Clauss nem ad ily pontos meghatározást, hanem faj alatt azt a „stílustörvényt“ (Stilgesetz), „alkatideált“ (Gestalt-Idee) érti, mely szerint az egyén tulajdonságai egy, az individuális esetlegességeken túlmutató, tervszerű rendben helyezkednek el. E kissé nehezen érthető törvény szerint alkotja meg a német ideáltípust is, melyet Leistungsmensch-nek nevez és amelyben mindig akcióra-kész, a külvilággal szemben aktív álláspontot elfoglaló, tárgyilagos, megbízható embert lát. Külső ismertető jelei: magas, nyúlánk, könnyed, világos színű stb.

A két meghatározás között közvetítő szerepet játszik Hans Günther definíciója, akinek a fajelmélet kifejlődésében legnagyobb történeti szerepe van. Ő volt az első, ki tudományos alkalmazást akart adni a faji gondolatnak. Álláspontja közvetítő a fentemlített elméletek között, amennyiben ő is egy általános, bár Fischerénél kevésbé pontos meghatározásból indul ki, ezzel azonban meg nem elégszik, hanem ő is, mint Clauss, tulajdonképpen egy ideáltípust rajzol akkor, midőn az antropológiai meghatározás mellett a német faj lelki képét is bemutatni igyekszik. A következő általános meghatározásból indul ki: „a faj olyan embercsoportban fejeződik ki, mely a rá jellemző testi és lelki tulajdonságok által minden más embercsoporttól különbözik és mindig magához hasonló utódokat hoz létre“. Ezek alapján a német típus: magasnövécsű, hosszúlábú, karcsú, erőteljesen karcsú (kräftig-schlank) nyak, kéz és láb, hosszú fej, keskeny arc, világos színek. Lélektani meghatározását a következő igen jellemző mondattal kezdi: „Will ein Zeichner, Maler oder Bildhauer den kühnen, zielbewussten, entschlossenen oder den edeln, vornehmen oder heldischen Menschen,

Mann oder Weib, darstellen, so wird er zumeist ein Menschenbild schaffen, das dem Bilde der nordischen Rasse mehr oder weniger nahekommmt... A továbbiakban így folytatja: „Tatsächlich möchte man vordenkliche Willenskraft, bestimmtes Urteilsvermögen bei kühl abwägendem Wirklichkeitsinn, Drang zur Wahrhaftigkeit von Mensch zu Menschen, eine Neigung zu ritterlicher Gerechtigkeit als die bei nordischen Menschen immer wieder auffallenden seelischen Züge bezeichnen.“ (Günther, Kleine Rassenkunde, 1936, 59. 1.)

A fentiekben eddig mindig a német ideál-típusról beszéltünk, holott a felsorolt idézetek az északi fajt említették. Ezzel tulajdonképpen már az „északi gondolatot“ (der nordische Gedanke) jellemeztük, amely éppen ennek a kettőnek az egyenlőség jelével való összekötését jelenti. A valóság ugyanis nem felel meg — vagy ahogy az északi gondolat hívei vallják, még nem felel meg — az ideálnak. Ma még az a helyzet, amit Günther is határozottan kimond: „Faj és nép nem fedik egymást... Nép alatt ma többnyire nyelvileg egységes embercsoportot értenek, ez azonban faji egységet korántsem jelent. Még ha eltekintünk is attól, hogy tiszta fajú egyént ma Európában csak igen szórványosan találunk és megelégszünk csak a faji karakter uralkodó voltával, akkor is nyilvánvaló, hogy a fajok és népek földrajzi területei nem esnek egybe. Annál is kevésbé, mivel az európai fajok fogalma csaknem minden német kutatónál különböző. Günther hét ilyen fajt ismer, melyek mindegyike többé-kevésbé fellelhető a német nyelvterületeken is, mégpedig a következő arányban:

túlnyomóan északi faj (nordische Rasse):	45—50 %
keleti „ (ostische „):	20— „
dinári „ (dinarische «):	15—
keletbalti „(ostbaltische):	8 „
fali „ (fälische „):	5— „
nyugati „ (westische „):	2— „
szudéta és belsőázsiai fej együtt:	2— „

Ezzel szemben

tiszta északi fej:	6—8%
„ keleti „	: 2—3
„ dinárt „	: 2—3

Tehát a kívánatos elem, a fajtisztaságot nem szigorú értelemben véve is, csak mintegy felét teszi a lakosságnak, míg egészen szigorúan fogalmazva a faji hovatarozást, csak 6—8%-ról beszélhetünk. A tiszta északi faj kívánatos voltára a következő megfontolás vezette Günthert. Elfogadja Spengler megállapítását a nyugati országok hanyatlásáról, csupán azt teszi hozzá, hogy Spengler nem ismerte fel a jelenség okát, mely szerinte abban áll, hogy az utolsó évszázadban a nyugati országokban erősen megcsökkent az északi faj százalékaránya. Az északi faj többsége és szellemi vezérsége a többi európai fajok együttműködésével biztosította Németországban az alkotóképességet. Mindebből logikusan következik az, amit északi gondolatnak neveznek és ami ma Németországban az északi faj szaporítását és a többi fajok csökkentését igényli (nordische Bewegung). Egész határozottan és merészen ki is mondja: „Az északi mozgalom csak az északi típusú honfitársaktól

kíván több gyermeket, ellenben a nem tiszta vagy egyáltalán nem északi típusúaktól kevesebbet.“ Természetesen következik a kiegészítés: „Nem általában az északi típusú, hanem csak az öröklés szempontjából egészséges északi típusú embert kívánja az északi mozgalom a német nép előtt a kiválasztódás mintaképeül elismertetni“. Innen származik tehát a Harmadik Birodalomban ma oly sokat emlegetett „Auslese“ fogalma, ami tehát szigorúan csak biológiai kiválasztódást jelent és nem tévesztendő össze társfogalmával a „Siebung“-gal, ami viszont a társadalmi és politikai kiválasztódásra vonatkozik. Az „Auslese“ egy fajta elszaporodására, tehát faji kiválasztódásra utal, míg a „Siebung“ az egyes vezető egyéniségek kiemelkedését (Führertum) és nem szükségképpen kiválasztott egyén továbbszaporodását és a vezető szerep öröklődését jelenti. A két fogalom ilyen éles különválasztása teszi lehetővé a németek számára annak megértését, hogy a mai vezető német egyéniségek nem mindig az északi faj képviselői közül kerülnek ki (Hitler, Göring, Goebbels).

Már maga az a tény, hogy a „Siebung“ és az „Auslese“ fogalmát külön lehet választani és hogy ennek megfelelően nem mindig az északi faj képviselői játszanak vezető szerepet — rést üt az „északi gondolat“ láthatólag erőszakosan megalkotott primitivista mivoltán. Nem is lehet egy olyan bonyolult faji összetételű népnél, mint a németiség, ilyen önmagában igen szép, de a való élethez képest mesterségesen merev elméletekkel boldogulni. Még az egyes, ma elismert kutatók is ellentmondanak egymásnak. L. F. Clauss pl. az északi faj mellett a sokkal „nehézkesebb“, de „hűséges“, „kitartó“, „a földdel lényegileg mindig összenőtt“, délszász, őst- és westfáliai típust is (fälische Rasse) — melyet ő a „Verharrungsmensch“ típusának nevez — a németiség lényeges alkotóelemének ismeri el. Mivel azonban ez a típus igen sok tekintetben éppen az északi típus éles ellentéte, az önként adódó ellentmondást azzal kerüli ki, hogy a németiség fogalmát úgy határozza meg, mint ami nem a kettő összege, még csak nem is szintézise, hanem a kettő örök küzdelme és mégis hasonlósága. A mai német lélek talán annak az ősi harcnak a szülötte, amely e között a két elem között valaha lejátszódott.

A hitleri Németországnak még egy népszerű fogalma — a *V o l k o h n e R a u m* — nyert tudományos magyarázatot a fajelmélet kereteiben. Kissé másképp fogalmazva ezt a gondolatét, azonnal szembe-tűnik a fajelmélet elvei szerint való tudományos indokoltság. A *Volk ohne Raum* gondolata ugyanis azt akarja kifejezni, hogy nem a hely, nem az országhatár, nem a milió a lényeges, hanem a fajszerinti hovátartozás, vagyis az örökletesen meghatározott testi és lelki minőség. Az örökletes alapnak az egyéni minőség kialakulásánál a milió-hatásokkal szemben vallott, csaknem kizárólagos szerepét hangsúlyozza ma a német tudomány, annyira, hogy a háború után Németországban erősen kifejlődött milió-kutatást (Milieukunde) pusztán az elnevezés miatt száműzték, tekintet nélkül arra, hogy ez a tudományág az egyoldalú, a milió által való meghatározottságot (Milieubedingtheit) vagy pedig éppen ezzel szemben az örökletes alap és a milió együttes szerepét vallotta döntőnek. A kérdés ilyen fogalmazása azonban ma már

veszített élességéből és Wilhelm Mühlmann nemrég megjelent, impozáns és komoly könyvében (Rassen- und Völkerkunde) maga mondja a következőket: „Kívánjuk, hogy a fajhigiénia megszabaduljon a faj fogalmának tisztán csak örökléstani orientációjától és ezáltal az öröklés és a környezet végzetes antagonizmusától. Fel kell ismernie a kettő közötti funkcionális összefüggést. Annak felismeréséről van szó, hogy az élő embert az örökletes alapszerkezet és a környezet szabja meg s a gyakorlatban ezzel, nem pedig elvont átöröklési anyaggal van dolgunk.“ Igaz viszont, hogy Wilhelm Mühlmann munkája még a német szakörökben is alig ismert, míg ezzel szemben a párt tudósa, Günther „Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes“ című könyve 1936-ban már 165.000 példányszámmal ért el.

II. VOLKSKUNDE a neve annak a másik tudománynak, mely a fajelmélet mellett nagy népszerűségnek örvend ma Németországban. Ez alatt az elnevezés alatt azt értik a németek, amit mi hazai tárgyi, szellemi és elméleti néprajznak neveznénk, szemben a Völkerkundével, mely az összehasonlító, tehát a világ minden népére kiterjeszkedő néprajzot jelenti. Az ebben az értelemben vett néprajz a fajelmélettel szemben már nem nevezhető új tudománynak, csupán most nyert ismét aktualitást és a múlt évtizedekkel összehasonlítva, most éri reneszánszát. Egy tudomány keletkezését igen ritka esetben lehet határozott dátumhoz kötni, de a néprajz abban a szerencsés helyzetben van, hogy ma az összes kutatók egyöntetűen Wilhelm Heinrich Riehlnek 1858-ban elhangzott beszédét (Die Volkskunde als Wissenschaft) vallják az önálló tudományként szereplő néprajz születési dátumának. Míg a Riehl híres beszéde óta eltelt évtizedekben az idevágó kutatások a csendes gyűjtés, még pedig elsősorban a filológiai szempontokat szem előtt tartó gyűjtés keretein nem haladtak túl, részletmunkákba veszve átfogó elméletekkel és fogalmi tisztázásokkal nem sokat törődtek, addig az utolsó évek irodalma tömegesen termeli az olyan munkákat, melyek történelmi és elméleti áttekintés mellett fogalmi meghatározásokkal és célkitűzésekkel foglalkoznak. Mindezek szerint a Volkskunde önálló tudományként való megalapozása Riehl-től származik ugyan, gyökereiben azonban már sokkal régebbi időkre nyúlik vissza ez a kutatás. Tacitus Germaniája az első idevágó munka, mely elszigetelten áll és folytatás nélkül marad egészen a reneszánszig, amikor a klasszikus irodalom felfedezésével Tacitus is inspiratív jelentőséget nyer. A további fejlődést olyan nevek jelzik, mint Herder, a Grimm testvérek, Brentano stb., míg Riehl szava pusztában elhangzó szó volt és az ő, elsőnek adott átfogó elméletét és tudományos alapvetését filológiai részletmunkák és az egész kutatás részletgyűjtésekbe merülő, antikvár jellegű széthullása követte. A huszadik században kísérelték meg ismét az elveszett egységet helyreállítani. Ennél a törekvésnél azonban sok ellentétes probléma felmerülése akadályozta meg a helyes összhang megtalálását s a különböző irányok békés kiegyezéséről még ma sem beszélhetünk. Az első nehézség akkor vetődött fel, amikor a „nép“ szónak fogalmi tisztázása során kiderült, hogy a nép egyáltalán nem egységes valami. Naumann

a népen belül két kultúrréteget különböztetett meg, a közösségben alkotó „Unterschicht“-et (Gemeinschaftsschöpfung) és az individuumon keresztül alkotó „Oberschicht“-et (Individualschöpfung). A megkülönböztetés eredménye az lett, hogy a néprajzi kutatás az előbbire szorítkozva, a *Vulgus in Populo* tudománya lett és így „Volkskunde“ helyett „Volksteilkunde“-vá csökkent. Tovább szűkült a tárgykör azzal, hogy az alkotó közösséget csak a tradícióőrző parasztságra szűkítették s így a „Volkskunde“ „Bauemtumkunde“-vá szűkült. Újabb irányok azonban nemcsak a parasztságot ismerik el mint alkotó közösséget. Így a „Bauerkunde“ mellett, sőt vele szemben kialakult a „Grosstadtvolkskunde“. Azonban nemcsak a kutatási tárgykör meghatározása, hanem a kutató szempont körül is támadtak ellentétek. A néprajz mai nagy előretörése párhuzamosan halad a weimari Németországban oly erősen kifejlődött szociológia háttérbeszorulásával. Nemcsak a szociológia, mint önálló tudomány, hanem a szociológiai szempont is csaknem teljesen száműzetett. (Ez logikus következménye annak a politikai elméletnek, mely az egyének közt nem társadalmi, hanem csak faji különbségeket lát.) Egyes kutatók azonban megpróbáltak kompromisszumos megoldásokkal a néprajz mellett egy népszociológiát is teremteni, melynek ma a legkiválóbb képviselői Max Rumpf és Günther Ipsén. A két irány ellentétét igen találó fogalmazásban a következőképpen fejezi ki Adolf Spamer, a *Volkskunde* legelismertebb vezetőegyenisége (akinek magyarrá nehezen alkalmazható mondatát németül idézem): „Max Rumpfs „Volkssoziologie“ ist der Versuch eines Brückenschlags zwischen Soziologie und Volkskunde, die er in eine „Vergangenheitsvolkskunde“ und eine „Gegenwartsvolkskunde“ aufzuspalten vorschlägt. Während erstere das versunkene Leben der bäuerlichen Gemeinschaft („das gemeine Volk“) schildere, befasse sich letztere mit dem Menschen der städtischen Kultur, die der Gegenwart das Gepräge gäbe. So sind Schwieterings und Rumpfs Anschauungen gegensätzlichste Stellungen im heutigen Meinungskampf um die Aufgaben der Volkskunde.“

Ezekbe az elméleti vitákba újabb vitaanyagot hozott a fajelmélet. Van olyan néprajzi iskola is, melyet politikailag exponált egyének képviselnek s melyet Ziegler „*Volkskunde auf rassischer Grundlage*“-nak hívott. Célkitűzéseit így fogalmazta: „A nationalszocialista néprajz politikai feladata a sajátos néphagyomány sokszor betemetett és tévútra került forrását megtisztítani és zavartalan folyását biztosítani.“ Ezek az elméleti viták azonban nem merítik ki, hanem csak termékenyen befolyásolják és serkentik a közben folyó tényleges munkát. A néprajz valóban termékeny kutatói egyik szélsőséges elmülethez sem kapcsolódva, lehetőleg átfogó szempontok szerint igazodva, az összes irányok követelményeit kielégíteni igyekeznek. Az objektív tudományos munkának az élén ma Adolf Spamer, a berlini egyetem professzora és a „*Deutsche Forschungsgemeinschaft*“ keretein belül alakult „*Reichsgemeinschaft: der Deutschen Volksforschung*“ intézményének az igazgatója áll. A Spamer-féle iskola célkitűzéseit közt a Riehl-féle hagyományoknak megfelelően a *Grosstadtvolkskunde* és a *Bauemvolkskunde* éppúgy megtalálja a maga szempontjait, mint ahogy a

szociológiai vagy fajelméleti alapvetésből kiinduló törekvések. Ezek mellett Spamer erősen hangsúlyozza a lélektani beállítódás szükségességét, habár ennek a szempontnak a tényleges kutatásban való érvényesítése mindmáig nem valósult meg. Az említett szempontok mellett a történeti szempont is érvényre jut Spamemél, amikor azt mondja, hogy a Volkskunde feladata a történelmi és történelemfeletti erők egyaránt! lemerése. „Mindez a természet és az ország különböző alakító tényezőinek, a történelmi és szociális folyamatoknak, földrajzi és antropológiai, gazdasági és személyi meghatározottságoknak a lemerését jelenti, de jelenti továbbá és végső törekvésként minden statikus és dinamikus erőnek a nép átfogó szemléletében való összefogását.“ (Die deutsche Volkskunde, I., 12.1.) Ezt a célkitűzést ma számos nagy intézmény szolgálja Németországban. Egyetemi intézetek és múzeumok mellett sok más kutatóintézet, melyek közül a már említett „Reichsgemeinschaft der Deutschen Volksforschung“ a legimpozánssabb. Elsőrangú szakemberek vezetése alatt hat szakosztálya működik, melyek közül az „Archiv für Volkserzählung“ a német népmeséket, a „Sammlung der Hausinschriften“ a német házakban található felírásokat, az „Archiv“ a régi német községi aktákban található néprajzi vonatkozású adatokat, a „Museum“ az összes német múzeumoknak a néprajzi anyagát (fényképmásolatokkal), a „Bildersammlungen“ az összes német kép- és grafikai gyűjtemények néprajzi vonatkozású anyagát (fényképmásolatokkal) tartja nyilván. A leghatalmasabb alosztály azonban az „Atlas der deutschen Volkskunde“, amely térképen ábrázolja a német néprajzi adatok területi megoszlását. Az egyes térképek kérdőívek alapján készülnek. Eddig 243 kérdést bocsátott ki az Adás, melyekre kb. 20.000 helyről nyernek választ. A szervezett munkatársak nemcsak Németország területéről, hanem Európa egyéb német településeiről is begyűjtik az anyagot. Minden egyes kérdésről külön térkép készül, melyeken Németországot és a körülötte elterülő német településeket közös térkép ábrázolja, a nagy térkép sarkában pedig a magyarországi német települések külön fel vannak tüntetve! Az egyes térképeken különböző jelek ábrázolják a különböző válaszokat és minden egyes esetben más és más jelrendszert használnak, hogy az eredményül kapott térkép éppen az illető feleletek gyakoriságának megfelelően áttekinthető legyen. Néha megesik, hogy ötször-hatszor rajzolják meg ugyanazt a térképet, míg rátalálnák arra a jelrendszerre, mely az adott esetben a legtisztább képet nyújtja. Az Atlas kérdései a nép életének minden megnyilvánulására kiterjednek. Építkezési, ruházkodási, táplálkozási formákra, gazdálkodásra, népszokásokra, hiedelmekre éppúgy, mint szólásmódokra, erkölcsi megítélésekre.

A népi sajtóságok kultusza természetesen azok megbecsültetését és újraéledését vonja maga után. Ez a folyamat ma már nemcsak a német parasztság körében, hanem a nagyvárosokban is érezteti hatását, ahol karácsonyi, szilveszteri, farsangi szokásokat elevenítenek fel, még pedig mindannyiszor a város feltűnő helyein, kollektív ünneppé avatva a parasztság köréből „elszivárgott“ kultúrjelenéseket.

III. A NÉPTUDOMÁNYOK harmadik, ma erősen fejlődésnek indult ága az összehasonlító néprajz (Völkerkunde). Mint már említettük, ez a fejlődés, bár semmiképpen sem érintetlen a mai politikai alakulástól, mégis inkább egyes kutatók és elsősorban Richard Thumwald személyi eredményeként könyvelhető el. Egy egyéniség munkássága azonban természetesen nem független attól a közösségtől és attól a kortól, melyben az illető él. Így Thumwald műveit sem tekinthetjük elszigetelt, véletlen jelenségeknek, hanem inkább azt mondhatjuk, hogy az általa képviselt etnológiai irány nem annyira az aktuális német politikai hatások alatt fejlődött, hanem általánosabb és intencionáltabb érdeklődési irányokkal tart fenn szoros rokonságot. Éppen ezért az említettek közül ez a tudományág az, mely számunkra érdekes jelenségnél és tanulságos példánál többet jelent, amennyiben éppen a kultúrák és civilizációk fejlődésének ma mindenkit érdeklő kérdéseire igyekszik válaszolni. Az emberi kultúra fejlődésének kérdései iránt megnyilvánuló érdeklődéssel párhuzamosan fejlődtek az idevágó tudományos elméletek, melyeknek történetét ugyanezen folyóirat hasábjain Joó Tibor már összefoglalóan ismertette:¹ éppen ezért erre most nem térünk ki, hanem ott vesszük fel az ismertetés fonalát, ahol ő abbahagyta, vagyis a kultúrkör elméletnél. Joó Tibor a múlt század evolucionista elméletét a kultúrkör és kultúrtörténeti iskolával szembehelyezve, méltán kezdte ismertetését azzal a megállapítással, hogy ma már nem értjük, miért nevezte a XIX. század magát a történeti szemlélet századának. Az akkor alakulófélben levő és azóta már impozáns művekben is megvalósulásra jutott kultúrelmélet ismeretében ma már méltán kérdezhetjük, hogy miért nevezhette magát a kultúrkör elmélet a történeti szemlélet iskolájának? Hiszen a mai, főként Thumwald és Wilhelm Mühlmann által képviselt iskola éppen a történeti szemlélet hiányát kifogásolja ennél az iskolánál és tudományos módszerük is elsősorban a történeti szempont sokkal erősebb érvényesítése által különbözik a kultúrkör és a Schmidt és Koppers által képviselt „kultúrtörténeti“ iskolától. A kultúrkörelmélet történeti szempontot érvényesít az evolucionizmussal szemben akkor, amikor a kultúrák egyediségét hangsúlyozza, azonban a történeti szemlélet másik és nem kevésbé lényeges mozzanatát, az időbeniséget teljesen figyelmen kívül hagyta. A felállított kultúrkörök merevek és statikusak, holott semmi garancia sincs arra nézve, hogy a természeti népeknél ma megállapított kultúrviszonyok állandóak. Sőt bizonyos, hogy egy-két évszázaddal ezelőtt egészen más képet mutattak és ennek megfelelően a kultúrkörök is más elhelyeződésűek voltak. „Sehol sincs arról szó, hogy maguk a kultúrátípusok is változásnak vannak alávetve, hanem azokat teljesen merevnek tekintve éppenséggel történetietlenül szemlélik.“ (Thumwald, *Die menschliche Gesellschaft*. 1931, I., 17. 1.) A régebbi „geschichtslose Völker“ elnevezés is teljesen tudománytalan és a valóságnak meg nem felelő, hiszen a természeti népeknek éppúgy megvolt és van a maguk történelme, mint bármely európai népnek, csupán kevésbé ismerjük, nehezebben rekonstruálható, sőt sokszor teljesen lehetetlen a felderí-

¹ Az etimológia újabb iránya, Magyar Szemle, XXIII., 352. 1.

tése. A kultúrkörelmélet és az evolucionizmus szembenállását egy másik elv is jellemzi, amennyiben az előbbi az evolucionizmus merev fejlődésfogalmát elvetette. A valóságban azonban a kultúrköröket Schmidték is fejlődési egymásutánban képzelik el, mégpedig szintén elég merev szabályok szerint s így tulajdonképpen ez az elmélet kerülővel ugyanoda jutott vissza, ahonnan kritikájában kiindult. „A felállított kultúrkörök világszerte való elterjedtségének feltételezése az elvetett evolucionista gondolatot egy másik kapun, mint kultúrhistoriai fejlődést ismét bevezette.“ (Ugyanott I., 15. l.) „Az a körülmény, hogy a Spencer-féle iskola az egyvonalú fejlődés alkalmazásának értelmében többé nem volt fenntartható, mint hasonló esetekben oly gyakran, — amikor valamely iskola kedvenc elképzelése összeomlik — most is odavezetett, hogy a vele szembenállók az egyik axióma megdőlte miatt könnyű szívvel az ellenkezőjének követését érezték kötelességüknek. A fejlődésemélet által kétségtelenül megteremtett rendnek az ellenkezője egyrészt a rend teljes hiánya, másrészt egy nem teljesen átgondolt kompromisszum, mint amilyen a kultúrkörelmélet tipológiája.“ (Ugyanott IV., 236. l.)

Ez a kijelentés azonban korántsem jelenti azt, hogy Thumwald közelebb állana az evolucionizmushoz, mint a kultúrkörelmélethez. Mindkettőt egyformán elveti csak úgy, mint a többi iskolák elméletét. Felfogása egyidőben Malinowski „funkcionális“ elméletével mutatott legnagyobb rokonságot, mint ahogy egy régebbi nyilatkozatában ki is jelentette, hogy a funkcionális etnológiához tartozónak ismeri el magát. Ma azonban már ezt az irányt sem tartja teljes mértékben hiánytalanak. Az amerikai szociológiai iskola is erős hatást gyakorolt Thumwald elméletének alakulására, azonban ebben az esetben is inkább csak szigorú kritikájának szűrőjén áthatolt és ennek megfelelően átformált indításokról, nem pedig közvetlen hatásokról beszélhetünk. Általában minden kialakult iskolával szemben kritikai álláspontot foglal el, „mesterei“ nincsenek, csak „tanítványai“. Ezek után a negatív megállapítások után megkíséreljük pozitíve jellemezni ezt az irányt, melyet egy szóval megjelölni, úgy mint a kultúrkörelméletet vagy a funkcionális etnológiát, nem lehet. Nem lehet még pedig azért, mert nem egy szempontnak az uralkodó volta, hanem éppen a sokszempontúság jellemzi.

Thumwald összes munkáiban szembetűnik a fogalmak igen finom, pontos meghatározása és szigorúan következetes használata. Definíciói közül talán leglényegesebb és legtanulságosabb a kultúra és civilizáció elkülönítő meghatározása. Eszerint egy nép civilizációján az igen bonyolult, sokágú felhalmozó folyamat eredményeként adódó tárgyak, eljárások és tudásanyag technikai használhatóságát értjük. Valamely nép kultúrája ezzel szemben az illető nép közösségei által ezek köré a technikai elemek köré épített, a népnek a velük szemben való szubjektív beállítódásából adódó intézmények és eszmék rendszere. Már ebből is kitetszően egy népre mindig a kultúrája a jellemzőbb, mert míg civilizációjának elemei más kultúrából átvettek, öröklöttek, vagy új saját találmányok lehetnek, addig a nép sajátos karaktere mindig az ezekkel az elemekkel szemben tanúsított szubjektív beállítódásban, tehát az egyes elemek átformálásában és alkalmazási módjában, vagyis

éppen az illető nép kultúrájában nyilatkozik meg. A kultúrának a mindenkori minőségét pedig az illető nép tradíciója (akár írásban és törvényekben lefektetett, akár rögzítetten és éppen ezért elevenebb hagyományok és intézmények formájában megőrzött tradíció) és a pillanatnyi konstelláció szabja meg. Itt tehát a történeti szempont jut érvényre. Azonban éppen a történeti szempont kívánja meg azt is, hogy minden előzetes eljárástól mentesen az általános-emberi, a szituációk-fölötti vagy pedig a visszatérő elemi szituációk alakító hatását is figyelembe vegyük.

A történeti szemponttal rokon az, amit Thumwald dinamikus szemléletnek nevez, s amelynek megfelelően a jelenségeket állandó alakulásban, hatás és kölcsönhatásban látja. Az egyes jelenségek egyszerű ismertetésénél nagyobb súlyt helyez azokra az okokra, melyek az illető jelenséget létrehozták. Az okok közt külön hangsúlyozza a pszichológiáit. A lélektani szempont fontossága Thumwaldnál kitetszik abból, hogy legújabb munkájában (*Lehrbuch der Völkerkunde*, 1937.) az etnológia általános feladatait három pontban foglalva össze, a különböző népek szellemi, lelki sajátosságának vizsgálatát első helyen említi. Lélektani vizsgálódásainál mindig az individuumból indul ki és a személyiségen keresztül jut el a közösség lelki minőségéhez. »Hogy a társadalmi folyamat tiszta megismeréséhez jussunk, az azt alkotó végső elemből keÜ kiindulunk: a személyiségből.« Az egyéniségnek ilyen erős előtérbe helyezése maga után vonja azt a meggyőződést, mely szerint egyetlen társadalmon belül sem érvényesülnek az illető közösség szociális törvényei teljes következetességgel, mert a legszigorúbb szabályok szerint élő természeti népeknél is előfordulhatnak és elő is fordulnak egyéni kivételek, melyek egy-egy erősebb személyiség esetében a közösség egész további életét befolyásolják. Nincsen olyan kollektívum, ahol az egyéniség ne játszhatnék szerepet. Az egyént hangsúlyozó lélektani szempont mellett azonban állandóan érvényesül Thumwaldnál a szociológiai szempont is. Ezen a ponton a háború utáni német szociológiát nagy egészében ő is éppen úgy elveti, mint a mai német hivatalos körök, amennyiben túl „filozofikusnak“ és a gyakorlat előtt járónak tartja. Felfogása közelebb áll az amerikai gyakorlati szociológiához; teljes megegyezésről azonban itt sem beszélhetünk. Legújabban oly szociológiai iskolát igyekszik megteremteni, mely Németországban a német társadalom különböző közösségi formáinak megismerését tűzné zászlójjára. Ennek az iskolának a körvonalai azonban egyelőre még nem alakultak ki teljesen, aminek egyik oka kétségkívül azon meglehetősen nagyfokú közömbösség, mellyel Thumwald törekvései ma saját hazájában találkoznak. Egyelőre még saját hallgatói is nehezen értik annak a jelentőségét, hogy Thumwald a maga szemináriumi gyakorlatain nem tűr könyvismertetések vagy irodalmi összefoglalásokat — mindamellet, hogy hallgatóitól igen nagy irodalmi tájékozottságot követel meg — hanem konkrét embercsoportoknak személyi tapasztalatok alapján való szociológiai elemzését kívánja.

TÖMÖRI VIOLA

PÁRIZS, 1937

A PÁRIZSBA UTAZÓNAK, Ausztrián keresztül, első francia impressziója, hogy Salzburgnál kezdődik a párizsi világ: angolok, franciák és középeurópaiak között természet-szerűleg a francia lesz a közvetítő nyelv. Mialatt Európa minden részéből olcsó jegyekkel Párizsba igyekeznek — hosszú távol-iét után — az intellektuellek: a franciák, régi önimádatukat megtagadva, valósággal ellepték Észak-Olaszországot és főleg Tirolt. Az angolok is, Németországot elkerülve, Tirolban fedezték föl az előkelő világ nyaralóhelyét és egészen Budapestig kalandoznak... Az eredmény: minden külföldi megegyezik abban, hogy Tirol Európa legdrágább országa és hogy a legolcsóbb Magyarország és Franciaország.

Az idegenforgalom terén mintha hadüzenetnélküli háború folya az európai országok között. Láthatatlan inspirációk a német, osztrák, olasz és magyar sajtóban elterjesztették, hogy Párizs a világ legdrágább városa, hogy a frank „zuhanása“ kiszámíthatatlanná teszi az árakat, a politikai atmoszféra a legkedvezőtlenebb az idegenek számára, a munkások terrorja és terpeszkedése száműzte a párizsi élet minden poézisét és csak hetek kérdése, hogy kitör a kommunista forradalom, anarchiába temetve Maginot-vonalat, francia imperializmust és Párizs minden bűnös ragyogását... Illuzionista magyarok, akik a „Kolozsvár felett lesz még kikelet“ eléneklésével minden hazafias kötelességüket megtenni vélik és Európának boldog átalakulását egy-egy harcias politikai beszéd vagy egy délamerikai szenátor pacifista nyilatkozata nyomán küszöbön állónak tartják, — elhitték a párizsi mesét is.

Pedig a Franciaországba utazót kellemes — vagy ha úgy tetszik: kellemetlen — meglepetés várja. Az árak alig emelkedtek és mindenfajta igény számára megfelelő olcsó áron nyújtja Párizs mindazt, amit a legszebb békeévekben nyújtani tudott. Sőt többet nyújt és a közelmúlt évekhez viszonyítva mintha kitatarozták és megifjították volna az elaggott világvárost: a taxik áramvonalasak, ragyognak mint a magánkocsik, a levegő korommentes, a kávéházakat modernizálták, a földalatti vasút új vonalakkal bővült, a földfölötti villamosok eltűntek (romantikus lelkek nagy szomorúságára) és a régi erődítések helyén széles utcájú, új stílusú városrészek keletkeztek.

Párizs ma is minden régiségnek és minden újításnak kétszáz-éves hazája.

Aki a párizsi utcán sétál, múzeumokat néz, esténként leül a Montparnasse egyik irodalmi kávéházának, a Dome-nak vagy Coupole-nak terraszára (a szemközt levő, régebbi Rotonde zárva van, átalakítás miatt) nem veszi észre, hogy szocialista kormánya van Franciaországnak. A mindig rezervált francia lapok figyelmes olvasója rájön, hogy a kormánynak nagy belpolitikai ellenzéke van és mintha a katolikus-vallásos tendenciákat is jobban aláhúznák egyes lapok. De külpolitikában a francia nacionalizmus ma is olyan erős, mint a háború után, ha a „victoire“ emlegetése le is került a napirendről. Aki azonban izgató rémhíreket akar olvasni a frank zuhanásáról, a francia tőke svájci telekvásárlásairól, négyhasábos cikket a munkások véres sztrájkjáról, a világkiállítás kudarcáról, a luxushotelek csődjéről, az szánjon rá két frankot egy magyar újságra (minden kioszkban kaphat egy tucatot) és szíjjá belőle a csodaváró magyar optimizmus mérgeit... Párizs mindezekről a borzalmakról semmit sem látszik tudni, dolgozik és jólétben úszik, a szellemi pályán levők jól keresnek és a demokratszocialista államban zsúfoltan megtelnek az autóbuszok, métrók, kiránduló vonatok — aránylag drága — elsőosztályú szakaszai.

A PESTI NYÁRSPOLGÁR, aki a müncheni Hofbräu, a bécsi Grinzing és a budai Kiskocsma tengelyének szemszögéből nézi Párizst, meg lehet elégedve vele, hogy a magyar felfogásban milyen másodlagos fontosságú a Franciaországgal való szellemi kapcsolatunk. Annak fölismerését, hogy a világ közvéleményéhez közelebb férközünk Párizson keresztül, mint Varsón, Helsingforson vagy akár az értünk nem is nagyon lelkesülő Berlinen át — bölcsen átengedjük ellenségeinknek és a nagy politikát nem tudjuk elválasztani a kultúrpropagandától. „Gallica sunt, non leguntur“: ez a formula szolgálhatna talán öngazolásul sokak strucc-magatartásának, akik azért gyűlölik a francia kultúrát, mert — nem ismerik. Pedig francia részről — ezt számos beszélgetés alapján merem állítani — nem volna komoly akadálya annak, hogy (függetlenül a politikai szerződésektől) Franciaországgal kulturális egyezményt kössünk. Mi hasznunk lehet a lengyel-magyar egyezményből, ha elhanyagoljuk miatta a magyar-francia szellemi kapcsolatokat, mikor maga Lengyelország is elsősorban a francia kultúrát recipiálja?

Évről-évre csatákat veszítünk Párizsban: nem lehet beérnünk a szellemi térhódításnak azon túlkevés eszközével, ami nekünk a világháború nagy cezúrája után véletlenül megmaradt, s amit nem akarunk bővíteni. A franciák joggal kérdezhetik — és kérdezték is tőlem —: hol vannak a magyar írók, a magyar művészek, a magyar tudósok? Pedig a szellemi és érzelmi atmoszféra igazán nem kedvezőtlen számunkra. Az egyébként zárkózott francia szalonok szívesen fogadják a magyar látogatókat, majdnem megkülönböztetett érdeklődéssel, a rólunk régóta kialakult romantikus fogalmakkal, amiket film és magyar zene állandóan ébren tart... A magyarság képe nem asszociálódik az ellenség gondolatával és ma már békés intellektuellek és régi frontharcosok magyarázzák a desszert mellett, hogy milyen hibát követett el a francia békepolitika, mikor hozzájárult

a monarchia szétdarabolásához. (írhatnék ide neveket, de nem akarom követni azt a rossz szokásunkat, hogy egy szimpatikus nyilatkozat után mindenkit azonnal „magyarbaráténak” deklarálunk és esetleg végkép elriasztunk attól, hogy irántunk érdeklődjék, nem is szólva arról, hogy az idegenrajongásnak ez a naiv formája nem méltó hozzánk. Nem magyarbarát franciákra, hanem franciabarát franciákra van szükségünk, akik Franciaország érdekében közelednek felénk.)

ÉS A PÁRIZSI MAGYAR INTÉZMÉNYEK? A magyar egészségügyi állomás és a magyar elemi iskola valóban heroikus küzdelmet folytatnak a szociális misszió terén. Megható látvány az a pár tucat párizsi magyar gyermek, akik Petőfi-verseket szavalnak és történelmi kérdésekre felelnek, idegen kiejtéssel. Egymás között persze már franciául beszélnek és a vizsgán franciául — sügnak.

A magyar intézmények között — minden reklám és ujságkommuniké nélkül — kétségkívül a Magyar Egyetemi Tanulmányi Központ (Centre d'Études Hongroises) fejt ki a legeredményesebb működést. A Quartier Latin kellősközepén, Curie intézetével szemközt, egy modem bérház felső emeletén (Párizsban csöndesek és előkelőek a házak, mert minden emeleten csak egy vagy két, „lépcsőházi” lakás van, körbefutó folyosó nélkül), öt tágas napos könyvtárszoba, amely fogadó szalonnak is használható és nemcsak a magyar ösztöndíjasok otthona, olvasóterme, hanem a mind több számmal jelentkező külföldi érdeklődő számára is információs központ és kutatási útbaigazító. Egy ilyen intézmény fölér egy követséggel: annál érthetlenebb, hogy olyan szerény viszonyok között és magára hagyatva működik; igazgatója, akit pedig legutóbb a Sorbonne meghívott előadások tartására, miniszteri segédtitkári rangban képviseli a magyar kultúrdiplomáciát a világ szellemi központjában. Csak egy mozzanatot ragadok ki a „Centre” működéséből. Június közepén Eckhardt Sándort, párizsi tartózkodása alkalmából, előadásra kérte föl a Tanulmányi Központ. Este kilenc és éjfél között az Intézet helyiségeiben fogadóestély volt, amelynek keretében Eckhardt professzor a régi francia irodalom magyar vonatkozásait szellemes föltalálásban és nagy erudícióval ismertette. Az elnöki tisztséget Chamard, a Sorbonne tanára vállalta és megnyitójában úgy emlékezett meg az előadóról, mint aki tizenhatodik századi tanulmányaival a francia tudományosságot hálára kötelezte... Az estélyen megjelent Abel Lefranc, a Collège de France tanára, a legkitűnőbb humanisták egyike, azok közül való, akik a háborúban mindenüket elvesztették, vagyonukat, könyvtárukat, egyetlen fiúkat; a magyar ösztöndíjasokról a legjobb véleményt szokta hangoztatni. Ott volt Tonnelat professzor és Sauvageot Aurél, az École des Langues Orientales finnugor-nyelvész tanára, ' aki éppen akkor publikált egy rokonszenves könyvet Magyarországról „Découverte de la Hongrie” címmel. És ott volt De Vienne gróf, a volt budapesti francia követ, akinek könyve Közép-Európa politikai problémáiról megjelenés előtt állott. Nem feledkezhetünk meg Pilliasról, a szimpatikus fiatal történészről, aki a Rákóczi-kor magyar-francia kapcsolataira specializálta magát és több eredeti tanulmány-

ban számolt be kutatásairól. Nem jöhetett el a fogadóestre Jean Mistier volt miniszter, a parlament külügyi bizottságának elnöke, aki részt vett a Blum-kormány megbuktatásában és akit a politikai események akadályoztak a megjelenésben.

A MAGYAR-FRANCIA szellemi találkozásnak két biztos alapja van: az összehasonlító irodalomtörténet és a Rákóczi-kor. Nem használjuk ki eléggé a lehetőséget (önmagamat is vádolhatom), hogy a francia folyóiratok oly készséggel állanak rendelkezésére a magyar tanulmányoknak és oly megértően ismertetik a magyarországi, magyar nyelvű publikációkat. Különösen a „Revue de Littérature Comparée“ és a „Revue de Synthèse“ évnegyedes füzeteit említhetjük, amelyek mindegyike hoz valami magyar anyagot és számontartja a magyar kutatók eredményeit. Két párizsi professzor: Paul Hazard és Paul Van Tieghem állanak ma az általános irodalomtörténeti kutatás élén; fogadónapjukon a legkülönbözőbb nemzetiségű tudósfajták találkoznak: amerikai diák, aki tíz éve dolgozik nagy tézisén, jugoszláv diákkisasszony, Párizsban élő oláh író, olasz újságíró, aki Leopardi külföldi hatásáról írt könyvet és akinek fölragyog a szeme, ha Magyarországról van szó... (Olaszok, ha magyarral találkoznak Párizsban, megragadják az alkalmat, hogy fasiszta-franciaellenes és magyarbarát érzelmeiknek kifejezést adjanak). Alkalmam volt a Sorbonne irodalmi fakultásának tanári összejövetelén részt venni: ugyanaz a meleg érdeklődés itt is — például a dékán, Henri Delacroix, a kitűnő pszichológus és nyelvfilozófus részéről — minden iránt, ami a „coopération intellectuelle“ körébe tartozik. (Semmi sem áll távolabb a háború utáni francia szellemtől, mint az autarkia elve, a lelki elzárkózás, amit a diktatúrás országok hirdetnek és gyakorolnak. Soha Franciaország ennyire expanzív-akarató és ennyire recepcióra-hajló nem volt. Annál csodálatosabb, hogy mi ezt nem igen vagyunk hajlandók észrevenni és a nyitott sorompók irányában lezárjuk a lehetőségeket.) Meglepett az a tájékozottság, amellyel egyes professzorok a magyar viszonyokkal szemben rendelkeznek. A Descartes-kongresszus főtitkára névszerint ismeri a magyar filozófusokat, levelekre hivatkozik, személyi összeköttetésekre utal...

A párizsi atmoszféra kedvező alakulása tette lehetővé, hogy a Párizs melletti Grosbois-dűlőben, Yerres községben, a régi kamalduli kolostor kertjének falában egy Rákóczi-emlékoszlopot lehetett fölállítani. Párizs egy magyar zarándokhellyel lett gazdagabb, Yerres község pedig, amelynek tisztos elöljárói ékes beszédekkel vették át a „baráti magyar nemzet . . . fiának, a nagy szabadsághősnek és szent remetének emlékművét, idegenforgalmi nevezetességet kapott: máris elhatározták egy Rákóczi-múzeum berendezését. Az érdek mindebben egy lelkes magyar festőt illet: Dobay-Székely Andort, aki a párizsi magyar kolónia mozgalmainak legfőbb kezdeményezője. A leleplezési ünnepélyen, amelyet a magyar kormány képviselői is megtiszteltek megjelenésükkel, a legszebb beszédet a fiatal Pillias mondotta, aki — a magyar történelmi irodalom teljes ismerete alapján — páthosználküli, emberi hangon vázolta a száműzött és Grosbois-

ban megnyugvást találó Fejedelem lelki viszontagságát, misztikus válságait és vallási individualizmusát. Rákóczi, XIV. Lajos, Nicole, Pascal, Saint-Augustin nevei hangzottak a kamalduli remeteség százados fái alatt és egy pillanatra a magyar múlt emléke egybeforrott a francia történelemmel.

A „HONGRIE“ „HONGROIS“ népszerű fogalmak Párizsban, a diáknegyed magyar kocsmájától kezdve, ahová — főleg a táncdal egybekötött „bécsi“ ételek kedvéért — rengeteg idegen, nem-francia diák jár, egészen a „Little Hungary“ című vendéglőig és a Champs Elysées előkelő kávéházáig, amely a „Hungária“ büszke nevet viseli és ahol fehér ruhás-pántlikás, szőke magyar leányok szentimentális operett-áriákat húznak rapszódias fináléval. (Igen drága hely; azt mondják, amióta megdrágult, azóta állandóan tele van.) Nem kell dezavualnunk ezeket a kissé exotikus és népszerű eszközöket, a Montmartre „budapesti éjszakáit“, mert végeredményben fölhívják a figyelmet és elvezetik Magyarországra igazi képéhez, mint például a magyar pavilion, amely a viharos sikerű „csárdás“ és a tokaji mellé a kiállítás legízlesebb termeit szervírozza. (Francia ismerőseim írják ezt, nem én mondom.) A gigászi német torony és a statisztikáival, „népjóléti“ intézményeivel hivalkodó szovjet-ház közelében valóban oázis a két új „idegenforgalmi“ országnak, Ausztriának és Magyarországnak szerény, de bensőséges kultúráját mutató palotája.

A hivatalos és látható Franciaország mindent elkövet, hogy Magyarországot ne érje mellőzés. A külügyminisztérium kulturális ügyosztálya, amely a francia tudományosság és irodalom külföldi sorsával törődik, szellemében független a kormányváltásoktól. A Blum-kormány pedig fokozottabb mértékben törődött ezekkel az ügyekkel... De mit szól mindezekhez az ellenzéki Franciaország, a jobboldali készülődés?

La Roque „ezredes“ pártjának, a Francia Szociális Pártnak (Parti Social Français, röviden: P S F) „földalatti“ gyűléseire (a szó szoros értelmében, mert egy souterrain mozihelyiségben tartották azt, amelyen résztvettem) természetesen csak meghívóval lehet bejutni. A gyűlés külsőségeiben hasonlít azokhoz az összejövetelekhez, amiket a „mozgalom“ kezdetén rendeztek Hitlerék: nemzeti-karszalagos rendezők, kontroll a bejáratnál, gyűjtés a beszédek után és a „colonel“ mindenképp helyezése: ő rázza föl a fáradt nemzetet, ő vette föl a harcot a materializmus ellen, ő szabadítja meg az országot a laikus iskola szellemi béklyóiból, ő vezet vissza a vallás ígéretföldjére, ahol a kereszténység évszázadok műveként kiformálta az igazi Franciaországot ... Egyébként a jelen voltak inkább keltették a békés előkelőségek, mint rohamra induló polgárok — nők — ifjak benyomását.

A gyűlés szenzációja: De Vienne gróf előadása, akit az elnök úgy mutatott be, hogy Franciaország volt bukaresti követe... Éppen ez ellen a szellem ellen beszélt De Vienne gróf: a földrajz ismerete nélkül készítették a békeszerződéseket, szétdarabolták Ausztriát, meghagyták erősnek Németországot és a háború utáni francia külpolitika megmaradt tovább a hibák halmozásában. Amit De Vienne a trianoni béke

lehetetlen intézkedéseiről és igazságtalanságairól mondott, egy higgadt magyar politikus nem mondhatta volna jobban.

Az ÉV ELSŐ MAGYAR VONATKOZÁSÚ kongresszusát a „francia-nyelvű külföldi írók“ tartották (Congrès des Écrivains étrangers de langue française), június közepén.

Van Párizsban egy Szövetség, amely „Association Internationale des Écrivains de langue française“ néven a világ francianyelvű íróinak egyesülését tűzte ki céljául. Franciaország nyelvi szempontból olyan helyzetben van, mint Németország, Spanyolország vagy Magyarország: politikai határain túl az anyaország nyelvét beszélők tekintélyes, többmilliósi tömegei élnek és részben önálló nemzetekké is alakulnak (svájci kantonok, Belgium, Kanada francia városai és területei). Ezeknek a külső francia kultúráknak Franciaországhoz való szellemi kapcsolata a legkülönbözőbb és ez a viszony — analógiái miatt — sok tanulságot rejt magában az öt magyar haza magyaryelvű lakosainak szellemi összetartozása szempontjából.

A Szövetség elnöke Robert de Traz, a Revue de Génévé volt szerkesztője, mint svájci francia, teljes szívvel átérezte és fáradhatatlan buzgalommal intézte a kongresszus ügyeit. Az elnökök között szerepelt Louis Gillet történész, az Akadémia tagja, Georges Duhamel, Helène Vacaresco asszony, a Párizsban élő oláh író, akit nemzetközi kongresszusokon nagy tekintély szokott övezni (legutóbb Budapesten is szerepelt, a Népszövetség „Entretien“-jén¹), a svájci Henri de Ziegler stb. Romániát két delegátus, Jugoszláviát Voinovitch gróf képviselte, akin még erősen érzik a monarchia német-latin kultúrájának hatása ... Megjelent a kongresszuson több diplomata (Peru követe, akit véletlenül Calderon-nak hívnak, előadást is tartott) és — a francia kritika képviseletében — André Thérive, a legelegánsabb föllépésű párizsi író, aminek talán ellenemond, hogy a „populizmus“-t ő alapította, tíz évvel ezelőtt... A gyülekezet univerzalizmusának egyik látható jele volt, hogy az egyik ülésen egy haiti-i író, Léon Laleau elnökölt, aki a színesbőrű franciák tökéletes párizsiasságát dokumentálta.

Az első probléma, amely a „francia írók“ seregszemléje előtt jelentkezett, természetesen az volt, hogy kit nevezhetni francia írónak. Nyilvánvaló, hogy — amint Gillet fölvetette megnyitó beszédében — Szalézi Szent Ferenc genfi püspök, Madame de Stael, Benjamin Constant nem zárhatók ki a francia irodalomból. (Ki gondolna arra, hogy a magyar irodalomból kizárja Tamási Aront?) Hérédia nem kubai szonettíró ... A francia irodalom sokat köszönhet az „idegeneknek“, mint Moréas, Maeterlinck és Franciaország büszke is erre az „idegenlégióra“ ... Persze Franciaország veszített is szellemi erőket, amelyek aztán más nemzeteket gyarapítanak: Chamisso, De La Motte-Fouqué német írók lenek. (Erre szerencsére még nincs magyar példa, de a lehetőség — a megszállt területeken — megvan rá.)

A veszedelem on kezdődik, mikor a francia nemzetiség olyan szerencsés helyzetben van, hogy a politikai határokon túl is önálló nemzené szervezkehetnek. A kanadai francia irodalom, amely három-

¹ V. ö. Budapesti Szemle 1936, 360. 1.

millió lélekre támaszkodik (a másfélmillió lakosú Montreal a legnagyobb francia város Párizs után, amint valamikor Bécs volt Budapest mellett), de amelyet egy óceán és másfélszázados történelem választ el az anyaországtól — mennyire kebelezhető be a franciaországi irodalomba? A külön nemzeti öntudattal bíró Haiti — hárommillió színes franciájával az Óceán közepén — maradék nélkül Mauriac vagy Jules Romains szellemi hazájának tekinthető? A népsokaság itt valóban veszedelmeket rejt magában és teljes lelki elszakadásra vezethet. (Ha nem vigyázunk és továbbra is struccpolitikát folytatunk, Erdély önállóan megszervezheti a maga szellemi életét, aminthogy a Felvidéken — cseh támogatásra — máris érezhetők olyan jelenségek, amelyek a lelki autonómia felé mutatnak.) Ez az eltávolodás politikailag régen megtörtént Belgiumban és Svájcban .. dokumentálja az a vita, amit belga és svájci írók rögtönöztek franciaországi kollégáikkal, tiltakozva az ellen, hogy őket „francia“ íróknak nevezzék és helyette a „francianyelvű belga, svájci író“ elnevezést javasolták. (Fájt nekem ez a vita és arra gondoltam, hogy milyen abszurdum lenne, ha valaki „magyar nyelvű csehszlovák írónak“ nevezné magát.) A vita legrokonszenvesebb szónoklata a korát meghazudtolóan energikus Albert Mockel részéről hangzott el. A kitűnő belga poéta, aki valamikor Brüsszelből hódította meg Párizst, a határoktól független „irodalmi Franciaország“ eszméje mellett szállt síkra, lehetetlennek deklarálta szűkebb honfitársainak javaslatát és nagy tetszést aratva jelentette ki, hogy a francia irodalom „egy és oszthatatlan“. (Ha pesszimista volnék, azt mondhatnám erre, hogy ezt a szót: „indivisibilis“ — mi is hallottuk már.)

Franciaországi részről az optimizmus és a pesszimizmus egyaránt megnyilatkozott. Voltak, akik a régi, tizenharmadik századi dogma alapján a francia nemzet hivatását az emberiség sorsával azonosították. A francia nyelv univerzalizmusának, nemzeteket áthidaló szerepének szép álma, amely önmagát teszi a kisebb-nagyobb nyelvi sovinizmusok és a letűnő latinság helyére.. És itt természetesen gyakran történt hivatkozás Rivarol-ra, akinek értekezését — „De l’universalité de la langue française“ — maga a berlini Akadémia jutalmazta meg 1781-ben. (Quae mutatio rerum!) Valóban, ügylátszik, hogy a francia nyelv szellemi birodalmában sohasem nyugszik le a nap — amint P. Y. Sébillot mondotta, annak a folklorista Sébillot-nak fia, aki annakidején magyar tudósokkal is összeköttetésben állott. A nemzetközi kongresszusok nyelve a francia. A magyar egyetemeken franciául is adnak elő. A francia misszionáriusok sokat tesznek a francia nyelv terjesztésében. (Erre a célra szívesen szövetkezik az Egyházzal a demokrata Franciaország.) Afrika egyharmada a franciát ismeri el hivatalos nyelvnek. Sébillot-nak ezt az utóbbi megállapítását az egyiptomi delegátusok (Georges Cattai, Achmed Rassem bey) ékesen dokumentálták nemcsak kitűnő franciaságukkal, amely náluk második anyanyelvet jelent, hanem rámutatva arra a tényre is, hogy az angol mellőzésével az egyiptomiak nemzeti mozgalmá — a napóleoni háborúk óta — szível-lelke a francia kultúrát teszi magáévá. A japán kultúra is erősen franciásodik — mondotta Kikou Yamata asszony. (Bizonyára az

angol-amerikai világgal való ellentét miatt. Vannak más országok is, ahol a „franciásodás“ nemzeti követelmény: például Románia. Cseh résztvevő talán azért nem jelent meg, mert legfőljebb azt tanúsíthatta volna, hogy országa mennyire el van germanizálva és mennyire távol áll a francia szellemtől.)

A francia nyelv univerzalizmusával kapcsolatban Ernest Lemonon Magyarországot is szóba hozta, mint amely ország — az Egyház mellett — a XIX. század elejéig a latint használta hivatalos nyelvnek. (A magyar történelem és kultúra európai értékei annyira átmentek az intellektuellek tudatába, hogy sokan csak ezt a régi Magyarországot látják és megfélekednek róla, hogy van trianoni Magyarország is.) Egyébként több fölszólaló konstatálta, hogy a 300 éves francia egyetemesség súlyos csorbákat szenvedett a háború óta. (Pierre Mille, a veterán író, ezt a visszafejlődést a nagy Forradalomtól származtatta ...) A Párizs-körüli békeszerződések és a Nemzetek Szövetsége megtörték a francia hegemoniát és egyenrangú félnek ismerték el az angol nyelvet.

De van egy belső akadálya is a világon szétszórt francia írók teljes együttműködésének. A francia irodalmi díjak, amelyek anyagilag igen tekintélyesek, morális súlyukkal pedig sokszor eldöntik egy-egy kezdő író karrierjét: „külföldre“ nem adományozhatók. A francia Akadémia „külföldit“ nem választhat tagjai közé. Mint-hogy pedig a legtöbb svájci, belga vagy kanadai nem hajlandó a maga nacionalizmusát föláldozva francia állampolgárrá naturalizálni magát, ily módon sok kiváló tehetség hátrányt szenved... (Szerencsére, ilyen korlátokat nem ismer a magyarság.) Egy párizsi kiadó, Louis Brun, azzal a meglepő panasszal állott a kongresszus elé, hogy „külföldi“ szerző után, még ha francia is az illető, nagyobb adót fizet a cég... (Ez olyan, mintha egy magyar kormány Reményik Sándor verseire bélyegilletéket vetne ki.) Albert király nevére külön alapítvány létesült Belgiumban, hogy a belga írók is kaphassanak jutalmat. Pierre Dupuy azt az eszmét vetette föl, hogy a francia kormány a könyvtárak és intézmények részére ne csak belföldi, hanem külföldi francia publikációkat is vásároljon; hogy létesüljön egy díj a francia irodalomról szóló legjobb külföldi tanulmány jutalmazására.

Komolyabb aggodalomra adhat okot francia részről a „regionalizmus“, amely látszólag ártatlan irodalmi eszközökkel bontja meg a Párizsban központosuló egységet. Nem arra a jótékony hatásra vonatkozik ez, amelyet egyes vidékek géniusza gyakorol az írókra. Paul Chaponnière mondotta, Töppferről beszélve, hogy a francia Svájcnak megvan a maga különleges humora. (Senki tőle e jogát el nem veszi!). Henri Davignon a flamand írók faji és táji inspirációit dicsőítette. Mindenki tudja és elismeri, hogy a múlt század végén a francianyelvű belga-flamand költők (Rodenbach, Mockel, Van Lerberghe, Verhaeren) valósággal elárasztották és germán-misztikus szellemükkel, realiztikus természeteszemléletükkel megtermékenyítették a francia lírát. Ramuz igazi nagysága abban van, ami svájci-puritán és pátosznélküli exotikum. De ha Ramuz „vaudois“ dialektusban kezdene írni, kizárná önmagát a francia Irodalmi Republika közösségéből. Robert de Smet jelentette, hogy Kanadában van egy

irányzat, amely az ottani angollal kevert és deformált francia beszédet akarja irodalmi nyelvvé emelni. Ez már szakadásra vezet. (Analog eset, ami Erdélyben történt, az oláhok nagy öröme. Néhány tehetséges író kezdett székelyesen írni, úgy ahogy beszélnek és csupa székely-lokális témát feldolgozni. Tetszetős volt ez a népies-székelykedő kacérkodás. De az irodalom nem él meg a lokálpatriotizmusból, a nyelvjárás kultusza pedig végeredményben a centrifugális erőket támogatja. Akkor azután igazán „Svájc“ és nyelvzavar lehetne Erdélyből.)

A veszedelmek mellett van egy második erőforrása is a francia irodalomnak, a külföldi franciák beözönlése mellett: az idegen anyanyelvűek, akik francia írókká lesznek. Ilyen író Magyarországon is szállított Franciaországnak: Liszt Ferencet és a Párizsban működő magyar tudósokat (Kont Ignác, Hevesy Andor).¹

Az örmények képviselője — Archag Tchobanian — a XIV. századból tudott idézni franciául író honfitársat. Egy lengyel delegátus, Krakowski, büszkén említette Mickiewicz költőt, aki a College de France tanára lett és kifejtette, hogy a „lengyel“ irodalom két remekírója — Krasinski és Norwid — francia nyelven alkotott. (Ilyen esetben a nyelv nem lényeges. A németek ha eljönnek, Nagy Frigyesre hivatkozhattak volna, aki szintén franciául írt. De azért franciának lehet-e mondani a porosz állam megszervezőjét? Fekete János gróf, aki francia versekben dicsőítette Napóleont, a magyar szellemi életnek egyik láncszeme.) Az ilyenfajta írók két nemzethez tartoznak, vagy esetleg teljesen kozmopoliták. Igazán „gyökértelenül“ franciává csak az oláhok tudnak válni. Erről a problémáról kesergett dicsekedve a kongresszus két oláh előadója: Madame Vacaresco és Munteano követségi titkár. Vacaresco Helén azt fejtegette erősen szubjektív és lírai pátosszal előadott visszaemlékezéseiben, hogy lelkében oláh maradt, bár szellemileg a francia talajban vert gyökeret és francia költővé lett. Románia nagylelkűen megbocsátott... Munteano finom kritikai érzékkel és kifogástalan francia érzékkel tartott szemlét a párizsi oláh-francia írók fölött. 1825 előttről nem tudott adatot fölhozni (az első francia könyv Bécsben 1521-ben jelent meg, Magyarországon 1691-ben), de aztán könnyű volt a dolga a sikerhez: csupa modem és igazi francia íróról beszélhetett, akikről csak a beavatottak tudják, hogy romániai származásúak: AnnadeNoailles, Fanait Istraiti, Cantacuzéne, Bibesco hercegnő, maga a jelenlevő Vacaresco Helén. „Franciaországon keresztül az oláhok önmagukat keresik és a szláv-germán tengerből kiemelkedve a latinságon keresztül lesznek igazán románok“ — mondotta Munteano, arról diplomatikusan hallgatva, hogy bennünket magyarokat milyen szerep illet meg Románia fejlődésében. Szép mondásai és melodikus frázisai nyomán egy pillanatra úgy látszott, mintha Románia szíve Párizsban dobogna... A veszteségek azonban nem jöttek létre lelki válságok nélkül, de Románia úgy tekinti „hűden“ fiait, mint a java fölösleget, mit szívesen áldoz a franciákkal való együttműködés oltárán.

¹ V. ö. erről bővebben a kongresszuson tartott előadásom szövegét: Nouvelle Revue de Hongrie, 1937 aug.

Valamennyi előadás és vita szellemes konklúziójaként vehetjük Maurice Muret-nek, a „Journal des Débats“ szerkesztőjének felszólalását, aki azzal a régi mondással kezdte, hogy mindenkinek két hazája van: amelyben született és Franciaország. (Ez ellen csak az tiltakozhatott volna, aki nem volt jelen.) Muret megállapította aztán, hogy a háború utáni Franciaország az egyetlen, amely csupán spirituális expanzióra törekszik és nem kívánja belgiumi vagy svájci „néptársait“ a maga területéhez csatolni.

A vázolt keretekbe nem illeszthető előadások közül csak egyet említék: Robert de Souza grófét. A nyelvésztétika és a „poésie pure“ előkelő művelője a francia nyelv arisztokratizmusáról beszélt és arra figyelmeztette a kongresszus tagjait, hogy az írott nyelv és a nyomtatott könyv korszaka után feljövőben van az élőszó korszaka, a rádió, a grammofonlemez útján való határtalan emberi összeköttetések világa, amelyre az emberiségnek már most be kell rendezkednie...

A kongresszus jövőre Bruxellesben fog ülésezni.

ŐSZRE TERVEZIK a Bibliothèque Nationale-ban a külföldi francia-nyelvű könyvek kiállítását, amelyen Magyarország is résztvesz, egyebek között Rákóczi munkáival és gazdag modem kiadványainkkal. Kevesen tudják, hogy a legtöbb kötettel és a legnagyobb példányszámmal a magyar írók közül — a hitszónok Tóth Tihamér szerepel a francia irodalomban. (Ez talán némileg megnyugtatja azokat, akik a franciamagyar szellemi érintkezéseket egy sorba helyezik a hazaárulással.)

Az egyetemi Párizs két személyi híre: Baldensperger elkedvetlenedve az Akadémián szenvedett kudarca miatt otthagya sorbonne-i katedráját és elfogadta egy amerikai egyetem meghívását. A College de France egyik megüresedett tanszékére a költő Paul Valéryt nevezték ki.

Kevesen tudnak róla Magyarországon, de Párizsban annál többen, hogy „Cluj, Roumanie“ megjelöléssel már negyedik évfolyama jelenik meg Kolozsvárott a „Revue de Transylvanie“ című propaganda-folyóiratnak. Ez a kiadvány kizárólag azzal foglalkozik, hogy a magyar politikát és szellemiséget, múltban és jelenben, az európai közvélemény előtt diszkreditálja. Csak egy mondatát idézem: Féja könyvéről szólva azt írja a „Revue de Transylvanie“, hogy az oláh uralom alatt élő magyarok jobb helyzetben vannak, mint azok, akik a „Viharsarokében szerepelnek.

Valamit mégis kellene tenni ez ellen, bár nehéz utánozni a „Revue de Transylvanie“ harcmodorát. A külföldre szánt magyar publikációk (pl. az Archivum Europae Centro-Orientalis) előkelő tudományos könyvek. A Párizsban megjelenő „Revue des Études Hongroises“ pedig tisztán filológiai térre szorítkozik és anyagi eszközök hiányában alig tud megjeleni. Nem elégedhetünk meg azzal, ha a párizsi rádió időnként cigányzenével kedveskedik a hallgatóinak, akik talán azt is tudják, merre van Bugac, sőt még „barackot“ is isznak a magyar múdal mellé ...

ZOLNAI BÉLA

ÚJPEST ES RÁKOSPALOTA IRODALMI ÉLETE

BUDAPESTET az ország szívének szoktuk nevezni, engedelmeskedvén ama ősi ösztönnek, mely arra készlet, hogy hasonlatok és egyéb szóképek megtestesülésében az érzékelhetőség határain belülre hozzuk, s a magunk emberi arculata szerint újjáteremtsük a rajtunk kívül levő világot. De ha Budapest az ország szíve, hogyan nevezzük Pestkörnyéket, ezt a városokból, községekből összeszövődött s a fővárost mintegy 10 kilométeres szélességben körülvevő sávot? Némi anatómiai ismeret alapján a koszorúerekkel azonosíthatnánk. S valóban, fejlődésének legújabb évtizedei arra mutatnak, hogy Pestkörnyék politikai, gazdasági, társadalmi, de gyakran egyéb vonatkozásokban is centrális jellegű, — vagy hasonlatunknál megmaradva — a szív mellett a koszorúerekkel egyértékű központi jelentőséggel bír. Elég ha rámutatunk a székesfőváros közigazgatási határain túl elhelyezkedett gyáriparra s ezzel párhuzamosan az ipari munkáságnak eleven tömeghatást kifejtő hatalmas tömbjeire. Olyan érzékeny pontjai és kiágazásai ezek az ország vérkeringésének, hogy izgalmuk és megrendülésük az egész ország izgalmát és megrendülését idézi föl.

Maga a Pestkörnyék elnevezés alig több egy szűkebb-tágabb értelmű földrajzi meghatározásnál, összefoglaló neve a Budapest határai mentén épült közületeknek, de mint ahogy nem jelent egységes vidéket, sem egységes városképet vagy lelkiiséget, ugyanúgy nem jelent közös érdeket sem a tagjai között, legfeljebb egy-két sajátos esetben.

Különös és változatos képet mutatnak e városok. Helyenként összenőttek, egybeépültek. Az utca egyik fele más város, mint a másik. Itt egy út jelenti a határt, ott a vasút, vagy egy keskeny rozsföld, vagy bolgárkertészet. A gazdasági föllendülés egy-egy korszaka mindenkor gyors változásokat hoz: a homokbuckákon kertváros, tisztviselő- vagy munkástelep keletkezik. Változékonyság és alakulókészség a jellemzőjük. Egy-egy városrész is pár év alatt annyira mássá lesz, hogy alig ismerhetni rá.

Csak egy tekintetben rokonsorsú minden pestkörnyéki város: hiába Budapestnek a vonzóereje, a körvasút, meg a többi vonal sinrengetege és töltéssánca útját állja minden középponti, Budapest felé irányuló törekvésnek. Az elzártság és a közeledés lehetetlenségének érzete adja meg elsősorban a vidékiségbe való beletörődés alkalmait. Pedig a köztudat nem fogadja el a földrajzi határokat a megkülönböztetés alapjául. A tisztviselő és a munkás — nagy részük a fővárosban

dolgozik — minden további nélkül pesti embernek számít, viszont a rákospalotai földműves vidékinek. Ugyanez a különbség az ipari és a mezőgazdasági termékek között. Olykor a minőségi differencia hozza létre a pesti és vidéki szétválasztást. Így érthető meg, hogy Pest-környék lelkiségének a vizsgálatánál is keveredetten hol fővárosias, hol vidékies vonások a szembetűnők, anélkül hogy valamely sajátosan pestkörnyéki jelleg a megsejthetónél csak egy árnyalattal is erősebben előrajzolódna. A pesti és vidéki megkülönböztetés nem jelent, mert nem jelenthet, értékelést. A jó és a rossz, a hasznos és a haszontalan kritériumát a jelenségek magukban hordozzák függetlenül ezektől a szokásos jelzőktől.

Újpest és Rákospalota Budapest északi határa mentén, a Dunától keletre terül el. Rákospalotának, korábban Palotának, mely elnevezés először IV. Béla idejében fordul elő, az őslakossága színmagyar földművelő nép. Területén a múlt század 70-es éveitől kezdve települnek meg kisiparosok és tisztviselők. A század végén, a villamos vasút bekapcsolása után a község rohamosan fejlődik s az ősi földműves lakosságú Palota lassanként egy új, tisztviselőkből és iparosokból álló Rákospalotával áll szemben. Az újpesti és a váci úti gyáripár kifejlődése, meg az istvántelki főműhely felállítását azután az ipari munkásság nagy tömegeit is — az olcsóbb megélhetés reményében — Rákospalotára csábítja, s kialakul egy társadalmilag vegyes összetételű, részeiben különböző képet mutató község, mely lelkiségét sem találja meg: „Az ófalu a parasztké — írja a város monográfiája¹ —, újfalu a tisztviselőké, iparosoké, munkásoké. Egyrészt a vagyonos földműves, másrészt a nincstelen tisztviselő, iparos és munkás áll, de nem egymás mellett, hanem egymással szemben. Az előbbi félti a rögzöt, azt a kis darab földet, az idegentől, az utóbbi pedig ösztönyszerűleg ellenszenves azzal, aki nem szívesen fogadja otthonába az új jövevényt.“ Bár a továbbfejlődés sok tekintetben kiegyenlítődést is jelent, s maga a földművelő lakosság föld híján, a határok szűkülése, meg a parcellázások folytán elvesztett területek miatt, de nem kis mértékben a közeli gyárak vonzásának engedve maga is az ipari proletariátus osztályát szaporítja, Rákospalota lelkiségén ez a hasadás megmaradt. A háborús évek után a menekültek nagy tömegeiből Rákospalotának is bőven jutott, s ha tekintetbe vesszük, hogy a menekültekben tudatosan vagy tudattalanul, de bennük élt a meggyőződés: ők nemzeti szempontból a magasabbrendűséget képviselik Pest és környéke nemzetetlen lakóival szemben, akkor megértjük, hogy Rákospalotán a huszas évek sem szolgálták a lelki egység helyreállítását, annál is inkább, mert a város népe sértődöttségében joggal hivatkozhatott minden időkből megnyilatkozó nemzeti érzelmeire.

Újpest fejlődésének alapját gróf Károlyi István vetette meg azzal, hogy „a főti uradalomhoz tartozó meyeri pusztából a Váci-úttól kelet felé emelkedő dombot az 1830-ik esztendőben szőlőültetés céljából kihalította és azt az 1831. évi április hó 15-én kelt „unilateralis“ szerződés értelmében 32 évi időtartamra... vállalkozók kezébe adta.“²

¹ Szabó T. — Strauch A.: Rákospalota monográfiája. 42 1.

² Ugró Gyula: Újpest, 1831—1930. 9. 1.

Az előbb Újmegyer, 1844 óta Újpest néven szereplő község gyorsan fejlődött, amit részben dunamenti fekvésének is köszönhet. A múlt-nélküliség, továbbá lakosságának egyneműbb szövedéke adja meg Újpest egységesebb, mozgékonyabb, haladóbb lelkialkatának magyarázatát. Fejlődése gyors ütemű, területe Rákospalota rovására folytonosan növekszik, ma már a század elején még a Dunáig terjedő Rákospalota és a belőle meggyarapodott Újpest között Istvántelek kivételével a szobi vasútvonal a határ.

A mai Rákospalota semmiben sem emlékeztet arra, hogy valaha nyaralótelep volt. Utcái, csekély kivétellel, porosak vagy sárosak, az időjárás szeszélye szerint. Erdejét s az utakat szegélyező szép fasorokat a kommün alatt kivágták. A háború óta egy s más részében erősen proletár jellegű, kietlen város lett, sok régi utcája viszont szerencsésen megfiatalodott, az új részeken pedig egészséges kertváros-törekvések nyilvánulnak meg. Kevés középületét a templomok és az új gimnázium kivételével erőltettség és célszerűtlenség jellemzi. Szinte szabályosan ismétlődik, hogy a túlhangsúlyozott homlokzat mögött hiányos a belső elgondolás. A Kossuth-szobor csupa kőszerűség. A sok kőtől alig látszik a szobor. A hősök emlékműve a városháza előtt áll; a szokásos novella bronzban, teli alakokkal. E szemmel látható dolgok már figyelmet keltenek és rámutatnak a város lelkiségére. Ha még tekintetbe vesszük, hogy — amint népe lassan-lassan kivetkőzik ősi viseletéből — maga a földművelő ófalu is leveti fokanként parasztszíneit és jegyeit s elszürkül, hozzáidomul az általánosságához, felmerül az a gondolat, hogy a városképhez hasonlóan a lelkiség is a fejlődésnek azon a pontján van, melyben a vidéki és fővárosi jelleg még nem a legszerencsésebben egyesül s Budapest közelsége nem annyira az igazi kultúrértékek és adottságok kihasználásának lehetőségét jelenti, hanem inkább egy felszínes művelődés könnyű utánozhatóságát.

A szép számmal élő egyesületek, a kaszinó, a társaskörök programjában a kultúra szolgálata nem áll az utolsó helyen. De csak a programban; a megvalósításban az az általános tespedtség és érdektelenség mutatkozik, mely a vidéket oly sajnálatosan jellemzi. A nemzeti ünnepek megünneplésének, a szónoklatoknak van a legnagyobb közönsége. Az irodalmi vagy tudományos előadások már kevés hallgatót vonzanak, ezek is vagy az előadó személye, vagy egy városi tekintély esetleges megjelenése miatt unatkoznak egy-másfél órát. Az egyesületi élet így a kártyázás, tekézés, billiárdozás, politikai beszélgetés területén mozog, az olvasás csak újságolvasásból áll, annál is inkább, mert e helyeken a legnélkülözhetetlenebb folyóiratok sincsenek meg. A köri könyvtárak állománya szegényes, összeállításukban nem a tervszerűség, hanem az esetlegesség, a véletlen játssza a főszerepet.

Ezt az egyesületekben mutatkozó szellemet kitűnően láttatják meg a helyi sajtó hasábjai. Részletezőbb vizsgálattal az ellenzékiség rétegeit ismerhetjük föl először e lelkületben. Ezt még az évszázados falu testálta a modem városra. Megnyilvánulásaiban egészen különleges. Elsősorban feltétlen nemzeti érzést jelent és ennek jegyében őrizkedést minden valóságos és vélt idegen behatás ellen. Ma már — a nemzeti szellem háború utáni megerősödésének idejében — nem politikai,

hanem kulturális ellenzékiesség ez s ezzel az átcsoportosítással egy egészen sajátos jelenségnek a prototípusa: a régi, közjogi vonatkozású ellenzékiességet és ellenállást a megváltozott körülmények folytán átmenti kulturális területre, s ott teljesíti vélt hivatását alig-alig véve tudomásul, hogy ez a nép az európai, pontosabban a nyugateurópai művelődéshez szervesen hozzátartozik Szent István óta, hogy a nyugati művelődés alakította történelmünket s hogy a magyar lélek Bécsben, Bolognában, Párizsban, Wittenbergben inkább otthon van, mint Kiebben, Szamarkandban vagy a kirgiz pusztákon.

A turanizmus jegyében üli meg a rákospalotai Polgári Kör január 7-én Attila nevenapját: „Attila urunk, híven ott valánk, Hol dicsőséged fényét szórta ránk Nagy díszképed, míg hős fejed felett Ős turulmadár, szárnyát kitérve, Büszkén lebegett! Jámbor agyával sok felemagyar ősenek vallani nem mer, nem akar Téged! Kinek rémhatalma előtt két fővilágrész minden nagy ura S népe térdre dőlt! Bezzeg, ha lennél „Nyugat“ törzsfia, Istenítene sváb Germánia, Művelt francia, bibliás angol, S rád fognak talán azt is, hogy a Mennyben — főszentként lakói.“ (P. U. 1936. I. 18. C. A.) Ebbe a gondolatkörbe szorosan kapcsolódik a (persze tévesen elképzelt) pogány magyar életformák csodálása, dicsérete: „Ha készülök a babámhoz, Tizenkét csatlós kantároz, Arany zabla, ezüst patkó, Bársony nyereg alatt a ló. Ékkös, aranyozott kengyel, Hiszen Kán (!?) csemetét emel; Mikor nyeregbe zökkenek, Kiszolgálják fejedelmek... A galambom sem nyugati, Hisz díszes sátorban lakik ... Sátra belül olyan díszes, A Vatikán ehhez képest Csak szegényes bútorraktár És még említeni is kár.“ (P. U. 1936. VII. 25. k.) A Vatikánellenesség mellett lengyel-magyar barátságot is képesek becsatolni a turáni gondolatba: „Ha még soha nem láttatok vihart... Nézzétek meg a lengyelt és magyart! Ha lóra ült s kardját felkötötte, Pendelyhez bujt a Nyugat mögötte.“ (P. U. 1936. VIII. 15. K.) Sőt az olasz sem ellenszenves „nyugati“ a szittyavér előtt. Az abesszín háború végén így üdvözli a győztest: „Olasz testvér jól kivágta a rezet, Nagy hatalmak közt így majd jól is vezet!“ (P. U. 1936. V. 9. C. A.) Viszont a német, meg a francia ilyen rímekre készíti: „Ez a két nép, ha nem lenne, Én bizonyonnyal hiszek benne, Hogy a többi népre végre, Eljönne a várt, megváltó — világbéke!“ (P. U. 1936. IV. 4. C. A.)

Az idézetek nem irodalmat illusztrálnak, arra alkalmatlanok, hanem lelki jelenséget mutatnak be. Ez a történet szemlélet sok lelki reakciónak az indítéka. „Világszép magyar nők, képzeljétek ilyet, A gezemicén nőtt német ezzel illet Titeket, hogy nem jó híres ételetek, S főzéshez, sütéshez soh' sem értettetek!... Hogyha hórihorgas német nagy gémlába A kerek világot körülkutyagolja, Magyar ételnél jobbhöz nem juthat gyomra!“ (P. U. 1936. II. 1. C. A.)

Teljes ez a kép? Nem. De teljes, hiánytalan nem is lehet egy sok rétegű társadalom rajzánál. Emellett az egyesületi életet élő s többé-kevésbé kulturális ellenzékiességben leledző, olvasmányait ily alapon megválogató társadalom mellett van Rákospalotának egy másik társadalmi is, mely láthatatlan, mert a város a legridegebben értelmezve csak lakóhely a részére, s művelődési igényeit, ha vannak,

Budapesten elégti ki; van harmadik társadalma, mely a gombamódra szaporodó könyvkereskedés-kölcsönkönyvtárakból kivett könyvekkel csillapítja olvasási szomját, olyan könyvtárakból, hol a falak mentén a polcok szennyes, maszatos, zsíros detektív-, kalandor- és egyéb divatos regényektől roskadoznak, vagy pedig 10, 20, 30 fillérért vásárol újonnan megjelent „színes“ regényt, hogy később tucatszámra negyedáron eladván újra piacra kerüljenek e nyomdatermékek azok öröme, akik csak 5, 10 fillért tudnak áldozni könyvre. A betütenger e dagályában az igazi irodalom sorsát részben a műveltek díszes könyvszekrényében avasodó és sárguló művek, részben az ócskakönyv vásárlásával foglalkozó kereskedők és trafikosok ládáiban hanyódásra és össze-visszaturkálásra ítélt véletlen értékek jelentik. Van végül olyan társadalmi réteg is, melynek könyvszükséglete egyáltalában nincs. Természetes, hogy a vázolt típusok csak a legritkábban jelentkeznek teljes tisztaságban: gyakran egy könyvet olvas a szülő és a gyermek, a diplomás ember és a napszámos, s hozzátehetjük, hogy az egyöntetűség e megállapítása egyiknek sem dicsérete.

A lappangó szellemi életet számításon kívül hagyva, szembetűnő, hogy míg a ponyvairodalom és moziromantika mohó habzsolása minden ízében kiterjeszkedő és pesti jelenség, mely a kisebb műveltségű társadalmi réteg lelki életének jóformán egyetlen megnyilvánulása, addig a műveltebb és hangadó társadalmi osztály kultúraellenes tendenciái egy erősen maradi, önmagában zárt és vidékies színezetű lelkiesség nyilatkozatai. Ebben a lelkiségben a legfőbb pozitívum, noha helytelen a beállítottsága, a nacionalizmus. Így érthető meg, hogy csak a teljesen hazafiasnak érzett egyetlenegy Gyökössy Endre az, aki benne van Rákospalota lelki életében, mint ismert, méltányolt, elfogadott költő, jóllehet költészete távol áll egy kultúratagadó ellenzékiségtől, viszont Babits Mihály, bár csaknem két esztendőt töltött Rákospalotán, és Kodolányi János, aki hosszú éveken át volt palotai lakos, mindvégig idegennek látszott a rákospalotai szemnek. Babits elvonultan élt, megtestesüléseként amaz elvnek, mely a szűk, vidéki horizontot a semmibebevesséssel töri keresztül. Többek között Rákospalotán fejezte be a Pokol fordítását s ott írta meg remek Vörösmarty-tanulmányát, de a város lelkiségével semmi kapcsolata nem volt, mindvégig tartózkodó maradt s csak „egyedül, tehetetlenül“ szemlélődött azon a furcsa helyen:

„Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bögnék tehenek, még a malac se visít.
Nádas eresznek alatta topázszemű tengeri cső csügg.
Hószínű fal, kék ámy. Csend, csak a fecske csicsereg.
Csak ha a villamos átrohan i t . . .
sejteni a város szömyeteges közelét.“
(Május huszonhárom, Rákospalotán. Recitativ.).

Babits gyökérig politikamentes, humanista lélek. A várostól csak távolodnia lehetett. Gyökössy Endre viszont nemesebb köntösben a palotai lelkiséggel egy testvér. Provinciális, politikus és aktuális. Tagja a Petőfi Társaságnak, résztvesz a társadalmi, egyesületi és pártéletben. Tisztségeket visel, beszédeket mond, előadja verseit. A politikus hajlandóságú rákospalotai lélek már ezek alapján is szívesen befogadja.

De befogadja és magáénak vallja főként azért, mert költészete elsősorban hazafias vonatkozásaiban él. Hatalmas aktivitása nem fér el a költészet zárt birodalmában; nagy benne az ennen egyéniségébe elmerülő hite, univerzális jellegű akar lenni, s mint amekkora intenzitással önmagában mert hinni, ugyanúgy mer hinni a magyarságban is. Így a nemzete jövőjébe vetett hitét hirdetvén, bejárja az országot, hogy hitre kényszerítse a magyarságot. Felolvassa verseit Abaújszántón, Abonyban, Abádszalókon, Alagon, Alsódabason, Aporkán, Aszódon, Balatonaligán és még ábécé sorrendben felsorolva 144 helyen. (Hiszek. Apró jegyzetek.) Az életenergiák túlsúfoltsága és az érvényesülés végtelen hite adja a magyarázatát annak a jelenségnek, hogy a költő nem ismer műfaji lehetetlenséget vagy nehézséget. Egy bátorsággal ír ódát, szonettet, népdalt, gyermekverset, színdarabot, regényt, elbeszélést, bírálatot felnőtteknek, ifjúságnak, cserkészeknek, gyermekeknek. Talán ez magyarázza meg azt is, hogy stílusa egyformán emlékeztet Petőfire, Pósa Lajosra és Adyra, anélkül azonban, hogy nyelvezete eredetiségében egy pillanatra is kételyünk támadhatna.

Gyökössyn, aki az elmondottak szerint a kisvárosi író mai típusa lehetne és a női lélek rezdüléseinek finom hangú, magába merülő költőjén, Debreczeny Lilin kívül aligha lehet még költő nevét feljegyeznünk. A helyi lapokban jelennek meg ugyan versek, elbeszélések, a nyomdákat elhagyja évenként néhány önálló kötet, de csupa düettáns szárnypróbálgatás, mely leggyakrabban rossz papirosán és kezdetleges tipográfiáján már rajtahordja jelentéktelensége bélyegét. Szó se róla, vannak jó nyomdák is. A szaléziak nyomdája mellett a Délszigetet nyomó újpesti és a Gyökössy köteteket előállító rákospalotai nyomda dicséretreméltó gondosságával még a kényesebb igényeket is ki tudja elégíteni, mégis azt kell hinnünk: végzete a műkedvelői írások nagyobb tömegének, hogy visszariasztó alakban jelenjék meg.

Fiatalok? Vannak — mint mindenütt. Megmozdulásaik is vannak. De a fiatalság és a tehetség nem azonos fogalom; s mit ér az előbbi az utóbbi nélkül? Alakult Rákospalotán is egy társaság: fiatal írók „Ady Köre“, 1934-ben. Lapjuk a: „Meredek Ut“. Az első szám meg is jelent. Fiafialokról lévén szó, elkerülhetetlen a program megemlézése: „Meredek út vezet az ismeretlenből a megismerés felé... A meglátásból szerzett megismerés visszatükrözi a ma agyonhajszolt révedező tekintetét és egy individual-kollektív görnyeteg küzdelmeit.“ A megfejtés az utolsó lapon, hol pedig ez olvasható: „Ma, amikor az ember nemhogy mást, de önmagát sem érti meg...“, amiből vüágosan kitetszik, hogy az olvasó megnyugodhat értelmi képességei felől. Am felejtve az élcelődés alkalmait, a továbbiakban őszinte fájdalmat és félelmet — halott költők múmia arcától való félelmet — olvashatunk ki vallomásaikból. Meghatóan gyermekes és oktondi félelem. A halott költőktől nem kell félni, az örökké élőktől még kevésbé; tanulni kell tőlük. Még a versírás néhány csínját-binját is. Aztán meg alázatos-ságot ...

ÚJPEST SZELLEMI STRUKTÚRÁJA sok tekintetben különbözik Rákospalotáétól. Kisebb a múltja, nincs története, fürgébb, moder-

nebb, mint Palota. Más a társadalmi összetétele: a munkásság és kisiparosság aránytalanul nagyobb száma mellett hiányzik a földművelő lakosság, viszont jelentős a kereskedők és gazdag nagyiparosok tömege. Az állami és a városi intézmények, iskolák, bíróságok, kórházak, továbbá a hatalmas gyártelepek sok bírót, ügyvédet, tanárt, mérnököt és egyéb magas képzettségű tisztviselőt foglalkoztatnak. Ez a társadalmi réteg nemcsak igényesebb, de vagyonosabb is és bit, áldozni kulturális szükségletei kielégítésére. Szerencsésen érvényesül az állami intézmények személyi váltógazdasága is, így például az újpesti középiskoláknál működött vagy működő tudományos és szépirodalmat művelő tanárok közül a következő neveket említhetjük meg: Babits Mihály, Kaffka Margit, Divéky Adorján, Miskolczy Gyula, Klima Lajos, Szigeti Gyula, Faragó József, Visky Károly, Szetei Endre, Lersch Ernő, Darás Gábor, Rákosi Zoltán, Porcsalmy Zoltán, Deák Gyula, Langer Sándor. Ez a névsor magában véve igazolása annak, hogy az állami iskolák a személycserék lehetőségével jelentős tényezői minden város működésének.

Ha az újpesti lelkiségből hiányzik is az a vidéki vonás, mely Rákospalotát oly igen jellemzi, ha a kulturális ellenzékiesség helyett pozitív irányú művelődési törekvések jeleit ismerhetjük is föl, más vonatkozásban alig-alig található különbség. Az Országos Szociálpolitikai Intézet könyvtára és egyéb jól felszerelt könyvkölcsönzők és könyvtárak közönsége mellett könnyű ráismerni ama bizonyos harmadik társadalomra, mely új megélhetési lehetőséget biztosított a komoly, de anyagi gondokkal küzködő régimódi könyvkereskedőknek is azáltal, hogy a ponyvairodalom árusítását és kölcsönzését kifizetődővé teszi részükre.

A Szociálpolitikai Intézet, a Közművelődési Kör és egyéb művelődési programmal bíró egyesületek által rendezett előadások egyrészt tekintélyes közönséget tudnak megmozdítani, másrészt a nagyobb kívánalmaknak megfelelően nevesebb újpesti vagy budapesti előadókkal igyekezhetnek hallgatóságot nyerni. Az országosan ismert neveknek varázserejük van s Újpest nemcsak abban szerencsésebb Rákospalotánál, hogy módjában van, mint vagyonosabbnak, a szellemi élet kiválóságait az előadói pódiumra állítani, hanem abban is, hogy van oly társadalmi rétege, mely az országosan ismert neveket tényleg ismeri.

A tipikus vidéki kaszinózás helyett fejlett kávéházi életre bukkanunk Újpesten. Bár sem egyiket, sem másikat nem tartjuk a kultúra idegócponyjának, meg kell állapítanunk, hogy ez is pesti jellegzetesség.

A kedvezőbb légkörben magasabb fokú irodalmi élet csírázhat ki. A magányos költő romantikus alakja helyett a társas költővel találkozunk, kicsiben valódi író-társadalommal, melynek tagjai folytonos érintkezésben élnek, számontartják egymást és közös célokért küzdenek.

A fiatalok megmozdulása hozta létre 1926-ban a Horizont írók és Művészek Klubját, mely az írókon kívül a képzőművészeket és zeneszerzőket is egy táborba gyűjtötte. Ugyancsak Horizont címen jelent meg a folyóiratuk Deák Zoltán és Lengyel Miklós szerkesztésében, de csak két számot ért meg. Maga az elnevezés egy szélesebb, kitágított irodalmi látókör létrehozását jelölte meg az alakulás és a folyóirat irányául. Deák Zoltán program helyett az irodalom betegségeit tár-

gyalván rámutatott, hogy az olvasóközönség körében három súlyos kórtünet észlelhető: 1. a konzervativizmus, 2. a sükettség (érzékletlenség), 3. a politika. Viszont az írókból hiányzik az irodalmi felelősség tudata. Ez tapasztalható a modem irányú, különböző izmusok örületében tévelygő íróknál, továbbá a maradi, önképzőkori színvonalon tepsedő műkedvelőknél s végül az üzleti érdekeket hajhászó írómasterembereknél. Egyetlen orvosságul egy kielemezhetetlen és nem részletezett adagolású gyógyszer ajánlott az irodalom minden betegségére: a tehetséget. Nem szól azonban arról, hogy vízben oldva, avagy ostyában kell-e bevenni a medicinát? Tehetséges, de lelkiismeretlen író nem egy van, s az irodalmi felelőtlenségre csak egy radikális gyógyszer ismerünk: a lelkiismeretességet.

Kétségtelenül modem, haladó szellemet mutatott a Horizont, ámbár távol állt egy ködös, progresszív irodalmi programtól. Munkatársai is értéket jelentettek, az első szám írói között ilyen neveket olvashatunk: Komjáthy Aladár, Hajdú Henrik, Laziczius Gyula. Mégsem élt soká sem a lap, sem a társaság. Miért? Mert sem a célkitűzésében, sem a szervezetében, sem a közönséggel való kapcsolatában nem találta meg azt a formát, mely alapul szolgáljon létezéséhez. Végül is csak érdekes és tanulságos kísérlet maradt, hogy évek múlva az újpesti írók újabb egyesüléséhez megadja egy tisztultabb elgondolás lehetőségét.

A Vörösmarty Irodalmi Társaság — teljesen függetlenül más hasonló nevű társaságoktól — 1935-ben létesült. Újpest és Rákospalota íróit foglalja magába, azokat is, akik jelenleg ugyan nem, de korábban a két város valamelyikében laktak és működtek. A tagok száma legfeljebb 40 lehet, e zárt szám bizonyos minőségi kiválasztásra kényszerít. Vörösmarty nevét nem csupán a tisztelet és testetlen szeretet javasolta, hanem — az első pillanatban lazának látszó — helyi kapcsolatok is. Újpest és Rákospalota határának nagy része a főti uradalomhoz tartozott; Vörösmarty főti kirándulásai és a főti Vörösmarty-emlékek így adtak kapcsolatot a költő neve és a két város között.

A Társaság kiadásában folyóirat jelenik meg Délsziget címen. Eddig két számát láttuk. „Vörösmarty neve és versének címe a Délsziget, e költői hely, egyszerismind program is. Nemes magyarság és európai horizont; klasszicizmus és modernség; hagyománytisztelet és haladás: ezek az eszmék irányítják a Délsziget íróinak tiszta szándékát.”¹ E célkitűzésben és tiszta szándékban megláthatok a magyar irodalom új útjai. Az elvont program helyett a múlt és a hagyomány pozitívumai, a magyar lelkiség átérzése és az európai látókör: mi más ez, mint felismerése annak, hogy a magyar művelődés s ezzel egyértelműleg a magyar irodalom egyvonalú és folytonos? A célkitűzés megvalósítása pedig nem jelent-e egyet az irodalmi kontinuitásba való beilleszkedéssel? S a tiszta szándék nem közeledés-e a tiszta lelkiismerethez? De a Vörösmarty vonatkozásokon kívül is a múlttal való kapcsolatok értékelését jelenti a ma már nem Újpesten vagy Rákospalotán lakó írókkal fenntartott összeköttetés. A helyi hagyományoknak ez kétségtelenül helyes beállítása a szellemi fejlődés vonalába. A Társaságnak jelenleg 35 tagja van. Közöttük: Babits Mihály,

¹ Délsziget, 1 szám. 1935. július.

Darás Gábor, Berda József, Deák Gyula, Fodor Árpád, Galamb Sándor, Hajdú Henrik, Hevesy Iván, Hilscher Jenő, Kodolányi János, Komjáthy Aladár, Langer Sándor, Laziczus Gyula, Losonczy Zoltán, Palotáról Gorzó Nándor, Gyökössy Endre és Debreczeny Lili. Az elnök Babits Mihály, nemcsak névszerint, hanem példaszerű, s a város lelkiességét bizonyosan megtermékenyítő működéssel. A Délszigetben két Vörösmartyról szóló cikke jelent meg, a rádió által is közvetített emlékünnepen a Százéves Szózat-ról írt remek tanulmányát olvasta fel. A Társaság havonta egyszer zárt ülést tart. A tagválasztó közgyűlés december i-én, Vörösmarty születése napján van. Hét felolvasó ülés, a Csongor és Tündének az Újpesti Színházban megrendezett előadása és a Délszigeten kívül nyolc könyv kiadása jelzi a Társaság eddigi működését. Jellemzésül csak két művet említünk meg: Darás Gábor „A Rutén föld elszakításának előzményei (1890—1920)“ című tanulmányát és Hajdú Henrik „Skandináv lírá“-ját. Norvég, dán, svéd fordításai nemcsak Észak kevésbé ismert érzelmi költészetét s egy mégkevésbé ismert kultúrát és lelkiséget tárnak föl. Többet jelentenek. Mintahogy Halodan Koht norvég külügyminiszter írja a bevezetésben: „Úgy érzem, ez a könyv az északi népek kéznyújtása a magyarok felé“. Ama nép felé „amelyre évszázados harcai közben mélységes rokonszenvvel“ figyelt nyugat és észak minden népe.

„Vörösmarty neve egyszersmind programm is.“ Túloznánk, ha magából e pár szóból messzemenő következtetéseket vonnánk le. Irodalmi társaságok, ha már megvoltak, cégerül legtöbbször egy nagy költő nevét választották. Az sem új a nap alatt, hogy a név egyúttal programm is. De a jelen esetben van valami megszívlelésre méltó csekélység: az a különbség, mely a Horizont által adott világkép és Vörösmarty neve között van.

A magyar irodalomban elmúlt a forradalom korszaka. Nem halunk egyelőre sem horizontális, sem vertikális programot s nem is fogunk hallani azon az úton, mely az egységes magyar irodalom csúcsaira vezet, hacsak a másik táborból nem. Az olvasók táborából. Mert az irodalom egy és folytonos, de a közönség lelke beteg, a fővárosi közönségé éppúgy, mint a vidékié.

ALAKSA AMBRUS

ROMÁN DOLGOK

NEMSOKÁRA NÉGY ÉVE LESZ, hogy Romániában a liberális párt van uralmon.

Vajda Sándor nemzeti-parasztpárti kormányának távozása után, 1933 november 15-én alakult meg a liberális Duca-kormány, feloszlatta a törvényhozást, december végén megtartotta a választásokat, melyekből, a prémiumos választási rendszer következményeképpen, nagy többséggel került ki a liberális párt.

Alig telt el egy hét a választások után, a miniszterelnököt lelőtték a sinaiai pályaudvaron a vasgárdisták. Pár napi Anghelescu-kormány után, 1934 január 4-én a király Tatárescut nevezte ki miniszterelnöknek s azóta a mai napig liberális párti kormány és liberális parlamenti többség felelős az ország dolgaiért. E korszak három első évének történeteiről, bel- és külpolitikájáról, megpróbált volt képet adni e folyóirat.¹ A következő sorokban az azóta felmerült törtétekről kíséreljük meg, hogy tájékoztatást nyújtsunk. Össze nem függő események mozaikja lesz az, melyek között az egyedüli állandóságot az annyi kis és nagy pártnak, annyi arra és arra nem való politikusnak semmiféle csalódás által le nem tört indokolatlan hite képezi, hogy ha nem ma, akkor holnap bukik meg Tătărescu és kormányra ő és vele, ha van, az ő pártja kerül.

De mikor ezeket a sorokat írjuk, megvalljuk, hogy halvány fogalmunk sincs, hogy csakugyan távozóban van-e a liberális kormány s ha távozik, melyik párt, miféle alakulat s annak élén ki fog következni? Mihalachenak vagy Maniunak semmivel sincs több kilátása és oka, hogy Románia kormánydnöke legyen, mint Vajdának, vagy Avarescunak, vagy bárki másnak. Ami azt jelenti, hogy semmi garanciája sincs annak sem, hogy egy hónap múlva radikális parasztpolitika, vagy kisebbségellenes antiszemita diktatúra fog uralkodni Romániában.

MIKOR 1935 NOVEMBERÉBEN az uralkodó megnyitotta a törvényhozás ülését, trónbeszédében az ország népéhez, a pártokhoz fordult s intette, hogy a létező körülmények között és a meglévő súlyos problémák középeit „tegyenek félre minden szenvedélyességet, szűnjék meg minden belső harc és emelje szívét minden román a megértés és áldozat-

¹ „Románia Dúca halála óta“. *Magyar Szemle* 1934 július. — „A román politika egy éve“, 1935 április. — „Pártok és politikusok Romániában“, 1936 július és „Berlin—Milánó—Bukarest“, 1937 január.

készség magaslatára, hogy eleget tehessen kötelességének és kovácsolják össze azt az erkölcsi erőt, mely nehéz órákban biztosítja az összes akaratok egységéből a győzelem lehetőségét“.

Intézte az uralkodó e felszólítást pártokhoz, melyeknek sajátoságos volt a helyzete a kormánnyal szemben.

Az ellenzéki pártok közül tulajdonképpen csak a Mihalache—Maniu-féle nemzeti-parasztpárt küzd komolyan a kormány megbuktatásáért, ami nem azt teszi, hogy a többi is ne vágynék hatalomra. De Junián radikális parasztpártja, Gheorghe Bratianu szecessziós liberálisai, a Filipescu-féle konzervatívok csak az enyhe kritika mellett maradnak, míg a jobboldali és radikálisan jobboldali pártok, Cuza—Goga nemzeti-keresztény pártja, Vajda Sándor „román frontja“, Iorga nemzeti demokratái nemcsak nem komoly ellenzékei a kormánynak, hanem csendes rokonszenvwel várják bukását. A kormány is csak a nemzeti-parasztpártot tekinti ellenségnek, mellyel harcol; a többi inkább barát, melynek hajlandó átadni a hatalmat.

A harmincötödiki parlamenti ülészak alatt semmiféle egység nem jött létre s egy év múlva, az 1936-i őszi ülészak megnyitása alkalmával, az uralkodó megismételte felhívását: „A nehézségekkel és fenyegető helyzettel szemben az egyesülést, a lelkek egybeolvadását kérem. Népem nevében kérem önöket, hogy hallják és hallgassák meg szavamát.“

A pártok meghallgatták és kommentálták a király felhívását. Ezek a kommentárok világot vetnek a román közélet helyzetére.

A konzervatívok nevében maga a pártvezér, Filipescu nyilatkozott lapjában, az „Epocában“. A királyi szavak fel kell, hogy rázzák a politikusokat és konstruktív politikára kell, hogy sarkalják. „A jó és türelmes román nép nem érdemli meg, hogy önző politikusok zsákmánya legyen“, Filipescu kész egy egységes front alakítására. Kész reá Iorga és Vajda Sándor is. Utóbbi a „Curentulnak“ adott nyilatkozatában helyeselte, hogy a király a létező európai és román belpolitikai körülmények között nemzeti szolidaritást követel: a jóhiszemű politikusoknak a trón körül van a helyük. Ez a megjegyzés Maniunak szólt.

Kétségtelen, hogy nincs Romániában párt és politikus, aki a hatalom elnyerése érdekében ne egyesülne akárkivel, természetesen, ha ő marad felül. Vajda Sándor pl. bármikor kész román frontját Mihalache nemzeti parasztpártjával összehozni, ha ő lesz a kormány elnöke s valószínűleg így volna ez, ha Avarescu és Gheorghe Brátianu pártjai egyesülnének. Ami az utódlás iránt folytatott ezt a nagy tülekedést legjobban jellemzi, az az egyes pártok súlya, ami számszerűleg kimutatható.

A Cuza—Goga keresztény-nemzeti pártnak a jelenlegi kamara 387 tagja között van kilenc képviselője, ami eredménye annak, hogy az utolsó általános választások alkalmával a leadott szavazatok 4'5%-át kapta volt. A párt azonban követeli, hogy a liberális párt távozása után ők jöjjenek uralomra. A párt félhivatalos lapja, a „Tara Noastră“, egyik nyáreleji száma, kommentálva a párt pár nappal azelőtt kibocsátott manifesztumát, ezt írja:

„Az 1936 novemberéből tartott pártkongresszus megállapította, hogy az ország népének közvéleménye egységesen mögötte áll... Hogy ezt mire alapítja a lap, azt, tekintve a fennebb említett választási arányt, nem tudjuk. Aztán folytatja az újság:

„A keresztény-nemzeti párt doktrínája olyan, mely egyedül alkalmas a román érdekek és a nemzeti becsület megvédésére. A nemzeti-keresztény párt kebelében az ország kormányzására minden tekintetben alkalmas egyének foglalnak helyet. A párt a választások eredményeképpen is jogot formál erre. (?) Azért mondja manifesztumunk: A nemzeti-keresztény párt, programjánál, vezetőinek egyetértésénél s párttagjainak meggyőződésénél fogva az események központjában van s hivatott, hogy megreformálja a román nemzeti életet. Tudva ezt és tisztában léve a kormányváltozás közelségével, kijelenti a párt, hogy kész az ország jövőndő sorsának intézéséért a felelősséget elvállalni.“

A keresztény-nemzeti pártnál is kevesebb számszerűit kimutatható súlya van az ország közvéleményében Avarescu tábornok néppártjának, mely a kamarában egyáltalában nincs képviselve, mert az általános választásokon a szavazatok másfél százalékát sem kapta meg. De a párt hivatalos lapja, az „Indreptarea“ jelentkezett véleményével.

„Minden esetre tekintetbe kell, hogy vegyük őfelsége felhívását“, — írta — „de a felszólítás és a román nép válasza közé éket ver az a rendszer, mely három év óta törvények nélkül uralkodik és diktatúra felé törekszik s ellentétekbe kergeti a nemzetet. Ostromállapot és cenzúra fenntartásával nem lehet szó a lelkek egyesítéséről. A román nép kész minden áldozatra, de nem lehet megkívánni tőle, hogy közepes tehetségek előtt hajoljon meg.“

Emellett azonban Avarescu nem esett kétségbe a közös front létrehozása miatt. Ez év áprilisában egészen komolyra akarta fordítani a dolgot. Körlevelet szerkesztett és tanácskozáásra hívta Nagyrománia összes, 1919 óta hivatalt viselt minisztereit és kamarai és szenátusi elnökeit. A meghívó szerényen csak az állandó ostromállapot és cenzúra folytán fennálló törvényen kívüli állapot felett való tanácskozást jelölte ki megbeszélés tárgyául, de mindenki tudta, hogy nagy célja a pártközi egység létrehozása; azt is tudta mindenki, — Vajda Sándor meg is írta — hogy nem lesz belőle semmi. Az április 22-i értekezleten a körülbelül száz meghívott közül megjelent tizennégy, azok, akik a tábornok 1921 és 1926-i kormányának tagjai voltak. Még azok közül is, Goga, aki pártjának alelnöke, 1926-i minisztériumának belügy-minisztere volt, nem jött el. Történt két vagy három felszólalás és vége volt. A sajtó egy része azt írta, — amire mindenki önkény gondol — hogy az egész akciót saját hiú ambícióinak kielégítése reményében csinálta a tábornok.

Hogy a közös front létrehozásának mi a nehézsége, azt legjobban mutatják a szélső jobboldali nyilatkozatok. A „Porunca Vremii“, ez az élesen nacionalista-antiszemita lap így írt: „Az összefogás megvalósítása nyilvánvalóan lehetetlen. Hogy lehetnének nacionalisták és kommunisták egy táborban S Hogy lehetnének, mikor egyiknek ereiben árja, másikéban zsidó vér kering! Legfeljebb azt kérdezhetjük: miért nem hallgatják meg az uralkodó szavát legalább a nacionalisták, miért nem fognak össze ők?“

S hogy a kormányutódlás kérdésével végezzünk:

A „Vremea“ nevű politikai hetilap körkérdezt intézett a közéleti személyekhez, hogy vaj jön kormányváltásra és közeli választásokra tekintettel, pártkormány vagy választási kormány kinevezése volna-e alkalmasabb? Voltak, akik válaszoltak a kérdésre, voltak, lorga és Argetoianu, aki megtagadta a feleletet. Az összes válaszok között legérdekesebb Cantacuzino tábornoknak, a „Tótul pentru tara“ nevű fajvédő antiszemita, egy olyan Szálasi-féle alakulat vezérének a válasza: „Sem egyikben, sem másokban, sem választási, sem pártkormányban nincs bizodalom: a mi kormányunknak, legionista kormánynak kell jönni.“ Tehát nekik. Hozzátette azonban: „Ami a kormányváltás idejét illeti, azt hiszem, hogy a sok ingadozás miatt nem lehet tisztán látni s legjobb volna valami jósnőt megkérdezni“.

NEM VOLT SZÓ EDDIG a kormányzó liberális párt után számban legnagyobb pártról, a nemzeti-parasztpártról. A párt 29 taggal van képviselve a jelenlegi kamarában, de ez, egyfelől a már többször említett prémios választási módszer, másfelől a választási terror és korrupció, vesztegetés eredménye, ami Romániában mindig teljesen lehetetlenné teszi nemcsak győzelmét egy ellenzéki pártnak, hanem még befolyásának és népszerűségének arányos képviseletét is. Az 1928-i Maniu-kormány választásakor a nemzeti parasztpártnak 348, a liberálisoknak az ellenzéken 13 tagja volt a kamarában. Akkor a liberálisok, most a nemzeti-parasztpárt volt a kormány ellensége.

A nemzeti-parasztpárt kormányképessége komoly akpokon nyugszik: nagy népszerűsége van az országban, a régi királyságban parasztpárti, Erdélyben régi nemzeti párti részének. És konstruktív politikája van: a parasztságon nyugvó paraszttállam kiépítése. Rendelkezik emberekkel, vezetőkkel és Németországot kivéve aligha van politikai szervezet Európában, mely annyi energiával és olyan buzgalommal hirdetné igazát, csinálna propagandát politikájának, mint ez a román párt. Nincs a hónapnak hete, nincs a hétnek egy vasárnapja, alig van egy napja, hogy öt-hat gyűlést ne tartanának az országban, melyek mindegyikén a párt egy-egy vezető egyénisége, Mihalache, Lupu, Madgearu, Popovici, fel ne szólalna, órákig tartó beszédet ne mondana. A székelyföldön és a havasi mccok között éppen úgy folyik a hadjárat a kormány ellen, mint Bessarábiában és Moldovában.

Most egy éve, 1936 októberében ünnepelte a párt két alkotó részének, az erdélyi román nemzeti és a regát—bessarábiai parasztpártnak egyesülését. Ez alkalommal hosszú manifesztumot bocsátott ki a párt, melyből idézek egy pár sort:

„A nemzeti-parasztpárt alkotmányos-monarchikus keretek között, a nemzeti törekvéseknek a korona akaratával való harmonizálása által, evolúció útján kívánja az ország nemzeti és társadalmi átalakulását.

A románság minden évszázadokon keresztül történt mozgalmának — állítja a manifesztum — nem egyedül nemzeti, hanem szociális jellege is volt. Volt Hóra felkelésének, Avram Jancu forradalmának Erdélyben, Tudor Vladimirescu forradalmának a román földön. Ezekből a forradalmakból jött létre a román állam és a román katona, ki első elemeit képezte a nemzeti-parasztpártnak.

Ahol a parasz van, ott van a nemzet, ott van Románia.

Romániát nem lehet felemelni a paraszt felemelése nélkül.

A paraszt felemelése pedig minden más munkás és termelő, sőt a középosztály jólétének feltétele.

Egy nemzet, mely földrajzilag megvalósította nemzeti ideálját, meg kell, hogy valósítsa gyökerében is, nemzeti államba szervezve termelő népét. Kifelé biztosítanunk kell határainkat, befelé meg kell szervezni a dolgozó polgárok békés együttműködését egy nemzeti demokrácia keretében. Mi nem akarjuk követni sem a nyugatot, sem a keletet: mi magunkat, népünk lelkére akarunk támaszkodni.“

Van-e ilyen körülmények között akadálya, hogy a párt kormányra jusson, azaz van-e ok, hogy ne jusson?

Ez év április 8-án Dinu Brătianu, a liberális párt elnöke (tudva-lévő, hogy a liberális pártban Tătărescu a miniszterelnök, de nem a párt elnöke, aki Dinu) nagy beszédet mondott Cămpolungban s miután beszámolt pártjának és a kormánynak sáfárkodásáról, a következő megjegyzést tette: „Áttérve az általános politikai helyzetre: tegnap tartotta évi kongresszusát a nemzeti-parasztpárt s mondhatom, nagy meglepetésemre szolgált, hogy a párt megőrizte egységét. Alapjában véve, hazánkban két komoly politikai párt van: a nemzeti liberális és a nemzeti-parasztpárt. Az ország érdekében szükség van e két pártra. Mindkettő a demokráciára és népünk szabad akaratára alapítja létét, míg a többi párt homályos és meg nem valósítható formulák zavarára, csak azért, hogy hatalomra jussanak és diktatúra útján fenntarthassák magukat“.

Ez az elismerés az ellenség táborából jött s alapját képezhetné annak a parlamenti váltógazdaságnak, mely egészséges kormányzatot tenne lehetővé, amire a román politikai és közjogi írók annyira szeretnek hivatkozni.

De vajjon annyira kifogástalanul kormányképes-e a nemzeti-parasztpárt?

Mikor a múlt év októberében a párt létrejöttének, az erdélyi román nemzeti párt és a regát-bukovina-bessarábiai parasztpárt fúziójának tízéves évfordulóját ünnepelték, az ünnepségen ott voltak és szónokoltak mindnyájan: Mihalache és Lupu, Maniu és Popovici. Nem látszott ellentét, mintha tökéletes lett volna az egység.

Pedig milyen távol van tőle a párt.

Mióta 1930 júniusában hazajött Carol király és elfoglalta a trónt, a király és a nemzeti-parasztpárt volt vezére, Maniu között teljes a meg nem értés, ha lehet mondani: az ellenségesség. A korona jogait, illetve a kamarilla befolyását illetőleg a politikai életre, és Carol királynak házasságáról, családi életéről van szó. A viszony uralkodó és az ország legkiválóbb államférfia között annyira el van mérgeződve, hogy múlt év őszén, mikor az Astra ünnepére Balázsfalvára várták Maniut, nem jelent meg s a „Solia“ azt írta, azért, mert utólag az uralkodó elhatározta, hogy oda megy.

Mihalache nem ért egyet Maniival s a párt csak forma szerint nem szakadt ketté: egyik része, geografiailag is elhatárolva, az erdélyiek, a régi nemzeti pártiak, követik Maniut; másik része, a parasztpártiak Mihalache köré sorakoznak. Maniu pedig, nem állhatván meggyőződésével — mit ellenei dinasztiaellenesnek bélyegeznek — nyíltan szembe a koronával, félrehúzódott, lemondott a párt elnökségéről, Bada-

csonyba ment remetének, a nagy párt összejöveleiben nem igen vesz részt és saját „pártja“, az erdélyi románok, külön gyűléseznek Erdélyben. Maniu és Mihalache nem szereti egymást. Állítólag kerülnek egymást s a „Curentul“ egyik múlt őszi számában karikatúra jelent meg, melyen Maniu lenge női ruhában ábrázolva vitriolos üveggel fenyegeti Mihalachet, aki tört szorongatva háta megett, gyűlölettel néz reá.

Mióta Maniu lemondott, a párt hivatalos elnöke a topoloveni néptanító, Mihalache, aki régebben, a világháború nyomán erősen radikális nézeteket vallott; akik nem szeretik, őt is, a pártot is kommunizmussal vádolják. De az utóbbi időben ez is megváltozott. Mihalache, aki tűzön-vizén keresztül ragaszkodik a kormányképességhez, elkezdett nacionalista hurokon játszani, közeledik a jobboldal frazeológiájához. Nincs az utóbbi időben beszéde, melyben ne azt magyarázná, hogy „Románia a románoké“, ha próbálgatja is annak kisebbségellenes és antiszemita ízt enyhíteni. Annyira magyarázza, hogy Vajda Sándor, aki pár éve otthagya a pártot s a fenti jelszóval megalapította a maga „román frontját“, nemrégén rátámadott Mihalachera miatta:

„Ha visszagondolok a múltra“, — mondta most a nyáron Jegenyén — „politikai pályám kezdetére, megállapítom, hogy Magyarországon követelhettem a románok proporcionális jogait, senki sem kifogásolta, de egy román pártban, a nemzeti-parasztpártban, melynek vezető tagja voltam, nem tehettem.

Közöttük voltam és nem bírtam valóságra ébreszteni ezt a pártot, melyet felszínen tartottam és többet tettem érte, mint bárki más. Azt akartam, hogy ez a párt valóban nemzeti legyen, mert csak akkor lehet „paraszt. párt. Nem lehetett. Nem sikerült pár ember kicsinyessége miatt. Engem szenilisnek, naivnak, reakciónak neveztek s — íme — most az ő szenilitásuk bizonyítéka, mikor megállapítom, hogy kisajátították az én programomat, az én eszméimet, nem azért, hogy tettekké változtassák, hanem közönséges zsarolás céljából.

Amit ma ők cselekesznek, annak „álrománizmus“ a neve, ami nem komoly s amiből hiányzik az, ami nekünk az erőt adja s amiből nálunk annyi van: a hit nyújtotta tiszta lelkesedés...

Maniu nemcsak pártjával áll ellentétben — nincs ma jobban gyűlölt és többet támadott politikusa Romániának nálánál. Mintha Stere esete újulna fel benne. Nem szeretik a liberálisok, gyűlöli az egész jobboldal, nem szereti az uralkodó s legnagyobb ellensége régi, évtizedeken át volt barátja, Vajda Sándor, akivel negyven éven keresztül dolgozott együtt. Csak a Balkánon képzelhető el olyan támadás, mint amilyent Vajda, a román közéletnek ez a vénülő enfant terribleje intézett ellene a múlt év nyarán Dézsen.

Egy-két év előttré visszatekintve kezdte beszédét Vajda:

„Ez a párt, a nemzeti-parasztpárt, mer felemelt fejvel járnai a román közéletben, mikor valójában a III. Internacionálét, Franciaország és Oroszország bolsevik kormányát és a francia szabadkőművességet imádja. Ezeknek segítségével akar hatalomra jutni.

Énnekem így nem kellett a hatalom, én csak a román nemzet egységes akaratóból akartam hatalomra jutni.

Így állván a dolog s Maniuval jó barátságban lévén, kértem, hogy a párt státútumait alakítsuk a nemzeti felfogásnak megfelelően át.

S tudjátok, hogy mi történt?

Aki legelőször tiltakozott ellene, az nem volt más, mint fratye Juliu, azzal érvelve, hogy amit én proponálok, az nem demokratikus.

Hogyan? Nem demokratikus az, ha azt követelem, hogy a parasztok fiai közül teremtsük meg a jövő nemzedék elitjét? Fratyé Juliu azzal állt elé: hagyj békét a kulturális proporcionalitásnak; a magyarok hagyták, hogy szabadon, korlátok nélkül tanuljunk iskoláinkban. Jobb, ha a gyermekek mind együtt vannak.

Azt feleltem: „Igaz, hogy szabadon tanulhattunk a magyar iskolában, de egyikünkől se lett soha magyar. Képzhetjük hát, hogy Árpád és Pista valaha őszintén lelkesüljön Vitéz Mihályért, vagy Nagy Stefánért? Vagy, hogy Svarc lelke mélyén örülne az uniónak?” Támogattam mindenféle argumentummal propozíciómát s a végén Mihalache azt kérdezte, hogy kívánom-e, hogy szavazás alá bocsássa? „Mire jó?” kérdeztem. Láttam, hogy a 120 tag közül tán öt érez velem. Azt mondtam nekik: „Ne tapsoljatok nekem csak szégyenérzetből. Majd eljön az idő, mikor tapsolhatni fogtok az egész román néppel együtt.”

Az idő eljött.

Ma már Popovici ki akarja szorítani a kisebbségeket a hadseregből; Maniu nem proporciót, hanem totalitást követel; Gheorghe Brătianunak ugyanaz a programja, mint a Román Frontnak s bátran közibünk jöhetne. Van itt helye minden tiszta román embernek!^w

Miután ezzel a kérdéssel végzett Vajda, egy másik kényes dolgot kezdett feszegetni: Carol király házasságát, olyan dolog, ami egyik nagy oka az uralkodó és Maniu között fennálló ellentétnek. A beszéd e része kissé homályos, de nyíltan erről még Vajda Sándor sem beszélhet.

„Fratye Juliu viselt dolgairól beszélve, egy államtitkot kell, hogy megemlítsék.

Mikor Maniu után kormányelnök lettem, a miniszterelnökség páncélszekrényében egy lepecsételt borítékot kaptam. Feltörtem a pecsétet, egy okmány volt benne, elolvastam, visszatettem a borítékba s ismét lepecsételtem. Alikor lemondtam, jött utána Dúca s ő is ugyanúgy cselekedett, mint én. Hasonlóképpen Tătărescu. A boríték ma is ott van a szekrényben. Mi van ebben az okmányban? A megegyezés a román kormány és Helena királyné között, amit Maniu kötött vele 1932 november 4-én.

S aztán itt van fratyé Juliu s támadja a királyt olyan dolog miatt, amit ő maga csinált s amit eldugott egy páncélszekrénybe, mint államtitkot. Én nem tudom tovább túrni ezt az arcátlanságot (neobrazarea) el kellett, hogy mondjam ezt, hogy lássa mindenki, hogyan dolgozik ez a nagy erkölcsbíró, aki nem mer nyíltan támadni, aki keresztény is lévén, karonfogva jár dr. Lupuval és a szovjettel. Jöjjen ki a nap világosságára, fratyé Juliu s mondja meg lovagiasan, hogy mi a baja. A világ akkor meggyőződhetik, hogy igaza van-e, vagy nincs?

Én őszintén monarchikus vagyok. Nem akarom, hogy Spanyolország sorsára jussunk. Azért kérdem: büszke, hatalmas, tekintélyes királyt akartok-e, aki uralkodik az országban, vagy pedig olyan spanyol köztársasági elnököt, akit akármikor büntető törvényszék elé lehet állítani?

Mert ha a királynak nincs tekintélye, akármelyik generális, aki megett ezer ember áll, felkerekedhetik és diktatúrát csinál. S akkor, mikor országunk elég gyenge, oroszok, magyarok, bulgárok s minden nemzet, amelyik körülöttünk van, megtámadhat és lekanyaríthat egy darabot országunkból. ..

S azt mondtam fratyé Juliuinak: „Maradjon mindez így? Húsz politikai párt kezében, egyik korruptabb, mint a másik? S egy meggyengített monarchia? Te, fratyé, egyszer mondtad nekem, hogy a badacsonyi hegyoldalról látni lehet a debreceni tornyot. Hát, hogy megint egyszer oda jussunk mi, vagy unokáink, hogy a kálvinista templom árnyékában legyenek jobbágyok — inkább leszek cseléd Bukarestben, inkább cseléd, mint liberális miniszterelnök..“¹

A dézsi beszédnek volt még egy, a fentiekkel össze nem függő, de a román közéletre szintén jellemző része.

² A beszédet teljes szövegében közölte Vajda kolozsvári lapja, a „Chemarea Romanilor“ 1936 július 30. száma.

Mikor megindította Vajda „román front“ mozgalomát, — beszélt el — a püspökökhöz is fordult jóakarattal. Szerencsét kívánt neki a két kolozsvári püspök, Hosszú Gyula és Iván püspök, úgyszintén Comşa, aradi és Gurie, csemovici püspök, Nicodem, jassi-i metropolita a szószékből üdvözölte. Maga a pátriárka, Miron Christea is biztosította szimpátiáját. Most ellenben, mikor a dézsi gyűlést tartja, Frenpu, nagyvárad püspök mentegeti magát, hogy Bukarestbe kell, hogy utazzék s Rusu, nagybányai püspök pláne összes papságának megtiltotta a megjelenést.

„Honnan vette a püspök a bátorságot... — kérdezte Vajda — „hogyan meglátja lelkesedését, hogy részt vegyenek a mi nemzeti mozgalmunkban? Szégyen, soha nem hallott szégyen ez egy felelős egyházfőtől. Mert, ha nem tudná, meg kell, hogy mondjam innen, e helyről: nemzetárulás és felségsértés bűnébe esik, mikor a nyugati határszélen olyan mozgalmat támogat, mely az állam politikai egységét támadja meg.

Mért ül Rusu úr a püspöki székben? Csak azért, hogy felöltse a misemondó ruhát? Csak azért, hogy nyája élén sétáljon?

Hát csak vessen minél hamarabb számot a valósággal, mint román és mint pap, mint keresztény és mint főpap, minden kötelességével, mert különben mielőbb vége talál lenni színekurájának...

Az egyik sajtóorgánum azt írta erre, hogy elképedve olvasták ezt a fenyegetést: hogy Vajda elcsapatással fenyeget meg egy püspököt, mert nem akar politikai gyűlésein résztvenni; elcsapatja püspöki „színekurájából“! Rusu püspök mentegette magát, hogy ő meg kell, hogy őrizze részrehajlatlanságát: hogy ő egyáltalában nem szereti, ha papjai politizálnak, de ha vannak közöttük liberálisak és Maniu-pártiak, vannak vajdisták is. Felvilágosítása után elvárja Vajdától, hogy elégtételt szolgáltasson neki.

Mai napig várja.

Történt azonban ilyen szónoklásnál csúnyább dolog is.

Maniut elnevezték zsidóbarátnak, kommunistának, bolsevikinek, republikánusnak. A „Tara Noastrában“, Goga lapjában azt írták, hogy „Erdély kommunistái Maniu köré csoportosulnak“ s egy másik erdélyi, Vlád Aurél, a magyar képviselőház volt tagja, az „Ofenziva Románá“-ban írta:

„Badacsony az a Mekka, mely felé áhítattal függesztik szemüket a társadalmi rend és monarchikus elv ellenségei; Maniuba vetették reményességüket és tőle várják régi intézményeink tönkretételét és a Lenin és Trotskij elvei szerint való új rend megeremtését, az egyház, a monarchia és a polgári állam esküdt ellenségét.

Érthetetlen, hogy hogyan lehet a világ annyira vak, hogy ne lássa, hogy a „manizmus“ tulajdonképpen bolsevizmus s a badacsonyi prófétát követve, a pusztulásba megyünk.

Mindezek ellenére még vannak, akik nem fordítottak hátat a sátnak s nem hagyták faképnél ezt a Moszkvával szövetséges pártot...

Csak hogy azt, hogy Maniu kommunista és ellensége a monarchiának, hogy köztársasági, bizonyítani kellett. Hát bizonyították.

Július elején a valahista román front tanácskozást tartott Marosújváron s ez alkalommal Viorel Tilea beszédet tartott, amikor is miután szólt bel- és külpolitikáról, így folytatta:

„Belpolitikában még egy komplikációról kell, hogy beszéljek.

A Földközi-tenger partján, ahol annyi ártatlan kisasszony napoz és barnítja magát bronzszínűvé a déli napon, két héttel ezelőtt két román politikai találkozott, kiknek nagy érdemeik vannak a múltban. Maniu tartott megbeszélést Titulescuval s tartott neki előadást az ország helyzetéről s fejtette ki, hogy az ország érdekében hadjáratot kell indítani a köztársaság felállítása végett s e célra Titulescu támogatását kérte.

Nem közvetlenül tudom ezt, hanem egy londoni barátomtól, aki megmondta Titulescunak is, hogy meg fogja ezt nekem mondani, hogy én illetékes helyen tudomásul hozzam.“

Képzhető a felzúdulás, ami e beszéd nyomán kelt.

Tilea aránylag fiatal ember, Vajda megbízalmasabb munkatársa. Régen a londoni követség titkára volt s később Maniu kabinetfőnöke s — ha jól emlékszem, Vajda kormányaiban államtitkár volt. Egy érdekes könyvet írt Vajda 1919—20-i külpolitikájáról, a kisebbségi és trianoni szerződés létrejöttéről. Természetes volt, hogy beszédét a román front támadásául tekintették, mely mögött Vajda áll.

A nemzeti-parasztpárt és Maniu sajtója rettenetesen felháborodott. A kolozsvári „Patria“ „Páratlan komiszság“ címen írta: „az egész egy perverz agy gyalázatos és piszkos kitalálása“.

De Maniu ellenségei — és ki nem az — bár tudták, hogy hazugság az egész, kéjesen vetették magukat a dologra.

Gogáék lapja, a „Tara Noastră“, visszapillantást vetett Maniu utolsó húsz év alatt viselt dolgaira: hogy 1918-ban autonóm tartománnyá akarta tenni Erdélyt, az unió után ő hozta létre a consiliu dirigentet, az első pillanattól kezdve mindig regionalista volt s 1928-i kormányának közigazgatási autonómiáját Erdély számára alig lehetett megakadályozni — nem igazolja mindez a kétséget, a valószínűséget, mit a cikk címe fejez ki: „És mégis lehetséges!“

A kolozsvári liberális „Napunea Romána“ még tovább ment: mint családi terheltséget mutatta ki a Maniu-család republikánizmusát, mely még Barnupuval kezdődött a múlt század negyvenes éveiben.

Maniu egy szót sem szólt mindehhez. Titulescu azonban pár nap múlva kijelentette, hogy soha ilyen beszélgetése nem volt Maniuvall és felszólította Tileát, hogy nevezze meg a londoni barátot, akitől hallotta. Tilea persze nem válaszolt s a sajtó rágódhatott tovább, piszkolva Maniut és a nemzeti-parasztpártot.

NINCS TERÜNK, hogy a politikai életnek még annyi eseményét mind ismertessük, hogy elbeszéljük Pop Ghicza esetét, akit a törvényhozás termében vertek el a képviselők, mert a Regát káros „inváziójáról“ beszélt Erdélyben; a vasgárda és „mindent a hazáért“ hősködéseit, akik összeverték Radulescu diákokat, megtámadták Negressi tábornokot, hogy aztán az lötte agyon egyiküket és levágták Traian Bratu, jassi-i egyetemi rektor fülét. Minderre most nem lesz tér. Röviden befejezem azzal, hogy milyen e pillanatban a kormány helyzete.

Természetes, hogy az ellenzék örökké meg akarja buktatni a kormányt és követeli távozását, de annak valami kézzel fogható oka kell, hogy legyen. Romániában az egyetlen: a király akarata.

Csak valami parlamenti kormányzat színezetével bíró országban a kormány a nép és a korona bizalmából él. Így van ez teóriában

Romániában is, melynek alkotmánya a múlt századbeli liberális belga alkotmányon épült fel. De Romániában egy sajátságos politikai szokás fejlődött ki, ami ennek az elvnek csak látszólagos alkalmazása: a pártok változnak, amit a román közjogászok és sajtó „rotationak” hív, de ezeknek a változásoknak semmi köze a nyugateurópai parlamenti váltógazdasághoz. A kormányok mennek, ha korrupcióban kimerültek, vagy az uralkodó jónak látja meneszteni. Arra Romániában nem volt eset, hogy választásokon bukják meg a kormány pártja. Annak sem, hogy a király indokolni tudta volna, hogy miért küldi el a kormányt.

Ma is ez a helyzet: inkább, mint valaha.

A nyár folyamán közigazgatási választások voltak s a kormány nagy vereséget szenvedett. Állítólag — pontos statisztika hiányzik — a szavazatok harminc százalékát alig kapta. Angliában, ahol néha néhány pótválasztás dönti el a kormány sorsát, ilyen vereség után a kormány lemondott volna.

Romániában ezt nem veszik tudomásul. A választások óta Tătărescu az uralkodónál volt audiencián s utána kijelentette: „Minden, amit a kormány távozásáról beszélnek: kacska. A kormány marad, míg a nemzettől és királytól kapott mandátuma véget ér”.

Ami így, értelmetlenség. Tătărescu Duca örökébe lépett és Duca parlamentjét vette át. Mandátumot legfeljebb az uralkodótól kaphatott volna, mást, mint azt, hogy becsületesen kormányozza az országot. Ha őszinte akart volna lenni, azt kellett volna, hogy mondja: marad kormányon, míg a király megtűri.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Csehszlovák politikusok nyilatkoznak a magyar és a kisebbségi kérdésről. — A magyar iskolák helyzete Csehszlovákiában. — A rozsnýót, munkácsi és kassai magyar középiskolák sorsa. — A vidéki magyar iskolák nyomora, az aknaszlatinai magyar népiskola esete. — A Slovenská Liga munkában, a garamkövesdi és kurtákeszi röpirat. — Jaross Andor nagyidat beszéde a hiányzó magyar iskolákról. — A Magyar Fialatok Szövetsége által rendezett iskolaankétok.

CSEHSZLOVÁKIAI kisebbségi beszámolónknak szinte állandóan visszatérő refrénje az a megállapítás, hogy midőn a köztársaság problémáiról beszélünk, voltaképpen két irányt kell állandóan szemmel tartanunk. Két politikai irányt kell állandó kritikával szemlélnünk és az itt észlelhető eredményeket lemérnünk. Az egyik vonal, melyet figyelniünk kell: a hivatalos állami apparátussal megteremtett jogrendszer, a demokratikus és köztársasági szólammal megalkotott és felépített keret, melynek külsőségei csakugyan tetszetősek és könnyen megtévesztik az embert. Jogszabály, paragrafus a csehszlovák politikai életben akad minden hétköznapi megnyilvánulásra is. Csak a szabályok és rendelkezések alkalmazása terén látjuk a nagy csűrést-csavarást, s ez igen gyakran a legteljesebb jogtalansággá és demokráciaellenességgé alakul át. Gondoljunk csak a ma még mindig rendezetlen állampolgársági problémára, vagy a kisebbségi nyelvhasználat ma is, lépten-nyomon tapasztalható sérelmeire. Vagy említsük az iskolapolitika terén mutatkozó számtalan visszaélést, áldemokratikus ténykedést, s kellő képet kapunk az eszmékkel és paragrafusokkal oly sűrűn és alaposan felépített csehszlovák politikai rendszerről. Mikor a való tényeket látja az ember, csakugyan vajmi kevés jelentőséget tulajdonít a lelkes kijelentéseknek és szép szavaknak, melyeket hivatalos csehszlovák politikusok oly gyakran szórnak a kisebbségek felé. Nemrégiben Benes köztársasági elnök morvaországi útja alkalmával a német kisebbséghez szólva újból megismételte régi kijelentéseit. Hangsúlyozta, hogy „valamennyi kisebbségnek a csehszlovák államban jogos igénye van mindarra, amit számukra az állam demokráciája biztosít. Mindezt el is érhetik, ha demokráciában élünk.“ Még tovább ment kijelentéseiben Dérer István miniszter, aki hetekkel ezelőtt a tátralomnici Szabadegyetemen tartott előadásában egyenesen úgy nyilatkozott, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség mindazt a jogot és lehetőséget megkapta már, melyet számarányánál fogva követelhet a köztársaságban. A magyar kisebbség — hogy Dérer szavaival éljünk — Csehszlovákiában jelenleg a kisebbségi jogok teljességét élvezi. Érdekes e kijelentésekkel szemben lemérni „a másik politikai vonalat“: a hivatalos megállapításokkal szemben megfigyelni a csehszlovákiai magyarság tényleges helyzetét.

Az őszi hónapok, a kezdődő új iskolaév, a megoldatlan iskolaproblémák súlyos részleteit és az iskolasérelmek egész tömegét hozta újból felszínre. Annak ellenére, hogy a csehszlovák alkotmánylevél a legsúlyosabb büntettnak minősíti az elnemzetlenítés tényét, a szlovenszkói magyarság iskolanyomora oly nagy, hogy csakugyan félnünk kell a lassú felszívódástól és beolvadástól. Gondoljuk csak meg, hogy a népiskolákba járó vagy polgári-és középiskolát látogató magyar fiataloknak még ma is jelentős százaléka idegennyelvű iskolába jár. Hivatalos csehszlovák statisztikák szerint pl. az

1933—34. iskolai évben Szlovenszón 6015 magyar polgári iskolai tanuló közül 1805 járt nem magyar polgári iskolába. Az összes magyar polgári iskolások 30%-a! A szlovenszói 99.8x2 elemi iskolás magyar gyermek közül 8588 szintén más tannyelvű iskolát látogatott. A magyar elemisták 8.6%“-a. Kárpátalján még szomorúbb a helyzet. Az 1669 magyar polgári iskolai tanuló közül 1062 tanult nem magyar nyelvű iskolában. A magyar tanulók 63.63%-a. Az elemi iskolák 18.743 magyar tanulója közül 2990, azaz 15.95% nem anyanyelvén tanult. A felsorolt statisztikák a legteljesebb mértékben mutatják be a csehszlovákiai magyarság iskolanyomorát és a veszélyt, mely a magyar népet éppen kulturális oldalról fenyegeti.

A teljesen megoldatlan iskolakérdésnek évek óta egyik legfájdalmasabb pontja a rozsnói és munkácsi magyar középiskola problémája. Rozsnyón is, Munkácson is az államváltozás után fokozatosan szüntették meg a középfokú magyar oktatást és mind a két városban ma csak cseh, illetőleg orosz nyelvű középiskola létezik. Rozsnyó már jóval a háború előtt központja volt a magyar vidéknek és mint jelentékeny kultúr hely játszott fontos szerepet. A háború előtt két magyar nyelvű középiskola is működött a városban, melyet a változás után fokozatosan megszüntetett az államhatalom. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint Rozsnyón a lakosság 50.65%-a vallotta magát magyarnak, míg csehszlovák nemzetiségűnek a lakosság csak 39.53%-a. A nemzetiségi megoszlás azonban — mint látjuk — nem határoz az iskola-politika terén, mert míg Rozsnyón egy csehszlovák gimnázium és polgári iskola is működik, addig a magyar tanulóifjúság számára az állam mindaddig egyetlen polgári vagy középiskolát nem állított fel. De nincs magyar nyelvű polgári iskola a környéken pl. a közeli színmagyar Pelsőcön sem és a magyar gyermekek úgyszólván kivétel nélkül az állami iskolákat látogatják. Érdekes eredményre jutunk, ha megvizsgáljuk a rozsnói csehszlovák gimnázium statisztikai adatait. Ezek szerint az elmúlt iskolai év folyamán az iskolát 407 tanuló látogatta, akik közül 218 vallotta magát szlováknak, 139 magyarnak (!), 31 csehnek, 15 németnek, 2 orosznak és 2 zsidónak. Nagyjából hasonló a helyzet Munkácson is, ahol az államfordulat után néhány esztendőig még működött magyar középiskola, de azt később évről-évre fokozatosan megszüntették. A munkácsi magyarok azóta hiába kérvényezik a magyar iskola felállítását, hiába hivatkoznak kisebbségi jogokra, iskola-törvényre, minden szó és akció eddig eredménytelennek bizonyult. Az 1930-as állami népszámlálás adatai szerint Munkácson a lakosság 22.89%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyar lakosságnak nincs középiskolája, ugyanakkor azonban a városban lakó 6710 ruszinnak, kik a lakosság 25.71%-át alkotják, 17 osztályos gimnázium áll rendelkezésre, sőt a 2694, magát csehszlovák nemzetiségűnek valló lakosnak, mely a város 10.32%-át alkotja, szintén 8 osztályos gimnázium áll rendelkezésre. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy egész Kárpátalján csak egyetlen magyar középiskola létezik (Beregszászon), úgyhogy a kárpátaljai magyar gyermekek legnagyobb része ma már orosz vagy cseh iskolákba jár.

Az iskoláztatás szempontjából felette súlyos Kassa helyzete is. A háború utáni esztendők politikája láthatóan odairányult, hogy Kassa magyar népi színezete mindjobban eltűnjék s Kassát keleti szlovák metropolissá alakítsák át. A törekvés részben eredménnyel járt, a legutolsó népszámlálás Kassát már „egynyelvűvé” tette. Hivatalosan 17 és fél százalék magyar kisebbséget mutattak ki a népszámlálás alkalmával, holott a magyarság tényleges száma ennél jóval nagyobb. A kassai városi könyvtár forgalmának 60%-át a magyar olvasóközönség teszi, és a hivatalosan kimutatott 11.504 lélekszámot kitevő magyarságból a legutóbbi községi választásokon 9035 szavazat esett az Egyesült Párt listájára. Ennek ellenére Kassán még ma sincs városi magyar

közművelődési testület, mert ezt a törvény rendelkezéseinek ellenére csak mint a csehszlovák Osvetovy Sbor alosztályát akarták engedélyezni. Ám a statisztikai adatok nemcsak a magyarság kisebbségi arányszámát szorították le, de ugyanakkor a politikai módszer oda is irányult, hogy Kassából minél előbb egynyelvű, kisebbségmentes város legyen. Ezt a célt szolgálja mindenekelőtt az új iskolapolitika, melyet a kormányzat Kassán valósított meg. Szinte elképesztők a viszonyok, amelyeket pl. a kassai elemi iskoláztatás terén látunk. A magyar őslakosságnak Kassán mindössze 2 elemi iskolája van, egy állami és egy orsolyarendi leányelemi, az egyikben 13, a másikban 5, összesen tehát 18 osztály van. Az elhelyezhető gyermekek száma 900, a magyar lakosság 7.8%-a, és 640 magyarra jut egy osztály. Ha a kassai viszonyokat néhány szlovenszkói város adataival vetjük össze, világlik csak ki a kassai magyar iskolaügy teljes rendezetlensége. Pozsonyban pl. 18,820 magyar részére a város területén összesen 11 iskolában 36 osztály áll rendelkezésre. Osztályonként ötvenes átlagszámot véve alapul ez 1800 gyermeknek, a magyar őslakosság 10%-ának, biztosít tanulási lehetőséget és 520 magyar lakosra esik egy elemi osztály. Komáromban 12.645 a magyar lakosság száma, három elemi iskolában összesen 30 osztály van, vagyis 1500 gyermek. A lakosság 12%-a nyerhet elhelyezést és 420 lakosra esik egy osztály. Léván 4974 magyar lakosra 4 elemi iskola esik 14 osztállyal. 700 gyermek számára van férőhely, mely a magyarság 17%-át teszi és 355 lakosra esik egy osztály. Érsekújvárt 10.193 magyarnak három iskolában 31 osztálya van. 1550 gyermek juthat tanításhoz, a magyarság 15%-a és 328 lakosra esik egy osztály. Losoncon 4007 magyarra négy iskolában 17 osztály jut, 850 a felvehető gyermekek száma, ami 21%-nak felel meg és 235 magyar lakosra esik egy osztály. Egybevetve az előbbi adatokat, föltétlenül megállapíthatjuk, hogy Szlovenszkó-szerte a kassai magyarság él a legsúlyosabb kultúrviszonyok között. Érthető tehát, hogy Kassa magyar őslakossága a magyar politikai pártokkal karöltve minden lehetőséget és eszközt fölhasznál, hogy iskolaköveteléseinek hangot adjon a hivatalos fórumok előtt. Az Egyesült Párt június végén foglalta memorandumba kassai iskolaköveteléseit, melyek között sürgeti a magyar óvodák és napközi otthonok felállítását, az elemi oktatás kellő fejlesztését és decentralizálását, az egyetlen állami polgári iskola fejlesztését és kiegészítését, az állami magyar tannyelvű reálgimnáziumnak a követelményekhez mérten fejlesztését, stb.

De nemcsak a nagy szlovenszkói városi magyar központokban tapasztaljuk az iskolaügynek ezt a merőben áldemokratikus, beolvasztó célokot szolgáló és elnemzetlenítő formáit, hanem a magyar vidéken is. Számos esetet sorolhatunk elő, számos község nevét nevezhetjük meg, ahol az állam mindmáig nem állított fel magyar iskolát, noha erre minden jogalap megvolna. De csehszlovák iskolát már számos magyar községben találunk. És a csehszlováknyelvű, gazdaságilag remekül felszerelt iskola mindenütt a központ, ahonnét minden politikai, asszimilációs törekvés kiindul. Mint a hírlapokból értesülünk, még a nyár kezdete előtt építették fel az aknaszlatinai 2 emeletes pompás csehnyelvű népiskolát, mely egész Kárpát-aljának egyik legnagyobb és legújabb középülete. Érdekes ugyanakkor pár szóval megemlékezni az aknaszlatinai magyarok hallatlan kultúrnyomoráról. A legutóbbi népszámlálások alkalmával a község 2610 lakosa közül 1560 vallotta magát magyarnak, csehszlováknak 479. A magyar iskola római katolikus jellegű és a bányakincstárnak mint az itteni egyház kegyurának volna kötelessége az iskola fenntartásáról gondoskodni. Ez azonban mindmáig nem történt meg. A magyar iskolának közel 2 esztendeje nincs rendes épülete. A técsői járási hivatal 1935 karácsonya előtt bezáratta a magyar iskola-épületet, mert állítólag oly állapotban volt, hogy bármikor szerencsétlenség-

tól lehetett tartani. 470 magyar gyermek ekkor hajléktalan lett és 3 hónapon át szünetelt a tanítás. A másik iskolaépületben ekkor cseh és ruszin iskola működött. Később a tanfelügyelőség rendelkezése folytán egy iskolaépületbe zsúfolták össze a község összes tanulóját és ekkor egyetlen tanteremben 500 gyermeket tanítottak naponként. Reggel 7 órától este 7 óráig szakadatlanul folyt a tanítás. Múlt év őszén végül is külön helyiséget kapott a magyar iskola. A bányakincstártól bérelték a magyar szülők az új helyiséget, egy fából összetakolt, sárral tapasztott földszintes épületet, melyben évekkel ezelőtt kocsmá és fogyasztási szövetkezet volt. A volt kocsmáépületben jelenleg két tanterem van és reggel 7 órától délután 5 óráig folyik megszakítás nélkül a tanítás, természetesen lecsökkentett órászámmal.

Aknaszlatina azonban nem az egyetlen kisebbségi példa. Rahón, Aknaszlatinától nem messze, nagyjából ugyanez a helyzet. Rahón 1930-ban 1015 magyar nemzetiségű lakost mutattak ki és 414 csehszlovák nemzetiségűt. Az iskolaügyi minisztérium jelentése szerint Rahón 9 tanerős csehnyelvű állami népiskola működik, a községben azonban magyar iskola egyáltalán nincs. A nagykaposi járásban máig sincs polgári iskola, noha a járásban összesen 20.304 csehszlovák állampolgársággal bíró lakos (55.7%) vallotta magát magyarnak. Nincs magyar tannyelvű polgári iskola a színmagyar dunaszerdahelyi járásban sem, holott a lakosságnak itt 88.2%-a vallotta magát magyarnak és csak 4.9% csehszlovák nemzetiségűnek. A színmagyar járásban nincs magyar polgári iskola, szlovák tannyelvű intézet azonban már évek óta működik.

A csehszlovákiai magyarságnak nemcsak a politika frontján kell megharcolnia a súlyos küzdelmet kulturális és iskolai sérelmeinek orvoslásáért, de ugyanakkor védekeznie kell a belső ellenséggel szemben is. Az elnemzetlenítő iskolapolitika nemcsak az állami apparátus és szervek részéről indul ki. Sokkal veszélyesebb az a módszer, amelyet a szlovák társadalmi és kulturális mozgalmak a magyarság belsejében próbálnak. A Slovenská Liga társadalmi és kultúrákcióira kell gondolni, melyek egész nyíltan fejezik ki a mozgalom célját: a visszaszlovákosítást. Szinte példátlan az a balkáni sovinizmus és minden eszközt megengedő politika, mellyel ez a mozgalom nemcsak a szórvány-vidékeken, de a magyar többségű községekben is dolgozik. A közelmúltban két példátlanul álló esetre hívták fel a közfigyelmet a prágai magyar képviselők. Az egyik Kurtakeszi község esete, a másik Garamkövesd példája. Még a tavaszi hónapok alatt intézett Jaross Andor nemzetgyűlési képviselő interpellációt a miniszterelnökhöz és az iskolaügyi miniszterhez és interpellációjában éppen a garamkövesdi botrányt tette szóvá. Garamkövesden ugyanis az történt, hogy az ottani szlovák iskola „magyar“ nyelven megszerkesztett röpcédulákat osztogatott szét a magyar lakosság és a magyar tanulók között és a röpcédulákon a szlovák állami iskolára hívta fel a magyar lakosság figyelmét. Garamkövesdről tudnunk kell különben, hogy a fordulatkor még színmagyar község volt és 1921-ben 1235 magyar mellett csupán 159 szlovákot tudtak a statisztikák kimutatni. Miután a község közvetlenül a határ mellett fekszik, tekintélyes számú csendőr és pénzügyőr került a községbe. A Slovenská Liga pár esztendővel az államfordulat után már fel is állította a szlovák iskolát. Ettől kezdve azután teljes apparátussal megindult a „visszaszlovákosítás“. A szlovák iskola munkájának eredményei már 1930-ban mutatkoztak, amikor 885 magyar lakos mellett 580 szlovákot állapítottak meg a népszámlálási biztosok. Jelenleg 3 tanerős magyar római katolikus népiskola és a Slovenská Liga kéttanerős iskolája működik a községben. Most, tavasszal történt — mint említettük —, hogy a szlovák iskola egy példátlan hangú röpiratot terjesztett a község magyar lakosai között. Illusztrálás végett a röpirat néhány mondatát szó szerinti idézzük:

„Tisztelt Polgárok! Közeledik az idő, mikor újból egy évre előre elhatározzák magukat, hogy melyik iskolába adják gyermekeit a következő évben. A szlovák iskolának van már a községbe múltja is és hála Istennek jó híre. Jövő évbe szándékozunk megszervezni a harmadik osztályt. Diákok száma évről-évre növekszik — az a legjobb bizonyítvány iskola részére. Azok aztán, akik tudják, hogy nagyszülei eredeti szlovákok voltak, kapnak újból alkalmat, hogy az ősök emlékét megtiszteljék avval, hogy a gyermekeiket szlovákul nevelik és szlovákul iskoláztatják. Fiúk részére nagyon előnyös a szlovák nyelv tudása, tekintve a katonai szolgálatra, mely sokkal könnyebb annak, aki bírja az állami nyelvet. Nagyobb kilátás elhelyezkedésre, munkára és akármilyen szolgálatra van annak, aki bírja a szlovák nyelvet!¹

Ilyen és ehhez hasonló megállapításokat találunk a garamkövesdi szlovák iskola „magyar nyelvű“ röpiratában. Hasonló felháborító eset történt Kurtakeszi községben is, ahol július végén a Slovenská liga szintén felhívással fordult a község magyarjaihoz. A felhívásban elmondja a Slovenská Liga, hogy „az iskola vezetősége minden tanulónak ingyen adja a tanszereket, azonkívül karácsonyra minden szegény gyermeket felruház.“ Itt már egész nyíltan, minden titkolódzás nélkül történik a lélekfogás. A Slovenská Liga itt már ingyen iskoláztatással, ruha- és ebédakciókkal édesgeti magához a proletár magyar gyermekeket. Szinte egyedülálló és európai ember számára teljesen ismeretlen a lélekmérgezésnek ez a durva formája.

A megoldatlan szlovenszkói iskolaügyről beszélt augusztus utolsó vasárnapján az Egyesült Párt nagyidai gyűlésén Jaross Andor országos pártelnök, amikor kifejtette, hogy a csehszlovákiai magyarságnak, országos számarányát véve alapul, még 60 elemi népiskolára, 4 gimnáziumra, egy tanítóképzőre, 14 polgári iskolára, 3 szakiskolára és egy magyar egyetemre volna igénye. Jaross képviselő e beszédében főleg Dérer Iván már említett tátralomnici kijelentéseit utasította vissza. Beszédében főleg arra mutatott rá, hogy a magyarság országos 4.7 százalékot kitevő arányszámát alapul véve, a magyar kisebbséget a 311 középiskolából 15 magyar középiskola illetné meg, evvel szemben létezik 8. A 97 tanítóképzőből 5 járna a magyarságnak. Van: 2. A 15 óvóképzőből egyetlen intézet sem jutott a magyar kisebbségnek. A 2573 óvodából 34 magyar van, 132 helyett. A közel 1000 magyar főiskolásként nemcsak egyeteme nincsen, de a magyar tanszék is betöltetlen a pozsonyi egyetemen. 2054 magyar diák más nyelvű középiskolába jár.

13.000 magyar elemi iskolás nem részesül magyar anyanyelvű oktatásban. Ugyanez a helyzet a polgári iskolák terén is, ahol a magyarságnak 36 polgári iskolára volna igénye a pontos arányszám alapján — és van 17 magyar polgári iskolája. Vannak magyar járások (Szepsi, Párkány, Dunaszerdahely, stb.), amelyekben magyar polgári iskola nincs, ellenben van csehszlovák állami polgári iskola.

A kisebbségi magyarság a vázolt iskolapolitikai adottságok között kénytelen minden adódó lehetőséget felhasználni, legyen az akár politikai, akár társadalmi, hogy egyrészt a nyilvánosság elé hozza kulturális sérelmeit és jogait, másrészt pedig, hogy tudatosítsa a magyar társadalomban a magyar tanító és tanár, a magyar szó és írás, a magyar kultúra és nevelés óriási nemzeti fontosságát. Ezt az öntudatosító célt szolgálták a tavaszi hónapokban országszerte rendezett úgynevezett iskolaankétok. A Magyar Fiatalok Szövetsége a Magyar Szülői Társulatok vezetésével Losoncon, Léván, Pozsonyban és Dunaszerdahelyen tartott imponáns gyűléseket. Az előadók egytől-egyig a magyar iskola, az anyanyelven való tanítás fontosságát ismertették. Az új magyar iskolamozgalomnak, mely a magyar gyermek, magyar tanító, tanár és magyar iskola megszervezésén dolgozik, az új nemzeti gondolat megteremtését, az igazi nemzeti érzés művelését kell szolgálnia. Érdekes

részleteket hoztak fel az előadók arra nézve, hogy az oly községekben, ahol a magyar szülők idegennyelvű iskolákba adják gyermekeiket, a magyar fiatalok sem anyanyelvükön, sem pedig az idegen nyelven nem sajátítják el még a legelemibb ismereteket sem. A legtöbb ilyen esetben az a helyzet, hogy a gyermekek sem magyarul, sem szlovákul nem tudnak tökéletesen.

ÖLVEDI JÁNOS

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR TANÜGY KÉPE

A MAGYAR átlag gyors és mélyreható változást várt a magyar-jugoszláv közeledéstől. A közeledés azonban diplomáciai megrendelésre indult meg, s szemben áll vele a múlt század kezdete óta ingadozó, e század elejétől pedig mindkét részről fokozottan erősített érdekellentét. Reálisan állítja be a kérdést Sztanojevics Stanoje, a belgrádi egyetem szerb-történelmi tanára: „Én nyíltan beismerem, hogy ebből a szempontból a helyzet nagyon kényes és rendkívül súlyos ... A szerb és magyar érdekeket ugyanarra a sínpárra tolni, őket összebékíteni és meggyőzni az érdekek közösségéről és az őszinte együttműködés szükségességéről, igen nehéz feladat... Lehet, hogy talán mégis csak van út és mód arra, hogy megegyezésre juthassunk.“¹ (Napló 1936 dec. 25.) Valóban lassú és mérsékelt a javulás; de van.

A hivatalokban, ahol a tisztviselők tudnak — vasúton, vámnál, postán legkevésbé —, készséggel beszélnek magyarul. A népkörök, olvasókörok újra megnyíltak; eddig tilalomba ütközött, most használni kell a megnevezésben a „magyar“ jelzőt. Napilapok, folyóiratok nem jutnak át a határon, még egyházi újságok sem, ellenben a könyvkiadásban kivirágoztak a magyar újdonságok. Szemléltetésül álljon a sorozat: Balassa József: A magyar nyelv életrajza, Erdei Ferenc: Futó homok, Harsányi Zsolt: Ecce homo, Szólalj, szólalj virrasztó!, Illyés Gyula: Puszták népe, Kovács Imre: A néma forradalom, Málnási Ödön: A magyar nemzet őszinte története, Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről, Schöpflin Aladár: A magyar irodalomtörténet, Szabó Mária: Emberé a munka, Istené az áldás. Az ifjúsági irodalomból: Babay József: Mesepapucs, Szondy György: A mesés-könyv álmai, stb.

A jugoszláviai magyarság várakozása az iskolaügy felé fordul a leg sürgetőbb intenzitással. Az összes iskolák államiak. Magyar tagozat van az elemi fokon (magyarul: magyar nyelv, számtan, vallástan); középiskolai fokon a zentai (1—4. osztály) s a szabadkai gimnáziumokban (1—8. osztály). Az 1936/37. tanévben 153 tanulóval.) Szabadkán magyarul a magyar nyelv, vallástan és a mennyiségtan, ha a tanár tud magyarul. Zentán magyarul minden tárgy, a történelmet, földrajzot, szerb nyelvet kivéve. A polgári iskolák, leánygimnáziumok, szakiskolák kizárólag államnyelvűek.

A magyar elemi tagozatoknál vannak orvosolni valók, részben a névvegyelemzés, részben a tanítói viszonyok miatt. A közvélekedés speciális utódállami sérelemnek tudja a névvegyelemzést. Pedig Eötvös József felvette ama módszerek közé, amelyek által a nemzeti elvű államok megállapítják polgáraitak nemzetiségét. Jugoszláviai kezelésében következetes-

ségről aligha lehet szó, hiszen a szabadkai gimnázium magyar tagozatában ilyen neveket találunk: Dvoracsko Béla, Kuktin Antal, Löwenberger Béla, Miavec Martin, Povazsán József stb. E tagozat több mint 10%-a idegen nevet visel. Viszont a szerb tagozatba sok magyar nevű tanuló jár. Ha a néwegyelemzés megszűnik, amint a magyar párt vezetői: dr. Deák Leó, dr. Streliczky Dénes, dr. Várady Imre szorgalmazzák, a magyar tanulók száma felduzzad. A magyar tanítók száma azonban nem elegendő. Szerb tagozatba osztottak be magyar tanítókat is, így számos helyen nem nyithatták meg a magyar osztályokat tanítóhiány miatt, bár minden más feltétel megvolt. Közben a tanítók száma is fogyott halálozás, nyugdíjazás miatt, utánpótlás pedig hiányzott. 1933-ban ugyan kezdődött a belgrádi tanítóképzőben egy magyar osztály, amelyben magyarul folyt az elemi iskolai magyar tárgyak tanítása. Ez a tanfolyam azonban csak a jövő évben szerez oklevelet. Az idén újból megnyílik egy első osztály, amely húsz kitűnő- vagy jelesrendű tanulót vesz fel. A tagozat sorsa azonban a szükséglettől függ, addig és annyi osztállyal áll fent, amint a hiányok pótlása kívánja. Hivatalos nyilatkozat szerint a jugoszláv tanítójelöltek száma is korlátozott, nem óhajtanak tehát állástalan magyar tanítókat sem képezni.

A kellő számú magyar osztály hiánya gátlásul szolgált a magyarság fejlődésében. Ez indította Ágoston Sándor reform, püspököt arra, hogy egyházait felhívta továbbképző tanfolyamok létesítésére. Elgondolása szerint, ahol lehetőség kínálkozik rá, négy téli hónapban ingyenes tanfolyamok rendezendők, heti három órán, a következő tárgyakból: államnyelv, egyházi ének, hitvallások ismertetése, anyanyelven helyesírás, olvasás, nyelvtani elemzés, négy alapművelet, mértan, gazdasági alapismeretek. (A felhívás szól a magyar és német ref. egyházközségekhez.) Még ha feltesszük is, hogy a tanfolyamok nem jutnak számos próbálkozás sorsára s hogy az egyházi ismeretek nem fognak dominálni a tanításban, a várható 40—42 órából vajmi kevés jut 6 tárgyra. Bár e tanfolyam jobb, mint a teljes elhanyagolás, jelentősebb eredményt nem szabad tőle várnunk.

A középiskolákban Jugoszlávia váratlanul szociális tandíjat állapított meg: évi 80 pengő egyenesadó után tandíj nincs, 100 pengőig 7.50 P, 300-ig 11.25 P, 500-ig 26.55 P) így progresszíve; évi 400—500 pengő adónál maximálisan 300 d (10 dinár = 1 P). A mellékdíjak is az egyenesadó után számíthatódnak. E „drága tandíj” miatt azonban Zentán panasszal fordultak az illetékes hatóságokhoz. Ez a tandíjaskála a magyar tanulókra is érvényes, középiskolai tanulásuk útjában nem áll anyagi szelekció. Ebből magyarázható, hogy a szabadkai gimnáziumban az 1937/8. tanévre hetvennél több tanuló iratkozott be a magyar tagozat első osztályába. A tankönyvek azonban drágák, különösen a magyar nyelvkönyvek. A háború előtti kézikönyveket használják, amelyek csak antikvár állapotban kaphatók, mivel azonban húsz év alatt meglehetősen kifogytak, áruk felszökött.

A tanulók kezelésére vonatkozó panaszokat, nemzetiségi üldözéseket emlegetnek igen sok helyütt a szülők. Kívülállónak nincs lehetősége kivizsgálni a nehezményezéseket; de szempontokat adhat a szabadkai gimnázium 1936/37. évi értesítője:

A szerb tagozat 4. a:—c) osztályába járt 131, a magyar osztályába 24 tanuló közülük kitűnő	5	4	tanuló
jeles	23	2	tanuló
javító vizsgára bukott	36	4	tanuló

A 4. osztály vizsgáját kísérettségi követi. Ezen az írásbeli vizsgálat alapján felmentést nyert a szóbeli vizsgálat alól a szerb tagozaton jelentkező 129 tanuló közül 18, a magyar tagozaton jelentkező 19 közül 5.

Az érettségi vizsgálaton így alakult az eredmény:

A szerb tagozat 8.a—b)osztályába járt 44, a magyar osztályába 17 tanuló		
közülük kitűnő	2	2 tanuló
jeles	5	4 tanuló
javító vizsgálatra bukott	16	3 tanuló.

Ez az eredmény nemcsak az elbírálás tárgyilagosságát mutatja, hanem a magyar tanulók komolyságát is igazolja. S ez a komoly munka megnyugtatóbb minden szó-magyarkodásnál.

Ami a tanárkérdést illeti, még az impériumváltozás előtti tanerők működnek. Utánpótlás itt nincs, annál kevésbé, mert a jugoszláviai egyetemeken magyar tanszék hiányzik. Az újabban végzett tanárok közül azonban készülnek néhányan oklevelüket magyarországi egyetemen kiegészíteni a magyar nyelvvel. Mivel a szükséglet csak pár magyar nyelvi tanóra szorítkozik, személyi akadályok nem fenyegetik a magyar középiskolai tanítást.

Javulásra tehát a tanügy terén is lehet reménység. Reménység, amelyet mindkét oldalon önfegyelméssel és tapintattal kell segíteni, mert az állandósuló nemzetközi anarchia minden megértés ellen dolgozik.

NÁNAY BÉLA

AZ ANONYMUS-KÉRDÉS

A NAGYKÖZÖNSÉG a tudományból rendszerint csak a „kész“ eredményeket látja, melyek különböző — többé-kevésbé megbízható — közvetítések útján hozzá eljutnak; a tudomány műhelyébe, ahol az anyag cseppfolyós érce izzik, ritkán van alkalma betekinteni. Pedig a közvetlen szemlélet a tudomány mivoltát is másképp mutatja be s egy-egy problémán keresztül gyakran érdekes távlatok nyílnak fel.

Ilyen különös problémája a magyar történettudománynak az Anonymus-kérdés. Az Anonymus-kérdés kevés híján immár kétszáz esztendő. Születése évét pontosan meg tudjuk mondani: 1746. Ebben az évben jelent meg Bécsben az osztrák Johann Georg Schwandtnernek a magyar történet forrásait felölelő kiadványa első kötete, mely az első 38 lapon, a bécsi udvari könyvtár egyik kéziratos kódexe alapján egy, a magyar közönség előtt addig ismeretlen, feltűnő tartalmú, új forrást tett közzé, — egyenesen a hét vezérről és a magyar honfoglalásról! Hasonló tárgyú munka önmagában is elegendő lett volna ahhoz, hogy felkeltsse az egész magyarság figyelmét, mely az alig egy emberöltővel azelőtt lejátszódott kuruckorszak eseményeit már a legendák színes szálaival kezdte átszövegetni; az érdeklődést azonban a legmagasabbra emelte az a titokzatos körülmény, hogy e különös, nem tudni, inkább mesét vagy históriát író munka szerzője nevét és kilétét sajátos módon olyan homályba burkolta, melyből csak annyit lehetett kivenni, hogy magister volt és egykor „a boldogemlékü legdicőségesebb Bélának, Magyarország királyának“ a nótáriusa, amihez közvetlenül még egy éppen olyan különös ajánlás járult a szerző valamely „tisztelendő és az irodalmi műveltség díszével ékes“ barátjának, akinek a nevét azonban szintén elhallgatta. Schwandtner vállalatához Bél Mátyás, korának legtekintélyesebb történettudósa irt előszót. Azok a sorok, melyeket itt az új kútfőnek szánt, egyszersmind az Anonymus-irodalom első — ámbár még igen primitív — emlékéit is alkotják.

A „Magyarország hét vezéréről szóló magyar história“, ahogy Schwandtner kiadása a munkát megjelölte, ennek dacára oly nagy hatást keltett, hogy már a következő évben egymásután két ízben nyomda alá kellett bocsátani, amit nemsokára újabb kiadások követtek, úgyhogy negyedszázad alatt (1772-ig) a munka összesen hét kiadást ért el. Ez a magyarányú érdeklődés magyarázza azt, hogy ettől kezdve,

a latinnyelvű magyar történetírás virágkorán keresztül, a XIX. század végéig, közvetlenül vagy közvetve csaknem minden historikusunk hozzászólt az új forráshoz. Bél bemutatója után először (1748-ban) Dezsericzky József tett néhány megjegyzést egy nagyobb munka első kötetében, 1761-ben Pray György foglalkozott részletesen a kérdéssel, 1766-ban Kollár Ádám, a bécsi udvari könyvtár magyar származású igazgatója mondott véleményt és egyúttal bírálatot a Schwandtner-féle kiadásról is, 1770-ben Sajnovics János a magyar és a lapp nyelv azonosságát bizonyító Demonstratio-jában érintette a kérdést, ugyanazon évben Kercselich Boldizsár Dalmácia, Horvátország és Szlavónia történetéről írt művének első kötetében szánt két fejezetet a névtelen nótáriusnak, míg a következő évben az oklevél-publikáló Kaprinay látta szükségesnek a kérdésről megemlékezni. Sajnovics Demonstratio-ja adott okot Praynak arra, hogy 1774-ben az Annales veteres-hez kiadott pótlásaiban az egész kérdést még egyszer vizsgálat tárgyává tegye, ami viszont Sajnovics rendtársát és mesterét Hell Miksát készítette arra, hogy addigi csillagászati kutatásaitól elfordulva, bár eredményei sohasem kerültek sajtó alá, minden idejét az új kérdésnek szentelje. Részletesen foglalkozott a problémával a magyar História Critica nagynevű mestere: Katona István míg a század vége meghozta az első önálló Anonymus-monográfiát, a pesti egyetem diplomatika-tanárának, Cornides Dánielnek tollából, bár a közönség csak 1802-ben vett róla tudomást, amikor — szerzőjének halála után — Engel Keresztély sajtó alá bocsátotta.

Az érdeklődés a következő században sem csökkent, sőt talán emelkedett. Ezt elősegítette az a körülmény, hogy a krónika két újabb, az eredetin alapuló kiadásban tétetett közzé Endlicher István által (a második kiadás 1849-ben Sankt Gallenben, a máig is használatos Monumenta Arpadiana-ban), míg a század derekán (1860-ban) megjelent az első komoly, (a multszázadi kísérleteket tekintve azonban már harmadik) Anonymus-fordítás Szabó Károlytól. Ugyanekkor rajongó híve akadt a névtelen jegyzőnek a kiváló jogtörténész Bartal Györgyben, aki az 1858—1864. években négy értekezésében foglalkozott vele. Utódjának tekinthetjük a nagyérdemű Mátyás Flóriánt, aki az 1866—1878. években öt akadémiai felolvasást tartott a névtelenről, mígnem eredményeit 1883-ban összefoglalva bocsátotta nyilvánosságra egy újabb Anonymus-kiadás kapcsán. Mátyás Flóriánnal egyidőben résztvettek a vitában: Fejérpataky László, Marczali Henrik és Pauler Gyula. Eredményeiket megrostálva és kiegészítve összegyűjtötte Sebestyén Gyula 1898-ban megjelent könyve: Ki volt Anonymus?, mely egyszersmind e korszak utolsó akkordja is volt. Utána több mint két évtizedig, Jakubovich Emil munkásságáig csend következett, mikor is a kérdés ismét az érdeklődés középpontjába került és újabb vitákat eredményezett.

A küzdelemben a magyar tudósokon kívül kezdettől fogva résztvettek a környező nemzetiségek is, így elsősorban az oláhok, akik a „névtelen“ jegyzőnek némely, bizonyos „blach“-okra vonatkozó megjegyzései miatt túlságosan is nagy érdeklődést mutattak az ügy iránt s az új forrást mindjárt felfedezése után politikai harcaikba is

bevolták. (Maior Péternek 1812-ben megjelent s Béla király jegyzőjével is foglalkozó munkáját 1883-ban minden elavultságával együtt újra kiadta a budapesti Petru Maior-egyesület.) Ezenkívül beavatkoztak a küzdelembe a tót s különösen az erdélyi szász (Han, Eder) és nagynémet (Thunmann, Sulzer, Schlözer stb.) történétírók s számos cseh, lengyel, orosz és horvát historikus és nem historikus is.

MI KÖRÜL folyt hát tulajdonképpen e hosszadalmas vita? A nagyközönség, mely a meg-megújuló harcot minden időben szokatlan érdeklődéssel kísérte, rendszerint csak leegyszerűsítve látta a kérdést ebben a mondatban: Ki volt Anonymus? s megelégedett egy-egy odavetett névvel, mely kisebb-nagyobb időközökben a vita zajából feléje hangzott; a történetkutatás számára azonban a fenti kérdés csak utolsó láncszeme egy kérdés-komplexusnak, melynek ennél fontosabb részei is vannak. A történettudomány végső célja: a történeti múlt megismerése s minden egyéb probléma, mellyel ezenkívül foglalkozik, csak lépcső ennek elérésére. Ennek folytán a honfoglalás historiájával kapcsolatban is a végső cél: mi az, ami belőle a történeti múlt rekonstruálásához felhasználható, akár direkte az általa elbeszélte honfoglalás történetéhez, akár indirekte az író saját korának történetéhez. Mindennek helyes értékeléséhez azonban feltétlenül ismernünk kell: a kort, melyben keletkezett s megközelítőleg megállapítani: a személyt, aki írta. Ezzel a három fogalommal meghatározhatjuk az egész Anonymus-irodalom problematikáját, mely tudat alatt a legtöbb vitázóban benne élt, anélkül azonban, hogy a kérdések logikai egymásutánjával mindig törődtek volna. E problematika tisztulása és a megoldásukra használt eszközök finomodása dióhéjban a magyar forráskritika történetét is mutatja.

A k o r meghatározásához biztos támpont az első kutatók számára mindössze annyi volt, hogy a Gesta-író magát a „boldogemlékű legdicőségesebb Béla Magyarország királya“ egykori jegyzőjének mondta. Ez annyit mindenesetre elárult, hogy az újonnan felfedezett munka szerzője a XI. század közepe (I. Béla uralkodási ideje 1061—1063) s a XIII. század vége (IV. Béla uralkodási ideje 1235—1270) között kellett, hogy működjék, (így tehát mindenesetre fiatalabb volt, mint az addig ismert legrégebb krónikás Kézai Simon mester, aki tudvalevőleg IV. Béla unokájának, IV. Lászlónak volt az udvari papja). Sőt abból a tényből, hogy a volt nótárius urát „boné memorie“-nek, vagyis „boldogemlékű“-nek nevezte, az első időhatárt, mint terminus post quem-et 1061-ről 1063-ra (mintha csak a véletlen gúnyolódása lett volna a tudománnyal szemben!) lehetett eltolni. Mindez azonban édeskeveset jelentett, mert így is több mint 200 esztendő maradt, melyen belül tág tere nyílt a találgatásoknak. Amikben azután nem is volt hiány.

Az egymásután létrejött vélemények között valami sajátos ingaszerű mozgás észlelhető (ami különben a legtöbb tudományos vitánál megállapítható) két egymástól legtávolabb eső szélsőség között, míg végre a kilengések egyre kisebbek lesznek s közelednek ahhoz a ponthoz, ahol előbb-utóbb meg kell állniok. E két szélsőséget az

I. Béla—IV. Béla kora jelentette. Bár már a munka első bemutatója: Bél Mátyás megjegyezte, hogy az I. Béla korában alig keletkezhetett, az idők folyamán ez a feltevés mégis egyre visszatért s egészen a jelen század elejéig voltak képviselői. Kutatásai elején egy ideig — igaz, hogy csak vagylagosan — I. vagy legfeljebb II. Béla mellett nyilatkozott a nagy tudású Katona István, míg kizárólag I. Béla hívei voltak: a múlt század legelején Bárdosy János, Keresztúri József s a század közepén, ill. második felében Toldy Ferenc és Szabó Károly. Az ő nyomukon haladt, mint e nézet utolsó képviselője: Kubinyi Ferenc.

IV. Béla hívei még tovább tartották magukat. Első védelmezője (még a XVIII. században) Pray György volt, őt követte a múlt század első felében Bartal György és — a legutóbbi időkben — Marczali Henrik. E két szélsőséggel szemben — amelyet nagy mértékben torzított az a körülmény, hogy az erdélyi szászok és a németek lehetőleg minél későbbi, míg az oláhok minél korábbi időhatárt szerettek volna megállapítani — a kutatók többi része mindinkább rájött arra, hogy a „krónika“ keletkezési ideje (ahogy téves műfajmeghatározással a Gestát egész napjainkig nevezték) a XII. századnál előbbre, de annál későbbre sem tehető, hogy azonban azon belül II. vagy III. Béla korába helyezendő-e: a vélemények megoszlottak. Comides, az első nagy Anonymus-tanulmány írója, aki először kísérelte meg, hogy az I. és IV. Béla híveit leszerelje: még nem tudott határozottan választani II. vagy III. Béla között, hasonló vagylagos álláspontot foglalt el a nagy népszerűségnek örvendő Budai Esaiás. A többiek azonban, főképpen Katona hatására, aki előbbi véleményével szakítva III. Béla pártjára állt: lassanként áttértek a III. Béla táborába. Így ott látjuk a XVIII. század végén, ill. a XIX. elején a nemrégiben megtért Kolláron és Prayn kívül, akik előzőleg IV. Béla hívei voltak: Szeredait, Schwartzert, Sándor Istvánt, míg a jelen század fordulóján — már a szigorúan vett kritikai történetírás korában — Mátyás Flóriánt, Pauler Gyulát, Fejérpataky Lászlót, Sebestyén Gyulát, valamint legújabban Erdélyi Lászlót és Hóman Bálintot. II. Béla korának a legutóbbi években két újabb védője akadt Jakubovich Emilben és a német Konrad Heiligben.

Ennyi vita és ennyi vélemény: a tudománytól távol álló embert talán szkepszissel tölthetné el — magával a tudománnyal szemben. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk a helyzetet, belátjuk, hogy a hosszas küzdelem oka csupán a forrásismeret kezdetleges voltában, eszközeinek durvaságában rejlett s mikor a forráskritika megerősödött, eszközei kicsiszolódtak — ami nagyrészt éppen az Anonymus-problémának volt köszönhető, — a kérdés is mindinkább elveszítette megközelíthetetlen jellegét. Figyeljük meg azokat az eszközöket, melyekkel az első harcosok küzdöttek. I. Béla korának hívei főképpen azzal érveltek, hogy a szerző urát csak sorszám nélkül: Béla királynak nevezi, ami alig történt volna meg, ha néhai ura nem az első a négy Béla nevű magyar király között; felemlítették, hogy a krónikában csupán I. Béla előtt élt uralkodókra: a „Boldog“ István királyra, Péterre, Aba Sámuelre és Andrásra történik hivatkozás. Ezzel szemben — hogy a másik szélső időhatárt említsük — IV. Béla korának

hívei főképpen a Gestának a murai karanténokról szóló egy megjegyzését idézték, mely szerint azok birtokait a honfoglalók utódai „mindmáig hatalomban és békében bírják“ (amit ők a stájer hercegségre vonatkoztattak, amelyet tudvalevőleg IV. Béla halála után V. István vesztett el); ezenkívül Marczali több analógiával állt elő, melyek szerinte szintén IV. Béla korára utalnak, így a kunok nagy szerepe, a Gestának az az adata, hogy Szulta fiának, Taksonynak kun nőt szerez (éppúgy, mint IV. Béla V. Istvánnak), továbbá, hogy a honfoglaló magyarok útiránya megegyezik azzal az úttal, melyen a tatárok jöttek be stb. — Viszont velük szemben felhozták azt, hogy a krónika Hallosról, Lodomeriáról és Susdálról beszél, amely államok ill. fejedelemségek csak a XII. században tűnnek fel, így pl. Susdal csak az 1193-ik évben; különösen utaltak arra az érdekes megjegyzésre, melyet a Gesta Álmossal kapcsolatban mond, akit szerinte azért hívtak Álmosnak, „ami — teszi hozzá — latinul annyi, mint szent (!), mivel az ő ivadékából szent királyok és hercegek voltak születendők“. Már pedig — jegyezték meg I. Béla ellenesei — István király és Imre herceg csak László korában (1083-ban), maga László pedig III. Béla korában (1192-ben) avatottak a szentek közé. IV. Béla ellen pedig főképp azzal bizonyítottak, hogy a Gesta Budavárról (Buduar) és Csanádról (castrum Sunad) még mint meglevőkről beszél, holott előbbi 1241-ben leégett (helyén van a mai Óbuda), míg utóbbit nem sokkal később a tatárok pusztították el.

Utóbbi bizonyítékok, melyeket I. illetőleg IV. Béla ellen felhoztak, egyszersmind bizonyítékok voltak a közbeeső két Béla király mellett is. Atekintetben azonban, hogy II. és III. Béla között dönteni lehessen, az időköz túlságosan kicsiny volt. Katona óta ugyan a kutatók nagyobb része, aki sem I., sem IV. Béla korát nem fogadta el, III. Béla mellé állt, de ezt nem annyira belső érvek, mint inkább egy-egy alkalmasnak látszó Anonymus-jelölt kedvéért tette. III. Béla kora mellett komoly bizonyítékokat először csak Mátyás Flórián állított össze, ő már nem elégedett meg az ötletszerűen feldobott egyes adatokkal, hanem igyekezett a munkában előforduló minden olyan motívumot megvizsgálni, amely a történettudomány akkori állása szerint a Gesta szövegéből kielemezhető volt. Így az addigi szinguláris egybevetések mellett, melyeket felülbírált és kiegészített (ezeket ő mint „históriai“ és „geográfiai“ bizonyítékokat csoportosította), felhívta a figyelmet több olyan szempontra, melyek már kollektív színezetűek voltak, tehát az eseménytörténet helyett a fejlődéstörténet menetébe beállíthatók (igaz, hogy ő ezeket még nem így nevezte, hanem csak mint „diplomatikai“ adatokat mutatta be). Mátyás Flórián bizonyítékai, melyeket később Sebestyén Gyula hasznosan kiegészített, szolgáltak alapul az őket követő történetíróknak, majdnem három évtizeden át. — Jakubovich Emilé az érdem (akinek, mint később látni fogjuk, az Anonymuskérdés egy másik ágában is nagy szerepe volt), hogy a kormeghatározás szempontjai közé a nyelvtörténetit is beiktatta; felhívta a figyelmet azokra a fejlődésbeli sajátosságokra, melyek a Gesta magyar szavaiban, főképpen az a és o magánhangzók egy fokkal zártabb voltában (o, u) és az ú. n. végvocalisok (pl. Tas helyett Tosu) gyakoriságában mutat-

koznak, melyek szerinte inkább II., mint III. Béla korára mutatnak. Ha még mindehhez megemlítjük azt az érdekes kísérletet, melyet Konrad Heilig 1933-ban megjelent tanulmányában végzett, a Gesta szövegében található s kétségtelenül az egykorú oklevelekből származó oklevélformula alapján a Gesta halásának korát kb. II. Géza uralkodása idejére vélte elhelyezendőnek: körülbelül bemutattuk az összes fontosabb szempontokat és elméleteket, melyek a névtelen jegyző korának meghatározására a legutóbbi időig felmerültek.

A Gesta író személyének kérdése tulajdonképpen csak függvénye lett volna az előbbi kérdésnek, annak, hogy a kutatás milyen álláspontra helyezkedik a Gesta korát, ill, a négy Béla király közti lehetőségeket illetően. Azonban itt is volt egy sajátságos körülmény, mely a kor kérdésével párhuzamosan, sőt azt sokszor intenzitásban túlhaladva, az egész problémát hol előbbre, hol hátrább dobta. A Gesta szövege — mint ismeretes — a kódex első fóliumának hátsó lapján, tehát a kódex második oldalán látható több, mint 10 cm magasságú díszes P initialevél kezdődik, melyhez a szöveg első sorában ez a szó csatlakozik: dictus (t. i, magister)... Ez az egyetlen betű s ez az egyetlen szó volt az, mely az Anonymus-kérdés végleges megoldásának napjainkig útjában állott. Sajnálatos véletlen folytán, mely az egész ügyet végig üldözte, ez a kérdés mindjárt kezdetben téves irányba terelődött. Schwandtner ugyanis, a Gesta első kiadója, a középkori latin rövidítési rendszer ama szokására támaszkodva, hogy a prae szócskát gyakori előfordulása miatt egészen nem írták ki, hanem csak első betűjével jelölték (mely fölé azonban rendszerint kis vízszintes vonalat tettek): a Gesta szövegét így kezdte: Praedictus magister ac quondam... nótárius, amit Bél Mátyás a kiadás előszavában értelmileg is megmagyarázott, előadván, hogy itt a Praedictus (előbb mondott, előbb megnevezett mester) a kódex első oldalára mutat vissza, ahol az eredetiben a munka díszes címlapja állott, ezt azonban a hanyag másoló elhagyta (s így neki köszönhető, hogy a szerző számunkra névtelen maradt). Ez a látszólag valószínű magyarázat azután gyorsan el is terjedt, s a Praedictus olvasást a Gesta következő hat kiadása is változatlanul átvette. Ellene csak 1766-ban emelte fel szavát a már említett Kollár Adám, aki Schwandtner olvasását „turpis error“-nak, csúf tévedésnek minősítette, s kifejtette, hogy a munka kezdőbetűje tulajdonképpen a szerző nevét takarja, míg a dictus szót az író csak szerénységből használja, annak kifejezésére, hogy inkább csak mondják mesternek, mint sem, hogy tényleg az. Ebből a magyarázathoz kiindulva (mely szerint tehát a kezdő szavak kb. Így olvasandók: mesternek mondott P. s egykor a boldogemlékü legdicsőségesebb Béla király nótáriusa) Kollár mindjárt meg is kockáztat egy megoldást, hogy t. i. a szerénykedő P. nótárius egy bizonyos Péter aradi prépost lenne, aki Kollár szerint IV. Béla alatt élt. Kollár nézetét — anélkül azonban, hogy a személyben vele egy véleményen lettek volna — átvette legtöbb kortársa: Pray, Hell, Kaprinay s főképpen Katona István, aki III. Béla egyik oklevelében, 1181-ben valóban talált egy Pál nevű nótáriust, akinek a keresett Névtelen-nel való azonossága minden eddiginél valószínűbbnek látszott.

Pál nótáriusról azonban (később erdélyi püspök volt) nemsokára kiderült, hogy már III. Béla idejében eltávozott az élők sorából, sőt lassanként az egész kérdés holtpontra jutott, hogy azután — visszatérjen az eredeti irányba! A visszatérést, sajtószerűen, éppen az a munka vezette be, mely először foglalkozott a művel teljes részletességgel és mindenre kiterjedő kritikával: Comides Anonymus-tanulmánya. Comides híres munkája ugyanis Kollár P. dictus olvasását teljesen elvetette, azzal a kijelentéssel, hogy akkor a szöveg nem lenne — latinul. A P dictus szerinte egyszerűen másolási hiba Bdictus vagyis Benediktus = Benedek helyett. Ez pedig lehet az a Benedek is, aki II. András feleségének volt a kancellárja (!). Ugyanezen a nyomon haladt a legnagyobb magyar oklevélpublikáció kiadója, Fejér György, aki szintén megengedhetetlennek tartotta a siglák feloldást. „Kétlem azt is, — írja — hogy helyes legyen ezen olvastatása: P. dictus Magister, mint olvasta azokat legújabbban Endlicher István is, mert se Petrus, se Paulus, dictus magister nevezettel, a' Historiái, vagy a' Diplomatikai kútfőkben elő nem fordul; és a. kéziratban a' P. betű után pontbökés nincsen . . . M í g a régi felfogáshoz való teljes visszatérést jelentette Szabó Károlynak 1860-ban megjelent egyébként kiváló Anonymus-fordítása, mely a Gesta bevezetését „Megnevezett mester“ szavakkal kezdte s külön jegyzetben kifejtette azt a régi megokolást, mely szerint a fenti szavak a kódexnek a cím számára hagyott, de üresen maradt első lapjára utalnak vissza. Ennek a felfogásnak utolsó harcosa, a modern magyar diplomatika megindítója: Fejérpataky László volt, aki az 1877—79. években Marczali Henrikkel folytatott vitájában a leghevesebben küzdött a siglák olvasás ellen. „Ezt — írja a Figyelő 1878. évi folyamában — mindenki, akinek csak egy csöpp palaeographiai jártassága van, első pillanatra is Praedictus-nak fogja olvasni és nem P. dictus-nak“. De más alkalommal megjegyzi: „Palaeographiai dolgokat utóvégre is csak autopsia útján lehet eldönteni s így állításom bebizonyítására én sem hozhatok fel okoskodásokat, miként Marczali sem hozott fel a magáénak támogatására Mindenesetre 1892-ben megjelent híres facsimile-kiadásában, valamint 1900-ban a Magyar Honfoglalás Kútfőiiben kiadott Anonymus-szövegében megtartotta a régi Praedictus feloldást.

A kérdés végleges tisztázása csak az utolsó évtizedekben történt meg: Erdélyi László és Jakubovich Emil kutatásai nyomán. Erdélyi 1906-ban, egyik tanulmánya jegyzetében hívta fel a figyelmet arra, hogy a középkorban a dictus kifejezés, mint szerénykedő jelző igenis divatban volt, sőt arra hazai okleveles gyakorlatunkban is található adat, így pl. Róbert tatai apát egy alkalommal így írja nevét: R. dictus abbas de Tota. Erdélyi megjegyzése adott ösztönzést Jakubovich Emilnek, hogy a Gesta eredetijét (1923-ban) vizsgálat alá vegye. Az — akkor még Bécsben lévő — kódex első, sokat vitatott oldaláról kvarclámpás palimpsest-fényképező géppel (ultraviola sugarakkal) több felvételt készített s azokon — 34 sor terjedelemben — pontosan ugyanazt a szöveget találta meg, mely ma a lap második oldalán olvasható: így az első sorban magukat a kényes dictus magister szavakat, míg az initiale helye üresen volt hagyva. A palimpsest-képekről az is meg-

állapítható volt, hogy a másoló írás közben több hibát követett el, így az initiale számára is kevés helyet hagyott s valószínűleg ez okból (mivel razúrára nem lehetett festeni) az egészet kivakarta, hogy azután a túlsó oldalon újra kezdje. Ezzel tehát tarthatatlanná lett az a régi téves felfogás, hogy az első szavak „előbb megnevezett mester“-t jelentenek, hiszen ha az első oldal megmarad, nem lett volna a kezdő szónak mire „visszamatni“. Ennek kiegészítésére Jakubovich kevéssel később (1925-ben) a Klebelsberg-émlékkönyvben megjelent nagyszerű tanulmányában számtalan adat erejével kimutatta, hogy a dictus szerénykedő jelző (gyakran éppen siglával kapcsolva), már a II. században rendkívül elterjedt volt. Sőt a XII. század második feléből egy olyan adatot is talált, mely végleg eldöntötte a P. dictus magister olvasás helyességét. Egy — Szent Hildegardhoz intézett — levélben ugyanis a levélíró apáca címe így volt kifejezve: T. dicta magistra.

JAKUBOVICH EREDMÉNYEI az Anonymus-kutatásnak új reményt adtak. Az által ugyanis, hogy a kezdő betű sigla-volta bebizonyosodott: ismét felmerült a reménye annak, hogy a honfoglalás „névtelen“ történetírója, aki arcát a kíváncsiak elől századokon át kámzsájával takarta el, egyszer mégis elárulja magát: korát és kilétét. A kor meghatározásában azonban, mely Mátyás Flórián és Sebestyén Gyula kutatásai után már-már végleg lezártnak látszott, újabb irányok léptek fel, melyek a munkát III. Béla kora helyett inkább II. Béla. korára vélték helyezendőnek. Így a nagyérdemű Jakubovich azt a nézetét fejezte ki, hogy a Gesta az 1147. és 1152. esztendő között keletkezett, míg Konrad Heilig, említett dolgozatában, az 1156. évet választotta. Közben azonban III. Béla korának hívei sem maradtak el. Ez az újból fellépő bizonytalanság adott indítékot e sorok írójának, hogy a kérdést, mely Sebestyén Gyula munkája óta rendszerint csak egy-egy többé-kevésbbé szűk szempont alapján került tárgyalásra: revízió alá vegye.¹ Kutatásainak alapul és kiindulópontul azok az eredmények szolgáltak, melyeket a magyar forráskritika és forrásismeret s főképpen a magyar oklevéltan éppen az utóbbi években alkotott.

A Gestából, pontos analízis után, egy kiforrott társadalmi rendszer rétegvonalai tűnnek elő: A fejedelem (dux) és a vele majdnem egyvonalon álló „hét fejedelmi személy“ (septem principales persone) után a főemberek rétege áll, akiket a Gesta 3 különböző néven: primates, principes és (sajátságos módon) iobagiones, jobbágyok megjelöléssel emleget; alattuk áll a nemesek (nobiles) még mindig előkelő rétege, míg utánuk a közsabad magyarok tömege következik, akiket a Gesta katonáknak (milites) mond; a közsabadok után, mint átmenet, szerepel a serviensek rétege, míg legvégül a vámépek (civiles) és a parasztok (rustici) következnek. Fenti megjelöléseket talán hajlandó volna valaki költötteknek tekinteni; ha azonban összehasonlítjuk őket fennmaradt okleveleink és törvényeink hasonló jellegű adataival: arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a bemutatott rétegek kivétel nélkül

¹ Megjelent: „Az Anonymus-kérdés revíziója“ címmel a Századok jelen évi 4-6. számában.

történeti eredetre nyúlnak vissza, fenti szervezetük azonban csak hosszabb, a társadalmi élet differenciálódásával kapcsolatos (s csaknem évről-évre ellenőrizhető) fejlődés eredménye. A XII. század első felében (II. István, II. Béla és II. Géza idejében) a társadalmi élet rétegzése még egészen más; III. István alatt már szórványosan feltűnnek olyan jelenségek, melyek a Gestára emlékeztetnek, így 1171-ben a sajtáságos „jobbágy“ szó: a király legelső „szolgáinak“, az ország főurainak jelölésére, míg a század utolsó negyedében — amely korra III. Béla uralkodása esik — a társadalmi élet rétegzettsége és terminológiája éppen annak a képnek felel meg, mely a Gestában ránkmaradt... (A XIII. század elején újabb színváltozás következik be: a milesek és serviensek kivívják maguknak azokat az előjogokat, melyeket odáig a nemesek (nobilisok) élveztek, hogy azután létrejőjön az a — Gestától már lényegesen eltérő — szerveződés, melyet mint az „Aranybulla társadalmát“ ismerünk.)

A másik szempont, mely idáig elkerülte az Anonymus-kutatók figyelmét: egy gazdaságtörténeti kérdés. Gestánk a honfoglalókkal kapcsolatban többször megemlékezik bizonyos adókról ill. váltságdíjakról, melyeket, útjuk folyamán, a meghódolt vagy megfélemlített népek fizettek. A pénzüsszegeket mindig márkában fejezi ki. Így a kievi és szuzdali fejedelmek szerinte tízezer márka évi adót ajánlottak fel. Míg Lodóméria fejedelme többek között kétezer márka ezüstöt és száz márka aranyat fizetett, hasonlóképpen Haücs fejedelme három ezer márka ezüstöt és kétszáz márka aranyat „és igen nemes ruhákat“. Csakhogy a márka a XII. század közepe előtt nem volt ismeretes Magyarországon, sőt a kontinens többi államaiban is csak kevéssel azelőtt tűnik fel (az angol kereskedelem nyomán, mely azt Skandináviából ismerte meg). Hazánkban az oklevelek az arany és ezüst mérésére a XII. század első felében állandóan a librát (font, valószínűleg Karoling-font) emlegetik, utolsó említése II. Béla unokájának, III. Istvánnak oklevelében található: 1165-ben. Míg a márka éppen III. Béla idejében lesz általánossá.

Hasonló eredményre vezet azoknak a stílárius sajtáságoknak a vizsgálata, melyek a történetíróvá lett nótárius szövegéből előtűnnek. Ezek közül mint legérdekesebb említhető meg az, hogy a vérszerződés 5. pontjában (mint Madzsar Imre már régebben észrevette) egy szabályos oklevél-formula húzódik meg, melyet a Gesta-író nótárius kétségtelenül kancelláriai működése közben sajátított el. Ez a formula (melynek idézésétől szabad legyen eltekinteni) királyi okleveleinkben kisebb-nagyobb eltéréssel a XII. század közepe óta használatos, míg a Gestának teljesen megfelelő alakban III. István, III. Béla és utóbbinak fia, András herceg (a későbbi II. András) okleveleiben fordul elő. Utánuk teljesen el is tűnik. Azonban az oklevelek egy másik kérdésre is világot vetnek. A Gesta-író magát, mint már többször említettük, a „legdicsőségesebb“ Béla király (gloriosissimi Bele regis Hungarie) jegyzőjének mondja. Ezt a megjelölést eddig a kutatás egyszerű kegyeleti ténynek tekintette s elsiklott fölötte. A forrásokban található királyi címek története azonban azt bizonyítja, hogy a gloriosissimus jelző az egykorú királyi kancellária gyakorlatában gyökerezik, s a volt királyi

jegyző halála után is úgy nevezte urát, ahogyan az életében az oklevelekben volt szokásos. Királyainkat a XI. században rendszerint csak „kegyes“ (pius), „jó“ (bonus), „tisztelendő“ (venerabilis) s más hasonló jelzőkkel illették (így magáról Szent Istvánról ezt olvassuk: pio Stephano regnante), II. Béla alatt leginkább a „piissimus“ (legkegyesebb) jelző volt használatos, míg a „gloriosissimus“, mely több, körülbelül hat-hét címmel együtt néhányszor használatik II. Géza okleveleiben is — III. Béla alatt a magyar király kizárólagos címe lesz.

Mint látjuk tehát, a fejlődéstörténet különböző számai csaknem mind a XII. század végére vezetnek s így arra utalnak, hogy a Gesta írásának idejét — az eddigi felfogással szemben — legnagyobb valószínűséggel III. Béla korában kereshetjük.

III. Béla korának legutolsó védelmezője, Sebestyén Gyula, a névtelen szerző személyét Adorján budai prépostban kereste, aki az 1185—1186-ik években több oklevélben szerepel mint III. Béla király kancellárja, s akinek személyét az az érdekes adat helyezte előtérbe, hogy abban a híres levélben, melyet az 1180-as évek közepe táján István, a párizsi Szóit Genovéva hegyén épült monostor apátja III. Béla királyhoz (az ott tanult s váratlanul elhunyt Bethlehem nevű magyar ifjú haláláról) küldött: a kint levő magyar klerikusok között említettett egy ugyanolyan nevű személy. („Ezekben résztvett— írja István apát — Felsőged országából három klerikus: Jakab, Mihály és Adorján.“) Adorján szerzősége Jakubovich perdöntő megállapítása után a szövegkezdő P sigla-voltáról ma már nem állhat meg. Ellenben igen nagy a valószínűsége annak, hogy a Gesta-író „P. dictus magister“ (mint arra Hóman már 1925-ben rámutatott) azzal a „Petrus magister“-rel azonos, aki 1183-ban Miklós esztergomi érsek egy oklevelében mint az esztergomi káptalan tagja említettik, érdekes módon éppen a fentebb bemutatott és Sebestyén által a névtelen jegyzőként tisztelt Adorjánnal, valamint a szintén fentebb említett, Párizsban elhunyt Bethlehemmel s több más személlyel együtt, akik később nagyrészt III. Béla illetve fiai Imre és II. András kancelláriájában működtek. Ezt az érdekes feltevést nagy mértékben alátámasztotta két (csak nemrégén előkerült) adat, melyék közül az egyik 1198-ból való (tehát III. Béla halála után két évvel!) s bizonyos P. mester (!) esztergomi (!) prépostról szól, aki Rómában néhány évvel azelőtt tanúja volt az egyik pápai regisztrumkönyv megcsontításának, míg a másik adat 1204-ből ugyanezen P. mestert mint Imre király követét említi az esztergomi (!) érsekség betöltése körül támadt bonyodalom ügyében. A kérdéssel kapcsolatban végzett diplomatikai és stíluskritikai vizsgálatok során kiderült, hogy az esztergomi „iskolából“ származó kancellárok (Adorján!) oklevelei és a Gesta szövegének hivatali formulái között oly egyezések vannak, melyek kétségtelenné teszik, hogy a Gesta-író nótárius velük azonos forrásból tanulta az „író“ művészetét. Ezt bizonyítja az az érdekes körülmény is, hogy a jellegzetes dictus kifejezés, mellyel szemben kutatóink oly sokáig tehetetlenül állottak, éppen a Sainte Geneviève-iskolára vezethető vissza: maga István apát (1177—1192), kinek levelei eleganciájukkal e korban mintául szolgáltak, számtalan levélben alkalmazta: frater Stephanus de Sancta Genoveva dictus abbas.

A LEGUTOLSÓ ÉVEK KUTATÁSAI egyszersmind tisztázták a Gesta hitelének és történeti forrásértékének kérdését is, amelyben — éppúgy mint a kor és a személy kérdésében — csak nagynehezen tudott a történettudomány nyugvópontra jutni. Volt idő, amikor az egészet pusztá kitalálásnak minősítették, amit a késői krónikás — valamikor a XIII. század végén! — a nemzeti hiúság legyezgetésére költött. E tekintetben különösen a hazai szász és tót történetírók vezettek, de a magyarok sem maradtak el. Az utolsó „mélypontot“ — ha szabad így mondani — éppen a (sokszor nagyon is túlzó) pozitivistá történetírás virágkora jelentette. A nagyérdemű Pauler Gyula szerzőnként mint „egy latin nyelv gyötrő papot“ mutatja be Árpád-kori nagy munkájában, míg az oly lelkes magyar Karácsonyi János a magyar nemzetségek történetében a „Névtelen szerző“ elbeszélését „képtelen mesé“-nek nyilvánította. Ma már az ellentétek e téren is elsimultak. A legutóbbi, főképp irodalomtörténeti eredmények pontosan kijelölték azt a helyet, mely a „legdicőségesebb“ Béla király egykori nótáriusának munkáját a magyar tudomány, de az európai történetírás keretében is megilleti. Ráműtettek arra, hogy a Gesta Hungarorum éppoly jellegzetes alkotása a XII. századi „történet szemléletének, akárcsak az angol Geofrey of Monmouthnak kevéssel azelőtt írt — s minden valószínűség szerint a Gesta által is ismert — „Historia Regum Britanniae“-ja, avagy a francia-normann irodalom számos hasonló alkotása (Historia Karoli Magni et Rotholandi“ stb.), terméke egy új félig tudományos, félig irodalmi műfajnak, melyet — szemben a középkori történetírás másik két uralkodó formájával, a krónikával és annalesszel — éppen gesta-nak neveznek, s melynek jellemző tulajdonságai és értékei egyenest azok, miket a Gesta Hungarorumnak sokáig hibául róttak fel: a kerek kompozícióra törekvés, a hősi énekek (chansonok) előtérbe toléása, saját korokra való politikai célzások, az irodalmi műveltség és „olvasottság“ hangsúlyozása stb. „III. Béla király jegyzője — írja róla modém méltatója, Hóman Bálint — kora egész tudományos fegyverzetével és íróművészetével felkészülve fogott a magyar történet feldolgozásához. Törekvése őszinte tudós törekvés. Műve a kor színvonalán álló komoly történetírói munka. Ő maga jótollú, komoly históriáíró e szó XII. századi értelmében.“

SZILÁGYI LORÁND

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TERÜLETI MEGOLDÁSAI

KÖZÉPEURÓPA TERÜLETI RENDJÉT a nemzetiségi ellentétek forgatták fel a világháború utolsó periódusában. Az elégedetlen nemzetiségi csoportok vezetői s azok a távoli nagyhatalmak is, melyek győzelmes erejükkel az új status quo létrejöttét támogatták, a nemzetiségi együttélés terén egészségesebb és kiegyensúlyozottabb viszonyok teremtését tűzték ki célul maguk elé. Legalábbis erre mutattak a világháborút megelőző nemzetiségi harcok programjai, a háború alatti propaganda és ígéretések, az összeomlás idején hozott nemzetiségi deklarációk, egyezmények, határozatok s a békeszerződéseket megelőzőleg kötött ú. n. kisebbségi szerződések.

A tényleges fejlődés más irányt vett. Ennek jellemzésére elegendő megemlíteni, hogy a ma kisebbségi sorsban élő nemzetiségek a hajdani nemzetiségi programútok végrehajtását követelik, sőt olyan törvényeknek velük szemben való alkalmazását, melyeket régen a ma hatalomra került nemzetiségek elnyomóknak bélyegeztek, de amelyek a mai rendelkezéseknél messze emberségesebbek voltak; jellemző továbbá, hogy a nemzetiségi deklarációk és egyezmények mindenikét megtagadták szerzőik, mihelyt hatalomra jutottak; a kisebbségi szerződések pedig köztudomásúlag írott malaszt maradtak.

Az Európát megrázó nagy háború tehát Közép-Európában, ahol a legnagyobb átalakulásokat hozta, a terület legégetőbb bajának orvoslása terén semmiféle hasznos eredménnyel nem járt. Bizonyos, hogy a nemzetiségi béke szempontjából a világháború utáni állapot hátralepést jelent. Egy közvetett hasznot még sem lehet el nem ismerni. A hirtelen szerepcsere meghozta egyrészt a hatalomból kínos szolgaságba jutott népeknél a nagyobb belátása és megértést, másrészt levizsgáztatta a hatalom új tulajdonosait, akik szabadjukra engedve képtelenségnek mutatkoztak az általuk annyit hangoztatott és követelt nemzeti szabadságot és a békés együttélést megteremteni. A két tanulságból önként adódik az egyetlen kiút: a kompromisszum. Egyes csoportok önmaguk erejéből a többi öntudatos és életerős csoport és azok érdekei ellen nem tudnak fejlődésképes, egészséges viszonyokat teremteni; ki kell egyezni s fel kell építeni az egyenlő jogok és közös érdekek alapján az erők és hatalom új hierarchiáját, melyben minden csoport megkapja méltányos helyét, és szerepét szabadon gyakorolva illeszkedhetik bele az életműködésükben egymásraült népcsoportok szervezetébe.

Magunk elé idézve a nemzetiségi kérdés háború előtti fejlődésének képét s figyelmesen vizsgálva a háború utáni fejleményeket, mindjobban megérlelődik bennünk az a meggyőződés, hogy ezt a súlyos problémát a középeurópai érdekelt népeknek egymásközt kell megoldaniok. Ezzel kapcsolatos ama másik tanulság, hogy az egészséges — bár lassú — fejlődés vonala nemzetiségi téren az volt, amely a Monarchiában 1867 után érvényesült s mely a világháborút követő újjárendezésnél megszakadt. A helyi viszonyokhoz simuló, a közrejátszó erőviszonyokkal számoló, nem formális papirosigazságot, hanem az emberi méltányosságot kereső elbánás jellemzi — mai szemmel nézve — a Monarchia nemzetiségi politikáját.

A kisebbségi szerződések által szándékolt általános és sematikus rendezés és a nemzetközi fiktív garancia nem bizonyult egészséges és gyökeres megoldásnak. Nemzetközi politikai szerv — amilyen a Népszövetség — nemzetiségi jogi kérdések igazságos elbírálására és eldöntésére nem alkalmas. Nemzetközi bíróság alkalmasabb volna, működése azonban csak akkor lehetne eredményes, ha nemzetközi végrehajtó szerv is rendelkezésre állana, mely ítéleteinek érvényt szerezhetne. Ebben az esetben is — a mai állapot szerint — nem egyenlő felek állanak egymással perben, mondjuk két egymással valamilyen vitában álló népcsoport, hanem egy népcsoport és valamely állam kormánya; már pedig ez esetben bármilyen döntés nem szolgálhatná a megnyugvást az együttélő s egymással súrlódó nemzetiségek között. Egészségesebbnek látszanék a belföldi nemzetiségi döntőbíróságok intézményének meghonosítása és kifejlesztése. (Ilyen nemzetiségi egyeztető bíróság felállítását követelték 1907-ben az „ifjú csehek“ egy Csehország számára készített alkotmánytervezetben az osztrák Beck-kormánytól.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása nemcsak peres ügyek helyes eldöntéséből áll, nemcsak jogvédelemből, hanem jogalkotásból, azaz pozitív irányú tevékenységből is, és szervezetek, intézmények felállításából, valamint működésben tartásából stb., mindezt bírósági szervek és éppen nemzetköziesek el nem végezhetik. A nemzetiségek nemzetközi védelme azért sohasem lesz olyan mértékig fejleszhető, hogy az a békés együttélést biztosítani tudja. Nem lenne helyes az ezirányú próbálkozásról lemondani, de számolni kell azzal, hogy a nemzetközi védelem csak kiegészítő természetű, döntő a belső szervezettség és a nemzetiségi csoportok együttműködésének intézményes biztosítása.

Senki sem tagadhatja, hogy a nemzetiségi együttélés egészséges és békés lehetőségei felől ma Közép-Európában a vélemények a legteljesebb káosz képét mutatják. Ez nemcsak az idevágó irodalomra nyomja rá bélyegét, hanem jellemzi a nemzetközi politikát is és megbénítja a kisebbségi népcsoportok akcióit. Elég arra utalnunk, hogy a kormányok erre vonatkozó hivatalos nyilatkozatai a legfelszínesebb általánosságok ismétlésében merülnek ki, maguknak a kisebbségi csoportoknak esetenként ismeretessé váló követeléseivel pedig a valamennyire tapasztalt szakemberre úgy hatnak, mint hevenyészve összeállított, apró napticélokot tartalmazó, sokszor csupán üres érzelmi igényeket, de legfeljebb részkérdéseket érintő, tiszteletreméltó erőlködéssel

készült stílusgyakorlatok.¹ Nincsen teremtő gondolat, nincsen átfogó Programm.

Vissza kell térnünk tehát a nemzetiségi küzdelmek háború előtt elért legfontosabb kézzelfogható eredményeihez s azok tanulságán továbbépítõn — egyelőre elméletben — azokat a szervezeti formákat és intézményeket, amelyek a nemzetiségi ellentéteket az anarchikus, mindenki ellen való harcnak mezejéről leterelni alkalmasak s az egymással való békés fejlődés medrének irányt és gátat szabnak. A második lépés lesz e munka eredményeinek népszerűsítése,² s a keresztülvitelnek a politikai tényezõknél való szorgalmazása.

A középeurópai nemzetiségi kérdés rendezésének konkrét lehetőségeit két nagy csoportba oszthatjuk: területi különállással kapcsolatos, azaz olyan megoldási módozatokra, melyeknél az egyes nemzetiségi csoportok bizonyos területen kizárólagos jogokat, mondjuk „nemzetiségi szuverenitást“ kapnak, a második csoportot azok a jogszabályok, intézmények, szervezeti formák alkotják, melyeknél nincs szó a terület kizárólagos nemzetiségi birtoklásáról. Különösen ez utóbbi kategóriába tartozó megoldási módok adnak igen nagy csoportot, minthogy alkalmazásuk lehetősége — éppen Közép-Európa kevert népességû terület-részein — sokkal szélesebbkörû. Egy rövid tanulmány keretébe még vázlatosan³ sem szorítható bele mindkét csoport anyagának tárgyalása, azért ez alkalommal csak a területiális megoldási formákról értekezem, külön feladatnak hagyván a második csoportba tartozó rendezési formák ismertetését. A területi megoldásokkal szemben a nemzetiségi kérdés kifejlődésének hõsi korszakában az államhatalom birtokosai részéről elég nagy averzió mutatkozott, ami természetes is, hiszen ugyanebben a korszakban lesz általános Közép-Európában a centralisztikus államfejlődés, tehát a modem, centralizált állam egységét féltették

¹ Egy kivételtõl van tudomásom, egy kisebbségi törvénytervezetrõl, melyet hozzászólás végett egyik legkiválóbb erdélyi politikusunk és publicistánk körözött, de melynek további sorsáról semmit nem tudunk. Ilyen kivételnek látszik továbbá a szudétanémeteknek 1937 áprilisában benyújtott hat törvénytervezete, melyek azonban szintén csak elsõ tapogatózó lépést jelentenek, s melyekre késõbb kellene ráépíteni a gyökeres megoldások rendszerét. Lásd: Die Gesetzesanträge der Sudetendeutschen Partei. Vrlg. K. Frank, Karlsbad—Leipzig, 1937. 58 l.

² Nem tudok hasznot látni e konkrét tervek és vizsgálódások nélkül való üres nemzetiségpolitikai vitatkozásokban, amelyekkel úgyszólván zsúfolva van az utóbbi évek felduzzadt magyar folyóiratirodalma. Nemcsak az a hibájuk, hogy nem tisztáznak és nem oldanak meg semmit, hanem azt a téves látszatot alkalmasak kelteni, mintha nálunk a kisebbségi, helyesebben nemzetiségi kérdés iránt komoly érdeklõdés lenne és e téren lázas munka folynék. Sajnos errõl szó sincs és ha a tucatszám értekezõ „kisebbségtudomány-mûvelõket“ azzal a feladattal bíznánk meg, hogy foglalják rendszerbe és fejtsék ki konkrét elképzeléseiket a kisebbségi kérdés gyökeres rendezése terén, — érzésem és tudomásom szerint — elvértve kapnánk tõlük épkezláb munkát.

³ E tanulmány a nemzetiségi problémának csak általános rendezési módjaira terjeszkedik ki az államhatalom és a nemzetiségi csoportok közötti viszonylatban; nem foglalkozom itt pl. egyes foglalkozási ágak nemzetiségi megszervezésének módjaival és lehetőségeivel, speciális intézményekkel és általában olyan szervezetekkel, melyeknek kiépítése a nemzetiségi csoportoknak belsõ feladatuk. Ez utóbbi problémakör ugyan a mienkkel szorosan összefügg, de nagy terjedelménél fogva külön tárgyalást és vizsgálódást igényel. A belsõ szervezkedés kérdése már eddig is igen sokat foglalkoztatta az érdekelteket és szakembereket, de a próbálkozások mindaddig nem voltak átfogóak, a kisebbségi népcsoportok egész életmûködését szervesen felölelõk és átvészerûvé tevõk. A közeljövõben — úgy tudjuk — e téren is komoly lépéseket fogunk látni, legalább is elméleti téren.

a nemzetiségi területi szuverenitásoktól, autonómiáktól. Ma már e tekintetben is érettebbek vagyunk s tudjuk, hogy a kényszerzubbony csak fiktív egységet teremt, amelynél sokkal fontosabb és tartósabb az életérdekek összhangzásából kialakuló, szabadon mozgó tagok önkéntes együttműködésén és belső kapcsolatain nyugvó, szerves egység.

Minden népcsoport élete szoros összefüggésben van a területtel, melyen él. Erős ez a kapcsolat nemcsak az „édes anyafölddel“ s annak földrajzi sajátosságaival, hanem a „felépítményekkel“: berendezkedéssel, falvakkal, városokkal is. A terület múltjában gyökerező hagyományok, emlékek, várromok, csatahelyek, a vidéken teremtett dalok a helyi nyelvjárással s a közös emberi munka, öröm és szenvedés egyéb jeleivel együttesen valami misztikus egységbe olvadva teremtik meg a szülőföld, a szűkebb haza érzetét. Minden népcsoport természetes és kipuszthíthatatlan vágya, hogy úr legyen saját területén. Ezt a vágyat lehet elnyomni, korlátozni, de megszüntetni nem; viszont meg kell állapítani, hogy ez a természetes vágy különböző fajú, kultúrájú, foglalkozású és az öntudatosodás más-más fokán álló népcsoportoknál igen különböző erővel jelentkezik. A nemzetiségi küzdelmek végső célja többnyire a saját terület feletti hatalom megszerzése volt. Ezzel tisztában kell lennünk. Bármily program, deklaráció, igénybejelentés, melyet valamely életképes és öntudatos vagy öntudatosodó nemzetiségi csoport ennél szűkebbre szabott, csak időközi állomást jelentett, vagy taktikai megfontolásnak volt eredménye.¹

A nehéz kérdés — s e körül dúltak és fognak dúlni a viharok — az: hol vannak a „saját terület“ igazi és méltányos határai? Közép-Európában alig van tiszta nemzetiségi és nyelvhatár s így az elválasztóvonalakat igen nehéz megszabni. Vannak azután vegyes területek igen nagy teljedelemben, ahol két-három-négy, sőt több nemzetiség tagjai laknak egymással keveredve olymódon, hogy őket egymástól területileg elválasztani lehetetlen. Sűrűn előfordul, hogy valamely vidék lakosságának nemzetiségi összetétele eltér a vidék központját képező városétól. Hogyan állapítsuk meg ilyenkor, hogy a városnak, mint központnak, meddig terjed a hatóterülete, s a vidékkel szemben milyen távolságig kell figyelembevenni a városnak eltérő nemzetiségi jellegét és fordítva, mennyiben kell a városban figyelembe venni az „idegen“ környék érdekeit? Ezek azonban még az egyszerű esetek. De el lehet-e választani a völgyet a lejtőtől s a lejtőt a dombok és hegyek tetejétől akkor, ha azokat különböző nemzetiségű lakosok lakják? És meddig mond-

¹ Éppen azért kell hamis bölcseségnek neveznünk azoknak fölényes kritikáját, akik a múlt század nemzetiségi küzdelmeit mai szemmel olvasván, gorombán meg róják az akkori uralkodó nemzetiségek vezetőit, amiéit a kisebbségi nemzetiségek „mérsékelt“ kívánságait vonakodtak teljesíteni. E vezetők közül igen sokan és igen helyesen érezték, hogy a „mérsékelt“ kívánságok után szükségképpen kevésbé mérsékelték jönnek s bár érezték sokan azt is, hogy a történelmi folyamatot megállítani nem lehet, mégis lépésről-lépésre hátrálva védték a felfogásuk és a kor felfogása szerinti egységes és erős államot, a hazát. Ma tudjuk — túlsók bölcseség nélkül is — hogy rosszul okoskodtak és többet kockáztatva talán többet lehetett volna megmenteni s békésebb, biztosabb vizekre terelni a nemzetiségek közötti hatalmi vetélkedést. Amennyire helyteleníthető e nem saját érdemünkből szerzett tapasztalatot kihalt generációk fejfáihoz verdesni, éppen annyira hiba volna természetesen a tanulságokból a jövőre vonatkozólag a szükséges következtetéseket le nem vonni.

hatja magáénak a faluban lakó ilyen vagy olyan nemzetiségű lakos a lakatlan rétet, erdőt, vagy vizet? De még mindig könnyű aránylag a saját terület határát megállapítani a földművelő népességnél, amely területileg meghatározott birtokán fejt ki életműködését. Hogyan lehet azonban az iparos és kereskedő népesség „saját területét“ kirajzolni? A társadalmasodott és civilizált embert elsőrendű életérdekei igen sokféle csoportba, érdekegyüttesbe, életközösségbe tömörítik, nem lehet mindenhol e közösségeket a nemzetiségi kapcsolatoknak megfelelően szétvagdalni.¹

A nemzetiségi kérdést ideálisan lehetne rendezni akkor, ha tiszta népcsoportok egymástól jól elválasztható területen élnének és maradnának; továbbá, ha érdekeik világosan és közérthetően kapcsolódnának. Minthogy erről Közép-Európa területén szó sincs, nálunk e viszonyok rendezése terén ideális megoldás sincs; élet van, érdekek, igények és lehetőségek összefonódó együttese, melyből a politikai tevékenységnek kell mindig újra és újra az adott viszonyoknak legmegfelelőbb rendet megszerveznie, az összhangzó érdekeket kapcsolni, az ellentétesek közt kiegyenlítődést találni.

Megfelelő körülmények között a nemzetiségi csoportok szabad fejlődését legmesszebbmenően a területi autonómia biztosítja. A nemzetiség szabad kezét és teljes hatalmat kap bizonyos területen saját ügyeinek intézésében s egy nagyobb állami keretbe csak akkép illeszkedik be, hogy a vele politikai életközösségben élő más népcsoportokkal közös ügyeket együtt tárgyalja meg és intézi. Ilyen autonómiára törekedhetik olyan népcsoport, mely rá van ugyan utalva más népcsoportokkal való együttműködésre, de jelentős nagyságú és jól elhatárolható területet tisztán, vagy túlnyomó többségben lakik s amelynél az önálló életműködésnek egyéb feltételei (az öntudat bizonyos foka, saját kultúra, különleges történelmi szerep stb.) adva vannak.

A középkorban ilyen területi autonómiákra rengeteg példa volt, ami azonban az akkori gazdasági és politikai nívó és berendezkedés folyománya volt. Különböző is ezeknek az autonómiáknak nem volt kifejezett nemzetiségű jellegük. Nemzetiségi színezetet mutatott Erdélyben a három nemzet alkotmánya, a szászok és a székelyek autonóm földjét illetően. A legújabbkori példák közül Horvát-Szlavonország jogállása említhető a Magyar-Birodalomban; közel járt ehhez Galicia önállósága az Osztrák-császárság keretében, mely tartomány 1916-ban formálisan is különállóságot nyert. Ilyen autonómiát kapott 1924-ben Memel-vidék és papíron Kárpátalja az új Cseh-Szlovákiában.

E területi önkormányzatoknak nemzetiségi szempontból való megítélésénél jól meg kell különböztetni a nemzetiségi jellegű autonómiákat az ilyen jelleget nélkülözőktől. Így pl. autonómiája volt az Osztrák-

¹ Erre vonatkozólag egy sereg konkrét példát hoz a Szellemi Együttműködés Ligája magyar bizottságának az 1937 júliusi párizsi Nemzetközi Tanulmányok Konferenciájára beadott 5. sz. memoranduma: P. Teleki—A. Rónai: „The different types of ethnic mixture of population.“ Budapest, 1937. 30 l. 30 térképpel.

A társadalmi egységekben a nemzetiségi elem szerepét s különösen e viszonyok középeurópai képét hosszan fejtegeti Bauer Viktor egy nemrég megjelent könyvében. (Zentraleuropa ein lebendiger Organismus. Brünn—Leipzig, 1936. 254 l. 3 t.) Vitatja a teljes nemzetiségi dezintegráció lehetőségét ott, ahol egyéb tekintetben egységes, szerves élet van.

császárság kebelén belül Csehországiak, Tirolnak s a többi koronartománynak is, de ezek egy-egy történelmi terület, nem pedig nemzetiségi csoport önkormányzatát jelentették. Már Galíciában tulajdonképpen lengyel önkormányzat volt, amit a rutének élénken és állandóan sérelmeztek is.

A nemzetiségi küzdelmekre különben igen jellemző az, hogy a különböző népcsoportok más és más körülmények között mennyire eltérően fogják fel szerepüket és hivatásukat, „jogos igényeik“ megállapításánál mennyire megfélemedeznek más csoportok hasonló igényeiről. A lengyelek például teljes autonómiát követeltek maguknak Galíciában (1868 szeptember 24-i rezolúciók), bár a tartomány összes lakosságában arányszámuk (1910-ben) csak 58.54% volt. A csehek mindazon a cseh nemzetiség uralmát akarták biztosítani Csehország tartományban, bár ők is csak 63'19%-át képezték az összlakosságnak. A tartomány nyelvterület szerinti felosztása, de még a járásoknak a nyelvhatároknak megfelelő beosztása ellen is a leghevesebben tiltakoztak. A magyarországi szerbek is szerb vajdaság felállítását követelik 1848-ban¹ a Szerémség, Baranya, Bácska, a becsei és csajkás kerületek, Bánát és a határőrvidék területén szerb vajdával és odbor-ral, noha ez a terület is teljesen vegyes lakosságú. Ugyanígy igyekeznek a szászok is megtartani az egész Királyföldön autonómiájukat. Viszont azok a nemzetiségi csoportok, amelyeknek történelmi területeik nem voltak, a nyelvterület alapján követeltek területi autonómiákat. Jellemző erre a tiroli olaszok makacs harca, akik bár a tartománygyűlésben megfelelően voltak képviselve, a választmányban ügyüket külön olasz referens intézte, Trient-ben kormányzósági alosztályt kaptak, nemzetiségi osztályokra bontották érdekükben az országos mezőgazdasági és iskolatanácsot stb., mindezzel nem voltak megelégedve, hanem a tiroli olasz területek különválasztását, külön olasz tartományt követeltek.² A tótlakta terület elkülönítését követelik a magyarországi tótok is 1861. évi túrócszentmártoni programjukban.

Érdekes s egyben jellemző, hogy az erdélyi románok a területi kérdést nem élezik ki. Történelmi román területkeret, melybe a magyarországi románok összességét vagy legalább nagy többségét be lehetne vonni, nincs. A nyelvterület sem összefüggő. Beszélnek ugyan néha autonómiáról, de közelebről nem határozzák meg, mit értenek alatta, fontosabbnak látszik náluk az általános egyenjogúsítás s legfeljebb a megyei határok rájuk nézve kedvezőbb megállapítását szorgalmazzák. Viszont éppen speciális helyzetükből kifolyólag élesen ellene fordulnak a történelmi s nem ethnikai alapon álló területi önkormányzatoknak.³ Területi autonómiát követeltek a németországi lengyelek is 1902-ben

¹ A magyarországi nemzetiségekre vonatkozó programok, törvényjavaslatok, törvények és rendeletek 1827—1920. Budapest, 1922. Magyar Külügyi Társaság. 42 l.

² Lásd: Hugelmann Gottfried: Das Nationalitätenrecht des alten Österreich (Wien, 1934. 814 l.) c. hatalmas munkáját, melyben kiváló szerzők egész sora ismerteti a régi osztrák császárság nemzetiségi jogát és a jogfejlődés historikumát. E munkát dolgozatom nagy részénél használtam forrásul.

³ Lásd pl. Popovici Aurél kíméletlen hadakozását a csehek törekvéseivel szemben „Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich“ (Leipzig, 1906) című ismert munkájában.

(lengyel néppárt programja) és pedig Szilézia, Posen, Poroszország, Mazúrvidek és Érmland lengyel lakosságú részeinek egyesítésével, külön országgyűléssel és Berlinben lengyel miniszterrel.¹ Mint egyéni terv megemlíthető Popovici Aurél tervezete, mely az Osztrák-Magyarmonarchia területét 15 autonóm nemzetiségi tartományra indítványozta felbontani. Elvben egyezik ezzel, de kevésbé részletező Palacky felosztás-tervezete, ki a kremsieri birodalmi gyűlésen 8 nemzed tartományt indítványozott.²

Megrövidített formája a nemzetiségi területi autonómiának, ba valamely nemzetiségi csoport csak bizonyos ügyekben (szorosan vett közigazgatás, kulturális ügyek, vagy őrnek is egy része: iskolaügy) kap valamely területen autonómiát. Tiszta megjelenési formájára eddig kevés példa van. A Volt osztrák koronatarományokban beszélhetnénk nemzetiségi közigazgatási önkormányzatokról ott, ahol a népesség ethnikailag homogén volt, vagy valamely nemzetiség kizárólagosságot verekedett ki magának a közigazgatásban; továbbá ott, ahol a tartományi közigazgatási és kultúrszervek nemzetiségi tagozatokra (szekciók, kúriák) oszlottak s a nemzetiségek egymástól területileg elég jól elváltak ahhoz, hogy külön nemzetiségi közigazgatási testekről beszélhessünk. Ilyen volt a helyzet pl. Tirolban, ahol az olaszok saját nyelvterületükön teljes közigazgatási autonómiát élveztek. Ugyanitt beszélhetünk olasz iskolaautonómiáról is. Ilyen helyzet alakult volna ki Csehországban, ha a csehek a közigazgatási határoknak a nyelvhatárokhoz való igazításához hozzájárultak volna és megelégedtek volna a saját nyelpterületen gyakorolt hatalommal. A nyelvhatárok itt ugyanis elég határozottak. Az 1908 február 3-i nyelvrendelettervezet pl. 137 cseh, 94 német és csak 5 vegyes nyelvű közigazgatási járást állapít meg Csehországban.³ Bizonyosfokú, ha nem is teljes kulturális autonómiát küzdöttek ki maguknak a rutének Galíciában, akik a tartományi költségvetésből rendszeresen részt kaptak három kulturális és egy gazdasági jellegű nemzetiségi szervezetük működésben tartására.⁴ Az iskolaügy tekintetében pedig a régi Osztrák-császárság majdnem minden tartományában a főbb nemzetiségek önállóságot és szabadságot élveztek.

A kisebbségi szerződések határozatlan intézményei közül valószínűleg ide, a területi jelleggel bíró kulturális autonómiák keretébe kell soroznunk a székely és szász közületeknek „biztosított“ kulturális önkormányzatot az 1919 december 9-én Romániával kötött párizsi szerződésből. Mindeddig egyik sincs megvalósítva. Iskolai autonómiát élveznek a Danzig—Lengyelország között 1933-ban felújított kétoldalú kisebbségi szerződés értelmében a danzigi lengyelek, a lengyel iskoláknak ugyanis külön szervezetük van s e szervezet saját igazgatással, önkormányzattal bír.

A közigazgatás terén a nemzetiségi önrendelkezés bizonyos mértékig elérhető a közigazgatás erős decentralizációjával, ha ez a közigazgatási területegységeknek a nemzetiségi csoportok településterületének megfelelő kiképzésével jár együtt. A régi Magyarországon

¹ Schücking Walter: Das Nationalitätenproblem. Dresden, 1908. 20. 1.

² Popovici Aurel: Id. m. 283, 308. 1.

³ Hugelmann: Id. m. 256. 1.

⁴ Hugelmann: Id. m. 697. 1.

ennek megvolt a lehetősége, a nemzetiségek — különösen a románok — erősen igyekeztek is a fejlődést erre felé terelni¹ és Erdély új közigazgatási beosztásával a román területek igazgatását a maguk kezébe venni.

Az állami hatalom és tevékenység decentralizációja olyan országokban, ahol több nép él együtt, de egymástól jól elválasztható területrészekben és nem keveredve, a legjobb megoldásnak látszik. Svájcot pl. — amely országot előszeretettel idéznek, mint nemzetiségi mintaállamot — nem pompás nemzetiségi törvényei, jogszabályai, vagy intézményei teszik „mintaállammá“, hanem pusztán és egyszerűen az államhatalom erős decentralizációja. Az egyes kantonokon belül szó sincs a „kisebbségi jogok“ nagyszerű biztosításáról. Nem is a különböző nemzetiségek egymás iránt való rajongó szeretete biztosítja itt a békés együttélést, hanem az, hogy egy szerencsés központi alkotmány biztosítja a kantonoknak úgyszólván teljesen önálló életét és fejlődését.

A nemzetiségi érdekeknek kedvező közigazgatási decentralizáció felé a középeurópai államokban is látunk bátortalan és vissza-visszatáncoló kezdeményezéseket. A mai atmoszféra azonban távolról sem olyan, hogy e téren egészséges fejlődés jöhessen létre. Cseh-Szlovákia próbálkozott legkitartóbban a decentralizáció előnyeinek kihasználásával; előbb kisebb területi egységekkel kísérletezett (nagyzsupák), majd áttért a „tartományi“ feloszlásra. Ámde a tartományok igen szűk körben kaptak csak rendelkezési jogokat, a gyakorlatban nem lehet közigazgatási önkormányzatról beszélni ott, ahol még a községi jegyzőket is a prágai belügyminisztérium nevezi ki. Nemzetiségi szempontból pedig azért nem jelent semmi könnyebbséget ez a színleges decentralizáció, mert a tartományi beosztások egyáltalán nem simulnak a nemzetiségi területmegoszláshoz. Csehország tartományban a 4.7 millió cseh 2.2 millió némettel van összezárva; Morvaországban 2.6 millió cseh nemzetiségű lakos közel 1 millió német és egyéb nemzetiségű lakossal szerepel együtt; Szlovenszko tartományba 2.3 millió tót mellé 0.6 millió magyart és 0.4 millió egyéb nemzetiségű lakost kebeleztek be, Ruténiában pedig 451 ezer rutén mellett, 116 ezer magyar és közel 60 ezer egyéb nemzetiségű él együtt.

Igen nehéz feladat egészséges decentralizáció megvalósításánál az, hogyan teremtsünk kompromisszumot az életműködésükben összetartozó, vagy kulturális-történelmi egységet képviselő területrészek és a homogén nyelvterületek különválasztásának követelménye tekintetében. Ez a nehézség azonban semmiesetre sem jogosíthat fel arra, hogy bármelyik tényezőt — esetleg mindkettőt — teljesen figyelmen kívül hagyjuk. Pedig ez történik Cseh-Szlovákiában, ahol a nemzetiségi elemet a tartományi beosztásnál teljesen figyelmen kívül hagyták; ez történik Jugoszláviában, ahol a történelmi tartományokat az egészen önkényesen körülhatárolt banátusokkal helyettesítették 1929-ben, úgy, hogy ezek a közigazgatási egységek ma sem életközös-

¹ Lásd a románoknak az 1863—64. évi erdélyi országgyűlésen kifejtett munkásságát és a benyújtott törvényjavaslatokat. Ismerteti Mester Miklós: Az autonóm Erdély (Budapest, 1936. 265 l.) c. könyvében.

ségi, sem történelmi, sem nemzetiségi, sem földrajzi szempontból nem képviselnek összetartozó és sajátos életre alkalmas területeket. Ugyanebben az évben, amikor Jugoszlávia a közigazgatás szervezése terén ezt a retrográd lépést tette, próbálkozott meg Romániában az elsőkben uralomra került nemzeti-parasztpárti kormány a közigazgatás decentralizációjával. Az országot direktorátusokra osztották fel s e kormányzóságokat aránylag tág rendelkezési joggal és hatáskörrel ruházták fel. A direktorátusi területbeosztás igyekezett a földrajzi és történelmi területegységekhez simulni, azonban a mai Románia területének természeti felépítése s az egyes részek történelmi múltja egészben véve nem nagyon alkalmas a maradéktalanul jó felosztásra. Nemzetiségi szempontból a területi beosztás egyáltalán nem volt hasznosnak mondható, igaz, hogy Románia területén olyan keverten laknak a nemzetiségek, hogy ilyen szempontból jó közigazgatási beosztást csinálni bajos. Egy homogén nemzetiségi terület azonban szinte kínálkozott a közigazgatási elkülönítésre s ez a Székelyföld. Ha az 1929. évi decentralizációs terv szerzői a nemzetiségi kérdés rendezése tekintetében a legcsekélyebb készséggel rendelkeztek volna, ennek feltétlenül tanujelét adhatták volna a Székelyföld közigazgatási önkormányzatának biztosításával. Különben az egész román decentralizációs próbálkozást csődbe juttatta a regátiak ellenállása; a közigazgatási apparátus egyszerűen szabotálta az új rendet, úgyhogy a reformot visszacsinálták, még mielőtt a gyakorlatban megvalósulhatott volna. Ugyancsak decentralizációs alapon kívánja megoldani, illetőleg közömbösíteni a nemzetiségi kérdést a szovjetország rendszer, ahol az egyes szovjetköztársaságok a kulturális és nemzetiségi viszonyok tekintetében — legalábbis az alkotmány betűi szerint — teljes önkormányzatot élveznek.

Érdekes, hogy újabban felvetődött nálunk a politikai életet is élő régi magyar megyei önkormányzatok modern feltámasztásának gondolata, mint amely alkalmas volna keretet és kiélési lehetőségeket adni az egyes nemzetiségi csoportok sajátos tevékenységének is. A megyei területesség azonban ma legfeljebb a közigazgatási autonómia megvalósítására látszik alkalmasnak, a politikai és kulturális tevékenység a régi Magyarország területén élő főbb nemzetiségeknél nagyobb területi alapokat kívánna meg. Kevert lakosságú területeken pedig — és ilyen nálunk sok van — a decentralizáció önmagában még nem ad a nemzetiségi kérdés terén megoldást. Ilyen területeken jönnek számba a nemzetiségi kérdésnek nem-területi megoldási lehetőségei.

FRANCIAORSZÁG KATONAI HELYZETE ES BIZTONSÁGI POLITIKÁJA

FRANCIAORSZÁG a világháború befejezése után a központi hatalmak összeomlása következtében oly hatalmi helyzetbe jutott, mint amilyent csak XIV. Lajos és I. Napoleon idejében foglalt el. Franciaország háborús céljainak elérésére úgy emberéletben, mint vagyonban roppant áldozatokat hozott; természetes tehát, hogy az államvezetés a győzelmes háború után minden igyekezetét arra fordította, hogy az elért sikert a jövő nemzedékek számára biztosítsa és Franciaországot egy újabb háború megpróbáltatásaitól mentesítse. Ez a törekvés teremtette meg a biztonság — sécurité — fogalmát, mely ma is, 19 évvel a világháború befejezése után, a francia politika centrális problémáját képezi.

A biztonság megteremtésénél több tényező játszik közre; így egy erős hadsereg fenntartása és a háború viseléséhez szükséges összes erők igénybevételének előkészítése, azaz a háborús potenciál emelése, ugyanakkor pedig a számbajöhető ellenség gyengítése; a saját földrajzi helyzet kedvező kialakítása, azaz előnyös sztratégiai határok megteremtése és azoknak ellenséges betörés elleni biztosítása; végül alkalmas szövetségesek szerzése és azoknak katonai és gazdasági megerősítése. A továbbiakban ismertetni fogjuk az e tényezőkkel összefüggő kérdéseket.

Németországnak és szövetségeseinek a Párizs-kömyéki békeszerződések által előírt lefegyverezése biztosította Franciaország számára a katonai hegemoniát.

A békeszerződések aláírása után, 1921-ben, Franciaország az anyaországban egy 52 gyalog- és 6 lovashadosztályból álló hadsereget tartott fenn, 483.000 emberrel és 30.300 tiszttel. A 100.000 főnyi, nehéz tüzérségétől, páncélos járműveitől és légi erőitől megfosztott német zsoldos hadsereggel szemben ez az erő bőven elégségesnek látszott, sőt megengedhetőnek tűnt fel annak bizonyos fokú csökkentése is, annál is inkább, mert a Rajna-vidék katonai megszállása, Németország jóvátételi szolgáltatásai, valamint belpolitikai zavarai azt számbavehető katonai erőkiejtésre egyelőre képtelenné tették.

Ennek következtében a francia kormány már 1922 márciusában rendeletileg két évre csökkentette az 1914-ben 3 évre emelt tényleges katonai szolgálati időt, 1923 április 1-től kezdve pedig azt törvényileg 18 hónapban állapították meg.

Az 1925. évi locamói szerződés a francia-német viszonyban olymértvű javulást idézett elő, hogy Franciaország elérkezettnek látta

az időt katonái szervezetének a leszerelés szellemében való módosítására. 1928-ban a francia kormány tető alá hozta az új katonai statutumot, melynek jellegzetes vonásai a hadsereg egységeinek és létszámának csökkentése, a tényleges szolgálati idő leszállítása egy évre és a hivatásos katonák állományának felemelése. Az új szervezés szerinti francia hadsereg ereje az anyaországban 26 gyalog-, 5 lovas- és 5 repülőhadosztály, továbbá 5 harckocsi-dandár volt, 340.000 emberrel és 22.000 tiszttel. Ezenkívül Franciaország tengerentúli részein még egy 246.000 főnyi gyarmati hadsereg állott rendelkezésre.

A világháború utáni német hivatásos hadsereg nagyfokú ütőkészségével kapcsolatban fölmerült elméletek a kiválóan kiképzett és felszerelt, hosszú éveken át begyakorolt hivatásos kis hadseregek előnyéről, az általános védkötelezettségen és rövid szolgálati időn alapuló nehézkes tömeg-hadseregekkel szemben,—amely előny főleg a háború meglepő megindításánál juthat érvényre — arra készítették a francia hadvezetőséget, hogy nemzetvédelmi rendszerének megalkotásánál a megrohanás elleni biztosításra fokozott gondot fordítson. A francia törvényhozás 1929-ben elfogadta Maginot hadügyminiszter országvédelmi törvényjavaslatát, mely Franciaország keleti határán egy állandó jellegű, összefüggő erődítési rendszert, az úgynevezett Maginot-vonalat létesítette. Ezzel az erődítményt rendszerrel és a hadsereg békealakulatainak tervszerű alkalmazásával a francia hadvezetőség fedezi az országot egy meglepő ellenséges támadás ellen, hogy ezáltal megadja a lehetőséget az egész nemzet haderejének mozgósítására és a hadművelési céloknak megfelelő felvonultatására; ez a védelmi rendszer „couverture“ név alatt ismeretes; lényege — a határbiztosítás — nemcsak Franciaországnak, hanem minden más államnak is egyik legfontosabb nemzetvédelmi problémáját képezi.

A határoknak az ellenséges megrohanás elleni védelméből keletkező harcokban — bataille de couverture — részt vesznek az anyaország összes békehadosztályai, melyeknek zöme már amúgyis a keleti határ közelében van elhelyezve és ott, gyors létszám- és anyagi kiegészítés után, alkalmazásra készen áll.

Amíg a határon az erődítményi vonal mentén a tényleges hadsereg táv tartja az ellenséget az ország belsejétől, addig ott az általános mozgósítás folyamán felállítják a „nemzeti hadsereg“-et, melyhez a szükséges vezetési kereteket részben a tényleges hadsereg visszamaradt részeiből, részben a harctéri szolgálatra alkalmas nyugállományú tisztekből és altisztekből veszik.

Ez akörülbelül 60 hadosztálynyi új hadsereg a couverture védelme alatt felvonulva, tervszerűen indíthatja meg hadműveleteit. A couverture csapatai most már, feladatukat elvégezve, beolvadnak a nemzeti hadseregbe, mely a hadszínteret az ellenség megrohanási kísérletének elhárítása után ellenséges területre helyezi át.

A nemzet eleven erőinek ilyen nagyarányú mozgósítása természetesen óriási hadi- és egyéb anyagi felkészültséget is igényel, melyet egy olyan gazdag és fejlett iparú állam is, minő Franciaország, csak a legnagyobb áldozatkészség árán képes biztosítani.

A meglepetésszerű, erőszakos támadás további lehetőségeinek tárgyalásánál figyelembe kell vennünk a legutóbbi évek eseményeit, melyek úgy Franciaország védelmi rendszerére, mint külpolitikájának alakulására döntő befolyást gyakoroltak. Franciaország a versailles-i békében nem tudta ugyan megszerezni a rajnai határt, amit Foch tábornagy a francia kormány elé terjesztett emlékiratában javasolt; a Rajna balpartján levő német tartományoknak a birodalomtól való elkülönítése és egy francia befolyás alatt álló ütközőállamba való tömörítése pedig a rajnai lakosság államhűségén, főleg azonban az angol-amerikai ellenálláson meghiúsult. Az egyébként jelentéktelen szeparatista mozgalom pártfogóját, Mangin tábornokot, a rajnavidéki francia megszálló csapatok parancsnokát az 1919 június i-i szeparatista pucskísérlet csúfos kudarca után visszahívták és ezzel a mozgalom teljesen elvesztette talaját.

Németország katonai erejének gúzsbakötésére a versailles-i szerződés kimondta a német hadseregnek egy 7 gyalog- és 3 lovas-hadosztályból álló, 100.000 főnyi hivatásos hadseregbe való csökkentését, az általános védkötelezettség megtiltását, megfosztva a hadsereget közepes és nehéz tüzérségtől, légi erőtől, páncélos és vegyiarc-csapatától, megsemmisítve az új zsoldoshadsereg jelentéktelen fegyverein kívül összes hadianyagát, leszerelve hadianyag-iparát, lerombolva erődítményeit és elkobozva hajóhadát; mindezekon felül pedig a német hadsereget a szövetségesek katonai ellenőrzése alá helyezte, melynek végrehajtó szerve, a szövetségeközi katonai ellenőrző bizottság, a helyszínen mindeme határozmányok végrehajtását éber figyelemmel kísérte.

A Rajnavidék katonai megszállása a békeszerződés megkötésétől számított 5 (északi rész), 10 (középső rész) és 15 év (déli rész) tartamára további módot nyújtott Németország fékentartására, a Rajna-vidék teljes demilitarizálása pedig, mely örök időkre szólt, hivatva volt a francia határok biztonságát fokozni.

A Németországnak felrótt jóvátételi szolgáltatások, nyersanyagforrásainak lefoglalása, valamint a Ruhr-vidék 1923. évi megszállása a birodalom gazdasági erejének megtörését célozták.

De a Németbirodalom belső zavarainak leküzdése után fokozatosan igyekezett visszaszerezni teljes állami szuverénitását. Az 1925 október 16-án megkötött és 1926 szeptember 14-én életbe lépett úgynevezett locarnói szerződés, mely Franciaország és Belgium keleti határainak sértetlenségét és azoknak Anglia és Olaszország által nem provokált támadás esetére való garantálását tartalmazza, enyhítette a francia-német ellentéteket és elősegítette a szövetségeközi katonai ellenőrzés megszüntetését, amit a népszövetség tanácsa 1926 december n-én mondott ki. A locarnói egyezmény további kihatása volt a Rajna-vidék megszállásának időelőtti megszüntetése; a harmadik zónának a francia csapatok által való kiürítése 1930 június 30-án nyert befejezést. A német jóvátétel végleges rendezése után a leszerelési konferencia eredménytelen tárgyalásaival kapcsolatban Németország haderejének új meghatározásával foglalkoztak a hatalmak; Anglia és Olaszország ebben a kérdésben megértést tanúsítottak a német kívánságokkal szemben, azonban megegyezésre a nemzeti szocializmusnak 1933 január 30-án

történt uralomrajutásáig nem került a sor, ez az időpont pedig fordulópontot jelent úgy a német belpolitikában, mint Németországnak a versailles-i szerződés által teremtett katonai helyzetében egyaránt. Ha helytáll az, amit a francia hadügyi bizottság az 1936 január 22-én elfogadott törvényjavaslatának indoklásában kifejt, hogy t. i. a lefegyverzési határozmányok voltak azok, melyeket a német nép a legkevésbé volt hajlandó elfogadni és amelyeket minden körülmények között kijátszani igyekezett és ki is játszott, — úgy a nemzeti szocialista kormány uralomra jutása után már nyíltan a katonai megkötések hatálytalanítására törekedett.

Amikor a német kormány 1935 március 16-án érvénytelennek nyilvánította a versailles-i szerződés katonai határozmányait és bevezette az általános védkötelezettséget, továbbá a tényleges hadsereg erejét 12 hadtestben 500.000 fővel határozta meg, a francia törvényhozás is szükségesnek látta, hogy az előtte fenyegetőnek feltűnő német felfegyverkezéssel szemben védekezzen és a maga részéről megfelelő ellenrendszabályokat alkalmazzon. A német fegyverkezés mellett egy másik kérdés is szükségessé tette a francia nemzetvédelem módosítását: ez a hiányos évfolyamok problémája volt.

A francia nemzetnél ugyanis a világháború alatt az évi születések \ száma majdnem a felére csökkent. Míg 1914-ben még 753.000 gyermek született, addig 1915-ben már csak 480.000, 1916-ban 382.000, 1917-ben 410.000, 1918-ban 470.000 és 1919-ben 503.000 volt a születések száma. Ennek megfelelően csökkent a háborús évfolyamok ujoncsorványa: az 1934-es ujoncsorvány 226.000 főt tett ki, az 1935-ös ezzel szemben már csak 145.000-et, az 1936-os 112.000-et, az 1937-es 122.000-et, az 1938-as 141.000, az 1939-es 162.000-et, míg végre az 1940-es ujoncsorvány eléri a rendes számot: 260.000. Ezek a hiányos évfolyamok annál több aggodalmat okoznak a franciáknak, mert a német nép születési számai ezekben az években a francia születések kétszeresét teszik ki.

A probléma megoldására a francia kormány a törvényhozás által ráruházott rendkívüli hatalommal élve, már 1935 március 15-én életbe léptette a hadsereg kiegészítésére vonatkozó törvényjavaslatát, melynek legfontosabb határozmánya a tényleges katonai szolgálati idő átmeneti meghosszabbítása. Az 1935 április 1-én bevonult újonckontingens egy év helyett már másfél évet, az ezután bevonuló újoncévfolyamok pedig az 1939-ben bevonuló évfolyamig bezárólag két évet szolgálnak.

A francia törvényhozás a törvényjavaslatot 1936 elején letárgyalta és elfogadta, úgyhogy az 1936 március 13-án életbe lépett. A törvényjavaslat indoklása kifejti, hogy arról nem lehet szó, hogy a francia hadsereg állományok dolgában versenyfutást kezdjen a versailles-i szerződés katonai határozmányaitól mentesült német hadsereggel; erről a franciáknak egyszersmindenkorra le kell mondani. Éppen ezért a kétéves szolgálati idő bevezetése is csak átmeneti rendszabály, mely csakis a hiányos időszakra szól, melynek letelte után, tehát 1940-ben, újból az egyéves szolgálati idő lép életbe.

A francia hadsereg állományainak megállapításánál három cél volt mérvadó: 1. az erődítményi körleteknek megfelelő erejű

csapatokkal való ellátása, 2. teljes létszámú állandó tartalékok fenntartása meglepő támadások elhárítására és 3. a mozgósításkor felállításra kerülő új hadosztályok (armée nationale) megalakításának és alkalmazhatóságának meggyorsítása a tényleges keretek növelése által.

A francia törvényhozás már az 1927/28. évi katonai törvényjavaslatok tárgyalásánál kimondotta, hogy a határerődítmények kiépítése olyképen gyorsítandó meg, hogy azok a hiányos időszak bekövetkezése előtt már be legyenek fejezve. Ez nagyjában meg is történt, úgyhogy 1936 tavaszán a Maginot-vonal erődítményeiben az újonnan felállított 3 várhadosztály — divisions de forteresse — készen állott az ellenséges támadás kivédésére. A francia hadseregnek az anyaországban elhelyezett része ebben az időpontban a következő seregtestekből állott: 21 gyaloghadosztály, ebből 3 motorizálva; 3 várhadosztály, 8 gyarmati hadosztály, 3 lovashadosztály, 2 mechanizált könnyű (páncélos) hadosztály és 4 repülő-hadosztály, összesen 410 ezer fő állománnyal.

A francia hadvezetőség, mint már fentebb kifejtettük, tudatában van annak, hogy a hadsereg állományát tovább nem emelheti; a 3 éves katonai szolgálat bevezetése — ami a német katonai szolgálati időnek 1936 augusztus 24-én 2 évre történt felemelése után az egyedüli mód lett volna az állományok egyensúlyának fenntartására — ma lehetetlen volna; színes csapatok további behozatala az anyaországba pedig több szempontból aggályosnak látszik, úgyhogy a kiépülő német hadsereggel szemben a hadsereg erejét más tényezők fejlesztése által igyekeznek fokozni: így a fegyverzet korszerűsítése, a páncélos és légi erők szaporítása, a tényleges keretek növelése és erődítések építése által.

A francia hadsereg hivatásos katonáinak száma — tisztek és továbbszolgáló altisztek és legénység együttvéve — 117.000 főt tesz ki, amit 180.000—200.000 főre szándékoznak emelni, ez azonban a legénységnél egyelőre akadályokba ütközik, mert a katonai szolgálat kevés előnyt nyújt a munkások jelenlegi kedvező kereseti lehetőségeivel szemben és a szolgálati viszonyok különösen az északkeleti erődövekben igen kedvezőtlenek.

A demilitarizált Rajna-vidéknek a német csapatok által 1936 március 7-én történt megszállása a biztonság kérdését újból a francia nemzet problémáinak központjává tette. Amikor már a Seeckt-féle hivatásos kis német hadsereg is veszélyt jelentett a franciák szemében egy meglepetésszerű erőszakos támadás lehetőségének szemszögéből nézve, mennyivel nagyobb lett ez a veszély most, amikor az új német hadsereg 36 hadosztálya, 3 páncélos hadosztálya, korszerű tüzérsége és hatalmas légi hadereje a rajnai glaxis elvesztése után közvetlenül szemben állhatott a francia erődítményi övvel, nehéz tüzérsége előre elkészített állásaiban pontosan beállíthatta tűzrendszerét a francia erődítmények leküzdésére, páncélos és vegyiharc-csapatait, valamint légi erőit pedig a betörés helyén összpontosíthatta, hogy — francia elképzelés szerint — a legmélyebb békében villámszerűen csapjon le a francia védelmi vonal kiválasztott pontjaira. A francia erődítményi öv vasbetonműveinek minden korszerűsége, a várcsapatok minden

ébersége és hősiessége mellett számolni kell azzal, hogy egy ilyen meglepő erőszakos támadás sikerrel járhat és az ellenség több kilométernyi szélességben és mélységben rést üt az erődítményi övön és azon keresztülhatolva, igyekszik azt egyrészt oldalból és hátból megtámadva felgöngyölni, másrészt a couverture csapatainak leküzdésével magának utat nyitni az ország belsejébe, hogy ott a nemzet mozgósítását megakadályozza és ezzel a további háborúviselésre képtelenné tegye.

Ha el is fogadjuk azt, hogy ez a lehetőség nem csupán a biztonságáért aggódó, rémképeket látó francia polgár fantáziájának szüleménye, úgy másrészt rá kell világítanunk azokra a módszerekre és eszközökre, melyek az ilyen erőszakos támadás kivédését lehetővé, sőt valószínűvé teszik. A támadás elhárítására az erődítményi műveket páncéltomyos, igen messze hordó lövegekkel kell ellátni, melyek alkalmasak arra, hogy a támadás megindulása után is tűz alatt tartsák a támadási terület mélységében összpontosított ellenséges ütegállásokat és tartalékokat. A vár csapatokon kívül elsősorban a határsáv hadosztályai vannak hivatva arra, hogy mint tartalékok alkalmazásra kerüljenek a veszélyeztetett részeken. A mechanizált, motorizált és lovas tartalék — tehát a 2 mechanizált könnyű páncélóshadosztály, a 3 motorizált hadosztály, melyeknek csapatai részben terepjáró, részben rendes tehergépkocsikon lesznek szállítva és a 3 lovashadosztály — a legfontosabb szerepet viszi ebben a harcban. Ha az ellenség támadása a francia területnek egy gyengének tartott részére szorítkoznék és ott sikerrel járna, akkor ezt a gyorsan mozgó tartalékokat mozgási sebességének teljes kihasználásával akként alkalmazzák, hogy csapatainak bevetésével a betört ellenséget megállítsa és az arcvonalon ütött réseket betömje. A támadó részére a válságos időpont rendszeren az első siker elérése után következik be. Ha ilyenkor a védő még erős tartalékokkal rendelkezik és azokat jól megválasztott helyen és megfelelő csoportosításban be tudja vetni, akkor nemcsak a támadást képes elhárítani, hanem a támadó lendületének megtörése és erkölcsi erejének megbénítása után esetleg még kedvező helyzetet is teremthet egy most már a maga részéről megindítandó nagyarányú ellentámadás végrehajtására. Ez az elgondolás az alapja a francia nemzetvédelmi rendszerű: a határ-erődítményi öv ellenállásán felőrlni az ellenség támadó erejét, hogy azután saját támadó hadműveleteit a visszavert ellenség nyomában megindíthassa. Az erődítmények betontámpontjai, páncéltomyos nehéz lövegei és akadályövei így hivatva vannak kiegyensúlyozni és a maga javára változtatni azt a számbeli különbséget, mely a francia hadsereg és várható ellenfele között fennáll. Ennek a régi harcászati elvnek nagybani alkalmazása mint országvédelmi rendszer igen tetszetősnek látszik és a haditechnika mai állása, amikor a spanyol polgárháború tanulságai szerint a védőfegyverek, mint a harckocsi-és légharító lövegek fölényben vannak a támadó fegyverekkel szemben, szintén kedvez ennek az elméletnek. Az erődítmények költséges volta miatt azonban csak egy nagyon gazdag ország engedheti meg magának ennek a rendszernek az alkalmazását; ez így is azzal a veszéllyel jár, hogy a technika fejlődésével az erődítmények elavulnak, új támadó

fegyverek létesülnek, melyeknek hatása ellen az erődítmények már nem nyújtanak védelmet és összeomlanak, mint például a belga erődök a világháború kezdetén a 42-es és 30.5-es lövegek hatása alatt.

A mozgó tartaléokra az ellenséges betörés kivédésén kívül a francia hadvezetőség nézete szerint még egy fontos feladat hárul. Ez lehetségesnek tartja ugyanis, hogy a németek, a világháború bevezetéséhez hasonlóan, a francia erődítményi öv visszataszító erejének tudatában kísérletet fognak tenni arra, hogy ezt az övét semleges területen át akár északról Belgiumon keresztül, akár délről Svájcra keresztül megkerüljék. Ez esetben szükség van arra, hogy a franciák a megtámadott államnak a legrövidebb időn belül segítségére siessenek, határvédelmét mozgó tartalékokkal alátámasszák és megakadályozzák azt, hogy a németek a semleges állam területét hadszínterré tegyék, vagy pedig azon áthaladva, Franciaországba betörjenek.

Tekintetbe jöhet végül a mozgó tartalék alkalmazására az az eset is, amikor Franciaországnak népszövetségi kötelezettségeiből kifolyólag segítséget kell nyújtani valamely megtámadott népszövetségi tagállamnak.

Sokat foglalkoztatja a francia közvéleményt a légi biztonság kérdése is. Feltételezi várható ellenségéről, hogy az 1500—2000 bombázó repülőgéppel meg fogja kísérelni egy meglepő erőszakos légi támadás végrehajtását, melynek céljai a francia légi erőknek repülőtereiken való megsemmisítése, a mozgósítási gócpontok, tengeri bázisok, vasúti pályaudvarok, gyárak, továbbá Párizs és a többi nagy város szétrombolása volnának. Egy ilyen támadás, ha sikerrel járna, egy csapással megbénítaná a védelem eszközeit, megtörné a lakosság erkölcsi erejét és széles utat nyitna az ellenséges földi erők beözönlésére. A támadás elhárítása a légoltalom megszervezésén — mely egyéb rendszabályok mellett a nagy városok lakosságának részbeni kiürítésére, valamint óvóhelyek létesítésére terjed ki —, a légvédelem figyelő szolgálatán és a légelhárító tüzérség alkalmazásán kívül főleg a légi erők feladata lesz. A végrehajtás módját illetően a vélemények megoszlanak. A francia repülő vezérkar hivatalos álláspontja látszólag az, hogy az ellenség betörései ellen a legjobb védekezés a ripooszt, azaz saját bombázó erőinek az ellenséges országban végrehajtott raid-jei, míg más szakvélemény szerint nem elégséges az ellenséges betörést megtorolni, hanem azt fel kell tartóztatni és el kell hárítani. Ehhez elsősorban vadász repülőerőkre van szükség, melyek sohasem lehetnek elég erősek, sem pedig eléggé felkészültek a beavatkozásra. A couverture légi erőinek ezek szerint elsősorban vadász repülőkből kell állani. Amint látjuk, a légi haderők szervezésének és alkalmazásának általános problémái a francia biztonság kérdésénél is szerepet játszanak.

A francia nemzet, jelenlegi parlamentjének és kormányainak szocialista irányzata mellett is, minden áldozatot meghoz hadereje mindhárom részének — a szárazföldi hadsereg, a haditengerészet és a légierők — fejlesztésére. Az 1936 szeptember 7-1 államtanács egy 3—4 évre terjedő fegyverkezési terv céljaira 10—15 milliárd frankot — 1600—2400 millió pengő — irányzott elő, melyből 1937-ben 4200 millió frank — 672 millió pengő — kerül felhasználásra. 1936 október 27-én a kormány a légi erők fejlesztésére 5 milliárd frankot

— 800 millió pengő — szavazott meg. Az 1937 márciusában megszavazott francia nemzetvédelmi kölcsön 10-5 milliárd frankot — 1680 millió pengő — kitevő összege ugyancsak a fegyverkezésre van szánva. Ezek szerint a folyó évben több mint 3 milliárd pengőt fordít Franciaország fegyverkezési célokra.

A francia belpolitikai nyugtalanság minden valószínűség szerint nem marad hatás nélkül a francia hadseregre; a francia tisztikar magas katonai és erkölcsi színvonala a francia nép ösztönös hazaszeretetével és katonai erényeivel egyetemben azonban biztosítékot nyújt Franciaországnak arra, hogy a hadsereg külső támadás esetén magasfokú anyagi felkészültsége segítségével teljes értékű eszköze lesz a francia hadvezetésnek.

Franciaország szövetségi rendszerének kialakulásánál két fázist állapíthatunk meg. Az első fázis a világháború befejezésekor kezdődött és az általános leszerelés csődjéig tartott. A második fázis nagyjában összeesik a német nemzeti szocializmus uralomra jutásával és ma is folyamatban van.

A Párizs-kömyéki szerződések megkötésével a nagyantant megszűnt; helyébe lépett a népszövetség, melynek alapokmánya meghatározza a tagállamok segélynyújtási kötelezettségeit valamely tagállam ellen irányuló nem provokált támadás esetén. Ezenkívül Franciaország már 1918 október 28-án titkos politikai szerződést kötött az új csehszlovák köztársasággal, mely Csehszlovákia határainak garانتálását, hadseregének megszervezését és egyéb titkos katonai határozmányokat tartalmaz. 1920 szeptember 7-én megkötötték a francia-belga katonai defenzív szerződést, mely francia csapatoknak Belgiumban való felvonulását határozza meg egy Németország részéről fenyegető háborús veszély esetén. 1921 február 19-én Párizsban létrejött a francia-lengyel szövetségi szerződés, mely a két állam kölcsönös fegyveres segélynyújtását határozza meg német vagy orosz támadás esetén. Az 1925. évi öthatalmi garanciális, úgynevezett locamói szerződés biztosítja a francia és belga-német határt egy bármely részről jövő nem provokált támadás ellen a megtámadott félnek Anglia és Olaszország részéről való fegyveres támogatásával.

A locamói szerződés után megkötött francia-román katonai szerződés kölcsönös fegyveres támogatásra kötelezi a szerződő feleket egy német, illetve orosz támadás esetén az ezt követő francia-jugoszláv katonai szerződés ugyancsak kölcsönös fegyveres támogatást tartalmaz minden nem provokált támadás esetére, különösen azonban egy olasz támadás esetén.

Franciaország így egy német agresszió esetére biztosította magának Belgium, Angolország, Olaszország, Csehszlovákia és Lengyelország közvetlen fegyveres támogatását, míg Jugoszlávia és Románia fegyveres támogatására további bonyodalmak esetén számíthatott.

A német nemzeti szocializmus uralomrajutása a francia biztonság újabb veszélyeztetésének látszatát keltette és a francia diplomáciát újabb tevékenységre sarkalta. Barthou külügyminiszter látogatásai a kisantant és Lengyelország fővárosaiban hivatva voltak a régi

szövetségeket szorosabbra fűzni, míg a moszkvai látogatás a hagyományos francia-orosz barátság felélesztését célozta, azon elgondolás alapján, hogy a német nemzeti szocializmus és a bolsevizmus közötti éles ellentét megszünteti a weimari köztársaság és a szovjet között fennállott jó viszonyt és az utóbbit visszavezeti a francia érdekszférába. Ez a számítás be is vált. Az elszigetelt Szovjetunió örömmel fogadta a közeledést és 1935 május 2-án Párizsban megkötötték a francia-szovjet orosz kölcsönös segélynyújtási szerződést. Bár Barthou 1934 október 9-1 marseille-i tragikus halála után Flandin és Laval kormányai húzódoztak a szerződés ratifikálásától, a Sarraut-kormánynak Laval bukása után 1936 márciusban, a Rajna-vidék német katonai megszállásának hatása alatt sikerült azt a törvényhozás mindkét házában keresztülvinni.

A francia-szovjet orosz kölcsönös segélynyújtási szerződés a szovjet részére előnyösebbnek látszik, mint Franciaország részére. Míg egy a Szovjetunió ellen irányuló német támadás esetén Franciaország köteles a szovjetnek azonnal fegyveres segítségére sietni, amire megvan a lehetőség is, mert Franciaország közvetlen szomszédja Németországnak, addig egy Franciaország ellen irányuló német támadás esetén a Szovjetunió ezideig csak légi erőivel nyújthat közvetlen fegyveres támogatást Franciaországnak; igaz, hogy ezeket az 1933 május 16-i cseh-szovjet orosz kölcsönös segélynyújtási szerződés révén Németország közvetlen közelébe sikerült előretolni. Az orosz szárazföldi hadseregnek Németország ellen való alkalmazása mindezt ideig azonban csak elméletileg lehetséges, mert sem Lengyelország, sem Románia nem mutatkoztak eddig hajlandónak az orosz seregeknek területükön való átbocsátására. Ilyen körülmények között a francia-orosz segélynyújtási szerződés Franciaország számára veszít jelentőségéből, annál is inkább, mert a Szovjetunió belső zavarai hadseregének értékét is csökkentik.

A francia-lengyel szövetség az 1934 január 26-i német-lengyel megegyezés folytán némi elhidegülést szenvedett. Gamelin tábornoknak a francia vezérkar főnökének 1936 augusztusban tett lengyelországi látogatása, melyet Rydz-Smigly tábornagy franciaországi látogatása nyomán követett, a szövetségi viszonyoknak új impulzust adott. Azonban a francia vezérkar ama kívánsága, hogy Lengyelország adott esetben Csehszlovákiával közösen lépjen fel Németországgal szemben, látszólag éppoly kevésbé talált meghallgatást, mint az orosz seregek átbocsátása lengyel területen.

A locamói szerződés érvényének Németország által való egyoldalú megszüntetése után Franciaország az 1936 március 19-i londoni deklarációban elérte azt, hogy a szerződés többi négy hatalma, vagyis Belgium, Franciaország, Anglia és Olaszország, azt a maga részére továbbra is érvényben levőnek nyilvánította; Franciaország magatartása az abesszíniái bonyodalomban — az Olaszország elleni szankciókban való részvétele — megszüntette azonban a Laval által az 1935 január 6-i római jegyzőkönyvben megalapozott francia-olasz jó viszonyt, úgyhogy Olaszország a továbbiakban tartózkodott az 1936 március 19-i londoni megállapodás ratifikálásától.

Franciaország szövetségi rendszerének legerősebb pillére továbbra is a francia-angol barátság maradt. A francia-angol együttműködés ugyan nem alapszik szövetségi szerződésen, mert írásban csak a locarnói szerződés, illetve a londoni megállapodás, valamint a népszövetségi alapokmány határozzák meg a két állam kölcsönös kötelezettségeit; azonban mindkét állam külügyminisztere 1936 végén kijelentette, hogy nem provokált támadás esetén országuk minden haderejét a másik ország, illetve Belgium védelmére fogják felhasználni.

A locarnói szerződésnek német részről való felmondása következményeket vont maga után Belgiumban is, hol a közvélemény többsége már a francia-orosz szerződés megkötése óta nyugtalansággal tekintett az elé az eshetőség elé, hogy Belgium a locarnói szerződésből kifolyólag háborús bonyodalomba keveredhetik, anélkül hogy az ország érdekei tulajdonképpen veszélyeztetve lettek volna. Az ebből származó szeparálódási folyamat az 1937 április 24-i brüsszeli közös francia-angol jegyzékben nyert befejezést; a jegyzékben a két hatalom mentesíti Belgiumot a locarnói szerződésben és a londoni megállapodásban foglalt kötelezettségei alól, egyúttal azonban kijelentik, hogy a maguk részéről fenntartják a Belgiummal szemben ezekben a szerződésekben vállalt segélynyújtási kötelezettségeiket. Ezzel Belgium megszűnt garantáló hatalom lenni és minden kötelezettség nélkül garantált hatalommá lett. A nyilatkozat által érvényét veszítette az 1920 szeptember 7-1 francia-belga katonai defenzív szerződés is. Belgium a brüsszeli jegyzékkel kapcsolatban kötelezte ugyan magát az ország határainak védelmére és haderejének kiépítésére, a valóságban azonban megszűnt Franciaország és Anglia szövetségese lenni és az is kétséges, hogy adott esetben a népszövetségi alapokmány határozmányainak értelmében megengedné-e francia vagy angol csapatoknak átvonulását belga területen Németország ellen.

A francia-német határnak német részről való megerősítése és a német-olasz együttműködés kimélyítése esetén tehát Franciaország elszigetelve áll közép- és keleteurópai szövetségeseitől; igyekezete ennek folytán oda irányul, hogy ezeket szorosabban magához fűzze és támogatásukat úgy a maga részére, mint egymás között kollektív módon biztosítsa.

A kisantant államai közül Csehszlovákia földrajzi helyzeténél és népességi viszonyainál fogva teljes mértékben támogatja Franciaország eme törekvését, azonban ezirányú erőfeszítései a másik két szövetségesenél már nem vezettek teljes eredményre. Jugoszlávia, mely a jugoszláv-bolgár és a jugoszláv-olasz szerződések megkötésével szakított a kollektív biztonsági rendszerrel, mereven elzárkózik az elől, hogy fennálló segélynyújtási kötelezettségeit más államokkal szemben, tehát Németország ellen is kiterjessze. A francia diplomácia tevékenysége Bukarestben eddig csak azt eredményezte, hogy a készülő román-olasz szerződést nem kötötték meg. Egyébként Titulescu bukása óta Románia a román-lengyel szövetség kimélyítésével elfordult a Szovjet-uniótól és ezzel orosz csapatoknak Románián át Közép-Európába való szállítása ismét valószínűtlenné vált.

ÖSSZEFOGLALVA megállapíthatjuk tehát, hogy Franciaország egyetemes biztonsági rendszere az utóbbi években erős megterhelésnek volt kitéve; az olasz-német együttműködés, Belgium új státútuma és a kisantant államok centrifugális törekvései hátrányosan befolyásolták Franciaország külpolitikai helyzetét. A spanyol polgárháború folytán állandósult nemzetközi feszültség megakadályozza az öthatalmi konferencia megtartását, mely a locamói szerződésnek német részről való egyoldalú érvénytelenítése után hivatva volna a nyugati biztonság kérdését újból rendezni.

Weygand tábornok, a francia hadsereg volt főfelügyelője, Foch tábornagy bizalmas munkatársa és az 1920. évi lengyel-szovjet orosz háborúban a lengyel győzelem egyik főtényezője, most megjelent, „La France est-elle défendue?”^{cc} című könyvében aggodalommal tekint a jövő elé és így kiált fel: „Vájjon a történelem könyörtelen végzetszerűsége-e az, hogy a győztesnek csak ritkán van elég kitartása ahhoz, hogy kellően megvédje győzelmét; hogy a szerencsét nehezebb elviselni, mint a szerencsétlenséget és hogy mindig azt látni, hogy a legyőzött erőt merít a megpróbáltatásból az elvesztett talaj visszaszerzésére?”

VITÉZ MATLÁRY ÁRPÁD

AZ AGRÁRKÖZIGAZGATÁS ÚJ ALAPJAI

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG mai helyzetéről, melyet már annyiszor megírtak, eléggé vigasztalan képet adnak az alábbi termelési statisztikai adatok. A főtermények átlagos eredményei hektáronként az 1930-1932. évek átlagában:

	métermázsa	
Ausztria	15.5	14.2 130.3
Csehszlovákia	16.1	17.3 132.4
Dánia	27.6	17.1 157.3
Magyarország	12.3	10.8 56.9
Németország	20.9	16.9 163.2

Mezőgazdasági termelésünk stagnálását mutatja továbbá az a körülmény, ha termelésünket összehasonlítjuk a 40 év előtti termés-eredményekkel:

Termésátlag hektáronként métermázskában					
Búza Rozs Árpa Zab Burgonya					
1891—1895	12.94	11.19	12.77	11.27	67-20 ¹
1930—1932	1230	10.80	12.80	10.70	56.90.

Pedig országunk megcsonkítása folytán óriási közgazdasági feladatok nehezednek reánk. És vajjon kihez forduljon az állam nehéz helyzetében, ha nem a nemzeti jövedelem első és fő forrásához: a mezőgazdasághoz? Hiszen ennek a hivatása fenntartani az országot, munkájával teremteni tőkét, szerezni hitelt, szóval erőt kölcsönözni lankadó közgazdaságunk számára!

Ilyen körülmények között nagyjelentőségű minden törekvés és cselekvés, mely a mezőgazdaság támogatására és fejlesztésére irányul. És dacára a társadalom és az állam ilyirányú felbuzdulásának, néhány apróbb, látszólag nagyjelentőségű, alakilag értékes, lényegileg azonban semmitmondó eredményeken kívül sehol sem találkozunk olyan korszakos és gyökeres agrárpolitikai cselekvésekkel és alkotásokkal, melyek elavult és korszerűtlen gazdálkodásunkat megszüntetnék s nemcsak pillanatszerű, rövid, átmeneti időkre, hanem a jövő hosszú sorára biztosítanák Magyarországot eszmei, területi és állami fennállását.

¹ Magyar Figyelő: Rubinek Gy.: A többtermelésről. 1916.

² Magyar Statisztikai Évkönyv nemzetközi adatai.

Közvéleményünkben két megoldási mód merült fel mezőgazdálkodásunk nagy reformproblémáinak megoldására. Az egyik felfogás társadalmi úton, gazdakörök szervezésével és működésével óhajtja a gazdákat irányítani és segíteni, míg a másik, a mi felfogásunk, a már meglévő, gyakorlatban is működő állami szervek: a gazdasági felügyelőségek átszervezése, hatáskörük és működési területük kifejlesztése által akarja a gazdatanácsadást és ezzel kapcsolatos gyakorlati egyéb tennivalókat elintézni s alkalmazkodó cselekvéssel a mezőgazdálkodás korszerű kérdéseit megoldani. A gazdakörök megszervezésének és működésének gondolatát először Grabovszky Miklós volt földművelésügyi miniszteri tanácsos vetette fel. E tervzet szerint a gazdák gazdaköröket alakítanának és ezek alkalmaznának azután okleveles gazdákat, ú. n. gazdatitkárokat.

Szerintünk teljesen elhibázott dolog mezőgazdaságunk közérdekű ügyeinek intézését és vezetését társadalmi szervekre, gazdakörökre bízni. A gazdaköröknek ugyanis nincs végrehajtó hatalmuk a célszerű intézkedések kikényszerítésére, s nincsen jogaik a tett intézkedések végrehajtásának ellenőrzésére. Tovább menve a gazdatitkár két különféle társadalmi és állami funkciót egyidejűleg nem végezhet s nem lehet a földművelésügyi minisztériumnak és a gazdaköröknek felelős közege. A gazdatitkár a tagok hozzájárulása, tehát közgyűlés nélkül — a saját belátása szerint alig tehet valamit; viszont jól tudjuk, hogy a közgyűlésre sem lehet mindig építeni, mivel a vidéki gazdaggyűlések sokszor a legéletrevalóbb eszméket is elvetik, kivált oly esetekben, amikor a gyűlésezők szakértelme az indítványozó szakértelmével nem áll ugyanazon színvonalon. Ily módon a földművelésügyi minisztérium és gazdakör összeköttetése és együttműködése is igen bizonytalanvá válnék s a legtöbb esetben eredménytelen is volna. Figyelemmel kell lenni továbbá arra a körülményre is, hogy a gazdakör főleg helyi érdekeket szolgál és sok esetben csak öncélú érdekek eszmekörében mozog.

A gazdatitkári intézménnyel szemben mi arra az álláspontra helyezkedünk, hogy mezőgazdálkodásunk közérdekű irányítására és átszervezés céljából elsősorban a gazdasági felügyelőség intézményét kell kifejleszteni és átszervezni. A gazdasági felügyelői intézmény eredete az 1880. évre nyúlik vissza. A képviselőház közigazdasági bizottsága ugyanis 1880 november hó 20-án tartott ülésében azon véleményének adott kifejezést, hogy szükségét látja annak, hogy a közigazgatás keretében a gazdasági érdekek gondozása hivatott közegre bízassék. A bizottság ezen javaslatát a képviselőház még ugyanazon évben határozattá emelte s ennek folyományaképpen alkottatott meg az 1882. évi XX. törvénycikk, amely megszervezte vármegyénként a közigazdasági előadói állást. A közigazdasági előadók nem voltak rendes javadalmazással ellátott tisztviselők, hanem a földművelésügyi miniszter által a gazdátársadalom köréből kiszemelt magánegyének. Feladatuk volt: a közigazdasági ügyeknek és érdekeknek előmozdítása s a hozzájuk közbenjárásért és szakvéleményért forduló közönség részére felvilágosítás adása.

A közigazdasági előadók azonban előre megszabott feladatukat az idők változása folytán nem voltak képesek betölteni. A mező-

gazdasági ügyek és érdekeknek mindinkább előtérbe nyomulása és fontosabbá válása folytán azok szolgálatára — az 1882. évi XX. törvény szemelött tartásával — létesült 1898-ban az állattenyésztési felügyelőség. Később 1908-ban királyi rendelet alapján az állattenyésztési felügyelőségek átalakulnak gazdasági felügyelőségekké. A királyi rendelet által felállított gazdasági felügyelőségek csakhamar közismert intézményekké váltak s az állam és törvényhatóság egyszerre túlhalmozta feladatokkal. Ez a megsokasodott munkakör, valamint az intézmény megerősödése csakhamar maga után vont a törvényes szabályozását is. A gazdasági felügyelőségek törvényes hatáskörét először az 1912. évi XXIII. törvény állapítja meg a törvényhatósági gazdasági felügyelőségek szervezésével. A háború után pedig újonnan szabályozta az intézményt az 1921. évi XLII. törvény, amely már nemcsak vármegyénként, hanem járásonként is (habár nem is minden járásban) felállítja a gazdasági felügyelőségeket.

Elméletileg azonban a gazdasági felügyelőség eszméje sokkal régebb keletű, mint azt a törvényes intézkedések feltüntetik. Ezt a gondolatot legegyszerűbben az 1879. évi június hóban Székesfehérváron tartott országos gazdakongresszuson Máday Izidor ismertette a gazdasági felügyelőségről megtartott nagyértékű előadásában. Később, 1885-ben Cserháti Sándor, a mezőgazdasági tudományok e korán elhalt jelessége, lapjában, a Mezőgazdasági Szemlében száll síkra meggyőző erővel a gazdasági felügyelőség felállítása érdekében.

Ma az állam felosztja az országot: belügyi, pénzügyi, igazságügyi, hadügyi közigazgatás között, csak a szerény mezőgazdaságot nem elégíti ki, mert ennek van a legkevesebb szószólója. A modern állami fejlődés azonban a közigazgatásnak nemcsak ezen főágait fejlesztette ki, hanem megköveteli a mai államtól, hogy gazdasági és szociálpolitikát is folytasson. Így a mai állam tevékenységének az adószedésen, katonaiállításon és igazságszolgáltatáson kívül ki kell terjednie a korszerű mezőgazdasági és a vele kapcsolatos szociálpolitikai kérdések megoldására is. A magyar földművelésügyi minisztérium azonban mindeddig csak részben tudott a kor e követelményének eleget tenni, mivel alapvető mezőgazdasági politika helyett inkább a mezőgazdasági közigazgatást állította előtérbe. Ebből magyarázható a földművelésügyi minisztérium akcióinak is sok esetben tapasztalt eredménytelensége, sőt ezek az akciók sokszor az állami kegyosztás bélyegét viselték magukon, amely gyakorlat a társadalmat már-már arra szoktatja, hogy minden bajában kizárólag az állam támogatását vegye igénybe az önségítés, az öntevékenység helyett.

Ha tehát maga a földművelésügyi minisztérium is csak alig képes a mezőgazdaságpolitikai feladatoknak megfelelni, úgy még kevésbé képesek erre önkormányzati szerveink. Itt a közigazgatási átalakulás még későbbben következett be. Hiszen maga a törvényhatósági gazdasági felügyelőség sém tekinthet vissza hosszú múltra, a járási gazdasági felügyelőség meg éppen alig egy évtizedes.

Ha ma a vidéki közigazgatásról beszélünk, akkor legnagyobb százalékban a községi jegyzői hivatalokról van szó, mivel a városok száma elenyészően csekély a falvak számához viszonyítva, másrészt

pedig azért, mert a falusi ember alacsonyabb műveltségénél és foglalkozásából folyó magárahagyatottságánál fogva többször veszi igénybe a közigazgatás szolgálatát, mint az iskolázottabb és legtöbbször megfelelő érdekképviselő támogatásával rendelkező városi ember.

Δ falusi közigazgatás vezetői azonban a nagy túlterhelés miatt alig győzik teljesíteni a sokféle feladatot. A jegyzők mai közigazgatási túlterhelése mintegy akadálya a jó és gyors vidéki közigazgatásnak. Vegyük le tehát a jegyzők vállairól a munkának ezt a részét. Ezt pedig másképpen nem tudjuk megvalósítani, mint úgy, ha a mezőgazdasági közigazgatási és agrárpolitikai feladatokat az újonnan felállítandó községi gazdasági felügyelők hatáskörébe utaljuk. Ilymódon a jegyzőt visszaadjuk az általános közigazgatásnak, míg az elméleti és gyakorlati szaktudást igénylő mezőgazdasági közigazgatás ellátására külön szervet állítunk fel.

A községi gazdasági felügyelői intézmény megalkotása a falusi mezőgazdasági népesség jobb gazdálkodása és a gazdálkodás jövedelmezőségének emelése céljából rendkívül szükséges. A falu éppen mezőgazdasági téren nélkülözi az alkalmas vezetőt. A lakosság mezőgazdasági érdekeinek istápolása, fejlesztése nem lehet ugyanis a más funkciókkal amúgyis túlterhelt többi vezetők hivatása. Az ország mezőgazdaságának fejlődése és a termelésben szükséges változások zökkenő nélküli véghezvitele egyenesen megköveteli, hogy minden községben — melyet e szempontból egy zárt, egységes szervezést és irányítást megkívánó gazdasági üzemnek kell tekintenünk — az egyéb falusi vezetők mellé odatartozzék a gazdasági termelést és értékesítést minden téren szolgáló gazdasági szakember is.

A falu mezőgazdasági ügyeinek szervezésére és vezetésére fel kell tehát állítanunk a körjegyzők mellett az önkormányzatba beillesztve önálló hatáskörrel a községi gazdasági felügyelőiséget mint agrárközigazgatási szakszervet! A községi gazdasági felügyelő hatásköre hivatali és tanácsadási jellegű. E szerint működése területén ő a kezdeményezője, szervezője és irányítója minden közérdekű gazdasági akciónak, egyúttal ő a végrehajtó közege körletében az összes mezőgazdasági vonatkozású törvényeknek. A felügyelő továbbá tanácsadója a földművelésügyi miniszternek, viszont intézője és ellenőrzője minden gazdasági akciójának. E szép hivatása szerint kell hogy a felügyelő eggyé váljék a község polgárságával mezőgazdasági érdekeinek ápolásában. Ha pedig a felügyelő ezt a nemes hivatását igazán átérzi, akkor működése közben polgártársaival legritkább esetben kerülhet ellentétbe.

A járások mezőgazdasági ügyeinek irányítására, szervezésére és ellenőrzésére minden fősztolgabírói hivatal mellett önálló hatáskörrel fel kell állítani a járási gazdasági főfelügyelőiséget az önkormányzat keretén belül. A járási főfelügyelő hatásköre hatósági és felügyeleti jellegű. E szerint az elsőfokú mezőgazdasági hatóságot a járási főfelügyelőiség képezi. Ezen jogkör alapján elbírálja és felülvizsgálja a községi gazdasági felügyelőktől hozzá terjesztett fellebbezéseket. A mezőgazdálkodás terén ezen hatósági kényszernek a tudata kell hogy a gazdát gondolkodóbbá és jogaira féltékenyebbé tegye, hogy úgyszól-

ván önszántából is közérdekű gazdasági cselekvések megtételére törekedjék. Végül a vármegye területén a mezőgazdaság ügyeinek irányítására, szervezésére és ellenőrzésére az alispáni hivatal mellett mint önálló hatóságot fel kell állítani a vármegyei gazdasági igazgatóságot mint a mezőgazdaság másodfokú hatóságát. E szerv hatásköre is hatósági és felügyeleti jellegű. E szerint elbírálja és felülvizsgálja az elsőfokú mezőgazdasági hatóság intézkedését, valamint az ezen intézkedések ellen beadott panaszokat, fellebbezéseket. Ezen jogkörből kifolyólag továbbá irányítja és ellenőrzi vármegyéje területén az összes járási főfelügyelősegeket.

A községi gazdasági felügyelőség mellett mint tanácsadó szerv a mezőgazdasági bizottság (1920. évi XVIII. t.-c.) működik. A felügyelő kiváltképp köteles a hivatali területén illetékes mezőgazdasági bizottság véleményét kikérni minden olyan általános intézkedés előtt, mely az egész község mezőgazdaságát érinti. A járási főfelügyelő mellett pedig mint véleményező és tanácsadó szerv a járási mezőgazdasági bizottság működik. Ugyanezt a munkakört a gazdasági igazgató mellett pedig a törvényhatósági mezőgazdasági bizottság látja el. A különböző mezőgazdasági bizottságokban helyetfoglaló gazdatársadalom hivatott elemeinek közreműködését a mezőgazdaság irányítása, fejlesztése és átszervezése terén annál inkább lehetővé kell tenni, mert éppen a mezőgazdasági közigazgatási és agrárpolitikai kérdések intézéseinél bosszulja meg magát a bürokratikus elzárkózottság s éppen itt van nagy szükség arra, hogy a társadalmi tényezők is kivegyék a munkából az őket megillető részt. A vármegyei gazdasági igazgatónak kötelessége egyúttal minden évben vármegyéje gazdasági állapotáról, főképp minden fontosabb közérdekű gazdasági mozzanatról statisztikai adatokkal megtámasztott beszámolót és javaslatot készíteni.

Végül nagyjelentőségű intézménye lenne egész közigazdasági életünknek, ha a különböző mezőgazdasági bizottságok közreműködése segítségével kialakulhatna a gazdasági önkormányzat szerve a járási gazdasági önkormányzat formájában. A gazdasági önkormányzat szervezetéről, feladatairól és jelentőségéről azonban majd más alkalommal szólnunk.

A földművelésügyi minisztérium és a gazdatársadalom közötti közvetlen kapcsolat megteremtése is föltétlenül szükségessé teszi a gazdasági felügyelői intézmény átszervezését és kifejlesztését. Ma a helyzet tulajdonképpen az, hogy a földművelésügyi minisztérium és a falu gazdaközönsége között szakirányú közvetlen kapcsolat nincsen. Ha ugyanis a miniszter az ország valamelyik részén segíteni akar a mezőgazdaságon, rendszeren átír a kamarához, szövetkezetekhez, gazdasági egyesületekhez, vármegyei gazdasági felügyelőséghez, de mégis akiken tulajdonképpen segíteni akar: a kispazdákon, éppen azokkal nem tudja a közvetlen kapcsolatot megtalálni, mert hiányzik az a szerv, amellyel azt megtehetné.

Felfogásom szerint a gazdasági felügyelőségek legfőbb hivatása tulajdonképpen az, hogy a mezőgazdasági közigazgatási feladatok ellátásával kapcsolatban egyúttal a gazdák közérdekű tevékenységé-

nek szervezői, vezetői és fejlesztői legyenek. E nagy feladatok eredményes szolgálata kiváltképpen megköveteli tőlük, hogy a fejlődő gazdasági tudományokkal lépést tartó gyakorlati ismereteket terjesszék és népszerűsítsék. A mezőgazdálkodás terén ugyanis a szaktudás az alapja mindennek; e nélkül hiába osztunk ki jó vetőmagot, ha népünk a növényi élet viszonyait, a talaj tulajdonságait és az ennek megfelelő talajművelési módokat nem ismeri. Hiába osztunk ki jó tenyészállatokat, ha gazdáink nem ismerik az állati élet mibenlétét, a tenyésztési és takarmányozási alapelveket. Hiába alapítunk hitelszövetkezetet és nyújtunk olcsó hitelt, ha nincs a gazdának szakértelme, számítóképesége a viszonyok kellő áttekintésére, mert így a legolcsóbb hitel sem fog javára válni, sőt a könnyen pénzhezjutás másik veszélyének, I a nagyobbmértvű eladósodásnak eshetik áldozatul.

Ezért kell a gazdasági felügyelői intézmény széleskörű bekapcsolódásának is megtörténnie a gazdatanácsadás körébe. A gazdatanácsadás neincsak a gazdáknak szakirányú tanácsokkal való ellátását foglalja magában, de jelenti egyúttal mindazon eljárások alkalmazását, melyek segítségével mezőgazdálkodásunkat korszerűvé, nagyobb és biztosabb jövedelmet adóvá tehetjük. Jelenleg a tanácsadás a mezőgazdaságban a szellemi irányításnak új tényezőjeként jelentkezik s a mezőgazdálkodás okszerű és céltudatos irányítását, átalakítását a kor körülményei szerint igyekszik megoldani. A világháború után tűnt ki főképp a mezőgazdálkodás körében a nagy szakadék az elmélet, a tudomány és a gyakorlat között, ahol a gazda az újabb tudományos f igazságokat gazdálkodása körében vagy rosszul alkalmazza, vagy f egyáltalában nem is ismeri.

A világháború után főleg Németország igyekezett nagy gonddal és hatalmas szervezettel: a téli gazdasági iskolák nagyarányú fejlesztésével a gazdatanácsadás gyakorlati kivitelét megvalósítani. Jelenleg Németország mintegy 700 téli gazdasági iskola működésével szolgálja a német mezőgazdasági szellem irányítását, átszervezését a gyakorlati élet terén.

Mezőgazdálkodásunk önálló közzgazdasági igazgatásának megszervezését és kifejlesztését követeli továbbá az a körülmény is, hogy ma az egész világon a fojtogató verseny miatt gyökeres gazdasági átalakulás folyik. A gazdasági életnek ebből az egyetemes átszervekedési mozgalmából nekünk sem szabad kimaradnunk, hacsak ebben a hatalmas nemzetközi gazdasági küzdelemben alul nem akarunk maradni. Ezt a nagy gazdasági versenyt pedig csak jól megalapozott gazdaságpolitikai szervek segítségével lehet végigharcolni. Tehát nemcsak magyar törekvés a gazdaságpolitikai intézmények megerősítése, hanem világszerte érvényesülő irányzat.

A gazdasági felügyelői intézmény átszervezésével és kifejlesztésével kapcsolatban sokan mondhatják: íme, ismét egy sereg hivatalnok s így egy teherrel több, ami az ország tönkretetését siettet. E szervek fenntartási költsége azonban csak látszólagos terhet jelentene a magyar társadalomnak, mert ha feladatai közül csak egyet: a falu gazdasági kultúrájának az emelését sikerülne elérni, hacsak egyetlen lépéssel is közelebb hozná elzárkózott bizalmatlanságából a falusi

kisgazdákat az öt irányítani törekvő illetékes szervekhez, ezáltal talán nem is sejtett szunnyadó erők és értékek lennének ismertté és válnának az oly régóta hangoztatott, de meg nem valósított többtermelés és jövedelmező gazdálkodás biztos alapjaivá.

De mindentől eltekintve, kerüljön is bármennyibe és bármibe, a gazdasági felügyelőségeknek itt tárgyalt szerveire feltétlenül szükség van, mert őket a mezőgazdasági élet tovább már nemcsak hogy nem mellőzheti, de nélkülük a kisgazda gazdasági és szociális nyomorúságából soha ki nem emelhető. Köztudomású dolog ugyanis, hogy földbirtokos osztályunk e legnagyobb számú rétege eddig éppen a megfelelő irányító szakszervek hiánya miatt csak csigalassúsággal haladt fatengelyes gazdálkodásával az agrárpolitika terén.

A gazdasági felügyelői intézmény átszervezését és kifejlesztését válságos közgazdasági viszonyaink megreformálása is aktuálissá teszi. Ma ugyanis minden ember közgazdaságunk vezető ága: a mezőgazdaság felé tekint reménységgel, ettől vár erőt és megújíthatóságot. És valóban, ha nemzetünk eme legtöbb jövedelmi forrása nem nyitja meg bővebben, ha ebből nem merítünk kiadósabb eszközöket lerongyolódott közgazdaságunk felsegítésére, akkor anyagi és kulturális elszegényedésünk tovább rohan a tönk felé.

Ha azonban gazdátársadalmunk megszervezésére, irányítására és támogatására a gazdasági életünkben oly régóta hiányzó mezőgazdasági közigazgatási intézményeket megvalósítjuk, s ezek által munkába állítjuk az eddig méltatlanul lebecsült, alkotást és érvényesülést kereső gazdasági erőket és értékeket: mezőgazdaságunk megerősödése és felvirágzása nem maradhat el.

Magyarország a világháború következtében történelmének új korszakához érkezett. Ebben az új korszakban kettő között választhatunk: vagy eltűnünk a nemzetek sorából végképpen, vagy Európának keleti felén a szláv és germán áramlatok torkában földbe gyökerezett cövekként, szilárdan megállunk.

Kezdjük el tehát az építómunkát Széchenyi István elgondolása szerint: a mezőgazdasági élet megreformálásán – és átalakításán. Magyarország fundamentuma: mezőgazdasága! Ezt a fundamentumot szélesen és gránitkövekből kell megalapoznunk, hogy elbírhassa nemzeti és gazdasági életünk minden megrázkódtatását. Magyarország új történelmi korszakának kialakulását és megerősödését csakis gazdátársadalma nemzetépítő erejének, valamint ellenállóképességének fokozása és biztosítása teremtheti meg!

SZEKERES ENDRE

NYELVROKONAINK

A MAGYAR NYELV származásáról nálunk csak a XVIII. század óta alakult ki a helyes felfogás, de még hosszú időnek kellett eltelnie, míg a finn-ugor nyelvrokonság kétségtelen tétele a köztudatba átment és módszeres tudomány alapjává lehetett. Még apáink idején is folyt a késhegyig menő harc a dilettáns Vámbéry Ármin és a módszeres tudású Budenz között a török-finn-ugor származás körül, míg a komoly tudományosság teljes tekintélyével sikerült legalább a tudományos életből végleg kiirtani az ábrándos és tudománytalan nyelvészkedés utolsó mohikánjait. Persze laikusok között még ma is tucatszámra találjuk meg jó Horváth István szellemi utódait; ki hinduval, ki indiánnal, ki etruszkkal, ki göröggel, ki maorival és Isten tudja még milyen lehetetlen néppel, nyelvvel rokonítja, romantikus tüztől fűtve, drága nyelvünket. Mind e kísérletek hatása legtöbbször persze nem terjed túl a feltaláló írószobáján és esetleg egy-két sörözőhelyiségen, hol az elmélet zavaros fejű felállítója hiszékeny és lelkes hallgatóságra lel. De elég sokszor szerepelnek efféle fantasztikus rokonsági elméletek politikai ábrándozók fegyvertárában is s így nem lehet eléggé helyeselni, ha maguk az erre hivatott tudósok igyekeznek népszerűbben megírt könyvekkel a tudományos életben már régóta felismert tényeket a hozzá nem értő nagyközönség között is elterjeszteni.

Zsirai Miklósnak, a budapesti finn-ugor összehasonlító tanszéken Szinnyei József utódjának új nagy kötete: Finn-ugor rokonságunk (M. T. Akad. kiadása 1937) a legnemesebb értelemben vett ismeretterjesztés és laikus, szaktudós, egyetemi és középiskolai diák, de minden művelt magyar ember könyvtárában is helyet kell kapnia. Csak nemrég állított össze egy másik kitűnő szakember, Trócsányi Zoltán Észak nomádjai című könyvében finn-ugor nyelvrokonsainkat festői részletességgel jellemző hiteles forrásokat, vonzó olvasmánnyá alakítva régi krónikák, miszsiós jelentések és utazók módfelett érdekes adatait. Most aztán Zsirai olyan könyvet adott a magyar közönségnek, mely nagy könnyedséggel és világos rendszerességgel elvezeti őt a nyelvtudomány néhány elvi fontosságú elemi tételén át a magyar nyelv rokonsági kérdéseibe és részletes, pontos és a tudomány mai állása szerint legmegbízhatóbb képet nyújt valamennyi finn-ugor rokonnép életéről, múltjáról és jövő kilátásairól, a magyar nyelv hovátartozásának kérdéséről, a nyelvrokonság és faji rokonság össze nem tévesztendő szempontjairól, a

finn-ugor őskorról és a finn-ugor nyelvhasználat fokozatos öntudatosodásáról. A magyar közönségnek még nem volt alkalma ilyen érdekes, részletes és hű képet kapnia azokról a testvérekről, kiknek eddig talán csak pusztán nevét hallotta, vagy talán még azt sem.

Ha elgondolkozunk e könyv lapjai fölött a finn-ugor testvéreink történetéről, a magyar történelem nem egy tanúsága áll előttünk világosabban; hiszen oly népek múltja vonul el szemünk előtt, melyek évezredekkel ezelőtt még egy nyelvtörzset alkottak a magyarság őseivel.

A ROMANTIKA IDEJÉN a finn-ugorság kirajzó kaptárját Belső-Azsiába helyezték; ma, a régészeti és nyelvészeti kutatások világánál egész határozottsággal Észak-Keletoroszországot tekinthetjük a finn-ugor ősnép hazájának: itt, a Volga-könyök, a Káma és Bjelaja vidékén, nyugatra az Oka felé, északra a Vjatka medencéjében, keletre Perm és a Csuszovája táján, találták meg az ősnép nyomait, sőt a leletek átvisznek a Csuszovájával átellenes Nyugat-Szibériába, az Ural-hegység keleti oldalára is. Az ősnép tehát csak csekély részben ázsiai, alapjában véve európai steppe-nép lehetett, s így a magyarok ázsiaiak bélyegzett ősei tulajdonképpen Európa őslakosságához tartoztak s ott régebb gyökerű telepesnek látszanak, mint az indogermánság nem egy ága, például a gallok, vagy legalább is olyan autochton európainak mint a többi, például a szlávok, a germánok vagy a balkáni trák lakosságból kialakult oláhság, mely oly szívesen emlegeti lelkisínylően a magyarság ázsiai eredetét.

Krisztus előtt 1500-tól körülbelül 200-ig tart a finn-ugorság bronz-korszaka, melynek leleteit torkolatszögletekben, folyóközökben az úgynevezett csontos gorodiscékban találta meg a finn régészek ásója. E finn-ugor ősnép szétvándorlása Krisztus előtt 200 táján határozottan kimutatható. Ekkor kerül a nyugati szárny, a későbbi finnság a Balti-tenger vidékére és erős germán befolyás alá; a középső csoport (a későbbi mordvin-cseremiszi nép) gót hatást kap; még lejjebb, dél felől görög, római, perzsa, indiai hatások érik a finn-ugorságot. Legkésőbb mutatkozik a keleti steppe-népek átalakító hatása, de ez éppen a magyarságot érte elsodró erővel, úgyhogy a bolgár-törökség közeliére és vonzóereje oly erővel szakította le a magyar-ugor törzset a továbbra is összefüggő egységet alkotó finn-ugor láncról, hogy sorsa az ázsiai eredetű törökség nyugati vonulásához kapcsolódott és Európa közepére sodorta, az indogermánság szívébe, távol északi testvéreitől.

Ez volt a balsorsa és szerencséje is. Mert modern értelemben vett nemzetté a finn-ugor népek közül csak az alakulhatott, amelynek sikerült a nyugati keresztény kultúra életető levegőjére kijutnia, az eurázsiai steppe jégpáncélján léket ütnie. A finnság a Balti-tenger mellett jutott levegőhöz, ott kapcsolódott sorsa részben az északi skandináv, részben a porosz-balti történelemhez, állandó küzdelmet folytatva nemzeti létéért, de mégis mint az európai nagy keresztény humanus kultúra részese. Hogy a magyarság milyen körülmények között jutott ugyanide, köztudomású.

A többi finn-ugor nép alacsonyabb kultúrfokon tengette tovább életét. A keleti szárny, az ugorság, melyről éppen a magyarság leszakadt, megmaradt a legprimitívebb, legalacsonyabb zsákmányoló életmódban, csak délibb csoportjai jutottak a legújabb időkben az eurázsiai steppe földműveléséig, míg a Volga-medencében továbbra is megmaradt permi testvérek és az északabbra búzódo zürjén-votjákok a földművelésen túl szórványosan még a kereskedelem életformáiig felemelkedtek. De mindez nem volt elég ahhoz, hogy a nyugati értelemben vett nemzeti életig eljussanak. Előbb tatárok tizedelték őket, majd alulról felnyomult a bizánci műveltségű oroszország, kiszorítva őket lassanként ősi településhelyeikről, elszívva előlük az éltető levegőt és a nyugatra vándorlás, a nyugati érintkezés lehetőségeit. Ezzel sorsuk megpecsételődött: másodrendű népek maradtak, vagy éppen primitív, tundra-lakó nomád halász-vadászok, kihalásra szánt, pálinkától és vérbajtól pusztuló néptöredécekké, sőt a muroma és merja nevű népek áldozatául is estek a szláv előnyomulásnak; ma már csak nevüket ismerjük.

Turánnal kacérkodó honfitársaink el-elmélkedhetnének ezeken a tanulságokon. Választ ad a finn-ugor népek történelme arra, mi termékenyítette meg a magyarság életerejét, mely fenntartotta mind a mai napig, és arra is, hogy csak a nép teljes európaiasodása, polgárosodása, másodrendű, nemzetileg tudattalan rétegből tudatos nemzetalkotó réteggé emelése adhat a magyarságnak annyi tudást és életerőt, hogy az indogermánság rázúduló tömegeivel szembeszállhasson.

Legújabban a még mindig milliós mordvinság, a néhány százezres zürjénség és cseremiszség kezd a szovjetkormány utilitarisztikus felvilágosító s így a nyelvvel szemben türelmes, sőt buzdító politikája folytán szellemi értelemben vett nemzeti életet élni. Sokat azonban nem várhatunk ettől a fellendüléstől: ahhoz, hogy szerves nemzeti élet alakuljon ki e népek között, hiányzik a városi kultúra központosító ereje és kimaradt életükből a nyugati keresztény-humánus műveltség legtermékenyebb kétezere éve. De meg a szlávok roppant tengerében mindig csak elenyésző kis szigetek maradnak e népcsoportok, melyek a pusztaság létért való küzdelemben nehezen folytathatnak magasabb szellemi életet. Mégis üdítő látvány, amint e távoli nyelvrokaink is igyekeznek finn és magyar testvéreik, de legfőképp orosz szomszédjaik példáján okulni: az első hazai nyelvű ábécéskönyvtől egészen az egyetemi fokú tudományos képzettségig felemelkedni, regényeken és színpadi műveken át nyelvüket az irodalmi nyelv méltóságára emelni.

Szomorú olvasmány e távoli nyelvrokaink története. Mióta érintkezésbe kerültek a cári hatalommal, csak szenvedés és elnyomatás osztályrészük, vad harcok között lépről-lépésre vesztek ősi területeiket. Az orosz hittérítők munkája nem hozta meg nekik azt a megváltó gondolatot és kultúrát, melyet magyar testvéreiknek adott ajándékkul Róma kereszténysége. Az egyetlen kivétel permi Szent István, ki a XIV. században a zürjéneknek saját anyanyelvükön közvetítette a krisztusi igazságokat, sőt saját ábécét is adott nekik. Nagy műve azonban halála után véres elnyomatásba fulladt. Majd az orosz hódítást képviselő egyetlen Stroganov-család megkapja a zürjének területeit és az egész

népet rabszolgáskorba süllyeszti. A mordvinok, vogulok sokáig szívósan ellentállnak, számos rajtaütéssel érzékeny veszteségeket okoznak az oroszoknak, de míg a mordvinság behódolása után szolgáskorban tovább élt az orosz steppén, a vogulok és osztyákok, vagyis a magyarhoz legközelebbi rokonnyelven beszélő ugarság kiszorult az Uralon túlra Ázsiába, ott is lassan mindig északabbra a tundrák vidékére tolódva. S míg Aszyka vogul fejedelem Jumsan nevű fiával együtt még orosz városokat dúl fel, ma a vogulság egész létszáma nem több egy nagyobb magyar falu lakosságánál: kerekén 5000. Trócsányi könyvében festői és drámai részleteket olvashatunk a vogulság közötti hittérítésekről; látjuk milyen primitív bennszülöttek módjára viselkedik a sámánjaihoz és bálványaihoz ragaszkodó ugarság a szintén primitív eszközökkel harcoló hittérítőkkal szemben és milyen felszínes és babonás az a kereszténység, melyet a béke kedvéért elfogadnak. De a magyarok őseinek vallási életéről még ma is mindig megközelítőleg hű képet nyer az az utazó, aki a vogulok, osztyákok vallási életét tanulmányozza, mint tette ezt hazánkfiái közül Reguly Antal, Pápay József, vagy a közelmúltban elhunyt Munkácsi Bemát.

Érdekes tanulságokkal jár a magyaroktól egészen eltérő környezetbe került finnség története is. A finnek, különösen a reformáció óta részesei voltak az európai kulturális élet közösségének. Előbb a Balti-tengert elérve a tengeren át meghódítják a mai Finnország területét és itt sokáig pogány néptörzsként szabadon élnek, míg a XIII. században hosszas harcok után a térítő svéd uralom alá kerülnek. A svéd kereszténység alakította ki a finn műveltség északi skandináv jellegét s a svédek okos, emberies életközösségében a finnség virult, erősödött, szinte nyugodtan élte európai életét, de éppen ez a fényes svéd kultúra oly tekintéllyel bírt a finnek szemében, hogy saját nyelvüket afféle másodrendű parasztnyelvnek tekintették, szívesen svédesítették még nevüket is és első nagy költőjük, Runeberg még svéd nyelven írja meg hősi regéit. Egészen hasonló ez ahhoz, mi nálunk történt, mikor a magyar nyelv víta harcát elismertetéséért a magyar vezető osztályok között a latinnal és a német-franciával szemben. A felvilágosodás indítja meg a fennofil mozgalmat, mint nálunk is a magyar nyelv szabadságharcát, mihez járult az uralomváltozás: az oroszok 1809-ben elhódítják Finnországot a svédektől s ez időtől kezdve a finnek lépésről-lépésre távolodnak a svéd műveltségi közösségtől, egészen finnek akarnak lenni. Az orosz hatalom szinte kedvez e törekvésnek és a XIX. század folyamán kialakul az önálló szellemi Finnország, melynek sikerült fenntartania azt a rendkívül magas kulturális színvonalat, melyet a skandináv államokban láthatunk. A rövid cári elnyomatás korszakára (II. Miklós alatt) a világháború — német segítséggel — meghozta a teljes felszabadulást, de a modern Finnország már nyugodtan haladhatott a múltban kitaposott utakon s némi zökkenők után tovább élhette teljesen kiépített, egészséges társadalmú, parasztságot és polgárságot békésen egybeforrasztó független nemzeti életét.

A másik nagyműveltségű, de kisebb számú nyugati finn csoport, az észtek története jóval szomorúbb. Végzetes eseménye a német kereszties lovagok megjelenése a XIII. században, kik 20 éves háború-

ban kiirtják az észti lakosság színe-javát, behozzák a hűbéri rendszert, mely rabszolgasorba süllyeszti az észteket. Ez a szörnyű népi uralom a XVI. századig tart, mikor Észtország földjén Svédország, Lengyelország és Dánia osztozik és míg Báthory István lengyel király igyekszik a porosz földesurakat emberségesebb bánásmódra kényszeríteni, a felvilágosodott svédek már valóságos aranykort teremtenek az észti történelemben. A földesurak jogait megszorítják, iskolákat építenek és Tartuban megnyitják az Academia Gustavianát, a legelső finn-ugor egyetemet. XII. Károly bukása után az oroszok zsákmánya lesz Észtország és az észti nép újra a német nemesség szabad prédája. A XIX. század végén őt is eléri az oroszosítás hulláma és mint Finnországban, itt is megbénul minden nemzeti élet. A világháború alatt az észteknak kétfelé kell harcolniuk: a német urakat védő megszálló német csapatokkal és a bolsevik betöréssel, de sikerül mindkét ellenféltől megszabadítaniuk földjüket. Ma az észti föld a finnek mellett a legműveltebb balti ország, hol egymillió felüli lakosság éli csendes, felfelé törekvő életét.

A finnek és észtek több apróbb népcsoporttal együtt a finn-ugor népláncnak a magyarokkal éppen ellentétes végén foglalnak helyet, ők legtávolabbi nyelvrokaink. Rajtuk túl már csak a rejtélyes lappok élnek, kiknek nyelve még messzebbre áll a mienktől s akik, bár éppúgy finn-ugor nyelvet beszélnek mint a többi nyelvrokon nép, fajilag azonban lényegesen elütnek a többi atyafiságtól. „A lapp rendkívül alacsony növésű, szinte törpe... felső végtagja hosszú, az alsó aránytalanul rövid, testszíne barna, haja sötét, sűrű és durva; koponyája kicsi és kerekded, homloka alacsony, a pofacsont kiálló, az alsó állkapocs fejletlen, az orr alacsony és benyomott, a szem mélyen fekvő és apró, úgyhogy ezt a jellegzetes, eredeti és egyéni lapp koponyát pl. Virchow szinte patológikus torzulatnak fogta föl.“ Az újabb nézet szerint a lappság valami észak-sarkvidéki ősnép maradványa, mely finn-ugor nyelvéhez nyelvcsere útján jutott.

A FINN-UGOR NYELVROKONSÁGOT persze tévesen értelmezni az, aki azt hinné, hogy a vogulok, osztyákok és magyarok vagy pláne a finnek és a magyarok úgy értik meg egymást beszédét, mint a tótok és oroszok, vagy a németek és hollandok. A finn-ugorság egyes nyelvcsoportjait a 2000 esztendő szétválás olyannyira elválasztotta egymástól, hogy a rokonsági fok legfeljebb az egyes indogermán nyelvek, például a szláv és a germán, vagy a latin és görög viszonyával vethető össze. De a testvértelen magyar nemzet jól teszi, ha számon tartja és melegebbé teszi távoli nyelvrokonaihoz fűző viszonyát, hiszen számára is becses tanulságot nyújt a kölcsönös megismerés, a nemzeti öntudatot pedig az érintkezés mindkét részről emeli. Ezért csak örömmel lehet fogadni a legutóbbi években elrendelt finn-ugor iskolanap bevezetését, de még inkább a finn-ugor kongresszusok rendszeresítését, melyek ha magyar részről szerencsés szervezéssel nem is mindig tündökölnék, mégis annyi hasznuk van, hogy a nagyközönség tömegeiben tudatossá teszik a finn-ugor összetartozás eszméjét és gyümölcsötetővé az észti finn-észti és a középeurópai magyar kultúra érintkezését.

Sajnos, a steppe-rokonainkkal való mélyebb kapcsolatok létesítése leküzdhetetlen akadályokba ütközik mindaddig, míg a szovjeturalom anyagi és szellemi drótsövényei elzárják őket előlünk.

Magának a finn-ugor nyelvhasználatnak a története is érdekes, szinte romantikus olvasmány annak számára, ki a tudományos munka mögött is meg tudja látni a fantázia munkáját, érezni a kutatóláz fűtőerejét. Bár a finn és lapp nyelv rokonságát már a IX. században felismeri Nagy Alfréd angol király egyik norvég hűbérese és bár a magyarok és a Jugriának nevezett vogul-osztyák vidék nyelvének összetartozásáról a középkori cárok, sőt Mátyás király is tudomással bírtak, a magyar nyelv finn-ugor jellegének tudata csak nehezen törte át magát a hagyományos zsidó és hún-szittyá származási hiedelmeken. Nálunk olykor valóságos hősiesség kellett ahhoz, hogy e történeti hiedellel szembeszálljon az, aki éppen a finn-ugor nyelvek összecsengése, párhuzamosságai alapján — többnyire német ösztönzésre — felismerték a nyelvrokonság helyes tételét. A finn-ugor rokonság kutatásának első modern értelemben vett magyar művelője, de egyúttal mártírja is Reguly Antal volt, aki elsőnek ment ki a finn-ugor népek, sőt a legnehezebb viszonyok közt élő vogulok és osztyákok közé: fűtötte őt az ősrókonság keresésének láza, mikor a nyomorult viszonyok közt élő ugor népek között töltötte ifjú éveit. Sok becses feljegyzéssel tért vissza évtizedes kutató munkája után, de anyagának feldolgozása az utókorra maradt, mert idegrendszere összeroppant a túlfeszített munkában. Magát az összehasonlító finn-ugor nyelvtudományt egy Hessen-Kasselből hozzánk költözött német tudós, Budenz József alapította meg, akit egyesegyedül a nyelvtudománynak ez a még kelően fel nem kutatott területe vonzott Magyarországra és aki új környezetében teljesen magyarrá lett. Az ő iskolájából kerültek ki a magyar finn-ugor nyelvhasználat-tudománynak első rendszeres magyar művelői és az ő működése óta megszakítatlan folytonosságban művelik hazánkban ezt az őstörténetünkre nézve oly rendkívül fontos tudományt. A nyelv és faj közötti különbség helyes fölismerése ugyan újabban újra fontosabbnak tünteti fel a törökségnek a magyarság kialakulásában játszott szerepét, mint azelőtt, de a magyar nyelv ma is a finn-ugorság felé mutat és szorosan hozzákapcsolja nemzetünket északi rokonaihoz.

Zsirai Miklós könyvében a tudós legegényibb munkája a finn-ugor népnevek származásának helyes értelmezése; de sok részletkérdésben is tudományos haladást jelent e hatalmas mű. Nagy jelentőségét azonban mégis abban a felvilágosító hatásban látom, melyet joggal várhatunk e festői fényképfelvételekkel gazdagon díszített műtől, melyet szervesen egészít ki Trócsányi Zoltán korábban megjelent vonzó írásművészettel megírt munkája.

ECKHARDT SANDOR

A DÉLSZLÁV KONKORDÁTUM

Jugoszlávia belpolitikai élete 1937 június 1—szeptember 30 között; a konkordátum tárgyalásának okai; a muzulmán egyházi autonómia életbelépése; a szerb ellenzék közeledése Maöek programjához; a konkordátum főbb rendelkezései és bírálata; a szerb egyház a konkordátum ellen; a diktatúrák akciója; a skupstinai tárgyalás; Simeon püspök megsebesül; a pátriárka halála; a szenátusi tárgyalás elhalasztása; a kormány pravoszláv tagjai elvesztik vallási jogait; a kultúrharc kitörése; kormányterror és szerb nemzeti ellenállás; újabb szerb-horvát tárgyalások; Macek és a konkordátum; a szerb ellenzék programjának konkretizálása; a megegyezés kilátásai.

STOJADINOVIC RENDSZERE a nyáron alapjaiban megrendült. A válság oka a konkordátum skupstinai tárgyalása volt. A kormányelnök maga bevallotta, hogy soha nehezebb harcot nem vívott meg. Valahogyan keresztülhajszolta a képviselőházon javaslatát, de — ezt már nem ő mondja — ezzel még nem aratott győzelmet.

A Magyar Szemle idei márciusi és júliusi számaiban beszámoltunk a közeledő válság tüneteiről. Ha a távolból megállapíthattuk, hogy a konkordátum parlamenti tárgyalása nem fog nagy megrázkódtatás nélkül végbe mehetni, a belgrádi kormánynak ezzel még inkább tisztában kellett lennie. Ha mégis elszánta magát e lépésre, alapos okának kellett lennie.

Már utaltunk rá, hogy mind a Vatikán, mind a szlovének részéről a türelmetlenség jelei mutatkoztak. Fokozódott a türelmetlenség, mikor a vakuf-mearif választások kiírásával a muzulmán egyház törvénye is rálépett a megvalósulás útjára. Immár a katolikus egyház volt Jugoszlávia egyetlen egyháza, melynek az államhoz való viszonya nem nyert törvényes rendezést. Korolec belügyminiszter, a kormánynak a premier után legsúlyosabb tagja és a rendszernek egyik oszlopa, tekintélye lejáratása nélkül nem tűrhette tovább ezt az állapotot. Más részről a parlamenten kívül álló szerb ellenzék lényeges közeledést tett az alkotmányrevízió kérdésében a horvátok felé. Nem látszott kizártnak a megegyezés, amit a muzulmán és a szlovén közvélemény a legnagyobb örömmel fogadott volna. Korosec kívánságát tehát teljesíteni kellett. Remélhető volt az is, hogy a konkordátum tárgyalása ellentéteket fog felidézni a horvátok és a szerb ellenzék között. A konkordátum tárgyalását javallta az is, hogy a szerb egyház helyzete éppen ekkor meggyengült az ipeki pátriárkának, a konkordátum legveszedelmesebb ellenségének, hosszas halálos betegsége következtében. Stojadinović biztosnak érezte magát a régenstanács felé és bízott a diktatúra áruólóból alakult kormánypárt helóta-hűségében. Hozzájárult mindezekhez a premier személyén előmlő nagy optimizmus, melyet eddigi sikerei és látszat-sikerei szinte korlátlaná tettek. A közgazdasági értékelésre berendezett miniszterelnök mindig hajlamos volt arra, hogy a nem-gazdasági erők ellenállását lebecsülje. E sokféle indíték eredménye volt az a meglepő bátorság, mellyel a délszláv premier javaslatával a törvényhozás elé lépett.

A MUZULMÁN EGYHÁZRÓL szóló törvényt a költségvetésben adott felhatalmazás alapján rendeletileg hozta meg a kormány. Ha a muzulmánoknak adott széleskörű vallási önkormányzat nem is nyerte meg a pravoszláv egyház tetszését, nem gördített életbe léptetésének útjába nehézségeket. A muzulmánokat belgrádi orientációnak szeretnék megnyerni és így a szerbek nem idegenkednek apró kedvezésektől. A másfél milliányi és nyelvileg is megoszlott (horvát, albán, török) muzulmánység különben sem lehet soha komoly versenytársa a pravoszláviának.

A júniusban lezajlott vakuf-mearif választások a sarajevói saborba csupa kormánypárti vakuf-képviselőt küldtek, míg az üszkübi saborba a kormánypárt és az ellenzék majdnem egyforma erővel került be. A választások kezdetén úgy látszott, hogy Macek muzulmán hívei CauSevié volt reis-ül-ulema vezetése alatt külön listát állítanak, de az agg tudós, aki éppen akkor fejezte be a Korán horvát fordítását és kommentárját, nem vállalta a neki szánt szerepet. A horvát muzulmánok felfogása szerint az egyházi autonómia minél gyorsabb és simább életbelépése olyan nagy érdeke az iszlámnak, hogy ezért minden pártoskodásnak el kell ülnie. A jelen viszonyok közt Spaho biztosítja legjobban az autonómiát, tehát át kell neki adni a teret. Üszkübben nem érvényesült ez a megfontolás. Az egyház ottani naibja (biztosa) Hadzihamzic Fevzija igen erőszakos eszközökkel magának akart többséget teremteni és 27 mandátum közül 14-et meg is szerzett. A sabor azonban munkaképtelennek bizonyult. Nem tudta megválasztani tíz delegátusát sem, akik a sarajevói sabor tíz delegátusával együtt az új reis-ül-ulemát jelölték volna. Az üszkübi sabor válsága miatt nem tud a muzulmán egyház alkotmányos élete megindulni. Ez azonban a konkordátum tárgyalásakor még nem volt világos.

A SZERB ELLENZÉK három pártja közül kettő június havában külön-külön egy-egy kibontakozási tervvel állott elő, ami nagy fel-tűnést keltett és optimista kombinációkra adott alkalmat.

Legutóbbi szemlénkben már megemlékeztünk Bazala Albert, a zágrábi Tud. Akadémia elnöke és társai alkotmánytervezetéről. A marseillei merénylet után Uzunovic ellen akcióba lépett horvát és szerb intellektuálisok most megegyeztek az összetett állam elvében, elismerték a szerbek, horvátok és szlovének külön nemzeti individualitását. Nem tudtak megegyezni az ország területi felosztásában. A horvátok öt tartományt akartak (Szlovénia, Horvát-Szlavón-Dalmátországok, Bosznia-Hercegovina, a Vajdaság és Szerbia), a szerbek hármat (Bosznia és a Vajdaság Szerbiához tartozik). A tartományok külön kormányokkal és törvényhozó testületekkel bírnak, de van központi kormány és parlament is. Ezt a tervet Macek éppen úgy elutasította, mint Stojadinovic, ellenben Korosec lapja a Slovenec nagy örömmel fogadta. Általában Korosec hívei az utolsó hónapokban nagy mértékben függetlenítették magukat a hivatalos belgrádi kormánypolitikától.

Június közepén összeült a szerb demokratapárt főválasztmánya. Ez elismerte az összetett állam és a három nemzeti individualitás elvét, ami világosan az előbbi memorandumra megy vissza. Bár Macek

sajtója a demokrata-programmot is visszautasította, horvát és szerb részről sokan azt hitték, hogy ezen az alapon elindulva meg lehetne találni a szerb-horvát megegyezés útját.

Alighogy e szenzáció hullámai elültek, kiderült, hogy Gavrilovic szerb földművespárti képviselő Maceknek egy más kibontakozási tervet terjesztett elő. Pártja nevében elfogadta Macek ú. n. procedúráját, hogy t. i. új konstituante választassák és ezen a szerbek, a horvátok és a szlovének külön-külön többségével hozassák meg az új alkotmány. Ennek garanciájaként valamennyi demokratikus párt bevonásával koncentrációs kormány lépjen a mai kormány helyébe. Macek természetesen procedúrája elfogadását örömmel látta. A horvát sajtó viszont a demokrata-programm és Gavrilovic kibontakozási tervének összekapcsolását sürgette.

A demokraták a földművespárti procedúrát elfogadhatatlannak tartották. Hogyan alakuljon unitaristákból, federációsokból és konfederációsokból egy konstituantét előkészítő kormány anélkül, hogy a jövő alkotmányának alapelveit tisztáznák? A földművespárt viszont vonakodott nyíltan magáévá tenni a demokrata-programmot. Valószínűbbnek tartották, hogy a regentúra belemegy egy konstituantés próbálkozásba, mint abba, hogy a centralizmust nyütan elejtse. A radikálisok egyik kibontakozási tervet sem fogadták el.

Javában folyt a hírlapi harc a két terv körül, mikor a konkordátu tárgyalása minden más kérdést háttérbe szorított.

A DÉLSZLÁV KONKORDÁTUMOT 1935 július 25-én írta alá Auer akkori igazságügyminiszter, a mindössze egy hónapos Stojadinovic-kormány nevében. Tartalmilag nagyjában azonos a háború után kötött konkordátumokkal. Mi itt csak politikailag fontos részeit emeljük ki.

Jugoszlávia megalakulása után megakadályozta azt, hogy a Monarchiától elszakított területeken a Magyarországon, vagy Ausztriában székelő főpapok joghatóságot gyakoroljanak. A Szentszék apostoli adminisztratúrák felállításával segítette a bajon. A konkordátum megszünteti ezt az állapotot és a püspökségek határait az államéval kiegyenlíti. Az országot hat érseki tartományra osztja. A helyreállított spalatói érsekség alá tartozik Dalmácia az Itáliának jutott részek kivételével. A zágrábi érsekség alatt megmaradnak Horvát-Szlavónországok — Zimony város kivételével — és a Muraköz és hozzája kerülnek Isztria délszláv részei és a baranyai háromszög. A zágrábi érsekséghez tartozik a körösi gör. kát. püspökség is, mely alá rendelték Jugoszlávia valamennyi görög katolikus egyházközségét. A szarajevói érsekség alá tartozik Bosznia és Hercegovina. Az 1924-ben felállított belgrádi érsekség fenhatósága kiterjed a délszláv Bácskára és Bánátra, Zimony városra, Észak- és Dél-Szerljiára. A konkordátum emeli érseki rangra a laibachi püspököt, aki alá Szlovénia tartozik a Vend-vidékkel. Az antivári érsek továbbra is viseli a Primas Serbiae címet és közvetlenül a Szentszék alatt marad; fenhatósága alá tartozik Montenegró.

Az érsekeket, püspököket és koadjutoraikat a Szentszék nevezi ki, de tartozik jelöltjéről előzetesen a délszláv kormányt értesíteni, nincs-e

ellene politikai kifogás. Ha nincs, vagy a kormány 30 napon belül nem nyilatkozik, a jelölt kinevezhető. A kinevezett püspök hűségesküti tesz a királyra, megfogadva azt is, hogy Jugoszlávia függetlensége, egysége és érdekei ellen sem maga, sem az alája rendelt papság semmit sem cselekszik. A királyért minden templomban délszláv nyelven imádkozni kell. A püspökök a Szentszékkel és papságukkal ellenőrzés nélkül érintkeznek.

A papságot tevékenységében az állam tartozik támogatni, védelmezni és tiszteletben tartani. Amennyiben egy pap magatartása a közrendet veszélyeztetné, a hatóságok erről püspökét értesítik. Ha a püspök és a világi hatóság különbözőképpen ítélnék meg az esetet, egy vegyes egyházi és világi bizottság dönt. A papság fel van mentve a sorkatonai szolgálat alól. Államköltségen tábori püspöki ordinariatus szervezetek tábori lelkészekkel a katolikusok lélekszámának megfelelő arányban. A lelkészkedő papság a politikai életben való részvételtől eltiltatik. Ez az intézkedés azonban csak akkor lép érvénybe, ha a kormány a többi felekezet papságára nézve hasonló törvényt hoz.

A katolikus egyházi vagyont az egyháznak át kell adni. A vallásalap vagyonát is. Az agrárreform céljaira igénybe vett birtokokért kárpótlás fizetendő és a jövőben e címen sem szabad többé az egyházi vagyonhoz nyúlni. Az állami költségvetésben a katolikusok arányának megfelelő államsegély szavazandó meg. Ezt a segélyt állami ellenőrzés mellett maga az egyház kezeli.

Az egyház szabadon állíthat fel új rendházakat, szemináriumokat és középiskolákat, melyeknek tannyelve a délszláv. Az állami egyetemek teológiai karait az állam tartja fent, de tanároknak csak az egyház előírásainak megfelelő papokat alkalmazhat, akiktől püspökök bármikor megvonhatja a tanítási engedélyt. Ugyanez áll a közép- és elemi iskolák hitoktatóira nézve is, akiket az állam fizet és akik a tantestület teljes jogú tagjai. A katolikus tanulók nem kényszeríthetők más vallású istentiszteletre való részvételre. A tankönyvekből mindaz eltávolítandó, ami ellenkezik a katolicizmussal. A világi tanárok között a katolikusok aránya lehetőleg feleljen meg a katolikus tanulók arányának.

Kisebbségi plébániák lelkészeinek bírniuk kell az államnyelvet is. A kisebbségi nyelvek használata az istentiszteleten, a vallásoktatásban és az egyházi életben nem lehet kedvezőtlenebb annál, mint amilyen a délszláv kisebbségek nyelvének a használata azokban az országokban, amelyekben a szóban forgó kisebbségek többséget képeznek.

A katolikus templomban kötött házasság állami érvényű és a belőle származó gyermekek katolikusok lesznek, még ha a házastársak egyike nem katolikus vallású is. E házasság érvénytelenítése és felbontása az egyház kompetenciájába tartozik.

A Katolikus Akció mindenütt szabadon szervezhető. Az államosított tomaegyletekben (Sokol) a katolikus tagok vallási érzelmeit tiszteletben kell tartani és lehetővé kell tenni katolikus lelkészek működését ez egyesületekben.

Minden e konkordátummal ellenkező törvényt és jogszabályt az állam érvényteleníteni tartozik.

Végül egy függelékben a Szentszék szabályozza az egyházi szláv nyelv használatát. Idestova 700 esztendeje szolgáltatják pápai engedéllyel e nyelven a római rítusú misét a zenggi és a vegliai püspökségek területén. Most a Szentszék megengedi, hogy amennyiben bármely szláv lakosságú plébánia egyértelműleg (jedno dusno) kívánja a szláv mise bevezetését, az illetékes püspök ezt megengedheti, de minden egyes esetben tartozik erről jelentést tenni a pápai kúriának.

A délszláv viszonyokban járatlan ember aligha fog e konkordátumban olyasmit találni, amin fennakadna. Legfeljebb a szláv mise privilégiumának kiterjesztése érinti idegenszerűen, de ezt mindenesetre Jugoszlávia sikereként fogja elkönyvelni.

Maga a délszláv kormány is annak mondta. A kormány azonban egyéb sikerekre is rámutatott. Maga az a tény, hogy hatodfél mihió délszláv állampolgár vallásának az államhoz való viszonya 15 év kísérletezései után törvényes szabályozást nyer, határozott eredmény. Hogy az egyházi és állami határok egyesítették, az állam konszolidálásának a jele. Az állam egysége is megerősödik azáltal, hogy a katolikus egyház, mely eddig hatféle jogrendben élt (magyar, osztrák, horvát, bosnyák, szerb és montenegrói), most egységes délszláv szervezetet nyert.

Hogy az állam intézményesen beleszólhat a püspökök kinevezésébe, hogy ezek hűségsküt tesznek és hogy minden templomban imádkoznak a királyért, mindez a délszláv sikerek rovatába tartozik. Az egyoldalúlag végrehajtott agrárreform elismerése az egyház részéről határozott nyereség az állam javára.

Más részről meg kell állapítanunk, hogy a konkordátum a katolicizmusnak méltó helyzetet biztosított az államban. Ezzel a konkordátummal a katolikus egyház a pravoszlávval egyenrangúvá vált, széleskörű gazdasági autonómiát kapott, jogilag és anyagilag függetlenné, élet- és fejlődésképpessé lett. A pápai diplomácia az állami tényállapot elismerése mellett egyik legfényesebb diadalát aratta akkor, mikor e konkordátumot megkötötte.

A délszláv viszonyokban járatlan ember mindezek mérlegelése után mindkét fél megelégedését várta, békét és nyugalmat, melyet egy szerencsés kompromisszum biztosít. És ennek éppen az ellenkezője következett be, ami a délszláv viszonyok ismerőit egyáltalán nem lepte meg.

A SZERB EGYHÁZ, mióta Szent Száva megalapította (1219), mindig nemzeti egyház volt, szorosán összefonva a szerb állammal. A török időkben a szerb egyház tartotta fent a nemzeti hagyományokat és velük a szerb állameszmét. Mind a középkori Rasciában, mind az új Szerbiában, a pravoszlávia államvallás volt. De facto az maradt Jugoszláviában is. A konkordátum végrehajtása ez állapot végét jelenti. A három délszláv nemzet közül kettő katolikus, a katolikusok együttes száma csak másfél millióval marad a pravoszlávoké mögött, műveltebbek és gazdagabbak a szerbeknél. Mind a pravoszláv-, mind a szerb hegemonia veszedelemben forog, ha ez a konkordátum valóssággá lesz. A szerb egyház tehát harcra kelt a konkordátum ellen.

Mikor a kormány másfél évi halogatás után megküldte javaslatát a skupstinának, a Szent Szinódus 1936 december 3-án memorandumot adott át a kormánynak, sérelmesnek mondv a konkordátum egyes intézkedéseit. Ez a memorandum nem került a nyilvánosság elé, ellenben a pravoszláv egyház hivatalos lapjában (Glasnik srpske pravoslavne crkve) egyidejűleg éles kritika jelent meg a konkordátumról. A memorandum sem igen tartalmazhat egyebet.

Messzire vezetne, ha e kritika részletes taglalásába belemennénk. A dolog lényege úgy sem az, amit a kritikában olvashatunk, hanem a hatalmi kérdés. A pravoszláv egyház úgy állítja be a dolgot, hogy a konkordátum nem adhat a katolicizmusnak többet, mint amennyit a pravoszlávia az 1929-i egyházi törvényben kapott, mert különben ez a felekezeti egyenlőség rovására megy. Persze más a pravoszlávia és más a katolicizmus szervezete: a kritika mindazt sérelmesnek mondja, ami e szervezeti különbségből folyik. Sérelmes tehát a katolikus egyház szabad érintkezése a Szentszékkal, hogy a vallásalap vagyonát, melyet még II. József császár kobozott el, vissza kell adni, hogy az egyház középiskolákat állíthat, hogy a tankönyvekből a katolikusellenes tanítások kiküszöbölendők, hogy a Katolikus Akció szabadon szervezhető stb. A kritika azonban tovább is megy: sérelmez olyanokat is, amiket a pravoszláv egyház is élvez. Így a papok kivételes helyzetét a bíróság előtt, az egyház kártérítését az agrárreformért és évi államsegélyét, hogy a tantestület felekezeti aránya megfeleljen a tanulók felekezeti arányának, hogy a katolikus templomban kötött vegyes házasság a katolikus egyházi bíróság elé tartozik stb. Ezeket azért nehezményezi a kritika, mert a délszláv alkotmányban biztosított vallási szabadságokat a pravoszláv egyházi törvény nem sorolja fel, a konkordátum ellenben, mint nemzetközi szerződés, ezekre is kiterjed. Különösen fel van háborodva a kritika azon, hogy a konkordátum a pravoszláv papokat is ki akarja zárni a politikai életből.

A kormány erre a bírálatra egy külön röpiratban felelt (Konkordat i kritika konkordata), de csak félév múlva. Addig elnapolta a konkordátum tárgyalását és hogy a szenvedélyek lecsillapodjanak, a cenzúra eltiltotta, hogy bármit is írjanak a konkordátumról. Ez igen rossz taktikának bizonyult. A szerb közvélemény gyanút fogott és mert az átlagos állampolgár még a konkordátum szövegéhez sem jutott hozzá, az izgatásnak tág tere nyílt. Elkezdve Barnabás pátriárkán jóformán minden szerb pap a konkordátum ellen beszélt. A politika is kihasználta a helyzetet. A diktatúrák a konkordátumot jó alkalomnak találták a kormány elgáncsolására. Szövetkezve a szerb egyházzal és a szabadkőművességgel — ezek nagyon jól megértik egymást — nagy harcot indítottak a konkordátum ellen. A legkevésbé sem fenyegette őket az, hogy a Szentszékkal a tárgyalásokat a Jeftic-kormány folytatta le, Stojadinovic a konkordátumot készen kapta. A diktatúrák a cenzúra kijátszásával százezer számban árasztották el az országot konkordátumellenes röplapokkal, egyáltalán nem tartózkodva a ferdítésektől.

A kulisszák mögött tárgyalások indultak meg a Szent Szinódus és a kormány között. Barnabás pátriárka azonban engesztelhetetlen

volt. 1937 május 26-án a Szent Szinódus a kormány ajánlatait visszautasította. A premier a belgrádi nunciustól egy levelet eszközölt ki, melyben ez több vitás pontra nézve megnyugtató felvilágosítást adott, így megállapította, hogy a papság depolitizációja nem a Szentszék kívánsága volt. A javaslatot a kormány egy új paragrafussal egészítette ki, mely minden felekezetnek biztosította mindazokat az előnyöket, amelyeket a konkordátum a katolicizmusnak megad. Így remélte a készülő vihart lecsendesíteni.

Július elején megkezdte a konkordátum-bizottság a javaslat tárgyalását. Több napi heves vita után 11:10 arányban a bizottság a javaslatot elfogadta. Ellene szavazott a bizottság elnöke Janjió Voja pravoszláv lelkész, volt miniszter, a kormánypárt egyik oszlopos tagja is. Stojadinovic Janjicot kizáratta a pártból. A Szent Szinódus a skupstinai tárgyalás előtt Dositheus zágrábi pravoszláv érsek elnöklése alatt kimondta, hogy a kormány és törvényhozás minden pravoszláv vallású tagja, amennyiben elősegíti a konkordátum meghozatalát, elveszti egyházi jogait.

Az ügyis viharos hangulatot még felfokozta egy kínos eset. A pravoszláv egyház a nagybeteg pátriárkáért könyörgő istentiszteletet tartott. A tervbe vett könyörgő körmenetet a rendőrség megtiltotta, ellenben Simeon szabácsi püspök a tilalom ellenére megtartotta. A rendőrség a kormányellenes tüntetéssé fajult körmenetet szétverte. Közben Simeon püspök eddig ki nem derített módon megsebesült. Országszerte óriási felháborodást okozott ez a Szerbia történelmében egyedül álló eset. A tüntetések a fővárosban és más városokban naponta megújultak, míg a skupstina robbanásig feszült hangulatban tárgyalta a konkordátumot. Egyre-másra fordultak szembe a javaslattal a kormánypárt tagjai is. Janjió drámai jelenetek között KoroSecet tette mindenért felelőssé és húszéves barátságukat megtagadta. Július 23-án egy éjszakai ülésen a javaslatot a skupstina 167:129 arányban megszavazta.

Pár órával később örökre lehúnyta szemét Barnabás pátriárka. Jellemző a szerb közhangulatra, hogy hitelre talált az a híresztelés, hogy a pátriárkát a kormány mérgeztette meg.

A HARC A KORMÁNY e győzelmével egyáltalán nem dőlt el. Az még a kisebbik baj volt, hogy a szenátusban nem lehetett egyelőre a konkordátum mellett többséget összehozni, nagyobb baj volt az, hogy a szerb egyház nem volt hajlandó meghátrálni és a szerb közvélemény az egyház mögött sorakozott fel.

A konkordátum megszavazása után még július 23-án este Stojadinovic bejelentette pártja konferenciáján, hogy a javaslatot egyelőre nem terjeszti a szenátus elé, hanem mindkét házat elnapolja. A szenvedélyek lecsillapodását várja, — ez a premier egy unalomig hangoztatott frázisa — a Szent Szinódusnak bizonyos ajánlatokat tett — hogy milyeneket, nem mondta meg — és a szinódus ezekről az új pátriárka megválasztása után fog dönteni. Amit a premier nem említett meg, az az, hogy a szenátus fele 1938 januárjában választás alá kerül. Miután a szenátorválasztók többsége kormánykinevezettek közül kerül ki,

(a banátusi tanács tagjai, a polgármesterek), a kormánynak e választások után meglesz a szenátusban a többsége.

A szerb egyház nem törekedett a szenvedélyek lecsillapítására. A kormány felajánlotta a pátriárkának államköltségen való eltemetését. Ezt az egyház visszautasította és a temetést a nagyszerb egyetek segítségével (Narodna Obrana, a ötnikék, a tartalékos tisztek, a Sokol stb.) maga rendezte. A temetésre az egyház a kormányt és a kormánypárt tagjait meg sem hívta. A pátriárka temetése hatalmas szerb nemzeti tüntetés volt a kormány ellen. Dositheus érsek és Nikolaj zięai püspök gyászbeszédei lángoló vádbeszédék voltak a kormány ellen. A temetés után véres tüntetés volt a fővárosban.

Pár nap múlva összeült a Szent Szinódus Dositheus mint rangidősb érsek elnöklete alatt és a kormány pravoszláv vallású tagjait — a semmiben részt nem vett Marié hadügyminiszter kivételével¹ — a skupstina elnökét és minden akonkordátumot megszavazott pravoszláv vallású képviselőt megfosztotta vallási jogaitól és ellenük kiközösítést eljārást tett folyamatba. A Szent Szinódus e határozatát augusztus 8-án hirdették ki a szerb templomokban. Ezzel a miniszterek megszűntek a pátriárka-választó testület tagjai lenni. A Stojadinovic-kormány alatt a pátriárka-választás lehetetlenné vált, hiszen a pravoszláv egyház alkotmánya szerint a Szent Szinódus három jelöltje közül az igazságügyminiszter ellenjegyzésével neveztetik ki a pátriárka, az igazságügyminisztert pedig a szinódus megfosztotta egyházi jogaitól.²

A kormány egy közleményben törvénytelennek mondta a Szent Szinódus határozatát. Akadt négy pravoszláv főpap, aki úgylátszik, ugyanezen véleményen volt, mert nem hirdette ki a határozatot: a cetinjei és az üszkübi érsek, a banjalukai és az újvidéki püspök (ez utóbbi a skupitina elnökének testvére). A kormány ezzel nem jutott előbbre, hiszen ha egyházszakadást nem akar provokálni, aminek kiszámíthatatlan következményei lennének, úgysem választhat új pátriárkát. A kultúrharc kitört. A Szent Szinódus táviratilag követelte Pál hercegtől a kormány eltávolítását.

Pál herceg ezt nem tette meg. A konkordátum elejtése, mint azt a premier mondta, a horvát szeparatizmus diadala volna, mert beigazolódna, hogy Jugoszlávia képtelen kielégíteni katolikusait. A katolikus délszlávok megnyerése Jugoszlávia fenmaradásának feltétele. Ezért a kormány minden áldozatra kész. A szerb egyház a katolikusokat sohasem volt hajlandó egyenrangúaknak tekinteni. Bizonyos fokig tűri őket, de inkább szakadjanak el a katolikus részek, semhogy a szerbek nyakára nőjenek. Nikolaj püspök tétele az, hogy azért hullott szét Hatalmas Dusán cár birodalma, mert a császár túllépte a szerb pravoszláv egyház határait. A katolikus délszlávok kielégítése a szerb egyház felfogása szerint nem szerb, hanem dinasztikus érdek.

A kormány helyzete a régensherceg bizalma ellenére igen nehéz. Az elnémitás és a terror eszközeivel próbál győzedelmeskedni. Kizárta

¹ A pravoszláv tábori papok egy része is nyíltan izgat a konkordátum ellen.

² Azóta Simonovic kormánypárti szenátor lett igazságügyminiszter. Míután a konkordátum eddig nem került a szenátus elé, Simonović vallási jogai még nincsenek felfüggesztve.

mindazokat a kormánypárti képviselőket, akik a konkordátum ellen szavaztak. Összesen huszonháromat. A két legelterjedtebb belgrádi lap, a Politika és a Pravda eddig a kormányt támogatta. Most ellenzékkbe lépett. A cenzúra azonban ráfeküdt a sajtóra, úgyhogy a kormányra nézve kedvezőtlen híreket alig lehet közölni. Ennek az lett a következménye, hogy a cenzúra kijátszásával ismét tömérdek röplap jelent meg. Júliusban a Zivkovic-párt helyiségeiben tartottak házkutatást és ott 44 különböző röpiratot foglallak le, köztük olyanokat is, melyek nyíltan Pál herceg ellen izgatnak. Ennek a diktatúrás akciónak Banjanin Jovo szenátor régenshelyettes volt a vezetője. Augusztusban a pátriárkátus karlócai nyomdája került sorra, ahol 28 fajta illegális röpiratot koboztak el és letartóztatták a nyomda egész személyzetét. Szeptemberben a belgrádi egyetem egyik intézetéről derült ki, hogy konkordátum-ellenes röpiratok előállításával foglalkozik. Megállapítást nyert, hogy az állami tisztviselők egyrésze is tevékeny részt vesz a konkordátum elleni harcban. Erre a minisztertanács elhatározta a tisztviselői kar „alapos revízióját“, de kilátásba helyezte, hogy az így elért megtakarításokat a megmaradt tisztviselők fizetésének javítására fogja felhasználni. A zab és korbács e politikája egyelőre nem mutat fel eredményeket. Egy további lépés volt az, hogy a kormány a Narodna Obrana egész vezetőségét elmozdította és a szervezet élére kormánybiztost állított. Janjié Voja és elvbarátai nagy agitációt folytatnak a kormány ellen. A miniszterek népgyűléseit rendszeresen elkeseredett tömegek támadják meg és többnyire csak vérontás árán lehet rendet teremteni. Még folytathatnék e tünetek felsorolását, melyek mind azt bizonyítják, hogy a konkordátum körüli harcban a szerb közvélemény a szerb egyház mögött áll. Ezzel szemben a skupstina kormánypártja szeptemberi háromnapos konferenciája után teljes bizalmáról biztosította Stojadinovicot.

A SZERB-HORVÁT tárgyalások július és augusztus hónapokban szüneteltek. Mikor a parlamenten kívüli szerb ellenzék a konkordátum-harc elfajulását látta, úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a Stojadinovic-rendszer megbuktatása lehetővé válik, ha a horvátokkal modus vivendit talál. Ennélfogva újra felvette a tárgyalások fonalát.

A konkordátum körüli harcok nem élezték ki az ellentétet Macek és szerb szövetségesei között. A szerb demokraták, radikálisok és földművespártiak ugyan szembe fordultak Stojadinovic konkordátumával, de hangsúlyozták a Szent Székkel való megegyezés szükségességét és azt hangoztatták, hogy ezt a megegyezést csak olyan skupstina szavazhatja meg, amelyben ott ülnek a horvátok képviselői is. Macek viszont a konkordátum-kérdésben igen rezerváltan viselkedett. Nem fordult ellene, mert a katolikus egyház számára sok előnyt biztosít, de nem is exponálta magát mellette, mert ezzel Stojadinovic helyzetét erősítette volna. Macek a jelen skupstinát horvát ügyekben nem tartja illetékesnek. A konkordátum pedig horvát ügy, hiszen Jugoszlávia katolikusainak háromnegyed része horvát. Stojadinovic konkordátumáért horvát nacionalista nem lelkesedhetik. A Szentszék kénytelen volt számolni azzal a hatalommal, mellyel szer-

zódott és az 1931-i alkotmány frazeológiájához alkalmazkodott. Ez a szó, hogy horvát, elő sem fordul a konkordátumban.

A szerb ellenzék és Macek taktikája lehetővé tették a szerb-horvát tárgyalások felvételét. Szeptember 15-én Zágrábba érkezett a földművespárti Gavrilovic Milan, a demokrata Vljajic Bozidar és a radikális Markovic Lázár és közölték Maéekkel, hogy a földművespárti kibontakozási terv „lényegét“ (hogy mi ez a lényeg, eddig nem tudjuk) a szerb ellenzék mint közös programot elfogadta és ez alapon együtt akar működni a paraszt-demokrata koalícióval. Maéék a program konkretizálását kérte. A delegáció visszatért Belgrádba. Két hétig tartott, míg ez a konkretizálás sikerült a szerb pártok egyetértésének gyöngé bizonyítványaként. A szerb javaslatot szeptember 30-án este adták át Maceknek.

A kibontakozási terv szövege nem ismeretes. Amit eddig összeírtak róla, az kombináció. Kombinálni az előzmények után nem nehéz és a Stojadinovic-kormány mai helyzete a különféle kibontakozási tervek számára sok lehetőséget biztosít. Eddig mindenkinek voltak kormányalakító kilátásai, aki Maceket szállítani tudta volna. Most már annak is vannak kilátásai, aki valahogyan kiküszöböli a szerencsétlen konkordátum-ügyet.

Elvetve a fantasztikus kombinációkat, ma csak arról lehet szó, hogy a szerb ellenzék Macekkel egy közös programban állapodik meg, melyért felveszik a harcot. Kérdés az, hogy a szerb választók adnak-e többséget e programnak. És kérdés az, hogy lehet-e kormányképesség tenni ezt a programot.

Egyelőre azt látjuk, hogy a különféle délszláv társadalmi szervezeteiből (mérnökök, orvosok, kéményseprők) a horvátok kilépnek. Az engedékeny hírben álló KoSutié Ágost (Radic veje) Spalatóban kijelentette, hogy a tapasztalatok után a horvátok sem a szavaknak, sem az írásnak nem hisznek, hanem csak a tetteknek. Macekről azt írta az egyik trieszti lap, hogy nem lehet vele tisztába jönni, mit akar, konföderációt-e Jugoszlávián belül, vagy teljes elszakadást. Mi azt hisszük, tisztábban látjuk a helyzetet: Macek akar konföderációt is, elszakadást is, aszerint, hogy melyik lehetséges. Tessék ilyen partnerrel az adott keretek közt modus vivendit találni!

A szerb ellenzék kibontakozási tervében van fantázia. De ha kitalálnák is a kör négyyszögösítését és egy nevezőre hoznák Maceket és a régenstanácsot, akkor sem állana be Jugoszláviában a nyugalom, hanem megindulna a végeláthatatlan válságok új sorozata.

BAJZA JÓZSEF

A VASGARDA ELMÉLETEI

M^{AI} KORUNK SZELLEMI ZŰRZAVARÁBAN egyre inkább meg hasonlik önmagával az a fogalom., amely nein is oly régen még egész földrészünknek egyetemes eszméje volt és amelyet egyetlen tömör szóval lehet összefoglalni: Európa. Európaiság, európai ember, európai lélek egyre inkább széthulló és laza tartalmat jelentenek, más és másképpen értelmezik őket, és talán sokkalta mélyebben szántó ellentétek osztják ma meg ezt a területi és lelki egységet, mint bármikor az évszázadok folyamán, azóta, hogy a vüágtörténelemnek legcsodálatosabb szintézise, Kelet miszticizmusa, Athén bölceleté és Róma szervezete az első évezred fordulója táján a germánság közvetítésével európai lelkiséggé alakult. Voltak itt azóta is széthúzások, a császárok és pápák harcain kezdve a reformáció-ellenreformáció küzdelmein keresztül a legújabb korok társadalmi és szociális ellentétéig, de Európa nagyjából és egészében megmaradt egységes léleknek és összefüggő szellemiségnek.

Ma sokkal lazább és elmosódottabb körvonalú elvek és fogalmak állítanak egymással szembe népeket és táborokat. Mind többfelé merül fel a szó, hogy: jobboldal vagy annak az ellentéte: a baloldal. Jelentenek-e ezek egyáltalában valami lényegeset közvetlen demagóg és hatalmi célirányaikon túl is, és ha igen, mi akkor tartalmuk: erre fölötte érdekes választ adhat egyik európai nép mozgalma, amely a maga hatáskörén belül ugyancsak a jobb-és a baloldal elválasztó határvonalát akarja megvonni és egész tevékenységét ehhez irányítja. A romániai Vasgárda harca a román állammal és államszemlélettel szemben különösképpen azért érdekes, mert itt ezek a ködös, szinte misztikus sejtelmek jóval előbb derengtek fel egyes néprétegek lelkében, mint bárhol egyebütt Európában. Amikor a jobb- vagy baloldaliság, a nacionalizmus annak legszélsőbb megnyilatkozási formáiban még ismeretlen fogalmak voltak a német tömegek számára éppen úgy, mint mindenütt másfelé: erre már csíráztak a lelkekben.

A Vasgárda szellemi vezetői éppen az ellen a vélemény, szerintük rágalom ellen tiltakoznak a leghevesebben, mintha mozgalmuk egyszerű átvétele vagy lemásolása volna idegen példának és tanulságoknak. Ami manapság Európában történik a lelkek megosztásával, az hitük szerint végzetes és szükségszerű újabb foka a haladásnak, amely átütő erővel sodorja magával a népeket és nemzeteket. Egyik sem tanul a másiktól, csak az egyik előbb érti meg az idő hívó parancssza-

vát a másiknál. Ha nekik e téren érdemeik vannak, akkor csakis annyiban, hogy legelsőnek érezték meg, merre van a jövő útja. Ha valaki tanulhatott a másiktól, akkor nem ők vettek át elveket és módszereket a Harmadik Birodalomtól, hanem megfordítva kellett volna történnie, mert a „jobboldali világnézet“ elmélete először az ő földjükön nyert igazi fogalmazást. De az igazság mégis az, hogy egyik nép sem volt befolyással a másikra, legalább is nem a lényegben, mert a fejlődés végzetes és kikerülhetetlen sorsszerűsége egymástól függetlenül is errefelé terel minden egyest és minden nemzetet. Ahogy új mag szökkenik kalászba a letarolt mezőn, úgy érik ma új világ a régi pusztulás ugarán.

Hitük és meggyőződésük, hogy az az Európa, amelyben az emberiség mindeddig élt, amelyet végső és megmásíthatatlan létformának fogadott el és amelyre mint zsinórmértékre tekintett: pusztulásra ítélt és máris haldokló, mert összes gyökerei elszáradnak. A mai, helyesebben ma már halódó tegnapi világ, úgy látják, tulajdonképpen a renaissance-szal veszi kezdetét, első nagyszabású és döntő hatású képviselője Galileo Galilei a maga induktív-experienciális, elméleti mivoltában. Ő az igazi baloldali ember. Mert mi a baloldal? Az induktív racionalizmus, a metodika, a kauzalitás. Erre épül fel a baloldali szellem: az egyén előtérbejutása és túltengése, a társadalom rideg jogi formulázása olyan félrevezetően tetszetős jelszavak alatt, mint szabadság vagy egyenlőség. A baloldal az elv, a baloldal az ideológia.

Az új világ új embere tagadja mindezeket a fogalmakat, amikor tudományos szemléletét is átalakítja, az ok és okozat kérdését elmellőzi és soha nem azt kérdi: miért?, de mindig azt: hogyan? Tudománya nem magyaráz, pusztán megállapít, a jelenségek oka helyett a jelenségeknek a külvilághoz való gyakorlati viszonya és összefüggése érdekli. A legfőbb és legelső tudományág számára a statisztika. És ez a statisztikai szemlélet vezeti rá szükségszerűen az igazság megismerésére, hogy a lét kollektív.

Egy példa, amelyet gyakran felhoznak: a statisztika megállapítja, hogy évenként ennyi és ennyi ember, ennyi és ennyi százalék lesz öngyilkos. Az egyénnek megvan a szabad elhatározása, hogy maga is kioltsa életét, ez a kérdés számára valóban nagyjelentőségű. De a statisztika előtt nem játszik szerepet; mert annak arányszáma elhatározásától függetlenül is változatlan marad. Valahogy mintha úgy vélnék, hogy a kollektivitást jelképező statisztika uralkodik az emberiségen, az az irányító és nem megfordítva.

Ennek felismerése válik döntővé a jobboldali szellem kialakulásában, amely éppen ezért lesz individualistából kollektív. A kollektivitásnak lényege: az egyén feloldódik benne, akár akarja, akár nem, szükségszerűen. A kollektív egység önmagában élő szerv, amelynek keretén belül cselekedhetik ugyan szabad elhatározásból és szabad akaratából az egyes, de mégsem változtathat az egyetemes organizmus fejlődésén, amely a benne foglalt egyedektől függetlenül teljesíti ki önmagát.

És ha ez az egész fogalmazás így zavarosnak vagy érthetetlennek tűnnék fel, akkor diadalmasan mutatnak rá: ez a jobboldali ember

miszticizmusa; ezért elsősorban intuitívek, mintsem racionalisták, ezért vetik meg, nézik le, sőt tartják elvetendőnek és kiirtandónak azt a jellegzetesen jobboldali fogalmat, mint: ideológia, eszme. Éles párhuzamot vonnak racionalizmus és realizmus között. A régi világ embere racionalista és amikor ezzel a beállítottsággal közeledett a valóság, a lét, a tények felé: akkor sohasem került azokkal közvetlen kapcsolatba, mert közöttük állt állítólag mint összekötő kapocs, de valójában mint áthidalhatatlan akadály: a ráció, az eszme, az ideológia. Az új misztikus realizmus már eszmék, ideológia nélkül kerül közvetlen és egyenes közelségébe a valóságnak.

A jobboldali világszemlélet nemzeti és faji jellege szükségszerűen folyik a régi világ tagadásából. A renaissance-szal kezdetét vett európai társadalom mindmennyi pillére egyetemes jellegű, vagy ha nem az, akkor racionalista volt. Amikor pedig most válságba került az univerzális, nemzetközi színezetű állameszme, kapitalizmus, racionalizmus, katolicizmus és a lejtő mélyére került a racionalista protestantizmus: akkor ez annyit jelentett, hogy mindezeknek hátat fordítva, szükségszerűen oda kellett hagyni a nemzetköziséget is és más utakra kellett terelődni. Más mesgye pedig aligha maradt hátra, mint visszakanyarodás önmagunk, a fajok, a népek, a nemzeti elem felé.

Csak az a jobboldal tehát az ő felfogásuk szerint, amely kollektív, realista racionalizmus nélkül, de semmiesetre sem nemzetközi, univerzális. Amíg a Szovjetbirodalom nem helyezkedett nemzeti alapokra, hanem vüágforradalomról és népek egységesítéséről álmodozott: addig szellemi ellensége volt a Vasgárdának; ma viszont azt vallják róla, hogy sokkal közelebb áll hozzájuk, sokkal inkább rokonnak és testvérnek érzik, mint a román liberális pártot vagy egy Titulescut. És testvérük úgy az olasz, mint pedig a német kollektívizmus mindaddig, amíg azok tisztán nemzeti maradnak és önmagukba fordulnak. A jövő hitük szerint úgyis odavezet, hogy Európa minden népe eljut majd ahhoz a fejlődési fokhoz, ahova még csak kevesen értek el. Ez az út, mert az emberiség fejlődésének minden tényezője a kollektív vüág szemlélet felé tolódik el.

Ebben a harcban igen nagy szerepe van a vallásoknak. A katolicizmus, minden simulékonyága ellenére is, kiegyenlíthetetlen hitvallással, mert egész fölépítése, lényege: katolikus, vagyis egyetemes, nemzetközi. A protestantizmus ezzel szemben túlzottan individuális és racionalista, válságából éppen az individuális életnek bomlására következtetnek. E téren tehát fölötte szerencsésnek hiszik önmagukat, mert a görög-ortodox vallásban találják az egyedüli olyan egyházi szervezetet, amely természeténél fogva megfelel az új embernek, aki nemzeti, misztikus, kollektív és ezért hierarchikus.

Mert a jobboldali ember totálisan bezárkózik saját faja és nemzeti sége keretei közé, azért szükségszerűen ellensége minden osztályharcnak.

A szocializmus, mint osztályszervezet, kiegyenlíthetetlen ellentét, örök ellensége a jobboldali embernek. És a nemzetköziségből nemzetivé vált orosz kommunizmus is akkor rokon és testvér a Vasgárdával és minden jobboldali szervezettel, ha a társadalmi ellentéteket a saját

határain és hatáskörén belül eltüntet. A nép, ha öntudatosá válik, nemzetté fejlődik; az életképes nejmzet pedig államot alkot magának. Ebben az államban nincsenek társadalmi rétegződések — és itt bukkanik fel a Vasgárda egy titkolt és kevésbé hangsúlyozott, de alapjában véve lényeges programmpontja, a nemzeti kommunizmus megteremtése — és az egyetlen elválasztó vonal, amely fennállhat: az a határokön belül élőknek faji különbözösége. Mert a totális államnak egészen nemzeti alapon kell felépülnie, ha lehet, idegenek nélkül, de minden körülmények között a nemzetközi lelkületü idegenek föltétlen és könyörtelen kizárásával.

Nagyjából és hozzávetőlegesen ezek az alapvonalai a Vasgárda elméletének, úgy amint azt tudatosabb vezetői vallják és hirdetik. Minden megjegyzés vagy boncoló bírálat nélkül egymás mellé sorakoztatva a sok ködös és olykor ellentmondó szempontot, így alakul ki az a világszemlélet, amellyel már csak azért is nehéz vitatkozni, mert nyíltan és kereken tagadják a racionalizmust és „misztikus realizmusra“ hivatkozva azzal vernek vissza minden támadást, hogy ők érzik egyedül intuitív alapon a tények és a valóság, a realizmus igazi lényegét, látják meg a jövőnek útját.

AZ ELMÉLETEKET GYAKORLATI SÍKRA VETÍTVE a Vasgárda végsőkig elszánt és elkeseredett harcot hirdet a nép, a nemzet, a faj érdekében a román állam, helyesebben annak mai formája és fogalmazása ellen. Igazi államalakulásuk abba az időbe esett, amikor virágkorát élte Európában a liberalizmus. Importáltak tehát egy idegen állameszmét ehhez az egészséges, öserővel telített, az európai kultúrától távoleső, tehát attól meg nem rontott néphez, belekényszerítették olyan keretekbe, amelyek egész lényének ellentmondottak. Az európai liberalizmustól kikölcsonzótt állam volt és lett az oka a román közélet elzüllésének. Soha nem tudott a néphez idomulni, mindig idegen maradt annak számára, nem lett annak kifejezője. Nem csoda ezek után, ha a nép zöme saját politikai létformájától mindvégig idegen maradván, azt inkább mint ellenséget tekintette és adott alkaldmmal sietett is lelkiismeretfurdalás nélkül kihasználni, megcsalni, jövőjével nem törődve ott, ahol csak tudta, kiszipolyozni. A román azért lett közerkölcseben romlott, azért destruálódott, azért panamázott, olykor az ország súlyos kárára és veszedelmére: mert az államot soha nem tekintette igazában a magáénak. Ami az akkor csakugyan lényegében liberális Európának, mint államforma, megfelelhett, az ellentmondott a liberalizmustól mérhetetlen távolságban álló és élő hierarchikus, misztikus és nagy gazdasági szegénységben, elnyomottságban és elmaradottságban élő románoknak.

Hogy szükségesek a reformok, hogy ezen a helyzeten változtatni kell, hacsak nem viszik teljes pusztulásba a románságot: ennek beismerése kezdettől fogva élt a népi ösztönökben. Már jóval a világháború előtt, a múlt század végén állandó nyugtalanság, békétlenség, forradalmi mozgalmak lángoltak fel. Szinte rendszeres egymásutánban következtek az agrárforradalmak. Végre 1864-ben történt is földosztás, mire 1868-ban újabb lázadás tört ki. 1890 és 1900 között újabb

földosztást hajtottak végre kisebb forrongások kíséretében. 1906-ban dühöngött a véresemlékű nagy parasztlázadás. 1917—18-ban újabb földosztást határoztak el, amelynek végrehajtása a világháború utánra maradt. Állandó békétlenségek, állandó nyugtalanság, a nép kereste, de nem találta helyét abban a liberális államformában, amely lényének mondott ellen.

Közben folyt a politika és a politizálás abban a rothadt és korhadt, alkotmányosnak mondott szellemben, amely szégyenteljes kijátszása és mellőzése volt magának a népnek. Ahogy Európából átvették, itt is pártokat alapítottak, politikusok játszották a maguk kisdud játékait, lejárattak minden tekintélyt és elhárítottak maguktól minden egyéni felelősséget, míg tömegeik egyre inkább kiuzsorázottnak tudták magukat. Egyre inkább éledt lelkükben a vágy valaki, egy vezér, egy vezető után, aki egyszer már nekik lehet szószólójuk és aki nem elsősorban politikus, de mindenekelőtt román.

Ilyen hangulatban állt ki a porondra közvetlenül a világháború után a háborúnak legismertebb román tábornoka, Avarescu, aki nagyhatású, széles mederben hömpölygő népmozgalmat indított meg és kimondta a bűvös varázsigt: felelősség. Egész programja ez az egy szó volt, de ez elég lett ahhoz, hogy felrázza, fellelkesítse a tömegeket. Amit azonban a Vasgárda máig sem bocsát meg neki: hogy amint a hatalomra jutott, népmozgalomból ő is politikai pártot csinált, egész lendületét beleszorította a parlamentarizmus és az idegen, átvett alkotmány kereteibe, gátat vetett annak az áradatnak, amely talán már akkor el tudta volna sodorni azt, amit azóta is olyan megvetéssel mond a Vasgárda román államnak.

Ilyen hasonló megmozdulásnak indult utóbb az új parasztszervezkedés, amelynek élére Michalache állt. A liberális román állam-eszme letéteményese, Bratianu és a liberális párt azonnal ellenetámadt, de a nép ismét bizakodott, talán eljön a várva-várt vezér. Azonban ezt a valóban totális népi fellendülést, amely kezdeteiben messze megelőzte úgy Hitler, mint pedig Mussolini fellépését, ugyancsak kudarc érte, elsősorban is megint a vezetők tévedése vagy árulása következtében. A parasztpárt, amely az európai liberalizmustól legkevésbé fertőzött óromániai parasztságból kovácsolódott össze, közelébe jutott az immár Romania mare-hoz csatolt erdélyi tömegeknek. Az erdélyi román azonban már át és átítatódott a jozefinista-liberális hagyományokkal, és amikor a megmozdulás elmulasztotta 1929-ben a lehetőségét az igazi, nagy, kíméletlen parasztforradalomnak: akkor máris megszűnt átütő ereje és mindeneget felforgatni tudó lendülete. Ebből is lassan, hovatovább alkotmányos, parlamentáris, szürke és megalkuvó vezérek pecsenyéjét sütő politikai párt lett.

Attól kezdve egészen más alapokon indult meg az új szervezkedés, immár a „jobboldali Románia“ jelszava alatt. A vezetést az ókirályságbeli értelmiségi fiatalok vették kezükbe, mert úgy látták, hogy az erdélyi 'műveltebb körök, amelyeket mélyen lenéznek, túlságosan polgári, [burzsoá gondolkodásúak és a politikai hatalom rajongói. A magyar [alkotmányos élet teljesen elferdítette szemléletüket, egyedül az alkotmányosságban látták minden kibontakozás vagy fejlődés lehetőségét.

így tehát itt is, ott is, sokszor egymástól függetlenül, szórványosan indult meg az új mozgalom, amely a népi ösztönt vette mértékül és irányításul. Elméleti síkon már előkészítette némileg a talajt számukra Jorga professzor, aki már mintegy tíz esztendővel a világháború előtt hirdetni kezdte fajelméletét. A faj alapjára helyezkedve és abból kiindulva akarta újjáteremteni az államot, kinevelni azt az új embert, amely minden külső hatástól mentesen, elsősorban is a zsidóság és zsidó befolyás teljes tagadásával mindenekelőtt román lesz, függetlenül attól, megfelel-e így a mintaképül vett liberális-kapitalista európai zsinórmértéknek.

Amit a Vasgárda Jorga mozgalmában mindenekelőtt ma is még becsül, hogy első céljául és feladatául nem az államforma megteremtését tekintette, hanem az emberformáét. Első az ember, akit ki kell teljesíteni a maga sajátos egyéni adottságai alapján, azután bízzák rá, hogy milyen formában és hogyan, egyedül önnön erejére támaszkodva akarja életkörülményeit állami és társadalmi szempontból kialakítani.

összefogott erőt és lendületet a sok szórványos, ösztönös tervelgetéseknek Zelea Codreanu adott, ez a ma harmincadik és negyvenedik éve közti fiatalember, aki a Vasgárda első alapjait már 1924-ben megvetette, amikor a modern korban elsőnek szervezett meg munkatáborokat. 1927-ben újult energiával lépett porondra, hamarosan elismert vezére lett annak az ifjúságnak, amely legnagyobb részében misztikus társulatokban álmodozott mindezekig. Az új szervezetet eleinte Fészeknek hívták. És Codreanu kiadta könyvét, amely azóta is bibliája a mozgalomnak: „A Fészek vezérének könyvecskéje.“ Nagyon helyesen állapították meg erről az írásról, hogy szembeszökő vegyülete a katonai szabályzatnak és Nagy Szent Bazil ortodox szerzetessége reguláinak. Ilyen katonai és vallásos, sőt egyházi jegyben indult meg a Vasgárda a nagy harcra, amelyet a román állam és a régi román ember ellen indított, hogy kialakítsa az új embert és a neki megfelelő létformákat. Az elméleti megalapozottságra ezóta épültek fel az elméleti programok, hogy milyen is legyen ez a román ember és román állam.

A ROMÁN EMBER, ha múltjára visszatekint — a Vasgárda nézete szerint adjuk az itt következőket is —, egyebet sem lát, csak rabságot, szolgaságot, megkötöttséget, egyéniségének elnyomott mivoltát. Előbb idegenből jött hoszpodárok uralt, kényurakat, akiknek sem vérségben, sem kultúrában mi közülük sem volt az igazi román néphez; azután elnyomta az új, román nemzetinek nevezett, de alapjában véve semmiképpen sem testére szabott állam, amelynek jelszavába burkolva a néppel vajmi kevés sorsközösséget érző politikusok civakodtak a tömegek teljes semmibevétele mellett. Szolgaság és elnyomottság minden oldalról, minden vonalon: nem csodálatos tehát, ha a román lassanként elveszítette hitét önmagában, hozzászokott a sok idegen hatás nyomán ahhoz, hogy soha ne önmagát tekintse maga mértékül és fokmérőjéül, hanem a külvilág után igazodjék és annak ítéletértékelését kényszerítse magára. Mert mindig csak kifelé tekintett és csak olykor-olykor, egészen ritkán fordult önmagába: ezért alakult ki benne valami

egészen gyászos és szégyenteljes kisebbségi érzés, amely elvette magabiztonságát, kimerítette önmagába vetett hitelét, tudat alatt talán, de meggyőzte arról, hogy kevesebb és kevesebbet is ér, mint a többi, környező népek.

Felszított és hangoszavú öndicséretük, szégyenteljes múltjuknak erőltetetten és erőszakoltan heroikussá kendőzése lassan a hazugságok állandó és útvesztő ködébe burkolta őket. Ahelyett, hogy szilárdabb talajt kerestek volna talpuk alá, rózsaszínű ködön keresztül szeretnék volna szépnek és megnyugtatónak látni az ingoványt, amely fölött haláltáncot táncolnak. Hazug, mert tudatosan nagygyá és dicsővé fokozott a román népi és történelmi szemlélet, ahelyett hogy az igazságnak megfelelően hamut hintenének fejükre és bevallanák, hogy gyengék, gyávák, önmagukban sem bízó, minden hangoskodásuk a rejtett-takart félelem elűzését és elfeledtetését szolgálja. Pedig keresniök kellene az okokat, hogy miért lettek gyávábbak és önmagukban meghasonlottabbak más egyéb népeknél. Ha régen nyíltan szembenéztek volna ezzel a kérdéssel, akkor már belátták volna, hogy mindennek egyetlen oka: mert a román mindig kifelé nézett, mindig másokat vett mintaképeül, soha nem fordult önmagába, nem fedezte fel önmaga elfelejtett valóját, nem teremtette meg önmagának külön világát.

A Vasgárda nem tagadja, hogy a mai román közélet rothadt és romlott, gyökeréig szűette. Hogy a nép maga gyáva és nem alkotó, csak védekező; hogy lassan kiveszett minden ideál és eszmeiség az egész közéletből. A mai román életszemlélet szerintük teljességgel negatív és gyáva. Legelsősorban is ezen akarnak változtatni komoly népneveléssel. Hangoztatják, hogy aligha van még annyi „anti^e”-szervezet, mint éppen országukban. Antiszemita liga, antirevizionista liga és mindezek az alakulatok, amelyeket a Vasgárda elmélete tagad és elvet, mert szerintük éppen ez a beállítottság tette tönkre a román egyéniséget.

Nem „anti”, de aktív, pozitív tevékenységet követelnek, amely nem áll meg egyhelyben topogva a pusztá tagadásnál. Az antiszemita liga, a kifejezetten kisebbségellenes mozgalom, az antirevizionista tábor mind csak tagad. Tagadja a mások létét és lehetőségét, anélkül hogy önmagának igyekeznék létalapot megformálni. Barbár kihasználása ez valaminek, ami ma az övék, de amivel nem tudnak más egyebet kezdeni, mint hogy csak megőrizni igyekeznek. Antirevizionizmus például: gyáva lelkiület. Mert országok határa soha nem az a pont, amelyen túl a szomszéd nem hatolhat, hanem az a vonal, ameddig azt tényleg lélekkel, tartalommal és hivatással tölti meg az állam. Antirevizionizmus: ez csak pusztá tagadás, amely még a lehetőségét is elveszi annak, hogy a pusztá fennmaradásra szorítkozás mellett maradjanak még energiák a keretek tartalommal való kitöltésére. És ugyanez a helyzet az antiszemitizmussal, a kisebbségellenességgel. Nem antiszemitáknak, antimagyaroknak kell lenniük a románoknak, hanem prománokká kell válniuk. Ha pillanatnyi fizikai és hatalmi túlerejük tudatában megelégszenek azzal, hogy mindezeket a kisebbségeket elnyomják, akkor ismét csak defenzív állásokba vonulnak vissza, márpedig manapság a csak védekező népek fölött megkondul hamarosan a halálharang.

Ami az én tulajdonom, azt nem csupán meg kell tartanom, de ki is kell érdemelnem. Nincs jogos birtoklás, ha annak nincsen eredménye és ha az nem valamely hivatás szolgálatában áll. Amikor a mai román állam egyedül arra rendezkedik be, hogy fennmaradjon és amikor ennek érdekében is egyre inkább számít a külső hatalmak támogatására, mintsem saját belső erejére, akkor ezt nyíltan gyávaáagnak, kishitűségnek és élőádi kihaználásnak bélyegezi meg a Vasgárda.

így kerültek ök elvileg élesen szembe nem csupán a Cuza—Goga-féle antiszemita vagy az antirevizionista alakulatokkal, de Vajda Sándor numerus valachicusával is. Nem akarják azt, hogy előjogokat biztosítsanak minden fáradtság és megeröltetés nélkül a románságnak. Sőt ellenkezőleg: azt szeretnék, ha a román maga erejéből maga harcolná ki fölényét az idegenekkel szemben.

Amit ma hirdetnek, arról maguk is tudják, hogy végeredményében tragikus román kísérlet: vájjon meg tud-e állani a románság m?-a erejéből saját lábán, és ezen túlmenően, tud-e valamit az emí/ciiség érdekében pozitívet tenni és alkotni. Erősen hiszik, hogy igenis képes erre, csak meg kell néki ehhez adni a kibontakozási lehetőséget; mindenekelőtt ki kell öket menteni a parazitizmusból, ki kell öket nevelni a kisebrendűségi érzés fojtogató légköréből. Mert csak akkor áll majd talpra ez a román, ha egyszer belátja, hogy önmagában is alkotásra, tettekre képes. A hosszú passzív vagy negatív, megalkuvó életszemlélet és rothadt közszellem helyébe meg kell teremteni azt a konstruktív, pozitív és hőáies lelket, amely nélkül minden nép elpusztult, tehát ha így folytatja, belehal a román is.

Tragikus kísérlet ez, amelyben — éppen mélyen gyökeredző kisebrendűségi érzésüknél fogva — ma aligha bízik más az országban, mint ezek a fiatal Vasgárdisták, akik mind hiszik és hirdetik a román nép egyenrangúságát a világ bármely más népével attól a pillanattól kezdve, ha megszűnik gyengíteni és pusztítani soraikban a rothadt, elvetemült mai államszemlélet és politika. Ez a „heroikus“ életfelfogás persze eddig inkább csak a politikai gyilkosságokban mutatkozott meg, de szerintük maga az a tény, hogy akadnak románok, akik egy eszméért—akármilyen balkáni módon is, de — gyilkolni képesek, úgyhogy ennek minden következményét saját személyükben önzetlenül vállalják: mutatja már, hogy valami új alakult ki Romániában.

ÁLLAMESZMÉJÜK ennek megfelelően: megadni a román népnek a lehető legnagyobb szabadságot, hogy gazdaságilag és lélekben kiteljesítse önmagát. Szabadságot, de nem hivatalos támogatást. Ennek első alapfeltétele, hogy új államot kell építeni, amely valóban a románság igényeihez alkalmazkodik. Ilyen pedig csak egy lehetséges: a kollektív nemzeti, hierarchián felépülő, totális állam, amely szakít az idegenből behurcolt liberalizmussal, parlamentarizmussal, demokráciával, racionalizmussal és megvalósítja azt a nemzeti kommunizmust, amely végső álma a vasgárdistáknak. Hogy miképpen és milyen formában képzelik el ezt a nemzeti kommunizmust, azt pontosan még maguk sem tudják. Nem is tagadják, hogy programjuk nincsen. Programjuk csak racionalista-demofarata népeknek van, jelentik ki a náluk gyakori

groteszk öntudattal. A vezetőknek nem szabad teóriákkal terhelten a jövő elé indulniok, hanem mindig közvetlenül a pillanatnyi való helyzetet kell nézniök, amely állandóan alakul. Ez új és nagyon is ködös miszticizmusuk, amelynek alapján maguk is tudatosan éles különbséget tesznek önmaguk és a teoretikusan felépített szovjetország állam között. Ahogy a búza magjának nincs programja, a szerves fejlődés önmagától érleli meg a kalászt, úgy szökken majd sudárba önmagától az új gondolat, föltéve, ha erőszakos úton ki nem szakítják a talajból. Új államot, új állameszmét sürgetnek, de azt, ami az alapelveken túl és felül van, rábízzák a mindeneket megérlelő időre.

Természetesen nagyon fontos kérdés, hogy miképpen illeszkedik bele az idegen kisebbség ebbe a világrétegbe, amelyet a totális román államról a Vasgárda önmagának megalkotott. Szerintük kétféle kisebbségről kell beszélni. A román földművelő nép és így a föld valami szentséget jelent előtte. Azok a fajok, nemzetiségek, amelyek az ország földjével szerves kapcsolatban élnek, történelmi joggal is bírnak, hogy a földet megtartsák. Megvan a földettűró népek együttélése és összetartása a nomádokkal szemben. Úgy találják, hogy a román paraszthoz lélekben sokkal közelebb áll a fajüag idegen magyar paraszt, mint egy liberális román államférfi. A történelmi jogokkal bíró kisebbségek tehát csak akkor károsak és kipusztítandók az államból, ha szembe helyezkednek a neo-román szemlélettel.

Viszont a nomád zsidó nyílt és egyenes tagadása a totális nemzetnek. ők akadályozzák meg éppen nemzetközi rétegződésüknél fogva a csak-nemzeti élet önkörébe zárt szervezkedését. Szerepük mindig is az volt, hogy semlegesítették a népeket és a nacionalizmusokat. Vagy liberális-demokraták vagy kommunisták vagy racionalisták: ami mind tagadása a szükséges jövőnek. Nacionalista államban tehát a zsidónak semilyen formában és semmi körülmények között nem lehet helye. Ők robbantják fel a nemzetalakulás első fokát, a családot, ők destruálják az egyéneket. A bolsevizmus nekik teremtett életforma volt, mert szociális rétegződésünek, valamint nemzetközinek indult. De újabban, amióta e téren változások történtek, ott is ellenséggként kezdik őket tekinteni. A zsidók állanak a legtávolabb a román népi-lélektől. És mégis, a mai román államrendszer elsősorban is a zsidóságnak használt. Ez tette lehetővé az állandó zsidó beszivárgást, hiszen csak a világháború óta mintegy négyszázezer zsidó özönlött be az országba. A zsidó kerítette kezébe a szellemi élet irányítását, legtöbbször ősi, nemesi román nevek mögé bújva. írók, újságírók, művészek zsidósították el a román egyéniség kifejezési eszközeit, zsidó bankárok, orvosok, ügyvédek, mérnökök furakodtak mindenütt a közélet élére. Zsidóval tehát megbékélés és megalkuvás nincs az új román állam keretei között.

Ez a kisebbség veszélyes az államra, mert már természeténél fogva nem fér vele össze. De az új viszonyokba beleilleszkedni tudó, a földdel közösséget érző kisebbség ellen nem kívánnak fellépni, mert jelenlétét még hasznosnak is látják — természetesen a távolabbra tekintve mindig a beolvasztás reményében. Mert hogy ki tartozik egy néphez, azt meggyőződésük szerint nem a vér, a faj, a nevelés, de nem is a

szabad akarat vagy választás határozzák meg. Ami döntő: az oda-tartozási érzés. Elvégre is maga Zelea Codreanu sem román, hanem német-lengyel keverék. Cuza, Goga görögök. És mert hiszik, hogy az új világ magának meghódítja, magába beolvasztja majd mindahány kisebbségüket, elméletileg türelmet hirdetnek irántuk.

Másik jellemző sajátossága a Vasgárdának, hogy kifejezetten ortodox vallásos jellegű. Az sem véletlen, hogy soraiban igen sok fiatal teológus bukkanik fel és szerepel, a gyilkosságokban is. Az ortodox egyházat a totalizmus kifejezésének tekintik, ahol az igazságot nem az emberi értelem — mint a protestánsoknál —, sem nem személyi tekintély — mint a katolikus pápa — dönti el, hanem az egyetemesség kifejezője, a szent szinódus. A mozgalom tehát nem vérségi, faji alapokra épül fel, de azért hangsúlyozottan nemzeti. Ezért tekintenek őket egy-egy szintiszta román származású liberális politikust például nem románnak, de nemzetközinek, aki már professzionista és nem etnikai kategóriákba tartozik. Viszont ezért nem ütköznek meg pillanatra sem azon, ha vezérük ma a német-lengyel keverék, Codreanu. A katonai és Szent Bazil-féle szerzetesi lélek találkozása egész elméletük, nemzeti-totalista talapzatra helyezve.

A GYAKORLATI ÉLETBEN természetesen gyakran egészen más alakban jelentkezik az elmélet, mint ahogy azt a szellemi irányítók elképzelik. Bizonyos, hogy a Vasgárda kiválasztott élcsapata, amely elsősorban fiatal értelmiségi körökből kerül ki, valóban ilyen, bár ködös, de mégis filozófiai vagy legalább is filozofáló szemlélettel tekinti életét és életcéljait. De a rohamcsapatok zöme mégis csak inkább verekedik, mintsem filozofál és aligha képes vagy alkalmas olyan finom megkülönböztetésekre, mint: földet túró, a földdel szerves kapcsolatban élő vagy pedig nomád kisebbség. A gyakorlatban igen sokszor éppen olyan kisebbségellenesek, nemcsak ha a zsidókról, de ha magyarokról vagy németekről van is szó, mint a legvadabb anti-szemléletű „negatív-románok“. Ezért azonosítja is őket a köztudat nem ok nélkül a többi kisebbségüldözőkkel.

Ha vezetőik ez ellen idegenek előtt tiltakoznak is, ez azért nem menti a valót, hogy a gyakorlat eltolódott az alapelvektől. És föltétlenül kisebbségellenesnek kell még elméleti tanításukban is azt a végső célt tekinteni, amellyel a kisebbségeket békés úton elrománosítani akarják az új román mítosz vonzóerejével. És az sem nevezhető hősi életformának, ha ellenségeiket halálraítélik és orvul kivégzik, még ha a gyilkosok bátran vállalják is tettük következményeit (de tudják, hogy felmentik őket).

Ismét hangsúlyozni kell: tragikus kísérlet ez. Mert ha itt az dőlne el, hogy a román képtelen államának határait tartalommal megtölteni, hogy pusztá létén és önfenntartási harcán túlmenően nincs mit adnia az emberiség egyetemességének, hogy a határok számára ezután is csak azt a pontot jelentik majd, amelyen innen ellenségnek lépnie nem szabad, nem pedig a vonalat, ameddig lelkük kisugárzása elhat: akkora tragikus kísérlet tragikus önmegismerésbe zuhan.

NELLER MÁTYAS

A VASGÁRDA TÖRTÉNETE

EZELŐTT TÍZ ÉVVEL, 1927 június 25-én, a délelőtti órákban öt fiatalember állított be Cuza professzorhoz, a romániai „Keresztény Nemzetvédelmi Liga“ elnökéhez. A liga ekkor belső válsággal küzdött és két pártra szakadt, melyeknek vezetői egymás ellen hadakoztak. A fiatalok megunták öregebb vezetőik egymás elleni szitkozódását s mivel őket nem tudták kibékíteni, ezért elhatározták, hogy ott hagyják a kettészakadt Ligát és maguknak új szervezetet alakítanak. Most éppen azért jöttek Cuzához, hogy neki bejelentsék elhatározásukat. „Nem követhetjük önt azon az úton, amelyen most jár, — mondotta Cuzának a fiatalok vezére, Comeliu Zelea Codreanu — s ezért arra kérjük, oldjon fel az eskü alól, melyet annakidején letettünk. Egyedül fogunk ezután harcolni értelmünk és szívünk útmutatása szerint.“

Cuza elbúcsúzott tőlük s némi jótanácsokkal látta el egykori híveit. Ezek innen az ellen-Liga vezetőihez is elmentek s azoknak is bejelentették szándékukat, mely szerint ettől kezdve saját útjukon fognak járni.

Valószínűleg sem Cuza, sem a Liga többi vezetői nem tulajdonítottak egyelőre nagyobb fontosságot a fiatalok kivonulásának. „Majd belátják tévedésüket“ — gondolták magukban. Ha pedig nem, akkor majd elvállik mire tudnak menni. És némi iróniával néztek várakozóan arra az új szervezetre, melyet Codreanu ekkor alapított és „Legiunea Arhanghelul Mihaü^c — Mihály Arkangyal Légiónak nevezett el.

Codreanu és társai mögött ekkor már eseményteljes múlt állott. Évekkel azelőtt ők voltak a numerus clausus bevezetéséért harcoló román diákság legismertebb vezérei. Akkoriban az 1922—23-i iskolai évben a román egyetemi ifjúság egy évig sztrájkolt, hogy a zsidók ellen kieroszakolja a numerus clausust. A kormány azonban letörte a diákok ellenállását, akik egy év elvesztése után kénytelenek voltak újra visszatérni az előadásokra. Mikor ezt vezéreik, Codreanu, Mota és a többiek belátták, maguk biztatták az egyetemi hallgatókat az előadásokra való visszatérésre. De ugyanekkor elhatározták, hogy a mozgalmat egy szörnyű példaadással fejezik be: revolvereket szereznek és mindazokat agyonlövik, akiket legbűnösebbeknek tartanak a román érdekek elárulásában. Ilyenformán önmagukat is fel akarták áldozni, mert azzal tisztában voltak, hogy tettük sikere esetén élet-

fogytiglani fegyház vár reájuk. A kivégzendők listájára hat liberális minisztert — köztük G. Märzescut — és néhány nagy zsidó bankáit és zsidó újságírókat vettek fel. Egyik társuk azonban elárulta tervüket s a rendőrség valamennyieket letartóztatta és a Bukarest közelében lévő „Vacăresti“ börtönbe zárta. A diákvezéreket itt tartották vizsgálati fogságban hat hónapon keresztül s ez alatt az idő alatt nagyon összenőttek egymással. Közös cellák, közös étkezések, nagyszerű alkalmaknak bizonyultak arra, hogy egységes gondolkozásra jussanak. A fogságban kiállott nélkülözések és szenvedések, valamint a külvilág rokonszenve szintén nagy szerepet játszottak ebben. Volt a börtön udvarán egy kis templom, ahová eljárógtak imádkozni és az oltár-ajtón lévő Mihály Arkangyalt ábrázoló festményben gyönyörködni. Az Arkangyal képe olyan misztikus hatással volt az egész csoportra, hogy ettől kezdve mindig idejöttek imádkozni és Mihály Arkangyalt mintegy patrónusuknak tekintették.

Egy félév múlva megtartották a tárgyalást és a diákokat felmentették. A tárgyalást megelőző napon Mofa, Codreanu társa, a börtön tisztviselőinek szemeláttára lelőtte azt az egyetemi hallgatót, aki a csoportot annakidején elárulta. Így, mikor a többiek kiszabadultak, ő még börtönben maradt. De a román diákság és közvélemény hatalmas nyomása alatt az esküdszék néhány hónap múlva őt is felmentette, mert Mota tettét, az áruló megbüntetését, majdnem mindenfelől helyeselték.

A Vacărești börtönben összebarátkozott diákvezérek fogadalmat tettek, hogy ezentúl Jászvásárba (Jasi) költöznek és ott tovább fognak harcolni a zsidók és korrumpált román vezetők ellen. Csoportjukat „Văcărești“ csoportnak nevezték s a román diákság előtt óriási tekintélyük volt. 1924-ben a Jászvásár melletti Ungheni nevű faluban megrendezték az első munkatáborot ötven résztvevővel, akik egy felépítendő keresztény diákokotthon tégláit vetették, mégpedig naponta háromezer darabot. Ugyanakkor Jászvásárban egy kertet rendeztek be zöldség termesztésre, hogy az élelmezésüket megkönnyítsék. De a rendőrprefektus meg akarta tömi egységüket s ezért a Codreanu csoportjához tartozó diákokra valóságos hajtóvadászatot rendezett. A város utcáin sétáló egyetemi hallgatókat gyakran ok nélkül megverte s emberei még a lányokkal is durván bántak. Egy nap a munkatáborot körülvette és résztvevőit lánccraverve küldte be a rendőrségre. Itt mindenféle kínzással próbálta őket kivallatni: vajjon nem akamake valami újabb összeesküvést szervezni? Személyesen verte a letartóztatott diákokat, kik közül többen súlyos külső és belső sérüléseket szenvedtek. Mikor Codreanura került a sor, a letartóztatott fiúk szülei berontottak a rendőrségre és kiszabadították övéiket. Codreanu azonban revolvért szerzett s elhatározta, hogy ha még egyszer inzultálják, védekezni fog. Ő annakidején katonaiskolát végzett s a katonai nevelés rendkívül önérzetessé formálta különben is büszke és elszánt természetét. Határozott egyénisége és nagy szervezőképessége — annakidején az egész „Keresztény Nemzetvédelmi Ligát“ ő szervezte meg — már régóta vezérszerepet biztosított neki társai körében. Most úgy érezte, hogy a társain elkövetett sérelmeket is neki kell

megbosszulnia. Így történt aztán, hogy mikor mint védőügyvéd egyik társát képviselte a Manciu rendőrprefektus kínzásai miatt indított perben, a törvényszéki tárgyaláson kitört a vihar. A prefektus és rendőrei Codreanu rohantak, aki előrántotta revolverét és Manciu prefektust agyonlőtte. A megtorló gesztust a diákság nagy megrendüléssel és lelkesedéssel vette tudomásul s az egész országban óriási rokonszenvtüntetéseket rendezett mellette. A Liga vezetősége és tagjai is mindent megtettek Codreanu ügyében s így érthető, hogy mikor mintegy hat hónapi vizsgálati fogság után ügye tárgyalásra került, a román társadalom nagy többsége a felmentő ítéletet követelte. A turnu-severini törvényszék elnökénél 19.300-an iratkoztak fel védőül s mikor a tárgyalás napját kitűzték, a különvonatokon ezrek és ezrek érkeztek a városba. Ilyenformán az esküdtszék sem vonhatta ki magát a tömeghangulat alól s Codreanut a vele egyidőben elfogott Vacaresti csoport tagjaival együtt felmentette a vád és annak következményei alól.

Erre a felmentő ítéletre az egész országban óriási visszhang támadt. Codreanu az ifjúság bálványja lett, de népszerűségében osztozott a Liga is. Mikor a felmentés után hazament és megtartottra esküvőjét, azon mintegy nyolcvan-kilencvenezer ember vett részt s így ezzel is hatalmas politikai tüntetést rendeztek Codreanu mellett.

Ilyen múltja volt tehát Codreanunak és a hozzátartozó négy fiatalembernek, akik 1927-ben, mint az ekkor alapított Mihály Arkangyal Légiónak első légionáriusai megkezdték szervező munkájukat. Mivel a későbbi Vasgárda tulajdonképpen mindig csak egy külső kerete volt ennek a Légiónak, szükséges, hogy elsősorban ezt ismerjük, ha a Vasgárdát akarjuk megismerni. A mozgalomhoz kezdetben mintegy tíz egyetemi hallgató csatlakozott és körülbelül ugyanannyi idősebb intellektuel, ügyvédek és katonatisztek, Codreanu régi hívei, akik mind a Ligából léptek ki. Emiatt a Liga vezetői nagy haraggal fordultak az új szervezet ellen és annak kezdeményezőire a vádak valóságos özönét zúdították. De ez utóbbiak annál szorosabban összetartottak. Valami egészen különös vallásos miszticizmus kezdett elhatalmasodni rajtuk, aminek eredete még a Vacaresti börtön kápolnájában felfedezett Mihály Arkangyal képére vezethető vissza. A képről annakidején másolatot készítettek s a másolt képet most jászvásári kis otthonukban helyezték el és mellette éjjel nappal őrködött egy légionárius, akit katonai szokás szerint meghatározott időben leváltottak. Az éjjeli mécses pislákoló fénye mellett mereven álló légionárius, mögötte a félhomályban levő vallásos kép, a kép előtt való gyakori közös imádkozások mind előmozdították azt a misztikus hangulatot, mely e mozgalmat jellemezte. Ez a hangulat pedig nagyon alkalmas volt arra, hogy a légiónak szervezetének katonai szellemét erősítse. Mert Codreanu a szervezetet egészen katonai alapokra fektette. „A katonai nevelés egész életemen keresztül követni fog, írja a „Pentru legionari“ című Hitler „Mein Kampf“-jához hasonló könyvében. A rend, fegyelem és hierarchia, melyeket még kiskoromban vérembe öntöttek, vörös fonálként fognak végig húzódni egész jövőbeli tevékenységemen ... Az itt szerzett katonai tudomány alapelemei olyan emberré

tettek, aki később is mindent a hadtudomány lencséjén keresztül ítéltem meg“.¹

Így érthető az a teljesen katonai jellegű szervezet, amelynek eleinte csak a külső formáit figyelhették meg Codreanu körében. Az ötven főből álló Légio apró egységekre oszlott, melyeknek élére Codreanu vezetőket állított. Ezek parancsokat kaptak és parancsokat adtak, melyeket a legszigorúbb katonai fegyellemmel hajtottak végre. Egymást felemelt kézzel, római módon üdvözölték s a katonai szellemet mindenféle gyakorlatokkal erősítették. De e külső egységen kívül, belső gondolkozásbeli egységüket is folyton erősítették. Codreanu szerint szervezkedésük emez első időszakában négy alapelvük volt, ami őket összekötötte: 1. Istenben való hit. 2. Hivatásukról való meggyőződés. 3. Egymásközt való testvéries viszony. 4. Az éneklés.

Az új alakulat egyelőre csak Jászvásárban szerzett híveket magának és nem dolgozott ki semmiféle politikai programot. Egyetlen programpontját tagjainak az a meggyőződése képezte, hogy a román népet meg kell szabadítani a zsidóktól és a zsidók által megvásárolt román politikusok erkölcstelen uralmától. De egyelőre nem részletezték azokat az eszközöket, melyekkel elgondolásukat meg szeretnék volna valósítani.

Ilyen kezdetek után indult meg a Légio a fejlődés útján. Csakhamar az ország minden részéből érdeklődni kezdtek az új alakulat iránt. A Cuza-féle antiszemita Liga leghatározottabb és legtöbbet érő emberei közül sokan a Légiohoz csatlakoztak. Egységes gondolkozásuk, Codreanu iránti ragaszkodásuk miatt összetartó, intelligens, fegyelmezett kis hadsereg benyomását keltették mindazok előtt, akik őket ismerték. Megalakulásuk harmadik hónapjában már folyóiratot adtak ki (Pamantul Stramoșesc — az ősi föld), melynek minden sora a fent ismertetett szellemben volt írva. Tevékenységükre jellemző, hogy másfél hónap alatt egymással versenyezve 2586 előfizetőt gyűjtöttek a folyóirat számára.

A folyóiratra azért volt szükség, hogy az ország különböző helyein lakó híveiket egységesen irányítsák. Ezt az egységes irányítást a lassanként fejlődő szervezkedés természete nagyon megkövetelte. A szervezkedés alapja ugyanis az úgynevezett „fészek (cuib)“ volt. Ez a keret rendszerint 3—13 személyt fogott egy egységbe egy főnök parancsnoksága alatt. Bárki, aki Codreanu légiojához szeretett volna csatlakozni, — középiskolás fiú vagy leány, egyetemi hallgató, munkás, földműves vagy intellektuel, idős férfi vagy nő — azt a parancsot kapta, hogy szervezzen magának egy fészket és annak tagjait nevelje meg. Ha az illető ezt meg tudta csinálni, akkor fészekfőnök lett belőle, ha pedig nem, egyedül maradt. Így ahol életképes fészek keletkezett, ott rendszerint egy-egy jó szervezőtehetség is felbukkant. Minden fészkeknek valamilyen gyakorlati munkát, hőstettet kellett véghezvinnie a román nép érdekében, pl. kutat ásni egy falu számára, hidat csinálni stb. Ezt a feladatot a fészekfőnök választotta ki, tehát nagy hatáskörrel rendelkezett és ha jó szervezőképességei voltak, az ilyen munkával még jobban összeforrasztotta a fészek tagjait. Több

¹ Comeliu Zelea Codreanu: Pentru legionari, Gibur, 1937.

fészek egy nagyobb egységet képezett, kor, nem és adminisztratív alapelv szerint. Hét év alatt a fészekek annyira elszaporodtak, hogy egyes vidékek szerint csoportosított nagyobb egységekben tömörültek, melyek felett egy-egy kinevezett „séf de regiune“ — kerületi parancsnok állott.

A fészekek működésére és a fészektagok kötelességeire vonatkozó szabályokat a Codreanu által írott kis könyv „Carticica Șefului de cuib“ — A fészekfőnök könyvecskéje — foglalja össze. Eszerint a fészek tagoknak a következő hat törvényt kell betartaniuk:

„1. A fegyelem törvénye. Légy fegyelmezett légionárius, mert csak így fogsz győzni. Kövesd a főnököt jóban és rosszban.

2. A munka törvénye. Dolgozz, dolgozz minden nap. Dolgozz jókedvvel. Munkád jutalma ne a nyereség legyen, hanem az a megelégedés, hogy egy téglával hozzájárultál Légiód felépítéséhez és Románia felvirágoztatásához.

3. A hallgatás törvénye. Keveset beszélj, csak azt, amit kell és csak akkor, mikor kell. Beszéded a tett beszéde legyen. Te alkoss és cselekedj, engedd, hogy mások beszéljenek.

4. A nevelés törvénye. Mássá kell lenned. Egy hőssé. A fészekben végezd el ennek iskoláját. Ismerd meg jól a Légiót.

5. A kölcsönös segítség törvénye. Segíts bajba jutott testvéreden és ne hagyd el őt.

6. A tisztesség törvénye. Csak tisztességes utakon járj. Harcolj, de soha se légy aljas. Hagyd másoknak a becstelenség útjait. Jobb, ha becsületesen harcolva esel el, mintha becstelenség által győzől.“

Ha a fészektagok hosszú munkálkodás után méltóknak bizonyultak arra, hogy légionáriusokká legyenek, akkor ünnepélyes külsőségek között szövetséget kötöttek. Ez az ünnepély Jászvásárban történt, Codreanu jelenlétében és rendszerint évenként egyszer tartották. Istentisztelettel kezdődött, azután az illető fogadalmat tett, hogy nem lesz áruló, majd pedig az ország minden részéből származó földdel megtöltöttek egy kis bőrzacskót és azt a véglegesen felavatott légionáriusnak adták, aki azután mindig mellén hordozta, mint valami talizmánt. Ez a föld azokról a helyekről volt összegyűjtve, ahol a románság vezetői és hősei elpusztultak, vagy pedig valamilyen győzelmet arattak. Így Mihály vajda sírjáról, Torda vidékéről, Hóra és Kloska kivégzésének helyéről, az egykori dák főváros: Sarmisegetuza romjai alól, továbbá Războieni, moldvai helyséből és más történelmi nevezetességű helyekről hozattak földet és azt összekeverték. „Így találtam meg azt a formát, — írja Codreanu — amelyik mozgalmunk jellegének, a földdel, éggel és halottainkkal való kapcsolatunknak hű kifejezése lehet.“

A Légió előbb ismertetett katonai jellegű szervezete és a légionáriusok vezetőinek különös vallásos miszticizmusa, valamint az ezzel párosult szélsőséges nacionalizmus megmagyarázzák az új román alakulat rohamos fejlődését. Különösen a fiatalság érdeklődött mindjobban és jobban a mozgalom iránt, ami azt bizonyítja, hogy Codreanu jól ismerte az ifjúság természetét. De idősebbek is csatlakoztak hozzá, köztük egyetemi tanárok, mint pl. Gavanescu, a jászvásári egyetem

nagyhírű pedagógia tanára. A Légión vezetõi pedig még nagyobb lendülettel folytatták a tagok nevelését. Itt Codreanu példája és élete nagy hatást gyakorolt: valóságos aszkéta módra élt, semmiféle szórakozó helyre a lábát be nem tette. Színházba, moziba, kávéházba, bálba nem járt, hanem minden idejét a mozgalomnak szentelte. Ha egy ilyen fanatikus ember beleveti magát minden erejével és képességével egy mozgalom megszervezésébe, akkor a mozgalom rendszerint sikerülni szokott. Így õ is annyira bele tudta ágyazni meggyõzõdését a légionáriusok leikébe, hogy azok minden áldozatot szívesen vállaltak a Légión érdekében. Nyaranként az õ vezetése alatt rendszerint nagy és megerõltetõ meneteléseket hajtottak végre. Hosszú és fárasztó utakat tettek, nagy terhekkal megrakodva, szélben, esõben, viharban, kánikulai melegben, hogy az akaratuk erõsebb és acélosabb, testük izmosabb legyen. Néha órákhosszat nem volt szabad megszólalniuk e menetelés közben. Ha valami hibát vagy kihágást követtek el, Codreanu szigorúan megbüntette õket, legtöbbször többlet munkával. Ezáltal a felelõsség érzetét próbálta bennük kifejleszteni.

Két és félévi elõkészület után a Légión vezetõi végre elhatározták, hogy kilépnek a küzdõtérre a nagy tömegek meghódítására. Így akarták elõkészíteni programpontjuk megvalósítását: a zsidókérdés megoldását. A rendõrség azonban emlékezett Codreanu egykori szereplésére és nem engedte meg a népgyûlések tartását. Ezért a Légión vezetõje, Codreanu, néhány társával lóháton járta be a moldvai falvakat. Hatása óriási volt: a falusi tömegekben mélyen szunnyadó ösztönöket ébresztett fel ez a lóháton járó kis csapat, amelynek fanatikus vezére röviden és tömören beszélt meggyõzõdésérõl. Mikor aztán sikerült végre engedélyt nyernie egy népgyûlésre Cahul beszarábiai városban, azon több mint húszezer ember vett részt. Ez a gyûlés nagy bámulatot keltett a politikai világban, mert az izgató beszédek ellenére a tömeg mindvégig fegyelmezetten viselkedett. Codreanu most már egy nagyszabású beszarábiai menetelésre gondolt, hogy híveit abba a tartományba is elvigye, ahol köztudomás szerint a romániai zsidóság legnagyobb tömegei élnek. Ekkor jutott eszébe, hogy jó volna egy új nacionalista szervezetet alapítani „a zsidó kommunizmus leküzdésére“, mégpedig egy olyan szervezetet, amelyben a Mihály Arkangyal Légión és más ifjúsági csoportok is helyet találjanak. Ezt azért is elõnyösnek gondolta, mert így több reménye volt, hogy beszarábiai menetelését a kormány nem fogja megakadályozni. „Ilyen módon gondoltam, — írja erre vonatkozólag — hogy be tudunk lopózni Beszarábiába.“ Az új szervezetet meg is alapította és azt egyik hívének javaslatára „Vasgárdának“ nevezte el.

Ez a híres Vasgárda 1930-ban alakult, elsõsorban természetesen a Légión híveibõl és azokból az ifjúsági csoportokból, melyek még hozzácsatlakoztak. Tehát Codreanu szavai szerint „a zsidó kommunizmus leküzdésére“ alakult s így elsõsorban a zsidók ellen irányult. Természetesen a Légión képezte gyökerét s a légionáriusok képezték a vezetõ-réteget. Ez egyet jelentett azzal, hogy a Vasgárda tagjai között nemsokára valóságos versengés indult meg az antiszemitizmusban és ebbõl több merénylet keletkezett. A merényletek miatt

Mihalache, akkori belügyminiszter, 1931. jan. n-én feloszlatta a Légiót és a Vasgárdát, az összes helyiségeket lepecsételtette és az iratokat lefoglalta. Codreanut, akit nemsokára „Kapitánynak“ kezdtek nevezni, társaival együtt letartóztatták, de a bíróság nemsokára felmentette őket. Ezután kezdődnek a Vasgárda választási sikerei. Habár fel van oszlatva, mint Zelea Codreanu csoportja 1931-ben harminnégyezer szavazatot kap és így a „Kapitány“ képviselő lesz. Nemsokára a Légió és a Gárda újra megkezdik a működést. De 1932-ben megint feloszlatták. Új letartóztatások, ismételt házkutatások, üldözés a következménye. De a Légió szervezete már annyira tökéletes, a légionáriusok annyira fanatikusak lettek a rendszeres nevelés következtében, hogy az üldözés csak olaj a tüzre. A szenvedés, a csendőrök erőszakosságai csak fokozzák fanatikus meggyőződésüket, hogy ők a román népért szenvedik a sorozatos mártíromságot. Minden hatósági üldözés ellenére — vagy talán éppen ezért — folyton erősödnek és az 1932-es választásokon már hetvenezer szavazatot kapnak. Most már öt képviselőjük van benn a parlamentben. A Vasgárdista képviselők havi harmincezer lejesez fizetésükből 22.000 lejt pártcélokra adnak s a megmaradt 8000 lejből hónapos szobákban, szegényesen élnek. Hatásuk igen nagy az ifjúságra, mely mind nagyobb tömegekben sorakozik a Vasgárdába. Az ország négy egyetemén az összes ifjúsági szervezetekben a gárda tagjai viszik a szót. A következő évben mintegy húsz folyóirat képviseli eszméiket — azelőtt két évvel még csak egy folyóiratuk volt — és egy új, nagyhatású napilap, a Nichifor Crainic szerkesztésében megjelenő „Calendarul“ veszi pártfogásába őket. Híres emberek, egyetemi és teológiai tanárok lépnek be a gárdába, melynek jelentősége napról-napra növekedik. Az 1933-ik esztendő mindenképpen döntő jelentőségű Románia belpolitikai életében, mert ekkor fordul a román közvélemény teljesen jobboldali irányba. Kétségtelen, hogy ebben a Légió és Gárdának nagy szerepe volt, habár ezt a jobboldali orientációt az éppen ekkor diadalra jutó német hitlerizmus szintén elősegítette.

Ám a Vasgárda rohamosan növekvő befolyása megriasztotta a kormányt, mely éppen ezért újból felvette a harcot a légionáriusok ellen. Erre valószínűleg francia befolyás is készítette, mert a francia politikai körök kezdtek nyugtalanodni a román jobboldal erősödése miatt, amiben — nem egészen alaptalanul — a német hitlerizmus hatását is látták. Már a Vajda-kormány fellépett volt a Vasgárda ellen 1933 nyarán, de az utána következő Duca-féle liberális kormány teljes erővel fordult e hatalmas jobboldali szervezettel szembe. A Légiót és Gárdát újra feloszlatták s annak híveire rászabadították a csendőri és rendőri hatóságok romániai önkényét. Sok légionáriust megkínóztak, néhányat „incidentaliter“ lelőttek. De a szaporodó visszaélések és kínzások végsőkig elkésérették a légionáriusokat s így történt, hogy három vasgárdista Dúca miniszterelnököt a szinaiai állomáson agyonlőtte. Az erre következő megtorlás sem érte el a célját.

A feloszlattott Légió és Gárda földalatti mozgalommá alakult át, amelyik titkosságával és folyton szaporodó mártírjainak nagy erejével még nagyobb vonzóerőt gyakorolt a román intelligenciára. Az egyetemi

hallgatók között már annyira egyeduralomra jutott, hogy 1935-ben a craiovai diákkongresszus egészen vasgárdista összejövételnek számított. Ugyanilyen volt az 1936-os marosvásárhelyi gyűlés is, ahol még nagyobb tömegek jelentek meg. Időközben Codreanu megbízásából a gárda régi pártfogója, Cantacuzino-Grănicerul, nyugalmazott tábornok, megalapította a „Tótul pentru ‘‘fara‘‘ (Mindent a hazáért) nevű pártot, melyet a kormány is elismert s így a Vasgárda és Légió tagjai egy törvényes párt keretei között dolgozhattak tovább. Újra megkezdődött a munkatáborok szervezése. 1935-ben 17 munkatábor működött az egész ország területén, ezekben intellektuelek, papok, ügyvédek és tanárok egyformán résztvettek. Az ortodox egyház is mind inkább növekvő rokonszenwél nézte az új párt munkáját, amelyet több püspök és metropolita messzhangzó nyilatkozattal helyeselt és ismert el. Ez különösképpen megnyilvánult a spanyol fronton nemrég elesett Mota temetése alkalmává! Mo{a, Codreanu sógora, több légionárius társával együtt elment a spanyol frontra és ott mint önkéntes szolgált a nemzeti csapatok oldalán. Néhány hét múlva elesett. Holttestét hazahozták és Románia összes nagyobb állomásain végighordozták. Mikor Bukarestben eltemették, a temetésen hatszáz ortodox pap vett részt. Mota önkéntes vállalkozása szaporította a légionárius mártírok számát, mely már ekkor meghaladta a harmincat.

A kormány már 1934 óta azzal próbálta leszerelni a Vasgárdát, hogy a jobboldali nacionalista pártok programjainak egyes pontjait kisajátította és próbálta azokat megvalósítani. „I se va lua apa dela moară“ — elvesszük a vizet a malmáról, mondotta lamandi miniszter egy alkalommal. És valóban, aki figyeli a román belpolitikát, az kénytelen megállapítani, hogy a kormány programjában 1934 óta azok a célkitűzések és törekvések szerepelnek, melyeket annakidején Codreanuék hirdettek. A vállalatok nacionalizálása, a nemzeti munkavédelmi törvény, az egyetemekre újból bevezetett felvételi vizsga, az újabb és újabb nyelvvizsgák, az ifjúság kötelező munkatábori szolgálata mind az egykori antiszemita és vasgárdista eszmék részbeni megvalósításául tekinthetők. A román nacionalizmust azonban ezek az intézkedések nem elégítik ki és mind többet és többet követel. Mivel pedig a teljes nacionalista programot külpolitikai okok miatt egyelőre a demokratikus színezetű kormányok nem igen tudják megvalósítani, valószínű, hogy előbb-utóbb mégis csak egy kimondott jobboldali kormány következik, mely aztán feltétlenül a legerősebb jobboldali szervezet — a régi vasgárda — hatása alá kerül.

Milyen lesz akkor a kisebbségek sorsa? Mi a Vasgárda, illetve a Légió programja a kisebbségi kérdésben? Mint már láttuk, Codreanu sokáig nem adott részletes programot, mert inkább híveinek nevelésére fektette a fősúlyt. Mikor azonban képviselővé választották, akkor nyilatkozott ebben a kérdésben is. Elképzelését 1933-ban részletesen kifejtették az „Axa“ c. vasgárdista folyóirat szerkesztői, Mihail Polihroniade és Vojen, akik mindketten csatlakoztak a Légióhoz. Ez a részletes program tulajdonképpen nem más, mint Codreanu néhány rövid nyilatkozatának rendszeres kifejtése. A Codreanu később

megjelent könyve nem beszél a kisebbségekre vonatkozó programról, inkább általános világnézeti keretet ad ennek a kérdésnek, mikor kifejti antidemokratikus, antiliberális és antihumanista felfogását a jövő román államáról. De az újabb időben alapított „România Crestină“ c. hetilap szintén felveti a kisebbségi kérdést Codreanu programjával kapcsolatban és egy összefoglalást ad az eljövendő, jobboldali jellegű román állam kisebbségi bánásmódjáról.

Ezek szerint a Vasgárda kisebbségi programját elsősorban az határozza meg, hogy a Vasgárda nem demokratikus, hanem antidemokratikus mozgalom. Mint ilyen nem téveszti össze az „állampolgárt“, ezt a jogi fikciót a „nemzetivel“. „Jogi tekintetben — írta Mota az Axa 1933 okt. 15-i számában — a Vasgárda mégcsak el sem képzelhet egy olyan román állampolgári eszmét, mely egyformán alkalmazható lenne az ország minden lakosára. A kisebbségeknek csak addig a határig vannak a románokéval egyenlő jogaik, míg a román állam és román nép existenciáját nem veszélyeztetik. A mi rendszerünkben — folytatja tovább — a kisebbségeknek csak egyetlen kategóriája kerülhet a románokkal teljesen azonos színvonalra: azok a keresztény kisebbségek, akik légionáriusokká lesznek és szenvedve a Légióért és a románság újjászületéséért, ilyenformán egyszersmindenkorra belegyökeresednek a mi sorsunkba és földünkbe. A többi kisebbségek külön jogi kategóriákat alkotnak majd a valóságnak megfelelően és teljes jogokat élveznek azon feltétel alatt, hogy a románság érdekeit ne sértsék.“

Egészen ehhez hasonlóan ír a „România Crestină“ c. lap szerkesztője is lapjának 1935 augusztus 15-i számában:

„A keresztény kisebbségekre vonatkozólag, akik nem jelentenek valóságos veszélyt a román népre, Comeliu Zelea Codreanu a parlamentben és más alkalommal ezeket mondta: A Romániában lakó keresztény kisebbségek abban a mértékben élvezik az összes jogokat, amilyen mértékben bebizonyítják lojalitásukat a román állammal szemben, ősi nemzetük iránt való természetes rokonszenvük nem tekinthető sem a lojalitás hiányának, sem pedig olyan dolognak, ami veszedelmes a román államra nézve.“

A lap szerkesztője, Sergiu Florescu, a „Tótul pentru Tara“ párt kişinevi tagozatának elnöke ehhez még hozzáfűzi, hogy a kisebbségek ugyanolyan jogokat és ugyanolyan bánásmódot fognak élvezni, mint amilyent a románok is szeretnének az illető országokban lakó román testvéreik számára. Itt tehát a kölcsönös kisebbségi bánásmódra utal, ami azonban pl. a magyarok esetében illuzórius, mivel Magyarországon olyan kevés a román kisebbség száma, hogy azt a románok nem tekintik nagyon fontosnak. Különben is ezt a felfogást más vasgárdista szellemű megnyilatkozásokban nem igen találhatjuk meg. Sőt az Axa szerkesztője, Mihail Poühroniade, egészen másképpen magyarázza a gárdának erre vonatkozó felfogását.¹

Szerinte a Vasgárda által diadalra kerülő nemzeti forradalomnak meg kell mentenie a román nemzeti lelket (finta nationale), melyet a Nagyromániában lakó nagyszámú idegen elemek súlyosan fenye-

¹ Axa, 1933 június 15. „Sensul revolutiei nationale.“

getnek eredetiségében, egységében, sőt fennmaradásában is, Ezért egy védekező politikára van szükség. Azok a kisebbségek, melyeknek nincsenek a román állammal ellentétes érdekeik, mint a német kisebbség — a legtökéletesebb bizalom és barátság szellemével kezelendők. Azok pedig, akik nyíltan ellene vannak területi elhelyezkedésünknek, ennek megfelelő bánásmódban részesülnek. „Elsősorban a magyarokat, bulgárokat és ukránokat kell szétbontani, válogatott román elemekkel való rendszeres telepítés által. Határainknak román elemekkel való megerősítése életkérdés a mi számunkra. Ugyanígy a városok románosítása. Az idegen munkások, technikai szakemberek, üzletemberek a lehetőség szerint eltávolítandók és románokkal cserélendőek ki.“ Ez már vonatkozik a zsidókra is, akiknek kérdése „egymagában súlyosabb, mint az összes többi kisebbségké“. A zsidókérdésben egészen radikálisan kell eljárni. Az 1914 után Romániában letelepedett zsidókat ki kell telepíteni. Azután a nagyipar nacionalizálása, a román kiskipar és munka támogatása, a numerus clausus és később a numerus nullus az összes értelmiségi pályákon alkalmas intézkedések lesznek arra, hogy a zsidókérdést megoldják. Bevezetendő a halálbüntetés és azzá! elsősorban azokat a zsidókat kell büntetni, akik az államot megkárosítják, a hivatalnokokat megvesztegetik és román nyelven írott újságjaikkal a román gondolkozást és erkölcsi felfogást megrontják.

Áttekintve ezeket a nyilatkozatokat, könnyen elképzelhetjük, milyen lesz a kisebbségek helyzete a Vasgárda esetleges uralomra jutása után. Megváltozik majd az állam formája, illetőleg jellege. „Románia a románoké“, — fogják majd mondani minden egyes kisebbségi kérdés megoldásánál. A kisebbségek különböző jogú kategóriákba osztva, a gazdasági életből fokozatosan kiszorítva, Románia tíz tartományába szétszórva küzdhetnek még valameddig a rájuk nehezedő antidemokratikus, antiliberalis és antihumanista állam intézkedései ellen. Középosztályuk lassanként csak a papokra fog összezsugorodni, mert hiszen a numerus claususból valószínűleg numerus nullus lesz. Már az 1935-iki craiovai diákgyűlésen követelte a bukaresti orvostanhallgatók egyesületének elnöke, hogy „az összes orvosi fakultásokra vezessék be a numerus nullust, vegyék el a kisebbségektől azt a jogot, hogy állami hivatalokat tölthessenek be és tiltsák el a külföldön szerzett diplomák használatát“. Ugyanezt szavazta meg azóta az ügyvéd-szövetség közgyűlése is. A tavalyi iskolai év elején, mikor a kolozsvári egyetem orvosi fakultására több magyar hallgatót vettek fel, mint amennyit az első elképzelés szerinti numerus clausus alapján megállapítottak, az egész román diákság sztrájkba lépett.

Nagyon tévednek azok, akik azt hiszik, hogy egy ilyen szélsőséges jobboldali mozgalom megállana egy megállapított kisebbségi arányszám alkalmazásánál. Ez, amennyiben százszázalékosan megvalósulna, még kedvező volna pl. a magyarságra, mert az emlegetett nyolc százaléknál — országos viszonylatban — sokkal kevesebb a magyar tisztviselők, állami és megyei alkalmazottak száma. De egészen valószínű, hogy egy jobboldali kormány, pláne vasgárdista-kormány, numerus nullust alkalmazna, mert az már a jobboldali mozgalmak „totális“ természetéből következik, hogy egyik szélsőség magával hozza a másikat.

Hogyan nézik ezt a programot a román közélet vezetői? Megállapíthatjuk, hogy igen nagy tekintéllyel bíró politikusok és egyházfők, művelt intellektuelek helyeslik. Egyetemi és teológiai tanárok úgy tekintik a vasgárda mozgalmát, mint amely román és keresztény erkölcsi szempontból egyaránt a legörvendetesebb dolog. Gurie beszarábiai ortodox metropolita szerint a „légionáriusok szervezetének tiszta keresztény jellege van“. Hasonlóképpen nyilatkozott Vartolomeu püspök is. Titus Málai, kolozsvári gör. kath. tanár pedig ezeket írta róluk 1936 elején: „A román legionarista front nemzeti géniuszunk hősieis áldozatokat hozó képviselőinek kiemelkedő elitjéből áll. A legválogatottabb vallásos érzéseket táplálja és tökéletes tiszteletet tanúsít az egyház hite iránt.“¹

Maguk a vasgárdisták pedig büszkén hirdetik, hogy az ideális élő erkölcs a légionárius világ erkölcse. Ez az erkölcs Jézus Krisztustól származik, mégpedig Krisztusnak abból a szent cselekedetéből, mellyel kiostorozta az Úr házában kereskedő zsidókat. Ez az erkölcsi felfogás tehát indokolja, sőt elősegíti a nem-románok erőszakos elnyomását és azokat az eszközöket, melyekkel a Vasgárda céljait meg akarják valósítani. Más kérdés persze, mennyiben nevezhető kereszténynek az a felfogás, mely Jézus cselekedeteiből és tanaiból oly nagy súlyt helyez a kufárok kiűzésére, de egyébként az evangélium tanait a mai antikeresztény mozgalmak közt is feltűnő nyíltsággal megtagadja, amikor meggyilkolja Ducát, halálra veri Radulescut, halállal fenyegeti Madgearut, összeveri és fülét leszakasztja Traian Bratunak, a jassi egyetem rektorának! Vájjon kereszténységről lehet-e szó olyan világban, ahol teológiahallgatók szitává lőnek egy kórházi ágyon fekvő beteget, s amikor ilyen tettek nemzeti dicsőséget szereznek légionárius „erkölcsű“ elkövetőiknek!

A mai román belpolitikában kétségtelenül nagyon fontos, sőt döntő jelentőségű a Vasgárda csoportja és szelleme. Azonban a négy év óta tartó liberális kormányzat kétségkívül kissé megváltoztatta az erőviszonyokat. Megtörténhetik, hogy a mai liberális kormány újra meghosszabbítja uralmát és akkor talán sikerülni fog neki a nacionalista eszmék további megvalósításával a Vasgárda diktatúráját a messze jövő ködös világába kitolni. Ez azonban a kisebbségekre nézve nem nagy vigasztalás, mert ennek a politikának is elsősorban ők a szenvedő áldozatai. Alig van kilátás arra, hogy velük szemben megváltozik a légkör. Erre talán a közép- és keleteurópai totális hullám apadása, vagy nagy külpolitikai események, s azok nyomán a dunai államok összefogása lehetne ösztönző hatással.

ERDÉLYI GÉZA

¹ „Románia Crestină“ Chisinau, 1936 január 6-i szám.

FIGYELŐ

MAGYARORSZÁG ÉS A NÉPSZÖVETSÉG

MAGYARORSZÁGON, ahol a politikai hagyományokat kicsiny elit s nemsokára talán már csak a tudományos világ ápolja és ahol a nemzet örökölt politikai ösztöneinek árama is messze — állítólag nemcsak felül, hanem alul tett kitérővel is — elkerüli a középosztály zömét, főleg a külpolitikai kérdések esnek áldozatul bizonyos kezdetleges felfogásnak. Közvéleményünk túlnyomó része ugyanis problémáinkat nem az érdekek, hanem érzelmek szempontjából ítéli meg. Ez a magatartás a népszövetséggel szemben is megnyilvánul s ha a lapok hírt adnak Magyarország genfi szerepléséről, a közönség rendszerint nem a jövőben elérhető előnyökre, hanem a múltban elszenvedett sérelmekre, főleg a kisebbségi panaszok sorsára gondol.

Ennek a keserűségnek hatása alól természetesen senki sem tudja kivonni magát, aki a magyar glóbuszról érkezik ki Genfbe, S bármennyire belemerül is valamelyik időszerű kérdés részleteibe, a népszövetségi események forgatagában, a legizgalmasabb pillanatokban is minduntalan eszébe jut hol az új népszövetségi palotának egy drága márványlapjáról vagy szabadságra és gazdagságra emlékeztető tágas parkjáról, hol pedig az egyik folyosói sarokban feltűnő arcról, hogy ez az egész gépezet Wilson pontjaiból született meg. De ha nem tudunk is szabadulni ettől az állandó érzelmi állapottól a népszövetséggel szemben, méltatlan volna egy művelt nemzethez s főleg káros volna az érdekeinkre nézve, ha a magyar közönség nem venné észre a népszövetségben azt is, ami a javunkra fordítható.

MINDENEKELŐTT nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a népszövetség diplomáciai hadszíntér, ahol jelen kell lenni, különösen egy kis államnak, hiszen láttuk, hogy Olaszország, amely pedig nagyhatalom, a népszövetséggel és Nyugateurópával való viszályának legsúlyosabb pillanataiban sem vágta el a szálakat Róma és Genf között. Ezenfelül a népszövetség olyan csatatér, ahol Anglia és Franciaország nem tart mindig az erősebb batajónokkal. Megmutatta ezt a három év előtti vita, amikor Magyarországot nem is egy oldalról fenyegette a benyomulás veszélye és amikor kétségkívül Olaszország, Franciaország és Anglia együttes diplomáciai nyomása hiúsította meg az akkor megvalósulás előtt álló tervet. Ha tehát a népszövetséget joggal trianoni börtönömek is mondhatjuk, el kell ismernünk, hogy a nagyhatalmak egyszer arra is felhasználták a börtönört, hogy megvédje a foglyot egy lincselési rohamtól.

Míndez természetesen nem a népszövetségnek, mint testületnek az érdeme, mert Róma, London és Párizs akkor is fellépett volna a kaland megakadályozására és akkor is megadták volna néhány évvel előbb a szánálási kölcsönt Magyarországnak, ha nem lett volna népszövetség. Kétségtelen azonban, hogy a népszövetség révén könnyebben végrehajthatóvá és

gyorsabbá vált a közös olasz-francia-angol akció. De ha helytelen a népszövetséget külön személyiségként felfogni, ugyanúgy tévedés volna azt hinni, hogy a genfi intézmény egészen tehetetlen eszköz Anglia és Franciaország kezében. A népszövetség valóban nem autonóm szervezet, amelynek a tagállamoktól független vagy azoknak fölébe helyezett akarata lehetne; nem is kollektív kifejezője vagy összeegyeztetője az államok akaratának, ilyen funkciót csak akkor tölthetne be, ha egyenlő erejű tagállamokból állana, vagy ha a nemzetek társadalmában egyáltalában lehetséges volna ilyen demokratikus együttélés; a helyzet inkább az, hogy a népszövetség valóban a legerősebb államok befolyása alatt áll, ez a befolyás azonban csak néha nyilvánul meg brutális kényszerben, a legtöbbször olyan játékszabályok (a népszövetségi alapokmány és a Genfben kialakult szokások) keretében érvényesül, amelyek ezt a nagyhatalmi befolyást gyöngíthetik, módosíthatják. Mindenesetre ha a nagyhatalmak rendes diplomáciai úton vagy kétoldalú tárgyalás révén akarják rákényszeríteni akaratukat a kis államokra, akkor a nagyobbak fölénye, az erő hierarchiája akadálytalanabban érvényesül, mintha ugyanazok a nagyhatalmak a népszövetségben beszélnek meg ugyanazt az ügyet a kis államokkal. A genfi játékszabályok ugyanis azzal, hogy egyhangúságot vagy szavazattöbbséget, kétharmadtöbbséget kívánnak meg, helyzeti előnyhöz juttatják a közgyűlésben, a tanácsban és a bizottságokban helyetfoglaló kis államokat s ha a néha előforduló élethalálkérdésekben a nagyhatalmak bizonyára mindig túl fogják tenni magukat a genfi formákon, legtöbbször betartják ezeket a szabályokat s így kénytelenek alkuba bocsátkozni a kis államokkal, amelyek ilyenkor gyakran kerülnek abba a helyzetbe, hogy kisebb-nagyobb ellenszívességeket csikarjanak ki a nagyhatalmaktól.

A népszövetség azonban, azonkívül, hogy fórum, ahonnan a legkisebb állam képviselőjének a szava is elhallatszik a világ minden zugába, a klub szerepét is betölti. S ha a nyílt színen megrendezett jelenetek nem adnak mindig alkalmat a kis államoknak arra, hogy fiktív egyenjogúságukat néha aprópénzre váltsák fel, az úgynevezett népszövetségi folyosói élet is sokféle kiaknázható lehetőséget nyújt. Wilson naiv képzelgéseinek egyike volt, hogy a népszövetség ki fogja küszöbölni a mumusként emlegetett titkos diplomáciát, ma azonban elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a népszövetségnek egyik érdeme éppen az, hogy a tömegek érzelmeitől könnyebben befolyásolható nyilvános diplomácia helyett lehetővé teszi a miniszterelnökök, külügyminiszterek és diplomaták feltűnésnélküli érintkezését egymással. Ugyanakkor a sajtó embereivel is könnyebben lehet közlekedni a népszövetség keretében s ha az ilyen tájékoztató beszélgetések révén nem is lehet eltéríteni az újságírókat nemzetüknek, lapjuknak és személyes irányuknak eddigi vonalától, kisebbfajta korrigálást, a részletek megismerését gyakran el lehet érni ezen a módon.

Általában a diplomáciában nagy szerepet játszik a személyek érintkezése s ha az néhol személyes antagonizmusra vezet, s ha másfelől a szembenálló irányok főszereplőinek Összeismerkedése következtében nem csökken is a tárgyi ellentét, a légkör mégis rendszerint megnyílik s ez a megoldást is elősegítheti. Ma, amikor a különféle jelszavakba burkolt materializmus ostromolja a társadalmakat és gondolatrendszereket, a nemzetközi kérdéseket is szívesen kezelik úgy, mintha azok kizárólag anyagi, területi, etnográfiai s legfőljebb szélsőséges érzelmi elemekből, örök elszakíthatatlan barátságból vagy engesztelhetetlen gyűlöletből állnának s nem gondolnak arra, hogy bár maguk az ellentétek sokszor ilyen racionálisan analizálhatók, ezeknek az ellentéteknek fejlődése vagy megoldása gyakran olyan lélektani dolgoktól is függ, amelyek kimutathatatlan légköri jelenségekből táplálkoznak. Ilyen légköri folyamatok megindítására és kialakítására pedig igen

alkalmas mindaz, amit népszövetségi folyosónak és genfi kulisszáknak neveznek.

Egyébként, hogy a nemzetközi életben milyen nagy szerepet játszanak a lélektani elemek, megmérhetjük azon is, hogy minden európai kormány nagy jelentőségét tulajdonít még ma is a paktumoknak, holott egészen nyilvánvaló, hogy a szerződések mögött nem áll az adott szónak erkölcsi kötelmen alapuló gyakorlati értéke. A kormányok tehát úgy látszik abból a tapasztalatból indulnak ki, hogy az ígéret megtételének, mint gesztusnak szokott lenni valamilyen hatása nem is arra, aki az ígéretet adja vagy kapja, hanem azokra, akiket mint érdekelteket és nézőket egyszerűen impresszióval a szerződés megkötésében kifejező nyilvános tüntetés. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy például a francia-szovjet orosz segélynyújtási paktum önmagában nem növeli a szovjet megmozdulásának valószínűségét, sem pedig a francia határok biztonságát, de erősíti bizonyos államoknak amúgy is meglévő profrancia vagy proorosz hajlandóságát.

A kimondott szónak ez az irracionális értéke másképp is megmutatkozik a diplomáciai világban s különösen a népszövetségben. Talán a nemzetközi érintkezésben divó farizeusság az oka, de mindenesetre általánosan tapasztalt tény, hogy a megfelelő csomagolásban előadott sokszor képtelen diplomáciai igényekre sem szoktak kereken nemmel felelni: az elutasító választ olyan formában közülik, hogy az néha alkalmat ad a vita folytatására. S amint az egyének társadalmában van némi légkörjavító és sokszor az embereket is egymáshoz közelebb hozó hatása az udvariasságnak, még akkor is, ha az csak külsőleges, színlelt szívélyesség, épp úgy az államok egymásközi érintkezésében is azt látjuk, hogy a civilis forma, a még annyira üres nyájaskodás is enyhíti a feszültséget s megkönnyíti a feladatok megoldását. Különösen áll ez a népszövetségre, ahol még könnyebb különféle javaslatokkal előhozakodni és még nehezebb azokat kereken elutasítani. Általában a népek társadalmában uralkodó lélektani szabályok közeli rokonságot tartanak az egyéni lélektannal: a nemzetek közösségében is a hatalom a legerősebb osztályozó, ezt azonban, épp úgy, mint az egyének társadalmában, módosítja a tekintély, a műveltség, az érintkezésben való ügyesség. A tisztán az erejükre támaszkodó nagy államok a népek klubján kívül is éreztethetik hatalmukat és talán negligálhatják, hogy távolmaradásukat a többiek fenyegetésnek érzik, de a kisebb államok, amelyek inkább kénytelenek szellemi erővel operálni, jobban rászorulnak arra, hogy a népszövetségben jelen legyenek s hogy kisebb katonai erejüket jól kiszámított diplomáciai helyezkedéssel egészítsék ki.

Ez a Genfben való jelenlét természetesen sokféle magatartást jelenthet. Némelyik állam azt a taktikát követi, hogy szorgalmasan lelkesedik a népszövetségi eszményekért és állandóan csodálattal adózik a nagyhatalmak bölcseségének. Más kormány viszont azzal szerez magának helyzeti előnyt, hogy duzzogó arccal asszisztál a legpatétikusabb ünnepségeknek is és élő lelkiismeretként figyelmezteti az egész gyülekezetét Wilson téveszméire és a reájuk épített álbékére. S mind a két taktika helyes lehet, mert mind a kettőnek kilátása van arra, hogy adott pillanatban maga mellett mozgósíthatja a népszövetségi nagyhatalmak egy részét.

MAGYARORSZÁG is csak ilyen rideg célszerűségi szempontból mérlegelheti a maga kapcsolatát a népszövetséggel. Nem felejtjük el, hogy a népszövetség, távol a maga eredeti hivatásától, nem a politikai egyensúly kialakítója lett, hanem ellenkezőleg, annak az elgondolásnak állott szolgálatába, amely szerint a békét csak a nyugati nagyhatalmak túlsúlyával lehet fenntartani Európában. Ezzel a nyugati koalícióval, amelynek erejét most

úgy látszik döntően megnöveli az Egyesült Államoknak Angliához való közeledése, a középeurópai nagyhatalmak állanak szemben. Magyarországnak tehát ezzel a két erőcsoporttal számolva kell kialakítania külpolitikáját; azzal a kettős alapelvvel, hogy nem ingerelheti maga ellen az angol világkoalíciót, de nem szabad lemondania az elégtelen nagyhatalmak barátságáról sem, egyrészt, mert ezeknek nyomása érleli az angol csoport dinamikus hajlandóságát, másrészt pedig, mert ha Magyarország közelednék a nyugati antanthoz és egyidejűen távolodnék a középeurópai tengelytől, ezzel magára zúdítaná a két közeli nagyhatalom haragját és ugyanakkor az angol csoport s a kisantant felé devalválná Budapest külpolitikai súlyát. Ennek a kényes helyzetnek legszerencsésebb megoldása tehát az, hogy Magyarország tovább ápolja barátságát a középeurópai nagyhatalmakkal és a népszövetségben épp, hogy bent marad, ahol nem lelkesen és nem tapsolva, de meghallgatja a különféle beszédeket.

Aki a mostani szeptemberi közgyűlésen látta, hogyan hallgatta végig Kánya külügyminiszter mozdulatlan arccal és karbatett kézzel a népszövetségi szónokolt és aki ebből a magyar külpolitika egész magatartását kiolvasni vélte a népszövetséggel és a nyugati hatalmakkal szemben s aki ugyanakkor Magyarország súlyának megnövekedését is tapasztalhatta, annak az volt a benyomása, hogy a magyar külpolitikában valóban szerencsésen vegyül a középeurópai nagyhatalmakkal való szívélyes barátkozás és a Genfben való egyszerű jelenlét. Magyarország ugyanis minden irányban növeli a tekintélyét és súlyát azzal, hogy semilyen irányban sem hagyja egészen begyepesedni maga előtt az utat.

FREY ANDRÁS

A DUDARI NAPOK

SOKAT ÉS SOKFÉLÉT beszélnek mostanában a falukutatásról. Alig egy évtizede falu és társadalom egyaránt értetlenül állt azzal a törekvéssel szemben, mely néhány fiatal egyetemistát arra indított, hogy személyes tapasztalatok alapján szerezzen ismeretet a tanya és falu népének életéről. Ma már az ifjúság széles rétegei éppúgy, mint az illetékes hatóságok rájöttek ennek a törekvésnek a jelentőségére s ennek a felismerésnek a legkülönbözőbb pártoló és elítélő nyilatkozatokban adnak kifejezést. Azok előtt, akik komolyan végiggondolták ezt a kérdést, nem lehet kétséges, hogy a falukutatás az ország jelen állapotának és a szükséges tennivalók megismerésének egyik legjelentősebb eszköze. Éppen ezért nem közömbös, hogy az körülé ma fennálló vita melyik fél javára fog eldőlni. Ezt éreznie kell minden falukutatónak s munkájának minőségével kell elsősorban megvédenie azt a meggyőződést, melynek szolgálatában cselekszik. Érdekes esemény történt ezen a téren az idei őszi folyamán s úgy véljük, nem érdektelen érv a falukutatás mellett ennek az eseménynek rövid ismertetése. A szóbanforgó esemény egy külföldi szakemberekből álló csoport falukutatása. Ez a falukutatás volt egyúttal külföldieknek első tudományos célú magyar falulátogatása.

A londoni Institute of Sociology, Le Play House egyik központi problémájának tekinti a kultúrák mai átalakulását vizsgálni, mégpedig elsősorban az európai parasztság körében. Az intézet Field Studies csoportja már Európa több országában (Németország, Anglia, Csehszlovákia) gyűjtött ehhez a kérdéshez anyagot és éppen karakterisztikus paraszt problematikája miatt, az első országok közt tervbe vették Magyarországot is. Itteni kutatásuk előkészítésére a Szegedi Fialok Művészeti Kollégiumát kérték fel. Annál nagyobb örömmel vállaltuk ezt a feladatot, mert az angol kutatókhoz meghívásunkra csatlakozott Richard Thumwald, a berlini egyetem etimológia professzora és felesége, aki néplélektanral foglalkozik.

A falu kiválasztása éppúgy, mint az előkészítés minden munkája teljesen reánk volt bízva, csupán a kutatás célját és szempontjait kellett szemelőtt tartanunk. Ezek szerint olyan felüt kellett kiválasztanunk, mely gazdasági és szociális szempontból tipikus felu, továbbá lehetőleg hiány nélkül képviseli a mai átalakulás problémáját. A külföldieket elsősorban kultúrlélektani szempontok érdekelték, nem lehetett tehát nyomorfalut mutatni, sem pedig az átlagon messze felülálló modem községet sem. Modem egészségügyi és szociális intézményekkel rendelkező falu eleve nem jött számításba, mert egy ilyen falunál hosszú idő kell ahhoz, míg az ember kibogozza, hogy a dvilizálódás eredményei mennyiben köszönhetők az intézményeknek s mennyi a parasztság immanens törekvéseinek. A magyar falu problémáit ismerve lényegileg négy szempontnak kellett eleget tennünk. Az alább felsorolandó négy szempont mellé külsőleges, figyelmesség! követelmény-

ként sorakozott a táj szempontja. Ezt tartottuk szemelőtt, amikor a Bakonyra, a Dunántúl eme bájosan szép, erdős, dombos vidékére gondoltunk. A Bakony falvait tekintve a kiválasztás szempontjai már csaknem önmaguktól végezték el a szükséges rostálást.

Először: a Bakonyban sok a nemzetiségi település, de most természetesen csak magyar falu jöhetett szóba. A környék idegen nemzetiségű települései alkalmat adtak arra, hogy a külföldiek előtt sokat emlegetett, főként a német falvak javára beállított nivókülönbség tárgyilagos okaira rámutassunk. A bakonyi német falvak a XVIII. század telepítési politikájának eredményei s kezdettől fogva szabad, kiváltságos falvak voltak az akkori magyar falvakkal szemben. Ez sok mindent megmagyaráz, amit ennek ismerete nélkül faji okokkal lehetne magyarázni.

A bakonyi magyar falvak — másodszer — túlnyomórészt reformátusok, ami jelen esetben nem volt baj, mert a zirci apátságot is megtekintették a külföldiek s ez méltóképpen képviselte a régi dunántúli katolikus magyar kultúrát, míg a kiválasztott református magyar falu az öntudatos protestáns parasztság tipikus példája volt.

Harmadszor, a magyar agrárproblémák egyik legfontosabbika a kisbirtok, nagybirtok kérdése. A Bakonyban bőven van mindenféle nagybirtok. Egyházi nagybirtok, kötött és kötetlen világi nagybirtok. Nem volt nehéz tehát olyan falut találni, melyhez közel a nagybirtok mindhárom formája feltalálható.

Végül negyedszer olyan falut kellett keresnünk, mely viszonylag nagy mértékben megőrizte régi parasztkultúráját, s mely ma különösebb intézmények hatása nélkül, a maga erejéből indult el a modernizálódás útján. Ez a szempont már erős rostálást jelentett, mert a bakonyi falvak nagyrésze a vidék szépsége miatt nyaraló jelleget nyert. Idegenforgalomra berendezkedett falu természetesen nem jöhetett számításba. Sőt olyat kerestünk, mely még tudományos kutatóktól is lehetőleg érintetlen.

Mindezek figyelembevételével DUDAR-ra esett a választás. Dudar Zirc-től 8 km-re terül el, vasúti állomása nincs s mindennemű forgalomtól távol esik. Lakosainak száma 1334. Birtokeloszlási statisztikája valamivel az átlagon felül jó, amennyiben 1334 közül a nincstelének száma 80 családfő, 207 családtag. A többi család a kisbirtokos parasztsághoz tartozik, legnagyobb arányszámmal a 2—10-ig terjedő birtokok szerepelnek. A falu nemzetiségi, vallási és forgalmi okokból egyaránt elszigetelt s az utolsó harminc évben mezőgazdasági kultúra tekintetében nagy haladást mutat. Ezalatt az idő alatt ez a régi jobbágyfalú (első feljegyzések róla a XIII. századból valók) teljesen behozta azt a nivókülönbséget, melyet történelmi okok hoztak létre a szomszédos sváb telepítésekkel szemben. Mezőgazdasági kultúrájuk fejlődése, mely azonban természetesen még sok kívánni valót hagy, különösen a gyümölcsstermelés terén — sok tekintetben még érintetlenül hagyta a régi parasztközösségi szervezetet. Az élő közösségi szellem az egyik legnagyobb értéke ennek a falunak, ahol a házépítéstől kezdve a szántáson keresztül a hordásig csaknem minden munkát még ma is közösen, csoportokban végeznek.

A falu egy kerek dombon terül el. A domb legmagasabb pontján épült a templom s körülötte csaknem szabályos körben terjednek a házak, kőszelopes gádoros dunántúli paraszttílusban. Az udvarokon két, három ház is épült, a régi nemzetiségi település hagyományaként. Kerítés az egész faluban nincs, idegen és ismerős szabadon jár-kezel az udvarokon. A falut közös gyümölcsös veszi körül, melyben ma már a falusiak tudatában kialakult felosztás uralkodik, az egyes kertrészeket azonban semmiféle kerítés vagy sövény nem választja el egymástól. Határvillongás mégis a legkritkább esetek

közé tartozik. A faluban általában valami demokratikus, az egyéni szabadságot büszkén őrző és mégis öntudatos közösségi szellem uralkodik. Így pl. a köszönés nem igazodik ranghoz, hanem mindig az köszön előre, aki jár, annak aki áll, legyen az illető paraszt vagy úr, nincstelen vagy birtokos. Ugyanúgy a gyalogos köszön előre annak, aki hajt. Nemcsak a birtokos parasztok önértetek, hanem a nincstelének, vagy egyholdasok is. Törpebirtokos gazda, aki a maga földjéből nem tud megélni, pénzért nem megy falubéli módosabb gazdához dolgozni, hanem csak „kölesönbe“. Vagy élelmiszer, vagy fuvar, vagy szántás a munka bére. Ez a kissé „rátarti“, kissé nemtörődöm szellem az egyik oka a környéken kialakult „dudari tatárok“ elnevezésnek. Jellemző, hogy a falu! eleinte cseppet sem volt elragadtatva attól a hírtől, hogy egyenesen Londonból és Berlinből jönnek ide tudósok, hogy velük foglalkozzanak s még a dologgal járó anyagi haszon sem kecsegtette őket. Ez a paraszti sztárságra cseppet sem hajlamos gondolkodás igen rokonszenves volt számunkra, s így személyes barátkozás alapján kellett a parasztokat a gondolatnak megnyerni. Ilyen alapon azonban a legnagyobb készséggel egyeztek bele, hogy szobákat adjanak ki, de olyan gesztussal, mintha az idegeneket vendégségbe hívnák magukhoz. S valóban ez volt a dudariak és idegenek közt a viszony az egész kutatás ideje alatt.

Az idegenek külön-külön, parasztházaknál laktak s ez alól a szabály alól még az öreg professzorok sem képeztek kivételt. Egy-két nap tapasztalata után maguk a professzorok tiltakoztak volna leginkább a kivétel ellen. Meleg baráti, csaknem családias viszony alakult ki vendéglátókés vendégek között s néhány nap múlva minden idegen a „mi borjúnk“, „a mi unokánk“, „a mi kertünk“ néven emlegette házigazdái házatáját. Minden külföldi mellé magyar tolmács volt beosztva, aki kora reggeltől délután ötig tolmácsolt, délután ötkor pedig az egész társaság teára gyűlt össze a pap lakásán. Tea keretében angol nyelven előadást tartottunk Magyarország szociális, gazdasági és néprajzi problémájáról, hogy a külföldiek a Dudaron látottakat össze tudják hasonlítani Magyarország általános viszonyaival. Az előadások szakemberek tollából kikerült tárgyilagos adatközlést és ismertetést nyújtottak (Bartók Béla: magyar népzene, Kerék Mihály: telepítés, Viski Károly: tárgyi néprajz, Ortutay Gyula: szellemi néprajz, Reitzer Béla: a parasztság társadalmi struktúrája, Tömöri Viola: paraszt lélektan) s előadás után minden résztvevő megkapta az előadás egy-egy sokszorosított példányát. Dudar alapvető statisztikai adatait angolnyelvű sokszorosításban már érkezéskor megkapta minden külföldi, Buday György külön erre az alkalomra készített művészi dudari térképével és exlibrisével díszített mappában.

Mindezt előkészíteni volt lényegileg a mi feladatunk. A tulajdonképpeni kutató munkát maguk a külföldiek végezték, előzetes munkafelosztás alapján. Külön dolgozott az angol csoport, Alexander Farquharsonnak, az Institute of Sociology főtitkárának a vezetése alatt, Thumwald és felesége pedig a maguk módszerét követve, szintén külön dolgoztak. Igen érdekes volt a két módszert összehasonlítani. Thumwaldék az egyénből indultak ki s lehetőleg sok parasztcsaládot meglátogatva, egyéni életsorsokon keresztül próbálták az egyén helyét a közösségben s az egyénen keresztül a közösséget megismerni. A családokat felosztották maguk között, amennyiben Hilde Thurnwald a lehetőleg tipikus parasztcsaládokat látogatta meg (nincstelen, törpebirtokos, kigazda és nagygazda parasztokat), Thurnwald professzor maga pedig a specialistákat járta sorra. Járomfaragó, bognár, seprűkötő, kovács, cipész, kocsmáros, boltos, a babonák és kuruzslások specialistája stb. Már ezzel a kiválasztással is utalva az etimológiában oly lényegesen új elméletére, mely szerint egyetlen társadalomban sem találkozzunk az egyének homogénéitásával, hanem még a legprimitívebb néger

törzseknél is nagyfokú differenciálódásról és specializálódásról beszélhetünk. Egy egészséges, szervesen alakult közösségben az egyén soha nem vész el, sőt egyéni iniciatívájával és individuális képességeivel szolgálja és viszi előbbre a közösséget. Egy-egy család vagy egyén sorsát és jellemét minden esetben a családfa adatainak pontos feljegyzésétől kezdve a mindennapi élet számunkra talán fel sem tűnő fényeiig teljes életszerű hűséggel igyekeztek megrajzolni. Igen tanulságos volt Thurnwald professzort munka közben megfigyelni, hogy már a családfa feljegyzésénél az összeházasodásokból milyen érdekes következtetéseket vont le különböző rétegek, külön falvak, vallások és nemzetiségek egymáshoz való viszonyáról.

Az angolok csoportja hét tagból állott és módszerük az előbbitől egészen különböző volt. Részletes munkamegosztással dolgoztak, mely szerint Farquharson a falu földrajzi fekvését, növényi és állatvilágát dolgozta fel, továbbá pontos térképet készített Dudarról, a hivatalos nagy kataszteri térkép alapján. A többiek csoportokra oszolva először a község egyénintúli, közösségi struktúráit vizsgálták, hivatalos község, egyház, iskola, paraszt képviselő- és végrehajtó-testület, levante, önkéntes tűzoltóegylet stb. Következő lépés volt a családok látogatása s magának a családi közösségnek a vizsgálata (mennyire él a család tudata az egyes tagokban, hány generáció emlékét őrzik, milyen formában, a család meghatározó szerepe az egyes egyének életében stb.) s legvégül jutottak el az egyénhez.

Egész nap mindenki a maga tolmácsa segítségével gyűjtötte az anyagot, délután ötig, amikor előadás vagy megbeszélés volt. Vacsora után csaknem minden nap adódott a faluban valami külön látnivaló. Kukoricafosztás, kenderőtörés, parasztbál, vagy Veress Sándor fényképfelvételeire gyűltünk össze. Késő este a jegyzőnél találkoztunk ismét s itt megtárgyaltuk az aznapi eseményeket.

Eseménydús, eleven élet folyt a kutatás ideje alatt Dudaron. A tíz nap alatt senkinek egy perc felesleges ideje nem volt s bár a falusiak természetesen, elfogódottság nélkül fogadtak minket s életstílusukon néhány elemi egészségügyi módosítástól eltekintve, semmit sem változtattak, mégis állandóan bőven akadt látni- és jegyezni való. Megnézték, ha valahol egy borjú született és tanúi voltak annak, ha egy betegágyas asszonyhoz ment látogatóba a komaasszonya. Vagyis ezalatt a rövid idő alatt igyekeztek résztvenni lehetőleg teljesen a falu minden életmegnyilvánulásában. És a falusiak természetességgel és kedvességgel fogadták ezt a nagy érdeklődést. Igen jó benyomást keltettek a szép tiszta szobák, a bőséges és szívesen feltálalt reggelik, melyet legtöbbször a tányérokkal díszített szabadkéményes konyha lapos kemencéjéről fogyasztottak el. Legnagyobb elismerést azonban a parasztok természetes kedvessége, nyíltsága és határozott, született intelligenciája aratott a külföldiek előtt, amint erről Thurnwald és Farquharson professzorok a magyar rádióban is elhangzott dudári beszámolójukban is tanúságot tettek; Hogy részletekben mit vettek észre s mennyire sikerült ezalatt a rövid idő alatt egy magyar falu életét megismerni, arról a londoni Institute of Sociology kiadványa és Thurnwald professzorék tanulmánya fog bizonyosságot tenni.

TÖMÖRI VIOLA

EGY LEÁNYISKOLA SZOCIÁLIS ÉRZÉKE

A NAPOKBAN egy középiskolai kiállítást néztem meg Domokos Lászlóné Ahhoz, hogy jól vagy rosszul sikerült kézimunkákat és rajzokat lát, amelyek rendszerint egész évi kötelező iskolai munka eredményei. Egészen más kép fogadja azonban a látogatót, aki belép az „Uj iskola“ előcsarnokába. Széchenyinek egyik jelmondata: „Akarom, hogy tisztán lássatok“, ötlík először az ember szemébe s már ez sejteti, hogy nem megszokott látványban lesz része. Az egyik falon felirat: „Á magyar sors“, komor figyelmeztetés arra, hogy ezen a kiállításon nagy és fájdalmas magyar problémákról van szó. Valóban! Ennek az intézetnek a növendékei nem kevesebbre vállalkoztak, mint hogy bemutatják a magyar paraszt és munkás helyzetét megkapó és szemléltető módon, sőt megkísérlik azt történelmi perspektívában ábrázolni. Ezt a törekvésüket sikerült is nem közönséges érzékkel és találékonysággal megvalósítaniok.

Nagyon figyelemreméltóak a „magyar falu szegénységét“ bemutató fali ábrázolások. Még aki ismeri is az adatokat és azt a sorsot, amelyről ezek beszélnek, annak is megható látni a sikerült illusztrációkat és a szellemes ábrázolást a falusi ember rossz táplálkozásáról, teljes magárahagyottságáról, botrányos egészségügyi viszonyairól, másfél pengős átlagkeresetéről, a falusi nő elmaradottságáról stb. Egészen eredeti, de találó jellemzését adják a hazai birtokviszonyoknak. A nagybirtokot egy hatalmas téglalap ábrázolja alig észrevehető nagyságú, díszmagyarba öltözött mágnással, míg a törpebirtokos réteget egy óriási parasztfigura mutatja be alig nagyobb darab területtel, mint amekkorát a csizmája eltakar. Persze az arány így sem megfelelő, de hát mint bájos, ifjú informátorom megjegyezte, a különbségek pontos ábrázolásához az egész falfelület sem lett volna elegendő. Magyarázatát kénytelen voltam elfogadni.

Ahhoz itt nincs terünk, hogy végig elmondjuk, mit és hogyan mutatnak be részben illusztrációkkal, részben agyagból megmintázva az intézet fiatal, lelkes növendékei. Ezért csak vázlatosan szólhatunk a kiállítás többi csoportjáról. Az egyik — a III. osztály munkája — „ínségünk okait“ kutatja a történelmi múltban. Böven foglalkozik a török hódoltság korával, az Alföld elmocsárosodásának okaival, a magyarság fokozatos kipusztulásával, a jobbágyság helyzetének leromlásával (az ezt ábrázoló falikép szemléltetően mutatja, hogyan nyomorodon el Mátyás király jól táplált parasztja rongyos, lesóványodott jobbágyá a történelemnek eme viharos századaiban) és a nemzetiségek letelepedésével a hódoltság után. A másik csoport — a IV. osztályosok készítették — a fallal körülvett városokban lakó, csaknem kizárólag idegen eredetű polgárság kedvező helyzetét állítja szembe a mindenféle ellenséges támadásnak és megsarcolásnak védtelenül kitett földnépével. Egy következő csoport — mely az I. osztály munkáját dicséri — ínségünk

jelenlegi okait tárja elénk, amelyeket egyrészt a trianoni országvesztésben, másrészt kedvezőtlen gazdaságföldrajzi viszonyainkban jelöl meg. Primitív-ségükben is szemléltető agyagmunkák ábrázolják a segítség módozatait: a szikes talajok javítását méziszap-trágyázás és digózás útján, az egészséges házak építését, a méhészet, a gyógynövénygyűjtés, a gyümölcstermelés, a háziipar és a selyemhernyótenyésztés fontosságát. A VI. és VII. osztályosok által összeállított faliképek mutatják be a társadalom segítő munkáját, az Országos Közegészségügyi Intézet, a Stefánia Szövetség, a Szociális Misszió Társulat tevékenységét, sőt a Turul és az Emerica ilyenirányú mozgalmait is. De maguk az intézet tanulói személyesen is résztvettek a téli nyomor-enyhítés munkájában. Mintegy ösztönzésül Olaszország és a Németbirodalom szociális intézményeiről is bemutatnak néhány adatot és fényképet, nemkülönbön láthatjuk, hogyan alakulna szociális helyzetünk, ha ezen a téren a pápai enciklikák szelleme érvényesülne. A tanulók közül néhányan — nem akarjuk mondani, hogy a „falukutatók“ módjára — szétnéztek a helyszínen is és fából, papírból és drótból elkészítették egy hétagú napszámoscsalád lakását, összeírták a gyerekek heti étlapját, bemutatják játékaikat (rongyabda, rongybaba, ostor, kis szekér, fűzfásip) és részvételét a házi és kenyérkereső munkában (mint libapásztor, bojtár és napszámos). Megható, ahogy a falusi gyermekek életmódján akarnak segíteni családonként 6 hold földdel és 10 kaptár méhvel mint létminimummal. Külön csoportban láthatjuk egymás mellett a főváros jómódú és nyomorgó gyermekét: az újság-árus, virágárus és kifutófiút és a testi-lelki épségüket fenyegető veszedelmeket. Térképet készítettek Magyarország nyomorvidékeiről, de nem feledkeztek meg a magyar népmesék alakjainak ábrázolásáról sem.

Az emberben, amikor végignézi ezt a kiállítást, először is az a kérdés merül fel, hogyan jutottak ezek a gyermeklányok arra a gondolatra, hogy ilyen komor kérdéseket vegyenek elő, ki adta nekik az ösztönzést arra, hogy a nagy magyar tömegek elesettségét és ennek okait tanulmányozzák. Hiszen mindezt lehetetlen volna csupán tanári utasítás és előírás alapján elvégezni, ha a tanulóifjúságban hiányoznék hozzá az érzéknek és érdeklődésnek nem közönséges mértéke. A kiállítás anyagának csak egy kisebb részét meríthették a kötelező tanulmányokból, a többihez külső, komoly források kellettek. Nem sajnálták elolvasni a Magyar Szemle idevágó cikkeit, Weis Istvánnak a magyar faluról és a mai magyar társadalomról írt tanulmányait és Szabó Zoltánnak a Tardi helyzet című könyvét, amelynek alapján egy falunak az egész struktúráját is megrajzolták. Ha az ember végighallgatta a kiállítás kigondolóinak, megszervezőinek és mindvégig lelkes irányítóinak: Popp Katalin VII. és Perczel Erzsébet VI. osztályos tanulóknak szabatos és világos előadásait a kiállítás keletkezéséről, szociográfiai olvasmányairól s egyáltalán a magyar szociális kérdéstről, csak akkor kezd arra eszmélni, hogy itt az új iskola szellemében és sajátos pedagógiai módszerében kell keresni a dolog nyitját.

Valóban: Domokos Lászlóné intézetében teljesen szakítottak az iskolai oktatás szokásos módszereivel. A legtöbbször lélekölő, egyoldalú ismeretközlés és bifláztatás helyett az egyéniség nevelésére törekednek. A tanulók szelleme itt — természetesen megfelelő, de az egyénhez alkalmazkodó irányítás mellett — szabadon fejlődik, az ifjú lélek minden nemes hajlama és érdeklődése nemcsak érvényesülhet, de ösztönzést nyer, sőt a tananyag is ehhez alkalmazkodik. A tanterv nem merev keret, amelyet nem lehet átlépni, hanem hajlékony, rugalmas eszköz s csak annyiban követik, amennyire egybeesik a gyermekegyéniség fejlődésének követelményeivel. A tankönyvek betűihez ragaszkodó, önállóság nélküli, felszeg diákok helyett biztos fellépésű, mégis szerény egyéniségek nevelődnek, akik a maguk

szavaival mondják el gondolataikat, akik maguk készítenek terveket, munkaprogramokat és valósítanak meg ötleteket. Így is elsajátítják a szükséges ismereteket, de nem lélek nélkül, passzív módon, hanem a spontán felébredt érdeklődés természetes igényével és szomjúságával. Amellett kifejlődik a gyermekben a gondolkodás, a találékonyság, az ízlés, az erkölcsi érzék, de a közösségi szellem is, amely aztán az egyes munkacsoportokon belül ehhez a kiállításához hasonló kezdeményezéseket hív életre. Valóságos kis demokráciák itt az osztályok, bennük a munkaközösségekkel, amelyek terveznek és terveket megvalósítanak, de tagjai egymást segítik és támogatják is, hogy mindenki erejéhez és tehetségéhez képest vehesse ki a maga részét a közös munkából. Csak ilyen légkörben történhetett, hogy az egyik osztály két vaskos kötetben megírta: „A magyar irodalom — ahogy mi látjuk” címen irodalmunk jelentősebb mozzanatait és alakjait teljesen magánszorgalomból a tanárok tudta nélkül, közösen megbeszélte és pontosan kidolgozott program alapján, amelynek megvalósításában mindenki képességének megfelelően vett részt. Csak így jöhetett létre a „Magyar sors” kiállítás is, amelyet hosszú viták, órákig tartó megbeszélések, tervezgetések és alapos tanulmányok előztek meg, de végül is az egyes munkaközösségek kollektív együttműködése valósított meg. Különben nem ez az első ilyenfajta kezdeményezés az Új iskolában. Csak az utóbbi néhány esztendőt említve: 1934-ben megrendezték „A falu és népe” kiállítást, amelyen utazások, megfigyelések, írott források nyomán agyag-, karton- és famunkákban mutatták be a táj és népi környezet összefüggéseit, a népéletet, népszokásokat stb.; 1935-ben „A magyar kenyér” keretében feldolgozták a hazai birtokmegosztást, az éghajlatra, talajra, búzafajtákra és búzakivitelre vonatkozó adatokat és ezek alapján mutatták be a nép kenyértermő munkáját s a magyar ember ragaszkodását a búzához. A múlt esztendei kiállítást „A szülőföld-kutatás” jegyében rendezték meg, amelynek az volt a célja, hogy a tanulók érdeklődését felébressze közvetlen környezetük múltja iránt; a növendékek csoportok szerint vagy egyénenként tanulmányozták lakóhelyük, utcájuk vagy városnegyedük történeti múltját szájhagyományok és írott források alapján.

Az Új iskola kétségtelenül az életre nevel: ez legnagyobb érdeme. Azzal, hogy a növendékek megismerik a magyarság életkérdéseit, mégpedig nemcsak a tanítás szokásos módszerei útján, hanem a spontán érdeklődés felkeltésével és az önnevelés módján is, felbecsülhetetlen értékű útravalót ad tanulóinak az életre. A mi tanítási rendszerünknek sok hibája van; de legnagyobb az, hogy a fiatalságot nem neveli a magyar élet organikus szemléletére, s ez az oka annak, hogy ifjúságunkból szinte teljesen hiányzik a magyar érdekek helyes felismerése. Nagy történelmi fordulók idején, amilyenben most is élünk, különösen súlyos hiány ez, amely sok veszedelmet rejt magában. Ezzel szemben az Új iskola pedagógiai módszere képviseli ma, a hivatalos tanítási mód megtartásával, azt a helyes irányt, amelyet sokkal szélesebb körben kellene alkalmazni, hogy a magyar fiatal-ság helyes magyar történelmi és sorsszemléletre tegyen szert, s ez megóvna őt — és egykor magát a nemzetet is — a téves illúziók követésétől.

KERÉK MIHÁLY

A VÁSÁRHELYI TALÁLKOZÓ

RÖVID NÉHÁNY évvel ezelőtt — de lehet, hogy csak tegnap volt — aggódoó félelemmel kérdezte az apák nemzedéke: hol van a magyar ifjúság? És mi fiatalok országot és önmagunkat keresve, kérdeztük Adyval: „Vájjon vagy-e és mink vagyunk?!“ Akik gyermekszájuk mellé vésődött mély vonásokkal jöttek haza a háborúból, a nagy összeomlásban is hinni tudtak önmagukban és egy ködös jövő legyőzésében, mert férfiúi tett állott a hátuk megett. De az utánuk következők számára nem volt múlt, jelen és jövő. Eszmék és jelszavak sodorták őket jobbra-balra és a nemzet nagy tragédiája hosszú éveken át csak mint tragédia élt az ifjú szivekben. Sokan — a közepesebbek, a gyengébbek, a kevésbé hívők — megunták a tételődést, nem bírták tovább a gondolkozás súlyát és egy-egy frázisba kapaszkodva zuhantak a tömegek sivár szürkéségébe. De a négyfelé esett nemzet erősebb és hívőbb fiatal rétege felörlő munkában verejtékezett tovább, hogy utat találjon. Sokféle volt az út, sokan voltak a vezetők. A világnézetek harcának neveztük ezt az áldatlan időszakot. Azután elfordultak a vezetőktől és maguk kerestek utat. Tudták, hogy csak a maguk által teremtett igazság lehet az ő igazságuk.

Ez év tavaszán Szlovenszón összeült a Tavaszi Parlament, nyáron pedig Balatonszántódon tartott értekezletet egy az ifjúságnak széles rétegeit képviselő csoport. Az elfogadott vezető eszme mindkét helyen a nemzeti és népi demokrácia, a nagyobb szociális igazság, a szomszéd és testvérnépek felé pedig a béke, megértés és együttműködés politikája volt. A Kárpátok ölen és a magyar tenger partján már ekkor kifejezésre jutott a határozott kívánság: megteremteni az egységes és egyetemes fiatal magyar gondolatot, amely megtartó erejű a határokon innen és azokon túl. Ezt a kívánságot a Vásárhelyi Találkozó teljesítette.

A Találkozó elé óriási érdeklődéssel, de egyúttal némi aggodalommal is tekintettek Erdélyben. Tamási Aron a vezetőséggel együtt komoly és teljes munkát akart végezni és ezért kivétel nélkül minden csoportot és mindenkit meghívott a Találkozóra, aki az erdélyi magyarság ifjúságában jelent valamit, hogy válaszoljanak a sorsdöntő kérdésre: képes-e az erdélyi magyar ifjúság, népe jelene és jövője érdekében, a maga egyéni szempontjain felülemelkedve, egységes álláspontot elfoglalni és hitet tenni mellette. Ha tekintetbe vesszük ezt a mérhetetlen jelentőségű célkitűzést, továbbá azt, hogy a Találkozón a kitűzött célt a parlamentarizmus klasszikusan tiszta eszközeivel akarták elérni, akkor el kell ismernünk, hogy az aggodalmak nem voltak alaptalanok, hiszen ilyen feltételek mellett, ennyire a fair play alapján állva, könnyen felülkerekedhetek volna a kevésbé válogatós szélsőségek, vagy könnyen meddőségbe fulladhatott volna a vita. Ezek az aggodalmak tartották vissza a Magyar Pártot, hogy képviseltesse magát fiatal tagjai által a Találkozón, akik ott csak mint magánszemélyek jelentek meg, és ugyanez, valamint némely személyi okokból tartotta magát távol a Találkozótól az Erdélyi Fiatalok csoportja is. A történetek azonban azt mutatták,

hogy az aggodalmak feleslegesek voltak. A Vásárhelyi Találkozón sikerült egységes álláspontot elfoglalni, minden kérdéssel kapcsolatban, miként ezt a Magyar Párt közlönye, a Magyar Kisebbség is örömmel elismerte.

Kétségtelen, hogy a Találkozó eszmei téren alig hozott újat. A határozattá emelt gondolatokat már régen felvetették, az eszméket is régen hirdették Erdélyben, fiatalok és öregek egyaránt. De a Találkozó jelentősége — úgy vélem túlzás nélkül mondhatjuk, hogy példátlan és mérhetetlen jelentősége — abban áll, hogy ezeket az eszméket és gondolatokat nyílt sisakkal folytatott vita után hittel tudta elfogadni katolikus és protestáns, jobb- és baloldali, párthű és ellenzéki, mágnás és proletár, munkaadó és munkás. Amit elfogadtak, az pedig legmélyebb értelmében és lényegében azonos azzal, amit a Tavaszi Parlament és a balatonszántódi értekezlet elfogadott: nemzeti és népi demokrácia, nagyobb szociális igazság, béke a szomszéd és testvérnépek felé. Úgy vélem, hogy a Vásárhelyi Találkozón lélekben ott volt az egyetemes magyar ifjúság.

A háromnapos tanácskozás során az erdélyi magyar népkisebbség valamennyi jelentős kérdését letárgyalták. Az előadásokat vita követte, amelyek alapján határozatokat fogadtak el. Albrecht Dezső „Az erdélyi magyarság társadalmi alkata, erkölcstana, átalakulásának útjai és képe“ címen tartott előadása után hozott határozat kimondja, hogy: „Az erdélyi magyar népkisebbségi élet irányítása csakis a keresztény erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik. Népkisebbségi életünket, annak minden intézményét és tagját a nemzeti egység gondolata és célja hassa át. Osztály, felekezeti és nemzetiségi ellentétek életünkől tűnjenek el... Addig is, míg népszervezeti eszménk, a Magyar Szövetség megvalósulhat, jöjjön létre egy az erdélyi magyarságot egységesen irányító szervezet ... A Vásárhelyi Találkozón megjelent magyar fiatalság az erkölcsi megigazodásban és szellem megnemesedésében, a nemzeti öntudat fokozásában és az alkotó erő becsületos összefogásában látja jövőnk egyedüli útját... A földművességnek és munkásságnak kell alkotnia az erős nemzeti testet a nevelő értelmiséggel együtt...“

Asztalos Sándor dr. „Az erdélyi magyar kisebbség közjogi és nemzetközi helyzete“ címen tartott előadása után hozott határozat kimondja, hogy a Vásárhelyi Találkozó, „azon az alapon, hogy mindnyájan egy nemzet fiai vagyunk és egy sorsban élünk, szükségesnek tartja a belső önellátást és a belső önkormányzatot politikai, gazdasági és kulturális téren, olyan értelemben, hogy az összes politikai, gazdasági és kulturális erőinket közös cél, a nemzeti létfenntartás biztosítása és jogai kivívása érdekében kell szolgálatba állítani, hogy az adott politikai és jogi helyzetben népünk minél nyugodtabban, békésebben, anyagilag biztosítottabb életet élhessen...“ Szükségesnek tartja „a magyar önkormányzat igénylését, amelyhez való jogunkat az erdélyi románságnak a saját elhatározásából született gyulafehérvári határozatára alapítjuk“. Szükséges „a román nemzettel való békés megegyezés, amelynek előfeltétele lenne a békés együttélés biztosítása, a kisebbségi jogok elismerése és a magyar önkormányzat engedélyezése ..

Kacsó Sándor „Az erdélyi magyar és román nép építő együttélésének feltétele és útja“ című előadása után a találkozó határozatilag kimondotta, hogy: „A középeurópai magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, amelynek a romániai magyarság is alkotórésze.“ A határozat megállapítja, hogy az erdélyi magyarság lojális magatartásáért nem kapta meg a kellő elismerést és méltánylást, pedig a román állam csak akkor töltheti be hivatását, ha egyforma gondoskodással védi és támogatja a közelében élő összes népeket. „A román nép és a romániai magyarság közös együttélésnek mindenekelőtt álló feltétele az“ — mondja a határozat,

„hogy az állam biztosítsa a magyarság népkisebbségi jogait, úgy is mint állampolgársági egyedeknek, úgy is mint nemzeti közösségnek. Az összegyűlt ifjúság a román néppel való testvéri együttélés és megbékélés szükségességét vallja ... mert meggyőződése szerint a román és magyar népre a Duna-medencében magasabbrendű közös hivatás vár.“ A határozat utolsó pontja „a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvárt magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz“ fordul, hogy teremtsen meg „a történelmi egymásra utaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségét“.

A találkozón részletes határozatokat hoztak a magyar népkisebbség iskolai, közművelődési, gazdasági és szociális kérdéseivel kapcsolatban. A záróüléson azután véghatározatot hoztak „Hitvallás“ címen, amelynek megtartását a találkozón egybegyűltek megfogadták.

A Hitvallás kifejti, hogy a három napig tartó tanácskozások bebizonyították, miszerint az érett magyar ifjúság átérzi a közös sors és nemzeti felelősség gondolatát. A Hitvallás kimondja, hogy az erdélyi magyar népkisebbség irányítása csakis a keresztény erkölcsi és a demokrata nemzeti követelmények szerint történhet. Megállapítják, hogy a nemzetnevelés egyetemes kisebbségi feladat. Ennek első tényezője a család és ezért szükséges ennek a szerepnek a magyar családokban való öntudatosítása. Az irodalom és a sajtó kérdéseiben fontos, hogy a magyar népkisebbség érdekeit érintő kérdésekben a magyarnyelvű sajtó teljesen azonos állásponton legyen. A Vásárhelyi Találkozó hitvallása kimondja, hogy az alkotmányt és a törvényt védi, amikor tiltakozik a cenzúra alkalmazása és fenntartása ellen. A véghatározat szerint a gazdasági életlehetőségek biztosítása és a munka szabadsága a legegységesebb joga minden népnek. A Hitvallás tiltakozik azok ellen a mozgalmak ellen, amelyek arra irányulnak, hogy megakadályozzák az országban élő népek békés összhangjának kialakulását. A munkáskérdéssel foglalkozva kimondja a véghatározat, hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú és szükségességű eleme az alkotó magyar kisebbségnek és éppen ezért a munkástömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelésére és a nemzeti önvédelemben való szerepének betöltése érdekében az ifjúság vállalja a közvetítő szerepet a munkásság és a többi társadalmi réteg között. A Hitvallás a fentebb ismertetett határozat alapján foglalkozik a románság és a magyarság közeledésének kérdésével, majd így fejeződik be: „Ezt a hitvallást, nemkülönben a Vásárhelyi Találkozó összes határozatait magunkénak valljuk. Mint becsületes és egy nép előtt felelős férfiakhoz illik, fogadjuk, hogy mindazok, akik a találkozón résztvettünk, azokat őrhelyeinken és munkaterületeinken szolgáljuk és megvalósításukért küzdeni fogunk.“

A fentebb ismertetett határozatok világosan mutatják azt az óriási eltérést, amely a világháború előtti és a jelenlegi fiatal magyar nemzetiség szellemében megnyilvánul. A népi közösség mélységes átélése és az abból eredő kötelességek felismerése a legjellemzőbb sajátossága ennek az új szellemnek, mely az adott körülményekhez simulva mélyen ereszti gyökereit a magyar múltba, hogy a múlt század hatalmas eszméiből táplálkozva a keresztény demokráciát párosítsa népi gondolatával. A magyar nemzeti öntudat rendkívüli erejének bizonyítéka a többi nemzetekhez való közeledni akarás, amelyet emelt fővel egyenlő félként kezdeményezett az ifjúság.

Figyelemre méltó, hogy a romániai élesen kisebbségellenes légkörben, ahol minden alkalmat megragadnak román részről, hogy a magyar kisebbség ellen támadást intézhessenek, a legvéresebb szájú román sajtó is tartózkodott attól, hogy támadólag írjon a találkozóról, mert talán átérzte, hogy ott egy nemzet jövője nyilatkozott meg.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A békefenntartásának nehézségei; a spanyol kérdés; a nyom egyezmény, Olaszország fellépése; a benemavatkozási bizottság tárgyalásai Mussolini engedménye — a németországi látogatás — A japán-kínai háború — Magyarország és a kisantant-államok.

AZ ELMÚLT KÉT HÓNAP szokatlanul, szinte precedens nélkül állóan eseményteljes volt. Földünknek majdnem minden részében torlódtak a többé-kevésbé vészterhes események, anélkül hogy azok, akikre, legalább is a külső látszat szerint, az emberiség sorsának irányítása bízva van, a legcsekélyebb mértékben is képeseknek mutatkoztak volna arra, hogy az emberiség közös nagy javai érdekében cselekvően befolyjanak. A tények egyszerű felsorolása elég ahhoz, hogy a sors kerekének gyois mozgása megszédítsen és gondolkozóba ejtsen, képes lesz-e az ember arra, hogy kérlelhetetlenül közeledni látszó fátumának beteljesedését elkerülje?

Franco tábornok csapatai augusztusban elfoglalták Santandert és Aszturia felé vitték az offenzívát; mind több és több különféle, nagyrészt kölcsönként zászló alatt hajózó kereskedelmi gőzös vált egyidejűleg titokzatos tengeralattjárótámadás áldozatává; ennek a „tengeri kalózkodásnak“ a megszüntetésére Franciaország és Anglia a középtengeri államok konferenciáját hívta össze; Japán Kína elleni támadását a legkíméletlenebb módon folytatta; Shanghai, Nanking és Kanton bombázása által az egész világ elszömyedését hívta ki; egy Shanghai melletti légbombázás alkalmából Nagy-Britanniának, brit zászlóval jelzett gépkocsin utazó, nankingi nagykövetét japán repülőről gépfegyverrel súlyosan megsebesítették; a népszövetségi Tanács és közgyűlés a legkényesebb problémák előtt állott s nem egyszer kritikus helyzetbe került úgy a spanyol, mint a japán kérdésben és a tanácsstagságok betöltésének ügyében stb.; a Népszövetség mandátumbizottsága s később Tanácsa foglalkozott a brit kormány által előterjesztett s Palesztina felosztására vonatkozó jelentéssel, és ugyanezen idő alatt pedig az arab terror a helyszínén nagyszámú újabb áldozatot követelt, anélkül, hogy látni lehetne, vájjon az angol mandatárius nagyhatalomnak sikerülni fog-e, s ha igen, milyen eszközökkel, úrrá lenni a zsidó bevándorlás és Palesztina felosztása ellen irányuló és lassan britellenessé váló erőszakosság felett; Franciaország pénzügyi krízise tovább mélyült annak ellenére, hogy Bonnet pénzügyi tervei, a hivatalos bejelentések szerint, sikerrel jártak; a francia kormánynak kísérletet kell tennie a szerencsétlen Blum-kormányzás nyomasztó szociális intézkedései megváltoztatására; a Duce és Hitler berlini találkozása a legfényesebb külsőségek között a spanyol ügy kritikus fejleményei közben folyt le: valószínűleg szoros taktikai együttműködésre vonatkozó programot dolgoztak ki ott; Belgiumban kíméletlen kísérlet történt a nagysikerű fiatal miniszterelnöknek, Van Zeelandnak igen kevés lojális eszközökkel való megbuktatására: rövid, áthidaló időszak után a király végül kénytelen volt tehetséges első tanácsosát elbocsátani; az úgynevezett nyugati paktumra vonatkozó megbeszélések egy lépéssel sem haladnak tovább, viszont Németország hosszabb tárgyalások után egyoldalú deklarációban elismerte Belgium területének sérthetlenségét; Szovjetországban tovább folyik az, amit szovjet nyelven, eufemisztikusan, „tisztogatásnak“ neveznek — a régi lenini kommunista gárda kipusztítását vévén célba; Törökországban váratlanul megbukik a köztársaságnak KemalAtatürk után legerősebb embere, Izmet Inonü miniszterelnök, azért-e, mert nem sikerült a birodalomnak egy úgynevezett fél-állandó, azaz háromévenként újra választható népszövetségi tanácsstagságot megszerezni — vagy más kevésbé felismerhető okból, azt ma még nem lehet kétséget kizáróan megállapítani; az Egyesült Államok

kormányja ismét aktívabban hajlandó együttműködni a Népszövetséggel a távolkeleti kérdésben, Roosevelt elnök a demokráciának a nemzetközi jogtalanság elleni védelmét jelentette be Csikágóban egy beszédben, anélkül hogy világosan lehetne látni, vajjon ezt a tételét tettekkel is hajlandó lenne-e megtámasztani, vagy pedig inkább az amerikai közvéleménynek szóló megnyerési kísérlet volt-e ez a felkiáltás? Végül Magyarország és a kisantant államok között politikai tartalmú megbeszélések kezdődtek.

Mindezen problémák és események közül csak az egy-két legfontosabbnak látszó ügy vagy tényesorozat kommentálásával és analízisével lehet foglalkoznunk. Európa sorsára vonatkozóan a legfontosabb s változatlanul kritikus jelentőségű továbbra is a spanyol és az evvel összefüggő mediterrán kérdés. Lehetetlen megállapítani, hogy a kereskedelmi hajók ellen s egy-két esetben még hadihajó ellen is intézett tengeralattjáró támadások honnan, mely oldalról jöttek, milyen nemzetiségű tengeralattjáró művei ezek. Valószínű, hogy a kereskedelmi hajókat, melyek gyorsan megváltoztatott „nemzeti“ lobogók alatt futnak a valenciai kormány javára, Franco hajói sülyesztgették el, míg az angol hadihajók elleni támadások, amennyiben nem minden csupán a hajók tisztikarának háborús izalmából születtek, mint pl. a legutolsó állítólagos támadásról hamarosan ki is derült ez, inkább a „másik“ oldalról származtak, ahol minden érdek a Középtenger vízének a megzavarását kívánja. A nyugati demokráciák és követőiknek sajtója természetesen azt a hitet óhajtja kelteni, mintha mindenért csak Franco és két barátja lennének egyedül felelősek. Ennek az irányított meggyőzésnek az eredménye, továbbá a Földközi-tengeren még a nem hadianyagot szállító hajózás számára is mind veszedelmesebbé váló helyzetnek a következménye volt a francia és angol kormányok együttes kezdeményezésére létrejött középtengeri konferencia, melyet szeptember 10-ére a Genf melletti Nyonba hívtak össze.

Majdnem egyidejűleg az összehívással perfid és komplikált játék kezdődött a nyilvánvaló céllal, hogy Olasz- és Németországok részvételét megakadályozzák. Az eszköz: egy a római kormányhoz intézett szovjet-orosz jegyzék volt, amelyben a moszkvai kormány két szovjet hajónak a Dardanelláknál ismeretlen tengeralattjáró által történt elsüllyesztéséért Olaszországot tette felelőssé és durva hangon elégtételt és kártérítést követelt. A célt ezzel elérték: se Olasz-, se Németország nem voltak hajlandók az adott körülmények közt Szovjetországgal egy konferencia-asztalhoz leülni. Olaszország nyilván nem akarhatott quasi a vádlottak padjára kerülni. Kérdéses csak az, nem látták-e Berlinben és Rómában éppen egész szívesen a nekik imígy szolgáltatott ürügyet arra, hogy ne menjenek el a konferenciára, ne hagyják magukat ott majorizálni, hanem tartsanak fenn maguknak szabad kezet. Végeredményben tény az, hogy bár a nyoni egyezmény Olaszország kizárásával és szándékolt lekicsinylésével rendkívül rövid idő alatt jött létre, hamarosan világossá vált, hogy mindkét félnek, de főképpen az európai békének elengedhetetlenül szükséges Olaszország kooperálása a Földközi-tenger kalózzmentesítésében. A nyoni egyezmény ennek a tengernek a parti vonalakra és főbb kereskedelmi és hajózási útjaira a résztvevő hatalmak flottája által ellátandó ellenőrző — patrouille — szolgálatot rendezett be olyképen, hogy a fővonalakon — Gibi altár — Suez, Alexandria — Dardanellák stb. — a francia és az angol flották torpedórombolói — destroyerjei — egyedül végeznék az ellenőrzést: a támadó tengeralattjárók üldözését s ha lehet elsüllyesztését. Olaszországnak — a szövegből következően — a Tyrrheni-tenger partjait hagyták meg, tehát ugyanolyan szerepet szántak neki, mint Jugoszláviának meg Görögországnak. Azonban éppen ez utóbbi államoknak a tiltakozása következtében viszont el kellett

államok attól a tervtől, hogy Szovjetországot bevonják a keleti Középtenger ellenőrzésébe, amit Litvinoff szorgalmazott, annak ellenére, hogy a szovjet feketetengeri torpedóromboló flottillája állítólag még távolról sem teljesen alkalmas ilyen szolgálatra. Ez az utóbbi körülmény ugyan barátságosabb elbírálásra bírta a Palazzo Chigit a nyoni gyorsforraló egyezményvel szemben (bár világosan látta, hogy ez nem London és Párizs érdeme, akik igenis be akarták vonni a szovjetet), azonban álláspontja mégsem lehetett más, mint amit előbb kissé szándékosan dodonai, később precízebb nyelven kifejezett, t. i. hogy addig amíg Olaszországnak mint vezető középtengeri nagyhatalomnak nem adják meg az öt megillető, a két másik nagyhatalommal paritásos pozíciót, fenntartja magának cselekvési szabadságát. A nagyhatalmak előbb ugyan fölényesen kijelentették, hogy Olaszországnak kell az első lépést tennie; s hogy akkor is csupán a nyoni konferencia egészével tárgyalhat, nem Londonnal és Párizssal. Amikor azonban világossá vált, hogy Olaszország saját tengeri útjait — pl. a Szicília—Tripolisz útvonalat — az egyezményen kívül maga fogja patrouille-oztatni, ami az idegen flottaegységekkel összeütközés veszélyével járt volna, a növekvő feszültség láttára Párizs és London ismét változtattak politikájukon: meghívták Rómát egy hármass flotta-megbeszélésre Párizsba, melynek eredménye Olaszországnak hozzá méltó csatlakozása volt az — időközben a tengerfelszíni és légi haderők részéről az „ártatlan“ kereskedelmi hajózást érő támadásokra is kiterjesztett — nyoni egyezményhez.

Amennyire érthető volt, hogy a hatalmak a „kalózkodást“ meg akarták szüntetni, ami tényleg sikerült is, annyira veszélyes volt az irritáló mód, ahogyan ezzel kapcsolatban rosszkedvből, bosszúságból, végig nem gondoltán provokálták Olaszországot. Észreveszik-e, hogy ezzel az eljárással, következetlen és hangulatokat s intrikákat követő politikájukkal nemcsak a békét veszélyeztetik állandóan, hanem a saját nagyhatalmi presztízst is, amelynek valóban nem használhat, ha állandóan le kell szállniok a nagy lóról, amelyre felültek? A további fejlemények azt mutatják, hogy ennek az eljárási módszernek a káros voltát még mindig nem látták be.

A további fejlemények a következő helyzethez vezettek:

Néhány nappal Mussolini berlini látogatása előtt Olaszország genfi állandó ügyvivője látogatást tett Delbos francia külügyminiszternél. Hosszú beszélgetésük során a francia-olasz viszonyra vonatkozó minden problémát megbeszéltek, ami ha megoldást nem is, de egy bizonyosfokú enyhülést hozott. Szó volt az egy nap alatt lefolytatott két beszélgetés folyamán a nyoni egyezmény kiterjesztéséről, a középtengeri vitáról, a spanyol önkéntesekről, Franco elismertetéséről és az abesszín császárságról. Kevéssel ezután a beszélgetés után — a berlini látogatás másnapján — az angol nagykövet és a francia ügyvivő Rómában jegyzéket nyújtottak át, amelyben felszólították az olasz kormányt, hogy az önkéntesek visszahívásának kérdésében hármass konferenciára üljön össze a párizsi és londoni kormányokkal. A jegyzék hangja igen barátságos és engedékeny volt, de a „két nagy demokrácia“ kormányainak eddig követett, a svéd vízkúrára emlékeztető módszerei alkalmazásával azt a fenyegetést tartalmazta, hogy ha Mussolini a javaslatokat nem fogadja el, akkor a két hatalom visszanyeri akciószabadságát; a francia-angol sajtó ehhez hozzáfűzte, hogy ebben az esetben Franciaország megnyitná a pyreneusi határokat és újból életbeléptetné az egy évvel ezelőtt felfüggesztett francia-spanyol kereskedelmi szerződést. Az olasz sajtó heves reakciójából nyilvánvaló volt, hogy Mussolini nemmel fog felelni a Rómát a berlini kormánytól elválasztani igyekvő kísérletre. A válasz tényleg úgy is szólt, hogy Róma a berlini kormány meghívása nélkül és anélkül, hogy Berlin el is fogadja a meghívást, nem vesz részt nemzetközi

megbeszélésén. Egyebekben az olasz jegyzék rámutatott arra, hogy az önkéntesek visszahívása kérdésének tárgyalására a londoni benemavatkozási bizottság hivatott. Most ugyanaz a színjáték következett, mint a nyoni egyezmény másnapján: a francia külügyminiszter, aki különben igen nyugodt kedélyű államférfi, az újságíróknak felháborodva jelentette ki, hogy most már jönnek a „tettek“. A francia sajtó nem titkolta, hogy a „tettek“ a pyreneusi határok megnyitását jelentik. Esetleg Minorca megszállását. Valószínű, hogy a francia kormány ilyen értelmű instrukciót is küldött londoni nagykövetének, mert nagyon bíztak abban, hogy Anglia szolidárisán fog eljárni Franciaországgal és csatlakozik a „tettekhez“. Számításaikat az angol lélektan teljes félreismerése jellemezte. Az angolok csodálatosképpen nem szeretik — bármily intim viszonyban állanak is egy másik hatalommal — ha róluk — nélkülük intézkednek. Ezenkívül Londonban ismét a mérsékelt, meggondolt, Abesszínia meghódítása által politikai hitelében meg nem sértett Neville Chamberlain vette át a vezetést. Az angol kabinet úgy döntött, hogy szolidárisán járnak el Franciaországgal és — elfogadják a francia kormány javaslatait: ezek azonban hirtelen és meglepően egyáltalán nem voltak olyan élesek, mint azt a francia sajtó hangja sejtetni engedte. London és Párizs ugyanis magukévá tették Olaszország tételét, hogy a kérdés a benemavatkozási bizottság elé tartozik, összehívták ezt a három hónap óta tetszhalott szervezet egy újabb programú alapján, mely a júliusi angol javaslat némi módosításából indul ki. A benemavatkozási bizottság ülésén pedig elő is terjesztették azokat a javaslatokat, amelyek az önkéntesek visszahívásának az elhatározását, egy csoportnak azonnali visszahívását, egy nemzetközi ellenőrző bizottság kiküldését és végül a hadviselői jognak bizonyos mértékű megadását tartalmazták ebben a sorrendben. Mind a francia nagykövet, mind Lord Plymouth, a brit kormány képviselője, bár árnyalatilag eltérően, fenntartották kormányaik cselekvési szabadságát arra az esetre, ha rövid időn belül megegyezés nem jönne létre. A francia vélemény már eredetileg az volt, hogy a benemavatkozási bizottságba nem érdemes bemenni, mert az csak időfecsérlés és arra van berendezve, hogy aki időt akar nyerni, annak ez ott, különböző ürügy alatt, sikerüljön is. Az angol állásfoglalás azonban arra kényszerítette Franciaországot, hogy még egy kísérletet tegyen. A benemavatkozási bizottság elnöki albizottsága ilyen körülmények között kezdte meg tanácskozásait, amelyeken Grandi be is jelentette, hogy Olaszország hajlandó az önkéntesek visszahívásába belemenni, első gesztusként egy csoport önkéntest visszahívni, de csak szigorú paritásos alapon, azaz nem úgy, ahogy a franciák javasolták, hogy t. i. Salamanca nagyobb önkéntes csapatot küldjön vissza, mint Valencia. De Róma ezt a koncessziót is alárendeli annak a feltételnek, hogy elismerjék Franco hadviselési jogát. Olaszország egyszóval úgy a feltételekben, mint a sorrendben szigorúan ragaszkodik a júliusi angol programhoz, amelyet annakidején elfogadott: önkéntesek visszahívásának megkezdése, melyet azonnal követ a hadviselői jog elismerése.

A tárgyalások tehát Londonban fognak tovább folyni; kétségen kívül áll, hogy Franciaország és Anglia sürgetni fogják a megoldást és olyan végső kifejtés felé szeretnék vinni a dolgot, hogy az olasz és német befolyás csökkentését érik el Spanyolországban. Kezd ugyanis lábra kapni az a vélemény, hogy Franco győzelmébe belenyugodnának, ha az nem egyidejűleg olasz és német győzelmet és így a két ú. n. fasiszta állam befolyásának a végleges megerősítését jelenti. A kérdés tehát az, hogyan lehet elérni az olasz önkéntesek és a német technikai személyzet visszahívását, de egyben lehetővé tenni vagy megengedni az ezektől a segédforrásoktól megszabaduló Franco győzelmét? A frontok nem merevedtek még meg egészen és ha

sikerül Francónak Aszturiát kitisztítania, akkor a felszabadított csapatokkal talán erősebb offenzívat kezdhet akár Malaga körül, akár Madridnál, akár pedig esetleg Katalonia felől. A dolog nehézsége éppen ott van, hogy magában Spanyolországban nehéz a döntést elképzelni, úgyhogy a tűzfészek, amely Európát folytonosan lángbaborulással fenyegeti, úgylátszik továbbra is fennmarad. Ismerve azt az erős animozitást, amivel az angol és a francia közvélemény, sőt a vezető körök is a két diktatúra szavait és tetteit kísérik, azt, hogy igen jelentékeny erők játszanak közre a feszültségek kihasználásában, nem lehet aggodalom nélkül szemlélni mindazt, ami Spanyolországban és a Földközi-tengeren történik.

A helyzetet és a benemavatkozási gondolatot Olaszország mentette meg bölcsen engedékeny, de lényeges érdeket mégsem veszélyeztető közvetítő javaslatával, amelyet október 20-án terjesztett a londoni bizottság elé. Kolumbus tojása volt a gondolat, hogy nemzetközi bizottságot küldjenek ki — minden egyéb intézkedést megelőzve — a két polgárháborút folytató félhez az önkéntesek számának a megállapítására. A vizsgáló bizottság kiküldése mind a két félhez ugyanis prelúdiuma lehet a későbbi, így talán hamarabb bekövetkező elismerésnek. Veszélyes feszültség pillanatnyi enyhülését hozta Mussolininak ez az okos engedékenysége, amelyet olyan percben gyakorolt, amikor Franco újabb győzelmet aratott Gijon bevételével, hiszen felszabadult csapataival talán további sikerek felé is indulhat! A Duce határozott fellépésével Nyon után és a benemavatkozási bizottsághoz való visszatérés kierőszakolásával, kétszer is teljes sikert ért el. Nincs bölcsőbb dolog a politikában, mint a siker húrját túl nem feszíteni. Sohasem lehet tudni, mikor milyen csekélységen borulhat fel a helyzet jóvátehetetlenül. Sikerben engedni kamatozó koncesszió, még ha teljes értékű lenne is az engedmény. Kétségtelen, hogy még komoly válságokat fogunk a benemavatkozási fronton megélni a többi közt azért is, mert hiszen a Szovjet játéka erre van berendezve. De ma már lehet remélni — túlzott optimizmus nélkül —, hogy a békét megtartani akarók kerülnek a többségbe; mindegyik nyugati nagyhatalom kerülni akarja a háborúhoz vezető bonyodalmat. Szörnyű rossz csillag alatt kellene a mai emberiségnek lennie, ha ilyen körülmények közt a katasztrófát kereső erők győznének!

Fontos esemény volt Mussolini németországi látogatása. A fényes fogadtatás, amelyben részesült, mutatta, milyen súlyt vetnek Berlinben Olaszország barátságára. Mégis hangsúlyozták az államférfiak maguk és hangsúlyozandó mindenképpen, hogy bármily erős is a tengely, kettőjük barátsága nem kizárólagos, mert együtt, egymás támogatásával mindenestre keresik a megegyezést a nyugati hatalmakkal. A berlini megegyezés valószínűleg taktikai pontos programot jelent, amint ezt Rómának Párizssal és Londonnal szembeni fellépése is bizonyítja. Bizonyára nem jelent szövetséget, mert hiszen mind a két nagyhatalom kerülni óhajtja a konfliktusnak még a lehetőségét is. Minthogy ugyanez a felfogás Párizsban és Londonban is, hacsak valami váratlan esemény vagy incidens nem vezet akút válsághoz, remélni lehet, hogy a négy nagyhatalom békés szándéka erősebb lesz mindannál a módszerbeli és fellépésbeli hibánál, amit sok helyen és pedig nemcsak az egyik oldalon állandóan elkövetnek.

Felhasználva az európai helyzetet és azt, hogy a nagyhatalmaknak nincs szabad kezük a Távolkeleten, Japán tovább folytatja hadjáratát. Most már nyilvánvaló, hogy Shanghaiba nem a saját jószántából ment, hanem a kínaiak kényszerítették rá ezt a diverziót, hogy csapatainak egy részét lekössék és pedig ott, ahol a k'nei ellenállás is a legerősebb. Japán számára egyáltalán veszélyes az, hogy kénytelen folyton tovább terjeszkedni s az egyszer meghódított területeket újabb hódításokkal erősíteni, ami

hadseregének folytonos megnövelését és a védelmi vonalak meghosszabbítását jelenti. Ma már nincs visszakozás Tokió számára. Bármilyen fenyegetéssel szemben kénytelen lesz a harcot felvenni. Ezért felelt mereven és visszautasítóan a népszövetségi közgyűlés tiltakozására és nem megy el szintén a népszövetségi közgyűlés határozata alapján Brüsszelbe összehívott ú. n. kilenchatalmi konferenciára, amelyet a washingtoni szerződés alapján a szignatáriusok rendeznek. Noha Japánban Rooseveltnagyon éles állásfoglalása csalódást okozott, mert azt hitték, hogy Amerika teljesen passzív marad, nem hihető, hogy a Távolkeleten érdekelt nagyhatalmak katonai rendszabályokkal megtámasztott intézkedésre határozassák magukat, amely Japánt az elé az alternatíva elé állítja, hogy vagy visszavonulni kénytelen Kínából, vagy szembeszálljon egy legalább is Nagy-Britannia és Egyesült Államokból álló koalícióval. Legalább is míg az európai problémák el nem intéződnek, nem valószínű, hogy London ily fellépésre képes és hajlandó legyen; Washington pedig, az amerikai alkotmány komplikáltsága következtében is, mindig bizonytalan tényező marad.

Az európai politikának kétségtelen fontos jelensége volt az a tárgyalás, ami nemrégben Magyarország és a három kisantant állam között ezeknek az államoknak a szinaiai konferenciájával kezdődött. A kiindulópont Magyarország katonai egyenjogúságának a problémája volt. Elégtétellel kell megállapítanunk, hogy a kisantant államok, shylocki gondolkodással, oly soká húzódtak ennek az elismerésétől, amíg ma már teljesen feleslegessé vált, hogy elismerjék. Az ütőkártya, amit kezükben tartottak, amivel még egy évvel ezelőtt Magyarországot legalább is lekötélhették volna, a kezükben értéktelenné vált. Elképzelhetetlen, hogy ha ma Magyarország Németország és Ausztria példáját követve, nyíltan bejelentené felfegyverkezését, erre mással, mint szelíd tiltakozással lehessen felelni. Ha a magyar kormány ezt nem teszi, akkor ennek az oka csak az, hogy a szerződések tiszteletben tartását magára nézve kötelezőnek tekinti, mert ezt másoktól is elvárja. A tárgyalások csak akörül folyhatnak, hogy a szomszéd államok kisebbségeik érdekében konkrét intézkedéseket tesznek és újból garantálják a kisebbségi szerződésekben foglalt biztosítékokat. Ezzel szemben Magyarország megismétli meg nem támadási kötelezettségének elismerését. Ezen az alapon, ha mind a három állam képes ilyen kötelezettség vállalására és annak végrehajtására, elképzelhető a viszony normalizálása. Az így keletkezett javult légkörben pedig remélni lehet olyan további tárgyalásokat, amelyek Magyarországnak továbbmenő elégtételt nyújthatnak. Azt ugyanis mindenkinek tudnia kell, hogy komolyabb értelemben vett jobb viszony Magyarország és szomszédai között csak akkor lehetséges, ha azok messzemenő területi engedményekre is hajlandók. Addig biztonságról és a békének nyugodt megalapozásáról, a Duna-medencében harmonikus összeműködésről nem lehet szó. Mennyire lesz képes a három állam mindegyike külön-külön ezeket a tárgyalásokat az együttműködés szellemében folytatni és szerencsés befejezéshez vinni, az függ az illető államok államférfiainak jóhiszeműségétől, külső és belső politikai helyzetétől s attól az erőtől és akarattól, amellyel nemcsak a tárgyalásokat vezetni, hanem a vállalt kötelezettségeket megtartani képesek. Oktalanság lenne a mi részünkről túlságos optimizmussal nézni az események elébe. A magunk részéről csak jóhiszeműséget és azt a meggyőződésünket vihetjük a tárgyalásokba, hogy Magyarország érdekeit mindig becsületesen és egy erkölcsileg nagy nemzethez méltóan igyekszünk az általános európai érdekekkel összhangba hozni.

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A szegedi szabadtéri játékok a Néven című lap megvilágításában. — A zentai gimnázium teljesfokú tanintézetévé való átalakításának kérdése. — A szabadkai főgimnázium magyar növendékeinek szaporodása. — A főiskolai hallgatók mozgalma szociális viszonyaik megjavítása ügyében. — A késveérkező névelemzés-tiltó rendeletek. — A Szenteleky Irodalmi és Művészeti Társaság megalakulása Újvidéken. — A zágrábi Magyar Olvasókör munkája. — A szabadkai Magyar Olvasókör dalárdája. — Az ötvenéves sombort magyar dalkultúra. — A nyugdíjtanul nyugdíjazott délvidéki magyar vasutasok és postások 15 éves sérelme. — Köztisztviselők államnyelvi vizsgája a szemgolyóról. — Egyéb sérelmek. — A jugoszláviai magyar sajtó és a szívességből működő sajtócenzúra.

SOKSICS JÓZSEF, a szabadkai Néven c. szerb lap szerkesztője, cikket írt lapjába a szegedi szabadtéri játékokról, ahol Madách Ember tragédiáját és Herczeg Ferenc Bizáncát nézte végig. A szerkesztőnek a szabadtéri játékokról írott tudósításában — amint az újvidéki „Nép“ aug. 28-i száma írja — sok szándékosság van a fenti két magyar remekmű lebecsülésére. „Többek között a szegedi ünnepi játékok két legnagyobb sikerű darabjának szerzőiről megállapítja Soksics — írja a Nép —, hogy nem magyar származásúak, sőt Herczeg Ferenc nevével zárójelben régi családi nevét is megjelöli. Ha azt hiszi a cikkíró, hogy ezzel megdönti az idézett íróknak a magyarsághoz való tartozását, — téved. Ha azt hiszi, hogy az Ember tragédiája és a Bizánc ezzel megszűnnek a magyar szellem remekművei lenni — még jobban téved. Legjobban téved azonban, ha azt hiszi, hogy ezen az alapon és ilyen szűk látókörrel szemlélve a tényeket, megdönti azt az igazságot, hogy mindenki ahhoz a nemzethez tartozik, amelyhez tartozónak érzi és vallja magát. Hiú és nevetséges törekvés tehát Madách Imrét és Herczeg Ferencet elvitatni a magyarságtól. E tekintetben éppen jelen cikke bizonyít, amelyben arról is megemlékezik, hogy Szeged egykor szláv település volt, ma pedig a legmagyarabb városok egyike.“

Érdekes, hogy Soksics újságíró ugyanerről a szegedi szabadtéri előadásról azóta egy újabb cikket is írt, amely tárgyilagosabb volt az elsónél és ezért Szeged város polgármesterének levélbeli köszönetét is kiérdemelte, amint a honi lapok híradásaiból tudjuk.

Zenta városából, a zentai és törökkanizsai járás községeiből küldöttség ment a közoktatásügyi miniszterhez a zentai gimnázium felső tagozatának visszaállítására érdekében. A két járás 180.000 lakosa számára nincs más gimnázium és így a tanulólétszám állandóan nagy, úgyhogy bőven el tudja látni a felső tagozatot is. Az intézet helyiségei is megvannak és jól fel vannak szerelve. A város magára vállalja a megnyitás évében a felső tagozat visszaállításának költségeit. A közoktatásügyi miniszter megígérte a kérdés alapos tanulmányozását, de nem biztatta a küldöttséget, mert az országszerte emelkedő tanulólétszám — mondotta — amúgyis nagy megterhelést ró az államkincstárra, a már fennálló intézetek fejlesztésével kapcsolatban.

A zentai gimnázium alsó- vagy felsőfokú volta nem közömbös a jugoszláviai magyar kisebbségre nézve, mert amint ismeretes, a szabadkai teljesfokú állami reál-gimnázium mellett ez a tanintézet látja el az egész Vajdaság magyar tannyelvű növendékeinek középiskolai oktatását. Sajnos, a Zenta város és környéke által Belgrádba küldött deputáció nem első ízben kísérletezik a közoktatásügyi miniszternél, azonban nem sok sikerrel. Megmarad tehát továbbra is az a kényszerhelyzet, hogy a középiskola nyolc osztályát végezni akaró magyar növendékek kizáróan a szabadkai gimnázium magyar tagozatát kénytelenek látogatni, ami pedig a távolabbi vidékről bejáró növendékek szüleinek nagy anyagi megterhelést jelent.

Ha már a szabadkai reál-gimnázium kérdésénél tartunk, beszámolunk arról, hogy e tanintézet magyar tagozatán az idei beíratás a növendékek jelentős számú gyarapodását eredményezte. A tagozat első osztályába a

tavalyi 25 növendékkel szemben most 50 tanuló jelentkezett, akik közül 46 sikerrel tette le a felvételi vizsgát.

A szabadkai gimnázium első osztályos magyar növendékeinek örvendetes számbeli gyarapodása mellett, mint a jugoszláviai magyar oktatásügy másik nyereségét említhetjük meg a belgrádi állami tanítóképző párhuzamos első osztályának megnyitását. Ennek az osztálynak a működésében beállott szünet ugyanis évek óta tartotta veszélyben a jugoszláviai magyar tanítóképzés folytonosságát. Hosszas utánjárás és állandó intervenció ebben a kérdésben, tette most lehetővé, hogy végre az osztály megnyílt és működését a megkívánt számú tanulók most folyó beiratkozása után meg is kezdi. A felvétel szabályai szerint az intézet tanulói kizáróan jugoszláv állampolgárságú, négy középiskolát végzett magyar ifjak lehetnek, akik tizenhetedik életévüket még nem töltötték be.

A főiskolai hallgatók számáról az új iskolai év kezdetén még nem közöltek adatokat a lapok. A magas tandíj és általában a főiskolai ifjúság szociális helyzete azonban közös mozgalom megindítására készítette a Vajdaság főiskolai polgárságát és az újvidéki Szerb Matica keretében működő egyetemi hallgatók egyesületének kezdeményezésére a délszláv és magyar egyetemi hallgatók közös gazdasági akcióba kezdtek. A mozgalomba bevonták a zágrábi Magyar Főiskolások Egyesületét és a belgrádi Bolyai Farkas magyar diákegyesületet is. Augusztus 21-én tartottak ezügyben értekezletet, amelyen mozgalmi bizottságot választottak, hogy ez pénzbeli vagy természetbeni támogatásra szólítsa fel nemzetiségi különbség nélkül a Vajdaság társadalmát. Evégből szeptemberben diáknapot tartottak. A diákakció során kimutatás jelent meg a lapokban, amely kimutatás szerint Zágrábban összesen 600 vajdasági egyetemi hallgató tanul, akik közül 150 szláv, 450 pedig magyar, illetve német.

A jugoszláviai magyar oktatásüggyel kapcsolatban — ha annak bizonyos fejlődéséről a fentiekben be is számoltunk — megállapíthatjuk, hogy nem minden elégítette ki a jugoszláviai magyarság várakozását, főleg azok után a nyilatkozatok után, amelyeket felelős kormánytényezők tettek a magyar tanerők hiányának pótlása és a névelemzés megszüntetése körül. Adorján községben a párhuzamos elemi iskolai tagozaton egyetlen tanerő száznyolcvan növendékkel kénytelen foglalkozni, segítség hiányában. A magyar tanerőknek ilyen mértékű hiánya miatt más helyen viszont több elemi iskolát a megkívánt számú növendékek jelentkezése ellenére sem lehetett megnyitni. Ami pedig az iskolai névelemzést illeti, a fölöttes tanügyi hatóságok vagy késve, vagy egyáltalán nem intézkednek, amint ezt a magyarkanizsai, újvidéki és más községekben gyakorolt módszer bizonyította, ahol az elemi iskolákban a beiratást végző szerb tanerők elbírálása szerint nem egy magyar elemista került a többségi iskolák padjaiba.

A névelemzéssel kapcsolatos rendelkezések következetesen a már meg-ejtett iskolai beiratások, illetve a névelemzés lefolytatása után, kerülnek el az illetékes alsófokú iskolai hatóságokhoz. Emiatt dr. Várady Imre, dr. Strelitzky Dénes és dr. Deák Leó személyesen jártak Belgrádban Sztankovics földművelésügyi miniszternél, aki a többi szakminisztérium felé is referense általában a vajdasági magyar kisebbségi ügyeknek. A magyarság vezetőinek szeptemberben tett belgrádi küldöttség-járása során a fenti sérelmeken kívül különösen a magyar tanítóhiány kérdése került szóba. Deák Leó a magyar tanítóhiány ügyében megemlítette, hogy számos magyar tanerő a többségi iskolákban látja el szolgálatát, míg a magyar tagozatú osztályokban magyarul nem tudó többségi tanítók tanítanak. Stosovics közoktatásügyi miniszter az intervencióra kijelentette, hogy tudomása van a magyar tanerők szerb tagozatú osztályokban való működéséről. Ezt a helyzetet a

magyar tanítók hiányának kérdésénél mérlegelni fogja és reméli, hogy kedvezően sikerül majd a tanítók elosztását megoldania.

A magyar közművelődés terén jelentős lépésnek mondható az újvidéki Szenteleky Irodalmi és Művészeti Társaság megalakulása, amely a vajdasági tollforgatók és képzőművészek szociális ügyének felkarolása mellett különösen a népnevelés fejlesztését és irányítását tűzte ki céljául. A szétosztottan működő kisebb-nagyobb kultúregyesületek munkáját is nagyban elősegíti a Társaság azzal, hogy felveszi a harcot a jugoszláviai magyar nép sorában dülő analfabétizmussal és a különböző vidékeket behálózó kultúrelőadások sorozatával általában emelni kívánja a magyar művelődést. A társasággal kapcsolatban el kell mondani, hogy a most alakult szervezet valójában már évekkal előbb létesült, mint a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület egyik csoportja; ez utóbbinak hatósági bezárása azonban a Szenteleky Társaság működésének kényszerű szünetelését is okozta. A Társaság tisztikara: Dr. Draskóczy Ede elnök, Cziráky Imre alelnök, Salamon Frigyes és Kende Ferenc titkárok, Havas Károly, Borsódy Lajos és mások pedig választmányi tagok, dr. Kerényi Dezső ügyész és több felügyelőbizottsági tag.

A torontálmezei Hertelendy-falván meglepedett székelyek körében virágzó népművészet megmentése érdekében a Vajdaság különböző falvaiban rendeznek székely varrottas tanfolyamokat, illetve kiállításokat. A nagy sikerű kiállítások és tanfolyamok nagy áldozattal járó megrendezését a becskerekai Magyar Közművelődési Egyesület végzi.

Zágrábban, a Magyar Olvasókör Regényi József elnöklete alatt megkezdte működését. Mivel azonban az Olvasókör külön egyesületi helyiséggel még nem rendelkezik, a zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesületével tart fenn közös hivatali helyiséget. Az Olvasókör most hírlapi úton hívta fel a jugoszláviai magyarságot könyvek adományozására, hogy a főleg szegény munkásokból álló zágrábi csoport nevelését minél teljesebben szolgálhassa.

A vajdasági dalkultúra előbbrevitelére megalakult Szabadkán a Magyar Olvasókör dalárdája, amely legkésőbb november végén már nyilvános hangversenyt is ad. A Kör új alapítású dalárdájának elnöke dr. Reök Andor orvos, karnagya pedig Fehér Ödön, aki a szabadkai ferencesrend nagyhírű egyházi dalárdájának is karmestere. Ezzel az új alapítású dalegyesülettel szemben a délvidéki magyar dalkultúra múltjáról szól az a bensőséges ünnepség, amelynek keretében a zombori Magyar Iparosdalárda 50 éves fennállását ünnepelte július elején. A dalárda ez alkalommal rendezett nagy hangversenyén számos vidéki dalegyesület is képviseltette magát és Sztankovics földművelésügyi miniszter is megjelent az ünnepségen, amelynek védnökségét is elvállalta.

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁGOT ért sérelmek sorában elsőnek kívánkozik ide az 1921/22-ben nyugdíj nélkül elbocsátott magyar vasutasok és postások ügye, amely 15 év után még ma is elintézetlen. A sajnos, számszerűit ki nem mutatott volt közalkalmazottak rengeteg huzavona után sérelmeikkel most a szkupstina panasz- és kérvénybizottságától kértek orvoslást. A bizottság a vasutasok, illetve a postások együttes kérvényét az illetékes minisztériumokhoz tette át véleményezés végett. Szántó Gábor a kérvényezők küldöttségét az érdekelt miniszterek elé vezette. Jellemző azonban a magyar panaszok kezelésére, hogy Kalugyercsics postaügyi miniszter a küldöttségnek kijelentette, miszerint ő eddig „nem ismerte“ az ügyet. A maga részéről azonban mindent elkövet annak érdekében.

A diktatúra idején az újvidéki báni hivatal elrendelte a kisebbségi közalkalmazottak államnyelvi vizsgáját. A vizsgára jelentkezettek leg-

nagyobb részét természetesen elbuktatták. Sokszor olyan kérdéseket adtak fel, amelyekre a jelöltek saját anyanyelvükön sem tudtak volna válaszolni. Egy szabadkai városi tisztviselőtől, akinek jogi doktorátusa van, azt kérdezték, hogy miből van a szemgolyó. Miután nem tudta a szem összetételét szerbül felsorolni, a bizottság elbuktatta. Az első nyelvvizsgán elbukottak másodsor is vizsgázhattak, persze a 350 dínáros vizsgadíj újabb lefizetése mellett. A második sikertelen vizsga után értesítették a jelölt felettes hatóságát, amelynek joga volt az illetőt a közszolgáltatból nyugdíj vagy végkielégítés nélkül elbocsátani. Szabadka város ezen a címen öt magyar városi alkalmazottat bocsátott el. Az állásvesztést kimondó fegyelmi ítéletet valamennyien megfellebbezték. A szabadkai főszolgabíróság meg is semmisítette a város ítéletét, mert szerinte, amikor ezeket a tisztviselőket annakidején a város átvette, nem követelte meg tőlük, hogy nyelvvizsgát tegyenek, hanem minden feltétel nélkül tartotta meg őket továbbra is szolgálatában. A város új szabályrendelete pedig csak a most szolgálatba lépő tisztviselőkre vonatkozik. A város vezetősége megfellebbezte a báni hivatalhoz a főszolgabíróság döntését. A város fellebbezését a bánáság is elutasította s így az öt magyar tisztviselőt vissza kell helyezni állásukba s visszatartott fizetésüket is ki kell fizetni. Bár a döntés még július első felében megtörtént és az iratok is megérkeztek a szabadkai városházára, a tisztviselők ügyében mégsem történt semmiféle intézkedés.

Az iskolai névelemzéssel, nyugdíj-megvonással és államnyelvű vizsgákra való kényszerítéssel sanyargatott délvidéki magyar kisebbség sérelméhez járul Zenta város római katolikus magyarságának panasa, hogy 1934 elején Budánovics püspök a zentai római katolikus hitközség autonómiáját felfüggesztette és azóta is, többszöri kérelem ellenére sem állította vissza az egyház önkormányzatát. Budánovics püspök intézkedését még súlyosbította azzal, hogy 26 tagú ügynevezett vagyonekezelő bizottságot nevezett ki, a választott egyházközségi képviselőtestületek jogkörével, az egyházközség élére. E bizottság a püspök utasítására az 1935. és 1936. évi még meg nem szavazott egyházi adók behajtását rendelte el és a folyó évre is az adókiivetéseket az 1934. évi alapon ejtette meg. A zentai katolikus hívek megütköztek ezen az adókivetési eljárásán és nevükben dr. Felsőhegyi András fellebbezést nyújtott be Tamás Ferenc espereshez. A fellebbezésben az egyházközség a meglévő és élő kegyúri jogaira hivatkozva, kéri az egyházközségi választások kiírását és lefolytatását, ami egyszerre helyreállítaná a megzavart lelki összhangot a hívek és az egyházi főhatóság között.

Végezetül a jugoszláviai magyar sajtó helyzetére jellemző néhány közleményt ismertetünk, amelyek fényt vetnek a hivatalos helyen mindig tagadott cenzúra működésére. Az újvidéki Reggeli Újság szeptember 22-i számában közölni akarta a Macsek és a belgrádi egyesült ellenzék tagjai között létrejött megállapodást, a cenzúra azonban a kérdéses cikknek csak bevezetését engedélyezte, a vonatkozó tudósítást azonban törölte. A „Középbácska“ című újverbácsi hetilap július 17-i számának vezércikkét a cenzúra teljes egészében törölte. A lap emiatt többhasábos fehér folttal jelent meg. Egyébként a jugoszláv cenzúra szigorúságára jellemző, hogy még a legközömbösebb cikkekben sem szabad jugoszláviai magyar vagy német kisebbségről írni, hanem csak jugoszláviai magyarságról vagy németiségről. A „kisebbségi“ szót a cikkekből minduntalan kihúzzák. Erről a cenzúráról mondotta utóbb az újvidéki ügyészség, hogy működését kizáróan az újságírók felkérésére és azok iránti „kollegiális“ szívességből végzi.

UTAZÁS HELLASZBAN

HA VALAKI ma Görögországban utazik, egyik legelső benyomása az, hogy a mai Hellász nagyon messzire esik a mai Európától. Ettől a benyomástól, legalább is ami az utazási idő hosszúságát jelenti, csak az szabadulhat, aki az utazás legmodernebb fajtáját, a légiutazást választja. Repülőgépen az út Budapest és Athén között alig tart tovább mint déltől estig, körülbelül ugyanannyi ideig, mint Budapest és Róma között. A hajón vagy vasúton való utazás sokkal inkább érzékelteti a távolság nagyságát. A Balkán más színű, széttöredezett hagyományú kultúrája ki nem küszöbölhető szakadék Görögország és Európa többi részének életformái, civilizációja és szociális viszonyai között, de maga a mai Athén is és az a fajta kelet-mediterrán életstílus, amelyet a XX. századbeli Hellász képvisel, sok lényeges vonásban eltér az olasz, délfancia, de még az adriai tengerparti városok és kikötők életformáitól is.

Van valami leküzdhetetlen melankólia abban, amikor Görögországban utazva mind erősebben érzi az ember, hogy a gyakorlati élet tényeiben mennyire szétbomlott az az egység, amelyet szellemi kultúránk alapvetésében Hellász és Európa jelent. A hálátlan Európa meggazdagodott, civilizációja, a tömegek életszínvonala, a politikai viszonyok bizonytalansága ellenére is, évről-évre fejlődik; Görögország életszínvonala ezzel szemben, különösen a nyugateurópai viszonyokkal összehasonlítva, szegényes és elmaradott. Az ország szociális szükségleteiről nem is szólva, nem a klasszikus műveltségükkel gyakran dicsekedni szerető, anyagiakban duskálkodó nyugati országok hálátlanságának kiáltó bizonyítéka-e, hogy például Olympiának megközelítése még ma is a legnagyobb nehézségekkel jár, döcögő keskenyvágányú vasúton vagy modem járművek számára csaknem járhatatlan utakon? Byron hősie gesztusa és életének feláldozása a görög szabadság ügyéért a legnemesebb emberi cselekedetek közé tartozik. De Európa népeiben jobban kellene élni a szolidaritás érzésének Hellásszal szemben az élet gyakorlati és prózai kérdéseiben is.

És mégis, életviszonyaiban való viszonylagos elmaradottsága és szegénysége ellenére is, milyen csodálatraméltó kárpótlást jelent Görögországra nézve, hogy hellén földön maradtak meg legnagyobb gazdagsággal az antikvitásnak azok az emlékei, melyek a szellemi Európa embereinek mindig többet fognak jelenteni, mint a civilizáció és a

technikai haladás minden hivalkodó alkotása. A Peloponnesost, Árkádiát és Epirus völgyeit nem hálózzák be betonból épített széles gépkocsutak, mint Németország legnagyobb részét. Mykenae fellegvárának fekete kövei vagy Delphi széttöredezett oszlopai mégis drágábbá teszik ezeket a szegény, gazdaságilag csaknem teljesen értéktelen vidékeket a szénbányavidéknél és füstös gyártelepnél.

Éppen külső körülményeinek szegényessége mellett megható a mai görögökben az a tudatosság, ahogyan igyekeznek minden kapcsolatot megőrizni, amely őket kétezer évvel ezelőtti múltjuk hagyományaihoz fűzi. Elbizakodott nyugateurópaiak sokszor megállapították már, hogy az ókori görögség mint népfaj teljesen kihalt és a mai görögöknek nincs semmi faji kapcsolatuk Sokrates, Perikies és Alkibiades hellénjeivel. Lehet, bár az ilyen megállapítások tudományos értéke mindig, legalább is kétségbe vonható. Rám mindenesetre sokkal mélyebb benyomást tett, hogy amikor a tengeren észak felől érkezve Korfu szigetén kötöttünk ki először hellén földön és elindultunk Kerkyra — most ismét ezen az ősi nevén hívják a szigetet és a sziget fővárosát — szűk utcáin a múzeummá átalakított királyi palota felé, az első vegyeskereskedés tulajdonosát, cégtáblájának tanúsága szerint, Platonnak hívták. Vagy talán még jobban emlékezetemben maradt a másik, önmagában jelentéktelen jelenet, amikor Delphiben a Kastaliaforrásnál levő nagy platánfa árnyékában ülve, hangos „kalimerán“ = jónapot köszöntéssel szólított meg egy hajlotthatú, szegényesen öltözött, öreg kecskepásztor. Köszöntésében még gyakorlatlan fül is azonnal felismerhette a klasszikus eredetű „kaié“ — jó és „hémare“ — nap szavakat. Ennek a valószínűleg írástudatlan öreg pásztornak a szájában a tiszta klasszikus szavak használata nem mindennél világosabb bizonyítéka-e, hogy a mai Hellász a régi Hellásznak jogos és igazi utódja?

De irodalmi példát is lehet bizonyítékul felhozni arra, hogy mennyire ösztönösen él benne a mai görög népben az ókori görögség emléke és hogy mennyire ragaszkodnak háromezer évesnél is régibb nemzeti múltjuk hagyományaihoz. Erről megható történetet mond el Schliemann, a nagy német régész, önéletírásában. Amikor első ízben ásatott Ithaka szigetén 1868-ban és munkásaival azon a helyen fogott hozzá a munkához, ahol Laertesnek, Odysseus atyjának lakóhelyét kereste, az esti órákban a munka befejezése után a közeli falu népe körülvette az ásatás helyét. Schliemann ekkor elővette az Odysseiát és az összegyűlt falusiak előtt a 24-ik énekből felolvasta az öreg Laertes és a húsz évi távoliet után hazatérő Odysseus találkozásának történetét. Ahol a szükség úgy kívánta, az eredeti szöveget lefordította új görög nyelvre, de a falusiak legnagyobbbrészt jól megértették Homeros verseit és szokatlan megilletődéssel hallgatták az apa és fiú találkozásának lassan pergő hexameterekbe foglalt leírását. „A szemükből kihullt a könny“—írja Schliemann — és mikor a felolvasást befejeztem, férfiak, asszonyok, gyermekek mind hozzám jöttek és átöleltek ezekkel a szavakkal:

„Nagy örömet szerezte nekünk, Kyríe, örök hálával tartozunk neked.“

A MAI HELLÁSZ az idegenből érkező külföldre nem tesz egyseges benyomást. Ha valaki a főváros, Athén belső részein marad, azon az aránylag kicsiny területen, amely a két főtér, a Syntagma, az Alkotmány és az Omonia, az Egyetértés tere között fekszik, a boulevard-szerű széles utcák élénk nyüzsgő forgalma egyszerre emlékezteti Párizsra és valamelyik forgalmas földközítengeri nagyvárosnak, Nápolynak vagy Marseillenek nem közvetlenül a tengerpart mellett fekvő nagyobb utcáira. De már nem több, mint öt percnyi villamosutazás után az Egyetértés-teréről a pirausi kikötő felé vezető főúton olyan rendezetlen külvárosi környezet veszi körül az embert, ha leszáll a villamosról, mely tútesz a budapesti Angyalföld legelhanyagoltabb részein is.

Hasonló ellentétekkel a vidéken is lépten-nyomon találkozik az ember. Az Athén és Eleusis közötti betonozott és elsősorban gépkocsiforgalomnak szánt út dicséretére válnék bármely nyugateurópai országnak is. Az országút kevésbé pompás Eleusis után, de azért továbbra is, előbb az Isthmoson át Korynthosba, majd Mykenaeen és Argoson át Naupliába, egészen elsőrangú. De már alig egy órányira Athéntől Megara városa, tízezer lakosa és Sokratesig érő múltja ellenére is, elhanyagolt és poros balkáni fészek, düledező házakkal és dudvával felvert üres telkekkel még a város főútvonalán is. A legutóbbi földrengés óta részben újjáépült Neo-Korynthosban valamivel jobb a helyzet. Újabb csalódást hoz azonban Argos, Hera szent városa, mely ma jelentéktelen, csupa földszintes házakból épült paraszt falu.

Még jobban feltűnik az elhanyagoltság képe Naupliában, egy különösen szép fekvésű tengeröböl partján épült régi városkában, mely a török elnyomatás alól felszabadult Hellász első fővárosa volt, 1829-től 1834-ig. A város ókori alapítójáról, Palamedesről elnevezett, de mostani alakjában velencei eredetű fellegrvár tövében omladozófélben levő palazzók állanak, a törökök uralmára pedig csupán egy múzeummal átalakított mecset emlékeztet.

A törökök hosszú uralma lehet az egyedüli és legvalószínűbb magyarázat a múltból még mindig makacsul megmaradó kopottságra és elmaradottságra a mai Hellász külső képén. Magyarország százötven évig szenvedett török hódítás alatt, Görögország csaknem négy évszázadig, Bizánc elestétől, 1453-tól, sőt részben még régebbi idő óta, az új görög királyság megalakulásáig, 1832-ig. Ha a török elnyomatás nem volt is olyan kegyetlen és pusztító jellegű Görögország területén, mint magyar földön, de azért teljesen megbénította a görögség szellemi erejét, gazdaságilag pedig az országot koldusszegénnyé tette.

Mikor a fiatal Széchenyi István az 1819. év első hónapjait Görögországban töltötte, a törökök uralma még tartott. A körülbelül tíz évvel később kezdődő szabadságmozgalomnak görög földön akkor még semmi nyoma sem volt. Széchenyi Konstantinápolyból indult el Görögország felé 1818 október végén. Néhány hónapot Kis-Ázsia partvidékén és a görög szigeteken töltve el, karácsony estéjén érkezett meg Athénbe. Később Bécsből magával hozott útítársaival és egy Wilson nevű skót orvossal két hosszabb utazást tett, előbb az ókori Boeotia vidékein át Thebaeae, a Thermopylae-szoroshoz és Euboiá

szigetére, majd pedig februárban, mielőtt Patrasban Máltába igyekezve hajóra szállt volna, a Peloponnesoson. Útjegyzeinek s atyjához írt leveleinek minden során érzik az a leverő hatás, amelyet a török elnyomás alatt pusztulásnak indult ország képe ébresztett fel benne. Die Gegend schien pitoresque, es war aber das Bild von einem desolirten, unglücklichen Lande — írja január 4-én thermopylaei utazásuk első napján készült naplófeljegyzései között. Másnap Negropontba érkeztek. Itt a pasánál három, bizonyosan politikai okokból fogságba került görög ember kiszabadításán fáradozott. A naplónak erre vonatkozó szavai nyújtanak legvilágosabb képet arról, hogy milyen lehetett az évszázados török elnyomás hatása a görög népre: „A három görög börtöne egy sziklába vágott lyuk volt, melynek ajtaja az udvarra nyílt. Ezen keresztül kellett hozzájuk bemenni. Szegények a legnyomorultabb helyzetben voltak, amilyenben ember csak lehet; külsejük és viselkedésük olyan megalázkodó volt, hogy bennem a legnagyobb szálnalmat keltette. Szabad ember ennyire soha le nem alacsonyodhatik — ez a sápadtság, arcuknak megviselt vonásai csak a legmélyebb elnyomatás következményei lehetnek. Tekintetükre valósággal rá volt írva a rabszolgák alázatossága és megfélemlítettsége.“ Később Széchenyi azzal a kívánsággal fejezi be megjegyzéseit, hogy az elnyomott és minden emberi tulajdonságukból kiforgatott görögök minél előbb jussanak hozzá olyan hatalomhoz, bárhonnan jöjjön is az, amely hozzásegíti őket szégyenletes igájuk lerázásához. Hozzátartozik a korrupciónak, a mély romlottságnak képéhez, hogy Széchenyi egy Basilico nevű görög útján előbb háromszáz piasztert osztatott szét Ibrahim pasa és emberei között. De a görögről azt sejtí, hogy a neki átadott összegnek legalább a felét zsebre tette. Így a borraivaló nem volt elég, mert a pasa emberei, mikor a sikeres közbenjárás után eltávozott, elkísérték a lakásáig és állandóan baksisért zaklatták.

Nem lehet csodálni, ha száz esztendő nem volt elég arra, hogy négyszáz esztendő elnyomatásának nyomai teljesen eltűnjenek és az újra szabaddá lett Hellász ilyen aránylag rövid idő alatt helyrehozza hosszú évszázadok kényszerű mulasztásait. Nagy baja volt a mai Görögországnak az is, hogy területét csak lassan, fokozatosan nyerte vissza. Az első felszabadítás után, 1832-ben Thessalia és Epirus továbbra is török kézen maradtak. Az Ion-szigeteket, Korfut, Leukast, Kephalloniát és Zakynthost 1864-ben, Thessaliát pedig csak 1878-ban kapták vissza. A következő nagy területi gyarapodás az 1912—13. balkáni háború után következett, Epirus, Macedónia, Kelet-Trácia, Kréta, s azonkívül négy nagyobb sziget, Lemnos, Lesbos, Chios és Samos felszabadításával. A világháború semmi területi gyarapodást nem hozott. A Dodekanesosnak, közöttük a legnagyobb és legértékesebb szigetnek, Rhodosnak Olaszország által való anektálása Görögország egyik legfájóbb sérelme, amiről inkább nem beszélnek, de alig lehet kétséges, hogy végleg nem mondtak le ezeknek a tagadhatatlanul hellén szigeteknek visszaszerzéséről. Hasonlóképpen Hellászhoz tartozónak kell tekinteni Cyprus szigetét is. Néhány évvel ezelőtt az angol sajtóban jelentek is meg olyan cikkek, amelyek nyíltan hangoztatták, hogy a brit birodalomnak ezt az egyébként sem sok hasznot hajtó „hamu-

pipőkéjét“ vissza kell adni jogos tulajdonosainak, a görögöknek. Csak a két évvel ezelőtt megváltozott földközítengeri helyzet irányította rá a figyelmet Cyprusra, mint a brit érdekek biztonsága szempontjából fontos stratégiai támaszpontra, amely különösen mint hadi légi kikötő jöhet számításba, Palesztinához és a Szuezi-csatorna bejáratához való közelsége miatt. Az olasz-angol ellentét legizgalmasabb napjaiban Angliában több ízben is sürgették Cyprusnak modern tengeri- és légiflottabázissá való kiépítését. Erre eddig nem került sor, de Cyprus Görögországnak való visszaadásáról azóta egy szót sem lehet hallani Angliában.

A BALKÁN HÁBORÚ óta elmúlt negyedszázad örökös nyugtalan-ságban telt el Görögországnak mind belső, mind külső politikájában. Venizelos volt az 1913. esztendő követő két nehéz évtized nagy alakja a görög politikai életben. Valósággal gondviselésszem volt az a szerep, amelyet ez a Kréta szigetéről származott államférfiú játszott Hellász legújabb történelmében, ő volt az, aki nehéz küzdelem után megakadályozta Görögországnak a központi hatalmakhoz való csatlakozását. De alig múlt el az a veszedelem, hogy Görögország a világháborúból a vesztesek oldalán kerüljön ki, mikor 1922-ben a szerencsétlen végű kisázsiai kaland minden előzőnél válságosabb helyzetet teremtett. Mintha Nikias és Alkibiades ideje támadt volna fel. A görög csapatok megsemmisülése Kis-Ázsiában 1922 kora őszén; Kemal győztes és egy keleti hadsereg minden bosszúvágyával előrenyomuló csapatainak kegyetlenkedése; Szmima felgyújtása és a város görög lakosságának lemészárlása volt olyan nemzeti szerencsétlenség, mint az ókorban a spártai háború elvesztése és az attikai sereg pusztulása Szirakuza falai alatt. A szörnyű csatavesztés odahaza majdnem anarchikus állapotokat teremtett. Plastiras tábornok vezetésével katonai lázadás tört ki és a lázadás sikere után alakult katonai kormány a már előzőleg lemondott miniszterelnököt, Gunarist öt miniszter társával együtt ki végeztette. Közben megbukott az antant oldalán harcoló Görögország leghatalmasabb politikai barátjának, Lloyd George-nak kormánya is, nagyrészt éppen a kisázsiai események miatt. Angliában és a brit külpolitikában Görögországgal szemben elítélés és ellenszenv lett úrrá a régi támogató barátság helyett. Venizelos ekkor mutatta magát legnagyobbnak. Alig egy esztendő alatt olyan megegyezést tudott létrehozni Törökországgal, amely tartósan megszilárdította Görögország külpolitikai helyzetét. Kelet-Macedónia török lakosságának a kisázsiai és konstantinápolyi görög lakossággal való kicserélése a surlódási felületet a két ország között olyan alaposan kiküszöbölte, hogy a Balkán déli részének és a Földközi-tenger keleti medencéjének egyensúlyi helyzetében azóta is egyik legjelentősebb tényező a Törökország és Görögország közötti kifogástalan szomszédi jóviszony.

Venizelosz egyik legfőbb gondja a török területekről elmenekült, illetve áttelepített görög lakosságnak az anyaországban való letelepítése volt. A régi otthonukból kimozdított és az anyaországba visszazönlő görög menekültek száma 1,300.000 volt. Óriási szám az akkori Görögország ötmilliónyi lakosságához képest. Ezeknek legnagyobb

része földönfutóvá lett szegényember volt, akiknek letelepítését és valamilyen új otthonnal való ellátását Görögország csak népszövetségi kölcsönök segítségével tudta elvégezni. De gazdag görögök is nagyszámban hagyták el Törökország területét és ezek, nagyrészen ismét Venizelos ügyes diplomáciai munkájának jóvoltából, vagyonuk legnagyobb részét magukkal tudták vinni Görögországba. Így a XIV. Lajos korában Franciaországból kiüldözött s Hollandiában és Angliában letelepedő hugenották esetének a fordítottja következett be. A régi hazájukból kiköltözött és új hazájukban meggazdagodott görög gyárosok és kereskedők is politikai okokból lettek hontalanokká, de megmentett vagyonukkal saját népük gazdasági erejét gyarapították. Szaloniki, vagy ahogyan újabban hívják, Thessaloniki a török területekről áttelepített görög kereskedők révén lett az utóbbi másfél évtized alatt a Balkán egyik legélénkebb forgalmú ipari és kereskedelmi központjává. De Athén jelenlegi jóléte és gyors fejlődése is sokat köszönhet az 1923 óta letelepedett gazdag kisázsiai és konstantinápolyi görögök vállalkozó kedvének és gyümölcsözően befektetett vagyonának.

II. György király két esztendővel ezelőtti hazatérését a legnagyobb politikai bizonytalanság előzte meg. Az egymással szembenálló pártok örökös viszálykodása lehetetlenné tette a nyugodt belpolitikai légkör kialakulását. Kormányválságok, katonai forradalmak, államcsínyek napirenden voltak. A fordulópontot Metaxas miniszterelnöknek a múlt év augusztus 4-én végrehajtott „hangtalan államcsínybe“ hozta meg. Az augusztusi államcsínyt megelőzőleg az ellenzéki pártok nagyban készültek az öt hónapja hatalmon levő Metaxas kormányának megbuktatására, amikor a görög rendőrség egy nagyobb kommunista összeesküvést leplezett le. Ekkor Metaxas, II. György király jóváhagyásával, bizonytalan időre feloszlatta a parlamentet, a politikai pártok működését és főként a hadsereg politizálását megszüntette s tekintélyi alapon kezdett kormányozni.

A most már egy és egynegyed év óta tartó kísérlet, amennyire az eddig elért eredmények alapján meg lehet állapítani, sokkal jobban bevált, mint azt Görögországban és a külföldön remélték. Metaxas miniszterelnök gondosan elkerüli azt, hogy magát diktátornak és uralmát parancsuralomnak nevezze. Kormányrendszere sokkal inkább emlékeztet Portugália vagy Ausztria tekintélyi alapon nyugvó kormányzati rendszerére, mint a német vagy az olasz diktatúra politikai szervezetére és módszereire. Metaxas sikereit saját politikai képességei mellett annak is köszönheti, hogy teljes mértékben bírja az uralkodó bizalmát, aki pedig ma kétségtelenül Görögország legnépszerűbb embere. De emellett sok jel azt mutatja, hogy a görög nép már belefáradt abba az áldatlan huza-vonába, amely az 1936 augusztus 4-én bekövetkezett változást megelőzte s amely természetesen káros hatással volt az ország gazdasági helyzetére. Az azóta eltelt tizenöt hónap tárgyilagosan felállított mérlege azt mutatja, hogy Görögország gazdasági viszonyai valóban lényegesen megerősödtek. Egy másik nagy érdeme Metaxas kormányának, hogy komolyan hozzálátott az ország meglehetősen elmaradt szociális viszonyainak a modern idők követelményei szerint való megjavításához, főként nagyobbarányú köz-

egészségügyi és munkásjóléti intézmények, illetve új jogszabályok megteremtése révén.

Az UTAS, aki a hellének Európa minden részéről távoleső földjét hosszú szárazföldi vagy tengeri utazás után felkeresi, legtöbbször azért megy, hogy közelebről megismerkedjék az ókori Hellász emlékeivel és felkeresse azokat a helyeket, amelyek történelmi vagy mitológiai vonatkozásaik miatt drágák és fontosak mindenkinek, aki tudja, ha csak felszínesen is, hogy mit köszönhet európai műveltségünk az ókori görögöknek.

A legnagyobb értékeket ilyen szempontból Athén nyújtja, amint azt mindenki jól tudja. De az igazi nagy meglepetést a vidéken fekvő, ókori vonatkozásaik miatt fontos helyek meglátogatása nyújtja. Ma már Athénből néhány napig tartó kirándulásokon is fel lehet keresni olyan helyeket, amelyeknek meglátogatása Széchenyi idejében még valóságos expedíciószámba ment. Az elmúlt tavasszal ilyen egy vagy két napig tartó kirándulásokon mindenekelőtt Delphit kerestük fel, Apollonnak a Pamassos tövében fekvő jóshelyét. Jártunk azután Sunionban, Attikának az Égei-tengerbe nyúló sziklás hegyfokán, ahol Poseidon, a tengeristen tiszteletére épített templom néhány oszlopa maradt fenn; végül Mykenae és Tyrins fellegrvárának romjainál, közben meglátogatva Korynthost, a már említett Naupliát és Epidaurost, az ókori Lourdes-ot, Asklepios isten gyógyhelyét, ahol az ókor egyik legnagyobb és legszebben megmaradt színházának romjai vannak.

A vasúti utazás Görögországban, az északi határoktól Thessalián át Athénig vivő főútvonalon kívül, lassúbb és kényelmetlenebb, mint a legrosszabb alföldi helyiérdekű vasutakon. De gépkocsin jól járható, helyenként egészen elsőrangú utakon az utazás könnyű, gyors és olcsó. Tájképi szépségekben pedig Hellász földjével Európa egyetlen más országa sem versenyezhet. Még legközelebb áll hozzá Szicília. De az ókorban Szicília is Görögországhoz tartozott és a sziget sokrétegződésű ókori kultúrája végig hellén maradt, még a rómaiak fennhatósága alatt is. A görög tájak varázsát a tulajdonképpen Hellász földjén, a korynthosi öböltől északra éppenúgy, mint az öböltől délre fekvő Peloponnesoson, a kétezer méterrel felüli és a nyári hónapok kivételével mindig hóval borított hegycsúcsok, a magas hegyek tövében pedig a pompázó délvidéki tájak, óriási olajfaligetek, babérerdők, örökzöld ciprusok és tölgyek jelentik. Sajnos, a görög hegyvidék legnagyobb része a könnyű, gyors és olcsó utazási lehetőségeket kereső turistának ma még megközelíthetetlen. Árkádiában csak lassan cammogó keskenyvágányú vasutakon vagy ösvényhátton lehet utazni. A kisvárosok nincsenek berendezve idegenforgalomra s az utazás sok nehézséggel, sokszor a legegyszerűbb kulturális igényekről való lemondással jár együtt. Nem jobb, sőt inkább rosszabb a helyzet Epirusnak és Thessaliának tájképi szépségekben sok helyütt még a Peloponnesost is felülmúló hegyvidékein. Ha majd modern utak épülnek ezeken a vidékeken, ami sehol sem okozhat nagyobb nehézségeket és ha majd a Balkán-félsziget a most épülőfélben lévő nemzetközi gépkocsiszállóutakon jobban lesz megközelíthető, Görögországból valósággal a turisták paradicsoma lesz.

De az az aránylag kevés mozgási lehetőség is, amelyet a jelenlegi útvonalok nyújtanak, bőségesen elég, hogy lehetővé tegyen néhány, látnivalókban felejthetetlenül szép kirándulást. Egyik, mindössze egy délutánt igénybevevő kirándulásunkon Sunion hegyfokát kerestük fel. Athénből indulva, Attika termékeny szántóföldje és lankás dombjai között az út alig tart néhány óráig. Az Égei-tenger partjára a vasbányáiról ismert Laurionnál értünk ki újra s innen végig a tenger partján alig félóra alatt jutottunk el a tenger felett 70—80 méter magasságban emelkedő kis fennsíkhöz, amelynek legmagasabb pontján állnak az ókorból maradt, dór stílusú templom romjai.

Tizenkét sárgás-barna patinájú oszlop áll épen a párkányzat egyrészével együtt a Perikies korában épült és az athéni Pantheonnal körülbelül egyidős Poseidon-templomból. A márvány pároszi és patinája sokkal bamásabb színű mint a Parthenoné. Csodálatosan szép a fekvése ennek a hegyfoknak, amely az ókori hellének történetében olyan fontos szerepet játszott. Xerxes, a Hellász meghódítására siető perzsa király, hajóhadát innen figyelték a városuk sorsáért aggódó athéniak. A perzsák el is pusztították a régebbi szentély épületeit s ugyanazon a helyen Athén virágzásának legszebb korszakában épült fel az új templom.

A hegyfokról nagy, tágas kilátás nyílik a tengerre, Euboiia szigetének kékes ködben elvesző körvonalaitól egészen Attika déli partjáig. A Kykládok apróbb-nagyobb szigeteiből a hegyfokról egész csomó látszik: Keos, Tenos, Andros, Thermia, Seriphos és Melos. Athént és az Akropolist eltakarják a közbeneső dombok, de a Piraeus kikötőjébe siető hajósok, amint az ókori hagyomány tartotta, mikor a tengeren elhaladtak a hegyfok közelében, tiszta időben már láthatták az Akropolison álló, óriásméretű Athena Promachos-szobor aranyozott lánzsahegyének csillogását.

Most elhagyatott vidék a hegyfok környéke. Csupán a közeli öbölben, az ókori tengeri kikötő közelében, kinn a parton épült néhány villa, gazdag athéniak nyaralói. Valami szóval alig kifejezhető nyugalom és harmónia van ennek az igazi klasszikus tájnak nemes vonalaiban. A háttérret Attika szelídhegyes dombjai alkotják. Köröskörül mindenütt az Égei-tenger vize kéklik, benne mint óriás smaragd és türkisz ékszer, a távolabbról vagy közelebről idelátszó szigetek. Az oszlopok sárgás-barna patinája különös visszfényt kap a tenger és az ég kétféle kék színétől és mintha Poseidon isten még most is szeretettel nézne fel tengeralatti palotájának barlangos mélységéből a megszentelt hegyfokra, a vízbeérő sziklákhöz lágy simogatással csapódnak hozzá az enyhe tavaszi szélben alig mozgó tenger apró hullámai.

MÁTHÉ ELEK

MAGYAR SZEMLE

1937 DECEMBER

XXXI. KÖTET 4. (124.) SZÁM.

MÉG EGYSZER: A KERESZTÉNY UNIÓ

FOLYÓIRAT februári számában felvetettük a katolikus-protesztáns unió nehéz kérdését. Kifejtettük, hogy a keresztény vallási közösségek újraegyesülése e pillanatban megoldhatatlannak látszó feladat ugyan, de mégis olyan eszmény, amelynek szemmeltartásáról lemondani nem szabad és nem lehet, s amelynek legalább távoli lehetőségére vonatkozólag nem hiányoznak egyik oldalon sem bizonyos reménykeltő jelenségek.

E cikknek mindkét félén sokszerű visszhangja támadt. Voltak ugyan, akik félreértették s félremagyarázták a tanulmány alap gondolatát, lehangosabban azok, akik az unió s a felekezetek kérdésében egyáltalán nem a vallási kérdést látják, hanem csak a politikait és talán még a nemzetit, vagy akik a vallási közöny alapján állva egyáltalán nem értik meg, hogyan lehet olyan bagatell dolgokon, mint Isten, lélek és örök üdvösség, vitázni. Voltak, akik a cikkből egyszerűen csak a felekezeti béke elevenebb sürgetését, a békés együttélés vágyának s a közös ellenséggel szemben való összefogás szükségességének hangzatosát olvasták ki, nem téve semmiféle különbséget szövetkezés és unió, fegyverszünet vagy fegyverbarátság és újraegyesülés között.

A komoly helyről érkezett s a kérdés velejét meg nem kerülő hozzászólásokban viszont mindenekelőtt maga az a tény látszik igen örvendetesnek, hogy az unió eszméjét legalább mint áhítandó eszményt egyetlen illetékes hozzászóló sem utasította vissza. Elvben valamennyi elismerte az újraegyesülés kívánatos voltát. Az elszakadt testvérek ugyan nem látják még közvetlenül az egyesülésnek módját és lehetőségét, de érzik s elismerik, hogy alapjában egymás mellett s egymás között lenne a helyük. A régtől pörösködő, egymástól végleg elszakadtnak látszó házasfelek minden harc és dérdúros elválás után mégis együvé tartozónak érzik magukat, vágyódnak is valamelyest az elhagyott közös tűzhely után s titokban talán nem is bánnák már, ha annakidején kissé jobban uralkodnak az idegeiken, békésebben intézik el a vitákat s szépen együttmaradnak.

Ez is eredmény már, bármennyire igaz, amit a hozzászólók hangzattak, hogy a gyakorlatban egyelőre aligha lehet másról szó, mint a békésebb atmoszféra megteremtéséről, a félreértések, berögzöttségek, szenvedélyek és önteltségek tudatos lecsökkentéséről, az érzelmi ellentétek enyhítéséről s főleg arról, hogy mindkét fél őszinte jóakarattal bánják a másikkal s igyekezzék őt erről a jóakaratról és jóhiszemű-

ségről meggyőzni. Ez még nem unió, de lépés az unió felé s mindenestre több már, mint az a pohárköszöntői stílusú felhívás a felekezeti békére vagy a közös ellenséggel szemben való összefogásra, amely nagyon szépen hangzik, de amely ritkán jut túl a pusztá szólamon s amely mögött olykor csak újabb harci taktika búvik meg. Hisszük, hogy a kölcsönös önuralmon s jószándékon alapuló őszintébb udvariaság és békevágy terén még igen sokat lehetne elérni, sok felesleges tövist a másik fél szívéből kihúzni s lassanként már ezen az úton is közelebb lehetne jutni valamivel a krisztusi egység-imádság teljesüléséhez.

A tanulmánnyal kapcsolatban felmerült eszmecsere maga is igazolta, hogy már az unió kérdésének a békés tárgyalása is jelentékenyen alkalmas arra, hogy a felekezeti atmoszféra feszültségeit enyhítse. Ez természetesen még nem elég és fenn kell tartanunk a tételt, amely tudtunkkal sehol ellenkezésre nem talált, hogy unió nélkül igazi, maradandó és őszinte béke bajosan képzelhető el, legfeljebb a vallási közöny és semmivéltetődés alapján. Hiszen ahol a vallási kérdéseket legfőbb és legvitálisabb kérdéseknek nézik s viszont a dogmatikus alaptételek s az egyház szervezeti alapelvek átlósan ellentétesek, úgyhogy a különállás és elvi szembehelyezkedés folytán a vallási és felekezeti érdekek mereven ellenkezők, ott a lelkek harmóniája is szükségképpen ingatag talajon áll, amint ezt az elmúlt 400 esztendő sok keserves tapasztalata s az újabb kornak minden felekezeti béke-hirdetése mellett mindenféle egyre kiújuló vallási harcai ugyancsak bc'ségesen igazolják. A harc modora finomulhat, a keserűség és bizalmatlanság ideig-óráig enyhülhet, egyes emberek csodálatos hajlékonysággal és ügyességgel tudják talán megteremtteni egymás közt a felekezeti modus vivendit, de általánosságban a hadiállapot meg nem szűnik s a legelső alkalommal megint elemi erővel tör ki a küzdelem. Ki kell törnie, másképp vagy a vallási meggyőződés ereje mosódott volna el a szembenálló táborokban, vagy az emberek megszűnnének az Istenre, lélekre s örök üdvösségre vonatkozó kérdéseket minden felett álló értékeknek tekinteni. A béke, barátság és fegyverközösség állapotát minden erővel s minden elfogadható eszközzel elő kell mozdítani, a harc hangnemét és eszközeit finomítani, de teljes béke majd csak akkor lesz, amikor az unió — mikor? csak az Isten tudhatja — egyszer valóban létrejön. Addig minden szivárványhíd csak éppen szivárványhíd marad, amely szép és kívánatos, de amelyen járni bajosan lehet.

A teljes és őszinte barátság unió nélkül nem is egészen logikus dolog. Két ország élhet barátságban egymás mellett anélkül, hogy egyesülnének, de nem élhet együtt ugyanazon a területen, ugyanazokkal a jogigényekkel, részben ugyanazokra az egyedekre s intézményekre vonatkozólag. Két idegen ember élhet merő udvariassági viszonyban, de két testvér bajosan: vagy gyűlölik egymást és azért szakadtak el egymástól, vagy ha a gyűlölet megszűnt, nincs értelme, hogy ismét egy családnak ne érezzék magukat. Két elvált házas csak addig szokott külön maradni, míg nem tudja leküzdeni az ellenszenvét egymással szemben; mihelyt megbékélnek, nincs értelme, hogy ismét össze ne költözzenek s csak a távolból hangoztassák egymás iránt való barátságos hajlandóságukat.

Ezt a nehézséget érzi nyilván Ravasz László is, amikor hozzá-
szólásában¹ ezt írja:

„A keresztyén egyházaknak a mai apokaliptikus időkben meg kell tanulniok egy nagy leckét: vallani a saját hitüket úgy, hogy megbecsüljük a másét. Ennek a kettős tételnek eddig nem tudtunk eleget tenni. Vagy vallottuk a magunkét, de akkor csúfoltuk, üldöztük, irtottuk a mások hitét. Vagy pedig megbecsültük a másokét, de nem vallottuk a magunkét s egy szóra elárultuk egyházunk igazságát és reverzálisokkal, apró kacérkodásokkal elfordultunk ősi örökségünkötől, s a békesség ürügye alatt rossz reformátusok vagy rossz katolikusok voltunk.“

Teljesen így van s ha következetesek vagyunk, hozzátehetjük még: ez bizonyos fokig természetszerűleg van így. Ahol két tábor, két eszmerendszer, két vallási irány szöges ellentétben van egymással s az élet során mégis állandóan ugyanazokon a területeken mozog, ugyanabban a társadalomban találkozik, sőt részben ugyanazokra az egyé-
nekre formál jogot, ott, talán néhány kivételesen kifinomult lélektől eltekintve, csak kétféle viselkedés lehetséges: vagy a „szinkretizmus vagy a zelótáság“, vagy „a keveredés vagy a vakbuzgóság“; vagy a közöny vagy az eszközeiben esetleg durvább, esetleg finomabb, de lényegében mindig éles vallási harc.

Eppen a Ravasz említette reverzálisügy példazza ezt keserű aktuálítással. A reverzálisnak s hasonlóknak terén még az is szükségképpen halálos útvesztőbe kerül, aki a „saját hitének megváltását a mások hitének megbecsülésével sarkias feszültségben együtt tartani“ igyekszik. Mert akár protestáns, akár katolikus az illető, az ilyen esetben vagy enged a másik félnek s akkor a maga felekezete vagy vallásának törvényei ellen vét, itt hitelvi, ott kegyeleti alapon, vagy nem enged s akkor a másik fél érzi úgy, hogy nem becsülik eléggé, hanem inkább pusztítják és „irtják az ő hitét“. A reverzális — mint legszembetűnőbb példa, amelyhez hasonló azonban az életben sok más adódik — szinte kézzelfoghatóan mutatja, hogy amíg felekezeti megoszlás van, addig igazi béke és zavartalan összhang az egyházak közt nem lehetséges;² ami más szóval megint csak annyi, hogy az igazi békének s barátságának csak egyetlen biztos és tökéletes útja van: az egység, az únió.

Victor János is ezt látszik vallani. Bár egyfelől azt mondja: „A protestáns szemlélet szerint az Egyház egysége nem okvetlenül szervezeti egység, hanem több egyházi szervezet fennállása mellett is megnyilatkozhatik ezeket egybefűző benső össze-

¹ Protestáns Szemle, 1937. 166. 1.

² Ezeknek a kérdéseknek únió nélkül való megoldhatatlanságára vall az az egyesek által újabban felvetett indítvány is, hogy az államhatalmat magát kellene felszólítani: ne ismerjen el érvényesnek semmiféle reverzalist, hanem hajtsa mereven keresztül a maga erejével a vegyesházasságokban a „nem nemet követ“ elvét. Eltekintve attól, hogy ha akadna is kormány, amely erre vállalkoznék, célt nem érne vele, legföllebb kultúrharcot provokálna, mert a „nem nemet követ“ elvet a katolikus Egyház dogmatikai okokból sohasem fogadhatná el: ez az elgondolás azért is aggodalomrakeltő volna, mert éppen a totalitárius államhajlandóságok korában — amelyek pl. Németországban a protestáns egyházakon éppoly súlyos sebeket ütnek, mint a katolicizmuson — juttatna az államnak veszedelmes beavatkozásra alkalmat a lelkiismereti terület felé.

tartozásban és együttműködésben“, másfelől mégis hozzáteszi: „Ha nem is ad esse, mindenesetre ad bene esse ecclesiae a protestáns szemlélet is fontosnak tartja az egyház szervezeti egységét“. „Szerinte is... mennél egységesebb az egyház szervezetében is, annál jobb, s ezért óhajtásainak a látóhatárán — az unió megvalósulási formáját illetően — ugyanoda érkezik ő is (a protestáns), ahová a katolikus hívő“.

Ravasz László szerint a pusztá fegyverbaráti szövetségekötések inkább „csak egyházpolitikai találkozások“ szoktak lenni s vajmi gyakran a hitközöny talaján termettek. Az ilyenfajta „elvi vagy gyakorlati közösség a katolikus és protestáns egyházak között csak azokban az időkben és azokon a helyeken jöhetett létre, amikor és ahol egyik fél se volt sem katolikus, sem református“.

A kérdés lényege tehát végeredményben nem csupán ez: barátság vagy haragtartás? felekezeti béke vagy széthúzás?, hanem inkább ez: unió vagy nem-unió?

Az ÚNIO AKADÁLYAIT és nehézségeit illetően sem volt lényeges eltérés tanulmányunk s a hozzászólások között. Mindössze talán annyi, hogy Victor János szerint protestáns részről is nem annyira az érzelmi s a történeti akadályok látszanak leküzdhetetlennek, mint inkább a dogmatikaiak. Ha csak az előbbieket állnának az újraegyesülésnek útjában, — mondja Victor János — ez „nem tenné oly reménytelenül a helyzetet“, mert azokat egyszerűen le kellene küzdeni („nem volna szabad, hogy ez esetben megoldhatatlanná tegyék a kérdést“), sőt leküzdéné, bizonyos fokig szétmállasztaná azokat maga a haladó idő. Az újraegyesülésnek mélyebb akadályát Victor szerint az, hogy az unióval a protestánsok részén „ugyanolyan természetű dogmatikai sziklafalba ütközünk“, mint katolikus részen. Mert protestáns részen is nemcsak a 400 év óta védett álláspont iránti kegyelet állja útját az irányváltatásnak, hanem „ennek az álláspontnak a jelenlegi belső kötelező ereje“, tudniillik dogmatikai igazságként való felismerése és tiszteletbentartása.

„Legalább is azok, úgymond, akik nemcsak névleg vagy leszámazásuk iránti kegyeletről tagjai valamely protestáns egyháznak, hanem valóságosan élnek is annak lelki értékeit, az elmúlt 400 év ellenére is aránylag könnyen meggyerhetők volnának hitbeli álláspontjuk elhagyására, ha ennek nem állná útját az az egyszerűségében is áthágatatlan akadály, hogy ez az álláspont az ő számukra — az igazság. Elsősorban tehát nem történeti, hanem lelkiismereti okok kötik őket. Ha katolikus részen csak úgy gondolható el az unió, hogy a protestánsok a maguk dogmatikájának feláldozása árán „visszatérnek“ a katolikus Egyházba s elfogadják annak dogmatikáját: viszont protestáns részről is csak egyetlen megoldás gondolható el: az, hogy a katolikus Egyházban is uralomra jutnak a protestantizmus-vallotta hitelvek (legalább is lényegükben, mert hiszen egyes részletekben a saját kebelén belül sem egységes a protestantizmus).“

Tiszteletreméltó, sőt éppen az unió szempontjából reményikeltő álláspont, hiszen unióról is csak ott lehet szó, ahol a vallási igazságnak még tárgyi értéket és becsületet tulajdonítanak s azt minden fölé helyezik. Mindenben kételkedő, agnosztikus, vallási igazságokban nem hívő

emberekkel únióról beszélni értelmetlen dolog lenne s a katolikus Egyház a maga részéről éppoly keveset nyerne olyan csatlakozókkal, akik semmiben sem hisznek, mint aminő kevés öröme telik a saját névleges fiainak hitetlenségében. Talán nem paradoxon tehát, ha azt véljük, hogy a látszólag legkomolyabb akadályt jelentő dogmatizmus — még a XVI. század hitújítóiig visszamenő protestáns dogmatizmus is, mint ezt Victor János helyesen megállapítja — még mindig inkább lenne útkészítője a vallási (nem pusztán politikai vagy társadalmi) úniónak, mint lenne az ellenkezője. Sőt e tekintetben a hazai protestantizmussal szemben sokkal kedvezőbb a helyzet, mint pl. a külföldivel, mert amíg odakünn sokfelé igen messzire haladt elő a különféle denominációkra szakadás s a történeti fejlődés erős töréseket, sokszor bizonyos adogmatikus, racionalista elvtagadásokat is mutat, addig nálunk, némi szektaképződéstől eltekintve, a protestantizmus mégis csak megmaradt a maga történeti és dogmatikai eredeteiben, megmaradt két vagy három, történeti hagyományaihoz hű és mindenekfelett: hívő felekezettiek. Ha Németország protestantizmusa a külső zaklatáson túl ma igen komoly belső válságban is vívódik, mert a pozitív hitű Bekenntniskirche híveinek száma nagyon elmarad a Deutschkirche-hez csatlakozott s már szinte csak a nevükben keresztény tömegek mögött, addig a magyar protestantizmusnak kétségtelenül nagy értéke, hogy eddig minden olyan kísérletnek ellen tudott állni, amely őt a hitvalló kereszténység útjáról lesodorni s a merő szólamkereszténység ingoványaira vinni kívánta volna.

Amily helyesnek és magától értetődőnek tartjuk azonban az említett elvet, a vallási igazság szupremáciáját az érzelmi s hasonló szempontok felett, még a dogmatikai egyezkedés szempontjából is, viszont egy disztinkcióra mégis fel kell hívnunk a figyelmet, amely a mi kérdésünkben szerintünk elég lényeges szerepet játszik. Igen, azt mondjuk mi is, az egyezkedés közvetlen akadály a dogmatikai igazság kultusza mindkét részen; azonban ennek a dogmatikai igazságnak a megállapításában megint csak lényegesen közrejátszhatik az érzelmi szempont. Nemcsak a szenvedélyeink, hanem az igazságaink is sokszor zavaró és illetéktelen érzelmi mozzanatok hatása alatt alakulnak.

Lélektani tétel, hogy az emberi ítélőképesség úgyszólván csak a hétköznapi és közvetlenül tapasztalati igazságok terén jár teljes biztossággal. Mihelyt elvontabb fogalmi rétegekhez érkezik s bonyolultabb gondolatfűzésben kell állást foglalnia, vajmi könnyen megtéved, részben az emberrel veleszületett felületesség és figyelemhiány folytán, részben pedig azért, mert érzelmileg eleve ehhez vagy ahhoz az állásponthoz hajlik. Tévedéseink legnagyobb része onnan ered, hogy következtetéseinkbe és ítéleteinkbe vajmi gyakran belekontárkodik vagy az elsietés vagy a hajlamok öntudatlan, észrevétlen, ellenőrizhetetlen játéka, ha másként nem: a megszokás és megszeretés hajlandósága. Azt tartjuk igaznak s ahhoz ragaszkodunk leghevesebben, amit szeretünk és igaznak tartani megszoktunk; amiről nagyon kívánjuk, hogy igaz legyen. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens.“ És mennél erősebben vonzódunk valamely tételhez, annál simábban és észrevétlenebből siklik rá az okfejtésünk is. És

mennél hevesebben szól utóbb mellette a szenvedélyeink szava, annál kevésbé vagyunk kaphatók az álláspontunk higgadt és pártatlan felülvizsgálatára.

Ezt az igazságot minduntalan szemléletesen állítja elénk az élet. A pörösködők közül is rendszerint mind a két fél „szentül“ meg van győződve a maga igazságáról; háborúban minden hadviselő nemzet megesküszik arra, hogy ő az igazságtalanul támadott, a szent háborút viselő, az ártatlan védekező. Mindkét félnek van egy csomó „érve“ a maga igaza mellett s mindegyik aztán végnélkül forgatja, szavalja, variálja ezeket az ő érveit, észre sem véve, figyelemre sem méltatva az ellenfél ellenérveit, amelyek az ő „meggyőződése“ — érzelmei által befolyásolt meggyőződése — szerint merő álokoskodások vagy ravasz, prókatori fogások. Ki biztosít felőle, hogy ez az általános emberi gyöngékn végzetesen bele nem játszik az állásfoglalásainkba és érveléseinkbe ott is és főleg ott, ahol egyrészt a legelvontabb s legszubtilisabb eszmereteghez ér az elménk, másrészt érzelmeinket is legkomolyabb s legharcosabb értékőrzésre szólítja síkra a vallási érdekek komoly fensőbbsége? Innen és csak innen magyarázható, hogy sehol az emberek oly hévvel, oly állhatatosan, sokszor oly lobogó szenvedélyességgel nem állnak egymással szemközt, mint a vallási és névleg a dogmatikai viták terén. Sehol az értelem néma és öntudatlan befolyásolhatósága oly nagy mértékben ki nem ütközik, mint a világnézeti harcokban — nemcsak protestáns, keleti, katolikus viszonylatokban, hanem pl. a zsidókérdésben is, vagy a szocialista és bolsevista világnézetben (ezért is nevezik azt egyesek éppenséggel vallásnak), vagy a hitleri és ludendorffi fajimádó újpogányság fanatizmusában. Ahol az igazság tárgyi kritériumai higgadt lemerésének kellene irányadónak lenni s az ősi elvnek érvényesülnie: „amicus Plato, amicus Socrates, séd magis arnica veritas“, ott illetéktelenül és legtöbbször öntudatlanul az elnagyolás felületessége és az érzelmek túlsúlya billenti el a serpenyőt. Innen magyarázható az is, hogy legtöbb emberre, a felekezeti hitvitázókra nézve is, alanyilag egyszerűen az a vallási igazság, amibe beleszületett, amibe belenevelték, aminek előnyös és vonzó vonásait vele korán megszerettették.

Hogy a vallásszakadásban az érzelmi mozzanatoknak jelentős szerepük volt, történetismerő ember előtt nem kétséges. A szenvedély mindkét félén jelentős tényező volt. Protestáns részen az események alakításában Luther és Kálvin vulkanikus egyéniségének époly döntő szerep jutott, mint a politikai momentumok hamarosan történt bekapcsolódásának a vallási harcokba. Katolikus részen pedig a tisztán dogmatikai és egyházi gondolat védelmén kívül lényegesen módosította a harc stílusát az, hogy akik az ősegyházat s az egyházi tekintélyt képviselték, sokszor kihívóan és elkeserítően méltatlanok voltak arra, hogy a tekintélyt elvet képviseljék s a támadókkal szemben a dogmatika elvei mellett a maguk visszaéléseinek zavartalan folytatását is fenyegetve érezték. Bizonytal ez a korán ébredt s korán közrejátszó érzelmi ellentét tette a vallásszakadást végül dogmatikai téren is oly teljessé és végzetessé. Hiszen Luther kezdeti dogmatikája még úgyszólván csak a megigazulás kérdésében lépett új utakra és

csak a vita és az elkeseredés során helyezkedett szembe egyre újabb katolikus tételekkel. Hogy katolikus részen is volt szenvedély éppen elég, kétségtelen s csak az ég lenne a megmondhatója, hogyan, milyen másképp alakul talán a helyzet, ha Szent Péter székén akkoriban nem Medciék, hanem Szalézi Szent Ferencék ülnek. A katolikus álláspont előnyére itt mindenesetre felhozható, hogy dogmatikája nem ekkor, nem e harcok és szenvedélyek hevében alakult; az érzelem és a szenvedély itt inkább a megtámadott álláspont védelmében nyilvánult, mint új tantételek felállításában.

Minderre azt mondhatná valaki: Ám azóta évszázadok teltek el s a XVI. század érzelmi mozzanatai régen helyet adhattak a természetes meghiggadásnak. Ez elméletben teljesen igaz, de a gyakorlatban tény, hogy az érzelmi ellentétek nem múltak el. A küzdelmet eredetileg elindító érzelmek helyébe a kevésbé lobogó, de annál mélyebben ható érzések s a megtámadottság állapotának folytonos félelme léphetett, amely tapasztalatszerűleg ugyancsak befolyásolhatja a véleményeket. Ezeknek az érzelmi mozzanatoknak a közvetlen forrása kétségtelenül a dogmatikai igazság féltése, amint Victor helyesen mondja, de éppen a dogmatikai igazság kérdésében megint csak nagyon sok vonalon az érzelmi mozzanatok viszik a döntő szerepet.

Az únió kérdésére ezen az alapon visszatérve: Az út a megoldás felé valószínűleg az lehetne, hogy olyan közhangulatot kell lassankint teremteni, amely az érzelmi mozzanatoknak ezt a túltengését a helyes és jogos mértékre csökkenti vissza. Egy mindenképpen kívánatos és elvben mindkét félén kívánatosnak is érzett újraegyesülés legfőbb akadályát mindkét fél a maga dogmatikai igazságának kötelező erejében látja, de mivel emberek vagyunk s a lélektan törvényeit ismerjük, a közeledést s a tárgyi igazság teljes elérését is csak úgy remélhetjük, ha harcot indítunk önmagunkban minden illetéktelen érzelmi mozzanat túltengése ellen. Nem az a hiba, hogy érzelmeink is hajtanak a vallási igazság szenvedélyes keresésére és ragaszkodó őrzésére, ellenkezőleg: ez szerencse és haszon, hanem hogy néha illetéktelenül, elhomályosítóan és félrevezetően befolyásolnak s általuk elkápráztatott szemünk esetleg a tévedést is az isteni igazság díszköntösében látja. Itt csak a kíméletlen pártatlanság segít, amely a maga legkedvesebb, legmegrögzöttebb véleményeit is revideálni hajlandó, és sohasem vezetteti magát a pusztá „csak azért se“ szenvedélye vagy pedig ama félelem által, hogy valamiképp a túlsó félén ne kelljen az igazságot felismerni. Valami nagy, egészséges lehiggadásnak, nem a kérdés lekicsinylésének, hanem inkább az igazság abszolút fölénye iránt való abszolút hódolatnak, kellene ezekben a kérdésekben s vitákban vezérmotívummá emelkednie. Protestáns félén: annak az őszinte elhatározásnak, hogy revideáljuk az elszakadás tényét és okait; katolikus részen: hogy revideáljuk az elszakadtakkal való vitatkozás módszereit; mindkét félén pedig: hogy az eszmecsere sohase menjen túl a legszigorúbban tárgyi és igazolható sorompókon és sohase fölényes és türelmetlen lebunkózás legyen a cél, hanem az összesíró testvéri érzés és az akadályok lebontásán őszintén dolgozó jóakarát.

EGYÉBKÉNT AZ ÉRZELMI ELLENTÉTEK lecsökkentése s az igazság megközelítése terén jelentős segítségünkre lehet a megfontolás, hogy az emberek a vita hevében sokszor más szavakkal ugyan, de alapjában és legvelejtében ugyanazt védik mind a két fél.

Ezt a tételt a katolikus-protestáns ellentétre alkalmazni, ahol a dogmatikai ellentétek oly határozottak s áthidalhatatlanok, paradoxonnak látszik s talán mégsem egészen az. A megformulázott hittételek tökéletesen ellentétesek lehetnek s mégis a vita legmélyén rejlő alapelv, a krisztusi s evangéliumi kiindulópont lehet közös és azonos. Csak az egyik így, a másik úgy fogalmazza meg, az egyik szerencsésen, a másik szerencsétlenül s az egyik ilyen, a másik olyan következtetéseket von le belőle. Ez nem annyit jelent, hogy egyiknek sincs igaza, de mindenesetre jelenti, hogy a százados egymás mellé beszélés ellenére sem volna szabad lemondani a félreértések fokozatos tisztázásának lehetőségéről. A régi egyházban a szakadások után henotikonok és egységformulák végnélküli szövegezésével igyekeztek a szakadásokat megszüntetni. Ez aztán elég sok esetben előbb-utóbb sikerült is, főleg persze akkor, ha politikai nyomás is sürgette a kiegyezést. Kár, hogy ma ezzel szemben olyan lemondók lettünk: mindkét fél szinte eleve elzárkózik a másik féllel való nyugodt tárgyalás elől, talán azért, mert a viták és harcok eddig nem vezettek eredményre. Csakhogy egészen mások a viták és harcok és egészen mások az úri hangú, testvéries megtárgyalások.

Legyen szabad nem polémiaként, hanem iskolapéldául a szentek tiszteletét felemlítenünk. A katolikus felfogással a protestáns vitázók állandóan azt szegezték szembe, hogy imádni pedig csak az egy igaz Istent szabad; a szentek tisztelete emberimádás. A katolikusok ezzel szemben azt hangoztatták, hogy ők nem imádják, hanem csak tisztelik a szenteket; vallásos tiszteletben részesítik ugyan őket, mert bennük Isten kiváló szolgálóit és barátait látják, de nem adnak nekik istenítő tiszteletet. A vita az ismert szenvedélyességgel s makacssággal folyt évszázadokon át s folyik bizonyos részen ma is. Nem szembeszökő-e, hogy az alapelv: hogy csak az egy igaz Istent illeti imádat, mindkét félnek tökéletesen közös és csak az alkalmazás kérdésében van vita? Most ne keressük, nincs-e igaza annak az álláspontnak, amely szerint más az Istennek kijáró, valakit Istenként való imádat (*cultus latriae*) és más a vallásos, de nem imádó tisztelet (*cultus duliae*). Csak állapítsuk meg, hogy amely pillanatban valaki ezt a különbségtételt elismeri, a vita már jóformán be is fejeződött. Tanulságos e tekintetben az idei Szent István-ünnep, melyet tudvalevőleg az idén először ültek meg vallásos megemlékezéssel a protestánsok is. Ahogy Ravasz László ünnepi beszédében magyarázta, mi a szentség és miért és mennyiben tisztelhetik a protestánsok is Szent Istvánt, nem merítette ki ugyan a katolikus *cultus duliae* fogalmát, de kétségtelenül nagy lépés volt a megértés, egy százados félreértésnek békés tisztázása felé.

Hasonlóképp idézhetnők a jócselekedetek szükségességéről lefolyt százados vitákat. Valaha roppant harcok folytak e körül is. A protestáns vitázók váltig emlegették a Római és a Galata-levél bizonyos

kitételeit, amelyek szerint az üdvösséget nem a törvény szerint való cselekedetek szerzik meg, hanem a kegyelem a hit által. A katolikusok ezzel szemben Krisztusnak a végítéleten mondandó szavaira s a Szentírás egyéb kitételeire, nevezetesen Szent Jakab levelére mutattak rá, amelyekben az üdvösség és annak mértéke egyenesen a jócselekedetek jutalmaként tűnik fel. Ebből aztán előállott az áthághatatlan ellentét: ortodox-protestáns részen a hit és a kegyelem egyedül döntő szerepének hangoztatása s a „Werkheiligkeit“ elítélése, katolikus részen pedig a jócselekedet érdemszerző s üdvösséget mérő értékének dogmatizálása. A protestánsok a katolikus álláspontban a kegyelem alábecsülését vélték felfedezni; a katolikusok viszont hangoztatták, hogy a kegyelem elsőrendűségét ők sem tagadják, de ebből nem következhetnek a jócselekedetek szükségtelenségére. Ha ma nem a vitázó teológia útvesztőin keresztül, hanem az egyszerű, józan megítélés nyugodt szemléletével vizsgáljuk a kérdést, akkor katolikus és protestáns félen valószínűleg egyaránt megegyezhetünk abban, hogy az evangélium szerint az üdvösségre csakugyan mindkettő szükséges: a kegyelem és a hit egyfelől, a jócselekedetek, vagyis a hit megelevenedése az életben, másfelől. A jócselekedeteket a protestantizmus sem veti el, amint a katolikusok sem vetik el a hit s a kegyelem alapvető jelentőségét. Szinte mosolygunk azon, mire való volt akkor annyi puskaport ellőni s annyi főt beverni ezért az inkább talán csak szavakban, nem lényegben eltérő, alapjában valószínűleg mindkét félen egyformán érzett evangéliumi tanért.

Nem látszik kizárva, hogy számos dogmatikai ellentét, talán a legtöbb, bármily súlyos magábanvéve és bármily áthághatatlan abban a formulázásban, amelyet a viták során kapott, jórészt egyszerű félreértésként volna feloldható, ha mindkét oldal arra törekednék, hogy a másik fél állításában kétségtelenül meglévő igaz magot kiemelje, elismerje s azután megvizsgálja, mi az, ami a maga formulázásában a másik félt túlságosan sérti vagy izgatja. Ezen az alapon azután a félremagyarázásokat türelmes munka árán lassan⁴⁴ talán mégis ki lehetne küszöbölni. A mi katolikus nézetünk szerint ez az eljárás minden egyes esetben az ősi dogmát igazolná, illetőleg azt, hogy amit az ősi dogma tanít, azt a kellő fogalmi körülhatárolás és megértés mellett senkinek sincs oka visszautasítani; azonban ez nem zárja ki, hogy éppen a barátságos egyezkedés során, a még nem véglegesített megszövegezések, megokolások és következtetéslevonások terén bizonyos éleket le lehetne tompítani s bizonyos félreérthetőségeket, amelyek ma a protestáns közeledésnek útját állják, kisimítani.

Az egész polemikus teológiát ide kellene iktatnunk, hogy e gondolatot részletesen kifejtjük. Ehelyett csak egyetlen példára kívánunk még kitérni, a középponti kérdésre, arra, amelyet a hozzászólók közül Ravasz László is, Victor János is kifejezetten mint ilyent említ.

MI AZ, amiben a katolicizmus és protestantizmus legmélyebb dogmatikai ellentéte rejlik? Victor János szerint:

„A keresztyénségnek két szembenálló felfogása feszül itt egymásnak és semmiféle kompromisszum középpontjába ezek össze nem tolnak.

Az egyik szerint a keresztyénséghez eleitől fogva lényegszerűen hozzátartozott egy istenileg autcrizált e világi intézményes szervezet is, amely az idők végéig isteni kezesség mellett működő egyetlen letéteményese a keresztyénség javainak. Ami elváltozás a keresztyénségben az évszázadok folyamán ennek az intézményes biztosítéknak az égisze alatt bekövetkezett, az tehát nem lehet más, mint eredettől megvált csirák legitim Idbontakozása. A másik felfogás szerint a keresztyénség e világi életében nincs biztosítva egyéb által, mint az által az isteni norma által, amely az eredeteiben nyilvánult meg, hogy aztán irodalmi formában (a Szentírásban) minden idők számára hozzáférhetővé váljék. Ettől a történeti és ható erejében mégis történetfeletti normától eltévelyedni a keresztyénség állandó veszélyben forog, s ezért állandó kritikával hozzá kell mérnie magát; ha pedig egyideig ezt elmulasztotta s az elhajlás bekövetkezett, gyökeres reformáció válik szükségessé. Minden más katolikus-protestáns ellentét vagy ebből folyik, vagy — ha valaki azt akarná vitatni, hogy még ennél is mélyebben rejlik — akkor is ebben nyilvánul meg a minket most érdeklő kérdés szempontjából.¹

Ravasz László szerint pedig:

„A nyugati keresztyénségben a római ág egy természetfeletti hatalom gyakorlásában látta a vallásosságot, a protestáns ág a személyes újjászületésben és a belső ember autonómiájában.”²

Kétségtelen, hogy itt mutatkozik a legmélyebb szakadék. Ne felejtjük el: talán megint nemcsak dogmatikai, hanem főleg történeti és érzelmi alapon is. Hiszen a pápaság kérdése a hitújítás és vallás-szakadás harcaiban nemcsak mint tan és intézmény nem illett bele a protestantizmus rendszerébe, hanem mint legfőbb harci ellenfél szinte összpontosította magában mindazt, amit az utóbbi támadott. A hitújítás a maga egész temperamentumos erejével főleg a pápaságnak feszült ellene s ennek emléke ma is annyira elevenen él az elcsatolt felekezetekben, hogy sok protestánsnak még a pápák emberi és keresztyényi nagysága előtt is nehezebb esik meghajolnia. Ahol ez az érzelmi ellentét lassankint megszűnik, mint az angol High Church-mozgalom híveiben, ott ez a legfőbb dogmatikai ellentét sem mutatkozik megoldhatatlannak.

Tisztán tárgyi, dogmatikai alapon szerintünk itt sem volna lehetetlen a megegyezés. Mert a vallásos protestantizmusnak az az alapelve, amelyet Ravasz és Victor szövegezése tökéletes világossággal kifejez s amely az egyéni Isten-keresést és Istenre-találást, a léleknek akadálytalan Istenre-borulását tekinti a vallás lényegének, nem pedig egy közbeiktatott tekintélyt és hierarchiát, helyes értelmezés mellett katolikus alapon is tökéletesen elfogadható, sőt magától értetődő. A katolikusok tudniillik szintén a léleknek Istenhez-kapcsolódását tekintik a vallás velejének s végső lényegének. Az egyháztekintélyi és hierarchikus elvben csak pedagógiai és lelkipásztori keretet, vezetést és irányítást látnak, amely mellett a lelküknek Istenbe kapcsolódó lendületét és szabadságát legkevésbé sem érzik magzavartnak vagy akadályozottnak. Még akkor sem, ha ez a pedagógiai és lelkipásztori vezetés tekintéllyel, kötelező erővel és kormányzati fennhatósággal van ellátva, sőt ha esetenként hibákat követ is el; mint ahogy az állami életben sem tekintjük a kormányzatot a hazafiúi érzület szabad kibontakozása

¹ Magyar Szemle, 1937 május, 9. 1.

² I. h. 163. 1.

terén akadálynak vagy elfojtónak, csak éppen szükséges szabályozónak és irányítónak még akkor is, amikor a kormányzat hibákat követ el. Az az érzésünk, hogy a protestantizmus gyakorlata, bár a maga egyházi vezetőinek nem tulajdonít isteni jogon alapuló lélekkormányzói tekintélyt, e téren sem áll egészen távol a katolikus gyakorlattól, mert hiszen valamelyes hierarchiája annak is van s a maga egyházi funkcionáriusainak és törvényhozó testületének iránytszabó működésében szintén nem látja az egyéni Istennel-érintkezésnek lélekzavaró akadályát, sem a Szentírás értékének alábecsülését.

Ha ezen az úton tovább folytatnék a gondolkozást, a legfőbb ellentét katolicizmus és protestantizmus között s így az úniónak legfőbb akadálya is valószínűleg lényegesen veszítene mai áthidalhatatlanságából. A vita még ennek a lényegnek tisztázása és közös elfogadása után is tovább folynék sok más vonalon: felmerülhetne pl. az a kérdés, vajjon a legfőbb egyházi vezetés elvének csakugyan mindarra ki kell-e terjednie, amire ma kiterjeszkedik, vajjon a „jogi egyház“ (Rechtskirche) néha nem teng-e túl a szeretet egyházának („Liebeskirche“) jelentősége fölél? Vitatkozni lehetne talán az egyházi tekintély ennek vagy annak a megnyilatkozásának időszerű, vagy többé-kevésbé célra-vezető voltán s hasonlókon, amely kérdésekről az illő tisztelet és engedelmesség hangján a katolikus hittudósok és egyházpolitikusok közt is folynak viták. De abban a mi oldalunkon sohasem lesz és ma sincsen vita, hogy a középponti egyházi tekintély is csak eszköz és nem cél; csak keret és szükséges védőintézkedés az emberi önkény, szétesés, megtévelyedés és ellanyhulás ezer veszedelmével szemben, nem a vallás lényege. Emberek bevonása a krisztusi műbe, mert erre szükség s isteni rendelés van, de amellyel szükségképpen és sajnálatosan együtt jár az emberi tökéletlenség és gyarlóság is, mint ahogy az apostolok sem voltak tökéletesek; de egyúttal biztosítva van általa az egység nagy elve és az eleven örökös a krisztusi hagyatékon, mint ahogy Krisztus az apostolokat is ilyen biztosokul rendelte az ő művének őrzésére s tovaszármaztatására.

S még egy szempont enyhítheti idővel azt az ellenkezést, amellyel a pápaság tana a hitújítás híveinél dogmatikai, érzelmi s történeti alapon találkozik. Amikor a protestantizmus fellépett, a pápaság elvileg s jogilag ugyanaz volt mint ma, de mint empirikus, történeti valóság nagyon más volt mint ma. A pápaság akkor egy süllyedési mélyponton állt, amelynek előzményei részben a császárságtól való évszázados politikai függésben, részben és főleg a reneszánsz-felfogások és reneszánsz-erkölcsök lazaságában keresendők. Luther fellépését fél-századdal sem előzte meg VI. Sándor uralkodása, ennek a simoniával megválasztott, tehát a pápai trónra egyszerűen betolakodott, világias érzelmű férfiúnak szégyenletes egyéni méltatlanságával és törvénytelen fiának Borgia Cesarének egyházrabló, botrányos viselkedésével. A legfőbb egyházi vezetés stílusa a középkor végén Európaszerte széles körökben keltett jogos és érthető elkeseredést; nem lehetne másképp elképzelni, hogy pl. Angolországban csak úgy egy VIII. Henrik Önkénye és szerelmei vagy egy Erzsébet szeszélyei és terrorja kedvéért egyszerre oly sokan csatlakoztak volna ezeknek az uralkodóknak

pápaságelleni akciójához. A pápaság történetének legkiválóbb írója, Pastor Lajos báró, megrázóan szomorú képet fest erről a korról. Nem minden igaz, amit az irányzatos történetírás erre a korra s pápáira ráfest, de ami igaz, az is éppen eléggé szomorú és visszariasztó. A pápai udvar a vallásszakadás előtti időben túlságosan az akkori udvarok példája szerint rendezkedett be, ott pedig a fényűzés, hatalmi túltengés, a családi politika, az élvezetek s legjobb esetben a világias irodalom és művészet kultusza voltak az irányadók. Természetes tehát, hogy a vallási forradalom, amely elsősorban dogmákra vonatkozott, az Egyház számos vezetőjének egyéni méltatlanságában mintegy második igazolást keresett és talált s a pápaság mint a romlottság széke és az antikrisztus megtestesülése vésődött be a lelkekbe.

Azonban van-e ennek a képnek jogosultsága ma is? Nem végzett-e Róma azóta önmagában is régen mélyreható reformot, mint ahogy a trienti zsinat révén a világegyházat reformálta? Nem került-e hamarosan a Borgiák és Mediciek után a reformpápák egész sora, V. Piustól VIII. Orbánig, Szent Péter székébe? S főleg az újkori rázkódtatások, a Napoleon-kor száműzött, elhurcolt és bebörtönzött pápái, majd ismét az egyházi állam gyakorlati megszűnése óta nem bizonyult-e a pápaság mindig szembeszökőbben a legtisztább s legapostolibb eszméket hordozó intézménynek? Egy XIII. Leó, X. Pius, XV. Benedek, XI. Pius egyénisége, hogy csak a legújabbakat említsük, nem érdemel-e már emberi és általános keresztényi szempontból is mélységes tiszteletet, sőt rokonérzést mindenki részéről, aki Krisztusban hisz s a kereszténység nagy erkölcsi javait őrzi?

Így látja e kérdéseket a katolikus ember. Természetes, hogy a protestáns nem mindig láthatja egészen így. Hiszen ha ő is így látná, az únióknak holnap meg kellene történnie. Az elmondottak sem polémiának, sem csalogatásnak, sem a helyzet nehézségei elmosásának nincsenek szánva, csak annak, hogy rámutassunk arra, körülbelül milyen utakon remélhető, hogy a mindkét oldalon megnyilatkozó jóakarat mellett a feszültség a jövőben lassankint talán mégis enyhülni fog s az egymásratalálásnak ma még csak ködös távolban fel-feltűnedező álma egyszer valóra válik az utolsóvacsorai könyörgés értelmében.

Mekkora érték- és erőnövekedés lenne a közös egyházra nézve, ha abban a keresztény eszmények megvalósításán mindazok a kiváló erők együtt dolgoznának, amelyek ma gyakran egymással szemben őrldnek fel s ha mindaz az energia, elmeél, lendület és szívósság, amely ma testvérharcban, szenvedélyes mellébeszélésben vagy legalább is idegenkedő egymást-kerülésben meddősíti kölcsönösen egymást, az egységes krisztusi cél érdekében érvényesülne!

A JAPÁN-KÍNAI HÁBORÚ

A JAPÁNOK RÉSZÉRŐL „büntető-expedíciónak“ gondolt fegyveres összecsapás — a világ két leghatalmasabb sárgafajú nemzete között — véres, elkeseredett és már közel fél évig tartó háborúvá fejlődött. Mindkét fél katonai, politikai és gazdasági erejének teljes latbavetésével a döntésért küzd, melynek vége és célja — mint magának a háborúnak időtartama — ma még beláthatatlan.

Az alábbiakban a keletázsiai hadszíntéren lezajlott katonai események összefoglaló képét kívánjuk nyújtani nagy vonásokban, amennyire ez az egymásnak ellentmondó, gyakran szakszerűtlen és egyoldalúan beállított hírek alapján lehetségessé vált.

A kölcsönös erőviszonyok — nagybani tájékoztatásul — a következők. Japán: 40 hadosztály, korszerűen kiképezve és felszerelve; kb. 3 millió kiképzett tartalék; kétezer repülőgép. Kína: 150—160 hadosztály, összesen kb. 1.5—2 millió fegyveres ember, ebből azonban csak 5—600.000 ember van korszerűen kiképezve és felszerelve; hadianyagban nagy a hiány; hadi ipara kezdetleges; repülőgépek száma ezer.

A „hadüzenet nélküli háborút.., melynek színtere Mongóliától a Délkínai-tengerig terjed (légvonalban kb. 2000 km), két, eleinte jelentéktelennek látszó esemény, melyhez hasonló már elő is fordult, váltotta ki. Július 8-ára virradó éjszaka kínai katonák Peking közelében különös ok nélkül rálöttek egy gyakorlatról visszatérő japán századra. (A boxerlázadás leverése után, 1901-ben, a nagyhatalmak jogot kaptak, hogy Pekingben „követségi őrségeket.., illetve „helyőrségeket.. tartassanak.) Minden békéltető kísérlet dacára újabb és újabb fegyveres összetűzésekre került a sor. Elmérgecsítette a helyzetet, hogy a kínai lakosság, kezdettől fogva, fenyegető magatartást tanúsított a japán helyőrséggel szemben. Midőn már merényletek is előfordultak egyes fanatikus kínaiak részéről, Japánban a közvélemény hangulata egyre szenvedélyesebbé vált és kormányától erélyes, megtorló intézkedéseket követelt. A japán hadvezetőség erre Mandzsukuóból és Koreából csapaterősítéseket vont össze Észak-Kínában, ahol addig kb. csak egy gyalogdandár felett rendelkezett. Egyúttal Matsuko tábornokot nevezte ki parancsnokul az otműködő összes japán katonai erő felett. Csiang-Kaj-Sek tábornagy-kormányelnök viszont július 19-én kiadott hivatalos nyilatkozatában minden Kína tekintélyét sértő elég-

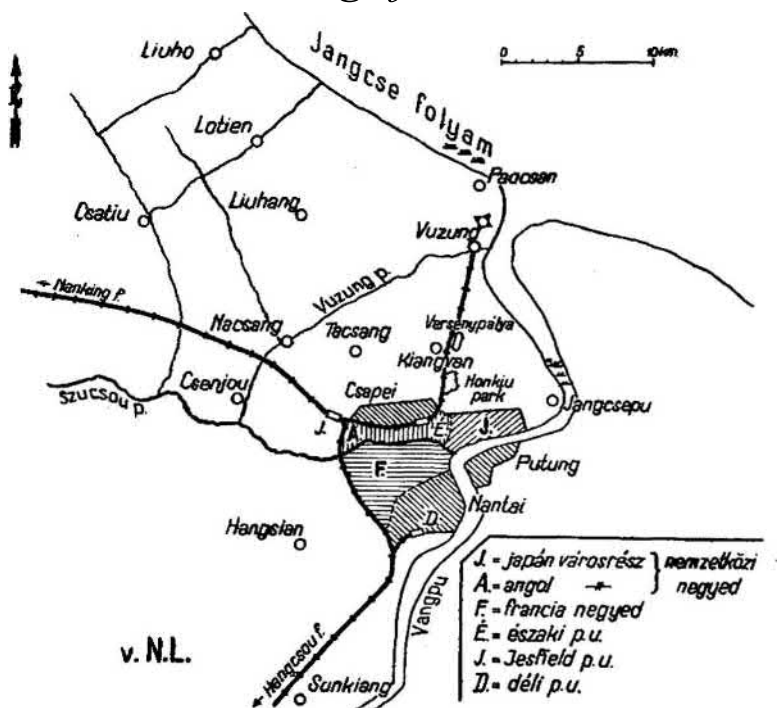
tételadást visszautasított és hangsúlyozta, hogy sem ő, sem a kínai nép nem fogja tűrni a Kínai birodalom területi épségének további megsértését. Visszarendelte egyben az eddig Észak-Kínában vezénylő Sung tábornokot, a 37-ik hadosztály parancsnokát, mivel japánbarát hírében állott. Ezenfelül a nankingi kormány nagyobb katonai erőket indított útba Észak-Kína felé Feng, ú. n. „keresztény tábornok“ parancsnoksága alatt, aki azonban a kommunisták táborában is volt. Az időközben nem szünetelő tárgyalások folyamán, Japán az Észak-Kínában állomásozó összes kínai csapatok elvonulását követelte, amire Nanking nem volt hajlandó. Mivel azonkívül a japánellenes mozgalom egész Kínában egyre nagyobb méreteket öltött, a hadvezetőség elrendelte a „büntető-expedíció“ megindítását.

Július végén és augusztus elején a japánok heves harcok után, amelyekben a kínaiak több mint 10.000 embert vesztek, a 37-ik kínai hadosztályt visszavonulásra kényszerítették és megszállták Pekinget. A háborús láz most úgy Kínában, mint Japánban még nagyobb lett. Tetemes kínai erők — 15—20 hadosztály, vagyis több mint 200.000 fő — délről, a két vasútvonal mentén, Peking és Tiencsin felé vonultak fel. Japán erre az anyaországban néhány hadosztály mozgósítását rendelte el. Matsuko tábornok pedig a rendelkezésére álló erőkkel — nem több, mint 30.000 fő, de 200 repülőgéppel — megkezdte az előnyomulást déli irányba, egyelőre csak azzal a szándékkal, hogy Peking környékét, továbbá a nemcsak katonailag, hanem gazdaságilag is fontos vasútvonalat Peking—Tiencsin és Takung között megszállja és egyúttal megfelelő „felvonulási körzetet“ biztosítson. Ugyanakkor, augusztus elején, Mandzsuiumból egy hadosztályt indított Kalgan felé, hogy ezen fontos pontot a Mongóliába vezető főútvonalon és a Szuijuán felé vezető vasútvonal mentén, egyúttal birtokába vegye. A japán hadvezetőség ezzel elejét kívánta venni a Szovjet-Oroszországból jövő hadianyagszállításoknak és esetleges katonai beavatkozásnak.

Augusztus 9-én azonban, egy hónappal a Peking melletti incidens után, egy hasonló esemény Sanghaiban (kínai őrszem lelőtt egy japán tengerésztestet, aki látszólag az ottani katonai repülőteret kémlelte) rövidesen újabb harcokhoz és egy második arcvonat, illetve hadszíntér kialakulásához vezetett. A nankingi központi kormány ugyanis, az említett véres eseménnyel kapcsolatban, nem volt hajlandó elégtételt adni, sem pedig—az 1932-ben kötött egyezmény értelmében—csapatait a városból ismét kivonni. Erre már két nap múlva megjelent a Vapung-folyón a 3. japán hadihajóraj Hasegava ellentengernagy parancsnoksága alatt, az azóta sokat emlegetett „Idzuma“ vezérhajón. A hajóágyúk fedezete alatt azonnal partraszállott körülbelül 4—5000 tengerészkatona és a város északi részét képező ú. n. „nemzetközi terület“ japán részében Hongkiu-t szállta meg. Innen megkísérelték az előnyomulást, éppen úgy mint 1932-ben, Csapéi kínai városnegyed és az északi pályaudvar ellen. A nankingi kormány, illetve Csiang-Kaj-Sek tábornagy azonban ezúttal nem kívánt engedni a japánoknak sem katonai, sem politikai vonatkozásban, hanem további hadosztályokat — a központi kormány legjobb csapatait — irányított Sanghaiba és annak védelmével Csaitingsek tábornokot bízta meg, aki 1932-ben mint Sanghai hősi

védője világhírnévre tett szert. A harcok a város északi szélén és innen végig a Vapung-folyó nyugati partján kezdettől fogva igen elkeseredett jelleget öltöttek. Mindkét fél kíméletlenül alkalmazta repülőit. Tudjuk, hogy a légi harcok folyamán, főleg a kínai bombarepülők a városban és annak polgári lakossága között mily nagy károkat okoztak. A kínaiak, bár kezdettől fogva többszörös számbeli túlsúlyban voltak, a partraszállt japánokat, minden elismerésre méltó bátor igyekezetük dacára, visszaverni nem tudták. A nagy milliós város közelsége megbénította a kínai hadvezetőség terveit.

Sanghaj hadszíntér.

A kínai hadvezetőség vagy kormány azon szándéka, hogy a japánokat Sanghaj előtt harcrabírja, két indítóokra vezethető vissza. Az egyik, a katonai, kétségkívül az volt, hogy az ellenséget erejének két, egymástól távoleső hadszínhelyre való megosztására kényszerítse. A második ok pedig az lehetett — minden valószínűség szerint —, hogy a Sanghajban élő sok idegen közvetlen tanúja legyen ezen, talán döntő jellegű harcoknak, amelyekben legjobb csapatait szerepeltette. Nanking ebből politikája vagy legalább is propagandája részére tőkét gondolt kovácsolni, főleg ha a japánoknak e közben — ami szinte elkerülhetetlen — valamely idegen hatalommal zavara támad, amint az meg is történt. Számítása azonban, mint az események mutatták, nem vált be. Ebből a szempontból Kínának Sanghajnál elszenvedett katonai kudarcánál, talán még nagyobb az erkölcsi, a presztízs-vesztése.

Augusztus második felében újabb kínai hadosztályok érkeztek Sanghaiba, amelyek megerősítették az eddigi állásokat a város északi szélén és a Vangpu-folyó mentén, egészen a Jangcse-folyamig. A japán tengerészek most már teljesen a védelemre szorítkoztak és a főlényes ellenséges támadásokat csak hajóágyúik és rendkívül bátor és áldozatkész repülőik segítségével tudták kivédeni. Augusztus 31-én érkezett meg az első japán gyaloghadosztály. Egyúttal Macsui tábornok mint az összes Sanghajnál működő erők főparancsnoka. A csapatok partraszállása azonban a nehéz kikötési viszonyok (sekély víz és iszapos partok mentén) és a védők heves tűzhatása folytán igen nehéznek és veszteségteljesnek bizonyult. Szeptember első napjaiban azután a híres Vuzung erődök, miután több ízben gazdát cseréltek, végleg a támadó japánok kezében maradtak. Napokig tartó további súlyos harcok után sikerült a japánoknak a kínaiakat a partvidékről Lotien, Liuhang, Kiangsan, a Hongkiung-parkig és az északi pályaudvarig visszanyomni. Ez volt a japánok első jelentősebb sikere, mely azonban 15.000 főnyi véres veszteségükbe került. Még nagyobbak voltak azonban a kínaiak veszteségei, melyeket 30—40.000 főre becsülnek. Ezen napokban a japánok 22 (vagy 60?), a kínaiak pedig 194 repülőgépet vesztek.

Az előbb említett vonalban a japánok további előnyomulása újból megakadt. Azon többször megismétlődő kísérletük, hogy a kínaiak védelmi vonalának szárnyait átkarolják, eredménytelenek maradtak. Egyrészt a kínai vezetés ügyessége, de nem utolsósorban a kínai csapatok hősiességének következtében. (Egy kínai testőrzászlóalj pl. állása védelmében az utolsó emberig elesett.) De megnehezítette az átkarolást azonkívül északon a Jangcse-folyó partvidékének természete, mely a kihajózást lehetetlenné tette, délen viszont a város, jobban mondva az angol negyed közelsége, mely úgy a tűzérőség, mint a bombavető alkalmazását erősen korlátozta. Szeptember közepe felé pedig az erős esőzés következtében az agyagos talaj járhatatlanná lett és megnehezítette a japán harckocsik és nehéztüzérségük harcbevételét. Szeptember második felében a japánok már 5 gyaloghadosztály felett rendelkeztek — több mint 50.000 fő — viszont a kínaiaknál is már 8 hadosztály, azaz kereken 85.000 fő állott harcban. Így a számbeli fölény állandóan utóbbiak oldalán maradt és a japánok rendkívül bátor és hősiességű támadásaik és áttörési kísérleteik csak helyi előnyöket eredményeztek.

VISSZATÉRVE AZ ÉSZAKI hadszíntér ismertetéséhez, fönt már megállapítottuk volt, hogy a 37-ik kínai hadosztály visszaverésével a japánok felvonulási körzete és a Peking—Tiencsin—Tangku-i vasútvonallal (utóbbi hely egyúttal kikötő és átrakódó is) a „hadászati alap“ is (bázis) biztosítva volt. A japánok észak-kínai hadserege felett, augusztus közepétől, a parancsnokságot Teraucsi tábornok, egykori hadügyminiszter vette át. Ezen haderő 5—6 hadosztályból, azaz 50—60.000 emberből állott. Ugyanakkor a kínaiak oldalán már kb. 300—400.000 főnyi haderő volt felvonulóban a két, északra Peking és Tiencsin felé vezető vasútvonal mentén (illetve vasúti szállítás alatt). A kínai hadoszlopok élén Liulihó, Macsangnál állottak; zömük Pao-

ting és Csangcsounál gyülekezett. Ezen két főcsoport között, Kuan körül egy összetett hadosztály biztosította az összeköttetést. A szélső nyugati szárnyon két, eddig vörös hadsereg lépett fel, akik Csiang-Kai-Seknek hűséget ígértek. Az egyik, a hét hadosztályból álló 13-ik hadsereg volt, amely Kalganból a szuijuan-i vasútvonal mentén Peking felé nyomult előre, a másik az öt hadosztályból álló 8-ik hadsereg, amely viszont Senzi tartományból Kalgan felé közeledett. Miután ezen ellenséges csoport erősen veszélyeztette a japán főerők jobbszárnyát, hadvezetőségük, mint már említettük, augusztus elején egy hadosztályt különített ki a Nankau-i szoros védelmére. Ez a hadosztály visszaszorította a már Nankau helységig előjutott kb. hasonerejű ellenséget, de az időközben három hadosztályra megerősödött kínaiakat magából a szorostól kiűzni nem tudta. A harcok kb. 2000 m magas hegységben játszódtak le és a védők a szorostól át húzódó hatalmas Kínai falra támaszkodtak. Teraucsi tábornok ennél fogva további két japán hadosztályt Mandzsukuóból Dolonoron át ezen ellenség északi oldalába irányított. Ehhez az oszlophoz csatlakozott azután Teh-Vang mongol herceg, 5—6000 főnyi belsőmongóliai harcosával. Hosszantartó elkeseredett küzdelem után, amelyben a kínai védők két hadosztálya majdnem teljesen felőrlődött, a japánok augusztus 24-én a szorost elfoglalták. Ugyanakkor Teh herceg csoportja Kalgant szállta meg, majd szeptember közepén Tatungot is.

A japán főerők időközben, augusztus végéig bevégezték felvonulásukat a Peking—Tiencsin-i vasútvonal mentén. Repülőik egyúttal állandóan bombázták az ellenség vasúti szállítmányait, a fontosabb pályaudvarokat, hidakat stb. Szeptember elején a japánok két szárnya megkezdte a támadást a kínaiak megerősített állása ellen a Huanfolyó déli partján elterülő síkságban. A jobbszárny Liulihonál, a hegyekben, nemigen tudott tért nyerni. A balszárny ellenben, mocsaras és csatornáktól keresztültszelt terepen át támadva, elfoglalja szeptember 11-én Macsangot. Ezt követi az igen ügyesen és meglepetésszerűen végrehajtott áttörés Kuannál szeptember 15-e és 17-e között, majd a kínaiak igen erős balszárnyának megrohamozása Csocsounál. A 26-ik kínai hadsereg különösen az utóbb megnevezett állást igen szívósan védte. De a japán repülőik, a nehéztüzérség, nemkülönben az ellenség oldalába és hátába törő harckocsik és gépesített osztagok ellen bátorságuk és kitartásuk hiábavalónak bizonyult. A helyzet itt Csocsounál igen válságos volt, mert a 26-ik kínai hadsereget a teljes bekerítés veszélye fenyegette (a világsajtó már egy új „Tannenberget” emlegetett). Utolsó pillanatban azonban még egérvut nyert déli irányban. Néhány nap múlva a kínai főerők egy, már előre előkészített és ugyancsak erős állásban, mely Paotingtól Hokienen át Csangcsouig húzódott, új ellenállást fejtettek ki. A szeptember 22—24. közötti harcban a japánok tervszerű támadása, nemkülönben lendületes rohamuk a kínaiakat ezen igen erős állásaikból is kiveri és Paoting is kezükbe kerül.

Paoting eleste — félmillió lakosságú város, a kínaiak főhadiszállásával és nagy katonai raktárakkal — a kínaiak részére szinte pótolhatatlan veszteség. A város elestével az északkeleti védelmi rendszer kulcsa került ellenséges kézre.

A szeptemberi harcok újból bebizonyították — amint azt a külföldi szaksajtó is nagyrészt elismerte — a japán vezetés, szervezés, harc-eljárás, nemkülönben a csapatok minden körülmények közötti fölényét.

A gyorsan előrenyomuló japán balszárny pedig szeptember végén Santung tartomány határán állott. Ennek kormányzója Han tábornok 30.000 főből álló hadseregével azonban nem szállt szembe a japánokkal, hanem „semleges“ maradt — tulajdonképpen a mai napig. Ez a különben nem egyedülálló esemény — megisméltődött Kantonban, Fucsouban, Amoyban is — azt mutatja, hogy a nemzeti és igazi katonai szellem Kínában még ma sem egyetemes. Han tábornok tétovázó — ami fogalmaink szerint hazaáruló — magatartásának közvetlen következménye az volt, hogy a japánok október 3-án elfoglalták a már Santung tartomány területén fekvő Tencsout és jelenleg a Sárga-folyónál állnak.

Alig néhány napi pihenő után, szeptember végén a japán főerők jobbszárnya folytatta előrenyomulását a vasút mentén, míg a közép-had a kínaiak állását Hokiennél áttörve, délnyugati irányban a Hun-folyó felé nyomult előre. A visszavonuló, erősen megcsappant és rendtelenségbe került kínai hadak felett október elején a vezérletet Cseng tábornok, a kínai vezérkar eddigi főnöke, vette át. Három hadosztállyal megerősített haderejével tartós védelemre kívánt berendezkedni, nyugati szárnyával Szikkiacsuang fontos vasúti gócpont magasságában. Balszárnya a hegyes vidékre támaszkodott, jobbszárnya Csiu környékén vetette meg lábát. Újbóli többnapos erős harcok után a japánok október 10-én a kínaiak balszárnyát a hegyeken át megkerülték és az ellenséget ismét visszavonulásra kényszerítették. Repülőik által eredményesen támogatva, a japánok azonnal felvették az üldözést déli irányban, a vasút mentén. Ugyanakkor a japánok keleti oszlopa (balszárny) folytatta előnyomulását a Tiencsin—Csinan-i vasút mentén. Október 15-én Pingjuan elfoglalása után azonban előnyomulásuk megakadt, mert a kínaiak a Hoang-ho mellékágának töltését felrobbantották és így az egész vidéket elöntő árvíz a további hadműveleteket lehetetlenné tette.

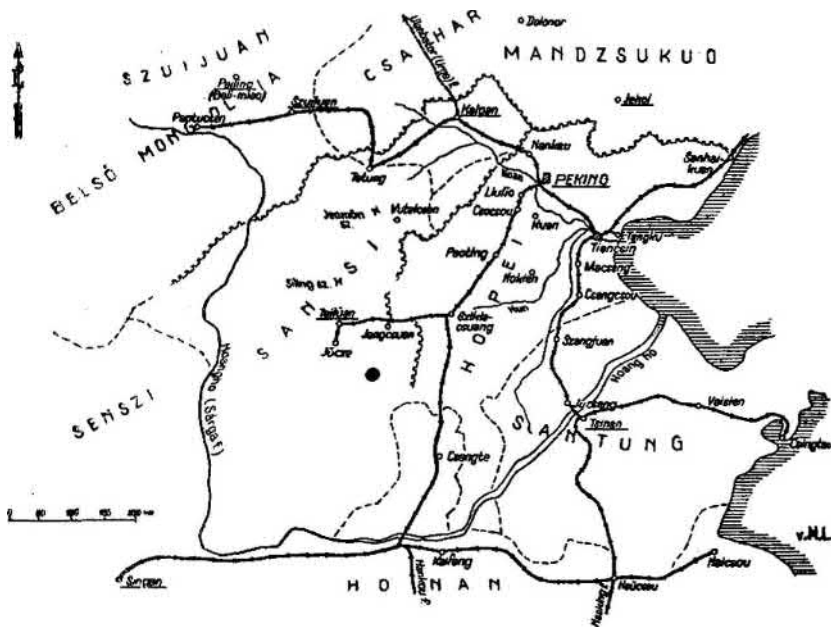
November eleje óta az északkínai japán főerők lassan a Sárga-folyam felé nyomulnak elő. Balszárnyuk már közvetlen Csinan előtt áll, jobbszárnyuk pedig újabb heves harcok után Csengtet foglalta el, kb. 150 km-nyire a Hoang-hotól. November közepétájt azonban újabb kínai erők — több hadosztály — gyülekeztek Csengte és a folyam között.

Hadászati és politikai megfontolás tárgyát képezi, hogy a japán hadvezetőség megelégszik-e a Sárga-folyamra való támaszkodással, vagy pedig még kézbe akarja venni — talán hídfőszerűen — a folyam túlsó partján, azzal párhuzamosan vezető, igen fontos vasútvonalat.

De eredményesen nyomult előre Mongóliában a japánok szélső nyugati oszlopa is. Mint már hallottuk, szeptember közepén az egyesült japán és mongol hadak elérték Tatungot. Innen azután egy japán oszlop (kb. 3 hadosztály gépesített alakulatokkal és lovassággal) különvált azzal a feladattal, hogy törjön be északról Sanzi-tartományba (erősen kommunista érzelmű lakossággal, de egyben igen gazdag vasérc- és szénbányákkal), szállja azt meg és foglalja el végül annak

fővárosát Taijuant. A Jenmen és Siling-szorosnál azonban a japánok túlerőben lévő ellenségre bukkantak — helyi erők, továbbá a 8-ik és a 9-ik vörös hadsereg részei, végül már több mint 300.000 fő —, úgyhogy előnyomulásuk megakadt. A több mint tíz napig tartó igen súlyos harcok folyamán a minden oldalról bekerített japánok válságos helyzetbe kerültek. Kínai szabadcsapatok elvagták hátsó összeköttetéseiket, úgyhogy a lőszer és élelmezés utánpótlását—úgy mint Abesszíniában — a repülők bonyolították le. Teraucsi tábornok ennél fogva a Szikkiancsuang melletti győzelem után egy hadosztályt irányított keletről a vasútvonal mentén Taijuan felé segítségül, egyúttal azzal a feladattal, hogy a Sanzi-tartomány keleti részeit is pacifikálják. De ez a seregest is súlyos harcokba keveredett és alig tudott előrejutni, úgyhogy október végén további megerősítések odaküldése vált szükségessé.

Északkinai hadszíntér

Ilyen rendkívüli szívós harcok után a japánok végre november 8-án három oldalról megrohamozták és elfoglalták az erős kőfallal körülbástyázott és igen keményen védett várost. (Kínai oldalon a harcokat Csu-te tábornok, „a vörös kínai Napoleon“ vezette. A harcokban elesett kínai részről három tábornok; közöttük Homengti, a 9. hds. és Szucoji, a város parancsnoka.) Közvetlen utána a japán erők egy része folytatta az előnyomulást Pingjan felé, a tartomány déli részeinek megszállása céljából.

Taijuan tartományi székhely elfoglalása a japánok részére további nagy sikert jelentett. Már fekvésénél fogva ez a tartomány volt a kommunizmus egyik főfészke. Megszállásával és nyugati, Szovjet-oroszország felé vezető összeköttetések megszakításával Japán elejt

veheti ott a bolsevista propagandának és mindennemű támogatásnak orosz részről. Az említett érc- és vasbányák amellet igen nagy értéket képviselnek.

Az egyesült japán-mongol erők sorozatos harcok után megszállták október 4-én Szuijuant, október 18-án pedig erőltetett menetek után a vasút végállomását, Paotucsent. (A vasút, mint a Mongóliába vezető legfontosabb összekötő vonal, a japánok részére nemcsak hadászati, hanem nagy politikai és gazdasági jelentőséggel is bír.) Ugyanakkor Teh herceg bevonult egykori székvárosába Pailing- (vagy Beli-miao)-ba. Október 25-én pedig Szuijuanban 500 mongol notabilitás és törzsfőnök kikiáltotta az önálló mongol államot „Mongokuót“, melynek főrészei Szuijuan és Csahar-tartományok 5 millió lakossal. Újabb rendkívül jelentős sikere ez a japán katonapolitikának, mely így egy másik „ütközőállamot“ teremtett és éket vert Kína és Szovjetország közé. De fontos tényező a világbéke szempontjából is, mert gátat emel a kommunizmus kelet felé való terjeszkedésének.

VISSZATÉRÜNK ISMÉT a Sanghai körüli események színhelyére, ahol szeptember közepe óta, miután mindkét fél újabb erőket vont magához, szinte megszakítás nélkül folytak tovább a súlyosabbnál súlyosabb harcok. A veszteségek mindkét oldalon rendkívül nagyok voltak. Pótlás tekintetében azonban a kínaiak voltak előnyben, mert kimerült hadosztályaikat gyakrabban cserélhették fel újakkal, mint a japánok. (Angol adatok szerint a kínaiak október közepéig több mint 50 hadosztályt cseréltek ki ily módon és veszteségeik megközelítették a 60.000 főt.) A harc változó szerencsével hullámozott ide-oda október közepéig. Akkor a japán hadvezetőség újonnan beérkezett két hadosztállyal nagyszabású áttörési csatát indított meg a Vuzung-patak mindkét oldala mentén. Több mint 100 bombavető és a 35—40 hadihajó nehéztüzérsége október 17-től október 19-ig szakadatlan pergőtűzzel árasztotta el a kínai állásokat. Október 19-én délután megindult a japánok rohama, melynek első gyümölcse Kiangyan volt. A következő napokban a betörés mindinkább kibővült. Október 25-én Tacsangot érték el, 27-én pedig nagy erőfeszítéssel és hősiességgel elfoglalták a harcok egyik kulcsát, a leghevesebben körülharcolt Csapéi városrészt és az északi pályaudvart. Ezáltal már meg is ingott a kínaiak egész védelmi rendszere és a közel három hónapig dúló sanghai csata végefelé közeledett. Október utolsó napjaiban a japánok balszánya megszállta a Nanking felé vezető vasútvonalat, sőt azon túl a Szucsou-patakig nyomultak előre. Bár egyes kínai csapatok csodálatos halálmegetéssel tartották állásaikat, az általános visszavonulás elkerülhetetlenné vált. A végleges döntést a japánok egy váratlan hadművelete idézte elő. November 5-én meglepetésszerűen új csapatokat hajóztak ki a Hangcsou-i öbölben, Sanghaitól kb. 50 km-nyire, délnyugatra, miután előző nap tüntetőjellegű partraszállási előkészületeket tettek az arcvonal ellenkező szárnyán a Jangcsen, Liuho magasságában. A következő napokban visszaverték az ellenük küldött kínai csapatokat, 8-án pedig már megszállták Sunkiang várost (25 km-nyire Sanghaitól) és az odavezető vasútvonalat. Ugyanaznap a kínai haderő Sanghait

végleg feladva, megkezdte általános visszavonulását északnyugati irányban Nanking felé. Csak egyes — szószerint halálraszánt — utóvédek harcoltak még és tartottak ki a végsőkig a régi „kínai városban“, Nantai- és Putungban.

Eddig még nem tudni, mik a kínai hadvezetőség további szándékai. Lehet, hogy Szucsou körül (a nagy Tai-tóra támaszkodva) újból felveszi a harcot, már csak azért is, hogy időt nyerjen — a Nanking előtt vívandó, döntő csatára. Viszont elképzelhetnők, hogy a döntésnek kitérve, tovább vonul vissza a birodalom belsejébe, maga után vonva az ellenséget. Utóbbi akkor egyre jobban távolodik el anyaországától, hátsó összeköttetései hosszabbak és bizonytalanok, utánpótlása nehezebb lesz.

A japánok aránylag lassú térhódításának Sanghai előtt az oka az volt, hogy a kínaiak, mint már kiemeltük, kezdettől fogva számbeli fölényben voltak. Legjobb csapataik előre elkészített, erősen kiépített, akadályokkal és aknamezőkkel ellátott állásokban várták be a partraszállt ellenséget, akinek előnyomulását és harcgepeinek alkalmazását a nehéz terepviszonyok megnehezítették. A japánok amelletts csapataikat az anyaországból való szállítás után csak részletekben és közvetlen a hajókról dobhatták a harcba. Megnehezítette hadműveleteiket még azon körülmény is, hogy itt nem rendezhettek be hadtápalapot és ennél fogva minden utánpótlásukat, nemkülönben a sebesültek elszállítását körülményesen és idővesztéssel hajón kellett lebonyolítaniuk. Ennek dacára végül a jobb japán vezetés és a japán gyalogság tökéletesebb fegyverkezése és felszerelése, nemkülönben a japánok technikai fölénye és korszerű harceljárása, de talán még inkább általános katonai tulajdonságaik győztek. A világsajtó egy része — a hazainál ugyanaz az eset — Sanghai meghódításának jelentőségét lekicsinyelni igyekszik. Pedig a kínai birodalom legnépesebb, Kelet-Ázsia legnagyobb és legfontosabb kereskedelmi gócpontja, valóban nagy értéket képvisel. Japán szempontból amelletts még azt is tekintetbe kell venni, hogy Sanghai volt a japánok elleni agitáció főhelye.

Párhuzamosan az ismertetett hadműveletekkel a japánok, a „totális“ háború elve alapján, erős repülőhadaikkal sűrűen egymást követő bombatámadásokat intéztek nemcsak a katonailag fontos helyekre, hanem a nagyobb és sűrűen lakott városok ellen is, mint Sanghai, Nanking, Kanton, Hankou, Amoy, Svaton stb. íobbé-kevésbé bevallottan azzal a szándékkal, hogy erkölcsi hatást gyakoroljanak a lakosság széles rétegeire és így közvetve nyomást a kormányra is. Ugyanakkor haditengerészetük elzárta a keletázsiai partokat Sanghajtól Hongkongig, megbénította a forgalmat (elmaradt vámok!), egyben megakasztotta a hadianyag szállítását Kína részére. Megszállotta azonkívül Juvan-szigetet a Vencsou-i öbölben (Sekiang-tartomány), a Kimo-szigetet Amoy előtt, a Pratas-szigetcsoportot Formozától délnyugatra, sőt egyes hírek szerint a tovább délre fekvő nagy Hainan-sziget megszállására is készül. Ezzel könnyen ellenőrizheti, adott esetben meg is zavarhatja, a Singapore és Manilla felől a kínai kikötőkbe irányuló minden hajóközlekedést.

A KELETÁZSIAI HÁBORÚ kezdete óta létrejött világpolitikai események közül: orosz-kínai megnehtámadási szerződés, kilenchtalmi (keletázsiai) konferencia Brüsszelben és Olaszország csatlakozása a német-japán antikommunista egyezményhez — katonai vonatkozásban az első bír legnagyobb jelentőséggel. Bár az ismert okoknál fogva (belpolitikai bizonytalanság, a vörös hadsereg belső válsága) mi sem tartjuk a Szovjet katonai beavatkozását valószínűnek, de hadianyaggal, kiképző személyzettel stb. kiadásán támogatni fogja Kínát, hogy ily módon Japán terjeszkedését megnehezítse. Sőt azt sem tartjuk lehetetlennek, hogy egy későbbi időpontban a „Mongol Nemzeti Köztársaság“, vagyis Külső-Mongólia hadserege — több gyalog- és lovashadosztály, számos harcocsival és repülőgéppel, melyet szovjet tisztek képeztek ki és vezetnek — megkísérli az aktív beavatkozást. Bár Japán eddigi sikerei Belső-Mongóliában máris gátat vetettek ezen tervnek.

Merész és meddő kísérlet volna a végső győzelmet illetően jóslásokba bocsátkozni. Hogy azonban Japán katonailag ellenfelét nemsokára térdrekenyszeríti, ahhoz nemigen fér kétség. A Szigetország eredeti nagy célkitűzését Belső-Mongólia önállósításával, az öt északkínai tartomány és Sanghai meghódításával majdnem teljesen elérte. Hátra volna még Nanking megszállása és vele egyúttal a jelenlegi központi kormány eltávolítása. Hogy azonban a háború ezáltal már véget érne-e, erre most bajos felelni. A hatalmas kiterjedésű és óriási lakossággal bíró Kínát végeredményben sem teljesen megszállni, sem egészen meghódítani nemigen lehet, amint Napoleon sem foglalhatta el, illetve nem győzhette le Oroszországot 1812-ben. Amellett kétségtelen, hogy más a helyzet Kínában ma, mint volt 1894'95-ben, mikor a Felkelő Nap országa aránylag könnyen bánt el a Mennyei Birodalommal. De más, mint 1930'32-ben Mandzsúria megszállása idejében is. Sok jel arra mutat, hogy a fenyegető invázió veszedelme sieteti az összes nemzeti erők összefogását a nankingi kormány alatt és lehet, hogy a kínai nép most lassan talán mégis önmagára talál. A pártoskodás nagyrészt megszűnt; látszólag még a kommunisták is behódoltak. A legkiemelkedőbb jelenség azonban az, hogy a kínai katonák csodálatraméltó hősiességgel, kitartással és halálmegvetéssel harcolnak. Hogy azonban ez a nemzeti és hazafias felbuzdulás és a belső egység tartós lesz-e, arra ma még bajos volna kielégítő választ adni.

Kína — ezt állítják a Távolkelet ismerői — az időben bízik, mint ahogy még mindig azt reméli, hogy az érdekelt nyugati nagyhatalmak — valamely formában — a jelenlegi konfliktusban is az ő javára beavatkoznak. Ez a bizalom, illetve hit talán vesztére válhat. A világpolitika jelenlegi állásánál fogva Nanking reménye meddő spekuláció, mert a geosztratégiai és gazdasági tényezőknek egész sorozata ellene szól. Ha azonban a távolkeleti háború tovább elhúzódik, új súrlódásokra, diplomáciai összetűzésekre vezethet, melyek a nagyhatalmak közötti — amúgy sem túlnagy — összhangot végzetesen megzavarhatnák. Ebben rejlik — szerintünk — a japán-kínai háború nagy veszedelme az egyetemes világbéke szempontjából.

MI VAN ÉS MI LESZ SPANYOLORSZÁGBAN?

EZERKILENC SZÁZHARMINCHAT JOLIUS IS-ÁN hajnalban Spanyol-Nyugatafrika helyőrségeinek tisztikara és legénye sége föllázadt a madridi kormány ellen, mely ekkor mir mind érezhetőbben szovjetbefolyás alá került. Az újabb forradalom első rezdülései alig keltettek nagyobb izgalmat, rövid napihír az újságokban; hiszen az utóbbi években a kisebb-nagyobb zavargások majdnem napirenden voltak Spanyolországban, úgyhogy ennek a zendülésnek első hire valószínűleg a legérzékenyebb diplomáciai szeizmográf tűjét is csak alig lendítette ki, mert ekkor még senki sem sejtette, hogy ez a forradalmi megmozdulás helyi jelentőségén túl súlyos európai bonyodalmak magját hordja magában. Franciaországban ekkor élte mézesheteit a népfront, mely a „fehér“ forradalom ellen a „vörös“ madridi kormány mellé állt, Oroszország helye is adva volt a kormány oldalán, Anglia szimpátiája is Madrid felé irányult. Olaszország és Németország pedig a forradalom pártján voltak, mivel mindenáron meg akarták akadályozni, hogy egy kommunista állam alakulhasson a Földközi-tenger partvidékén. Az európai államok ilyen állásfoglalásának következménye lett aztán, hogy az elsősorban spanyol belső ügy súlyos európai bonyodalmakat robbantott ki és a forradalom kitörése óta elmúlt egy és negyed év alatt számtalanszor fenyegetett az európai háború réme. Sokszor látszott úgy, hogy a spanyol félsziget belső átalakulási folyamata és élethalálharca másodrendű kérdés lett az európai hatalmak állandóan kiütköző érdeksurlódásai mellett; a polgárháború borzalmi sokszor elhalványultak a hatalmak diplomáciai vitái mellett. Így történt aztán, hogy a világ szeme a belső spanyol eseményekről elkalandozott s többet olvashattunk a Földközi-tenger erőviszonyainak egyensúlyáról, Oroszország katonai erejéről, a Berlin—Róma közti megértés és barátság következményeiről, mintsem a spanyol polgárháború által okozott belső változásokról, melyek merőben új életformákat adnak Spanyolországban. Egy ezeréves fejlődés dől romba és a romokon új élet van kialakulóban, mely — a szembenálló felek bármelyikének győzelme esetén — a múlttal való teljes szakítást tűzte ki céljául. Mindkét harcbanálló fél tisztán látja, hogy a dolgokat ott folytatni, ahol azok a forradalom előtt abbanmaradtak, teljesen lehetetlen. Mindkét fél szeme előtt a „totális“ államkép lebeg: Franco tábornok a fasiszta világrendet és társadalmi berendezkedést óhajtja bevezetni, a valenciai kormány pedig

a kommunista ideológiát igyekeznek a népbe plántálni. Mivel mi Spanyolország belső átalakulását óhajtjuk megvilágítani, a következőkben teljesen figyelmen kívül hagyjuk a spanyol kérdés minden külpolitikai és diplomáciai vonatkozását.

Romanones gróf, az egyik legnagyobb spanyol államférfi, aki hosszú időn át vezető szerepet töltött be hazájának politikai életében, egy érdekes cikkében felsorolja mindazon körülményeket, melyek a spanyol nemzeti erők teljes kifejlődését akadályozzák. Cikkét így fejezi be: „Ha pedig valaki megkérdi, hogy miért nem javítottam meg a hibákat, melyeket olyan jól látok, annak csak ezt felelhetném: sajnos nem tudja, mit jelent Spanyolországban kormányozni!⁴ Hogy ezt a keserűséget megérthessük, bele kell világítanunk a spanyol nép lelkébe, melyet olyan sokan vizsgáltak, de teljesen felfedni nem tudtak. Unamuno¹, Angel Ganivet², M. Ruiz (Azorén)³, Joaquin Costa⁴ olyan mélységekig ereszkedtek népük lélekalkatának kutatásában, ameddig a faji öntudat és a hazája sorsáért aggódó szeretet csak le tud hatolni: és valamennyien végső megállapításként egy mindent elsöprő és mindent újjáépítő forradalom kitörésének szükségét hangoztatták.⁵ (Unamuno, a salamancai egyetem tanára és rektora, keserűen ironikus, szkeptikus öregember lett, senkiben és semmiben nem bízott, még a forradalom sikerében sem, úgyhogy Franco tábornokkal is összekülönbözött. A múlt évben halt meg Salamancában. Ganivet-ről pedig köztudomású, hogy népének és hazájának kétségbeejtően reménytelen helyzete kergette az öngyilkosságba.)

A spanyol népben sokkal inkább, mint Európa bármely más népében, ható erőt alkotnak a lélek legmélyén élő, majdnem tudatalattiaknak nevezhető hagyományok és a külszín vagy külsőség alá rejtett, de való mivoltukban csak nagy ritkán vagy soha napvilágra nem kerülő valóságok. Ezek a hagyományok és valóságok igen sokszor összezavarodnak és akadályozzák a politikai, erkölcsi és társadalmi tisztánlátást, mert fényük sokkal erősebb, mint a jelen sivársága. A spanyol nép a realitásokat csak későn és akkor is saját mentalitásának tükrén keresztül ismeri fel, mert beivódott, évszázadokon keresztül megmásíthatatlannak és igaznak tudott világszemléleti köd üli meg a lelkeket. Az emberek minden érzésükkel a nemzedékről nemzedékre átöröklődött múlt hagyományaiban élnek és ezt a múltat a jelenkorra és az életre kivetíteni sehogyan sem képesek. Ezért maradt Spanyolország élő anakronizmus napjainkig, az elszűnő évszázadok a népet megváltoztatni nem tudták, az átvonuló viharok megborították a föltszint, de mélyebbre hatolni nem tudtak. Érzésben és gondolkozásban minden spanyol máig is hidalgo, caballero, nemességét és előkelőségét azonban nem fejtheti ki, mert körötte mindent megváltoztatott az idő: ez a világ tehát nem az ő világa. Ezért ellensége a spanyol minden kormánynak, ellensége mindennek és mindenkinek, aki mást akar, mint ami lelke mélyén meghúzódva él. Spanyolország a Don Quijote

¹ En tomo al castizismo; El porvenir de España.

² Idearium español.

³ Castilla.

⁴ Regeneración y europeización de España.

⁵ Utalak Neller M. cikkére: A spanyol népiélek, M. Szemle, XXVII. 2. szám.

lovagok hazája, az álomországban élő álomlovagoké. Amíg Don Quijote a szélmalmokkal harcol, senkiben és senkinek kárt nem okoz, mihelyt azonban kormányozni, törvényt hozni, jogot és igazságot akar szorgáltatni, súlyos károkat zúdít nemzetére.

Ganivet mondja fentebb idézett könyvében, hogy kicsi híja, nem valósult meg a középkor részekre darabolt Spanyolországában az örök spanyol álom és nem került minden spanyol zsebébe a következő szövegű kiváltságlevél: ez a spanyol fel van hatalmazva, hogy azt csinálhassa, amit éppen akar, para hacer lo que le de la gana; s még napjainkban is sok cselekvésnek egyedüli oka és rúgója: mert nekem ez így tetszik, vagy: mert nekem ez így nem tetszik. Mint a francia királyok jegyezték rendeleteiket a középkorban: car c'est notre bon plaisir. Ez a korlátokat majdnem semmibevevő cselekvőakarat mindenkivel úgyszólván veleszületik, bátor, biztos fellépést kölcsönöz a gyermekeknek is, és gyakran lehet hallani, amint a kis emberpalánták az egymásközi vitában vagy beszélgetésben így szölongatják egymást: hombre! (ember), mujer! (asszony). Ebből következik, hogy nem lehet az embereket a tilalmak, a rendszabályok, a mindent szabályozás kényszerzubbonyába szorítani; a spanyol férfi minden körülmények között, minden társadalmi helyzetben megmarad fölényes, előkelő, udvarias caballerónak, aki lefelé előzékeny, fölfelé azonban sohasem gerinctelen. Ezt a népet betörni vagy megtörni nem lehet, vezetni kell. Igaza van Romanones grófnak, Spanyolországban nagyon nehéz kormányozni.

Hogy pedig ilyen lelkiség mellett a sok pártvillongás és belháború nem vezetett már eddig is a maihoz hasonló tragédiára, ennek oka egy egészen sajátos spanyol politikai és társadalmi berendezkedés: a törzsfőnöki rendszer (el caciquismo). Az ország ugyanis a tartományi felosztáson kívül sok apró területre, magyarán mondva, kiskirályságra oszlott, melyeknek élén a törzsfők (el cacique) voltak, akiknek döntő befolyása volt társadalmi és politikai téren, boldogulni és előbbrejutni csak az ő támogatásukkal lehetett, nélkülük vagy főként ellenük semmi sem történhetett. Mégis ez a rendszer volt az egyetlen szilárd része a spanyol közéletnek s ez tartotta fenn az országot egységesnek ezernyi pártviszály és belső egyenetlenség között, bár a nyomor nőttön-nőtt s Altamira szerint: A spanyolok jellegzetes alakja az éhező lett, aki nyomorúságát gögje megé rejtette, mert hidalgo vagy nemes származású volt.¹

A spanyol társadalom hosszmetzeti képe a múlt század közepéig nagyjából egységesnek mondható, mert, bár a vagyonmegoszlás nagyon egyenetlen volt, minden spanyol egy nagy nemesi család tagjának érezte és tudta magát, tagja volt a „raza“-nak, a fajnak, melynek október 12-én, Kolumbus amerikai partraszállásának napján, külön ünnepet szenteltek. A faji összetartozásnak ez az egysége akkor bomlott meg, mikor a fejlődő iparosodás egy új embertípust termelt ki, mely már nem érezte és nevezte magát elsősorban caballerónak, hanem obreron-ak (munkásnak), aki élesen szembefordult minden hagyománnyal és harcot hirdetett a társadalmi és szociális méltánytalanságok

¹ Historia de la civilización española, 181.

ellen. Az iparosodás és a föld kincseinek kiaknázása az eddig sötétben nyomorgó nincstelének tömegeit megrítkította ugyan, viszont az osztályharc kitörésével az addig egységesnek mutatkozó társadalmat teljesen földülta. A munkásság szervezett ereje az ipari vidékeken és Katalóniában erős sztrájkmozgalmakat vívott meg, politikai súlya pedig 1900-ban az országgyűlésbe (cortez) az első képviselőt küldte. A trón inogni kezdett, a fejtelenség napról-napra nőtt, a kormányok szédületes iramban buktak egymásután. Leghamarabb az egyház és a nagybirtokos osztály tért magához, mely kiváltságainak megtartására és megerősítésére törekedett a feltörő népi és polgári erőkkal szemben. A forradalom kitörését a világháború akadályozta meg, mely Spanyolországban is, mint a legtöbb semleges országban, viszonylagos jólétet teremtett és ennek következtében a belső harcok is elcsendesültek, de csak azért, hogy a háborút követő zavaros és gazdaságilag széteső társadalmi bomlottságokban újabb erőre kapva ismét fellángoljanak. A háború után új faktorként vonult be a spanyol közéletbe egy addig teljesen elhanyagolt társadalmi osztály: a katonaság. Primo de Rivera tábornok, hogy a trónt megmentse és a forradalom kitörését megakadályozza, magához ragadta a hatalmat és diktatórikus úton akart rendet teremteni. Fáradozása hiábavaló volt, mert lelki adottságai és tehetsége nem állottak arányban a vállalt feladattal. Nemcsak katona volt, hanem a király jóbarátja és hazájának egyik legelőkelőbb főnemese. Mikor a katona erélyét kellett volna mutatnia és éreztetnie, sok esetben a főnemes gondolkozása vezette elhatározásaiban, olyankor pedig, mikor egy főúri gesztus eredményesebb lett volna, a parancsoló katona fölényével intézkedett. Uralma még így is hét évig tartott, amit elsősorban kiváló érzékkel megválasztott munkatársainak köszönhetett.

Mikor 1930-ban Primo de Rivera lemondott, a belső válság egyszerűen kiéleződött. A helyzetet az elmúlt diktatúra félig-meddig végrehajtott intézkedései csak súlyosbították, a jobboldal vezetők nélkül maradt, a baloldali pártok pedig a terror és demagógia eszközeivel a tömegeket megnyerték maguknak. Az uralkodó, kinek sem erélye, sem kedve nem volt az eseményeket megállítani, 1931 áprilisában otthagya országát, melyben a népfront jutott uralomra: Spanyolország köztársaság lett, néhány templom és kolostor felégetésének tűzijátéka mellett. A politikai élet is megindult, Gil Robles a jobboldali elemeket tömörítette egy konzervatív katolikus köztársasági pártba, a monarchista párt is szervezkedni kezdett és mind hangosabban és türelmetlenebbül jelentkezett. A baloldali szervezkedés csakhamar kommunista vezetés alá került, Moszkva ügynökei vették át az irányítást, a terrorcselekmények mind gyakrabban fordultak elő, a hatalom és a vezetőszerep az utcáé lett, a rendőrség és a csendőrség megtagadta az engedelmességet, lábhoz tett fegyverrel asszisztált a gyűjtogatásoknál és rablásoknál. Sotelo, a monarchisták vezére gyilkosság áldozata lett, a kormány pedig nyíltan hirdette, hogy kommunista alapra helyezkedett.¹

1936 július 18-án kitört a forradalom: az afrikai garnizonok tisztikara és legénysége a madridi baloldali „vörös” kormány ellen fel-

¹ Primo de Rivera bukása utáni idők: Révész: A spanyol köztársaság mérlege, M. Szemle, XXIII. 1. szám.

lázadt. A forradalom értelmi szerzője és szervezője Sanjurjo tábornok volt, aki azonban a forradalom első napjaiban repülőszerencsétlenség áldozata lett, s ekkor választották meg vezérre Franco tábornokot, a 43 éves bátor, elszánt katonát, aki halálosan gyűlölte a madridi kommunista-szindikalista kormányt. Burgosban Cabanellas tábornokkal az élén nemzeti kormány alakult. A forradalomhoz szinte órák alatt csatlakoztak a nagyobb helyőrségek és a vezénylő tábornokok: Vilatella, Cabanellas, Mola, Queipo de Llano; Madridban egy laktanya legénysége csatlakozott a forradalomhoz, meghódoltak a Cartagenában, Cadizban, El Ferrolban horgonyzó hadihajók és minden jel arra mutatott, hogy a forradalom Franco tábornok teljes győzelmével hamarosan véget ér és Spanyolország erős, központi kormányt kap. A szovjet anyagi segítsége és a Blum-kormány támogatása azonban már a kezdet legkezdetén annyira hathatós volt, hogy a forradalom gyors befejezésének reménye elszállt, Olaszország és Németország a nemzeti törekvések mellé állottak, s most már nemcsak Spanyolország, hanem Európa is két pártra szakadt. Spanyolország „vörös“ területein megkezdődött a rémuralom, mely a városokban és a falvakban ijesztő méreteket öltött, a burgosi jelentések kb. 450 ezer emberre teszik az áldozatok számát, óriási szám, ha azt tekintjük, hogy a kormány mindössze az ország egyharmadrészét tartja hatalmában. Maga a polgárháború, hozzávetőleges becslés szerint, 400 ezer embert tart fegyverben, akiknek majdnem a fele külföldi; a háború áldozatainak száma 250 ezerre tehető halottakban és sebesültekben; az okozott károk és a költségek pedig meghaladják a 30 milliárd pezétát. A háború katonai mérlege eddig Franco tábornok seregeinek kedvez, aki csak egy nagyobb csatát vesztett Gudalajara mellett.

A háborún túl azonban, már amennyire ez lehetséges volt, mindkét harcban álló fél területein megindult az építő munka is, bár ez a mai viszonyok közt nagy nehézségekbe ütközik, mert a háború most sokkal elkeseredettebben folyik, mint egy félévvel ezelőtt. Itt az egyik félnek el kell buknia. A belháború kitörésének évfordulóján Franco tábornoknak egy amerikai újságíró a következő kérdést adta fel: „Szíveskedjék megmondani, milyen feltételekkel fogadná el a háború befejezését, vagy egy megegyezést, mely véget vetne a spanyol vér ömlésének?“ — „Semilyennel; a kegyelemre való megadással.“ (LaPrensa, 1937 július 14.)

Ilyen elkeseredett hangulatban az ország vezetőinek minden figyelme a háborúra irányul, egy állandóbb jellegű államélet alapjainak lerakása majdnem lehetetlen. A harcbanálló felek politikai céljai ismertek, a valenciai kormány ideálja a szovjetállam, míg Francóék a fasiszta kormányrendszer hívei.

A valenciai kormány helyzete rendkívül nehéz, aminek több oka van. A vörös uralom első napjaiban az akkor még madridi kormány szabadjára engedte a csőcseléket, mely vagyonban és emberéletben jövátéhetetlen pusztítást vitt végbe, főleg azonban a katonatisztek kiirtása bosszulta meg magát keservesen, mert a katonaság vezetők nélkül maradt, az idegen, francia és orosz tisztiek pedig fegyelmet tartani nem tudtak és máig sem tudnak. A spanyol harcos nép, de nem

katona, még saját tisztjeinek is gondot ad a fegyelmezés, az idegen tisztek pedig erre egyenesen képtelenek. Rengeteg bajt okoznak a menekültek, számuk 250 ezer körül van, akiket a kormány ellátni képtelen, s bár a fejadagokat állandóan csökkenti, az élelmezésben állandó zavarok vannak. A kormány nem úr a saját portáján és parancsolna, de nincs kinek. Valencia és környéke Spanyolország legdúsabban termő vidéke, hatalmas narancs- és olajfaerdőkkel, kitűnően berendezett öntözőcsatornákkal és aránylagosan általános jóléttel. Alig hihető, hogy az ottani lakosság túlzottan lelkesednék a nyakára szabadított orosz katonaságért. Katalónia ipara is teljesen elpusztult, az egyedüli látható hatalom pedig a csöcselék, mely erősen anarchista ízű tüntetésekben nyilvánítja véleményét, amikor Barcelona utcáin szabályos tűzharcok vannak. Maguk a barcelonai kormánylapok is beismerik, hogy a lakosság 90 százalékban megbízhatatlan, erősen Francopárti. Hát ki akkor a kommunista? Talán az a néhány hisztérika, akiknek fényképe és hősi tettei a forradalom első idejében annyit szerepeltek? Kinek a kedvéért aggatták ki Barcelona utcáin Sztálin és Lenin óriási méretű arcképeit? Boldogabb a barcelonai proletárasszony, ha a Plaza Rója (Vörös-tér) kőköcskáin taposnak bele az orosz csizmák, mikor ordítózva tüntet a napi kenyéradagért? És ha azt a szegény asszonyt agyonlőtték, mi haszna abból a gyerekének, ha a régi spanyol nevű árvaház helyett most a Residencia Infante Clara Zetkin száraz kenyérrel rágja? A valenciai kormánynak csak külpolitikai téren előnyösebb a helyzete, mert Franciaország, Anglia, Oroszország és a Népszövetség mellette van.

Nem lenne teljes a kép, ha egy valenciai újsághírt nem közölnék: 1937 augusztus 16-án mondták hosszú idő után az első misét Valenciában, melyen Manuel Irujo igazságügyminiszter és más húsz előkelőség megáldozott.

Áttekinthetőbb és sokkal vigasztalóbb képet nyerünk Franco tábornok országrészből, ahol a jövő Spanyolországa kezd kialakulni. Franco tábornok legnagyobb ereje abban van, hogy megosztás nélkül egész Spanyolország és, Mexikó kivételével, egész Spanyol-Amerika osztatlan szimpátiáját és támogatását bírja. Megvalósításra váró politikai ideálja a fasiszta, közelebbről a korporatív gondolat fokozatos bevezetése. Franco megbízta E. Aunós katalán ügyvédet, Primo de Rivera volt munkaügyi miniszterét, hogy a spanyol fasiszta párt programjának alapján egy új alkotmánytervezetet dolgozzon ki. Most az egész terv Franco előtt fekszik, aki a következő elvek szerint óhajtja Spanyolországot átreformálni: 1. Az Egyház és az állam későbbi időpontban fognak megegyezni. 2. Spanyolországnak azon államok sorába kell magát felküzdenie, melyek közt történelménél és államiságánál fogva lennie kell. A szárazföldi, tengeri és légi haderőt ki kell fejlesztenie. Spanyol-Amerikával szoros gazdasági és kulturális kapcsolatot kell létesítenie. 3. A művelhető terület családi birtokokra osztatik fel. A telepítés kérdésének megoldása az állam feladata, mely terveinek megvalósulásában az ifjúság közreműködését hathatósan igénybe veszi. 4. A spanyol állam totális állam lesz a nemzeti egység és integritás szolgálatában. A politikai pártok és a parlamentarizmus kárlel-

hetetlenül eltöröltetnek. 5. A nemzeti szindikalista állam minden egyéni kezdeményezést megenged, mely a kollektív érdekekkel összhangban van, de minden oly kapitalista rendszert és felfogást visszautasít, mely a munkások érdekeit semmibevenni igyekszik. 6. Gazdasági téren az új Spanyolország korporatív alapokon nyugvó termelői szindikátus lesz. Az állam hiteket nyújt a szociális és földművelési reformok támogatására, egyben azonban a munkásokat és a földműveseket a kizsákmányolástól megvédi. 7. Az általános munkakötelezettség bevezetése. 8. A végleges államforma kérdése későbbi időpontra halaszthatik.

Tervének megvalósításához az első lépés a régi pártok feloszlatása és a nemzeti erőnek egy pártba: a spanyol nemzeti pártba való tömörítése volt. A pártok feloszlatásával sok, azelőtt nagy szerepet játszó politikus tűnt el a politikai életből, sőt legtöbbjük Spanyolországból is. Egyelőre úgy látszik, hogy Franco tábornok feje nem nagyon fáj értük, mert kerékkötőkre nem volt szüksége. A pártok megszüntetése hatalmi szóval könnyen ment, de közös nevezőre hozásuk már nehezebb feladat, mert bár mindegyik párt nemzeti alapon állott, a részletkérdésekben elég mélyreható ellentétek vannak köztük, így Gil Robles pártja a parlamentarizmus fennmaradását követelte; a karlisták az egyház hatalmának megerősödését kívánják, amire a falangisták (a spanyol fasiszták neve) egyáltalán nem esküsznek; a királypártiak azonnali restaurációt követelnek, de a jövőző uralkodó személyében megegyezni nem tudnak. Maradékalanul Franco pártján állanak a falangisták; már nehezebb a helyzet a karlistákkal, akik, úgy látszik, élesebben hangsúlyozott jobboldali politikát követelnek és eme követeléseik kivívásában a spanyol hadsereg tisztikara is támogatja őket.

Kétségtelen eredménye a polgárháborúnak, hogy az úgynevezett regionalismo-nak, a baszk tartományok és Katalónia függetlenségre törekvésének véget vetett. A baszk tartományok: Viscaya, Galicia és Asturias, vagy amint ezeket a területeket baszk nyelven nevezik, Euzkadi, most a háborúban a kormány mellé állott, nem azért, mintha érzületben kommunista lett volna, hanem mert így vélte elnyerhetőnek függetlenségét. Most, hogy Franco seregei fegyverrel foglalták el ezeket a tartományokat, egészen bizonyos, hogy a függetlenségre és elszakadásra való törekvést egyelőre el fogják fojtani. Másik tartomány volt Katalónia, mely évtizedek óta harcolt függetlenségéért. A háború óta helyzete majdnem kibírhatatlan, mert ipara és kereskedelme elpusztult, a nép ki van zsarolva, le van rongyolódva, jórészen idegen katonaság és csőcselék ül a nyakán. Sok-sok idő fog elmúlni, míg a kormány ezt az országrészt ismét talpraállítja, a porba-sújtott katalán népben minden harci vágy hosszú időre meghalt.

Van azonban két kérdés, melynek megoldása még súlyos gondokat fog Spanyolországnak okozni: a nagybirtok, másodszor pedig az egyház és állam viszonya. Spanyolországban a klimatikus, geográfiai és csapadékmegoszlási viszonyok a földművelés rendszeres irányítását nagyon megnehezítik, a földművelésből élő zsellérek és a fölöttük elhelyezkedő kiscgazdasztály helyzete pedig katasztrofális. Földhöz jutni ugyanis lehetetlenség, mert minden talpalatnyi művelhető terület

vagy hitbizományi, vagy holtkézi birtok s bizony a barlanglakás, mint települési típus, Spanyolországban nem tartozik a ritkaságok közé! Nem lehet túlzásnak minősíteni a statisztikák adatát, hogy a művelhető földnek majdnem a fele kötött birtok, a másik felén pedig kb. 15 millió ember osztozik, veritékezik és küzd a mindennapi falatka kenyérért. Franco programmba vette a földbirtokrendezést, amit nagy eréllyel kell végrehajtania, ha azt akarja, hogy ez a kérdés nyugvóra jusson.

Ugyanilyen nehéz, sőt talán még fogasabb kérdés az egyház és az állam viszonyának végleges rendezése, mert itt nemcsak birtokpolitikai, hanem társadalmi, közművelődési és oktatásügyi szempontokat is figyelembe kell venni és olyan megoldást találni, mely ne sértse a nép vallásos érzését, másrészt pedig az állam nyugodt fejlődését is biztosítsa. A kérdéskomplexum megoldása és az ehelyütt csak vázlatosan említett problémáknak nyugvópontra helyezése olyan feladat, melyhez csak a legnagyobb körültekintéssel szabad az újonnan alakuló állam urainak hozzányúlniok. Az ország rendíthetetlenül katolikus érzésű, sőt maga Franco tábornok is mélyen vallásos ember, aki kétségtelenül meg fogja találni azt az alapot, melyen az egyház és állam viszonyát rendezni kell, anélkül hogy a nép egészének kitöríthetetlenül beivódott vallásosságát és katolikus érzéseit sértené. Ilyen megoldásra pedig annál inkább szükség van, mert a felkelők zömét a spanyol intranzigens katolikusok táborá — a karlisták — adják, akikkel Franco tábornok és környezete ellenkezésbe kerülni nem akarhat. A probléma mindenesetre súlyos nehézségeket rejt magában, melyeknek kielégítő megoldása a mainál nyugodtabb légkört kíván. Egy dolog azonban kétségtelen: a nemzet vallásos érzületéhez és egységéhez hozzányúlni nem fognak.

A BRETON KISEBBSÉG

EMILE OLIVIER, HI. Napoleon szerencsétlen kormányelnöke, a liberális császárságról írt történetében idézi Ranke mondatát: „Az elmúlt századok alatt meghódított és elnyomott népek sokszor fordultak Franciaországhoz védelemért. De hová forduljanak, ha ez a hatalmas protektor maga lesz elnyomó?” Ranke ezt XIV. Lajos hollandi háborújával kapcsolatban írta. Olivier aztán folytatja:

Kétségtelen, hogy a nemzetiségi eszme ebből a felfogásból: az elnyomottak védelméből ered, de egy teljesen racionális, jogi elven nyugszik, azon, hogy minden emberi társulás, mit népnek hívnak, független, szabad, szuverén személyiséget képez, melynek elidegeníthetetlen joga, hogy maga felett úgy kifelé, mint befelé rendelkezék: befelé, hogy tetszése szerint békésen vagy forradalom útján szervezze intézményeit; kifelé, hogy szövetkezzék, akivel akar. Aztán pár lappal tovább folytatja: a nemzetiségi politikának nincs határa, egyetlen: a nép akarata; minden egyéb börtönfal, melyet joga van ledönteni. Szerencsétlen az az ország, mely egy tartományt hurcol magával, mint malomkövet a nyakán; szerencsédén, ha nem minden alattvalója boldog a reá ragyogó nap alatt. — És még tovább: a nemzetiségi eszme nem tűri el a faj jogát, mely nyelv vagy tradíció útján nyilvánul meg. A nemzeti eszme szerint a faj elmélete egy kizárólagos, barbár, retrográd képzet, melynek semmi köze a haza tág, szent, civilizatorius eszméjéhez. S a végén mindezt összegezi: a népakarat tehát az uralkodó, szuverén, abszolút elv, melyből minden nemzetközi jog kell hogy fakadjon... Egyszóval, a nemzet nem ugyanazt a nyelvet beszélő vagy ugyanazon határok között élő emberek közössége, hanem közössége azoknak, akik kifejezett akaratuknál fogva ugyanolyan törvényekkel élnek.

Mindez azért jutott eszembe és azért írtam le, mert ha egy nemzet írói, államférfiai így gondolkoznak a nemzetiségi eszméről, akkor saját nemzetiségeikkel, kisebbségeikkel, bizonyosan ahhoz foghatóan is bánnak és azoknak „szabad és szuverén” akaratát tiszteletben tartják. Persze legtöbbször és legtöbbszörire úgy tudjuk, hogy az „une et indivisible” Franciaország egységes nemzeti állam, melyben nincsenek is kisebbségek.

A következőkben én mégis egy odaváló nemzeti kisebbség sorsáról, a bretonokéról akarok írni.

A KRISZTUSI IDŐSZÁMÍTÁS ELJÖTTE TÁJÁN Armorica tartomány Gallia északnyugati tartományát képezte s Krisztus előtt 57—56-ban a rómaiak, legyőzve a vannusokat, a tartományt római provinciává tették és római kultúrával, igazgatással és latin nyelvvel árasztották el. Később, a negyedik-ötödik században a római birodalom végét járván, Armoricát is barbárok özönlötték el, szászok, alánok. 407-ben a mai Nagy-Britanniából kivonult az utolsó római légió s a szigetvilág egy időre a kelták kezén maradt. De nemsokára megjelentek a germán, szász barbárok s a kelták tömegesen menekültek előlük az ötödik, hatodik században keresztül a tengeren az elpusztított néptelen Armoricába. Ez volt a nagy kelta népvándorlás, a keletről abban különbözve, hogy a bretonok nem pusztító hordákként jöttek, hanem civilizációt és kelta kereszténységet hoztak magukkal. Természetes volt, hogy azok, akik függetlenségük megtarthatása végett hagyták ott őshazájukat, új hazájukban függetlenek akartak maradni s a későbbi századokban folytonos harcban voltak a szomszédokkal, a francia királyokkal. Noménoé királyuk, a haza atyja, „le père de la patrie bretonne“, nagy győzelmet aratott Kopasz Károly király felett s fia, Erispoe király alatt Bretagne olyan hatalmas és nagy volt, mint Magyarország Nagy Lajos korában.

A XII. századtól kezdve Bretagne két hatalmas szomszédja közé ékelve, folyton háborúban volt Franciaországgal és Angliával. „Története ebben az időben“ — írja Langlois — nem egyéb, mint véres küzdelmek sorozata, hol az egyik, hol a másik ellen, hol az egyik lévén barátja, hol a másik ellensége.“ Mintha Erdélyről beszélne.¹

1491-ben Bretagne-i Anna hercegnő, hogy meneküljön az örökös francia háborútól, először VIII. Károly s annak halála után utóda, XII. Lajos királyhoz ment férjhez. A „kis Brette“, amint hívták, diktálta a feltételt: a breton korona nem az első, hanem a második fiúra száll, hogy ne egyesülhessen a francia koronával. A breton korona a királyi családé, de a breton függetlenség megmarad. Hogy ilyen könnyelműség meg fogja bosszulni magát, előre volt látható. Anna halálakor csak lánya maradt, Claude, akit Franciaországban neveltek és mikor I. Ferenc király felesége lett, minden Bretagne-ra vonatkozó jogát urára ruházta. A rendek pedig belé kellett, hogy nyugodjanak s létrejött az 1532-iki vannes-i szerződés, melynek értelmében „bármilyen történjék a jövőben, Bretagne megtartja minden jogát, minden privilégiumát és szabadságát; a rendek és a parlament fennmarad, mint ősi függetlenségének bizonyítéka és régi szokásainak és jogainak őriző je.“ Így jött létre Bretagne és Franciaország uniója és veszett el az ország „ősi függetlensége“. Autonóm kormányszata, ha sok küzdelem árán is, megmaradt a forradalomig.

A XVIII. század végén jött a forradalom. Bretagne beledobta magát, mert azt remélte, hogy vége lesz az önkényes francia kormányszatnak. Keserű csalódás lett a vége. A nemesség és papság tiltakozása ellenére a tiers-état képviselői megjelentek az Assemblée Nationale ülésin és 1789 augusztus 4-én lemondtak a tartomány autonómiájáról. A bretagnei parlament tiltakozott, de Mirabeau dörgő hangon kiál-

¹ Langlois: Histoire de Bretagne.

tottá: „Ti bretonok vagytok! A franciák parancsolnak!”¹ Sok breton küzdött a forradalom ellen, nem azért, mert rojalista volt, hanem hogy visszakapják nemzeti és vallási szabadságukat. Tuffin de la Rouerie szerződést kötött a hercegekkel a francia trón visszaállítására, de nem sikerült s Tuffin a Bastille-ban végezte.

A forradalom óta Bretagne szolgálta Franciaországot: ontotta vérért 1870-ben s 250.000 fiát áldozta fel a világháborúban/

Ez volna pár sorban a breton nép története, amennyiben minket érdekel.

„Tulajdonképpen“ — mondta pár évvel ezelőtt a breton mozgalom vezetője, marquis de l'Estourbillon — „a bretonok története megszűnt az 1532-iki szerződéssel: ami tovább volt, nemzeti életünk, történetünk — kivéve néhány föllángolást — összekeveredik Franciaország történetével. S mégse felejtjük, hogy tizenegy századon keresztül független nemzet volt a breton és tizenhárom századon át külön életet élt és meg tudta védeni szabadságát még francia hegemonia alatt is.“³

„A LEGYŐZÖTTEK, A MEGGYANÚSÍTOTTAK NYELVE, a kelta nyelv lenézett nyelv volt sokáig. A legyőzöttek nyelve? Az, mert egymás után tűntek el a térképről a kelta államok nevei; legyőzött nemzetek, melyeknek sorsa hozzáfűződött a győzőkéhez; testetlen nemzetek, melyeknek nincs gondja, nincs felelőssége, hogy sorsukat intézzék; nemzetek, melyeket az uralkodó nemzet többé-kevésbé asszimilált. A kelta nemzetek mindent elvesztettek.“ Mindent? „Mindent elvesztettek, csak egyet nem, nyelvüket.“⁴

Talán helyesebb volna azt mondani, hogy nem vesztették el teljesen. A keltáknak, mindenik nemzetnek, írnek, skótnak, walesinek, cornwallmak, bretonnak úgy elfogyott, olyan kicsi térre szorult a nyelve, hogy alig volt észrevehető: pusztulóra vált, haldoklóit, melyet alig lehetett életre kelteni. Pedig a breton nyelv nem emberi, mint más népeké, hanem isteni eredetű: „A breton nyelvet“ — írta Gregoire de Rostrenen 1738-ban megjelent grammatikájában — „Isten adta Jafetnek és fiának, Gomernek és családjának a Szennár tartományban.“ S ez az Istentől adott nyelv mégis veszendőbe ment és a gondviselés csudája, hogy nem tűnt el a föld színéről.

Ott volt egy kis nép, mely abban a pillanatban, mikor nemzetté vált, politikai befolyások folytán felejté nyelvét; abban az időben, mikor még nem támaszkodhatott iskolára, mikor még nem volt írott irodalma s régi tradíciójának gyökerét, kivándorolva ősi hazájából, elhagyta, kezdé elfelejteni nyelvét. Nem volt semmi, amire támaszkodjék. Nyelvét nem tanították iskolában, nem volt a hivatalos élet, az állam, az egyház nyelve; a városokban lenézték, az úri körökben megvetették; annyi hódító nép, francia, angol, spanyol nyelve telepedett reá: a breton mégis életben maradt. Szókincsébe francia

¹ Maurice Duhamel: La question bretonne, 22. lap.

² C. Danio: Histoire de Bretagne, 37. lap.

³ M. de l'Estourbillon: La nation bretonne. A „Les Celtes a Quimper“ című kötetben, 150. 1.

⁴ Marcel Guieysse: La langue bretonne. 25. 1.

szavak tolakodtak, de a nyelv szellemét és szépségét megőrizte a nép ösztöne. A nemesség és városi polgárság, inkább hazafias, mint nemzeti érzéssel, küzdött a breton függetlenségért — a munkás nép között élt a nyelv. És ma, hogy életrekel: ma nyelvéhez fordult az egész nemzet és régi dicsőségében akarja visszaállítani.¹

A breton nyelvet ma négy dialektusban beszéli a nép, melyek közül három közeláll egymáshoz és csak a negyedik, a Vannes-környéki, okoz nehézséget a megértésben a többinek. Létrejött egy irodalmi nyelv is, mely az írott betű, a könyv, az irodalom nyelve.

Bretagne térképét kellene elővenni, hogy meg lehessen mutatni, hogy mekkora volt és miképpen fogyott és szorult idővel összébb és összébb a breton nyelvterület. A múlt század elején, például, Loire Inférieure Batz kerületének hét faluja tiszta breton lakosú volt; 1870-ben még 1200, 1886-ban már csak 200 ember beszélt bretonul és a világháború után teljesen eltűnt a breton szó e falvakban. Nem tudom, hogy a francia népszámlálás kimutatja-e az anyanyelvi megoszlást? Breton források csak magánszámlálásokra hivatkoznak, melyeknek utolsója, a „Gwalarn“ című folyóirat 1930-ból származó számítása 1,409.119 bretonnyelvű személyt mutatott ki, kiknek állítólag fele nem beszélt más nyelven, mint bretonul.

Mi volt e hanyatlás oka?

A múltban, miután a breton állam az únió után szorosabb kapcsolatba került a francia királysággal, a francia nyelv észrevétlenül szivárgott be a breton társadalomba. Nyelvi „pénétration pacifique“ volt, ami történt. A XV. és XVI. századon kezdve irodalom és egyház s gazdasági élet útján hatolt be a francia, új s korkívánta szavakat hozva magával, míg a breton megmaradt a falusi élet szükségleteinek kifejezéseire. A jó társaság nem beszélt breton nyelven. „Az“ — írja a nagy francia nyelvész, Vendryes —, „hogy a francia a városi polgárság nyelve, teszi a falusi leányok legfőbb vágyává, hogy azt használják, amint falusi viseletük helyett szeretik a városi ember ruháját hordani.“. A breton előbb bilingvis lett, aztán lassanként elfelejti anyanyelvét és franciául beszél.

¹ Aki nem tud róla közelebbit, idegenek, sokszor gondolják, hogy a breton a francia egyik nyelvjárása, mint a provanszi vagy picardiai; vagy hasonló az angolhoz. Tényleg a breton a kelta nyelvek egyike és, mint említettem, a brit szigetéről került Armorica-ba. Francia befolyás alá különösen akkor került, mikor latin írásjegyekkel kezdték írni s átvette a latin jegyekkel azok francia hangzását; írása teljesen fonetikus. A nyelvtan elég komplikált. Egyik nehézsége a mássalhangzók mutációja, például: atya: t a d, a fiú atyja: e d a d, a leány atyja: he z a d. Mennyi nehézséget okoz ez a szótár használatában! Az igeragozásban minden személynek és időnek három alakja van: állító, tagadó és időben meghatározott: me a gar: szeretek, ne g a r a n két: nem szeretek, k a r o u t a r a n: éppen most szeretek.

Hogy milyen a nyelv, illusztrálására ide írok két-három mondatot: „Me a zo bras breman va breur yaouank, a vez graet Erwan anezan. Hen kas em boa c'hoant d'ober ganin war droad évit mont da welet fest ar ger. Eun dewez'zo avat eo chomet klanvig. Ne gredan két mont va imán d'en em dihuedi. Chom a rin évit ober war e dro.“ Ami magyarul körülbelül azt teszi: Már felnőtt fiútestvérem neve Yves. Magammal akartam vinni a városba, hogy együtt nézzük meg az ünnepséget. De íme, azon a napon beteg lett. Nem volt kedvem, hogy egyedül mulassak s otthon maradtam, hogy ápoljam. Maurice Duhamel: La question bretonne, 121. 1.

² J. Wendryes: Le langage, 336. lap.

A breton nyelv pusztulásának okát Guieysse négy körülménynek tulajdonítja: a felsőbb társadalmi osztályok felhagytak a bretonnal s ennek folytán a nyelv táj szólássá süllyedt; az iskolákban nem tan-nyelv, minek a következménye, hogy a breton nyelven beszélők száma folyton apad, a franciául beszélőké gyarapodik; mindinkább táj-szólásokra szakad és végül, hogy a breton nyelvet csak kis területen, Bretagne határain belül beszélik, minek következtében a francia nyelv társadalmi, közigazgatási és politikai téren könnyen elnyomja.¹

Lassanként, jövendölte Vendryes, úgy át fogja jární a bretont a francia, hogy csak annak egy basztardjaként fog szerepelni.²

ELHAGYOTTABB NEMZETI KISEBBSÉGET alig lehet elképzelni, mint a breton. A kelta népek, írek, skótok, walesiek, a bretonok is, számban nem nagyok és mind hatalmas országokba ékelve, idegen uralom alatt, elnyomottan éltek századok alatt. A bretonok helyzetét megnehezíti, hogy nemcsak az állam az ellensége, hanem az egyház is, melynek hű fiai, részvéttlen hozzá.

Sajátságos a helyzet, melyben a breton nemzet az egyházzal szemben van, melynek, ellentétes érdekű két irány közé kerülve, választania kellett a breton nemzeti és a francia elnemzetietlenítő törekvés pártfogása között. A francia állam, „az egyház leánya“, mindig különös kedveltje volt Rómának. A választás nem volt nehéz.

Mióta a dőli kelta érsekség a tizenkettedik század utolsó évében megszűnt, a magas klérus teljesen francia lett s Bretagne-ba mind több és több francia pap és szerzetes szivárgott, a papság mind franciábbá vált. Az alsópapság egy része a köznépből rekrutálódik s a pár évi teológiai tanulás alatt nem felejtí el anyanyelvét s híveivel is anyanyelvükön érintkezík, de intézményes joga a breton nyelvnek a katólikus egyházban nincs. 1930 januárjában a quimperí püspök elrendelte, hogy az iskolákban a nyelv, a történet és a földrajz breton nyelven tanítandó, de ez csak egy főpásztor cselekedete volt. A papság legnagyobb része nem tud a nép nyelvén szólam, hibásan beszéli azt a nyelvet, mely a „breton du curé“ néven ismerős, hasonlóan a konyhalatinhoz, a „latin de cuisine“-hez.

Hasonló a breton nyelv sorsa a közoktatásban: a felekezeti iskola oktatási nyelve francia, bretonnak az iskolában nincs helye. Az eredmény tragikus. „Aki jómódú“ — írja Le Pelletier —, „fiát a kollégiumba, leányát az apácákhoz küldi, ahol tanító és tanítvány egyesülten iparkodik, hogy elfelejtsen mindent, amit otthon anyanyelvén tanult.“ Szokássá vált az elemi iskolákban, hogy a tanító, ha gyermeket bretonul hallott beszélni, egy fából faragott borjút nyomott kezébe, melyet az tovább adhatott társának, akit szintén breton beszéden kapott rajta s amelyik gyermeknél az iskolázás végén a borjú volt, büntetést kapott. Az eredmény egy zavaros, értelmetlen, se breton, se francia beszéd. Anatole le Braz, a breton író beszéli, hogy gyermeke, ki az iskolában eltörte facipőjét, nem tudva franciául megmondani: „J'ai cassé mes sabots“ és nem mervén anyanyelvén, bretonul jelenteni a tanítónak:

¹ Marcel Guieysse: La langue bretonne, 88. 1.

² J. Wendryes: Le langage, 137. 1.

„Torret meus ma botou“, breton szavakkal és francia grammatikából új nyelvet csinálva, így mondta: „J'ai törre mes botés.“¹

Ilyen a katolikusok nyelvi helyzete; protestantizmusnak soha sem volt talaja Bretagne-ban: „breton = catholique.“

BRETAGNE PROBLÉMÁJA, mint minden kisebbség legnagyobb nehézsége: a nyelv. „A nyelv, egy nyelv joga az élethez, a szabadsághoz, távol minden elnyomástól: ez a probléma. Értsük meg jól — írja Guieysse — „nem üldözésről beszélek, hasonlóan azokhoz, amilyenek másutt történnek; nálunk nincsenek erőszakos támadások a kormány részéről nyelvünk ellen, nincs börtön, nincs véres elnyomás; de van egy siket, kitartó, makacs küzdelem, különösen az elemi iskolákért, ahonnan nyelvünk ki van szorítva. Eljárások halmazata, erkölcsi nyomás, mely megfosztja a nyelvet életerejétől, megszabja használati alkalmait, kényszeríti az új nemzedéket, hogy eltávolodjék tőle és alacsonyrendűnek tartsa; elég Franciaországra tekinteni, erre a nagy szellemi és értelmi világra, hogyan nehezedik reá minden közigazgatási szervével, központi kormányzatának nagy súlyával, felhasználva minden, közeli és távoli befolyását, tekintélyét arra, hogy ez a kis nemzet elhagyja azt, ami legszentebb vagyona, személyiségének kifejezője: nyelvét.“ Cselekszi ezt az a Franciaország, mely annyiszor és annyi ékesenszólással lépett fel elméletben a kisebbségek, a nyelv jogáért.²

A forradalom alatt még bilingvis volt a közoktatás és Napóleon idejében több szabadsága volt a breton nyelvnek. De a XIX. század folyamán állami feladattá válván a közoktatás, a centralista kormányzat az egész országban franciává tette az iskolázást. Ez aztán így maradt a XX. században is és ez az állam álláspontja ma. A kormány felfogását sokszor körvonalazzák államférfiak, miniszterek. 1924 decemberében François Albert közoktatásügyi miniszter egy köriratot bocsátott ki, melyben ez állt: „Ami a francianyelvű oktatást illeti, az elemi iskolákban helyi tájszólások használata nagyon kétes értéket képvisel s arról csak akkor lehet szó, ha azok latin eredetűek. El nem gondolható, hogy mi haszna lehetne a baszk vagy a breton tanításnak.“

A következő évben az akkori közoktatási miniszter, de Monzie, egy kiállítás megnyitása alkalmával mondott beszédében jelentette ki, hogy „Franciaország nyelvi egységének érdekében szükséges, hogy a breton nyelv eltűnjék az országból.“ S pár héttel később kiadott cirkulárjában Mussetnek következő mondatát idézte: „Csak az igazán francia, feje tetejétől lábáig, szívében és lelkében, aki franciául beszél és franciául ír és olvas.“³

A nyelv sorsa nincs befejezve ezekkel a miniszteri nyilatkozatokkal. Hogy életben és iskolában milyen a szellem, mutatja, például, az egyik legősibb breton város, Morbihan tanfelügyelőjének jelentése, melyben többek között ez áll: „Iskoláinkban a breton gyermekek a

¹ Maurice Duhamel: La question bretonne, 127. I.

² M. Guieysse: La langue bretonne, 166—167. I.

³ U. o. 170—173. lapokon.

francia nyelvet úgy tanulják, mintha az valóságos idegen nyelv volna; tanulják, de a tanító minden erőfeszítése mellett bretonul gondolkodnak.“ Holott a francia tanító célja az, hogy a breton gondolkozásból kivetkőztesse őket.¹

Sokkal tanulságosabb ennél az a módszertani utasítás, melyet egy Carré nevű tanügyi főinspektor bocsátott ki a világháború után a tanítóság épülésére:

„Természetes, hogy a gyermekek, kik az iskola falai közé kerülnek, nem tudnak franciául, a tanító pedig nem tud bretonul s olyan zavarban van, mintha kínaiul kellene hogy a gyermekeket tanítsa. Ha a gyermekek tanulnak is valamit franciául, az nem hagy mélyebb nyomot; ami kultúrát nyújt is nekik, az hamarosan elsovad s egyáltalában nem asszimilálódik... Nem természetes-e, hogy ilyen körülmények között a hátramaradottságában, régi idők felfogásában élő Bretagne-t az egész ország kerékkötőjének tartjuk? Elsőrangú érdek, hogy a bretonok megtanulják és beszéljék az állam nyelvét: csak ha ezt teszik, válnak igazi franciákká. A kötelesség, hogy franciákká tegyék őket, a franciáké; maguk jószántából a bretonok nem fognak azzá válni: ki kell emelni a bretont országából, önmagából, szélesíteni kell látkörét, egyszóval, el kell franciásítani.“⁸

Elnemzetietlenítésnek jobb programját ennél képzelni sem lehet.

Eredménye, hogy egész Franciaországban az írni-olvasni nem tudók száma legnagyobb Bretagne-ban.

A világháború óta egyesek és politikai és társadalmi egyesületek foglalkoztak a breton nyelvoktatás kérdésével. Most, a harmincas években alakult meg az „Ar Brezoneg er Stol“ nevű társaság, melynek egyedüli célja, hogy kieszközölje a breton nyelv bevezetését az iskolákba. 1935 folyamán egy petíciószöveget körözött a breton lakosság között, melyben az aláírók csak azt kérik, hogy a breton nyelv a franciával egyenlő elismerést és tanítást nyerjen az iskolákban.

A KÖZÉLETBEN, a közigazgatásban a helyzet némiképpen más: a francia iskola harcol a breton nyelv ellen, a francia közigazgatás mellőzi és lenézi.

A forradalom még bilingvis volt: a törvények és rendeletek francia és breton nyelven jelentek meg. A nemzetgyűlés nem fogadta el Grégoire abbé indítványát, hogy — mintha eugénikáról volna szó — a házasulandó felek bizonyítványt legyenek kötelesek bemutatni francia nyelvtudásukat illetőleg.

A forradalom rendje nagyjában megmaradt a harmadik köztársaság idejéig, mikor megkezdődött és beteljesedett a közigazgatás és bíraskodás franciává tétele. A XX. században állítólag összesen kétszer szólalt meg bretonul a közigazgatás Bretagne-ban: egyszer a világháború alatt, mikor a lakosságot aranyának beszolgáltatására hívta fel a kormány, és másodszer, mikor a Kanadába özőnlő nagyszámú kivándorló breton ifjúságot felszólította, hogy inkább lépjen

¹ U. o. 176. 1.

² M. Guieysse: i. m. 176—179.

be a hadseregbe; a párizsi kaszárnya életének gyönyöreit anyanyelvén festették a mostohahazát elhagyni készült ifjúságnak.

A francia politikai pártok körében a breton kérdés, mint általában bármilyen kisebbségi kérdés, nem népszerű és nem talál rokonszenvre. Az uralkodó baloldali pártok, a radikálisok és szocialisták elavult, szentimentális, unalmas törekvéseknek tartják a bretonok nemzetiségi és nyelvi mozgalmát. „Mi nem törődünk egy elavult nyelven hirdett elavult eszméssel“, mondta egy balpárti képviselő. A szocialisták reakciónak tartják az egész mozgalmat. Csak elvéve akad egy-egy kivétel. 1912-ben jelent meg álnév alatt egy füzet, mely ezt írta: „Van nyelv, mely pártot képez? nyelv, mely reakcionárius! Mintha egy nyelv egy olyan régi múltból, mely annyira távol van a mi nyomorult mindennapi kis veszekedéseinktől, egy múltból, mikor a szellem még szabad volt, mint az erdő vadja — lehetett az a nyelv egyéb, mint a szabad emberi vadnak kifejezési eszköze? Aki Bretagne-ban győzni akar, az a bretonokhoz saját, szép, ősi, barbár nyelvükön beszéljen.“

A jobboldali nacionalista pártok az egységes nemzeti állam alapján állva, nemhogy federalizmusról, de a legkisebb nyelvi jog megadásáról sem akarnak hallani, bretonoknak éppen oly kevésbé, mint elzászi németnek, a flamandnak, mint a baszkoknak. A „Service Public“, a Croix de Feu egyik lapja ezt írta: „Semmiféle nyelvészeti kutatás, leszármazás után való búvárkodás nem befolyásolhatja a francia faj (la race fran?aise!) szintézisét. Franciaország határai idegen tartományokat is foglalnak magukba, melyen belül a lakosság el kell hogy felejtse nyelvi és faji eredetét, de tud szenvedni, tud érette gyötörödni és benne felolvadni. Minden autonóm törekvés vagy hitvány alávalóság, vagy forradalom az emberi civilizáció ellen.“¹

EZZEL AZ ELNYOMÁSSAL évszázadok óta áll szemben a breton. Természeténél fogva makacs, magába zárkózott, kevés beszédű és miszticizmusra hajló. A francia azt hiszi, hogy korlátolt és műveletlen. Századokkal ezelőtt írta róla Chrestien de Troyes:

„Les Bretons sont tous, par nature.

Plus sotes que bêtes de pature.“

A breton katolikus. Századokon át fejlődött ki az a katolikus ideál, mely a breton apostolok öröke és eltölt minden breton lelket. A breton nép elfelejti királyai, hercegei nevét, de megőrizte szentjeinek tiszteletét. A „haza atyjai“ nem a honalapítók, az uralkodók, hanem a püspökök és barátok, Bretagne szentjei, akik nem országot, hanem hitüket teremtették meg. Ez a misztikus légkör, kontemplatív hangulat, tömjénillat tölti be Bretagne-t, mindenütt templom, katedrális, feszület. Ez árad ki a nép minden mozdulatából, szavából, házából, ruhájából. Legendákat suttog a kandalló tüze és szent történeteket hoz az esti szellő. A grál keresése sohasem marad abba Bretagne-ban.²

¹ M. Gmaysse: i. m. 156. 1.

² Le Goasgue: Les Bretons d'aujourd'hui, a „Les Celtes á Quimper“ című kötetben.

Nem csoda, ha ezt a népet nem érdekli, ami a világon van s kevésbé törődik nemzetiségével, nyelvével. Hogyan írhatta volna, ha nem így volna, a „Breiz Atao“ 1927 júliusi száma le ezt a mondatot: „Látni egy anyát, aki gyermekében támadja meg, abban öli meg népe lelkét, melyhez természeti és isteni rendelés szerint tartozik: rettenetes látvány!”

De minden régi elfásultság mellett is van mozgalom, mely fel akarja rázni a népet, fel akarja támasztani nyelvét, jogait. A jelen század eleje és különösen a világháború óta a breton mozgalom valószínű renaissance-ot él: politikai és társadalmi, nyelvterjesztő egyesületek, pártok alakultak, a „Bleun Brug“, a „Dihunamb“, az „Ar Símből“, melynek tagjai kötelezik magukat, hogy bretonnal csak breton nyelven beszélnek, és annyi más. A legtöbb újság — s ez ma még jellemzi a helyzetet — francianyelvű; de immár több, mint tíz esztendő egy folyóirat, a breton nyelven szerkesztett „Gwalarn“, mely fenntartója, ösztökélője a breton törekvéseknek; a breton „fiatalok“ lapja s mióta első számában megjelent egy „Első és utolsó francianyelvű manifesztum“, azóta egy francia szó nélkül a breton nyelv és kultúra legnépszerűbb és legmodernebb orgánuma.

Politikai alakulatot, pártot és politikai programot is találunk eleget, de azok nem különböznek, nem különbözhetnek nagyon egymástól. Bretagne, mondja az egyik, melyet a „Parti National Breton“ hirdet, geográfiailag és etnográfiailag különálló egységes területet képez a latin civilizáció szélén. Nemzeti nyelvénél és jelleménél, földrajzi egységénél fogva függetlenségre van predesztinálva, de hogy az a függetlenség milyen legyen: únióban Franciaországgal vagy teljes önállóság, arról még korai beszélni.¹ Ugyanezt mondják a „Keresztény nemzeti bretonok“, kissé erősebb hangsúllyal: „Franciaország megtagadja Bretagne-tól az autonómiát! Eh bien! Az igazi bretonok aspirációját csak a teljes függetlenség elégíti ki.“² Azután mint másik fontos programpont következik a breton nyelv felszabadulása és érvényesülése. Mindez természetesen a közeli megvalósulás reménye nélkül.

A BRETON KÉRDÉS jövője egyelőre nem biztató. Az egységes nemzeti francia államban semmi nyoma, hogy a tőlük eredett önrendelkezési jognak maguk engedményt tegyenek. A kérdés az, hogy van-e ideje a breton népnek, hogy várjon?

Abban, hogy a breton nyelv századokon keresztül fennmaradt, nincsen semmi csodálatos, vagy, mondhatjuk, ha van, az minden nyelv csodája, melyet egy zárt területen egy kis műveltségű nép beszél, amelynek nincsenek igényei a külvilággal szemben; egy ilyen nyelv generációkon át élhet. De ha a politikai vagy szociális helyzet megváltozik, egy pillanat alatt összeomlik.

Ezt egy breton politikus mondta a breton nyelv helyzetének jellemzésére. Ha egy breton így beszél, nem csodálkozhatunk, ha egy francia még sötétebbnek látja a helyzetet: „Előre látható, hogy

¹ Le nationalisms Breton: aperpi doctrinal.

² Breiz Digabestr, 1932 február.

a breton nyelv el fog tűnni a föld színéről“ — írta az európai nyelvekről írt munkájában Vendryes tanár —, „de nem kell sietni a jóslással. A breton még élhető állapotban van; nem szólva a bretonok szívós ragaszkodásáról nyelvükhöz, a nép szaporasága hatalmas erőt képez a nyelv fenntartására.“¹

Ilyen pesszimiztikusan nem végezhetjük. Higgyünk inkább annak, aki bizalommal és optimizmussal néz népe jövőjébe:

„A nyelvet fenyegető veszély közelségével és súlyosságával szemben a bretonok félredobták határtalan individualizmusukat és elfeledve mindent, ami elválaszt, egyesültek közös örökségük védelmére; ami csak pár évvel azelőtt lehetetlennek látszott: ez képezi az eljövendő győzelem zálogát. Még egy erőfeszítés ... még egy lépés ... Bretonok százezreinek legyőzhetetlen akarata, hogy ősi nyelvüket ne engedjék meggyilkolni.“

SZÁSZ ZSOMBOR

¹ J. Vendryes: Le langage, 137. lap.

² M. Guieysse: La langue bretonne, 89. 1.

A KÖZIGAZGATÁSI TISZTVISELŐK KÉPZÉSE

MINDAZOK akik a napi hirdetéseknek a tisztánlátást oly gyakran megzavaró ködön felülemelkedve vizsgáljuk a magyar élet jelenségeit, sokszor megdöbbenünk azon, hogy a nevelés problémája milyen kevés érdeklődést vált ki. Igaz, hogy a nevelés — történjék akár az iskolában, akár az iskolán kívül: családban, munkahelyen, hadseregben, egyházi szervezetben, egyesületben — csendes és folyamatos, gyors sikerekkel, egyéni érvényesülési lehetőségekkel nem kecsegtető munka, de azoknak, akiknek — Széchenyi szavait idézve — a mohácsi veszedelem szomorú nótájának fütűrészése helyett szívük és eszük van a jövővel szembe tekintésre, mégis csak törödniök kellene jobban azzal, hogy a jövőt meghatározó nemzedék milyen ismeretanyaggal és főleg milyen lelki világgal, milyen érzelmi beállítottsággal veszi fel a nagy küzdelmet.

Kétségtelen, hogy most és a jövőben a tömegmozgalmak korát éljük és csak az a nemzet számíthat megmaradásra, a nagy kohó tűzében ellenállásra, amely lehetőleg minden fiát felvértezi nemcsak a mind bonyolultabbá váló élet igényelte tudással, hanem azzal a lelki-séggel is, amely a közösség, a közös célok iránt hozandó áldozatokra, az egyénnek a közösségben kiélésére képesít. Senki sem tagadhatja tehát azt, hogy minden, jövőjében bízó nemzetnek a népnevelésre és az állampolgári nevelésre különös gondot kell fordítania.

Ez a nagytömegekre ható és azokon alapuló közműveltség és közszellem azonban nem old meg minden nehézséget, a „kiművelt emberfők sokasága“ ebben a vonatkozásban csak egyik pillére a nemzeti állam életének. Hasonlóan fontos és időrendben első a szellemi élet nevelésének kérdése; hiszen ettől függ, hogy a tömeg milyen ismereteket szívhat fel, milyen eszmeáramlatokba kapcsolódhatik bele. Nem kell például az új olasz vagy német mozgalmakhoz fordulnunk; hogy a régebbi példáktól eltekintsünk, elég a francia eseményeket emlékezetünkbe idéznünk. David — akinek a III. köztársaság legjobb, mert a belső kialakító erőket is legjobban feltűntető történetét köszönhetjük — megkapó oldalakat szentel annak, hogy a szabadkőműves, szélső radikális közoktatásügyi miniszterek — Jules Ferry, Paul Bert — hogyan adták a francia tanárképzést, a College de France-ot teljesen elvarátaik kezébe. Az ezek kezéből kikerült tanárnemzedék azután radikalizálta az egész francia középiskolai ifjúságot, amelynek fiai, mint mostani férfiak már a politikai nehézkedési erő törvényei.

a mind szélsőségesebb irány felelőtlenségével járó vonzó erő következtében túlnyomó többségükben marxisták vagy azok szövetségesei.

Éppen ezért érdemelt volna több figyelmet nálunk is az egyetemen néhány év előtt leleplezett bolsevista szervezkedés és ezért kellene a közvéleménynek több érdeklődést tanúsítania a középiskolai tanárképzés, több megértést a középiskolai tanár munkája, társadalmi érvényesülése és anyagi helyzete iránt. Bármennyire kívánatosnak is tartjuk azonban mindezt, nálunk nemcsak a középiskolai tanárok és a tanárképzést vezetőik nemzeti iránya zárja ki a hasonló veszedelmet, hanem társadalmunk összetétele is csökkentené ezt a veszedelmet, ha valóban beállana. A magyar társadalom középső és felső rétegei ugyanis sokkal kisebb arányban ölelnek fel önálló gazdasági alanyokat és így a szolgálatban, főleg közszolgálatban állókra nem a középiskolai, hanem az első hivatali, a főiskolai képzettségüeknél pedig elsősorban az egyetemi, főiskolai évek adják meg az egész életre szóló indítást. A középiskolát végző szabad pályára menő ifjúság egy része — különösen Budapesten — származása, otthoni környezete és élményei miatt úgyis olyan, hogy a legnemesebb eszméktől hevített, legnemzetiebb gondolkozású tanári kar is csak igen mérsékelt hatást gyakorolhat rá.

Nem megyünk odáig, ameddig Concha Győző, a magyar politikai tudomány nagymestere egyik utolsó írásművével ment és nem vetjük fel a kérdést, hogy van-e magyar társadalom. Ha felvetnők, nem felelnénk merő tagadással, mint ahogy ő tette, csak azt állapítanék meg, hogy a magyar társadalom más, mint bármelyik idegen nemzet társadalma; arra utalnánk, hogy összetétele nem szerencsés; arra kellene rámutatnunk, hogy az összes társadalmi osztályok és rendek aránytalanul gyengék, az állam és egyes önkormányzati közületek pedig igen hatalmasok és így ezek tisztviselői, közhatalmat gyakorló alkalmazottai nagyobb szerepet játszanak a nemzet életében, mint a legtöbb idegen államban. Azt a következtetést kell tehát mindebből levonnunk, hogy — a középiskolai oktatás nemzetfenntartó fontosságát pillanatig sem tagadva — nálunk mégis a köztisztviselők egyetemi és hivatali képzésének mikéntjét kell a nemzetet vezető szellemi élet utánpótlását illetőleg az érdeklődés homlokerébe állítani már csak azért is, mert politikusaink, önkormányzati vezetőink többsége is a tisztviselők köréből kerül ki. A tisztviselőképzés tehát nálunk nem egészen és nem is elsősorban szakkérdés, hanem a nemzetvezetés egyik legjelentősebb és közérdeklődésre számot tartó mozzanata.

A vezető tisztviselők képzése — amint már említettük — két, egyenlő fontosságú részre tagozódik: az egyetemi, illetőleg főiskolai és a hivatalban szerzett gyakorlati és elméleti kiképzésre.

Először beszéljünk az utóbbiról.

Az 1929: XXX. törvénycikk és novellája hosszú évtizedek egyhelyben topogása után úgyahogy rendezte a kérdést. A gyakorlati közigazgatási vizsgát már az 1883:1. törvénycikk törvénybe iktatta; negyvenhat évnek kellett tehát leperegnie, míg a törvényhozás akarata valóra vált. A vizsga eleinte úgy indult, hogy egységes lesz valamennyi igazgatási ágra; csakhamar érvényesült azonban azoknak álláspontja,

akik azt mondták, hogy a közigazgatás sokkal szétágazóbb jelenségkör vagy csoport, semhogy valaki összes területein otthon legyen. Már az összes közigazgatási jogszabályoknak beható — és nem a szigorlatokhoz elégséges felületen — ismerete is szinte leküzdhetetlen nehézségeket okoz; a jogszabályok pedig csak külső kereteit adják a közigazgatásnak és az, aki a közigazgatás ismeretét a jogi tudással azonosítja, saját tudatlanságáról tesz bizonyosságot. Nagyon helyes tehát a mostani megoldás, amely szerint mindenkinek ki kell állania egy általános vizsgát (közigazgatási jog általános része és közjog; magánjog, polgári eljárási jog, büntető jog, bűnvádi eljárás) és ezután következik szakok szerint négyféle különös vizsga. Így sikerült annak biztosítása, hogy egyes, eddig rendszeresített szakvizsgák, mint a pénzügyi fogalmazói, a rendőri szakvizsgák beleolvadhattak a gyakorlati közigazgatási vizsgába és intézményessé vált az, hogy e szakigazgatási tisztviselőknél általános természetű ismereteket is kell szereznük és azokról be kell számolniuk.

Az elgondolás tehát helyes, de a gyakorlati megoldás — a vizsgabizottság páratlan erélyű titkárnak és kitűnő tagjainak minden erőfeszítése mellett is — messze elmarad az eszményi céltól. Nemcsak az ennek az oka, hogy a bizottság — az egyetemi oktatás hiányosságai miatt — kénytelen a színvonal leszállítására, hanem az is, hogy a gyakorlati évek jó felhasználásáról jóformán semmi gondoskodás sem történik.

A törvény előír ugyan három évi gyakorlatot, de csak igen kis létszámú csoportra — az önkormányzati tisztviselők egy részére — szabályozza részletesen és csak ezekre írja elő az egy évi községjegyzői irodai gyakorlatot is. A mai helyzet az, hogy pénzügyi-, rendőr-, tanügyi stb. tisztviselők gyakorlati közigazgatási vizsgára bocsáthatók a nélkül, hogy egy napot is az általános igazgatásban töltöttek és a közigazgatási összefüggések megsejtésére alkalmuk lett volna. Napirenden vannak az olyan esetek, amikor a jelölt pl. mindhárom gyakorlati évét illetékkiszabással vagy postai panaszok elintézésével töltötte és ha valahogy meg is tanulta — többnyire rosszul és felületesen — a községi, törvényhatósági életre vonatkozó jogszabályokat, minden feleletével elárulja, hogy az önkormányzati testületek életműködéséről, a közigazgatási intézkedés folyamatáról, lélektani menetéről fogalma sincs. Majdnem ez a helyzet azonban az önkormányzati tisztviselőknél is. A megyei fiatal tisztviselőknél ugyanis — úgy látszik — visszatetsző az, hogy a községjegyzői irodában dolgozzanak és az alispánok, főszolgabírák nem is szívesen mondanak le jó munkaerőről. Nagyon sok curriculum-ból egyáltalában hiányzik a községi gyakorlat, más esetekben pedig a jelöltek vallják be azt, hogy a járási székhely nagyközség irodájába bejártak ugyan, de ez alatt is megtartották előadói beosztásukat a járási főszolgabíró alatt. Városi alkalmazottakra vonatkozólag a törvény sem írja elő a községi gyakorlatot, sőt azt sem, hogy legalább első fokú hatósági jogkörben dolgozzanak. Budapest székesfővárosnál például az egész előkészületi időközt lehet polgármesteri ügyosztályban tölteni; mikor egy ilyen jelölt a legegyszerűbb kérdésekre sem tudott felelni, azzal mentegette magát, hogy évek óta csak írógépek beszerzési és javítási ügyeivel foglalkozik. És ebből a tiszt-

viselőből — ha végre átúszik a bizottság enyhességéből a vizsga Scyllái és Charybdisi között — lehet még tanácsnok is, akinek a milliós város bonyolult igazgatásának nagy összefüggéseiben kell majd döntenie.

Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy minden fogalmazási tisztviselő — a szakigazgatások és a városok ifjúsága is — egy évet töltsön községjegyzői irodában, ott ismerkedjék meg a közigazgatás szórétűségével, nehézségeivel és ott ismerje meg a falut is, amely nemzeti létünk alapja.

Szükséges azonban a gyakorlati évek jó kihasználása más nézőpontból is, amint erre már utalás történt. Gondoskodni kell arról, hogy a jelölt e másik két évet saját szakmájában se töltsse el egyetlen munkakörben és megfelelő vezetésben részesüljön.

Ebben a tekintetben igen rosszul állunk. A pénzügyigazgatásban például a fogalmazói szolgálat a legtöbb esetben az adóhivatalnál kezdődik, nem is főiskolai minősítésű főnök alatt, aki nemcsak vezet, hanem minősít és tanít! Hogyan tudja az ilyen főnök elbírálni alantasának a fogalmazói szakra alkalmasságát? Milyen útmutatást adhat neki a főnökénél magasabbrendű pályára? Nem áll jobban a többi szakigazgatás, sőt az önkormányzati igazgatás nagy része sem. Szinte szabállyá válik az, hogy a díjnok vagy számvevőségi tisztviselő fraus segítségével, hallgatás nélkül elvégzi a jog- és államtudományi kart — esetleg hivatali székhelyétől távol — és megszerzi nagy nehezen a doktorátust. Erre többnyire eddigi munkakörét minősítik át fogalmazói munkakörre, azt végzi tovább három évig és senki sem törődik továbbképzésével.

A gyakorlati évek jó felhasználását csak úgy biztosíthatnák, ha a fiatal gyakornok, illetőleg a gyakorlati vizsga letételére kötelezett fogalmazási tisztviselő nem ötletszerűen, vagy a munkaszükséglettől feltételezetten kerülne munkahelyére, hanem mind az önkormányzati, mind a szakigazgatásban előre jelölnék ki azokat a nagytudású, pedagógiai érzékkel megáldott főnököket, akik mellett a gyakorlati évek eltölthetők. Az ilyen főnök azután valóban tanítaná fiatal kartársát, foglalkoznék vele és gondoskodnák arról, hogy általános és különös szakismeretekre legyen szert.

Gondoskodni kellene továbbá arról, hogy az előkészület évei alatt a jelöltek tudományos továbbképzésben részesüljenek és a szakirodalmat behatóan megismerjék. Ez némi nehézségekkel jár azokra vonatkozólag, akik elszórta a vidéken vannak. Ott sem leküzdhetetlen azonban a nehézség, mert járási székhelynél kisebb helyen nincs jelölt, a járási székhelyeken pedig a legszükségesebb szaklapok, sőt egyes alapvető szakmunkák már hozzáférhetők. Nem lenne tehát akadálya annak, hogy a nagyobb városokban közigazgatási gyakorlaton levő fiatalemberek időközönként megbeszélésekre, vitaulésekre összejöjjenek, a kisebb helyekre beosztottak referátumokat készítsenek. Hogy tehetős és lelkiismeretes fiatal tisztviselők magukban is milyen eredményekre juthatnak, arra élő példa a „Magyar Közigazgatás“-nak a cigánykérdés rendezésére megindított vitája, amelynek során elhagyott járási székhelyeken működő tb. szolgabírák meglepően jó és meggyőző cikkekkel állottak elő.

Nagyon megfontolandó továbbá az, hogy a gyakorlati közigazgatási vizsgát ne előzze-e meg kötelező vagy fakultatív továbbképző tanfolyam. A poroszok már a háború előtt rendszeresítették a Referendarprüfung előtt hosszabb — utoljára tudomásom szerint hathónapos — tanfolyamot és fiatal tisztviselőnemzedékük magas színvonalát elsősorban ennek a tanfolyamnak a számlájára írták. A mi rövid — négyhetes — és a vizsgával összefüggésben nem álló tanfolyamaink is szép sikerrel jártak és szinte várják a kiépítést.

A legjobb gyakorlati kiképzés sem érheti el azonban a kívánt eredményt, ha az alapképzés hiányos vagy rossz.

Nem a kiváló tanári kart felmutató jog- és államtudományi karok és jogakadémiák lebecsülését, hanem közismert tény megállapítását jelenti az, ha ennek az alapképzésnek fogyatékos és hiányos voltát hangsúlyozzuk és azt kívánjuk, hogy először ezen a téren jöjjünk rendbe. Annyira közismert ez a tény, hogy a főleg a jog- és államtudományi karok reformja miatt szükségessé vált Felsőoktatási Kongresszuson egyetlen felszólaló sem volt, aki a mai helyzettel elégedett lett volna és ne kívánt volna kisebb-nagyobb változást.

Igen tekintélyes felszólalók fejezték ki azt a nézetüket, hogy a közigazgatási tisztviselők alapképzésének alapfogyatkozása a magánjogi képzés sekélyessége és ezért e kongresszus többsége — ha nem hozhatott is formális határozatot — az egységes alapképesítés és a magánjognak központi tárgyá tétele mellett döntött.

Ez az állásfoglalás a XIX. század „jogállam“-elméletének a következménye. A jogállam eszménye az, hogy mindent a jog szabályozzon és így — minthogy a közigazgatás működésének csak kisebb része vonható jogi szabályozás alá — bizalmatlan a végrehajtó hatalommal szemben, mert benne még mindig az abszolút fejedelem eszközét látja. Ha már le kell mondania arról, hogy a közigazgatást tartalmában jogilag határozza meg, ha bele kell is nyugodnia abba, hogy a diszkrecionárius elem ki nem küszöbölhető, legalább arra törekszik, hogy a szabad mérlegelést végzők gondolkozása a liberális kapitalista jogrendszerbe illeszkedjék bele. Erre pedig legalkalmasabb a természeténél fogva individualista magánjog, amely az egyéni érdekkörbe benyúlást csak kivételként és nem szívesen engedi meg.

Az egységes képesítés és a magánjogi tengelyű egységes képzés hívei a közigazgatás önkénykedése ellen keresnek még mindig orvosszert. Nem látják meg, hogy most már nem a közigazgatás önkénykedik, hanem különböző gazdasági szervek légiója és ezek ellen éppen a közigazgatásnak kell sok esetben megvédenie a közérdeket és az alsóbb osztályok külön érdekét. A magánjogi stúdium túltengése éppen a közérdek iránti érzéket csökkentené és félnékké, habozóvá, túlságosan formaivá, az életviszonyoktól idegenné tenné a közigazgatást. Az 1933 előtti német közigazgatással szemben éppen azért lehetett jogosan az „Assessorizmus“, a túlzott jogászkodás vádját emelni, mert az egyetemi oktatás tengelye a magánjog volt.

A közigazgatás érdekei és a jó, cselekvőképes közigazgatáshoz fűződő nemzeti érdekek tehát nem a már-már hivatásra készülő, különböző ismeretanyagot és lelkialkatot igénylő bírák, ügyvédek és tiszt-

viselők közös képzését, hanem éppen az önálló közigazgatási képzést teszik szükségessé. Ez nálunk igen könnyen megvalósítható, mert Budapesten máris van erre a célra külön egyetemi kar és a jelen formájukban értelmüket veszített, államvizsgatartási joguktól megfosztott szépmultú jogakadémiák igen könnyen lehetnének közigazgatási főiskolákká átszervezhetőek.

Függetlenül ilyen alapvető főiskolai reformtól, egyes olyan intézkedésekkel is emelhetnők a leendő közigazgatási tisztviselők egyetemi vagy akadémiai alapképzésének színvonalát, amelyek bármily irányú reformmal összeférnek, sőt a reform előtt is megvalósíthatók és megvalósítandók.

Az első ilyen intézkedés a leckelátogatások szigorú ellenőrzése.

Nem tagadható, hogy a szellemtudományok autodidaxis útján is elsajátíthatók. Erre azonban csak igen kis számú, nagy tehetségű és vasszorgalmú egyén képes; ezekről lehet más módon — például államfői felmentés útján — gondoskodni. A túlnyomó, szinte kizáró többség a közigazgatás alapismereteit csak abban az esetben tudja megszerezni, ha előadásokat hallgat és a tanárral kollokviumok, szemináriumok, gyakorlatok révén állandó közvetlen kapcsolatban van. A gyakorlati Közigazgatási Vizsgabizottság tapasztalata az, hogy az a jelölt, aki szorgalmasan kollokvált, vizsgázott, hallgatott, szinte kivétel nélkül jól állja meg a helyét, míg azok, akik mezei jogászok voltak, a jogszabályokat még úgy-ahogy megtanulják, de azok magyarázatára, alkalmazására, az összefüggések felismerésére jóformán képtelenek.

Mínt hogy a jog- és államtudományi karok, illetőleg akadémiák nem rendelkeznek a leckelátogatások ellenőrzésére hatékony eszközökkel, a hivatali felsőségeknek kellene — ma is hatályos, de ritkán alkalmazott tételes jogszabály alapján — alkalmazottaiknak az egyetemi és főiskolai tanulmányoknak ily módon végzését megtiltaniok.

További szükséges intézkedés, hogy minden karon és minden akadémián adják elő a közigazgatási politikát is és a közigazgatási pályára készülők számára ez kötelező tárgy legyen. Ma — sajnos — egyes helyeken a hallgató ehhez a tárgyhöz egyáltalában nem jut hozzá, pedig nélküle eltéved a tételes anyagban, azt megérteni, a jelenségeket értékelni nem tudja. A gyakorlati közigazgatási vizsgán például napirenden van az, hogy a jelöltnek fogalma sincs arról, mi a központosítás és szétpontosítás, mi a különbség az önkormányzati és hivatalnoki rendszer között, mi a fellebbviteli fokozat és mi a felsőbb hatóság, mennyiben önálló vagy nem önálló a magyar önkormányzati testületek. Mindezek nem elméleti vesszőnyargalások, hanem alapvető ismeretek; nélkülök valaki lehet lélek nélküli, aktát morzsoló bürokrata, de nem polgártársai javán munkálkodó, működését mindig javító tisztviselő.

Végül — a több helyen már szervezett, dicséretre méltó gyakorlatokat csak említve — meg kell kívánnunk azt, hogy az egyetem tanítsa meg a leendő közigazgatási tisztviselőt gondolatainak szabatos kifejtésére, nézetének érthető és világos megvédésére. A gyakorlati közigazgatási vizsgán ebben a tekintetben is ijesztők a tapasztalatok. Még ha leszámítjuk is a vizsgapszihózis zavaró hatását, a legtöbb jelölt-

nél elképesztő logikai és stílusbotlásokat látunk. Úgy látszik, sem a közép-, sem a főiskolai tagozat nem áll ebben a vonatkozásban hivatása magaslatán, ami baj, mert a közigazgatási tisztviselőnek a nyilvánosság előtt kell szerepelnie, előadnia, döntését azonnal szóbelileg közölnie. Angol és újabb német példára tehát ékesszólást, hivatalos retorikát is tanítani kellene és megfelelő gyakorlatokat kellene illeszteni a tanrendbe.

Mindez nemcsak a szakköröket érdekli, hanem közelről érint minden embert. Mindenkinek és csaknem minden életviszonynak van közigazgatási vonatkozása. A közigazgatás pedig elsősorban emberektől, az intézkedőktől függ. Men not measures — mint a gyakorlati érzékű angolok mondják.

WEIS ISTVÁN

TÁRSADALMI BETEGSÉGEK

A POLGÁRSÁG KRÍZISE

KÖZISMERT, hogy társadalmunk beteg ... Betegségünk nyilvánvalóan igazi morbus hungaricus, melynek gyógyítását természetesen nem várhatjuk a világválság enyhülésétől.' Váczy Péter a Magyar Szemle ezévi szeptemberi számában történeti alapon jut eme súlyos végkövetkeztetéshez, melynek helyes vagy helytelen volta döntő fontosságú a magyarság önismerete szempontjából. A kiváló szerzőnek a maga történeti szempontjából kétségkívül igaza van: ha egy nép fejlődéséből kiesett a polgári réteg kialakulása, akkor e nép jelen társadalmi rétegződése olyan fejlődésbeli rendellenességet árul el, amely valóban feljogosít a „beteg“ jelző használatára. Nyilvánvaló azonban — s itt kezdenek tornyosulni további problémák —, hogy a történész az orvostudománytól kéri kölcsön e stílárís fordulatot s nem tulajdonítja neki többé eredeti jelentését. Az ilyen átvitt értelmű szóhasználat mégis nagy veszélyeket rejt magában: ha a polgári réteg védelmében a történész „beteg“-nek minősítheti a társadalom mai állapotát, mi sem áll útjában annak, hogy valaki — mondjuk — a proletár- vagy a „gentry“-gondolkodás védelmében éppen a polgári gondolkodást fogja „beteg“, kezdetleges felfogásnak bélyegezni. Nem kell messzire mennünk példakért: a világ minden táján alakulnak ki ideológiák, melyek éppen a polgári osztályban látják a társadalmi betegségek fertőző gócpontját s legalább oly hőén óhajtják annak elpusztulását, mint a magyar történész annak megszületését. Meg kell keresnünk a „társadalmi betegségeknek“ igazi mibenlétét, ha nem akarunk a ma már elmúlt hírű Max Nordau sorsára jutni, aki mindenkit betegnek tartott, akinek ízlése és gondolkodása az övétől különböző volt.

Egészen kézenfekvő, hogy az érdeklődőnek a társadalmi kérdések szakemberét, a szociológust kell elsősorban megkérdeznie a társadalom mibenlétét illetően, azután pedig az orvostudományban kell tájékozódnia a betegség fogalmának irányában. Meglepve fogja tapasztalni, hogy az első út járhatatlan, mert a legalapvetőbb kérdésekre sem tud megnyugtató feleletet kapni. Mikor beteg egy társadalom? ha a társadalmat alkotó egyedek között a „betegek“ jutnak túlsúlyra, vagy ettől függetlenül a társadalmi közösségnek magának is lehet sajátos, kollektív betegsége? Nyugaton az első feltevést tartják igaznak a szociológusok, viszont Németországban és tőle keletre a második tétel „igaz“. A társadalomtudományi igazságnak ez a tájhoz és faj-

hoz kötöttsége maga is annyira társadalmi tünet, hogy szinte megszűnik társadalmi tünettan, szociológia lenni. Egyén és közösség, individuum és kollektívum viszonya, minden szociológiának ez az alapvető kérdése, tárgyilagos feleletet nem nyer, hanem helyette a szerzők individualizmusa vagy kollektivizmusa jut kifejeződésre. Az érdeklődőnek egyéni ízlésétől és judíciumától függ, hogy melyiküknek nyújtja elismerése pálmáját.

Politikai és világnézeti elfogultság nélkül, valamint a józan ész és reális tapasztalás alapján egy harmadik, közvetítő álláspont látszik helyesnek: az egyén alkotja a közösséget, a közösség azonban visszahat az egyénre. Ilyenformán a társadalmi betegségek mindkét alapformája fennállhat: beteg egyének nem alkothatnak egészséges társadalmat, a közösség „betegsége“ viszont károsan befolyásolja az egyének egészségét. A polgári osztály gyöngesége Magyarországon nyilván az utóbbi típusú társadalmi betegséget képviseli: óriási végtagok és hatalmas fej egy gyöngye, fejletlen törzsön. A magyar társadalomnak e strukturális hibájáért pusztán a történeti fejlődést és annak irányítóit tenni felelőssé, végzetes tévedés lenne. A történelem könnyen esik ebbe a tévedésbe, hisz munkája során elsősorban éppen a kialakuló közösségekkel s azokat irányító nagy egyéniségekkel kell találkoznia. Így könnyen megfélekedzik arról, hogy a társadalmi fejlődésben e két tényezőtől kívül a kis egyéniségek is döntő szerepet játszanak, amennyiben ők azok, akik engedik vagy nem engedik magukat egy bizonyos társadalmi struktúra felé vezérelni a vezető egyéniségek által. Ezen a ponton pedig már bizonyos lélektani törvényszerűségek esnek döntő módon latba. Kiváló példája ennek a mai orosz rendszer. Hiába szegült szembe a marxi ideológia a cárizmus társadalmi felfogásával, hiába próbálták az ortodox kommunisták egy internacionális gondolkodás csiráit elültetni az orosz tömegek lelkében: alig egy évtized lepergése után ott tartunk, hogy e tanokat egyre inkább elutasítják, megtalálják a maguk új cáriját Sztálinban, a nép nagyobb terror alatt nyög, mint valaha s az orosz nacionalizmus és messianizmus újjáéled egy kibontakozó új imperializmus formájában. A társadalmi fejlődés irányítói és a társadalmi struktúra közé, íme, döntő módon ékelődik be egy harmadik tényező, a kis egyéniségek gondolkodásmódjának lélektani problémája.

Ebben a távlatban a magyar polgári osztály kérdése is más megvilágításba kerül. Szükségképpen merül fel a kényes kérdés: a szerencsétlen történeti viszonyokon és a sokszor helytelen politikai vezetésen kívül milyen lélektani erők játszottak és játszanak közre abban, hogy egyrészt nálunk a polgári középosztály aránytalanul kicsiny, másrészt, hogy az endogén magyar elemek még e néptelen osztályhoz képest is igen kis számban vannak benne képviselve? Nincsenek-e a magyar lélek mélyén olyan ősi adottságok, melyek képtelenné teszik a polgári gondolkodás- és életforma befogadására és megvalósítására? Megvan-e a lélektani lehetőség arra, hogy egy bölcs társadalompolitika középosztálynevelő törekvéseit siker koronázza? Mindezen kérdések döntő és lelkiismeretes megválaszolása lehetetlen mindaddig, míg a magyar társadalom lélektana megíratlan. A magyar önismeret

kiváló kezdeményezésekkel rendelkezik, de csak a szociográfia (Weis István) és kultúrfilozófia (Prohászka Lajos) szempontjából: de fenti kérdéseink a szociográfián túl, a kultúrfilozófián pedig innen maradnak. E téren, úgy látszik, a gyakorlat meg fogja előzni az elméletet: az önállósítást alap, a magyar kormánynak e nagy társadalompolitikai érzékről tanúskodó intézménye, rövidesen módot fog adni arra, hogy a magyar fiatalság a tipikusan polgári foglalkozások iránti érzékéről vagy érzéketlenségéről tapasztalati adalékokat szolgáltatasson.

E nagyjelentőségű próbatétel előtt nem érdektelen dolog egy elvi szándékú tekintetet vetni a polgári gondolkodás világhelyzetére s azokra a veszedelmekre, melyek ez életformát világszerte fenyegetik. E veszedelmek jelentkezhetnek belülről, lelki elfajulások, betegségek formájában, és jelentkezhetnek kívülről, támadások, ellenséges társadalmi törekvések alakjában. Első tekintetre a polgári gondolkodás belső betegségek iránt immunisnak látszik. Sőt némi paradoxiaival azt mondhatnánk, hogy ez életforma betegesen egészséges: ellenségei éppen e ponton szoktak legelőbb belékötni. Jellemzi az anyagi javak megbecsülése, józan racionalizmus, egyéni felelősségtudat, morális puritanizmus, a végletek gondos kerülése, a tradíciók és törvények tiszteletben tartása, a vélemény szabadság igénye és tisztelete. A kulturális javakat saját ízlése szerint hangolja át: a romantikát pl. szentimentalizmussá silányítja, a naturalizmust viszont realizmussá nemesíti. Mindezen sajátságok magasfokú lelki egyensúlyról tanúskodnak, ami a lelki egészségnek nélkülözhetetlen kelléke. Leggyakoribb vád a polgári életforma ellen az, hogy az anyagi javaknak könyörtelen és erkölcstelen önzéssel szegődik a szolgálatába. E vád azonban vagy történeti rövidlátáson alapszik, vagy a polgárságnak egy már elfajult típusára vonatkozhat. Max Weber művészien mutatta ki, hogy a polgár pénzgyűjtése mély erkölcsi forrásból fakad: a puritán morál a megfeszített, becsületos munkát tartja a hívők földi feladatának, a munka mértéke pedig a pénz. A nagyobb kereset tehát egyáltalán nem materialisztikus végcél, hanem csupán eszköz egy spirituális, erkölcsi célkitűzés kezében. Ebben a távlatban — és ebben a korban — érthető és megérthető a polgárságnak tagadhatatlan szociális érzéketlensége is: ha a pénz az erkölcsi élet fokmérője, akkor a szegénység nem sok megértést találhat, mert egy gyékényre kerül az erkölcstelenséggel.

Tudnunk kell azt is, hogy a polgárság minden időkben a békeszeretet leghívebb letéteményese volt s a „morális heroizmuson“ kívül minden heroizmus — mint véglét — távol állott tőle. Viszont az is tagadhatatlan, hogy a világháború szörnyű pusztítása a századforduló polgári jólétének volt egyenes következménye. Bár a „háborús felelősség“ szociológiai terhében az imperializmus mint nempolgári, s a gazdasági versengés mint polgári tettesek testvériesen osztozkodni tartoznak, tagadhatatlan, hogy a vád súlyosabb morális része éppen a pacifizmust azóta is hirdető polgári félre nehezedik, lévén az imperializmus minden időkben morális gátlásokkal nemigen bíbelődő törekvés. A pacifizmusnak mint eszménynek a világháborúval, mint valósággal való szembenállása gondolkodóba ejt a polgári gondol-

ködés egészséges mivoltát illetően. E ponton kétségkívül hasadás mutatkozik ez életforma harmonikus egészén: egy életfelfogásnak, mely az idillre van beállítva, nem lehet egészséges következménye a tragédia. De hátha a világháború felidézésében nem a polgári társadalom egésze, hanem annak egy csekély töredéke, egy késői leszármazottja, a kiméretlen versenyre beállított kapitalisztikus felfogás volt a részes?

Közgazdászok feladata annak megállapítása, hogy gazdasági téren a polgári és kapitalisztikus felfogás mennyiben fedi egymást. Társadalomlélektani szempontból azonban egészen bizonyos, hogy e két közeli rokon lelkileg igen távol áll egymástól. Szomorú tünete szociális gondolkodásunk primitívségének, hogy akár a nyárspolgár típusát támadják kulturális oldalról, akár a kapitalistákat szidják gazdasági alapon: mindkét támadás egyaránt a polgárt éri, akit pedig korántsem lenne szabad két szélső rokonával azonosítani. A nyárspolgárról elég annyit tudnunk, hogy e típust maga a polgárság közösitette ki magából, hisz alakját éppen a polgári irodalom állította pellengérré a XIX. században. A kapitalista típus útjai ugyancsak a XIX. században válnak el véglegesen: a gépek feltalálása, az industrializmus megszületése itt a cezúra. A polgár urbánus lény, a város fia, bourgeois: „citoyen d'un bourg“, „Bürger“. A kapitalistáé széles e világ, ő kozmopolita. A polgárt a jólét és nyugalom, a kapitalistát a gazdagság és állandó izgalom jellemzi. A polgár munkáját viszi vásárra, a kapitalista az idegeit.

Érthetetlen, hogy még a legkiválóbb teoretikusok is mennyire megfélemedeznek erről az egészen kézenfekvő különbségtételről. Pedig nyilvánvaló, hogy a Max Weber által kikutatott morális erőforrás, a puritanizmus rögtön elapad, amint a polgárból kapitalista válik, mert a szerzés vágya e pillanatban elereszti a kötelességtudat kezét s a kalandvágyat választja útitársul. Amit Werner Sombart tanít a polgárság luxus-szeretetről, az is mind helytálló — csak nem a polgárságra, hanem ennek kapitalista válfajára vonatkoztatva. A polgári művészet és irodalomra mindent mondhatunk, csak éppen azt nem, hogy pompakedvelő. Éppúgy nem az, mint a tékozló polgár is — fából vaskarika. Ellenben a fokozott élettempó, az állandó hajsza és izgalom, a kapitalisztikus gondolkodásnak e lélektani jegyei, a pihe-nésre szánt rövid órákban szinte narkotikumként kívánják meg a fokozott, frappáns hatású jólétet: a pompát. Nem véletlen, hogy épp az amerikai Beard fedezte fel a neuraszténiát, ezt az annyira tipikus „american nervousness“-t, mely a „polgárságot“ sújtja előszeretettel, a vidéki nemességet, a parasztságot és proletariátust azonban messze elkerüli: az amerikai polgárság abban a kritikus pillanatban kezdett történeti szerephez jutni, mikor a polgári és kapitalisztikus életforma világszerte elszakadtak egymástól. S míg a polgárságnak még szellemi szempontból is mindvégig jellemzője maradt az „európaiság“, a kapitalizmustól elválaszthatatlan marad egy bizonyos fokú „amerikanizmus“. Éppen az amerikai olaj-, acél-, borotvapenge- és egyéb királyok csodálatos jelensége bizonyítja azt, hogy polgár és kapitalista a XIX. század közepe óta nem azonosítható

fogalmak: a tradíciótlanság, ami a polgári jelleggel összeférhetetlen, Amerikában nyilvánvalóan megkönnyítette a modern kapitalizmus magasra növekedését.

A helyzet — legalább is társadalomlélektani szempontból — valóban az, hogy a modern kapitalizmus kialakulása (az ú. n. Hochkapitalizmus) végzetes csapást jelentett a polgárságra. A jólét nélkülözhetetlen bázisát egy-kettőre elszippantotta a polgárság nagy része elől és létrehozta az álpolgároknak, a nyárspolgároknak hatalmas tömegeit. Az újkori európai kultúra polgári örökségéből a nyárspolgár kitagadottá válik, a kapitalista viszont nem sokat törődik vele. A polgári életforma a nyárspolgár számára elérhetetlen, a kapitalista számára meghaladott és közömbös. A nyárspolgár túlságosan egyéni tömegjelenség, semhogy polgári, társadalmi jelenséggé lehessen. A kapitalista viszont túlságosan önmagára beállított, individualisztikus típus, akit a kollektívumhoz csak nagyon gyenge szálak fűznek. Vagyis: a polgárság lefelé és felfelé bomlása a társadalmi egyensúly bomlását is jelenti egyúttal. Hogy ez kulturális szempontból mennyire döntő fontosságú jelenség, azt egyrészt beláthatjuk ama közismert tényből, hogy a nyárspolgár per definitionem nem lehet kultúrahordozó. Másrészt kiviláglik akkor, ha megfontoljuk, hogy míg vallásos, lovagi, főúri, primitív vagy polgári kultúrák születéséről bőven tudósít a kultúrhistoria, kapitalista kultúrának még a magzatmozgásait sem volt alkalma soha senkinek megfigyelnie.

Nem véletlen, hogy a polgári osztályból kiszakadt két új réteg nem kultúrateremtő tényező. Azt jelenti ez, hogy e két típus nem tudta, illetőleg nem akarta magával vinni a polgári gondolkodás lelki tárházából azokat a képességeket, melyek a lélek érzelmi és intellektuális életének legmélyebb rétegei s alapfeltételei egy magasrangú szellemi, kulturális tevékenységnek. A polgár dolgozik, a nyárspolgár és a kapitalista küzd. A küzdelem, mely mindvégig anyagiakért folyik, ekét rétegnél állandóan materiális tényezőket tart az érdeklődés előterében s így alakul ki az a materialisztikus világnézet, melyért vaskos következetességgel mindig a sui generis polgárságot szokták vádolni. Pedig, hacsak egy röpke pillantást vetünk az újkori Európa gondolkodástörténetére, meg kell állapítanunk, hogy a polgári gondolkodás empirizmusra, racionalizmusra vagy pragmatizmusra valóban mindig könnyen kapható volt — materializmusra azonban soha. Ebben a kérdésben a tudományos és irodalmi, később politikai tévedések következetes láncolata okozta a polgárság igaztalan megbélyegzését. Természetes, hogy a polgárság akkor lett irodalmi probléma, amikor kezdett társadalmi problémává is lenni. Honoré de Balzac ennek a kérdésnek felülmúlhatatlan klasszikusa s a bourgeois alakját legtöbbször ma is az ő beállításában látják. Pedig nem lenne szabad elfelednünk azt, hogy Balzac a polgári társadalmat pontosan abban a kritikus pillanatban ábrázolja, mikor beléjecsap az industrializmus bombája. Itt már bomlik a polgári állapotot oly döntő módon jellemző egyensúly s az a szörnyű törtetés, lihegő hajsza a pénz után, mely a Comédie Humaine „alapeszméje“, már annak a jele, hogy megkezdődött a polgárság lefelé vagy felfelé való de-

civilizálódása. Balzacnál senki sem dolgozik, mindenki csak tönkre megy vagy meggazdagszik. A strébereknek és kalandoroknak az a tömege, mely regényeiben nyüzsög, mindennek nevezhető, csak polgárinak nem. Balzac maga testileg-lelkileg prototípusa volt a polgárnak s benne épp a polgár ostorozza az új és polgáriatlan törtetőket. Ha jövevény lett volna a polgári osztályban, bizonyára felismerte és hangsúlyozta volna saját polgári mivoltát. Akkor nyilván nem esett volna abba a végzetes stiláris tévedésbe, hogy a polgár nyárspolgárrá züllését „embourgeoiser“-nek nevezze „débourgeoiser“- helyett.

E stiláris tévedés a század folyamán terminológiai, majd ideológiai tévedéssé lépett elő. Mindnyájan emlékezünk a magyarországi vörös terrorfiúk tengerészsapkájára, melyen két komor halálfej között ékeskedett a felírás: „Halál a burzsoákra!“ Mondanunk sem kell, hogy e jókívánság nem a polgárnak, hanem a kapitalistáknak volt adresszálva. A terrorfiúk nem műveletlenségüknek, hanem éppen „műveltségüknek“⁴ köszönhatték e helytelen szóhasználatot: ha Balzacot nem is, de Marxot bizonyára ismerték, nála pedig számtalan helyen fordul elő a bourgeois szó helytelen használata. Dékány István egyhelyt találóan mutatott rá arra, hogy Marx magánéletének viszontagságai, a társadalomból való kitaszítottsága, országról országra való üldöztetése milyen döntő befolyást gyakorolt tanainak későbbi kialakulására. Egészen érthető, hogy a proletariátus felől nézve a bourgeoisie kapitalizmusnak látszik. Ezen a ponton társadalomlélektani szempontból már jobban megművelt területekre érkezünk. Amennyire lehetetlen és önellentmondó a történeti materializmus mint teória, annyira eleven valóság a materialisztikus világnézet a proletár tömegek életében. Willy Hellpach¹ az elsők egyike volt, aki e réteg lelki életét közelebbről szemügyre vette. „Lélektanilag — úgymond — éppen ez jellemzi a bérmunkást: létének örömtelensége, amit a munkavégzésnek a gépek által okozott hangulattalansága idéz elő; létének céltalansága, amit az egyik napról a másikra való élés, a tengődés okoz, az életterv teljes atomizálódása. E két alapmotívumból épült ki a proletárok érzelmi életének alaprétege, az apátia, az a tompa, tervnélküli kiszolgáltatottsága a végérvényesen eldőlt életsorsnak; ezt csak fokozza e motívumoknak több generáción át tartó huzamossága, az elődöknek és utódoknak éppily örcmtelen és céltalan élete, a proletársorsból való kiemelkedés csekély lehetősége ...“ A kisebb polgári vagyonoknak a modern gazdálkodás miatt kevesebb kézbe való felszívódása automatikusan taszítja a polgárság széles rétegeit a proletár vagyoni és lelki állapot felé. Az annak született és az azzá lett proletár között a lélektani különbség az, hogy a lezüllött polgár apátiáját súlyos ressentiment színezi át s ennek hajtóereje elegendő ahhoz, hogy forradalmi megmozdulásoknál a vezetőszerepet be tudja tölteni. A „lázító“ tradícióiszteletét vagyonával egyidőben elvesztette, de polgári múltjának nagyobb individualizmusából annyit megőrzött, hogy kezdeményezni és szervezni tud. Innen érthető, hogy a forradalmi mozgalmak vezérkara túlnyomó-

¹ Hellpach, Willy: Nervenleben und Weltanschauung. Wiesbaden, 1906. (Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens 41. Heft) 18.1.

részben lezüllött középosztálybeliekből áll szemben a született proletárok és elméleti forradalmárok elenyésző kisebbségével.

Amennyire terhelve van fogalmi differenciátlansággal és optikai csalódásokkal a modern kapitalizmus elmélete, annyira jólmegmunkált és kidolgozott a polgári társadalom bomlásából származó másik jelenségnek, az elproletarizálódásnak a problémája. A vélemények három főszeponkt körül csoportosulnak. Legkézenfekvőbb az anthropológiai szeponkt, melynek Lothrop Stoddard a legismeretebb képviselője. Szerinte elkerülhetetlen a fehér civilizáció elproletarizálódása azon egyszerű matematikai tény alapján, hogy a polgári családokból átlag egy utód származik, a proletár családokból viszont legalább öt. Ez azt jelenti — elméletben —, hogy a harmadik generációban már egy polgárra 125 proletár fog esni. A kérdésnek szociálpszichológiai oldalát világítja meg Gustave Le Bon, aki elsőnek vette észre e vészes folyamat megindulását. Szerinte a proletárság nem társadalmi osztály, hanem tömeg s mint ilyen normális államot alkotni és fenntartani nem tud. Nem engedelmeskedik a társadalmi rend európai jellegű fórumainak; hanem csak zsarnokok szavára hajt. Két funkciót képes betölteni csupán: a szolgaságot és az anarchiát s e kettőt időnkint váltogatja (XIV. Lajos, francia forradalom, Napoleon). Ugyanezekhez a problémákhoz szellemi, kulturális oldalról közeledik José Ortega y Gasset, akinek a „Tömegek lázadása“ című műve nagy népszerűsége tett szert. Véggövetkeztetése ugyanaz: a tömeg a kultúra elpusztítására törekszik, mert míg kultúra lesz, mindig éreznie kell saját alsóbbrendűségét.

Epkézlab kultürember számára mindezek ismeretében felesleges hangsúlyozni a szónak helyes értelmében vett polgári életforma védelmének a fontosságát. A helyzet kétségkívvül igen súlyos, hisz száz esztendő óta a polgárság a proletariátus számbeli s a kapitalizmus gazdasági fölényének szorításában küzködik. Sok szimpátiát elvon a polgárságtól az is, hogy fogalma ez idő alatt túlságos politikai mellékízzel telítődött s jelszavai mögött sokan húzódtak meg, akiknek materialisztikus életfelfogása messzi távol áll a polgári gondolkodástól. De mindezen nehézségeken túl ott súlyosodik a legnehezebbik: hogy korunk szellemi törekvései sem kedveznek egy polgári légkör kialakulásának. Az az erős irracionális irányzat, mely napjaink kulturális életének úgyszólván minden területén egyre nagyobb tért hódít, sokkal inkább kedvez a tömegmozgalmaknak, semmint a józan és logikus polgári gondolkodásnak. A tömegnek nincs érzéke a logikus következtetések és a józan megfontolás iránt: a modern kultürtörekvések irracionalizmusában tehát pompás önigazolását lelheti. Ugyancsak a gondolkodásbeli elproletarizálódásnak kedvez a kritikai érzéknek és a kritika méltóságának a csökkenése: a tömeg nem ismeri a mérlegelő korrekciót, hanem vagy az éigg emel, vagy a földre tipor. Általában az érzelmi életnek olyanfokú térhódítása, mely már a tudományban is elfogadhatóvá teszi az érzelmi alapon való érvelést, módot nyújt a „tudomány“ művelésére olyanoknak is, akik egy kissé racionálisabban gondolkodó korban messze alatta maradtak volna a tudomány intellektuális színvonalának. Nemkülönb az a törekvés, mely

a tudományos igazságot közösségek érdekeinek rendeli alá: nyílt elismerése annak, hogy a tömeg érdekei a kulturális érdekek fölé emelkedtek. Chessin, a mai orosz rendszer tárgyilagos ismerője, állapítja meg: „A muzsikok Keletje elveti a tudomány Nyugatjának tanait és kényszeríti a tudósokat, hogy hajoljanak meg a legutolsó munkás előtt.“ Szinovjev maga úgy nyilatkozott, hogy „minden entellektuellben a szovjethatalom ellenségét látja.“¹ Ha meggondoljuk azt, hogy az elmebetegségek az egyénnek korábbi szellemi fokra való visszaesését, dekadenciáját jelentik, akkor ebben a lefelé való nivellálásban kétségkívül súlyos társadalmi betegséget kell látnunk. Nem kevésbé aggasztó tünet az is, hogy a mai ember gondolkodásában csak a rikító végletekre tud figyelni, de a finomabb részleteket nem veszi észre s nincs érzéke az átmenetek iránt: aki nem nemzeti szocialista, az csak kommunista lehet, aki nem híve új mítoszoknak, az elmaradt racionalista és így tovább. Mindezek a lelki sajátságok a kultúrember szempontjából visszaesést jelentenek s egészen érthető, hogy a „fejlődés“ fogalmának még a legóvatosabb emlegetése is szörnyű visszatetszést vált ki még tudományos körökben is: a mai embernek ez nyilván igen érzékeny, mert legebebehetőbb pontja. Durva hasonlattal úgy jellemezhetnők ezt a helyzetet, mintha egy gyengébb fejlettségű gyermek el akarná hitetni, hogy szellemileg fejlettebb testvére a szellemi szegénység állapotába jutott, mert nélküli már mindazon lelki konvulziókat, melyek önála még napirenden vannak. Megérthetjük, hogy a történész Huizinga, ez az annyira finom és higgadt gondolkodó, napjaink pueperizmusáról beszél s nem átalja kimondani a fájdalmas diagnózist: „Örült világban élünk.“

A kérdés e ponton történetfilozófiai távlatba kerül. A történeti korok változása életformák, embertípusok egymást váltásából áll. A középkor nem Krisztus születésekor kezdődik, amint az ókor sem zárul le e pillanatban. A császárkori Róma még javavirágában van, mikor a pogány többség körében a keresztény gondolkodású emberek szaporodni kezdenek. Évszázadoknak kell eltelnie, a félig pogány-, félig keresztény lelkek légiójának kell felnőnie, míg végre szó lehet keresztény többségről: a középkor kezdetéről. De e tipológiai többség soha nem lehet abszolút: a pogány gondolat átteleli a középkort s nemesebb formában újra felüti fejét a renaissanceban. Ugyanúgy áll a dolog minden történeti eszme, intézmény vagy életforma sorsára is. Proletariátus, polgárság és kapitalizmus az emberiség történetének minden korszakában előfordultak. Tagadhatatlan, hogy közülük legnagyobb történeti szerepe a polgárságnak volt: a görög polgár városa egy modern állam életerejével rendelkezett, a római polgár egy világbirodalom öntudatos részese volt, a középkori várak lakói („Li burgeis“ a Chanson de Rolandban) egy jövendő új kor szerény előmunkásai, az újkor polgára csodálatosan rövid idő alatt növeli meg az emberiség szellemi horizontját... De a XIX. században s azóta is folyton a polgári típusú emberek száma — láttuk — állandóan csökkent. £ csökkenés a világháború következtében kritikus méreteket ölt. Ne higgyük, hogy e csapás tipológiai személyválogatás

¹V. ö. Le Bon, Gustave: L'évolution actuelle du monde. Paris, 192.

nélkül sújtotta az emberiség egészét. A polgár számára sem a rossz testi kondíció, sem a közérdekű jelentőségű szerep nem biztosíthatott felmentést a harctéri szolgálat alól. A proletariátus számbeli csökkenését bőségesen pótolta a bekövetkezett világgazdasági krízis azáltal, hogy a polgárság nagy tömegeit juttatta proletársorsra. Mi sem természetesebb annál, hogy egy kor, melyben kevés polgár él, ne kedvezzen a polgári gondolkodásnak. Az eszmények nem eszményi magasságban lebegnek az emberiség felett, hanem annyi átütő erejük van, amennyien vallják őket. A gondolatok elvesznek, ha nincsenek emberek, akik elgondolják őket. Ma kétségkívül egészen közelről fenyeget a veszély, hogy kipusztulnak a polgári életformára képes emberek. Hogy miképpen festene az európai kultúrának egy új korszaka, mely e biztos közvetítő réteg kikapcsolásával születne meg, azt ma még nehéz elképzelni.

MINDEZEK A KÉRDÉSEK magyar viszonylatban sokszorosán összefonódnak. Kétségtelen, hogy a magyarság közép európai ütköző és közvetítő szerepe, történeti hivatása Nyugat és Kelet, germánság és szlávtság között mindenkor sikeresebben lett volna betölthető, ha rendelkezünk egy oly társadalmi réteggel, mely lelki alkatánál fogva erre a józan közvetítésre alkalmas lett volna. Szükségünk van egy középosztályra, melyet judíciuma vezethetővé, de félrevezethetlenné tesz. Középosztályra, amely valóban középpüzt áll proletariátus és kapitalizmus között. Egy államfenntartó osztályra, amelyre oly biztosan lehetne építeni, mint a mai köztisztviselőrétegre, de amely nélkülözné azt a szépség hibát, hogy nemcsak az államnak, hanem az államból is él. Ha e nagyjelentőségű nemzetnevelő feladat sikerrel járna — akkor talán igaza lenne Kossuthnak, hogy Magyarországot a legkülönfélébb hatalmak „kapui sem fogják megdönteni“. Mert a polgár az, akit viharos időkben még királyok is szívesen szoktak felkeresni. Viharfelhőkben pedig manapság ismét nem szűkölködünk.

MÁTRAI LÁSZLÓ

SZÉCHENYI FERFIKORÁNAK LELKI KÉPE

SZÉCHENYI ISTVÁN lelki világával, annak ép és kóros viszonyaival két ízben, 1923-ban a M. Tud. Akadémia¹ színe előtt és 1933-ban a Magyar Szemlében² foglalkoztam, majd 1934-ben a döblingi tartózkodás alatti lelkiállapotot fejtegettem³, végül 1936-ban az idős Széchenyi szellemi állapotát vizsgáltam.⁴ Ezek után számomra fennmarad egy befejező közlemény: Széchenyi férfikora lelki képének orvos-lélektani vázlatos rajza és ebben nem annyira karakterológiai beskatulyázás vezérel, mint sokkal inkább a 35. és 40. év közötti Széchenyinek, tehát a férfikora delén levő nagy emberünk döntő lelki vonásainak bemutatása, amelyet a tárggyal való többszörös foglalkozásomnál fogva igen rövidre szabhatok.

Széchenyi lelki világát két hatalmas tényező alkotja, ezek: érzelemlélektana és közéleti munkássága, és így az abba való bepillantást ezek fogják lehetővé tenni. Széchenyinek mindennemű, de elsősorban kedélyi és politikai életére vonatkozó naplőfeljegyzései szinte csodás őszinteséggel és olyan részletezéssel vannak megírva, hogy valóságosan lelki fénykép számba mennek; ezek tehát oly találó lelki illusztrációk, melyek csakis eredeti német fogalmazásukban jutnak helyesen kifejezésre, amint Szekfű Gyula mondta alábbi munkájában, hogy „Széchenyinek egyéni németségét époly lehetetlen más nyelvre fordítani, mint magyar szövegei sem fordíthatók idegenre.“

A politikai szereplés tekintetében utalunk Szekfű Gyulának „A mai Széchenyi“⁵ című munkájára, melynek bevezetője két részből áll; az első Széchenyi „Élete“, a másik annak „Mai jelentősége“. Az első, Széchenyi közéleti működését tárgyaló rész felsorakoztatja a reformideákat, melyeket a Hitel-ben foglalt össze; ezeket kifejti még a Világ és Stadium című munkákban. Mindezeknek hátterét a „nemes és szép“, nemzetiség és erkölcs, a keresztény tökéletesedés képezi és ebben erős támasza volt későbbi felesége. Milyen szerepet játszott ez utóbbi, azt abból láthatjuk, hogy ő „az Amphitrite, aki a szomjas sást megitatja az Akadémia címerében“. Széchenyi alkotásai az Akadémián kívül a Nemzeti Kaszinó, ő tartatja az első lóversenyt Pesten és rá

¹ Schaffer Károly .. Gróf Széchenyi István idegrendszere szakorvosi megvilágításban. A Tud. Akadémia kiadása, 1923.

² Schaffer Károly: Gróf Széchenyi István lelkivilága orvos-lélektani szempontból. Magyar Szemle, 1933.

³ Schaffer Károly: Széchenyi Döblingben. Budapesti Szemle, 1934.

⁴ Schaffer Károly: Az idős Széchenyi idegállapota. Magyar Szemle, 1936.

⁵ Szekfű Gyula: A mai Széchenyi. — Révai kiadás, 1935.

megírja a „Lovakról“ szóló első munkáját, megalapítója a magyarországi állattenyésztő társaságnak. Itt Széchenyi gondolkodásába mély bepillantást ad a következő kijelentése: „Mi alatt lóról, juhról és tehénről beszélgetek, az alatt tulajdonképen lassan és óvatosan honfitársaim előítéleteit reszelgetem.“ A Duna szabályozásával kapcsolatos aldunai munkálatok, a Tisza-szabályozás, a Pesti Hengermalom, az Első Hazai Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank felállítása, a Lánchíd, a Duna—Tisza-csatorna, a balatoni gőzhajózás, a Tiszavölgy rendezése, az első vasútvonalak Pest—Szolnok irányában, a Szamos hajózhatósága: íme ez a hatalmas sorozata Széchenyi terveinek és tetteinek bepillantást enged az ő fáradhatatlan, szünetelést nem ismerő országos tevékenységébe, mely az alkotások tömegénél és azoknak egyenként való jelentőségénél fogva bámulatraméltó.

E hatalmas szellem Kossuthal együtt tagja volt az első független magyar minisztériumnak és itt a kettejük között fennállott politikai felfogásbeli abszolút különbség következtében elgondolható, hogy az együttműködés reá nézve mily súlyos lelki ingadozásokkal járhatott. Hogy politikai helyzetek általánosságban milyen hatással lehettek reá, csupán megvilágítás okából idézzük az 1827. március 30-án megtartott, kancellária elleni panaszokat tárgyaló ülésről szóló következő feljegyzését: „Ich war zermalmt. Ich fiel beinahe in Ohnmacht. Was ich in dieser Stunde gefühlt, werde ich nie vergessen. Ein kalter Angst Schweiss brach aus meiner Stirne. Mein Herz bewegte sich kaum mehr. — Mich erhielt — aber mit dem bittersten Gefühl — das Bewusstseyn meiner Unschuld! (Két sor törölve.) Ich fühlte mich erschöpft und tief ergriffen!“ — Az ülést jellemzik Széchenyi eme bevezető szavai: „Welcher Sclaven Sinn! Welche türkische Grundsätze!“ — Bámulatosan találó báró Kemény Zsigmondnak Széchenyi arcáról tett megfigyelése, melyet Szekfü könyvéből idézek: „Az ő arca az erő és a szakadozottság küzdelmeinek típusa; egy romantikus arc sötét alapokon; a komor és unatkozó vonalakból kitörő szilaj és féktelen cselekvényességnek, a misanthropiának és emberszeretetnek, az ábrándnak és hidegségnek olvadéka; arc, amely a nagy elszánások és kicsinyes gondok, a mély tervek és apró impressziók képét élesen visszatükrözi; arc, mely a lélekkel telegráfi és szakadatlan összeköttetésben áll, mely mindig beírva van, mely mindig olvastat magáról a ránézőkkel, igaz vagy csinált érzéseket, míg a többi emberek arca csak a kivételes állapotokban szokott a lélek könyvévé, az eszmék boltkirakásává és a képzelem oly magikai lámpájává válni, mely a belső, mely az elrejtett képek árnyait felveti, hogy kívülről láthatók legyenek.“ — E találó lélekrajz mintegy hidat alkot Széchenyi kedélyvilága felé, amelyet most lélektanilag igyekezzünk megvilágítani.

A 35 éves férfi érzelmi körére gr. Zichy Károlyné Seilern Crescentia grófnő volt döntő hatással. Itt ismét Széchenyi maga lesz a legilletékesebb vezető lelki vüágában: ennek mélységeire és szerfeletti ingadozásaira a következő feljegyzések utalhatnak, melyeket Viszota Gyula¹ nyomán közlök.

¹ Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. — Harmadik kötet. — Magyarország újkori történetének forrásai. Budapest, 1932.

(1827 január 23.) 23-ten — Ob L.¹ mich schätzt, — ob sie mich liebt — das ist was ich immer und immer von mir selber frage; Ein immerwährender brennender Gedanke! 24-ten Nachmittag einen Besuch bei C (Zichy Károly). L. hat mich freundlich empfangen. Ich war gelassen und vernünftig — des Abends sah ich L. bei der Gräfinn C. Est., sprach lange, lange mit ihr — Sie wurde auf mich böse, weil ich sie einen, bon enfant, hiess. — Es kam mir vor, als ob ich ihr ganz gleichgültig wäre. Le charme est rompu!

Ich habe Gift in meinem Herzen, was mich tödten wird — sie ist aber glücklich — Gottlob f

29-ten Sitzung in der unteren Tafel. L. war da mit I. Ich glaube sie liebt mich. O ich will ihrer würdig seyn — Noch brennt in meinem Busen die heftigste irdische Flamme, ich würde von Wollust vergehen, sie an mein Herz drücken zu können — Noch bin ich kaum werth, den Staub ihrer Schuhe zu küssen! — Werde ich aber leben können, brennt diese Flamme bis zum Boden aus! Nein, — ich fühle es — Meine Liebe ist mein Leben — hört die auf, so bin auch ich nicht mehr.

(1827 február 24.) Ob L. mich liebt? Oft glaube ich nein — oft glaube ich ja! (2³/₄ sor törölve.) Bin ich aber nicht —

(1827 február 26. Egy levél töredéke, melyet Vizota szerint Crescentiához írni szándékozott): Ich bitte Sie, wenn Ihnen an meinem Leben am Mindesten gelegen ist — zürnen Sie nicht, dass ich an Sie schreibe — ich schwöre Ihnen, dass ich keinen Tag überleben werde — können Sie mir nicht vergeben. Es hengt nur von Ihnen ab — mir einige Augenblicke Ruhe — oder die Verzweiflung zu geben — Glücklich kann ich nie wieder werden, das fühle ich — und verlange es auch nicht — aber in dem Zustande kaim ich nicht mehr bleiben — O ich hätte mich längst todgeschossen — glaubte ich nicht — dass Sie das erschrecken würde — Seyn Sie mein Engel, — der mich durch das Leben führt. O Sie wissen ja, wenn Sie meiner gedenken, dass Sie mich zu allem Edlen und Schönen erhoben haben — dass ich, seit dem ich Sie liebe, einigen Werth habe — und Tag und Nacht daran denke — Ihrer Theilnahme, Ihrer Achtung — wenigstens Ihres Mitleidens werth zu seyn. . . . Ich lebe, ich athme nur durch Sie — O ich weiss, dass ich nicht würdig bin den Staub Ihrer Schuhe zu küssen — aber ich liebe Sie mehr — als je ein Mann eine Frau geliebt — Mit der Reinheit eines Engels, — Jede meiner Gedanken und Handlungen ist durch Sie beseelt — und wie viele Jahre hindurch? Ich hoffe nichts — bin glücklich Sie zu sehen — die selbe Luft mit Ihnen einzuathmen — würde mein halbes Leben, was mir noch zu leben überbleibt in Qualen im Gefängniß zubringen, könnte ich die andere Hälfte zum Lohn — der letzte ihrer Diener seyn! Weiss der barmherzige Gott, dass ich so warm für Sie glühe und mit solcher Treue wie vor einigen Jahren — und wie ich es oft gestanden habe. — Und Sie haben noch Misstrauen — gegen mich — Sie glauben mir noch nicht? Um Himmels Willen was für eine Probe verlangen Sie von mir? Jahre lange Treue — Entbehungen aller Art — konnten in ihrem Herzen mir noch kein Vertrauen verschaffen. Wollen Sie noch mein Leben — ich habe nichts mehr zu geben. Sie wissen ich bin kein Prahler — ein Wort — und ich bin nicht mehr. — Glauben Sie aber, so fest muss das aber seyn wie Ihr Glaube an Gott, — dass ich Sie mehr wie mein Leben liebe — dass ich nur da . . .

(1827 április 14.) ... In dessen bin ich gewiss ungerecht. — L. ist über jeden Vorwurf — jeden Verdacht erhaben! — Gottlob in meinem Herzen ist kein Misstrauen. L. ist mein Engel.

(1827 április 15.) ... Ich habe Augenblicke, die an die Verzweiflung gränzen. — L. wird nächstens eine Gehirn Entzündung bekommen und daran sterben, das ahnde ich im Voraus.

(1828 február 11.) ... O Allmächtiger und Du führe sie zum wahren Glück — tödte Sie, tödte mich wollten wir vom Weg der Tugend treten — Erhalte in ihr Dein Meisterwerk rein! Und gib Kraft, Dich mit That anzubeten.

(1828 február 14.) ... Was soll ich thun? — Ich habe die Empfindung eines Schwimmers, der fühlt, dass er immer mehr und mehr von seinem Ziel weg getragen wird — und am Ende ersauft. So ich mit L. Mehr als 4 Jahre buhle ich um ihre Gunst, Ihr Vertrauen, Ihr Herz —

¹ L — Crescentia (Vizota, I. 66.1.)

und sie lässt mich fallen —! Ob ich sie meiden — ob ich es nicht thun soll? Denke ich an das Meiden — so sehe ich sie Tag und nach(t) bleich — ausgestreckt — von hin(n)en geschieden — Soll ich sie sehen, so bebe ich im voraus über mich selbst. Sie wird mich mit ihrer Kälte tödten — und welch lächerliche Figur spiele ich vor Leuten?

(1828 augusztus 3.) 3-ten Fiume. Im ganzen bin ich mit meiner Reise um Istrien zufrieden, so wie ich überhaupt zufrieden sein kann. Was mich aber treibt und bewegt ist eigentlich kein Interesse an irgend etwas — aber Um mir, und meinen Gedanken zu entfliehen — denn ergreift mich einmal der Wahn — so schiesse ich mich todt — Wahnsinnige Liebe ist der Quell aus dem alle meine Handlungen quillen. Oft schwingt sie mich zu dem Höchsten, und ich bete Cr mit der Reinheit eines Engels an — oft ($1\frac{1}{2}$ sor törölve); oft denke ich ein Narr zu werden —. Im Ganzen ist mir das Daseyn eine Last, ein Eckel — und fühle mich abzehren, worüber ich mich freue, — Alles was ich beginne ist seufzend und mit Anstrengung vollbracht —. Und was Hungarn anbelangt — so fühle ich mit jedem Tag mehr, dass es ganz todt ist, und ich und meines Gleichens gegen Strom schwimmen — und am Ende erlaufen müssen. Meine Gesundheit ist auch ganz erbärmlich — Ich leide an einer gänzlichen Decomposition — Ich gestehe es, ich fürchte mich auf die Zukunft.

Széchenyi e feljegyzéseiből kitűnik érzelmeinek mélysége és abszolút volta, mert szerelme egyúttal élete is és ha ez megszűnik, úgy ő sincs többé. Szembeugró nagy érzelmi szélsősége, mely az öngyilkosság gondolatát is gyakran ébreszti fel benne. Crescencében ő minden szépet és jót és nemeset megtestesítve lát és különösen 1827 február 26-ról szóló levélfogalmazványa világít be legjobban érzelmeibe; e sorokban egy 20 éves fiatal szerelmes embernek nagy lelki hányódásai jutnak kifejezésre, pedig Széchenyi ekkor már 35 éves férfi volt és így ezen önvallomásból látjuk a legtisztábban az ő lelki szélsőségekre való hajlamosságát. Ez az átlagközéptől való erős eltérés bizonyítja az ő labilis lelki egyensúlyát, Széchenyi d'és équilibré voltát. Emellett azonban hangsúlyozzuk, hogy ez az egyensúlyozatlanság nem kóros; mert semmiképen sem beteges, de egyénileg szokatlanul heves vívódásokat árulnak el az olyan kitételek, mint hogy nem méltó Crescentia cipőjének porát lecsókolni, hogy minden gondolatát és tettét Crescentia inspirálja, hogy életének felét odaadná, hogy a megmaradó másik félben utolsó szolgája lehetne és hogy szívesen áldozná fel bármely pillanatban életét. Ezek után természetes, hogy benne egy angyal tisztaságát látja; félti minden elképzelhető bajtól és így retteg attól, hogy agygyulladást kaphatna. Mindez azonban nem gátolja meg, hogy bizalmatlankodjék az érzelmei viszonzásában, és főleg Crescencének időnként látszólagos hidegsége fakasztja benne a kellemetlen gondolatokat, mondván, hogy ezzel a hidegséggel fogja őt halálra sebezni, de ugyanakkor arra is tud gondolni, hogy a külvilág előtt nevetséges lesz. Szerelmét szinte őrjítőnek mondja, amelyből összes cselekedetei fakadnak és mindezek a lelki hullámok fogják eszétől megfosztani; így azután az élet teher és undor egyben reá nézve. És nagyon figyelemreméltó, hogy e lelki viaskodásai közepett feltűnik előtte Magyarország, amelyet ugyancsak halottnak vél. Crescentia és Magyarország! Ezek valójában Széchenyi emberi mivoltának két lényegi, egymást kiegészítő összetevői, mert ezekért harcolt, élt és végül az utóbbiért valósággal meg is halt. Emellett Széchenyi kimondottan hypochonder volt (egészsége szánalmas, teste

feloszlásban van), ami ugyancsak számos feljegyzésében jut kifejezésre; így 1827 december 26-ról 27-re írta: „auf den 26—27-ten die Nacht beinahe gestorben Je suis malade de coeur et d’ame. Mein Gehirn ist ganz weich. O könnte ich aufhören zu sein. Je suis de la melancolie la plus noire. Allen Leuten bin ich unangenehm. Ich fühls. Ich schwimme gegen Strom.“ A hypochondria szinte tartozéka az egyensúlyozatlan lelkiségnek.

Egészbenvéve a lelki alkat dolgában Széchenyinél minden reális érzéke mellett is tiszta idealistának mondható, tehát schyzothym alkatú és ezen az alapon részéről nagy lelki érzékenységgel párosult rendkívüli értelmi tehetség szerepelt. Így magyarázhatók szokatlanul mély érzelmei az általa választott női eszmény iránt és közéleti szereplésében tanúsított fáradhatatlansága és önzetlensége. Széchenyi lelki alkata érthetővé teszi, hogy bár az élet örömeit tudta élvezni, de túlkritikus gondolkodásánál fogva az élet komoly és nehéz oldalait fokozott mértékben érezte át és így az ő emberi léte nagyon hányatott volt. Csupán akkor, hogyha nejjére gondolt, vagy hogyha valamely eszméjét megvalósíthatta, ekkor voltak neki futó elégtételei. Hangulatában nem lehet őt alkatilag sem a nyomottság, sem az emelkedettség irányában hajlamosítottnak tekinteni; ő kifejezetten impresszionista volt és így a helyzetek, a beszéd tárgyak természetéhez igazodott élénk hangulati reakcióiban. Itt kell újból és újból óvást emelnem, mint ezt 1923 óta teszem, Széchenyinek a vele foglalkozó munkálatokban hangsúlyozott „melankóliája“ ellen, mert ezzel az elmekórtan szempontjából hibás laikus meghatározással Grünwald Bélán kezdve napjainkig csupán félreértések és hamis értékelések történtek. Széchenyi lelki világában alapvető vonás a reakciók nagy változékonysága úgy érzelmileg, mint politikailag; „himmelhoch jauchzend, zu Tode betrübt“ tudott lenni mindkét irányban, amivel a mindennapos átlagtól valójában eltérő volt és ez teszi érthetővé azt a szakszerű meghatározásomat, hogy ő „déséquilibré“ ember volt, akinek szellemi világa azonban mentes volt minden kóros vonástól. Széchenyinek az átlagtól való eltérésére nézve magyarázatul szolgáljon, hogy az emberiség minden lelki tulajdonságában három csoportba sorozható: a nagy tömeget kitevő jó középanyag csoportjába, melytől felfelé a különleges vagy nagy értelmi tehetségűek, illetve lefelé a fogyatékos vagy hiányzó tehetségű emberek kis csoportja alakul ki. Széchenyi a kivételesen nagy tehetségű emberek közé tartozott. Pontosan ez a hármas csoport ismerhető fel ethikai tekintetben is, vagyis a nagy rendes átlagon kívül van egy kis csoport, mely pozitív irányban az ethikamorális tulajdonságok nagyértékű, illetve negatív irányban értéktelen változatát jelenti; az első csoportban találjuk az ethika csúcspontján álló, a másik csoportban az erkölcsileg fogyatékos embereket. Széchenyi egyéniségét a legmagasabbrendű ethika jellemezte.

Irányítsuk végül figyelmünket Széchenyi politikai működésére és keressük annak egyéni bélyegét. Itt azt kell mondanunk, hogy eszméinek gazdagsága megkapó, hiszen ezek valósággal torlódtak egymásra, tehát ő teremtő gondolatokban bővelkedett és így a fantázia irányában mutatkozott kortársai sorában egyedülállónak. Szé-

chenyi Magyarország fejlesztése kérdéseiben oly mélyrehatóan gondolkodott, hogy ez a korabeli hozzáértőre nézve szinte megdöbbentő, a felületes szemlélő kortársra nézve egyszerűen érthetetlen volt. Széchenyi eszméire nézve nem csupán azoknak nagy száma, hanem rendkívüli jelentősége is feltűnő; ő az ország érdekeit a távoljövőre nézve szolgálta és így csak történelmi tényként rögzítünk, midőn azt mondjuk, hogy a mai Magyarország létfeltételeit alkotta meg műveivel. Nem túlzás, ha Széchenyiben Magyarország modern kultúrájának megalapítóját látjuk és tiszteljük és így ő egy második honalapítás művét végezte halhatatlan munkásságával.

SCHAFFER KÁROLY

LEOPARDI

GIACOMO LEOPARDI egy helyütt az évfordulók jelentőségéről elmélkedve kiemeli, hogy ama bizonyos napnak vagy évnek éppoly kevés köze van a múlthoz, mint bármelyik másnak. Mégis szükségünk van rájuk, mert abba az illúzióba ringatnak, hogy az örökre visszatérhetetlenül halott dolgok újraélnék és szellemben jelen vannak. Ez pedig végtelen vigaszunkra szolgál, mert az enyészet és elmúlás gondolatát, melytől annyira irtószunk, eltávoztatja tőlünk.

1837 június 14-ének, Leopardi halála dátumának százados évfordulóját az olasz szellemi élet bőven kiaknázza ennek az illúzióknak felkeltésére. Hiszen Dante után Itália legnagyobb költőjéről van szó, aki az olasz nemzeti újjáébredés előfutára és XIX. századi művészi törekvéseinek messze kimagasló képviselője. S összes munkáinak új kiadása, egy Leopardi-kutatást szolgáló tanulmányi központ felállítása, a költő hamvainak átszállítása a mai szerény nápolyi templom kriptájából Vergilius posillipói sírja mellé, olyan állandó eredményei az évfordulónak, melyek eléggé bizonyítják, mennyire fontosnak tartja Leopardi nemzete, hogy nagy fiának szelleme eleven maradjon és bevilágítson a jövőbe. A „Leopardi-év“ külföldi visszhangját viszont biztosította az a körülmény, hogy az európai romanticizmus lelkiállapotának ez egészen egyéni képviselője egyike a világirodalom legtöbb nyelvre és leggyakrabban fordított, leginkább tanulmányozott íróinak. Ha pedig megemlékezésünk külön igazolásra szorulna még, ne feledjük, mily élénken hatottak nálunk a hatvanas évek elnyomása alatt osztrák területről kitiltott hazafias ódái s azt, hogy a 70-es, 80-as évek magyar pesszimista költői: Vajda János, Endrődi Sándor, Dengi János, Bartók Lajos szívesen olvasták, fordították, sőt visszhangozták nem egy eredeti költeményükben világfájdalmas dalait. 1890-ben már összes költeményei is megjelentek magyarul.

Leopardi — ahogyan maga mondja egy lírai életrajztöredékében — „nemes családból Olaszország egy nemtelen városában született“. Atyja, Monaldo gróf, tárgyilagosabb feljegyzése szerint ez a nap 1798 június 29-e volt, s Recanati, Ancona egész környékével együtt, a francia megszállás igáját nyögte. E forradalmi levegőben a reakcionárius arisztokrata, aki nem tartja érdemesnek az ablakhoz fáradni, hogy a keresztülvonuló Napóleont láthassa, az elsőszülött érkezését nem is tudta méltóképp megünnepelni. Utána még kilenc gyermek született, de csak öten maradtak életben, s közülük is egy ifjúsága

virágában, Giacomo és Pierfrancesco pedig életük delén haltak meg. Csak ketten, Carlo és a bájos Paolina, akik a nagy költő érzelmi életének osztályosai lettek s akik iránt való szeretetét csak „álombarátság” néven tudja megjelölni, érték meg magasabb kort. A családban úgy látszik tüdőbaj lappangott és ez lett okozója a gerincelferdülésnek is, mely elégtelenítette a kezdetben oly szépen fejlődő gyerekifjú alakját. Igaz, hogy Sanchini páter, a házitanító, koraérett tanítványának tanulási dühét hihetetlen ismeretanyag halmozásával igyekezett kielégíteni, mint a fiú megőrzött jegyzetei, dolgozatai, fordításai bizonyítják, azután meg apja rászabadította arra a könyvtárra, melyet részben művelődési vágyból, részben családi gögből öröklés és felszlatott kolostorok anyagának kissé rendszertelen összevárlása útján palotájának három szobájában összegyűjtött. Mikor Giacomo kifogyott Sanchini páter tudományából, ide vette be magát. A keze ügyébe kerülő, nem éppen legújabb kiadású gramatikákból tizenhárom éves korában nekilát a görög és hamarosan a héber tanulásának, s reggeltől estig buzgón szótározza a polcokról sorra lekerülő könyveket. A gyerek e nagy szenvedélyét sem atyja, sem kiterjedt recanati rokonsága nem tudja megfêkezni. Papnak készül. Mi is lehetne más, mikor nem egy nagybátyja magasra hágott az egyházi méltóságok fokain s atyja családi jogokat élvez bizonyos papi javadalmak odaítélésénél. Ez az örült tanulás — „studio matto e disperato” — bizonyára nagyban elősegítette, hogy a kór oly hamar és oly tragikus formában jelentkezett, bár annak korántsem volt egyedüli okozója, mint a költő hitte.

E makacs tanulási düh azonban túlfinomult érzékenységgel és rendkívül élénk fantáziával párosult. Egy zokszó, a kritika leghalványabb árnyalata valóságos vihart támaszt lelkében. Hirtelen düh-rohamai éppoly emlékezetesek maradtak a családi krónikában, mint ironikus ferdítésre hajlamos képzelete. Tíz-tizenkét éves korában reggelenként testvérei szórakoztatására folytatásos elbeszélést talál ki, melyben a ház népe és a napi események, latin tanulmányain és olvasmányain tükröződve, a klasszikus világ síkjába kerülnek át félreismerhetetlen torzítással. Első zsengei közt akad idill, melyben egy gyerektréfa van így megverselve; legkorábbi levelei is tele vannak féktelen jókedvvel, élénk szellemességgel. S végérvényben mindenki szereti ezt a csupa szív, csupa szeszély kis könyvmolyt. Giacomino, Giacomuccio, Buccio, Bucciccio — mennyi becéző név a későbbi családi levelezésben is!

Persze mindenki a maga módján szereti. Apja, kinek legtávolabbi ismert őse 1207-ben halt meg Recanatiban, csak egy aktivitási területet, csak egy pátriát tud elképzelni: a szülővárosét, melyhez a család századokon keresztül hű maradt; csak egy érzületet és politikát, a családban hagyományos guelf-vallásosat. Monaldo gróf azonban kényes a maga szabadságára és szellemi függetlenségére is. A városkában, melynek nehéz időkben volt polgármestere, „katolikus Voltaire”-nek nevezik. Sok munkája, melyek Recanati történetére, a pápai politikára vonatkoznak, egy szinte egyedül szerkesztett folyóirat frondeur-szellemé, rendszertelen, prepotens mindent tudni akarást árulnak el. Emellett azonban puhaszívű, nagyon szociálisan gondol-

kodó ember. Minden szépért és jóért lelkesedik, feltéve, hogy abszolút monarchikus és dogmatikusan vallásos meggyőződését nem érintik. Egy a francia szabadgondolkodás ellen írott munkájából a harmincas években magyar seminaristák két ízben is fordítottak Pozsonyban és Pesten. Ha önéletrajzát és leveleit olvassuk, folytonosan hányódunk a szeretet, becsülés és ellenszenv érzései között. Ilyen természettel, gondolkodással, meleg szívvel és apai büszkeséggel akart Monaldo gróf irányt szabni az elsősülött jövőjének.

Adelaide Antid márkiz, édesanyja, másként szerette. Az olasz irodalomtörténetírás még nem vetette fel a kérdést, hogy a Leopardi-könyvtárban található janzenista munkák mi összefüggésben vannak ennek a gránitlelkű asszonynak rideg jellemével és vallásosságával. Amint felfedezi, hogy fiatal férje szerencsétlen gazdálkodással tönkretjuttatta a családi vagyont, kezébe veszi a kormányt, kényszeregyezésre lép a hitelezőkkel, a legfenyegetőbb vészt ékszeri eladásával küzdi le, aztán kérlelhetetlen szabályossággal fizeti évről évre a kiszabott részleteket, míg vagy hűsz esztendő múlva ismét szabad a birtok i Családja tagjaitól is ugyanilyen önmegtagadást követel. Ha a szomszédba mennek látogatóba, továbbra is ott van ugyan a hintó és az inas. Egy Leopardi-előd tervei alapján készült, fagyasztóan rideg palota cselédségét pedig hogyan is lehetne csökkenteni? Sőt a könyvek sem szűnnek meg elég szép számban érkezni a milánói könyvkereskedőtől, különösen ha Giacomínónak van szüksége rájuk. De befelé takarékoskodni kell, állandóan és folytonosan takarékoskodni. Donna Adelaidehoz általában kemény a Leopardi-kritika, mert férjének sok dicséret közt olykor-olykor kirobbanó lázongásaiból és Bucciónak egy sötét anya rajzából, melyben csak újabban fedezte fel Vossler Theophrastes olvasásának visszhangját, alkotta meg jellemképét. Valóságban azonban merte volna-e a fiú a szelíd tréfálkozás hangját megütni vele szemben ama pár levélben, mit hozzá írt és felelt volna-e a mindig elfoglalt „mama“ ugyanily hangon „aranyfiának“, ha minden híd felégett közöttük? Gyöngédséget természeténél fogva nem adhatott — Bourget és Daudet itt látják Leopardi későbbi pesszimizmusának első gyökereit — de van adatunk rá, hogy fiát életének nehéz érzelmi válságában egyedül ő értette meg s hogy jó véleményére Leopardi férfikorában is nagyon sokat adott.

A gyermek azonban már igen korán saját feje szerint akart boldogulni. Míg atyja francia nyelvtanulmányaiban segítségére lehet, míg az ő drámáira szabhatja első komolyabb irodalmi próbálkozását, míg csendben hagyják fáradozni és álmodni a könyvtárban, nincs is nagyobb baj. Tizenöt éves korában a rendelkezésére álló könyvekből, lexikonokból, szótárakból ritka módszerességgel kis csillagászat-történetet szerkeszt össze. Thukydides, Herodotos, Seneca nincsenek meg a könyvtárban? Elővesz hát másodrendű írókat: Esichius Milesiust, Porphiriust, görög rétorokat és egyházatyákat. Fordítja és filológiai kommentárral látja el őket. Lázasan nyugtalansággal hajtja a vágy: híressé lenni! dicsőséget szerezni! Tizenhét éves. Már folyékonyan olvas franciául is és munkáinak másolása közben, míg a porzó megszárad a lapon, angol nyelvtant vesz elő. Vaskos füzetet ír össze nagyon

sok jegyzettel az antik népek babonáiról. S most már meglátszik, hogy közben az enciklopédistáktól megtanulta a filozófiai értékelés módszereit.

Rohamos fejlődésében hónapok éveket pótolnak. A filológiai célú szövegfordítás közben merül fel benne a forma és költői nyelv kérdése. Nekifekszik az olasz irodalom olvasásának. Moschos idilljeinek és a Batracomiomachiának fordításával költői feladatok felé fordul, Fronto munkáinak fordításához írott előszava pedig már stílus-tanulmány. Angelo Mai és E. Q. Visconti friss szövegfeldezéseire igyekszik tapadni, hogy a téma aktualitásán keresztül szerezzon maga is nevet. Aztán nagyot gondol és tizennyolc éves fejjel az egész Odyssea lefordítására vállalkozik; mikor pedig az első ének apja könyvkereskedőjének a folyóiratában, a milnói Spettatore-ban végre nyomdafestéket lát, azonnal utána bocsátja Aeneis-próbáját és a következő évben (1817) valóságos ostrom alá veszi fordításaival és filológiai cikkeivel a szerkesztőt. Feltűnési vágya és pompás érzéke a stílus-utánzásban görög Neptun-himnuszt hamisított vele, mely — akárcsak Michelangelo antik szoborutánzata — a legjobb szakembereket is megtéveszti. Különnyomatait küldi pedig a világ négy tája felé, különösen az előző költőgeneráció nagy tekintélyeinek, az Ilias-fordító Vincenzo Montinak, a purista nyelvűművész Pietro Giordani-nak. „Térdenállva könyörög“ kritikáért, útmutatásért, mert hiszen társuknak, írónak, költőnek tudja magát.

S végül — a tizennyolc éves fiú oly makacsul ostromolja a jövőt, hogy így kell mondanunk: végül sikerül felfedeztetnie tehetségét. Giordani megtudva korát és társadalmi helyzetét, olyan meleg levelet ír neki, hogy a recanati fogoly érzékeny lelke egyszerre felolvad. Aztán egymást érik a szív hangján szóló levelek. Hamarosan mintha két szerelme hallanának. Giacomo olvasta Werthert és Foscolo Jacopo Ortisát. Epistoláiban érzik is az erős irodalmiság. Mikor átjavítja és Pillával (így becézi Paolina húgát) lemásoltatja őket, tudja, hogy művész; Giordani mögött meg ott érzi rejtőzni a közönséget. Ami azonban kibontakozik e levelekben, már teljesen a sajátja: őszinte lázadás a kicsinyes, horizonttalan vidéki városka életével szemben; szenvedélyes tiltakozás az ellen, hogy ott kelljen élnie-halnia; mérhetetlen önérzet és dicsőségvágy; mély fájdalom és szenvedés elvesztett ifjúsága és egészsége fölött. Mindez csak most tudatosul benne, mikor egy ablak felnyílt és behullott a fény szomorúságába. Giordani pedig vigasztalja wertheri visszhanggal, s mikor kifárad bele, meglátogatja Recanatiban. Ez a látogatás sorsdöntő volt.

Később Monaldo azzal vádolta az ateista-szabadgondolkodó Giordanit, hogy ellene lázította a fiát. A hívő Vincenzo Gioberti pedig egyik filozófiai munkájában odavetőleg megjegyezte, hogy Leopardi annak hatása alatt lett szabadgondolkodóvá. A tekintélyes idősebb férfiú helyeslése azonban legföljebb csak megerősítette Leopardit abban, hogy dicsőségkeresésében elsősorban ki kell jutnia Recanati végeláthatatlan hosszú utcáiból s hogy filozófiai műveltséget kell szereznie ama francia enciklopédista irodalom olvasásával, melynek művei nemrég kerültek egy abbé-nagybácsi hagyatékából a családi

könyvtárba. De Giordani befolyása főleg abban nyilvánult meg, hogy eddigi fordítói ambíciói helyébe a hazafias nemzetébresztés és nemzetnevelés eszménye lép. A reakcionárius Monaldo gróf egyszer csak arra ébred, hogy háta mögött fia Rómában két carbonari-ízű ódát adott ki. Római nagyság, régi olasz dicsőség van bennük szembeállítva (Al'Italia, Sopra il monumento di Dante) a jelen elkorcsosulásával. Ez a hangulat irányt szab a következő két év (1820—21) munkásságának is és még négy ódát terem. Otthoni ellenkezés és kritika kíméletlenül tesz a huszonegy éves ifjút. Az első két canzone nyomtatási költségeit szüleinek a legnagyobb anyagi nehézségek közt kellett fedezniük s egy újabb hazafias riadót atyja megtévesztésével jelentet meg. Hamarosan már csak harmadik személyen keresztül érintkezik vele és a két Leopardi-fiú makacsul összeszorított ajka fojtott bizalmatlanságot honosít meg a házban. Giacomo, részben az Ortis-Werther pszichózis hatása alatt, egyenest elvként kezdi hangoztatni, hogy nagy dolgokat csak nagy és elkeseredett elhatározással lehet művelni. Ravasz fondorlattal útlevelet szerez, megírja szenvedélyesen vádaskodó búcsúleveleit, és nem törődve, miből fog megélni, szökni készül. De fölfedeztetvén, oly gyorsan engedi magát leszerelni, hogy nem kis részt kell tulajdonítanunk tette indító okai között egy nagy érzelmi élmény keresésének. Élni számára egyértelmű ezzel: érezni, szeretni vagy gyűlölni, de sohasem elmerülni a közönyösség posványában! Már előbb a lelki beleélés akarásával a kis púpos continuo szerelmet diktált magába a vendégként náluk megszálló és korban sokkal idősebb rokon asszony, Geltrude Cassi iránt. A világirodalom egyik legkülönösebb „diario d'amore“-jában elemezte komplex érzelmét. Ám a petrarchista elégiák, mik belőle születtek, nem éreztetik az ihlet hevét.

Gondolati élményt indul hát keresni olvasmányai nyomában s naplójegyzetek írásába kezd, melyek azután elkísérik élete végéig. A „Zibaldone“ azonban nemcsak forrongó gondolatainak és sokszerű érdeklődésének rendkívül gazdag tárháza. E sűrűn teleírt lapok vallomásain keresztül nyugszik meg először annyira, hogy az előző Monti-hagyományú hazafias harsonázás közé vegyülhetnek első bölcselkedő idilljei: az „Infinite“, „Ünnepeste“, „A holdhoz“, melyek már a mély egyéni élmény végtelenül meggyőző hangján szólnak.

Atyja végre látogatóba engedi nagybátyjához Rómába. A lázadás túláradó szeretetbe és hálába csap át az otthoniak iránt. De a fővárosban töltött öt hónap (1822 nov. 20—1823 ápr. 30) csak csalódást hoz. A műemlékek hatalmas nagyságukkal ráülnek kedélyére, bántja a lélektelen archeológia büszke uralma, az irodalmi élet kicsinyességei közt nem találja a helyét. Legföljebb a német filológusoktól, Niebuhrtól és Bunsen Károlytól kap új ösztönzést, mely azonban visszaveti a filológiába.

Csak otthon, Recanatiban kezd továbbformni gondolata és fejlődik ki az „Operette morali“ első pesszimista novelláiban, melyek a következő években megsokasodnak, míg organikus összefüggésben gyűjteménnyé nem egyesülnek. Recanati és az Otthon azonban mindig csak távolból látszanak számára kívánatosaknak. Alig érkezik haza, máris újra szabadulni vágyik. Hátha Milanóban inkább találja

meg a neki való irodalmi környezetet. Stella kiadó Cicero összes munkáinak kiadására és fordítására hívja meg, s ő el is indul, de nem soká bírja a milánói életet és visszamegy Bolognába, hol átutazóban meleg nagyrabecstüléssel fogadták, mi a költő szinte petrarcai hiúságának igen jól esett. 1827—1833 Firenze és Recanati közt oszlik meg, egy pisai és egy római tél intermezzójával a szokott nyugtalan, mindig máshova vágyódások között. Először Stella kiadó folyósít részére havidíjat, melynek ellenében olasz költői és prózai antológiát szerkeszt, Petrarca Canzonierejét adja ki kitűnő magyarázatokkal. Azután a történetíró Pietro Colletta generális és baráti köre segítik; közben Bolognában óraadásra is vállalkozik, hogy megélhessen.

Egészségi állapota ez években állandóan súlyosbodik. Még ifjúkorában komoly szemgyöngeség lépett fel, mi időről időre kiújult és hónapokra megakadályozta az olvasásban, sőt sokáig sötétben való tartózkodásra kárhóztatta. Azután Bolognában valami bélbaja kezdődött. A fűtés melege elviselhetetlenné vált részére, a hidegtől viszont rettenetesen szenvedett. Tüdőbaja is elharapódzott, úgyhogy „szenvető torzó“-nak érezte magát. Hívta a halált, de félt is tőle és tréfásan azzal vigasztalta magát, hogy „szervezete annyira gyenge, hogy halálos betegség nem tudja benne megvetni a lábát“. Mindent csak ideggyöngeségre vezet vissza. Ezzel magyarázza szeszélyes életmódját, rendetlen étkezéseit, de főleg mély apátiával váltakozó felfokozott szellemi tevékenysége periódusait, melyek híven tükröződnek levelezésében. Így különösen az 1828-i pisai tavasz és az utána Recanati-ban töltött 1829. év volt költőileg igen termékenyek. A pisai Arno-parton, hol talán egyedül érezte életében igazán jól magát, régi recanati ifjúságára emlékezve ébredt fel benne újra öt év óta alvó ihlete. Kocsisuknak korán tüdővészben meghalt leánya most változik át Silviává. Most alakul csak át költészetté szenvedéseinek története („Feltámadás“, „Emlékek“) s születnek meg lantján a világfájdalom méla idilljei (Árva madár, Csönd a vihar után, Szombat a faluban). Firenzei tartózkodása alatt viszont életének egyedüli igazi szerelme, mit egy professzor felesége, Fanny Targoni-Tozzetti iránt érzett, egymás után termi legszebb lírai költeményeit (Uralkodó gondolat, Szerelem és Halál, Consalvo), hogy a csalódás aztán annál sötétebb megvetést váltson ki szívéből (önmagához, Aspasia). E ciklus utolsó költeménye azonban már átvezet a költő életének végső, nappolyi periódusához.

Leopardi az olasz irodalmi élettel egyedül Toscana fővárosában volt érintkezésben. Itt csoportosultak a legkiválóbb szellemek Vieusseux „Antológia“ című folyóirata körül s jöttek össze a szerkesztő szalonjában, melynek, ha gyakori betegeskedése miatt nem is legállandóbb, de egyik leghíresebb látogatója Leopardi volt. Recanati álma friss könyvek bírásáról, gondolatébresztő, művelt társalgásról, irodalmi és művészeti témák megvitatásáról, most válik csak valóra. Találkozik Manzoni-val, együtt van Giordani-val. Nem is kíváncszott volna el Firenzéből, ha az addig oly liberális kormányzat hirtelen meg nem szorítja a gyeplőt. Már titokzatos római útját is — így gondoljuk minden ellenkező találgatás ellenére — az tette szükségessé, hogy Collettát, akivel a legszorosabb viszonyban állott, száműzni készültek.

Mikor aztán az „Antológiáit betiltják, utolsó szerelmi illúziója összeomlik, orvosbarátai pedig levegőváltozást tanácsolnak, követi élete utolsó érzelmi barátságának sugallatát s Antonio Ranierivel lép életközösségbe. Ez a nők-kedvence, jó beszélőkéjű daliás nápolyi örökölte Giordani, a bolognai Pietro Brighenti és Carlo testvér helyét szívében. Leopardinak mindig szüksége volt arra, hogy valaki előtt kiöntse túlárado szíve egész melegét, ha az illető nem bizonyult is azután mindig egészen méltónak bizalmára. Újabban kiderült, hogy drága Brighentije osztrák kém volt, Ranieri pedig Giacomo halála után önző kisajátítással tetszelgett a nagylelkű mecénás szerepében, míg váratlanul előkerült okmányok meg nem cáfolták állításait és nem igazolták, hogy életének utolsó éveiben a költő jelentős támogatásban részesült otthonról, mi könyveinek szerény jövedelmével együtt a baráti közösségből a maga költségrészét fedezte. Azonban tény, hogy Ranieri és 15—17 éves húga biztosították Leopardi végső esztendeinek szabadságát, gondatlanságát, nyugalmát és súlyosbodó betegségében mindig furcsább szeszélyeinek kielégülését. Ez bőséges kárpótlást nyert viszont a szellemi ösztönzésben, mit az egyedül ez években termésre képes Ranieri mint prózaíró nyert tőle. Regényében (Ginevra) nem egyszer fedezzük fel a leopardi stílus ízét. Giacomo költészete most keserű iróniával illeti a nápolyi „makarónifalók“ megértésre képtelen kritikáját (Palinódia) és a mindig csak kudarcra végződő hazafias felbuzdulásokat (Paralipomeni della Batracomiomachia), egyben azonban a halálról való két személytelen elmélkedése után legmagasabb csúcsait is éri el a „Hold nyugtáival és „Rekettýéivel. De ekkor tüdőbaja már nagyon elhatalmasodott. Szíwizenyő is járult hozzá. Miközben épp a Vezúv lábánál fekvő villába készült vissza, hol már korábban enyhülést talált betegségében, hirtelen oltotta ki életét a halál. Utolsó szavait „Már nem látlak“, Ranieri később a goethei „Mehr Licht“ értelmében stilizálta.

LEOPARDI ÉLETMŰVE mindössze negyvenegy lírai költeményből s egy huszonnégy dialógust meg elbeszélést magában foglaló prózai gyűjteményből áll. Verskötete az 1824-i bolognai kiadástól kezdve, mely még csak tíz darabot foglalt magában, állandóan alakul-változik (1826 Bologna, 1831 Firenze, 1855 Nápoly), míg posztumusz két költeményével együtt Ranieri 1845-ben adja meg végleges formáját. Az Operette morali is ugyanilyen átalakuláson és állandó javító, simító munkán ment keresztül. Leopardi elsősorban önmagával soha meg nem elégedő művész, akinél a kifejezés tökéletességén fekszik mindig a hangsúly. Költeményeinek 1826-i bolognai kiadását maga látta el jegyzetekkel, melyek a legújabb Moroncini-féle kritikai szövegben ellenőrizhető kéziratjavítások óriási tömegével együtt nagyon világos képet nyújtanak arról, hogy Leopardi nyelvének átlátszó egyszerűsége mögött mennyi tudatos műgond rejlik. Olvasmányaiából készített jegyzetei és az olasz irodalmi élettel szemben való állásfoglalása meg épp azt bizonyítják, hogy Leopardi legfőbb törekvése a modern olasz költői és prózai nyelv megteremtése volt, minek teljes sikerét mi sem bizonyítja jobban a Manzoni csodáló elismerésénél. A szó és

kifejezés iránt való nagy érzéke mutatkozik meg azután filológiai munkáiban és elszórt nyelvészeti megjegyzéseiben, melyekben a román összehasonlító nyelvészet, nyelvpszichológia és nyelvészeti genialis előfutára nyilatkozik meg.

Ez az egészen rendkívüli forma- és nyelvérzék szorítja korlátok közé a Leopardi leveleiben oly szélesen viharzó érzelmeket is. Közvetlen szenvedély csak néhány költeményt diktált. Így szerelmi csalódása az „Aspasia“-t, sértett írói hiúsága a Palinódiát, nagy kiábrándultsága kortársainak törpe hazafiságából a „Paralipomeni della Batracomiomachia“-t. Egyébként benyomásai mindig már az emlékek ködfátyolán keresztül jelennek meg, mikor a levelekben ellenőrizhető fájdalom, lázadás, kétségbeesés már megkapta a lemondás és csöndes belenyugvás szelíd, idilli zománcát. De Leopardi igazi lírai természet. Minden észlelés, a természet és emberi élet körülötte zajló apró és nagy jelenségei az érzelem és zenei hangulat nyelvén tolmácsolódnak lelkében. Abban azonban, hogy egyetlen színnel, az örök elmúlás, a vanitatum vanitas színével vonja át az egész világot, már testi valóságából folyó érzelmi megalkotottságán kívül gondolatának, vagy ahogyan ő nevezni szerette, „filozófiájának“, „élvezet-elméletének“ is nagy része volt.

Ahogy az érzelmei leveleiben, úgy gondolatai jegyzetkönyvében, a „Zibaldone“-ban tombolják ki magukat. Rousseau, Montesquieu, Locke, Madame de Staél, Nagy Frigyes voltak eszmélkedésének elindítói. De épp a lét alapvető kérdéseivel szemben maradt álláspontja örökké bizonytalan és ingadozó. Mi az Isten? Mi az élet célja? A szellem terméke az anyagnak, vagy független tőle? Vannak velünk született eszmék? Halhatatlan-e a lélek és mi a végtelenség? Válaszaiból lehet adatokat halászni úgy hívó, mint hitetlen, úgy materialista, mint spiritualista felfogásának bizonygatására. Költeményeiben azonban e kérdések nyitva maradtak, az érzelem síkjába kerülnek át. Épp ez adja meg távoli kicsengésüket ismeretlen messzeségek felé.

Erkölcsfilozófia, ember- és természetszemlélet az a terület, melyen határozott meggyőződések alakultak ki lelkében. Három fázist futott itt be gondolata. Az első, rousseaui korszak szerint minden jó kútforrása a természet és intuíció, minden rosszé a civilizáció és értelem. Csak a természetből fakadó illúziók, köztük főleg a hazafiúi érzés a belőle fejlődő erényekkel vezérelhet nagy tettekre. Ime Leopardi hazafias lírájának gondolati alapja. A második, montesquieu korszakban Leopardi az embert természeténél fogva gonosznak és önzőnek tartja. Mindig élvezetet keres, de határtalan vágya mindig csak határos, véges kielégülést nyerhet: innen örök elégedetlensége, unalma vagy boldogtalansága. Végül utolsó költeményeiben és prózáiban a Fátum uralkodik. A Természet sem nyújt védelmet az ellenséges sorssal szemben, mert *az* közönyös boldogságunk vagy boldogtalanságunk iránt. Vigaszt egyedül az emberi szolidaritás érzésében találhatunk, a közös küzdelemben Sors és Természet ellen.

Ez a gondolati tartalom, mely törekszik ugyan filozófiai rendszereződésre a Zibaldoneban, de azt soha nem éri el, kétségtelenül mutat

rokonságot Schopenhauer bölcseletével, aki Leopardi első hazafias canzoneival egy évben adta ki főmunkáját. Az olasz költő nem ismerte, de Schopenhauer, mikor amaz már nem élt, lelki rokonát fedezte fel benne. Egyazon kor gyermekei mindketten: ez igazában köztük az összefüggés.

Leopardi érzelmeit ez a gondolati színezés valami magasabb erkölcsi szférába emeli. Egyetlen, összefüggő világnézet szempontjából analizálja őket. S épp az érzelmi intuíció gondolati analízise sorolja őt igazán a romantikus költők közé. „Dem Instinkt gingen sie denkend nach“, mondja róluk Otto Waltzel. Vérbeli romantikus volt ő, ha félreismerte is hovatarozását s bővelkedett is a formalítás ama zártságában, mit rendesen klasszikusnak szoktunk mondani. Romantícizmus és klasszicizmus korántsem állnak oly poláris ellentétben költői gyakorlatában, mint elméleti állásfoglalásában. De romantikus volt Leopardi életműve befejezetlenségénél és töredékvoltánál fogva is. Levelezése, a Zibaldone, jegyzetei bizonyítják, mi minden maradt pusztá terv vagy torzó lelki hányatásainak nyugtalansága között. A szomorúság, világfájdalom, pesszimizmus, de egyben nemes emberi jóság és meleg szeretet nagy költője marad így is, kinek utolsó életbölcössége: kiábrándult mosoly az emberiség minden nagy illúziója fölött.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

A LEGÚJABB KOR

AZ EGYETEMES TÖRTÉNET NEGYEDIK KÖTETE

XIX. SZÁZAD az újkornak talán legmozgalmasabb korszaka, de egyben a legkülönszerűbb is, a többtől leginkább eltávolodó. Újszínű, újtörvényű világ ez és csakugyan maga egy különálló új kor: a „legújabb kor“. Megdőlnék a régi tekintélyek, eltolódnak a régi keretek, megmásul az értékfölfogás, újjá lesz az egész életterület, megváltozik ritmusa és megváltozik anyaga is. A szokatlan, eddigelé teljesen ismeretlen körülmények között merőben új problémák tornyosulnak föl és merőben új megoldásokkal kísérleteznek. A tradicionális és transzcendens kötöttségekből kilépő ember mámoros örömmel fedez föl újabb meg újabb életirányokat; ide-oda kapva, itt is, ott is megpróbálkozva úzi-hajtja XVIII. századtól öröklött elérhetetlen ábrándképét, eszme-délibábját, az egyre materialistább színezetű közboldogság-ideát. Megállás, nyugalom, szünet nincs egy percre sem, az ember folyton kísérletezik. Mintha csak igazolni akarnák a hegeli dialektikus fejlődésfelfogást, a XIX. század e jellegzetes szellemi szülöttét, a legszélsőbb végletek változtatják egymást egy és ugyanazon a területen. Kivált a francia fejlődés jellegzetes ebből a szempontból, pedig ez szabott irányt Európának az egész korszakon át. Az abszolút monarchiától a demokratikus köztársaságig, a liberális szabadságideáktól a munkásdiktatúrákig, a kozmopolita színezetű szabadkereskedelemtől a szélső nacionalista imperializmusig, a kapitalizmustól a szocializmusig és szindikalizmusig, a konzervatív legitimizmustól a radikalizmusig, az individualizmustól a kollektivizmusig és az organikus univerzalizmusig bejár minden utat az emberi szellem és az emberi társadalom. Hősi kor ez, lobogó és dühöngő és rajongó, tele elindulásokkal, tele új mítoszokkal. S mint minden ilyen friss kor, határtalan önbizalmú, optimista, szentül hiszi, hogy megtalálta vagy meg fogja találni azt az utat és módszereket, amelyek a világ tökéletességére fognak vezetni.

De jött a fin de siècle és jött a XX. század, elkövetkezett a megtorpanás, a kiábrándulás, a szkepszis. Kiderült, hogy az ember nem lett boldogabb. Az életnek csupán külső, extenzív oldalai tágultak ki, és pedig az intenzív élet rovására. A monopolkapitalizmus, a technokrácia, a társadalom üzemszerűsödése, a nemzetiségi kérdés kiéleződése, általában az egész modern mechanisztikus életforma — mindmind a XIX. század termékei. A XX. század embere számára létproblémák a még mindig nem likvidált XIX. század örökhagyomá-

nyai. Mindenképpen és minduntalan állást kell vele szemben foglalnia. Vagy gyűlöli vagy szereti vagy elítéli vagy mentegetni próbálja; objektivitás azonban, sine ira et studio véleménynyilvánítás nem lehetséges vele szemben.

A történetíró sem tudta magát sohasem korától teljesen elvonatkoztatni. De neki — bármilyen nehéz is ez — fölül kell emelkednie korának pártfölfogásain és bizonyos emelkedettebb szempontok szerint vizsgálni akár a legközelebbi múlt eseményeit is. Ez a fölülemelkedés, ez a pártatlanság azonban nem jelenti az értékelésről való lemondást. A „Weltgeschichte“ mindig egy kicsit „Weltgericht“ is. Minden nagyhatású történetíró elfoglalt valamilyen magasrendű értékelő álláspontot, minden magávalragadó historikusnak erős világnézeti megalapozottsága volt. Különösen a szellemtörténésznek — aki tudatosan törekszik a történés és az érték szintézisére — kell azt vallania, hogy értékelés nélkül történelmet írni annyi, mint „légüres térben lélekzeni“. (O. Spann.) Az értékfölfogás tehát, amelynek segítségével az eseményeket kerék egészbe szintetizálja, minden történésznek, de elsősorban a szellemtörténeti irányzat követőinek munkásságában szükségszerűen jelenlévő és elhatározó jelentőségű alaptényező.

A Legújabb kor történetírója, Iványi-Grünwald Béla a magyar szellemtörténeti iskola ifjabb nemzedékéhez tartozik, amelyik már a szellemtörténet végleges győzelme után került az egyetemre és így nyerte módszeres kiképzését. Ezeknél tehát, de kivált Iványi-Grünwaldnál, akinek történetírói egyénisége oly erősen filozófiai megalapozottságú, különösen jelentős értékelési álláspontjuk, vüágnézetük megismerése.

Iványi-Grünwald a humanizmus szemszögéből értékeli az eseményeket. Távol a modern „dinamikus“ gondolkodástól híve a humanizmusnak, melynek oly kevés követője van már a mai Európában. Humanista a szó olyan XX. századi értelmében, mint például nálunk még Márai Sándor. Ideálja már nem csupán „a nemes görög harmónia klasszikus embereszménye“. Az ő humanizmusa valahogy bensőségesebb, inkább gyökeredzik az érzelemben, mint az értelemben. Keresi mindenütt a történés folyamán az Embert, „minden történés és minden történelem legértékesebb anyagát és alanyát“, keresi azt a formát, értékeli azt a formát, melyben az ember emberként tud létezni, amely a legalkalmasabb arra, hogy az emberben lappangó humanitás a maga egészében ki tudjon fejlődni; éppígy ellene van szerzőnk mindennek, eretnkségnek bélyegez mindent, ami e mélységben rejlő humánomot sérti, ami akadályozza megvalósulását. Ebben a humanitás-fogalomban igen jelentős szerepet játszik a kereszténység, és pedig közelebbről meghatározva, a katolikum. A humanizmus és a kereszténység tulajdonképpen egymásba olvadnak ebben a világnézetben. Az ember szellemi erőinek, a humanitásnak az örök értékek irányában való kiteljesülése egyben az Isten tiszteletét és szolgálatát is jelenti. Hiszen az Istenség áll az értékpíramis csúcsán.

Humanizmusa önuralmat és mérsékletet — esetleg úgy is mondhatnák —, történetírói tárgyilagosságot kölcsönöz az írónak. Talán ez a magyarázata annak, hogy könyvének tónusa olyan nyugodt, finom

rajzolású. A humanista tartózkodás mögött azonban csöndesen, szenvedélyességtől mentesen, de következetesen mindig ott van a keresztény humanista értékfelfogás. Általában megértőbb a nyugodt konzervatív, evolúciós fejlődésekkel szemben. Ezeknek tradicionalizmusában látja azt az erőt, amely Ősi emberi alapokból erőszak nélkül, lépésről lépésre haladva fejleszti, alakítja azokat a formákat, amelyek legjobban biztosítják az ember természetes kibontakozását. Így nagy rokonszenvel beszél szerzőnk a forradalom utáni francia restauráció formaalakító kísérleteiről, vagy éppen így a metafizikai gyökerű romantizmus organikus társadalom- és életfelfogásáról, amely mindig kereste és megtalálta a kapcsolatokat a múlttal is, meg az élet teljességével is. A romantika viharzása és kielégíthetetlen, tárgyaltalan vágyakozása azonban idegen szerzőnk humanizmusa számára.

A lassan egész Európát elöntő immanens célkitűzésű nyugati polgári gondolat, a francia-angol liberális demokrácia már távolabb esik szerzőnk keresztény világnézetétől. De azért sok humanista értéket talál itt is, különösen a kezdő periódusban. Madame de Staël, Guizot és Thiers koráról szólva megállapítja, hogy „a polgári küzdelem a formateremtés idején szinte sohasem tapasztalt mértékben közeledett a bölcsék és humanisták eszményéhez, az arisztoteleszi és kanti elgondoláshoz, melyhez a háttérrel a humanizmus kultúrképe szolgáltatta.“ Az angol példában is szerzőnk felfogása szerint az vonzotta a kontinens polgárságát, az avatta a polgárság eszményévé, hogy „akár a reformok, akár a birodalom külső megjelenése tekintetében a cél és értelem mindig az Ember volt“. Mindenben arra törekedtek, hogy „emberhez méltó létföltételeket“ nyújtsanak. Az iparosodással és a kapitalizálódással azonban már a forradalmak időszaka után megindult a polgári forma üzemszerűsödése, elmechanizálódása. Az új felfogásokban „az Ember már nem önmagában, illetve az ideális értékek teljességével való kapcsolatában számít, hanem csak tárgy a természet, állam, tudomány, osztályharc elvontságával való egy-egy összefüggésében“. A liberalizmus maga fejleszti ki bomlasztó csiréit. A végkifejlés az, hogy az eredeti polgári gondolatból oly távoleső elgondolások, formák jutnak uralomra. A szabadság és demokrácia eszméi mind veszendőbe mentek. Ám ez a XIX—XX. századi polgári ideológia maga ásta meg önnön sírját, amikor megmaradt e világban immanensnek, amikor nem volt tekintély számára „az igazi Tekintély“, amikor nem tudta fölismerni a természeti és erkölcsi törvényeknek az isteni törvényekkel való megbonthatatlan összefüggését.

A XIX. század első felére vonatkozólag bírálata még csendes szavú, itt-ott csendül csupán ki egy-egy megállapításból, egy-egy megjegyzésből az író világnézete. Mentői inkább közeledünk azonban saját korunkhoz, annál élesebb lesz a kritika. A múlt század közepe óta mindjobban erőre kapó antihumanista és antichristianista áramlatok egyre inkább keresztény és humanista világnézetének aláhúzására készítetik az írókat. A legmodernebb időkben kavargó sokféle elgondolás, sokféle eszmény és sokféle mítosz között Iványi-Grünwald mindig az igazi eszményre, az igazi mítoszra mutat rá: a kereszténységre, s a „Rerum no varum“ és a „Quadragesimo anno“ pápai enciklikákban

látja a legjobb, leghelyesebb állásfoglalást a mai világ annyi ellenmondásával szemben. Ezekon az egyetemes alapokon szigorúan bírálnia kell a minden szociális és kulturális humanizmusból kivetkőzött monopolkapitalizmust. Vizsgálja azután a szocialista és szindikalista gondolkodók száraz és egyoldalú biologizmussal, materializmussal megalkott homo oeconomicus-képzetét, majd a kommunista proletár-totalitás gondolatát. A marxizmust is természetesen elítéli, „a XIX. és XX. század legnagyobb eretnekségének“ tartja mindazzal szemben, ami emberi. Igen jellegzetes szerzőnk értékfelfogása a nacionalizmusról, úgyhogy talán ezt részletesebben szabad szemügyre vennünk.

Szerzőnk mint keresztény és humanista ember Isten ajándékát látja a különféle nemzeti kultúrákban és ezeket a magasabb értékek közé sorolja, művelésüket szent jognak és kötelességnek tartja. Eszménye „a nemzeti kultúrát hordozó, más nemzet érdekeit is tisztelő nemzeti ember“. Mindezt talán legideálisabban a Hormayr-féle osztrák patriotizmus gondolatában, vagy magasabb szellemi síkon Széchenyi István nacionalizmusában látja megvalósulni. A magyarság szempontjából is ezt a fajta humanista nacionalizmust tartja az egyedül értékesnek és célravezetőnek. Az imperialista vagy totális nacionalizmus korában a kicsiny magyar népnek — csatlakozzék bár mégoly lelkesen is ezekhez az ideológiákhoz—állandóan vereségeket, súlyos vereségeket kell elszenvednie a pángermánés pánszláv aspirációk keresztttüzében. Az Itália egységét kivívó olasz nacionalizmus és kivált a bismarcki józanul realista német nemzeti szellem nincsenek még szerzőnk eszményei ellenére. Nem helyesli azonban a totalitást s hogy ez maga alá gyűrjön minden más értéket és tényezőt, vallást, egyéniedet. A nemzet totális szuverenitásának e minden tényezővel szemben való érvényesítése a humanizmusból már mély hanyatláshoz vezet. Az uralkodó nemzet az új totális ideák korában eldobja a keresztény egyetemes humanizmus, a hagyományos transzcendens erkölcsi szabályozás korlátait és nemzetállamában minden aggodalmaskodás nélkül támadja meg és tiporja el nemzetiségeit és kisebbségeit éppen legnemesebb existenciájukban. Ilyen értelemben azután az imperialista vagy a totális nacionalizmus Iványi-Grünwald értékelésében a kapitalista kinövésével, a monopolkapitalizmussal és a kommunizmussal együtt az új világ legszomorúbb elferdülései közé kerül.

MINT AZ ELŐBBIEKBEN már mondtuk, Iványi-Grünwald Béla szellemtörténész, követője annak az irányzatnak és módszernek, amely az egyes történelmi korszakok eseményeinek szingularitása mögött valami nagy szellemi egységet, valami egységes szellemi típust fedez föl és ebből a szellemből mint alapjelenségből vezeti le az egyes történelmi jelenségeket. Iványi-Grünwald problematikája, szintézisének alapszempontjai tipikusan szellemtörténetiek. Ideológia, eszmény, különféle mítoszok alakulása és hatása, szellemi elit, szellemi emberek szerepe, ezek azok a problémák, amelyek előadásának középpontjában állanak. Különösen lényeges a szellemi emberek szerepe. Hiszen ezek voltak, akik eszméket, mítoszokat termeltek, célt és irányt jelöltek a társadalom számára, ők a nevelők és ők a történések mozgatói. Rajtuk

keresztül jut a társadalom és szellem kapcsolatba egymással, bennük objektíválódik a szellem.

A XIX. század első fele az álom kora, mint szerzőnk mondja. A könyvtárak, tudósműhelyek és írószobák lakói álmodoznak a társadalom új berendezéséről, új eszmék, új ideálok diadaláról. És ezek az emberek egymásután ki is lépnek elhagyatottságukból és tömegmozgalmak élére állanak, mítoszt, missziós hitet kölcsönöznek nekik. Közös jellegzetességük, hogy hirdetik mindnyájan az új vitaiizmus világnézetét. Ez persze az egyes kultúrkörzetekben igen különféle-képpen jelentkezett. De az antifeudális francia polgárság szabadságtörekvéseiben, a német romantika nagy életvágyában és viharzásáiban, az orosz dekabristák lázadásában, az Ausztriában és Magyarországon mindenütt föltámadó nemzetiségi küzdelmekben, a spanyol, a németalföldi és az olasz forradalmakban, a balkáni népek fölébredésében, mind-mind az új életérzés jelentkezett, csak más és más formában. Az új mozgalmak élén álló szellemi vezetők az irodalom, a könyvek és hírlapok nagy közösségében hamar megismerik egymást, szívesen és minden habozás nélkül veszik át egymás gondolatait. Miután a különböző népek és kultúrkörök észreveszik azonos célkitűzéseiket, kialakul az „ifjú Európa“ szellemi mozgalma. Nagy általánosságban azonban egész Európára három áramlat nyomja rá bélyegét: a francia gondolkodás politikai szintézise, a polgári szabadságideák konstitucionalizmusa, azután a német romantika és végül az angol szociális kritika.

A hatalmas új lendülettel, az új formák lázas siettetésével a rajongó gondolkodók forradalomba kergetik az ifjú Európát. A forradalom azonban gyorsan lezajlik. A nagy, sokszor profétikus ihletű álmodozók — legfőljebb kísérletezők — után a realisták, a gyakorlati emberek következnek. Az organikus szemléletű, de szertelen és csapongó német romantika nem tudott realizálódni, lassan elhalt, a józan magvakból táplálkozó francia és angol gondolat azonban egyesült és mindenfelé szerte elhatalmasodó formát dolgozott ki az új Európa számára. Ebben a többé-kevésbé kiegyensúlyozott békés periódusban egy rövid ideig tartó józan, harmonikus korszak következett a világra.

A XIX. század utolsó harmadában az üzemszerűsödés és mechanizálódás megindulása után kicserélődik a szellemi emberek rendje. A század elején még „az esztétikai, költői, profétikus, vallásos“ elem van túlsúlyban. A forradalmak leverése után azonban a szellemellenes új filozófia hatása alatt eltűnnek a humanisták a szellemi emberek rendjéből, helyükre a nagy szervezők és szaktudósok lépnek, megkezdődik a tömegpropaganda nagy hatásának korszaka. Az egységes európai szellem, az egységes európai közösség darabokra kezd széthullani.

A szellemi elitképződés, a szellemi emberek szerepének tisztázása nem tisztán szellemtörténeti föladat, nem elég csupán a kérdés ideológiai oldalának megvilágítása, nem elég csupán értékítéletet kimondani, nem elég valamely szellemi áramlat etikai, esztétikai vagy történeti érték helyzetét meghatározni. Történész számára — akit elvégre éppen a történés, az események dinamikája érdekel, aki, hogy szellemtörténeti nyelven fejezzük ki magunkat, a szellemnek folyton más és

más formába való aktualizálódását, konkretizálódását követi nyomon — igen fontos a szociológiai szempont. Nagyon fontos számára, hogy megtudja, milyen körülmények között jött létre az a szellemi elit, milyen előzmények vagy hagyományok befolyásolják, mekkora a szilárdsága és átütő ereje, hiszen mindezek az ideák objektíválódására is igen jelentősek. De még fontosabb a hatások lemerése, a hatás szociológiai úton szétterjedésének megismerése. E szociológiai út bejárásánál azután le kell mondanunk az értékítéletéről.

Iványi-Grünwald maga is vallja ezeket az elveket és így szintézisének mély szociológiai megalapozottságot is adott, de mint filozófiai gondolkodású tudós (azt hisszük, Max Scheler lehetett rá legnagyobb hatással) nem tudott az értékszempontokról itt sem lemondani. A könyvvel kapcsolatban tehát egyedül itt kell bíráló megjegyzést tennünk — vagy talán inkább a magunk ellentétes módszertani fölfogását leszögez-nünk. Szerzőnk szociológiai fogalmak meghatározásánál is állandóan értékszempontokat érvényesít. Mindjárt a szellemi ember meghatározásánál kitűnik ez. Számára csak az a szellemi ember, aki „ideális szempontokkal, humanista eszmékkal s nemes ideálokkal“ áll kapcsolatban, aki „az értékek lehető teljességét“ hordozza magában. Tehát a pozitivisták, szocialisták, szindikalisták vagy fasiszták és nemzeti szocialisták gondolkozók nem lennének szellemi emberek? Vájjon ki kell-e zárunk a szellemi emberek rendjéből Comte-ot, Saint Simont, Proudhont, Anatole France-ot, Soréit, Marxot, Bakunint vagy Evolát azért, mert értékrendszerük nem idealista-humanista? Azt hisszük, nem. Szociológiai szerepük és eszközeik, szociológiai hatásuk ugyanolyan természetű és ha ellentétesen is, de ugyanazon a síkon mozog, mint az idealista alapú szellemi embereké. A szellemi rend, a szellemi elit tartalma lehet igen különböző, de bármiféle belső tartalom nem változtat azon a tényen, hogy formális szempontból ugyanaz a szociális képződmény szerepel ott. A szociológia (nem társadalomfilozófia!) formális tudomány, az érték fogalmával így nincsen összefüggésben.

Meg kell még itt mondanunk, hogy a mű igen könnyed, finom stílusú s különösen egyes részleteknél (pl. a biedermeier) nagyon megkapó. A könyv nemcsak tudományos munka, hanem igazán odaváló a nagyközönség kezébe is. Eseménytörténeti részei is kitűnő összefoglalások és különösen a legújabb dolgok ismertetésében (szocializmus, angol imperializmus és gyarmatpolitika, amerikai fejlődés, a világháború eseménytörténete, szellemes, új térképekkel és vázlatokkal) igen érdekes és sok kíváncsiságot kielégítő olvasmányt jelentenek.

A Legújabb kor megjelenésével befejeződött a Magyar Szemle Társaság Egyetemes Története. Ez a kötet is méltó az előbbiekhöz, méltó befejezése az új magyar történetírás reprezentáns világtörténeti szintézisének. Az összes kötetek közül talán ennek sikerült leginkább megvalósítania a kiadás egyik igen fontos vezérszempontját, „a magyar történelem háttérének érzékeltetését“, mert ez elvnek megfelelően a magyar történelemnek a Dunamedencébe, a Habsburg monarchiába és ezen keresztül az általános európai történetbe való beillesztése által új magasabb nézőpontokból mutatta be történelmünket.

ISTVÁNYI GÉZA

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLÉNK

FOLYÓIRATUNK MEGINDULÁSAKOR, 1927-ben e sorok írójának volt a feladata, hogy körvonalozza az új szellemi kezdemény céljait. Ha valaki véletlenül újra kezébe venné ezt a tizenegy év előtti programot, bizonyára feltűnnék neki az a tartózkodás, mellyel annak idején a Magyar Szemle hatókörét megvontuk. Nem akartuk a magyar középosztályt lesüllyedségéből kimenteni, a nemzeti társadalom egyes rétegeinek egymásközi ellentéteit sem akartuk eliminálni, aminthogy általában nem reméltük, hogy a folyóirattal „társadalomtörténeti tényeket alkothatunk“, mert tudtuk, hogy ilyen tényeket alkotó folyamatok sokkal komplikáltabbak, semhogy folyóirattal megváltoztathatók volnának. Azt hittük akkor, az aránylagos nyugalom, a konszolidáció vagy akár a nemzeti élet „konjunktúrája“ éveiben, hogy szerények vagyunk, ha ilyen társadalmi feladatokról lemondva kizárólag kulturális munkára, s ott is a középosztály felvilágosítására szorítkozunk, ha megelégszünk azzal, hogy „a nemzeti élet legkülönbözőbb terein felmerülő problémák ismertetésével és olyan taglalásával foglalkozunk, hogy azok lényege megvilágosodjék, s az olvasó a kérdések rengetegében eligazodjék“. Elég egy pillantást vetni napjaink szellemi arcára, s azonnal megállapíthatjuk, hogy ez a feladat is igen nehéz, sokkal nehezebb volt, mint akkor gondoltuk volna. Hiszen éppen a paraszti és munkástársadalom fölött álló értelmiségünk szellemi élete mutat fel mély ellenmondásokat, kiegyenlíthetetlen, anarchikus feszültségeket, reális érzék helyett illúziós és gyermekes elképzeléseket, egységes nemzeti szemléletmód helyett eltévelyedések labirintját, jóvátehetetlennek látszó káoszt. Mindezt látva, felmerül a kérdés, vajjon elvégeztük-e munkánkat úgy, amint fogadkoztunk, s ez a mai zűrzavar, mely az értelmiség épp leghangsabb rétegeiből tör elő, nem tétlenségünk, hibáink következése-e?

Azt hisszük, nem az; s erre a nem-re éppen elég bizonyítékunk van. Nemcsak az az általános megállapításunk, hogy folyóiratunk minden szerzője ennek a nemzetfelvilágosításnak szolgálatába állította tollát, — van egy egészen pozitív bizonyítékunk, mely a nemzeti élet egyik legfontosabb területére, a külpolitikai életre vonatkozik. Ezen a téren valóban megtette kötelességét a Magyar Szemle, egészen, páratlanul és példaadón. Nincs még egy folyóirat, mely ennyi esztendőn át megszakítás nélkül, hónapról hónapra, számról számra el nem végezte volna a hazai társadalom külpolitikai felvilágosításának feladatát. „Külpolitikai Szemle“ című rovatunk 1927-től kezdve állandó rovatunk, mint ilyen, Magyarország külpolitikai helyzetének, s vele az európai diplomáciai történelemnek magyar szemmel megírt, megszakítatlan története.

Ez a Szemlénk mindig legnagyobb büszkeségünk volt, ezt most megmondhatjuk, amikor szerzőjétől búcsúznunk kell. Megmondhatjuk, hogy külpolitikai szemlénket ennyi esztendőn át egyetlen szerzőnek, Ottlik

Györgynek köszönjük, az ő soha nem lankadó energiájának, mellyel legnagyobb elfoglaltságai közt, külföldi utazásaiból is minden hónapban megküldte kéziratát. Nem kell mondanunk, hogy ez a fáradozása önzetlen volt és önfeláldozó, — a Magyar Szemléhez tartozás sohasem jelentett hasznot és emelkedést, még kevésbé Ottlik Györgynek. Ha mégis ő volt az, aki egy évtizednél tovább a mi irodalmunkban annyira szokatlan következetességgel írta meg szemléjét — hasonló szemlét, a nemzeti élet más területéről, máig sem sikerült állandósítanunk —, ennek megokolása egyedül abban van, hogy Ottlik György ismerte fel a legvilágosabban nemzeti társadalmunk külpolitikai tájékoztatlanságát, s vele együtt a feladat jelentőségét, hogy ezen a tájékoztatlanságon változtasson.

Olvasóink tudják, minő sikerrel végezte ezt. Havi szemléiben folyamatos képet nyújtván a külpolitikai eseményekről, megtanította közönségünket külső helyzetünk helyes értékelésére, megmutatta, hogy nincsenek váratlan katasztrófák és hirtelen jórafordulások, nincs tehát lehetősége annak az érzelmi mérlegelésnek és reménykedésnek, melynek annyi magyar az áldozata. Míg a legtöbb külpolitikai író elszínteleníti a tényeket, s személytelenné halványítja az egymással szembenálló hatalmakat, akiknek önző játékból áll elő az európai és világtörténet, addig Ottlik György előadásában élő, egyéniséggel bíró aktorok jelennek meg, határozott körvonallal, egyéni hatalmi, katonai, gazdasági törekvésekkel. Úgy rajzolja a hatalmakat, amilyenek valóban, elfogultság és remény nélkül, az „államrezon“ mai és mindenkori uralmának teljes felismerésével. Nem moralizál velük szemben, leírja őket, mint a természettudós a növényeket és állatokat» mint a nagy történetíró azt, hogy „miként is volt a valóságban“. Ebbe a külsőleg pozitív előadásba ágyazza be az összefüggéseket mélyen megvilágító, gyakran szűkszavú, finom szellemű megjegyzéseit, melyek mögött kérlelhetetlen értékítéletek rejtőznek és minél inkább „értetődnek“, minél diszkrétebbül vannak kimondva, annál inkább hatalmukba kerítik az olvasót. A sok szóhoz és köntörfalazáshoz szokott magyar olvasó ezeken a szövegeken ismerhette meg a szavakkal takarékos, de az értelmet soha fel nem áldozó, tárgyilagos, de a külső világot mély egyéniségből felfogó, s talán ép ezért fölüeny szemléletnek adekvát stílusát. Sokoldalú világismeret és befolyásolhatlan erős egyéniség, ezeknek szinte angolos szintézise: mindez nyomot hagy a kifejezésmódon, mely a mai olvasóra nagyobb hatást tud gyakorolni, mint retorika vagy propaganda. Ennek hatásaként Ottlik György közönsége a mai időkben nem egyszer örvényt érez nemzetünk és Európa lába alatt, s bizonyára megdöbbenéssel nézi azt a szivárványos játékot, melynek áldozatai az értelmiségnek folyóiratunktól távolmaradt részei. De Ottlik György olvasói és hívei mégsem áldozatai meddő székepszisnek, mert ő még a krízishez közeledő Európának vergődéseit számba véve sem mond le arról, hogy az értelem és emberiség még nem pusztult el, s végül is győzni fog.

Nem szokásunk magunkról és egymásról beszélünk e hasábon, s e sorok sem akarják kimerítő ismertetését adni annak a műfajnak, melyet Ottlik György szemléjében megalkotott; most, amikor oly működési kört vesz át, mellyel folyóiratunk szemléjének írása összeférhetetlen, s amikor a. Külpolitikai Szemlét átadja utódjának, hozzá hasonlóan szakértőnek és külön egyéniségnek, mindnyájunk, olvasók és szerzők nevében köszönjük neki, amit a Magyar Szemlének adott és kívánunk neki, szélesebb körben is» a magyarság érdekében további sikeres működést.

A
SZERKESZTŐ-

AZ ANGOL FEGYVERKEZÉS ÉS A KÖZVÉLEMÉNY

AZ UTOLSÓ NÉHÁNY ÉV ESEMÉNYEI mélyreható változásokat hoztak létre az európai közhangulatban. A harmincas évek elején úgy látszott, hogy Franciaországnak az európai stabilitásra irányuló kitartó törekvéseit siker koronázza. Az egyetemes biztonság derült egét egy felhő sem zavarta: elérkezett az általános leszerelés és a világbéke korszaka. Ennek a célnak a megvalósítására ült össze a leszerelési konferencia, amely azonban ötévi tanácskozás és szívós diplomáciai harc után dolgavégzetlenül oszlott szét. Az ellentétek kiegyenlíthetetlen természetűek már a konferencia kezdő stádiumában nyilvánvalóvá lett, amint ez a hadügyi költségvetések szeizmográfiáján legvilágosabban érzékelhető. A leszerelési konferencia utolsó három évében, 1932—35 között a világ hadügyi kiadásai megkétszereződtek.¹ A konferencia végleges csődje után pedig példátlan arányú fegyverkezési láz tört ki, amelyben az eddig húzódozó Anglia is immár teljes gazdasági erejével vesz részt. Az angol kormány által 1937 február 16-án kibocsátott Fehér Könyv másfélmilliárd fontra (kb. 37 milliárd pengő) becsüli az ötéves fegyverkezési program költségeit. Kétséges azonban, hogy ez az asztronómikus szám fedezni fogja-e a fegyverkezési kiadásokat. Egyes ellenzéki kritikusok, köztük Lloyd George, azt tartják, hogy a tényleges költségek el fogják érni a kétezermillió fontot és ezzel a hadügyi kiadások évi átlaga az 1932-es költségvetéssel szemben négyszeresre fog emelkedni. A jövő évi költségvetés honvédelmi előirányzata máris 260 millió font: percenként 500 font, azaz kb.

12.000 pengő. Attlee őrnagy, a munkáspárt vezérének a költségvetési vitát követő rádióbeszéde szerint a kormány 942 millió fontból 550 milliót, az egész költségvetés 58%-át kívánja arra fordítani, hogy az elmúlt háborúk költségeit és a jövő háborúk előkészületét fedezze. Ehhez járul még a megszavazott 400 millió honvédelmi kölcsön évi 80 millió fontos átlaga, melyet a kormány szintén a fegyverkezés céljaira akar kibocsátani.

Hogyan reagál az angol közvélemény a fegyverkezés iramának ilyen meggyorsulására? A parlamenti viták lefolyása és a sajtó magatartása egyaránt azt bizonyítja, hogy a kormány honvédelmi politikája igen gyöngye ellenállásra talált. Anglia közvéleménye egységesen támogatja a fegyverkezés tényét és arányait; csupán a fegyverkezési kiadások előteremtésére irányuló pénzügyi műveletek és a jövőben követendő külpolitika céljai tekintetében térnek el a nézetek. Milyen megfontolások működtek közre abban, hogy a néhány év előtt még az általános leszerelésért lelkesedő angol közvélemény ma csekély kivétellel a fegyverkezés hívének vallja magát?

A döntő ok kétségkívül a népszövetségi eszme elhalványodása. Az angol felfogás kezdettől fogva a népszövetségi eszmében rejlő erkölcsi tartalmat hangsúlyozta és ezt szinte vallásos meggyőződéssé emelte. A politikai és társadalmi mozgalmakat is vallásfilozófiai szempontból bíráló Hibbert Journal szerkesztője, L. P. Jacks szerint a Népszövetség volt az első nagyarányú kísérlet az államok megrögzött önzésének letörésére és az altruizmus bevezetésére a nemzetközi életbe.² Az oxfordi egyetem ausztráliai születésű klasszikus filológusa, Gilbert Murray professzor, Euripides kongeniális fordítója életének utóbbi éveit teljesen a Népszövetség szolgálatának szentelte, mert benne látja megtestesülve a görög kozmoszt, az isteni rend elvét, amely a gazdasági és politikai anarchiától szétszaggatott világnak egyedül nyújthat gyógyulást.³ A népszövetségi gondolat eredeti alakját Garvin, a nagy angol publicista olyan eszménynek nevezi, amely sohasem fog elfakulni az emberiség álmaiban és reményeiben. Az eredeti cél

¹ W. Arnold-Forster: The Armaments Race. Contemporary Review 1936. június.

² Collective Security. The Hibbert Journal. 1936 jan.

³ The Cult of Violence. 1934.

az igazságon alapuló béke egyetemes biztonsága volt: nem a győzelmi mámorban diktált háborús szerződések mechanikus kierőszakolása, hanem progresszív igazságosság, a status quo időnkénti revíziójával.¹

Ezen a ponton került összeütközésbe az organikus változás jogait elismerő angol felfogás a franciák merev jogi formalizmusával. A Népszövetség a két ellentétes erő hatása alatt hybrid képződménnyé alakult, amelyben sajátságos módon egyesülnek az angolszász millenniumi béke-álmok a háború után katonai és politikai vezetőszerpéhez jutott Franciaország minden változást kizáró, a status quo-t örökre megmerevítő törekvéseivel. A francia külpolitika az egyetemes biztonság nevében a Népszövetség egész katonai és erkölcsi erejét saját nemzeti céljainak szolgálatába kívánta állítani és ezzel megásta az egyetemesség sírját. Az ellentétek a német fegyverkezés kérdése körül robbantak ki. Az angol publicisták és politikusok túlnyomó része tisztán látja azt a végzetes szerepet, amelyet Németország jogos fegyverkezési igényeinek következetes elutasítása játszott. Lloyd George drámai erejű cikkben rajzolja meg az 1932—34 közt lefolyt tragédia egyes felvonásait (Daily Herald, 1937 febr. 28), Sir Norman Angell egyenesen a volt antant-hatalmak szűkkeblűségének tulajdonítja a Brüning-kormány bukását és a hitleri Németország kialakulását,² Mowat professzor pedig Barthou intranszignens állásfoglalásával hozza kapcsolatba Franciaország katonai hegemoniájának összeomlását.³

A leszerelési konferencia csődje után gyors ütemben fejlődtek az események. A konferencia elhagyása után Németország a békeszerződés rendelkezéseinek ellenére nagyarányú fegyverkezésbe fogott, majd felhasználva a francia-szovjet szerződés politikai baklövését és az olasz-abesszín háború által felidézett nemzetközi fejtelenséget, önhatalmúlag megszüntette a locarnói szerződés reá nézve sérelmes intézkedéseit és megszállta a rajnai demilitarizált övezetet.

A német és olasz lépések helyrehozhatatlan rést ütöttek a Népszövetség már amúgy is omladozó épületén. Az olasz-abesszín háború kapcsán megindított szankciós kísérlet kudarca kézzelfogható módon bebizonyította hogy az egyetemes biztonság pusztá illúzió és minden nemzet csupán saját hadi erejére támaszkodhatik. Ekkor indult meg Winston Churchill agitációja, aki a lázas német fegyverkezésre vonatkozó, sokszor túlzott számokkal és adatokkal igyekezett nemzetét tette bírní és kiemelni a viszonylagos védtelenség helyzetéből. Az óriási arányú angol fegyverkezés megindulását nagyrészt Churchill befolyásának kell tulajdonítanunk, akit a független munkáspárti Maxton joggal nevezett el a véderőjavaslat atyjának.

Az angol fegyverkezés közvetlen okai Németország katonai erejének fenyegető növekedése, valamint a népszövetségi szankciós politika kudarca. A diktatórikus kormányzatú országok akcióképességének növekedése következtében Anglia is a fegyverkezés eszközéhez nyúlt, azzal a kettős céllal, hogy területeit hatékonyan megvédje és akaratát a nemzetközi életben ismét teljes súllyal érvényesíthesse.

A fegyverkezés természetszerűleg elsősorban a nemzeti politika eszköze és ebből a szemzőgből nézve szakítást jelent a népszövetségi eszme rajongóinak nemzetfölkötti és altruista törekvéseivel. Mindazonáltal az eredeti népszövetség-koncepció erkölcsi ereje, valamint a népszövetségi únió kiépített szervezetei érthetővé teszik, hogy a múlt árnyai és jelszavai továbbra is kísértének az új megoldásokat kereső korszakban. A Népszövetség ortodox bajnokai, mint pl. Lord Allen of Hurtwood, továbbra is

¹ The Observer. 1937 febr. 28.

² Why the Disarmament Deadlock? Nineteenth Century Review. 1934 júl.

³ Danegeld. Nineteenth Cent. Rev. 1936 jún.

a nemlétező kollektív biztonság alapján állanak. Viscount Cecil meglepéssel konstatálja, hogy a Lytton-bizottság döntése megbélyegezte a japán militaristák 1931—32. évi mandzsuri politikáját és meg van róla győződve, hogy azok a közvélemény nyomása alatt kénytelenek lesznek előbb-utóbb visszakozni. A most folyó japán-kínai háború eseményei véres cáfolatát adják ennek a naív népszövetség-fetisizmusnak. Az abszszin kérdés tárgyalása kapcsán elismeri, hogy a béke érdekében való nemzetközi együttműködés elve megbukott, de azzal vigasztalja magát, hogy ezzel szemben „a szankciók gépezete egész jól működött”.¹ Egyesek, mint Bames, Birmingham szocialista püspöke, azt követelik, hogy a Népszövetség mondjon le katonai jellegéről és támaszkodjék csupán erkölcsi tekintélyére. Vele ellentétben Lord Davies kevesli a Népszövetség fenyítő hatalmát, ezért nemzetközi törvényszék és rendőri karhatalom segítségével akarja a különálló nemzeti akarokat a jog uralmának védelmére egyesült akarattá szervezni.²

Mindezeket a nézeteket patetikusan irrelevánssá teszi az a körülmény, hogy nem számolnak a való helyzettel. Egyetemes biztonságról álmodoznak és közben nem veszik észre azt, amire Garvin nyomatékosan felhívja a figyelmet, hogy t. i. a világ hét nagyhatalma közül már csak három (Anglia, Francia- és Oroszország) vesz ténylegesen részt a Népszövetség munkájában. Az egyetemességnek ez a megszűnése azonban kétféle szempontból tekinthető és értékelhető. A Népszövetség doktriner híve szerint a legnagyobb baj, hiszen az eredeti koncepció alappilléret támadja meg: a munkáspárt szélsőségesebb rétegei számára viszont éppen a legfőbb vonzóerő. A New Fabian Research Bureau kiadott pl. egy röpiratot, amely a társadalmi igazságosság „világkormányzatát” akarja megszervezni: ennek a minden nemzeti szuverénitáson és imperializmuson túlemelkedő világ-szövetségnek az alkotmányát azonban úgy akarja megfogalmazni, hogy azt csak a demokrata vagy szocialista berendezkedésű államok fogadhatják el. Ez a közös fegyveres erővel rendelkező államszövetség a civilizációt fenyegető fasizmus végét jelentené.³

Lehetetlen megdöbbenés nélkül olvasni ezt a röpiratot, mely a Népszövetség újjászervezésének örve alatt két egymással farkasszemet néző ideologikus táborra kívánja osztani a világ népeit. Az ilyen megnyilatkozások ellen emeli fel szavát Arthur Bryant, a fiatal konzervatívok egyik legtehetségesebb embere. Maró gúnnyal támad a „céhbeli” pacifisták ellen, akik inkvizitori buzgalommal próbálják a világot uniformizálni. Nem akarják belátni, hogy a világot egymástól eltérő életfelfogású és szokású népek lakják. Megértés és tolerancia helyett, amire pacifista voltak köteleznék őket, a legtapintatlanabb támadásokat intézik Japán, Német- és Olaszország ellen, nem riadva vissza az igazság részrehajló elferdítésétől sem. Igazi céljuk nem a béke biztosítása, hanem a diktatórikus uralmak fegyveres megsemmisítése. Az új háborúért a pacifista publicisták fogják viselni a felelősséget, akik a béke szentsége és oszthatatlansága nevében kapva kaptak minden viszályon, amely gyűlöletet és bizalmatlanságot kelthet az emberek között, de zárt füllel haladtak el minden békére hívó szó mellett.⁴

Bryant kritikájának szellemében bírálja a Times a munkáspárt nemzeti tanácsának a külpolitika és védelem kérdéseivel foglalkozó manifesztumát. Ez a kiáltvány egységes elvi alapra igyekszik hozni a munkáspárti politikusok eddig nagyon is heterogén állásfoglalását, amelyben Lansbury

¹ An Open Letter on Force Behind the Law. League of Nations Union. 1937.

² Anarchy of Peace? The New Commonwealth. 1936.

³ Labour and War Resistance. By Covenanter. 1936 jún.

⁴ The Observer. 1937 jún. 13.

feltétlen pacifizmusától az olasz-abesszin háború idején fegyveres beavatkozást követelő neojingoizmusig a spektrum minden árnyalata megtalálható. A manifesztumnak különös nyomatókat ad az a körülmény, hogy elveit imponáló szótöbbséggel, 3,544.000 szavazattal 224.000 ellen fogadta el 1937 szeptember 10-én az angol szakszervezetek norwichi kongresszusa. Ez a nagyjelentőségű dokumentum kettős úton kívánja a békét biztosítani. Egyrészt a nemzetközi feszültséget akarja levezetni az elégedetlen nemzetek sérelmeinek tárgyalása és a szerződések revíziójára is kiterjedő döntőbíró-sági vagy más békés eljárás alkalmazása által; ezzel a politikai biztonság és gazdasági érvényesülés új rendszerét kívánja megalapozni, amely a nemzetközi érintkezésből számúzi a háború félelmét és minden indokolt gazdasági sérelmet. A munkáspárti külpolitika másik alapelve az, hogy minden támadással szemben „a fegyveres erők nyomatókos túlsúlyát. . kell szembe-szögezni a Népszövetségen keresztül. A veszélyt a kiáltvány szerint a diktatórikus kormányzatú országok jelentik, melyek máris komolyan veszélyeztetik támadó cselekedeteikkel a világ békéjét. Az eljövendő angol munkáspárti kormány az lesz a feladata, hogy erős felkészültséggel megvédje az országot, teljes mértékben résztvegyen az egyetemesség biztonság rendszerében és ellenálljon a fasiszta hatalmak minden megfélemlítésének. Mindaddig, amíg a nemzetközi helyzetben javulás nem áll be, a munkáskormány sem tudna lemondani a jelenlegi fegyverkezési program végrehajtásáról.

Ezek a manifesztum főbb elvei, amelyeket a Times vezércikke éleshangú kommentárokkal kísér, noha egyúttal meglelégedéssel veszi tudomásul, hogy a munkáspárti ellenzék is immár teljes erővel támogatja a nemzeti védelemre irányuló rendszabályok megvalósítását. A cikkíró legfőbb kifogása a kiáltvány ellen az, hogy jobb- és baloldali táborra szándékozik osztani Európát és az egyetemesség megszüntetésével a Népszövetséget a fasisztaellenes államok szövetségévé akarja átalakítani. A munkáspárt politikája nézete szerint a kétségbeesés politikája.¹

Ez a néhány idézet is eléggé bizonyítja, hogy Angliában a népszövetségi gondolat összes korolláriumával egyetemben súlyos válságon megy át. A hitelét vesztett népszövetségi orientáció romjai felett könnyű győzelmet ül a kormány fegyverkezési politikája, amely, híven az angol politika hagyományaihoz, kompromisszumos megoldáson alapszik. A koordinációs miniszter, Sir Thomas Inskip, a fegyverkezési kölcsönjavaslat vitája alkalmával helyeslően idézte Eden külügyminiszter mondását, mely szerint az angol fegyverkezés célja az európai megegyezés létrehozása és a Népszövetség tekintélyének emelése. „Azonban“ — tette hozzá Sir Thomas most már a maga nevében — „az egyetemesség eszményének nem szabad elhomályosítania a nemzeti biztonság kötelességét.“³

Anglia a kiegyenlítés, a mérlegnyelv szerepét kívánja játszani a mai kiegyensúlyozatlan európai helyzetben. Erre a szerepre nemzeti karakterének sajátos nemzetfeletti jellege predesztinálja. Lord Allen of Hurtwood szerint Anglia az az ország, ahol a nemzetközi igazságosságra való törekvés legtermészetesebben egyesül az önérdékkal.³ Az angol külpolitika célja az, hogy letompítsa a már-már ellenséges világnézeti táborokba sorakozó nemzetek ellentéteit. Megértéssel kezeli a „proletárhatalmak“ valóságos vagy vélt sérelmeit, ugyanakkor azonban hajlik a francia legalitás-eszme felé is és ezzel ellensúlyozza a fiatalosan impulzív nemzetek túl vérmes törekvéseit. Hiszen a nemzetközi igazságosság fogalma mindaddig teljesen tisztázatlan; a nemzetek sem addig mennek követeléseikben, ameddig

¹ The Times, 1937 szept. 4.

² The Morning Post. 1937 febr. 19.

³ Peace in Our Time. 1936, 11. lap.

igazságérzetük megengedi, hanem amilyen mértékben követeléseiket hatalmi úton érvényesíteni remélik. A nemzeti védelem kötelessége és az európai kiegyenlítés szükségessége: ez az a kettős program, amellyel az angol kormány a közvéleményt meg tudta nyerni a fegyverkezés számára.

Egy hang örvendetesen hiányzik az angol fegyverkezés kísérőzenéjében: a hazafias fanfárok, a militarista eksztázis hangja. Baldwin a londoni városházán az európai fegyverkezés „érthetetlen ostobaság”-áról beszélt, mely a nép életszínvonalának emelését a messze jövőbe tolja ki.¹ A fegyverkezési kölcsönjavaslat vitájában Chamberlain, még akkor kincstári kancellár, kijelentette, hogy a fegyverkezési terhek emelkedése útálattal és szegénnyel tölti el; a civilizáció inkább nyakát törí, semmint hogy ellentéteit békés megegyezés útján egyenlítse ki.²

Az angol fegyverkezés célja a béke biztosítása és az általános leszerelés előkészítése: ezzel a paradox programmal nyerte meg Chamberlain kincstári kancellár a nép széles rétegeit. Ezt a programot terjesztette, ezúttal már miniszterelnöki minőségben, a koronázás után Összegyűlt birodalmi konferencia tagjai elé is. A konferencia záróülésén meglepéssel konstataulta, hogy a fajilag, nyelviileg, vallásilag megoszlott birodalom különböző országainak képviselői a védelem és külpolitika nagy kérdéseiben imponáló egységről tettek tanúságot, amely bizonyos érzetű fogja hatását az angol birodalom határain kívül is.³

A tanácskozás eredményeit összefoglaló jelentésnek különös nyomatókat ad az a körülmény, hogy a történetileg megvalósult igazi Népszövetségnek, a federációs alapon nyugvó angol birodalomnak közös felfogását és céljait képviseli. A jelentés rámutat arra a káros hatásra, melyet az államok fegyverkezése a nemzetközi helyzetre, valamint az államok pénzügyi és gazdasági viszonyaira gyakorol.⁴ Helyesli az angol fegyverkezést, ugyanakkor azonban felkarol minden kezdeményezést, amely a fegyverkezés nemzetközi korlátozásához vezethet. A birodalom minden államának főcélja a béke megőrzése, ezért a nemzetek közti ellentétek megoldására az együttműködés és közös tanácskozás módszereit tartja célravezetőnek. Politikája a Népszövetség céljain és eszményein alapszik, a Népszövetség erősítése és kiterjesztése érdekében azonban szükségesnek tartja a népszövetségi alapokmány és a békeszerződések szétválasztását. Ugyanakkor szívesen látja a speciálisan közös érdekű államok közt regionális barátsági szerződések megkötését.⁵

A birodalom békevágyát legtisztábban Hertzog tábornok, délafrikai miniszterelnök szavai tükrözik abban a beszédében, amelyet a birodalmi konferencia záróülésén tartott. A háború egykori dicsőfénye eloszlott; az a politika, amely a háborút használja fel a hatalom vagy területszerzés eszközeként, ma hiúbnak bizonyult, mint valaha és mindjobban elveszti hitelét. Közeledik az idő, amikor a háborúhoz csak a kétségbeesés órájában, mint védelmi intézkedéshez fognak folyamodni. Az angol birodalom népeit nagy és szent misszió érzésével töltheti el az a tudat, hogy a jelen történelmi pillanatban a birodalom a világbéke ügye mellé állt és nagy hatalmát s erejét az emberiség érdekében érvényesíti.®

SZENCZI MIKLÓS

¹ Idézi Lord Cecil: *On Force Behind the Law*, 9. lap.

² *The Times*. 1937 febr. 18.

³ *The Daily Telegraph*. 1937 jún. 16.

⁴ L. ezzel kapcsolatban F. W. Hirst könyvét (*Armaments: The Race and the Cost*. 1937) amely kimutatja, hogy a fegyverkezés következtében a legtöbb állam a gazdasági összeomlás és csőd szélén áll, mely az író szerint remélhetőleg még a háború kitörése előtt be fog következni.

⁵ *The Daily Telegraph*. 1937 jún. 16.

⁶ *The Daily Telegraph*. 1937 jún. 16.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Franco és Anglia. Eden és Chamberlain beszéde. Halifax utazása — A brüsszeli konferencia. Angol-amerikai gazdasági tárgyalások — A benemavatkozási egyezmény és a Szovjet — Kormányválságok: Törökországi Belgiumi Románia — Magyarország és a kisantant. Magyar kormányférfiak Berlinben — A braziliai puccs

MIALATT A TÁVOLKELETI „nem-hivatalos.. háború, roppant vérontás és pusztítás kíséretében, továbbhalad a maga végzet-szerű útján s a japán csapatok északon már elérték a Sárgafolyamot, a Jangce mentén pedig a kínai főváros, Nanking felé nyomulnak előre, Európában a külpolitikai feszültség némi enyhüléséről számolhatunk be. Ennek az enyhülésnek legfőbb tényezője alighanem Franco tábornok csapatainak sikeres baszkföldi hadjáratában keresendő, amely a polgárháború északi frontját felgöngyöltette, miáltal Franco végleges katonai fölénybe került. A nemzeti Spanyolország hadainak északi győzelme tette lehetővé a Francot támogató nagyhatalmaknak azt az engedékenységet, amelyet a londoni benemavatkozási bizottságban tanúsítottak \$ amelyről már a múlt havi krónika beszámolt. Emellett azonban a saját közvetlen érdekeiket soha el nem hanyagoló angolokat is gondolkodóba ejtette az a tény, hogy Franco most már Spanyolországnak mintegy kétharmadrészét birtokolja és uralma alá kerültek az angol érdekeltségek számára rendkívül fontos cantabriai területek, amelyeken nem volt, aki megvédje az angol alattvalók érdekeit. Az angol kormány ezért arra az elhatározásra jutott, hogy — diplomáciai elismerés nélkül — felveszi a „de facto“ érintkezést Francoval, hozzá egy „főügynököt.. — nem-hivatalos követet — és „ügynököket.. — nem-hivatalos konzulokat küld — és viszont hozzájárul ahhoz, hogy Francot Angliában hasonló megbízottak képviseljék. A benemavatkozási bizottságban történeteknek és ennek az akkor még nem ismert elhatározásnak világánál lehet megérteni Eden külügyminiszternek november i-én tartott beszédét. Ez a beszéd azt az ellenzéki vádat igyekezett elhárítani, hogy a benemavatkozási bizottság működése angol vezetés alatt, Franconak kedvezett. Eden e támadásra egészen meglepő módon azt felelte, hogy ellenkezőleg: a benemavatkozás Francot akadályozta meg abban, hogy roppant tengeri fölényét kihasználja és hatályos blokáddal meghiúsítsa az orosz hadianyagszállításokat, amelyeknek pedig Eden elemzése szerint sokkalta nagyobb szerepük volt a hadjárat katonai sorsára, mint a Franco oldalán küzdő önkénteseknek. Ezzel Eden voltaképp lemondott a legsúlyosabb érvről, amellyel eladdig az angol kormányhoz közelálló sajtó — ha nem is maga a kormány — az olasz beavatkozást vádolta a spanyol konfliktus elmélyítésével és az olasz kormánynak azt a szándékot tulajdonította, hogy Spanyolországot katonai befolyása alá kerítse. Az angol sajtónak vezető orgánuma, a Times, azóta már azt is megállapította, hogy Majorca-szigetén olaszokat csak nagyítóüveggel lehet találni, holott Majorcának állítólagos olasz „megszállását.. a franciák már az ugyancsak a Baleárokhoz tartozó Minorcának hivatalos francia-angol megszállásával akarták „kiegyenlíteni“.

Edennek ez a beszéde kétségkívül alkalmas volt legalább is annak a látszatnak a keltésére, hogy Anglia Olaszországgal szemben követett közép-tengeri politikájában nem volt túlságosan lojális és hogy legalább is nem sietett útját állni annak, hogy a szigetország irányított szabad sajtója ott feketítse be az olasz politikát, ahol éppen érte — nem mindig túlnagy tisztelettel a tárgyi igazság iránt. A tárgyilagos szemlélő ezért nem csodálkozhatik azon, ha a Duce is itt-ott megengedte sajtójának, hogy éles és türelmetlen

hangot használjon az angolok ellen. Azt a körülményt, hogy Mussolini több mint egy évi várakozás után éppen akkor látta jónak csatlakozni a német-japán kommunista-ellenes paktumhoz, amikor a brüsszeli távolkeleti értekezlet hozzálátott ahhoz a nehéz kísérlethez, hogy Japánt leültesse a zöldasztalhoz — ugyancsak azzal a bizalmatlansággal magyarázzák, amely a Dúcét Angliával szemben eltölti. Ezt a gesztust egyébként különösen a francia sajtó igyekezett oly színben feltüntetni, mint annak bizonyítékát, hogy Mussolini most már „végkép“ elejtette az Angliával való kiegyezés gondolatát.

Annál kellemesebb meglepetés volt mindenkinek, aki Európa és a civilizált világ sorsát szíven viseli, hogy Neville Chamberlain erre a gesztusra az új londoni polgármester beiktatása alkalmával tartott hagyományos guildhalli miniszterelnöki beszédében a bölcs mérséklet és a józan belátás hangján válaszolt. Az úgynevezett tengely-hatalmakkal — mondotta — Anglia jó barátságban és egyetértésben óhajt élni s nem szükséges, hogy belpolitikai különbségek ennek a kívánságnak megvalósítását akadályozzák. Ehhez még azt a megjegyzést fűzte hozzá, hogy ez az egyetértés könnyebben lesz megvalósítható fesztelen eszmecsere, mint szónoklatok segítségével; nevezetes vallomás ez azoknak a nagy demokráciáknak egyik vezető államférfiától, amelyek a háborút többek között állítólag a „titkos diplomácia“ elleni hadjáratként viselték és még ma is főpatronusai a népszövetségi „parlamentarizmus“, vagyis a nyilvános nemzetközi eszmecsere módszerének.

A ma elfoglalt nemzetközi pozíciók mellett nem meglepő, hogy Chamberlain okos és tapintatos beszédét Németország nagyobb melegséggel fogadta, mint Itália. A német sajtó barátságos hangja egyenesen lelkersé fokozódott azután, amikor megjött a hír, hogy Lord Halifax, az angol titkos tanács elnöke és az angol külpolitika képviselője a lordok házában, elfogadta a berlini vadászati kiállításra szóló meghívást és „magánlátogatást“ tesz Németországban. Lord Halifax mindig nagyon mérsékelt és tapintatos beszédeivel már régen sok rokonszenvet szerzett a kontinentális államokban s a „tengely“ államaiban őt is, miként Chamberlaint, szívesen állítják szembe Edennel, akit egy „baloldali“, világnézeti külpolitika képviselőjének tartanak. A barátságos német sajtókórusba csak akkor keveredtek hirtelen érdes hangok, amikor egy londoni estilap azt a feltevést kockáztatta meg, hogy a Halifaxszal való beszélgetést a német kormány arra szándékszik felhasználni, hogy éppen a minap nagy eréllyel hangoztatott gyarmati követeléseit egy középeurópai „szabad kéz“ ellenében áruba bocsássa. A német nemzeti szocialista párt lapja, a „Parteikorrespondenz“ indulatos hangon tiltakozott a „Kuhhandel“ e gyanúja ellen, amire pedig alig volt szükség, mert az egész kombináció naivitása vagy rosszindulata amúgy is szembe-tűnő. A valóság alighanem éppen az érem másik oldalán olvasható és abban áll, hogy Anglia kész lenne a gyarmati kérdésben lényeges „áldozatokra“, ha Németország ennek ellenében hajlandó lenne az általános európai biztonság érdekében a maga részéről bizonyos garanciákat adni. Hogy megfordítva ez az út nem járható, azt a németek nagyon jól tudják, hiszen éppen most, Lord Halifax látogatásának küszöbén írta Silex, a jól ismert kitűnő publicista, a Deutsche Allgemeine Zeitungban, hogy Halifax mostani látogatását nem szabad Haldane 1912. évi berlini útjához hasonlítani, mert Anglia a harmadik birodalmat nem tarthatja magára nézve oly közvetlen veszedelemnek, mint azt a császári Németországot, amely Tirpitz nagydmirális flotta-programmját igyekezett valóraváltani. Másrészt Anglia közvéleményét képviselő komoly tényezők és körök nem egyszer adtak kifejezést annak a készségüknek, hogy a gyarmati kérdést a tárgyilagosság és az igazságosság

szellemében megbeszélés tárgyává tegyék. A legutóbbi nagy felsőházi vitának is ez volt az alaphangja.

Azt egyébként mindkét oldalon erőteljesen hangsúlyozták, hogy Halifax látogatásának nem szükséges nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Ennek bevallott célja nem volt más, mint barátságos, fesztelen eszmecsere, Chamberlain guildhalli beszédének szellemében. Ha az utazásnak volt valami közvetlenül be nem vallott célja, ez esetleg a „tengely“ és az antikommunista „háromszög“ szilárdságának kitapintása lehetett s ebből a szempontból az „auguroknak“ kitűnő csemege volt a római Tribunának nagy feltűnést keltett cikke az olasz-francia relációk rendezéséről, amelyet a francia sajtó sietett „sugalmazottnak“ minősíteni és nagy melegséggel fogadni. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a fasiszta kormány elkoboztatta a lapot, éppen erre a cikkekre való hivatkozással, amely a Tribunának párizsi levelezőjétől származott, nyugodtan rábízhadjuk olvasóinkra annak megítélését, vajjon a cikk valóban „sugalmazott“ volt-e és ha igen, hogy a sugalmazás honnan származhatott.

Ami egyébként az antikommunista háromszöget illeti, az eléggé letette a próbavizsgálatot a brüsszeli távolkeleti értekezleten, amelytől Németország teljesen távolmaradt és amelyen az olasz delegátus, nyomasztó nagy többséggel szemben is rendületlenül megmaradt azon az állásponton, hogy a konferenciának nem lehet más feladata, mint megkísérelni az ellenfelek összeültetését a tárgyaló asztalhoz s azután magukra hagyni őket. Ez tudvalevőleg megfelel Japán álláspontjának s ugyancsak annak a felfogásnak, amelyet Hitler kezdettől fogva képvisel s amely a nemzetközi kérdéseknek konferenciákon való megbeszélése helyett az érdekelt felek közvetlen és mások beavatkozása által nem befolyásolt tárgyalásait pártolja. (Közbevetőleg: a november hó folyamán megkötött új lengyel-német kisebbségi egyezmény, amely a már érvényét veszített felsősziléziai egyezmény helyébe lépett, de mindkét állam egész területére kiterjedő hatállyal, ismét nevezetes példa a kétoldalú megállapodások módszerének helyes és termékeny alkalmazására.) A konferencia, e japán állásponttal szemben a sikernek vajmi kevés reményével, mégis megkísérelte a Mikádó kormányát, nagyon óvatos és udvarias hangú jegyzékben rábeszélni arra, hogy a washingtoni „kilenchatalmi“ egyezményben vállalt „kimerítő és őszinte“ eszmecsere-t vele felvegye. A japánok azonban kitértek a meghívás elől azzal a két ellenvetéssel, hogy akciójuknak önvédelmi jellege van és hogy nem tárgyalhatnak a washingtoni szerződés alapján, amikor őket e szerződés megszegésével vádolják. A konferencia többsége — Olaszország szavazata ellen és a skandináv államok szavazatai nélkül elfogadott — éleshangú jegyzékkel válaszolt, amelyben bejelentette, hogy a továbbiakat mérlegelés tárgyává fogja tenni.

Amidőn e sorokat írjuk, e további mérlegelés eredménye még ismeretlen, de azt hisszük, abból Japánra mindenesetre sokkal kevesebb veszedelem származhatik, mint magából abból a roppant vállalkozásból, amelyre elszánta magát. Hiszen ha sikerül célját elérnie és megsemmisítenie a nankingi kormányt, ez azt jelenti, hogy a gazdátlanul maradt roppant birodalom teljes pacifikálására kell vállalkoznia, ami könnyen bizonyulhat erejét sokszorosán meghaladó feladatnak.

A brüsszeli konferenciának e reménytelenül platónikus akcióján kívül egyéb, főképpen demonstratív céljai is voltak. A nyugati „demokratikus“ hatalmak semmiesetre sem akarták elmulasztani a kedvező alkalmat arra, hogy egy nemzetközi konferencia asztalánál az Egyesült Államokat, mint aktív résztvevőt, üdvözölhessék: hiszen az Unió kormánya maga is vezető szerepet játszott a konferencia létrehozatalában. A tárgyilagos szemlélőnek

bizonyára tanulságos látvány, hogy az amerikai Unió, amely nemzetközi kérdésekben oly szívesen burkolózik a maga fényes elszigeteltségének áthatolhatatlan ködfelhőibe és amelynek merev nemzeti egocentrizmusán már annyi jóakarató kezdeményezés — többek között saját kezdeményezése is — futott zátonyra, mily gyorsasággal fedezi fel önmagában a nemzetközi szolidaritás iránti lángoló hevületet, mihelyt érdekeit közvetlenül és elsősorban érintő kérdésekről van szó.

Amerikának ezt az új „idealisztikus“ hevületét igyekeznek az angolok most arra felhasználni, hogy a „gazdasági világbéke“ útját egyelőre legalább is egy angol-amerikai kereskedelmi szerződés megkötésével egyengessék. Ebbe az akcióba kapcsolódott bele a belga királynak egyébként merőben cerimóniális londoni látogatása is, amelynek folyamán Lipót király ismételten hangsúlyozta, hogy a brit birodalomnak minő nagy misszója van az emberiség gazdasági problémáinak megoldása terén. A „demokratikus“ sajtó-propaganda sarkalatos módszerei közé tartozik a „háromszög“ hatalmait úgy feltüntetni, mintha merő „antiszociális“ nemzeti egoizmusból iparkodnának magukat gazdaságilag elszigetelni, holott a világgazdaság dezintegrációja következtében éppen ezek a túlnépesedett, elegendő tőkével és nyersanyagforrással nem rendelkező államok szenvednek leginkább. A gazdasági önellátásra ezért korántsem monomániákus megszállottságból, hanem kívülről rájuk kényszerített önvédelemképpen törekszenek.

A világkereskedelem szabadságának egyik legnevezetesebb akadályá kétségkívül az Amerikai Egyesült Államok hagyományos vámpolitikája, amelyből eredő „nemzeti zsákmány“ szétosztásán azonban az Unió kormányzatának egész belpolitikai egyensúlya nyugszik. Ha sikerülni fog ezt a vasbetonfalat áttörni — amiben kételkednünk kell — és elhárítani azt a másik nehézséget, amelyet Nagybritannia számára a brit domíniumoknak biztosított vám- és kereskedelempolitikai kedvezmények jelentenek, a remélt angol-amerikai megegyezés bizonyára nagy szolgálatot fog tenni az egész emberiségnek.

A SPANYOL FRONTOKON csend van, noha mindkét oldalon lázas készülődésekről adnak hírt s Franco tábornok különösen feltűnő gonddal készíti elő a köztársasági spanyol kikötők blokádját. Ez a blokád persze csak a hadviselő jogok elnyerése esetén lesz teljesen hatásossá tehető s ezért a benemavatkozási bizottságban november 4-én végleg elfogadott angol terv végrehajtása elsősorban a nemzeti Spanyolországban érdeke: ilyenformán érthető, hogy a bizottság érdemleges munkáját az utóbbi hónapokban a szovjetdelegátus magatartása hiúsította meg. Edennek bevezetőben említett „elképesztően őszinte“ beszédéből világosan kivehető, hogy a Földközi-tengeren a nyári hónapokban bekövetkezett feszültség s az angol-olasz viszony újabb megromlása egyesegyedül a Szovjet aknamunkájának köszönhető. A benemavatkozási bizottság működésének megbénítása után ugyanis a Szovjet nagyarányú hadiszállításokkal támogatta a vörös spanyol kormányt s e hadianyagok nagy részét Angliában regisztrált és angol lobogó alatt futó hajókon szállították. Franco bűvárhajói, hadviselő jogok birtokában, e csempészhajókat megállíthatták és lefoglalhatták volna: így azonban az angol lobogó védelme alatt hajózó „benemavatkozás“ ellen nem volt más védelmük, mint az úgynevezett „kalóztámadás“. A nyoni egyezmény, Olaszország csatlakozása és Franco újabb győzelmei következtében beállott kedvező atmoszférában azonban a négy nyugati nagyhatalom végre meg tudott állapodni egy új akcióprogramban, az eredeti angol terv alapján s bár a Szovjet fenntartotta a maga ellenvetéseit, most már abban a veszélyben forgott, hogy elszigetelődik és hogy a nyugati nagyhatalmak az egyez-

ményt nélküle is végrehajtják. Ezért némi habozás után mégis azt határozta, hogy a november 4-iki határozathoz utólag maga is hozzájárul. Az új terv első fázisa a két fél zászlói alatt küzdő idegen önkéntesek számának megállapítása s az ezeknek elszállítására vonatkozó intézkedések folyamatbátétele: ezt követné a hadviselő jogok megadása és a spanyol határok ellenőrzésére irányuló új rendszabályok életbeléptetése. Az egyezmény megvalósítása még ígér egy és más nehézséget: a földolog mégis az az eredmény, hogy a spanyol vitának európai konfliktussá való kiszélesedésétől ma már aligha kell tartani. Minthogy azonban az olaszokkal felmerült nézeteltérések rendezését az angolok a spanyolországi önkéntesek visszahívásától teszik függővé, a teljes megbékülést a londoni egyezmény sikeres végrehajtása előtt nem várhatjuk s ez eléggé sajnálatos.

Az ELMÚLT HÓNAPRA a nagyobb világpolitikai események mellett három kormányválság is ráütötte a maga bélyegét. Ezeknek egyike, a török kormány felváltása, a jelek szerint merőben belpolitikai indokból történt. Kemal Atatürk húsz évi szoros barátság és együttműködés után elfogadta Izmet İnönü tábornok miniszterelnök lemondását, aki 12 év óta állott a kormány élén, mert szükségesnek tartotta, hogy a köztársaság belső adminisztrációja közelebb hozassék a gazdasági élet realitásaihoz és hogy a bürokratikus copf, az ottomán uralom ez utolsó maradványa, alaposan megnyírássék. Dzselal Bajar, az új miniszterelnök és eddigi gazdasági miniszter, egyike az új Törökország legtekintélyesebb bankárainak és a világ teremtése óta ő az első török kormányfő, aki nem a katonai vagy a polgári szolgálatból kerül az államügyek élére. Kormányában a külügyek intézése megmaradt Rüsdu Arrasz külügyminiszter gyakorlott kezében s így egyelőre nincs nagyobb valószínűsége annak, hogy a köztársaság külpolitikájában lényeges változás következék be, noha azok a szoros kötelékek, amelyek a Gázi kormányt a múltban a Szovjethez fűzték, szembetünően meglazultak az utóbbi időben.

A Van Zeeland miniszterelnök lemondásával kitört belga kormányválság már mélyebb hullámokat ver, mert alighanem a belga politikában az utóbbi években uralkodó „weimari“ rendszerű koncentráció likvidálását vezeti be. A katolikus, liberális és szocialista koalíció újjáalkotása sem szocialista, sem katolikus vezetés alatt nem volt lehetséges, míg végre a „homo regiusként“ delegált liberális Janson próbálkozása egyelőre sikerrel járt. A koalíció tekintélyét alaposan megtépázta különböző pénzügyi botrányok kipattanása és a katolikusok ma talán szívesebben keresnének összekötő hidakat a szélsőjobboldali pártok felé. Az országgyűlés mai összetétele mellett azonban a jobboldal kisebbségben van.

A harmadik aktuális kormányváltozás, Romániában, bennünket is közelről érdekel, mert a liberális Tatarescu-kormány ingatag helyzete volt idáig a legfőbb akadálya annak, hogy a kisantant-államokkal augusztusban megindult diplomáciai megbeszéléseink valaminő kézzelfogható eredményig eljussanak. Kánya Kálmán külügyminiszternek a képviselőház külügyi bizottságában november 9-én tartott beszámolójából tudjuk, hogy Prága és Belgrád egyaránt hajlandóságot mutatna arra, hogy a kisebbségek jogainak nagyobb megbecsülését legalább is egyoldalú, szuverenitásukat meg nem kötő deklarációban ünnepélyesen ígérjék s ezzel utat törjenek egy jobb, normálisabb szomszédi viszony megvalósítása felé. Bukarest azonban nem érezte magát eléggé erősnek arra, hogy belpolitikai helyzetét egy ilyen népszerűtlen gesztussal is megnehezítse. A nemrég tartott községi választások valóban azt mutatták, hogy a liberálisok a szavazatoknak csak alig egy harmadára számíthatnak. Egy másik harmad a parasztpártra esett s a harmadik

megoszlott a szélső jobboldali csoportok, az antiszemita Cuza—Goga párt és Vaida-Voevod „román frontja“ között. Tatarescu lemondása után a király előbb Mihalachenak, a parasztpárt vezérének adott megbízást, azzal a kikötéssel, hogy nyerve meg Vaida Sándor támogatását. Ámde a Vaidával való megegyezés a parasztpárt egységét veszélyeztette volna, mert a Vaida és Maniu között fennálló személyes ellenségeskedés áthidalására nem lehetett számítani. Mihalache megbízatása meg is feneklett ezen a zátonyon s így ismét Tatarescu tért vissza, megerősödve Jorga támogatásával, aki egy minisztert és egy államtitkárt delegált az új kormányba és egy választási paktummal, amely a Vaida csoportnak 35 mandátumot biztosít. Ez a kormány azonban nyilvánvalóan választási kormány s ezért a választások lezajlása előtt aligha fogja felvenni a Magyarországgal megindult tárgyalások fonálát.

A kisantant államaival folytatott tárgyalásainkat külföldön itt-ott úgy igyekeztek feltüntetni, mint egy új orientáció kezdetét a magyar külpolitikában, amely a velünk barátságos „tengely“ nagyhatalmaknak állítólag nincsen Ínyére. Kánya külügyminiszter említett beszámolójában már kellőképpen megcáfolta ezt a gyermekmesét. Az új orientáció jelei nyilvánvalóan nem minálunk, hanem a kisantant egyes államainál mutatkoztak, hiszen eddig sem mirajtunk múltott egy ilyen eszmecsere megindulása. Ámde a legenda legékesebb cáfolata a magyar miniszterelnök és külügyminiszter berlini látogatása, amelyet mindkét ország közvéleménye egyenlő melegséggel üdvözölt. A két nemzet között kialakult és mindegyre elmélyedő barátság, amely a dunavölgyi békének és egyensúlynak egyik legértékesebb záloga — mint Darányi Kálmán miniszterelnök hangsúlyozta egy nagy német lapnak adott nyilatkozatában — nem csupán a politikai és gazdasági érdekek összhangján, hanem az igazságosságra való törekvés, a hazafiságról és a nemzeti becsületről való emelkedett felfogás azonosságán is sarkallik s így nem lesz és nem is lehet múltó konstellációk és hangulati hullámzások játéklabdája.

A VILÁGPOLITIKAI HANGZAVARBÓL a minap egy délamerikai szíréna bűgása is kihangzott és egy pillanatra elállította sok „politikus“ léleketét. Arról szolt a hír, hogy Getulio Vargas, a brazilai köztársaság elnöke, államcsínnel szétkergette a törvényhozó testületet és egy „korporatív“ alkotmány kihirdetését határozta el. Az Atlanti-óceán innenső partján egyesek már attól tartottak, mások pedig annak örvendtek, hogy a legnagyobb délamerikai birodalom is besodródik a „fasiszta“ államok blokkjába. Pedig hát, miért e félelem és remény? Felületesebb tájékozottság mellett is tudni lehetne, hogy a délamerikai államok normális kormányformája — Bryce jellemzése szerint — „forradalommal temperált deszpotizmus“ és hogy az államelnökök mindenképpen diktatori hatalmat viselnek — ameddig azt egyáltalában viselik. Az, hogy Vargas elnök, aki forradalommal került hatalomra, most azt államcsínnel tartja meg, a latinamerikai államok életében nem nagyobb szenzáció, mint nálunk egy kissé zajosabb képviselőválasztás. Az pedig, hogy Vargas, aki annak idején kommunista szimpátiákkal került hatalomra, most „megmenti“ hazáját a kommunizmustól és „jobboldali“ attitűdökben mutatkozik, csupán arra való, hogy legyen az életben egy kis változatosság. Egyszóval: Vargas nem kommunista és nem fasiszta, hanem egyszerűen és nemesen: „getulista“ s rendszerének a demokráciához ma épp ugyanannyi köze van, mint tegnap volt.

AZ ÚJ MAGYAR IRODALOMSZEMLÉLET

ANÉLKÜL, hogy illetéktelen igény jogosultságát ismernék el a tudománnyal szemben, számolnunk kell azzal, hogy a tudománynak megvannak a maga hatásai a társadalom, a nemzet szellemi életére: nemcsak a közfelfogás hat rájuk, hanem ők is befolyásolják a közfelfogást, Ők is hozzájárulnak annak az általános szellemi légkörnek az összetételéhez, melyben a társadalom, a nemzet élete folyik, törekvések megérlelődnek és egyszer tetté válnak. Különösen a történelmi tudományokban erős ez a közszellemformáló erő s köztük nem utolsó sorban az irodalomtörténelemben. Ez a befolyás nem is annyira ismereti adatok szolgáltatásában áll, mint inkább általános belátások kialakításában, melyek képesek az értelem és az érzelmek közti út gyors és könnyű megtételére. Ebből a szempontból nézve, nem is annyira a tudományos kutatások tárgyi eredményei a fontosak; a tudomány céljáról alkotott felfogás és a módszer is csak közvetve bírnak jelentőséggel, annyiban, amennyiben nyomukban jön létre a tudomány anyagának általános szemlélete — az irodalomtörténelem körén belül az irodalomszemlélet. Mert ez válik aztán termékeny elemévé a társadalom-, történet-, nemzet-, általában életszemléletnek.

Ha a múlt századvég és a századforduló uralkodó irodalomszemléletének eredményeit vesszük számba, többek közt egy egészen meglepő felfedezésre bukkanhatunk. Ez az irodalomtörténelem, amely a legnyíltabban vallott nacionalizmusból táplálkozott s büszkén hirdette magát a magyar nemzeti irodalom történelmének, végeredményében jelentékenyen megcsökkentette a nemzet tudatában szellemi kincseinek állományát. Soha olyan szűk keretek közt a „magyar irodalom” nem látta a nemzet, mint akkoriban.

Ennek több oka is volt. Mindenekelőtt az a felfogás, hogy a nemzet irodalmához csak az tartozik, ami a nemzeti nyelven van írva. „Nyelvében él a nemzet!” Valóban, a nemzeti kultúrkinccs egyik legnagyobb kincse a nyelv. De vájjon ki lehet-e rekeszteni bármely nemzet irodalmából a humanizmus ragyogó emlékeit, írásműveket, melyeket olasz, német vagy magyar emberek írtak, olasz, német vagy magyar emberek olvastak, csak azért, mert szövegük latin? A századforduló irodalomszemlélete valóban ebben a hitben élt s nemcsak egyes írót, de egész műfajokat, sőt korszakokat zárt ki a nemzeti irodalom történetéből. A saját nemzetfogalmát és nacionalizmusát vetítette vissza

és abból szötte a rostát, melyen a régi századok irodalmát is átszítálta.

Ugyanilyen visszavetítés volt a másik irodalomszűkítő mozzanat is. A kor irodalmi ideálja, a népi-nemzeti klasszicizmus volt az a középpont, amely körül az irodalomszemlélet rendszerét kialakította. Az egész történeti múltat egyetlen olyan fejlődési folyamatként tekintették, melynek célja ennek a népi-nemzeti klasszicizmusnak a kivirágása volt. Nagyjában az volt a történeti jelentőség mértéke a múlt alkotásaira nézve is, mennyire hozhatók vonatkozásba ezzel az ideállal. Az egész irodalomszemléletet bizonyos exkluzív magyarosság jellemezte. Az elszigetelődő nacionalizmus már irodalmi érdemszámba ment, humanisztikus, univerzalisztikus törekvések ellenszenvet váltottak ki, a nyugati égtáj felé tekintető magyarok nemcsak a kortársak, de a múlt alakjai között is gyanúsak voltak ama legendás volgai lovas szemében, kiből a kor irodalomszemlélete megtestesült s kinek hívei elfeledték, hogy az igazi volgai lovasok annakidején maguk is szántszándékkal vágtak nyugat felé. Így aztán nemcsak az irodalmi hagyaték tekintélyes részét rekesztették ki a magyar nemzeti irodalomból, hanem a meghagyott anyag értékelésében is érvényesült ennek a szempontnak az értékcsökkentő hatása: kiváló alkotók és műveik értéke és jelentősége részesült szűkmarkú elismerésben csak azért, mert nem a népi nemzeti eszmények felé vezető ösvényen jártak s ugyanezért marasztaltatott el például egy egész rendkívüli jelentőségű század. Arról nem is beszélve, hogy ennek a szemléletnek a kedvéért mennyi erőszakot követtek el a történeti valóságon, ha jórészt akaratlanul is, elfogultságból eredő tévesen látásból. Számos esetben nem vették figyelembe és említetlenül hagyták a nagyon is határozott és öntudatos nyugati kapcsolatokat, az európaizmusnak, humanisztikus univerzalizmusnak tudatos törekvéseit, mozzanatokat, melyek nem-hogy terhelnék hordozóik lelkiismeretét, sőt inkább egyetemes jelentőségüket emelik.

Végül még egy vonását emelhetjük ki ennek a szemléletnek, mely hasonlóképpen kulturális birtokállományunk csökkentését idézte elő. Ezzel a szemlélettel, a nép-nemzeti jelszavával bizonyos popularitás járt együtt. Legnagyobb képviselője nyíltan hangoztatja, hogy az irodalmiság egyik bélyege az. A külön utakon járók homályban maradtak ilyen szempont mellett. A „mindenki számára érthetőség“ és a „nemzeti közszellem kifejezésének“ irodalmi kritériummá emelése nem engedte meg kivételes, merészen újító vagy nagyon kifinomodott alkotások méltó értékelését; de útját állták elismert nagyságok egyéniségében és műveiben rejlő finomabb és arisztokratikusabb elemek megértésének is. Köztudomású, hogy még a népi-nemzeti klasszicizmus eszményképének, Arany Jánosnak finom és bonyolult szellemi alkata is szegényesebb képet kapott a valóságnál a századforduló irodalomtörténetében, s például Bessenyei György írói értéke és jelentősége egyenesen hamis és igazságtalan megítélésben részesült. Ennek az irodalomszemléletnek a herbáriumába, mely egy merev rendszert követett, nem kerülhetett be a magyar szellem számos különleges szépségű virága.

A magyar szellemi flóra eme elszegényesítésére kell emlékeztetni azokat, akik nemzetiségünket féltik a modern irodalomtudomány „ide-

gén mérgétől... Mert az új irány érdemei közé tartozik az is, hogy a régi szűk kereteket kitágította, s magasabbra emelkedve, szélesebb körben és mélyebbre hatoló tekintettel foghatta át szemléletében irodalmunk múltját. Ilyenformán nemcsak eddig észrevétlenül maradt finomságokat vett észre, hanem magyarrá hódított eddig „nemzetietlennek.. tartott jelenségeket; más, korábban elszigetelten magyaroknak vélt jelenségeket pedig beillesztett az egyetemes európai fejlődésbe s ezzel az elődök által merő nacionalizmusból rájuk kendőzött provinciálizmust letörölve, helyreállította egyetemes jelentőségüket s felszínre hozta ismét azt a szándékot, mely hordozóikat és alkotóikat eltöltötte: az egyetemes európai műveltségben való részvétel szándékát.

De jegyezzük meg, hogy az új irány csak felhasználja a külföldi eredményeket, de az irodalomszemlélet átalakulása eredeti magyar kezdeményből indult ki és csak akkor csatlakozott a külföldi új irányhoz, mikor felismerte útjaik találkozását.

Ez a fordulat tudományos szempontból meglepően szerény helyen, egy középiskola (a budapesti II. kerületi állami főreáliskola) értesítőjében történt meg, közel a századfordulóhoz még, 1908-ban. „Irodalmunk fejlődésének fő mozzanatai.. címet viselte az értekezés és írója Horváth János volt. Az újítás oly egyszerű, mint minden igazán nagy és meglepő felfedezés. A páratlanul gazdag eredményt valósággal egyetlen varázsszó bővölte elő: az irodalmi tudat. Horváth János azzal a kérdéssel lépett a múlt elé, hogy a különböző korokban, a történeti fejlődés folyamán mikor mit tartottak maguk a kor gyermekei irodalomnak, milyen alkotásokat illettek az irodalmiság kritériumával. Nem saját kora felfogásának zárt köréből tette fel kérdéseit, nem erről, mint abszolút állásponttól ítélkezett afelett, hogy nemzeti irodalomnak fogadja-e el a múlt egyik vagy másik alkotását, hanem azt kutatta, milyen törekvések hevítették magukat a múlt alkotóit, milyen céljuk volt az írással és miben látták az írói feladatot ők maguk. Ezzel természetesen tüstént és egészen magától kitágult az irodalom köre a fiatal tudós szemléletében. Ez a metódus teljes elfogulatlansághoz segítette és felismerhette, hogy nemzetiség és magyarság alatt sem értették mindig változatlanul ugyanazt, legkevésbé azt, amit a XIX. század; beláthatta, hogy az irodalom fogalma is változott koronként, más és más cél vezette az író-nádat, tollat és nyomdagépet, s legfőképpen az válhatott szilárd meggyőződésévé, hogy a magyar irodalom mindig szoros és mélységes kapcsolatban állott Európával, a magyar irodalom az európai irodalom szerves tagja, egyik ága.

Célt tévesztenénk, ha kiszabott kereteink között részletes áttekintést akarnánk adni az egész modem magyar irodalomtörténelemről, sokkal szemléltetőbben mutathatjuk be, hogyan tágította ki irodalomszemléletünket, hogyan hódított magyarrá eleddig „nemzetietlennek“ ítélt jelenségeket és hogyan kapcsolt be elszigetelten magyarnak tartott szálakat az egyetemes európai fejlődésbe, ha néhány feltűnő példát veszünk elemzés alá. A magyar humanizmusra és biedermeierre vonatkozó kutatásokat választjuk erre a célra. E két nagy európai mozgalom magyar ágának újabb szemléletét mutatjuk be.

A MAGYAR HUMANIZMUS irodalmának legfontosabb darabja és legnagyobb történelemírói teljesítménye Horváth János könyve: Az irodalmi műveltség megoszlása (1935). S hangsúlyt kell vetnünk a teljesítmény szóra. Mert egy-egy tudósnak már előtte is sikerült plasztikus és meggyőző portrét festeni a korszak egyes alakjairól vagy rövid és tömör jellemzést adni a kor egészéről, Horváth azonban az első, aki a teljes adatanyagot feldolgozza és úgy komponálja meg a fejlődés hatalmas ívének képét, hogy kidolgoz rajta minden részletet, ám az egész tisztavonalúságának sérelme nélkül.

Finoman bontja ki Horváth könyvének bevezetésében a humanizmus gazdag jelentéstartalmát lényegéből, a világiasságból. „A világi alapokra áthelyezkedő új műveltség — írja — nemcsak a vallástól való függetlenedés értelmében jelentett világiasságot. Fogékonyságot ébresztett a valláson kívüli értékek, főképp az esztétikaiak: a forma, a stílus szépsége iránt, a vallásin kívül a „ szépirodalom“ számára tárt kaput, műgondra nevelt. E formai, általában szépirodalminak minősíthető hozománya mellett eszmei, tartalmi pozitívumot is jelentett a humanizmus világiassága. A vallási közösségen belül, melyhez való kötelekeit közönyösen lazította, egy új, világi szempontú közösség eszméjét dajkálta és tudatosította: a nemzeti közösséget, a római patriotizmus nagy példája nyomán“. A mozgalom nemzetiességének különös fontosság jut Horváth szemléletében; ezen a ponton válik előtte a magyarországi humanizmus is valóban magyar humanizmussá. „S ha a humanizmus sokszerű tüneményében van oly mozzanat, melyet Mátyás világos céltudattal ragadott meg s ápolt a maga „nemzetállama“ érdekében, ez az kétségtelenül“.

De a mozgalom nemzetiességére már korábban lát jeleket, mint ahogy általában az egész mozgalom első nyomait is sokkal korábbi időkben fedezi fel, Nagy Lajos uralkodása alatt. A magyar előrenaissance mintaszerű, finom, termékeny elemzése során olyan eredeti nemzeti fejlődés szálait mutatja fel, mint amilyen a „rinascimento“ Itáliában volt, ahol a római hagyományok felelevenítését joggal érezték az ősi nemzeti múlthoz való visszakapcsolódásnak a középkori idegen, barbár iga lerázása után. Az ösztönzést természetesen a magyarság is olasz földről kapta, mint az egész Európa, s Nagy Lajos uralkodása már csak ezért is úttörő volt. „ő maga a mozgalom némely kezdeményeiről olasz földön szerzett tudomást, értesült európai kihatásainak kezdetéről is, de egészbenvéve megmaradt egy korábbi állomás, a lovagvilág kitűnő képviselőjének“. A renaissance szellem leghatározottabb első nyomait Küküllői Jánosnak a nagy királyról írt művében ismeri fel Horváth. Különösen kiemeli benne a világias szépség és tudományosság iránti érdeklődés, s bizonyos individualizmus és becsvágy mellett a hazaszeretnek új formáját. Ugyanezt a hazaszeretetet, mély és tudatos magyarságot hangsúlyozza Nagy Lajos személyiségében is, mely egészen más megítélés alá esik és mást, többet jelent az idegen eredetű királynál, mint elődeinél: „A magyar múlttal való történeti egyetértésnek szinte vérszerződészerű vállalása, a magyar történet egy dicső korszakának új fénybe öltöztetése, e korszak nagy magyar királyának (Szent Lászlónak)

eszményképül kiválasztása: mintha a nemzeti „újjászületésnek“ az olaszéhoz némiképp hasonló jelensége lenne, de még a lovagkor szellemében s az olasz példát nem utánozva szolgálkig“.

Az első határozottan humanista jelenségek Zsigmond alatt tűntek fel. Ő maga is, egyénisége, tulajdonságai, hajlamai „a renaissance uralkodónak még nyers, kiképezetlen, tiszta céltudattal és akaraterővel meg nem fegyelmezett, kezdetleges típusára engednek következtetni“. S bár politikájával nyugat felé fordul és nemcsak bőséges érintkezése van a külfölddel, humanistákkal is, de udvarában is sok olasz él, magyarsága mindvégig erős és öntudatos, ápolja a magyar hagyományokat, s e tekintetben folytatója a Nagy Lajos idején megindult hazai fejlődésnek.

A következő korszaknak egyenesen ezt a címet adja Horváth: „A Hunyadiak magyar humanizmusa“. A két fogalom, magyarság és humanizmus, teljes kifejlődést és harmonikus összeolvadást ér el e korszakban. Apa és fiú politikai törekvéseinek és műveltségpolitikájának sugalmazója és formája a humanizmus, viszont már puszta származásukkal és uralomrajutásukkal is a nemzeti felemelkedés képviselői és buzgó élesztői. „Maga e tény oly érzelmi forrásokra mutat vissza, melyek rokonsága az olasz renaissance nemzeti rugóival félreismerhetetlen.“ S amennyire a nemzetiesség újszerű jelensége Hunyadi János kormányzóságra, fiának pedig királyságra emelkedése, éppen annyira valódi renaissance-pályafutás mindkettőjüké: „a teljes ismeretlenségből az európai hírnév ormaira“.

A Hunyadiak-korabeli humanizmus minden olasz ösztönzés mellett is, eredeti magyar jellegének legfőbb biztosítója Vitéz János személyisége, ki ennek az egész nagyszabású korszaknak atyjaként tekinthető. Vitéz pedig nemcsak magyar ember volt, hanem telve nemzeti érzéssel, eleven magyar hagyományokkal, s legfőbb harcosa a nemzeti dinasztia eszméjének, bárha élete végén — tragikus fordulatként — kénytelen a nemzeti király ellen fordulni. „Az általa képviselt, itthon még elszigetelt műveltség — írja Horváth — valóban Európához szólt, európai színvonalon és modorban azonban magyar érdeket képviselt: európaiasította, nemzetközi figyelem tárgyává avatta a nemzetit, a magyart“. Ezzel a szellemmel telítette meg a kancelláriát és ebben a szellemben, ennek a szolgálatára küldte a magyar ifjakat az olasz egyetemekre, kik azután visszatérve munkásai lesznek a hazai humanizmusnak, s pedig sokkal nagyobb jelentőségű munkásai, mint a vendég olaszok. E szellem nyomozásában páratlanul éles tekintettel veszi észre Horváth a bizonyító adatokat. Általában rendkívül finom érzéke van a „kezdetek“ iránt, s ez képessé teszi az átmeneti állapotok idején összebonyolódó régi és új jelenségek határozott és tiszta szétválasztására. Tudós művészete a kibontakozások rajzaiban különösképen remekel, elemzése során teljesen meggyőző erővel jelennek meg előttünk a kibontakozó új szellem „szabad szemmel“ egyébként oly bizonytalan körvonalai is. Ezzel a képességével fedi fel a nemzetiség nyomait — mint például Janus Pannonius patriotizmusát — oly pontokon is, ahol nem mindenki venné észre. Ez a nemzeti szellem pedig hovatovább oly erős lesz

Mátyás udvarában, hogy nemcsak Beatrix királynőnek kell tanulnia magyarul, de a vendég olasz humanisták is befolyása alá kerülnek, így történik aztán meg, hogy a következő századok nemzeti történet-szemléletének alapjait olasz származású historikusok latin művei rakhatják le, melyek — valódi humanista módra — történetünket felmagasztalásul „elrómaiásítják“.

Mátyáskori műveltségünk eme humanista és nemzeti jellege oly erős, hogy a nagy király halála után sem megy veszendőbe, amikor pedig már nemcsak olasz, hanem német, cseh, lengyel befolyások is érvényesülnek. Vitéz Jánosnak a gyenge királyok mellett egyre nagyobb súlyúvá váló kancelláriája Mohácsig megőrzi egykori főnökének szellemét, sőt ez a szellem áterjed szélesebb rétegekre is, a köznemesség politikai tekintetben is előretörő tömegeire, s a „deákos magyarság“ hullámai ekkor kezdenek felfakadni, „hogy évszázadokra meghatározzák a világi magyarság irodalmi műveltségét és szükségleteit“. Ennek a szellemnek legfőbb képviselője, valódi megtestesülése Werbőczy. A kettős jelentőség — humanista és nemzeti —> szempontjából nézve, Horváth abban ismeri fel szerepét, hogy egyfelől a hazai jogot felemelte az írásbeliség korszerű színvonalára, másfelől pedig „humanista létére bizonyos nemzeties visszahatást indított meg a nemzetközi humanizmus ellen“. Sőt: a „barbár“ magyar hagyományok konzerválását, melyeket ugyan a római jog szemmel-tartásával rendszerez jogtudománnyá, de gondosan megőrizz, egyenesen humanista érveléssel menti: klasszikus analógiákra hivatkozik, a rómaiak konzervativizmusára. Ez az öntudatos nemzeti érzés, a nemzeti hagyományok tudós tisztelete — úja Horváth — csak a humanizmus közbejöttével s egyenest segítségével juthatott oly világos eszméltre, aminőt Werbőczy felfogásában mutat. „Hagyomány érvényesítésére csak most, a jó félszázad óta meghonosodott klasszikus divatú latinság ellenében nyílt alkalom, s irodalom és irodalmi nyelv elméleti kérdései iránt is csak ez új, humanista műveltség fejlesztette ki a fogékonyságot...“ Ezen a nyomon indul meg a nemzeti nyelv tisztelete és használata is ugyanebben az időben, tehát a latinos humanizmus közvetlen hatására, még a reformáció előtt.

Általában Horváth János szemléletében a mi szempontunkból, a nemzeti közszellem, történeti tudatosság szempontjából, az a legnevezetesebb, hogy a magyar humanizmus mozgalmát olyannak bizonyítja, amely egyfelől a kor legkorszerűbb és legmagasabb színvonalára emelte a magyar műveltséget, másfelől beolvasztotta e műveltségbe maradéktalanul, sőt meggazdagítva a magyar nemzetiséget és hagyományt. Vagyis megteremtette — nem először és nem utoljára — Európa és a magyarság harmonikus szintézisét.

A magyar renaissance jeles kutatója. Kardos Tibor első pillantásra meglepő, de aztán érvelése hatására annál meggyőzőbb felfogásában az eddig megvetett és kigúnyolt, közismert humanista nagyotmondás, nagyítás nyer egészen rendkívüli jelentőséget. Megteremti a fantázia erejével, a szellemi elszántság idealizmusával a Mohács felé hanyatló és Mohácsnál elpusztuló reális Magyarország helyébe a virtuális Magyarországot.

A „Magyar reneszánsz írók“ c. szemelvény-gyűjteményének (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerk. Vajthó László 29. sz. 1934) bevezető tanulmányában fejt ki elméletét. A humanizmus magyarországi történetének rövid vázlatát folyamán felveti a kérdést, hogyan és miért terjedt e műveltség Mátyás halála után is. Azért — válaszol — mert „a Mátyás halálát követő süllyedésben a múlt nagyszerűségét megrögzítő humanizmus mentsvárrá lett. Ismeretes a humanizmus gyenge viszonya a valósághoz, amely miatt annyira kevésre értékelik a humanista kútfők hitelességét... Azonban a humanista ízlésű ember virtuális hajlamának nemcsak hátrányai vannak. Bármily szomorú valóságot úgy át tudtak alakítani, hogy végül is nem lehetett ráismerni: de ők vigasztalást találtak benne... A humanista ízlés terjedése nálunk virtuális életszemléletet alakított ki. A kezdőpont: Mátyás halála, mely apokaliptikus erővel rázta meg az egész nemzetet“. Egész hatalmas életműve veszendőbe megy és a nemzetre szörnyű megpróbáltatások szakadnak. Az új műveltség azonban tovább él a királyi kancellárián, s ekkor „leveleken, röpiratokon, történeti műveken, szájhagyományon és a magyar történelem szörnyű lefele vivő útján keresztül létrejön a Mátyás-legenda“. Erre épül fel a virtuális Magyarország, mely éles ellenképe a való jelennek, s ez fogja össze a magyarság egyetemébe a három részre szakított nemzetet. „Nem lehet kétségbevonni — fejezi be fejtegetéseit Kardos Tibor —, hogy a reneszánsz segítette lerombolni a valóságos Magyarországot. De az nélküle is bekövetkezett volna, mert a magárahagyott magyarság még középkori lélekkel sem tudta volna határaitól visszaverni a török embertengert. Így azonban ez az Európát fölrázó szellemi vihar nálunk is felszabadította a nemzet erőit. A közös csapás nyomán támadt közös büntudat, a közös szenvedés, a határokat széttörő nyelv, a magyarság történetének és jogi életének korpuszai és mindezekben kiteljesülve, mindezekről támogatva a Mátyás legendának az öntudatos magyarságot összefogó ereje adott az elveszett valóságos Magyarország helyett egy eszmei, virtuális Magyarországot. A virtuális ország legyőzhetetlen volt. A virtuális élet álomszerű, nagyszerű, Magyarország történetének szebbik része“.

Kardos egész koncepciója középpontjában pedig nagy renaissance királyunk alakja áll. Ugyannyira, hogy mivel Zrínyi Miklós gondolatvilágában és írásaiban virul ki legérettebben a Mátyás-eszmény, Zrínyit is a renaissance mozgalmához kapcsolja, jóllehet Zrínyi teljesen és tisztán a barokk embertípus képviselője. Igaz ugyan, hogy Kardos a barokkot a renaissance második szakának tekinti. Ez a felfogás azonban aligha állja meg a helyét. Az kétségtelen, hogy a két korszak között megvan a folytonosság, az összeköttetés; de ilyen kapcsolat minden egymásra következő mozgalom között fentáll. Ez a történeti fejlődés természetéből következik. A barokk ösztönzője azonban a reakció szándéka volt a renaissance-ra.

HOGY MIKÉPPEN KAPCSOL BE az új irodalomtörténelem elszigetelt, provinciális magyar jelenségeknek látszott mozgalmakat az európai szellem egyetemes áramlásába, arra kitűnő példa Zolnai Bélá-

n a k legújabbán megjelent tanulmánya az „Irodalom és biedermeier“ viszonyáról. Mint nem egy stíluselnevezés — barokk, gótika, rokokó, — a biedermeier is gúnynév volt eleinte, a múlt század 30-40-es éveinek egy szélsőséges és valóban kevéssé tiszteletreméltó típusát nevezték el így. Később aztán e típushoz közelálló művészeti stílusra is alkalmazták, s lassanként a gúny is kezdett enyhülni, mellyel kiejtették, de még mindig nem tekintették valami nagyon hízelgő jelzőnek: kényelemszeretet, kicsinyesség, álszenteskedés, pedantéria, filiszterség, érzelgősség: ezekkel a fogalmakkal volt összekötve. Csak az új történetészlelet nézett a mélyére a biedermeier fogalmának is, mint ahogy a barokkal vagy a gótikával megtette már. Ez az új szemlélet felismerte, hogy a mosolyogtató vagy ellenszenves jelenségek, illetőleg szűkkörűen használt stílus elnevezések mögött az egész korszellem igen igen komoly és mély áramai morajlanak, hogy az egykori gúnyt kiérdemelt tünetek szerves összeköttetésben vannak a közös korszellemben ragyogó és megrendítő mozzanatokkal; hogy tehát ezek a tünetek és mozzanatok mind ugyanannak a szellemi szubsztanciának a megnyilvánulásai. Ennek a belátásnak aztán, sajnos, az lett a következménye, hogy jobb híjján ezt az gúnyszót, illetőleg stíluselnevezést alkalmazták az egész korszellem megjelölésére. Azt kell mondanunk, sajnos, mert ezzel felidézték annak a veszedelmét, hogy avatatlanok előtt, kiknek fülében ezek az elnevezések a régi gúnnal tapadt értelmükben csengenek, az egész korszak rossz színben tűnjön fel, vagy pedig arra következtessenek, hogy az új tudomány a múlt „legszentebb hagyományait is kigúnyolja“. Jóllehet éppen ellenkezően áll a dolog: az új tudomány a régen kigúnyolt jelenségeket is megérti új szemléletében és a rosszhangzású névnek is megérdemelt tiszteletet szerez.

A biedermeiernek ez az „átértékelése“ minálunk egészen mostanig elmaradt. Zolnai Béla az első, aki a külföldi biedermeier-kutatók nyomán haladva mélyére néz a fogalomnak. A korszellem lényegét a rezignációban jelöli meg, mely alatt érti „azt a pesszimizmusában is megbékülő, cselekvésnélküli, nyugalomra áhító lelkeséget, amely a fölvilágosodásból és forradalmakból kiábrándult, a Szentszövetség abszolutizmusa alatt élő Európát jellemzi...“ íme így már egészen más csengést kap az annyit gúnyolt „nyugodalmasság“! S még inkább eltűnik a mosoly ajkainkon, ha tovább olvassuk a jellemzést, s elénk tűnik a megcsömörlött, megcsalódott, „művészetekkel, álmokképekkel játszó, mérsékelt szentimentális, de szívörömöt és bensőséget áhító, páthoszt és szenvedélyt kerülő... moralizáló-vallásos és puritán, eszmény és valóság konfliktusában félreálló, kispolgári keretek között kielégülő, a barokk spirituálistól és a felvilágosodás racionalizmusától egyformán távolálló, a Megismerhetetlen elől visszahúzódó és mégis ideálokhoz-nemesülni, emberméltóságra-emelkedni törekvő, politikától irtózó és a tiszta esztétizmusra mégis képtelen, túlvilág és földiség között nyugalmat kereső, a romantika transzcendentálistól az elérhetetlenség szféráiba űző Polgár... A lemondás, az egyén beilleszkedése a világrendbe bizonyos melancholiát és tragikus színezetet ad ennek a borús optimizmusához ragasz-

kodó embertípusnak, anélkül, hogy a nagy összeütközések, a sors elleni romantikus föllázadás, a grandiózus elbukás lehetősége adva lenne a nyomasztó, a kirobbanni nem tudó atmoszférában. Az ember egyformán égi és földi lény; a Végtelen felé céltalan az út; az Ember nem azonos a világegyetemmel, mint a romantika képzelte, hanem: korlátok közé zárt paránya a Mindens égnek“.

Ezzel a biedermeier portréja egyszerre tiszteletreméltóvá és meghatóvá válik. Az örök emberi tragikum sötétlik fel rajta és a Végzet hatalma vonja rá méltóságát. Megszűnik a lelki alacsonyság szinonimája lenni. El tudunk képzelni biedermeier-nagyokat is. S amint Zolnai ebből a világnézeti magatartásból — a rezignált kompromisszumból, melyet az ember sorsszerű helyzetével köt, hogy egyáltalában elviselje az életet, — a biedermeier konkrét megnyilvánulásait levezeti és megérteti, olyan távoli és elütőnek tetsző jelenségek rokonsága válik nyilvánvalóvá, hogy a figyelmes olvasó szinte tetten érheti a világnézet, a korszellem születését, azt a folyamatot, amint az általános, alapvető szellemi keretek bizonyos közös irányba terelnek minden emberi tevékenységet és főként azoknak engednek utat, melyek abba az irányba könnyebben terelhetők. Ráeszmélünk eddig érthetetlennek vélt jelenségek magyarázatára a korszellemben, észrevesszük eddig elhanyagolt vonások nagy fontosságát és különös jellemző erejét s egész sereg mozzanatról most tudjuk meg, hogy — egészen meglepő módon bár, de kétségtelenül — a biedermeier tipikus megnyilatkozásai sorába tartoznak. Egyúttal láthatjuk azt is, hogy ez a korszak az erősen átmeneti korok egyike. Itt rendkívül közel vannak egymáshoz pár évtized mozgalmi — klasszicizmus, romantika, empire, biedermeier, Vormärz, romantizmus — és igen kívánatos volna viszonyukat tisztázni. Fejlődési kapcsolataikat pedig úgy vizsgálhatjuk legeredményesebben, ha a legelevenebb anyagon, az egyes írók fejlődésében—mely végigmegegy e stációkon — vesszük szemügyre. Akkor aztán abba a hibába sem esünk, hogy egy-egy gyermekét a kornak csak egyik vagy csak másik elnevezéshez ragasztjuk példaként, holott végigment ő ezen az egész fejlődésen a korrallal; sőt éppen ő hajtotta a fejlődést többi alkotó társaival együtt. S nem fogunk megütközni azon sem, ha biedermeier vonásokat fedez fel valaki egy romantikusnak hirdetett költőn: voltak neki biedermeier vonásai is vagy biedermeier korszaka életének. Nem szabad elfelednünk, hogy előbb van az élet és a jelenségek kusza és vad növevényként; az elmélet csak azután jön fogalmaival, hogy megérthesse. De csak akkor értheti meg, ha elég tág és elfogulatlan a pillantása.

A magyar irodalom számos jelenségét is ezzel a tág és elfogulatlan pillantással méri át Zolnai Béla tanulmányában. Vörösmarty és Petőfi példáján mutatja be, hogyan jelentkeznek az egyetemes európai korszellemnek olyan vonásai két nagy költőnk művészetében, melyeket eddig példa nélkül álló magyar sajtóságoknak tekintettek, vagy legalább is senkinek sem jutott volna eszébe a külföldi biedermeierrel rokonságba hozni. De ha magunkévá tesszük Zolnai leírását a biedermeierről, akkor nemcsak európaiságuk nyilvánvaló, — amire ők maguk egyébként tudatosan törekedtek, — hanem abban sem találhat senki

lekicsinylőt, ha biedermeier vonásokat fedeztünk fel arculatukon. Az ellenszenves csengés pusztán az elnevezés eredeti értelmének még élénk emlékezetéből származik. Ha kiterjesztjük a nevet egy tágabb fogalomra és a korszellem teljességére alkalmazzuk, — amint ez megtörtént a gótikával, melyen már senki sem érzi az eredetileg hozzá tapadt megvetést s ugyanez történt újabban a barokkal, — akkor nem ütközünk meg azon az állításon Zolnai tanulmányában, hogy Vörösmarty éggel-földdel gyötrődő rezignációja vagy Petőfi világnézete beleillik abba az általános korképbe, melyet a vele elégedetlenek a biedermeier gúnynévvel illettek egykor, kihasználva bizonyos sekélyes megnyilatkozásait alacsony szellemű gyermekeiben. Minden korszakban éltek nagyok és éltek primitív lelkek. Lehet valaki nagy a biedermeierkorban is. S a korszak valódi szellemét inkább a nagyok képviselik, az alkotók, hiszen ők teremtik meg, az ő élményeiből jön létre a szellemi élet felfogható valósága, — melyet alacsony lelkek is felfognak és magukban lealacsonyítanak, míg aztán öbennük valóban méltóvá válik a gúnyra és megvetésre. A korszak elnevezését pedig többnyire az elégedetlen új nemzedék teremti meg s éppen ebből a gúnyból fakasztva; a teremtő nagyokkal való kapcsolatának tudata később el is halványul, mert hiszen az ellene küzdő új tábor inkább csak a fogyatékoságokat emlegeti s végül úgy tűnik fel az egész korszak vagy mozgalom, mintha az egykorú nagyoknak — akik pedig megteremtették — semmi köze nem volna hozzá.

Az új történelemírásnak egyik érdeme az is, hogy ezt a ferde felfogást megszünteti, a történeti korok egységét helyreállítja, a köztudatban már merev képpé szikkadt szellemi életet fejlődéssé oldja fel, valódi és teljes benső alkatukat feltárja és igazi méltóságra emeli őket, amikor megmutatja, mi a szerepük az egyetemes emberi kultúra fejlődésében és hogyan vettek részt a részükül jutott idő feltételei közt abban az örök küzdelemben, melyet az ember ég s föld között folytat szellemének szabad és teljes kibontakoztatásáért.

Az új magyar irodalomtörténelem is ezt az utat követi. Azt kutatja, nemzetünk szellemének, fejlődésének egyes formáit milyen tulajdon szándékok hozták létre, milyen módon vette ki részét az egyetemes emberi kultúra életéből, hogyan fejezte ki abban önmagát. És bizonyára ez az út az, amely valódi és teljes nemzeti önismeretre vezet. Mert a legmagasabb, ahova önmaga megtartásával, sőt önmaga fentartásáért, nemzet eljuthat: az általános emberi.

Joó TIBOR